

SPANNING

EEN STRIJDBAAR NIEUW JAAR

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 15, nummer 1, januari 2013

EEN STRIJDBAAR NIEUW JAAR

In dit nummer van Spanning gaat Ronald van Raak in op de discussie die de afgelopen jaren over de afdrachtregeling van de SP is gevoerd. Ondanks de vele vooroordelen die vanuit de politiek en wetenschap naar voren zijn gebracht mag de SP de afdrachtregeling gewoon handhaven. Twee wetsvoorstellen die de regeling onmogelijk moesten maken zijn door het nieuwe kabinet ingetrokken. Van Raak hoopt dat de afdrachtregeling van de SP, waar andere partijen zoveel kritiek op hebben gehad, nu een voorbeeld voor anderen zal zijn. Kaderlid van FNV Bondgenoten Patrick van Klink legt uit welke mogelijkheden het nieuwe ledenparlement biedt voor een democratische en strijdbare vakbeweging en universitair hoofddocent politicologie Uwe Becker prikt de mythe van het Akkoord van Wassenaar als de basis van het poldermodel door. Hij ontkent met kracht dat de politiek van loonmatiging zorgde voor werkgelegenheidsgroei.

Wat het neoliberale arbeidsmodel met de nadruk op flexibiliteit en psychologische technieken doet met een werknemer, wordt duidelijk uit de twee recent verschenen boeken *De 360° werknemer* en *Identiteit*. Steeds meer werknemers hebben te maken met psychische klachten en wie niet mee kan in de eindeloze concurrentie wordt gezien als een 'loser' en belandt in armoede.

Arjan Vliegenhart legde de uitspraken van PvdA-leider Samsom voor en na de verkiezingen naast elkaar en komt tot de conclusie dat hij op essentiële punten als de de drieprocentnorm, een investeringsagenda en ontslagrecht een draai heeft gemaakt. Tweede Kamerlid van de SP, Arnold Merkies, staat samen met zijn fractiemedewerker Alexander van Steenderen stil bij het Europese begrotingsfetisjisme – waar de Wet Houdbare Overheidsfinanciën ((HOF) een voorbeeld van is – dat

alle overheden in Nederland gaat bedreigen. Zij roepen SP-leden dan ook op zelf actie te ondernemen en bij de gemeente of provincie aan de bel te trekken.

In zijn recensie van de pas verschenen biografie van Jan Willem Stutje over Domela Nieuwenhuis, schetst Ronald van Raak 'us Verlosser' als wegbereider van de SP. Net als onze partij was Domela Nieuwenhuis een pleitbezorger van de afdrachtregeling en vond hij ook dat je politiek met de mensen moet bedrijven.

Medewerker van het Wetenschappelijk Bureau van de SP, Karel Koster, plaatst kanttekeningen bij het bestaande beeld van president Obama als vredesduif. Hij stelt dat de militaire interventies van Amerikanen in het buitenland onder Obama niet verminderd zijn en dat mensenrechten zowel in het buitenland als in de Verenigde Staten zelf nog steeds op grote schaal worden geschonden. Historicus Robert Vonk beschrijft de totstandkoming van de Wet Openbaarheid van Bestuur (Wob) in de rubriek 'Parels van de Parlementaire Geschiedenis'. Net als de initiatiefnemer Barend Biesheuvel, is hij van mening dat de wet van essentieel belang is voor een goed functionerende democratie.

Tot slot komt in de nieuwe rubriek 'In ons straatje' wetenschappelijk onderzoek van de Amerikaanse gedragseconoom Dan Ariely aan bod, dat aantoonde dat inwoners van de Verenigde Staten een veel gelijkmatiger vermogensverdeling wensen dan (dat zij denken dat) nu het geval is.

INHOUD

- 3** AFDRAKT BLIJKT HEEL GEWOON
- 5** NAAR EEN STRIJDBARE EN DEMOCRATISCHE VAKBEWEGING
- 6** 'DE MYTHE VAN WASSENAAR'
- 8** WAT DOET HET NEOLIBERALE ARBEIDSMODEL MET EEN WERKNEMER?
- 10** PVDA VERANDERT IN RAP TEMPO VAN VERHAAL
- 12** EUROPEES BEGROTINGSFETISJISME BEDREIGT ALLE OVERHEDEN
- 14** DE VERENIGDE STATEN LICHTEND VOORBEELD?
- 16** US DOMELA EN ONZE SP
- 18** PARELS UIT DE PARLEMENTAIRE GESCHIEDENIS 7
- 20** 'IN ONS STRAATJE'

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP
Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.
Abonnementenadministratie
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 40
E administratie@sp.nl
Redactieadres
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 35
E spanning@sp.nl
Redactie
Tijmen Lucie
Arjan Vliegthart
Tekstredactie
Daniël de Jongh
Redactieraad
Hans van Heijningen
Tiny Kox
Ronald van Raak
Basisontwerp
Thonik en BENG.biz
Vormgeving
Robert de Klerk
Antoni Gracia
Gonnie Sluijs
Foto cover
FNV Bondgenoten

AFDRACHT BLIJKT HEEL GEWOON

Tekst: Ronald van Raak

De nieuwe regering heeft twee wetsvoorstellen ingetrokken die de afdrachtregeling van de SP onmogelijk moesten maken. Daarmee is een einde gekomen aan een bedenkelijk beleid waarbij wetten werden gebruikt om partijpolitiek te voeren. Ronald van Raak maakt een reconstructie van de manier waarop de afgelopen jaren de discussie over de afdracht-regeling is gevoerd.

De SP heeft altijd veel kritiek op bestuurders in de (semi-) publieke sector die zichzelf exorbitante inkomens geven. Op ministeries, bij gemeenten en provincies. Maar ook bij zorginstellingen, onderwijsorganisaties en woningcorporaties. Daarmee hebben we in Den Haag weinig vrienden gemaakt, zeker niet bij politieke partijen die veel van deze

bestuurders leveren. Onze kritiek op deze bestuurders leidde tot een politieke tegenreactie, een felle campagne tegen de afdrachtregeling van de SP. De partij werd in de media verdacht gemaakt, ondanks het feit dat de meeste andere partijen ook een afdrachtregeling hebben. Wetten om onze afdrachtregeling onmogelijk te maken zijn echter gestrand, de nieuwe regering besloot deze wetten in te trekken. Daarmee is een einde gekomen aan een politiek die graaien wilde vergoelijken, door geven verdacht te maken.

EEN LANGE TRADITIE

Ferdinand Domela Nieuwenhuis was in 1888 de eerste socialist in de Tweede Kamer. De vergoedingen die hij daarvoor kreeg besloot hij niet allemaal zelf te houden, maar te investeren in zijn partij. Dat was het begin van een lange traditie in de socialistische beweging van afdracht

DE VOOROORDELEN

In de discussie zijn vijf vooroordelen gebruikt tegen de afdrachtregeling van de SP.

1 Overheden zouden niet mogen meewerken aan de cessie

De cessie is een administratieve afwikkeling, conform het Burgerlijk Wetboek. De VNG stelde na onderzoek in juni 2006 dat het niet aan de gemeente is om te beoordelen wat volksvertegenwoordigers doen met hun vergoeding.

2 De overheid zou de SP een extra subsidie geven

De afdrachtregeling is een onafhankelijke manier van financiering, niet door de overheid, maar door de leden van de partij zelf. De meeste andere partijen hebben ook afdrachtregelingen: GroenLinks en PvdD (15%), CDA en D66 (3%), PvdA (2%) en CU (1%).

3 Door de afdracht zouden politici niet onafhankelijk zijn

Kamerleden stemmen volgens de Grondwet zonder 'last'. Zij moeten de vrijheid hebben om te stemmen. In alle partijen worden Kamerleden echter geacht zich te houden aan het verkiezingsprogramma, de afspraken in de fractie én aan de afdrachtregeling.

4 Met de afdracht zouden politici een zetel kopen

Politici leggen een eed af, waarin zij beloven voor hun zetel niets te hebben ontvangen. Een afdracht is echter een schenking aan een partij, die bovendien vrijwillig is. Politici maken geen afspraken over de afdracht met het oogmerk een zetel te krijgen.

5 De afspraken in de SP zouden niet vrijwillig zijn

Volksvertegenwoordigers van de SP tekenen een verklaring waarin zij aangeven te zullen voldoen aan de afdracht. In andere partijen worden verschillende soorten verklaringen gebruikt, maar in alle gevallen is sprake van vrijwilligheid.

door volksvertegenwoordigers. De meeste andere partijen hebben tegenwoordig een afdrachtregeling. Ook PvdA, CDA, D66, ChristenUnie, GroenLinks en Partij voor de Dieren hebben zo'n regeling. Bij deze partijen staan volksvertegenwoordigers 1 tot 15 procent van hun vergoedingen af. Bij de SP is dat meer dan de helft. Op deze manier houden we financieel onze eigen broek op, zijn we niet afhankelijk van overheidssubsidies en kunnen we sponsors buiten de deur houden. Bovendien houden we op deze manier carrièrezoekers buiten de deur, die vooral politicus willen worden omwille van het geld.

De discussie over de afdrachtregeling van de SP begon in 2006, toen Douwe Jan Elzinga, hoogleraar Staatsrecht in Groningen, een serie columns begon in het blad *Binnenlands Bestuur*. Daarin stelde hij dat de afdrachtregeling van de SP op gespannen voet zou staan met de Grondwet. Ook riep hij overheden op om niet meer aan deze regeling mee te werken. Het is nogal wat als een wetenschapper van naam zo'n oproep doet. In de loop van de tijd werden zijn columns steeds politiker van toon. Elzinga sprak over 'twijfelachtige en ondoorzichtige constructies' (31 augustus 2007), die 'rechtens ongeldig' zouden zijn (14 september 2007). Deze wetenschapper, actief binnen de PvdA, was heel helder over zijn politieke motieven. Hij had kritiek op de afdracht van de SP omdat deze partij 'stelselmatig' kritiek had op financiële 'overheidsvoorzieningen' voor andere politici (26 oktober 2007).

EEN GEWONE REGELING

Niemand is volledig onafhankelijk. Maar van wetenschappers mag wel worden verwacht dat zij de intentie hebben om onbevooroordeeld te zijn. En dat zij onderzoek doen voordat zij conclusies trekken. Dat was hier niet het geval. Elzinga heeft nooit de moeite genomen om de afdrachtregeling van de SP goed te bestuderen. Zijn status van wetenschapper heeft er wel toe geleid dat journalisten zijn verhalen serieus namen. In de *Volkskrant* kreeg hij alle ruimte om te vertellen dat de regeling van de SP 'op zeer gespannen voet' zou staan met de Grondwet (17 september 2007) en dat de partij een 'dubbele moraal' zou hebben (22 augustus 2007). Die argumenten bleken niet houdbaar en de regering was dan ook niet bereid om in te grijpen. Daarop riep deze staatsrechtgeleerde op tot bestuurlijke ongehoorzaamheid en vroeg hij gemeenten en provincies om niet meer aan de regeling mee te werken.

In 2007 bleek PvdA-minister Ter Horst wel bereid de handschoen op te nemen. Zij verklaarde dat zij zes wetten zou indienen om de afdrachtregeling van de SP te verbieden. Het ministerie van Binnenlandse Zaken kondigde het wettelijk verbod in de media breed aan en bleef voortdurend herhalen dat de afdrachtregeling van de SP onwettig zou zijn. De wetten zelf lieten steeds op zich wachten en

kwamen er uiteindelijk niet, omdat de meeste partijen een afdrachtregeling hebben. Het belangrijkste verschil is dat de afdracht bij de SP veel hoger is, maar dat is een politieke keuze. Dat kun je niet wettelijk verbieden. Net als bij andere partijen is de afdracht bij de SP vrijwillig; je weet van te voren waar je mee akkoord gaat. Als de regering deze afdracht zou verbieden, zou dat ook moeten gelden voor al die andere partijen. Dat was echter niet de bedoeling, zo liet de minister ons in vertrouwen weten.

HET NADEEL VAN DE TWIJFEL

De bezwaren van Elzinga tegen de afdrachtregeling van de SP bleken niet houdbaar (zie kader). Toch bleef hij doorgaan met zijn politieke strijd, daarin bijgestaan door andere wetenschappers, zoals Gerrit Voerman, historicus en directeur van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen. Dat maakte de positie van de SP bijzonder moeilijk. Vooraanstaande wetenschappers uitten kritiek, betrokken politici moesten zich verdedigen. Veel buitenstaanders gaven hierbij de wetenschappers het voordeel van de twijfel. Een concrete wet om de verhalen aan te toetsen bleef ondertussen uit. Dat maakte het voor de SP moeilijker om aantijgingen in de media te weerleggen. Een uitspraak van de Kiesraad, die de SP in het gelijk stelde, maakte weinig indruk. Elzinga bleef ageren: 'Uiterst curieus dat talrijke overheden meewerken aan dit construct' (*Binnenlands Bestuur*, 24 juni 2011).

Wetten om de afdrachtregeling van de SP te verbieden zijn er nooit gekomen. Veel partijen hebben als gezegd zo'n regeling, maar binnen elke partij is die anders georganiseerd. Dat gaf de regering wel een aanknopingspunt. Eind 2009 presenteerde zij twee wetten om gebruik van de 'cessie' binnen de SP onmogelijk te maken. Dit is de mogelijkheid om je geld te laten overmaken naar een rekeningnummer van een ander, in dit geval naar de SP. De Raad van State, de belangrijkste adviseur van de regering, was bijzonder kritisch over deze wetten. Het is natuurlijk ook vreemd dat iedere Nederlander zijn geld naar elk rekeningnummer kan laten overmaken, maar dat SP'ers hun geld niet naar hun partij kunnen overmaken. Het voordeel was wel dat we nu eindelijk inhoudelijk de discussie konden aangaan. Die discussie heeft er toe geleid dat PvdA-minister Plasterk de wetsvoorstellen eind 2012 heeft ingetrokken.

Wat ook heeft meegespeeld is dat het denken over topinkomens de laatste jaren is veranderd. Waar de SP ooit alleen stond in haar kritiek, is er nu een brede afkeer van graaiende bestuurders – buiten de Tweede Kamer maar ook daarbinnen. Er is nu een wet om topinkomens in de (semi)publieke sector te beperken. Misstanden met frauderende bestuurders worden in de media breed uitgemeten. De traditionele bestuurspartijen lijken steeds minder bereid om bestuurders in bescherming te nemen. De aanhoudende kritiek van de SP op het graaien lijkt succes te hebben gehad. Daarmee is het ook moeilijker geworden voor andere partijen om kritiek te hebben op politici die een groot deel van hun vergoedingen willen afstaan. Onze afdrachtregeling is voor veel partijen aanleiding geweest voor kritiek. Ik hoop dat deze regeling nu voor anderen een voorbeeld wordt om na te volgen.

NAAR EEN STRIJDBARE EN DEMOCRATISCHE VAKBEWEGING

Tekst: Tijmen Lucie

Op 30 oktober 2012 kwam het voorlopig ledenparlement van de nieuwe vakbeweging voor het eerst bij elkaar. Het ledenparlement bestaat uit 100 leden en heeft als doel om de besluitvorming dichterbij de leden te brengen. Spanning sprak met Patrick van Klink, actief vakbondslid van FNV Bondgenoten en deelnemer aan de besprekingen over het nieuwe ledenparlement, over de mogelijkheden van een democratische en strijdbare vakbeweging.

Hoe is het voorlopig ledenparlement samengesteld?

‘Die bestaat voor een deel uit kaderleden van de verschillende sectoren, die onder de drie grote bonden FNV Abvakabo, Bondgenoten en Bouw vallen. Deze drie gaan uit eindelijk op in een ongedeelde FNV. Voor het andere deel bestaat het ledenparlement uit leden van de bonden die zelfstandig blijven. De verhouding tussen deze twee is ongeveer 60/40. In de oude Federatieraad, waar het ledenparlement voor in de plaats komt, hadden de kleine bonden nog een meerderheid. Zo kon Jongerius, ondanks het feit dat de grote bonden tegen waren en de meerderheid van de leden vertegenwoordigden, het pensioenakkoord erdoor drukken.’

Hoe verliepen de eerste twee bijeenkomsten?

‘Ze verliepen goed. Er werd goed gediscussieerd over de positie die het parlement moet innemen ten opzichte van het bestuur. Het parlement heeft duidelijk voor een eigen weg gekozen door een voorzitter uit eigen kring aan te wijzen: René Danen uit de sector welzijn. Daarbij zijn er een agendacommissie en een financiële commissie in het leven geroepen. De intentie is er om de vakbeweging op een andere manier te laten functioneren. Wat winst is, is dat je elkaar beter leert kennen en dat je de ruimte krijgt om te zeggen wat je wilt. Wel zie je

duidelijk verschillen tussen leden die door willen polderen en leden die het tijd vinden voor actie.’

Ben je niet bang dat het ledenparlement blijft vastzitten in de polder?

‘Dankzij de vernieuwing van de vakbeweging is er in ieder geval ruimte gebleven voor een activistische opvatting van organisatie van onderop: het organizingmodel. Ik ben ervan overtuigd dat als Jongerius het nog voor het zeggen zou hebben, dit het einde van het activisme zou hebben betekend. Nu wordt er in ieder geval een open discussie met de leden gevoerd over hoe lang er nog gepolderd moet worden.’

Welke bevoegdheden zou het ledenparlement volgens u moeten hebben?

‘Het doel is om het beleid van de nieuwe vakbeweging te gaan bepalen. In de komende twee bijeenkomsten zullen een aantal belangrijke SER-adviezen over bijvoorbeeld de zorg besproken worden en zullen de statuten van het definitieve parlement, dat in mei gekozen wordt, vastgesteld worden. Ook zal een mogelijk sociaal akkoord over zaken als ontslagrecht en werkgelegenheid in de bouw besproken worden. Daarvoor heeft Ton Heerts van het parlement al een duidelijk boodschappenlijstje gehad. De leden zullen op basis van de voortgang van het overleg een keuze moeten maken tussen doorgaan met overleggen of overgaan tot actie.’

Vaak zijn de bonden nog te veel gericht op het behartigen van de belangen van de individuele leden. Hoe zorg je ervoor dat zij meer met elkaar optrekken?

‘Het is vooral een kwestie van doen. Je zult dwarsverbanden moeten leggen tussen de verschillende sectoren en bonden. Aan de top gebeurt dit nu in het parlement. Aan de basis zal dit nog meer moeten gebeuren. Je zag het al met de acties in de thuiszorg waar ook andere bonden bij betrokken waren. In Rotterdam zijn we nu bezig met het opzetten van een vakbonds-

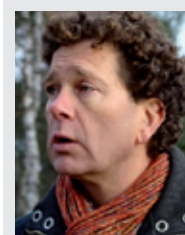
café. Het doel hiervan is om samen te discussiëren over onderwerpen die ons allemaal aangaan, zoals ontslagrecht, pensioenen en werkgelegenheid. De gezamenlijke acties van diverse bonden bij de Eemshaven toonden aan dat de bundeling van krachten werkt. De werkgever werd immers door de rechter gedwongen om buitenlandse werknemers volgens Nederlandse cao-bepalingen te betalen.’

Maakt het voor de vakbeweging uit dat de PvdA nu in het kabinet zit?

‘Aan het begin waren er wel leden die blij waren met de PvdA in de regering. Nadat de inkomensafhankelijke zorgpremie werd afgeschoten, is dit enthousiasme minder geworden. Hooguit kun je stellen dat de afbraak van het sociaal stelsel met de PvdA minder snel gaat, maar beter zal het er niet op worden. Daar zullen de leden, die de PvdA nu nog steunen, van overtuigd moeten worden.’

Zal de komst van een ledenparlement ertoe leiden dat de vakbeweging democratischer en strijdbarder wordt?

‘Ja, ik denk het wel. Met het ledenparlement was het pensioenakkoord er nooit gekomen. Eindelijk hebben we de kans om politieke discussies te voeren en ik ben ervan overtuigd dat we vanuit de SP goede argumenten hebben om mensen achter ons te krijgen.’

Patrick van Klink (1959)

is kaderlid van FNV Bondgenoten bij Unilever in Rotterdam en is lid van het

voorlopig ledenparlement van de nieuwe vakbeweging.

‘DE MYTHE VAN WASSENAAR’

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Bert Verhoeff / Hollandse Hoogte

VNO-voorzitter Chris van Veen, FNV-voorzitter Wim Kok en premier Ruud Lubbers bespreken de laatste details van het Akkoord van Wassenaar dat op 24 november 1982 gesloten werd.

Nu vertegenwoordigers van vakbonden, werkgevers en kabinet weer bij elkaar komen om afspraken te maken over sociale zekerheid en werkgelegenheid is het begrip ‘poldermodel’ weer helemaal terug. In november was het precies dertig jaar geleden dat het Akkoord van Wassenaar werd gesloten, door de overheid en de organisaties van werkgevers en werknemers, verenigd in de Stichting van de Arbeid. Dit akkoord stond volgens velen aan de basis van het poldermodel, dat alom wordt geroemd. ‘Ten onrechte’, betoogt Uwe Becker, universitair hoofd-docent Politicologie aan de Universiteit van Amsterdam. ‘Het verhaal dat loonmatiging zorgde voor werkgelegenheidsgroei is een fabeltje.’

Dertig jaar geleden sloten de overheid en de sociale partners het ‘Akkoord van Wassenaar’. Kunt u uitleggen wat dit akkoord inhield?

‘Het Akkoord van Wassenaar heeft pas in latere jaren bekendheid gekregen. In de jaren tachtig werd er niet over gesproken. Feitelijk was het niet meer dan een afspraak over de inruil van loonsverhoging tegen arbeidstijdverkorting (atv).

Begin jaren tachtig bevond Nederland zich in een economische crisis. Eind 1982 lag het werkloosheidspercentage op 14 procent. Alle betrokken partijen vonden dat daar iets aan gedaan moest worden. Vandaar dat de vakbonden, die atv hoog in het vaandel hadden staan, zich in Wassenaar coöperatief opstelden.

In 1982 was Lubbers (CDA) aan de macht gekomen. Tot op zekere hoogte hing hij dezelfde neoliberale ideeën aan als Margaret Thatcher en Ronald Reagan. Zij allen zagen in deregulering en bezuinigen op de overheidsuitgaven dé manier om de economie uit het slop te trekken. Dankzij de hoge werkloosheid en de zwakker wordende vakbonden, hadden ze het tij mee. De gedachte dat een pas op de plaats bij de lonen zou bijdragen aan werkgelegenheidsgroei had bovendien traditie in Nederland en vond brede steun onder economen, met name bij het CPB.’

U spreekt zelf over de ‘mythe van Wassenaar’. Wat klopt er volgens u niet aan de bestaande beeldvorming?

‘Het Akkoord van Wassenaar is een uitvinding van de jaren negentig. Toen halverwege de jaren negentig de economie begon aan te trekken en de werkgelegenheid toenam werd dit toegeschreven aan het Akkoord van Wassenaar, dat enkel nog werd geïnterpreteerd als akkoord over loonmatiging. Wassenaar werd gezien als herstart van nauwe samenwerking tussen werkgevers en werknemersorganisaties (net als in de periode tot ongeveer 1964); beter bekend als het poldermodel. In dit verhaal, dat internationaal bekendheid kreeg door Visser en Hemerijck in hun veel geciteerde boek *The Dutch Miracle*, zorgde de formule van loonmatiging voor een betere concurrentiepositie van Nederland, waardoor de werkgelegenheid verondersteld werd te groeien. Deze visie kreeg in het buitenland zo veel applaus dat het poldermodel in 1997 de prestigieuze Bertelsmann Award ontving.

In werkelijkheid vond loonmatiging al vanaf eind jaren

zeventig plaats en was 'Wassenaar' niet de eerste afspraak over loonmatiging voor arbeidstijdverkorting. Hoewel vakbonden tot zeker midden jaren tachtig bleven pleiten voor een kortere werkweek, kwam verdere arbeidstijdverkorting nooit echt van de grond. Opvallend is dat de loonmatiging in Nederland veel sterker was dan in de meeste vergelijkbare landen.'

Toch groeide de werkgelegenheid in de jaren negentig aanzienlijk. Hoe verklaart u dat?

'Een van de redenen is dat de werkgelegenheid vooral groeide door de toename van het aantal deeltijdbanen. Omgerekend in fulltime banen is de groei veel minder spectaculair. Verder is het belangrijk een onderscheid te maken tussen de periode 1982-1995 en de periode daarna, want pas na 1994/95 kwam de economie in Nederland echt goed op gang en oversteeg deze met een groeipercentage van 3,5 procent duidelijk het Europese gemiddelde. Vanaf dat moment nam de vraag enorm toe, door explosief stijgende huizenprijzen in combinatie met gunstige belastingvoorwaarden voor hypotheekbezitters en de mogelijkheid de overwaarde van huizen te verzilveren.'

Volgens u was er dus geen oorzakelijk verband tussen loonmatiging en werkgelegenheidsgroei. Waarom stemden de vakbonden destijds in met een akkoord dat wegens de zeer drastische loonmatiging vooral gunstig was voor werkgevers?

'Dat had er mee te maken dat vanaf eind jaren zeventig linkse ideeën aan invloed verloren. Langzaam verschoof de machtsverhouding tussen arbeid en kapitaal, in het voordeel van de laatste. Het Bretton-Woodssysteem met vaste wisselkoersen was afgebroken. Financiële markten werden gedereguleerd. De werkloosheid nam toe. Het Keynesiaanse model leek geen antwoord te hebben op de combinatie van een stagnerende economie en inflatie. Internationale competitie en kapitaalstromen namen toe. Vakbonden verloren leden en sociaaldemocratische partijen stemmers. Het vrijemarktdenken en de gedachte dat loonmatiging noodzakelijk was voor werkgelegenheidsgroei kwam in steeds meer landen op. Al tijdens het kabinet-Den Uyl (1973-1977) leidden deze veranderingen tot een politiek van loonmatiging. Tegelijkertijd namen de vakbonden een gematigder standpunt in. Met het aan de macht komen van Lubbers in 1982, die in navolging van Thatcher en Reagan een no-nonsense-bezuinigingspolitiek voerde en daarin gesteund werd door werkgevers en gezaghebbende economen van het Centraal Planbureau, werd de roep om loonmatiging steeds luider. Ook kwam wat als consensus of akkoord werd verkocht er feitelijk vaak op neer dat de zwakste partij zich had aangepast aan de dominante kijk op het algemeen belang. Dit betekende voor de vakbonden dat ze zich – zij het aarzelend en niet programmatisch – onderwierpen aan de dominante neoliberale visie van werkgevers, regering en CPB. Aanvankelijk stemden de vakbonden alleen in met loonmatiging als de afspraak ook arbeidstijdverkorting inhield.'

Hoe komt het dat vakbonden vanaf de jaren negentig de dominante visie over loonmatiging ook gingen omarmen?

'Om het een beetje oneerbiedig te zeggen kun je stellen dat er vanaf eind jaren tachtig op het gebied van werkgelegen-

heidsbeleid weinig eigens meer van de vakbonden werd vernomen. In de tweede helft van de jaren tachtig (waarin er veel deeltijdbanen bijkwamen) begon de werkgelegenheid langzaam aan te trekken en na 1993 nam de extreme loonmatiging af. In het algemeen namen de vakbonden de loonmatigingsformule echter steeds meer over, in de hoop dat zij daarmee weer een rol van betekenis konden spelen aan de onderhandelingstafel. Het idee van Wassenaar als wortel van het succes werd omarmd en zo lag vanaf midden jaren negentig niets de vorming van de mythe van Wassenaar meer in de weg.'

Vanaf de jaren tachtig werd het neoliberalisme de dominante politieke ideologie. Het CPB speelde volgens u daarbij een belangrijke rol. Legt u dat eens uit?

'Het is opvallend welke, ik zou bijna zeggen heilige, status het Centraal Planbureau in Nederland heeft. Nog steeds worden de economen van het CPB als nationale rekenmeesters beschouwd en laten alle partijen – uniek in de wereld – hun plannen erdoor doorrekenen. Ik zie deze eerbiedige houding ten opzichte van wetenschappelijke 'experts' als een overblijfsel van de autoritaire politieke cultuur van vóór de jaren zestig. Toen het Keynesianisme begin jaren tachtig had afgedaan, kreeg het CPB – dat nooit echt beïnvloed was door het Keynesiaanse gedachtegoed – de kans zijn ideeën aan de man te brengen. Zo kon het gebeuren dat de plaatjes en tabellen die het CPB publiceerde om het argument te ondersteunen dat loonmatiging absoluut noodzakelijk was voor werkgelegenheidsgroei als objectieve berekeningen werden gezien.'

Tot slot, wat verwacht u van de komende onderhandelingen tussen kabinet, werkgevers en werknemers?

Tja, nu is er crisis. Voorlopig zitten er daarom geen reële loonsverhogingen in. Toch is de situatie nu anders dan dertig jaar geleden, omdat de werkgelegenheid nu aanzienlijk hoger is. Ook is het CPB – hoewel nog steeds heilig – recentelijk van de loonmatigingsfilosofie afgestapt. Directeur Teulings maakt zich zelfs sterk voor stimulerende maatregelen. Anders is echter ook dat de vakbonden nu nog minder voorstellen dan vroeger en dat het politieke midden verzwakt is met de afkalving van het CDA, de versterking van de VVD en de opkomst van de PVV. We moeten afwachten wat er in de komende jaren gaat gebeuren. Het is wel spannend.'

Uwe Becker (1951) is universitair hoofddocent Politicologie aan de Universiteit van Amsterdam. Hij heeft veel gepubliceerd over vergelijkende politiek en vergelijkende politieke economie. Zijn laatst verschenen boek is *The Changing Political Economies of Small West*

European Countries. Komende zomer verschijnt bij Routledge *Comparative political economy of the BRICs, South Africa and Turkey*.

WAT DOET HET NEOLIBERALE ARBEIDSMODEL MET EEN WERKNEMER?

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Odilon Greg Smith / Corbis / Hollandse Hoogte

'We werken niet meer om te leven, maar we leven om te werken', stelt de Vlaamse taalhoogleraar Jan Blommaert in zijn boek De 360° werknemer, dat hij samen met organisatie-antropoloog Paul Mutsaers en historicus Hans Siebers schreef. Hierin staan twee aspecten van het huidige arbeidsmodel centraal: 'flexicurity' en de psychologisering van arbeid. Dit model houdt in dat werknemers in alle opzichten inzetbaar moeten zijn en zich voortdurend van alle kanten moeten laten beoordelen. Wat dit betekent voor hun persoonlijkheid, beschrijft klinisch psycholoog en psychoanalyticus Paul Verhaeghe in zijn boek Identiteit.

Arbeid is een grondrecht. Het recht op werk is opgenomen in de grondwetten van diverse Europese landen en in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Al deze wetsteksten noemen naast het onvervreembare recht op arbeid een reeks rechten die een werknemer de kans geven om zich in een veelheid van aspecten te ontplooiën, een zeker en veilig bestaan op te bouwen en gelukkig te zijn.

Sinds eind jaren zeventig echter is er een ontwikkeling gaande die de arbeider steeds meer reduceert tot loonslaaf. Waar de organisatie van arbeid voorheen berustte op een coalitie van alle betrokken partijen om zo goed mogelijk elkaars belangen te dienen, zien we nu steeds meer dat arbeid volledig in handen is gevallen van één partij: de werkgevers. Zij haalden als argument het 'concurrentievermogen' van onze economieën aan en binnen een verscherpte wereldwijde competitie werd dit door de Europese Unie vastgelegd in de vorm van de 'flexicuritydoctrine'. In deze leer wordt arbeid weer net als in

de negentiende en het begin van de twintigste eeuw gereduceerd tot een grondstof, en die grondstof moet tegen een zo goedkoop mogelijke prijs verkocht en 'verwerkt' worden om zo veel mogelijk winst te realiseren. In het flexicuritystelsel moet een werknemer zich voortdurend aanpassen aan wisselende economische omstandigheden; moet de flexibiliteit van de werknemer ondersteund worden door een nieuw onderwijsmodel, genaamd life-long learning; moet een werknemer bereid zijn te accepteren dat de arbeidsvoorwaarden er niet beter op worden en worden de sociale rechten, afgeleid uit arbeid, onderworpen aan de grillen van de markt. Dit alles heeft ertoe bijgedragen dat de werknemer in een eindeloze concurrentiestrijd met anderen is verwickeld, wat er begrijpelijkerwijs toe heeft geleid dat veel werknemers met psychische klachten te maken hebben. Het Centraal Bureau voor de Statistiek heeft voor 2011 becijferd dat een op de acht werknemers te kampen heeft met burn-outklachten als gevolg van een te hoge werkdruk en gebrek aan steun van collega's en leidinggevenden. Dit gebrek aan steun en onderlinge solidariteit binnen een bedrijf heeft alles te maken met de verregerende psychologisering van arbeid. Hierover gaat het tweede deel van het boek.

DE 360° WERKNEMER

Om de winstmarges van de bedrijven te vergroten wordt de controle op de werknemers steeds verder opgevoerd. De werkende wordt continu in de gaten gehouden en vanuit steeds meer invalshoeken beoordeeld. Deze zogenaamde 360°-werker, een creatie van Human-Resource-Managementdenken, moet zich in elk aspect van zijn persoonlijkheid meten met anderen, met als gevolg dat het hele leven van een werknemer in het teken staat van een eindeloze concurrentie-

strijd met lotgenoten. Door de psychologisering van arbeid zijn de harde machtsverhoudingen en ongelijkheden in het arbeidsproces veel minder zichtbaar geworden. 'Het maskeert ze achter een wolk van analyses en uitspraken over de psychie van een werknemer, diens persoonlijke eigenschappen, karakter en aanleg', aldus Paul Mutsaers. Als een werknemer een arbeidsconflict heeft, wordt de verantwoordelijkheid daarvoor per definitie bij de werkende zelf gelegd. Mutsaers geeft het voorbeeld van Ayse, een van oorsprong Turkse vrouw, die werkt bij een grote overheidsinstelling. Op een dag wordt zij door collega's op grove wijze gediscrimineerd, zonder dat de leidinggevende ingrijpt. Ayse meldt zich vervolgens ziek en besluit een klacht in te dienen. Na een paar maanden wordt zij uitgenodigd voor een groepsessie, waarin van haar verwacht wordt dat zij in gesprek gaat over het incident. Zij geeft aan dat zij dit niet kan, omdat ze bang is dat ze nog harder aangevallen wordt. Van haar werkgever krijgt ze vervolgens te horen dat er in dat geval geen plaats meer is voor haar in het team, omdat ze 'te star, te weinig elastisch en te weinig assertief' zou zijn. Dit voorbeeld geeft aan dat de verantwoordelijkheid voor het conflict geheel bij het slachtoffer wordt gelegd, terwijl de schuldigen buiten schot blijven. Aan de scheve machtsverhoudingen wordt niets gedaan, maar door het gebruik van psychotechnieken (Ayse koos er zelf voor om niet op het aanbod van bemiddeling van de leidinggevende in te gaan) zijn deze veel minder duidelijk. Wat uit bovenstaande duidelijk wordt is dat werknemers niet zozeer meer op professionaliteit en vakkennis beoordeeld worden, maar juist steeds meer op persoonlijkheidskenmerken. Als werknemer moet je dus voortdurend werken aan je persoonlijkheid, zonder dat je weet of

Medewerkers van Enron moeten hun spullen pakken omdat het bedrijf door mismanagement failliet is gegaan.

je hiermee bij je werkgever in de smaak valt. Daarmee ben je in een voortdurende strijd met anderen verwickeld om je baan te behouden; wat vanzelfsprekend gevolgen heeft voor je identiteit. Hierover gaat het boek van de Vlaamse klinisch psycholoog Paul Verhaeghe.

Verhaeghe onderzoekt de effecten van dertig jaar neoliberalisme en de neoliberale organisatie van arbeid en maatschappij op onze identiteit. Verhaeghe verzet zich tegen de hedendaagse overtuiging – zoals verwoord door Dick Swaab in zijn boek *Wij zijn ons brein* – dat onze identiteit in de genen zit, dat mensen competitieve individuen zijn en dat de sterkste moge winnen, als nieuwste versie van het sociaal darwinisme. Volgens hem wordt identiteit grotendeels door de omgeving bepaald en is de mens in wezen een sociaal dier dat zowel gericht is op egoïsme als op solidariteit. Omgevingsfactoren bepalen welke van de twee de overhand krijgt. Volgens Verhaeghe ligt de oorzaak van het doorgeschoten ik-denken en de ervaring van het sociaal darwinisme (kort samengevat: het recht van de sterkste) bij het neoliberalisme. In deze filosofie, die uitsluitend gericht is op het individu, is een gelukkig leven alleen mogelijk als je economisch succes hebt. Lukt

dit je niet, dan ben je een loser. Aangezien economisch succes niet voor iedereen is weggelegd, leidt dat bij veel mensen tot vertwijfeling en mentale stoornissen. Uit de publicatie van het CBS bleek al, dat 900.000 werknemers in Nederland kampen met burn-outklachten als gevolg van toegenomen werkdruk en gebrek aan steun van collega's.

DE 'ENRON-MAATSCHAPPIJ'

Om aan te geven hoe het neoliberalisme heeft bijgedragen aan een cultuur van wantrouwen en achterdocht op de werkvloer, bespreekt Verhaeghe de ondergang van de Amerikaanse multinational Enron in 2001. Dit bedrijf voerde eind vorige eeuw het zogenaamde Rank en Yank appraisal system in. In deze sociaaldarwinistische praktijk krijgen degenen met de hoogste productie enorme bonussen en degenen met de laagste productie ontslag. Dagelijks werden de prestaties van elke werknemer beoordeeld aan de hand van de vraag of deze wel competitief genoeg was, op grond waarvan jaarlijks een vijfde van de werknemers de laan werd uitgestuurd. Dit gebeurde echter pas nadat de ongelukkige publiekelijk vernederd was: naam, foto en de reden van de mislukking werden uitgebreid op de website van het bedrijf gepubliceerd. Het resultaat

was dat binnen de kortste keren iedereen zijn cijfers vervalste en er totale paranoia heerste. Uiteindelijk leidde de grootschalige fraude tot een proces en een bankroet, waardoor alle eenentwintigduizend werknemers van Enron op straat kwamen te staan. Ondanks de mislukking vind je vandaag de dag overal toepassingen van het Enron-model. HR-managers van multinationals moeten werken volgens een 20/70/10-regel. Dit houdt in dat degenen die het meeste produceren, ongeacht de kwaliteit, worden beloofd met bonussen, terwijl degenen die het minst opleveren hun baan kwijtraken en in armoede vervallen. Wat deze cultuur, die enkel gericht is op rendement, voor effect heeft op het individu moge duidelijk zijn. Wie niet mee kan in de *ratrace* om succes en rijkdom krijgt psychische klachten. En hoe groter de ongelijkheid tussen arm en rijk, hoe meer mensen er ziek zijn, zo laat Verhaeghe overtuigend zien.

Jan Blommaert e.a., *De 360° werknemer. De Nieuwe arbeidscultuur en de eindeloze concurrentie*
Uitgeverij: EPO (2012)
136 pagina's
ISBN: 978 94 91297 29 8
prijs: € 15,00

Paul Verhaeghe *Identiteit*
Uitgeverij: De Bezige Bij (2012)
272 pagina's
ISBN: 978 90 234 7303 9
prijs: € 19,90

PVDA VERANDERT IN RAP TEMPO VAN VERHAAL

Tekst: Arjan Vliegenthart Foto: Peter Hiltz / Hollandse Hoogte

Na de verkiezingen veranderde de PvdA op belangrijke terreinen in hoog tempo van verhaal en analyse. Wie de uitspraken van Diederik Samsom van voor en na 12 september naast elkaar legt, komt tot de conclusie dat de PvdA-leider een metamorfose heeft ondergaan – en niet een positieve.

Het was een opmerkelijk optreden, van minister Timmermans in het televisieprogramma Pauw & Witteman op 29 november 2012. De kersverse minister van Buitenlandse Zaken verdedigde daarin het standpunt van het kabinet ten opzichte van de Palestijnse aanvraag om toegelaten te worden als waarnemer tot de vergaderingen van de Verenigde Naties. Nederland zou zich bij de stemming onthouden, aldus Timmermans, omdat de Palestijnen er nog niet klaar voor waren en omdat andere landen, zoals Duitsland, ons land dan zouden volgen en niet tegen de toelating van Palestina zouden stemmen.

Met deze stellingname liet minister Timmermans de Palestijnen duidelijk in de steek. Wat daarbij opviel, was dat zijn standpunt afweek van wat de PvdA kort daarvoor nog had verkondigd. Gedurende de verkiezingscampagne toonde de partij van (toen nog buitenlandwoordvoerder) Timmermans zich voorstander van een dergelijk lidmaatschap van Palestina. Op de website van de partij was dan ook het volgende standpunt te lezen. 'Als Israël eenzijdig blijft weigeren aan de onderhandelingstafel te verschijnen

en ondertussen doorgaat met het bouwen van illegale woningen en nederzettingen in bezet gebied, kan en mag de Palestijnse autoriteit daarvoor niet gestraft worden en dient de internationale gemeenschap de statusverhoging van de Palestijnse staat in de VN te ondersteunen.'

Dat liet aan duidelijkheid weinig te wensen over en daarmee nam de PvdA een diametraal ander standpunt in dan de VVD, die tegen was. *So far, so good* en in een land waar regeringen bestaan uit coalities kan het gebeuren dat je soms je zin niet krijgt. Klaarblijkelijk hadden PvdA en VVD afgesproken op dit terrein niet uit te ruilen, maar een compromis te sluiten. Eén 'ja' en één 'nee' werden samen een 'onthouding.' Dat kan, maar dat was het verhaal van Timmermans niet. Hij deed vermoeden dat het nieuwe standpunt van de regering eigenlijk een verbeterd standpunt was. De aanval als beste verdediging en het compromis als partijpolitiek optimaal besluit. Je moet er lef voor hebben.

Als dit ene voorbeeld een uitzondering zou zijn, was het voorval me waarschijnlijk niet bij gebleven. Maar het lijkt symptomatisch te zijn voor de manier waarop de sociaal-democraten sinds het aantreden van het kabinet-Rutte-Asscher politiek bedrijven. Het regeerakkoord is geen compromis, maar een verbeterde uitvoering van PvdA-plannen. Voortschrijdend inzicht, als de eerste verdedigingslinie om punten die je niet hebt binnengehaald uit te leggen.

Deze nieuwe tactiek werd vooral duidelijk in de wijze waarop Diederik Samsom de belangrijkste pijnpunten van het nieuwe regeerakkoord verdedigde. Het verhaal dat Samsom in interviews naar voren bracht, schuurde met het sociaaldemocratische verhaal van tijdens de campagne, ook op de belangrijkste punten van het sociaaleconomisch beleid.

DE DRIEPROCENTNORM

Daar was allereerst de discussie rond het begrotingstekort en het Europese maximum van 3 procent van het nationaal inkomen. Tijdens de campagne had Samsom zich hier heel kritisch over uitgelaten. Hij vond 'een sprintje naar de 3 procent' onverstandig, omdat dat de economische groei op de lange termijn in gevaar zou brengen. Daarnaast zou binnen de Europese Unie op dit terrein veel minder vastliggen dan over het algemeen in Nederland werd aangenomen. 'Er zijn regels in Brussel om de drieprocentnorm te versoepelen', zo stelde Samsom in de aanloop naar de verkiezingen in Buitenhof.

Van deze analyse was eind november niet veel meer over. Niet langer werd de drieprocentnorm ter discussie gesteld of werden er vraagtekens gezet bij het Europese beleid van alleen maar bezuinigen. 'Nederland heeft zich gebonden aan de drieprocentnorm en dat blijft zo', aldus Samsom. De kansen in Europa waren volgens hem verkeken en Nederland zou zich niet inzetten om een andere koers in gang te zetten. Nu kan het heel goed zijn dat de PvdA op het terrein van begrotingsdiscipline concessies heeft moeten doen aan de liberalen. Regeren is immers compromissen sluiten, maar daar klonk niets van door in de woorden van de PvdA-leider. De conclusie moet dan ook zijn dat of het PvdA-verhaal is veranderd of dat Samsom dit verhaal niet meer vertelt.

BEZUINIGEN EN NIET INVESTEREN

Met het heilig verklaren van de drieprocentnorm wordt de ruimte om te investeren in de economie drastisch verkleind. En laat dit nu precies een van de speerpunten zijn waarmee de linkse partijen gezamenlijk de campagne ingingen. 'We investeren de eerste twee jaar om de sociale voorzieningen en de koopkracht op orde te brengen', zo vatte Samsom het PvdA-programma samen. En daar was veel voor te zeggen: steeds meer economen komen tot de conclusie dat de huidige crisis in Noord-Europa vooral een crisis is van te weinig (binnenlandse) vraag. Met de analyse van voor de verkiezingen was dan ook weinig mis. Alleen in het regeerakkoord komt dat niet terug. Evenmin is er iets terug te vinden van het plan om een Nationale Investeringsbank voor 200 miljoen per jaar op te richten om het MKB te helpen, of het idee dat je door te hard te bezuinigen de economie nog verder in het slop helpt. Of, in de woorden van Samsom, begin september: 'Door te snel te bezuinigen verdiepen en verleng je de recessie.'

Sterker nog, over de hoogte van de bezuinigen was geen discussie geweest tijdens de formatie, liet Samsom eind november weten. 'We waren er in drie microseconden uit, want de bedragen (voor bezuinigingen) in onze verkie-

zingsprogramma's waren gelijk.' En ook het idee dat het er toe doet welk economisch beleid er wordt gevoerd – toch een speerpunt van de PvdA-leider die tijdens de campagne stelde dat Rutte met zijn 'rechtse rotbeleid' de 'crisis had verergerd' – was compleet verdwenen. 'Verschil tussen de partijen die het minst (PVV) en het meest wilden bezuinigen (PvdA/VVD) is nihil voor economische groei', zo betoogt Samsom nu. Het kan blijkbaar verkeren.

ONTSLAGRECHT

De keuze voor drastische bezuinigingen heeft gevolgen voor veel van de andere keuzes die er in het regeerakkoord worden gemaakt. De bezuinigingen op bijvoorbeeld de zorg en de studiefinanciering zijn daar een rechtstreeks gevolg van. Dat geldt overigens maar zeer ten dele voor de plannen op het gebied van de arbeidsverhoudingen. Internationaal gezien heeft Nederland een redelijk flexibele arbeidsmarkt en kunnen werkgevers, als ze daartoe om bedrijfseconomische omstandigheden gedwongen worden, werknemers relatief eenvoudig ontslaan. De keuze om op dit terrein toch tot afbraak van werknemersrechten over te gaan, is eerder een ideologische dan een economische.

Terecht liet de PvdA tijdens de campagne weten niets te zien in de versoepeling van het ontslagrecht. Eind november beweerde Samsom in Buitenhof dat dit punt was binnengehaald: 'Het ontslagrecht wordt niet versoepeld.' Deze stelling getuigt wel van een bijzonder grote geestelijke creativiteit. Het regeerakkoord spreekt op dit terrein immers echt andere taal – iets wat vriend en vijand ook openlijk toegeven. Ook hier wordt niet uitgelegd waarom de PvdA door de knieën is gegaan en wat zij daarvoor teruggekregen heeft.

TOT BESLUIT

Voor Timmermans geldt nog dat hij als lid van de regering het kabinetsbeleid moet verdedigen, voor Samsom gaat dit argument niet op. Hij koos ervoor om als fractievoorzitter in de Tweede Kamer te blijven zitten om daar het PvdA-geluid te laten horen. Een bewuste keuze, waar veel voor te zeggen is, maar dan geldt wel dat uitspraken van voor de verkiezingen vergeleken mogen worden met analyses die na de totstandkoming van Rutte-Asscher worden gegeven. En dan blijkt het op de belangrijke punten te wringen.

Op de belangrijkste uitgangspunten van het sociaaleconomisch beleid is Rutte-Asscher een voortzetting van Rutte-Verhagen. Waar de PvdA in het voorjaar na de totstandkoming van het Kunduz-akkoord nog ageerde tegen de te forse bezuinigen, bezuinigt het nieuwe kabinet met steun van de PvdA nog harder. Een verklaring voor het 'hoe' en 'waarom' van deze drastische verandering zoekt de partij in nieuwe argumenten, die regelmatig haaks staan op wat er de afgelopen jaren werd bepleit. Dat komt de geloofwaardigheid van de PvdA, en daarmee van de politiek in haar geheel, niet ten goede.

Verantwoording: voor dit artikel is gebruik gemaakt van de uitspraken van Diederik Samsom voor en na de verkiezingen. De geciteerde uitspraken zijn terug te vinden in de interviews die de PvdA-leider gaf in Buitenhof op 2 september en 18 november 2012.

EUROPEES BEGROTINGSFETISJISME BEDREIGT ALLE OVERHEDEN

Tekst: Arnold Merkies en Alexander van Steenderen Foto: Sander van Oorspronk

Sinds het uitbreken van de financiële crisis tuimelen de Europese maatregelen over elkaar heen om de zogeheten begrotingsdiscipline aan te scherpen. Inmiddels beginnen we in Nederland ook de gevolgen te merken van het Europees begrotingsfetisjisme. Die beperken zich niet tot de Rijksoverheid; ook gemeenten, provincies en waterschappen dreigen er ernstig last van te krijgen. Het wordt tijd om ook op lokaal niveau aan de bel te trekken.

Al enkele jaren staat het aanscherpen van de begrotingsdiscipline bovenaan de Europese agenda. Sinds het uitbreken van de financiële en economische crisis zijn tijdens opeenvolgende bijeenkomsten van Europese staatshoofden en regeringsleiders maatregelen genomen om de begrotingsafspraken, die stammen uit het Verdrag van Maastricht (1992), aan te scherpen en strikter te handhaven. De belangrijkste aanscherping stamt uit eind 2011 toen na anderhalf jaar onderhandelen een zestal Europese wetten van kracht werd (het zogeheten six-pack). Deze zorgt voor een strengere afdwingbaarheid van de begrotingsafspraken door de Europese Commissie doordat ze sneller boetes kan opleggen. Zelfs zonder dat een (gewogen) meerderheid van eurolanden daarmee eerst hoeft in te stemmen. Nog amper in werking werd in maart 2012 al een nieuw verdrag gesloten waarmee de regels nog verder werden aangescherpt: het Verdrag voor Stabiliteit, Coördinatie en Governance in de Europese Monetaire Unie (EMU), ook wel bekend als het begrotingspact. Eurolanden worden daardoor onder andere verplicht het streven naar begrotingsevenwicht op te nemen in nationale wetgeving, desnoods in de grondwet. Alsof dat nog niet genoeg is, heeft de voorzitter van de Europese

Raad Herman van Rompuy alweer nieuwe voorstellen gedaan op dit vlak.

Het is vooral wantrouwen ten opzichte van de democratische besluitvorming in de verschillende eurolanden dat als rechtvaardiging wordt aangevoerd om Europese bestuurders steeds meer controle te geven over de nationale begrotingen. De moeite die verschillende eurolanden hebben om hun staatsschuld tegen een betaalbare rente te financieren zou het gevolg zijn van de spijlucht van onverantwoordelijke politici in die landen. Vanuit die optiek is het niet meer dan logisch dat in ruil voor financiële assistentie rijkere lidstaten als Duitsland en Nederland maatregelen eisen om te voorkomen dat nationale begrotingen opnieuw ontsporen.

Wie echter kijkt naar de geschiedenis ziet dat dit verhaal aan alle kanten rammelt. Spanje en Ierland, twee landen die Europese noodsteun ontvangen, hadden voor het uitbreken van de crisis in 2008 een relatief lagere staatsschuld dan Nederland. Op dit moment voldoen zelfs nog maar drie van de zeventien eurolanden aan de begrotingsnormen. De belangrijkste reden dat eurolanden nu massaal de begrotingsnormen overschrijden zijn a) de schulden die ze hebben gemaakt bij het redden van hun bankwezen en b) de olopemde uitgaven en verminderende belastinginkomsten als gevolg van de economische recessie die op de kredietcrisis volgde. De forse stijging van de staatsschulden komt dan ook eerder voort uit de te vroege introductie van de euro gecombineerd met de Europese deregulering van de financiële sector, dan dat deze is veroorzaakt door politici die de hand niet op de knip konden houden.

Dat neemt niet weg dat er wel degelijk begrotingscoördinatie nodig is ten aanzien van de ontwikkeling van de staatsschuld in de verschillende eurolanden. Zonder coördinatie blijft

het risico bestaan dat een euroland zijn schulden uiteindelijk afwentelt op de rest. De tot nu toe gevolgde aanpak schiet echter door. Allereerst komt er te veel macht bij een democratisch gebrekkig gelegitimeerde instelling als de Europese Commissie te liggen. Daarnaast werkt de gehanteerde aanpak zelfs averechts.

Zo worden alle landen gedwongen versneld hun begrotingen op orde te krijgen door vooral te bezuinigen en de lasten te verhogen. Dat is zeer schadelijk voor de economie nu deze in een recessie verkeert. Een groot deel van het effect van bezuinigen lekt daardoor weer weg omdat de lagere groei resulteert in lagere belastinginkomsten en olopemde werkloosheidsuitgaven. Vervolgens moet er weer meer bezuinigd worden om de begroting op orde te krijgen. Griekenland is een extreem voorbeeld van wat kan gebeuren als een land in deze vicieuze cirkel terechtkomt.

Niet voor niets noemde Nobelprijswinnaar Joseph Stiglitz vorig jaar de Europese begrotingsafspraken een 'collectief zelfmoordpact'. Ook bij instanties als het Internationaal Monetair Fonds (IMF), de OESO en het Centraal Planbureau (CPB) dringt langzaam het besef door dat het effect van de bezuinigen op de economie schromelijk is onderschat en neemt de roep om te stoppen met verdere bezuinigen steeds luider vormen aan. Deze oproepen zijn bij de Europese landen en instellingen tot

Arnold Merkies.

nu toe helaas aan dovemansoren gericht. Ook de Nederlandse regering houdt voet bij stuk, zelfs nu de PvdA er deel van uitmaakt. De Tweede en Eerste Kamer zullen het eerder genoemde begrotingspact nog dit voorjaar behandelen en naar verwachting goedkeuren.

WET HOF

Dit voorjaar wordt ook nog een andere wet behandeld die voortvloeit uit het Europees begrotingsfetisjisme, namelijk de wet Houdbare Overheidsfinanciën (HOF). Deze wet, die nog door de vorige regering is ingediend, legt enkele Europese begrotingsafspraken vast in nationale wetgeving. De wet moet er voor zorgen dat Nederland binnen het maximaal toegestane overheidstekort ofwel EMU-tekort van 3 procent BBP blijft en op termijn zelfs structureel geen tekort meer kent. Tekorten van decentrale overheden (provincies, gemeenten, waterschappen) tellen mee. Daarom verlangt de wet van hen een 'gelijkwaardige inspanning' om binnen de EMU-norm te blijven. Jaarlijks zou via bestuurlijk overleg worden vastgesteld hoe hoog deze mogen zijn.

Naast de bovengenoemde vraagtekens bij de Europese afspraken, valt helemaal niet te begrijpen welk probleem deze 'doorvertaling' van de EMU-norm naar decentraal niveau oplost. Anders dan in sommige andere eurolanden kennen we geen uit de hand gelopen schulden bij lokale overheden. Zo zijn decentrale overheden al verplicht een sluitende begroting te presenteren. Gemeenten kunnen bij financieel wanbeheer onder toezicht van de provincie worden geplaatst. Bovendien leveren de decentrale overheden al een inspanning aan het terugdringen van het EMU-tekort door de kortingen op hun begroting door het Rijk. Waarom de regering nog de mogelijkheid wenst te hebben om decentrale overheden te kunnen beboeten, zelfs als geen Europese boete dreigt(!), is een raadsel. Decentrale overheden worden daarmee in een nog strakker keurslijf geplaatst.

De wet lost dus niet een probleem op maar creëert wel een aantal nieuwe, met name voor de investeringen. De

belangrijkste oorzaak daarvan komt voort uit de begrotingssystematiek van decentrale overheden, het zogeheten baten-lastenstelsel. Daarin worden de uitgaven en ontvangsten geboekt in het jaar dat goederen en diensten worden gebruikt en kunnen investeringen worden uitgespreid over meerdere jaren. De Europese Unie en het Rijk hanteren echter het kasstelsel. Bij het kasstelsel wordt een uitgave alleen begroot en verantwoord in het jaar dat de feitelijke uitgave plaatsvond, ook al wordt dienst of product gedurende meerdere jaren gebruikt. Wanneer lokale overheden te maken krijgen met een norm voor het tekort dat gebaseerd is op het kasstelsel dan leidt dat tot rare uitkomsten. Zelfs als er eerst voor de investering is gespaard zal er op basis van de Wet Hof worden gezegd dat er sprake is van een tekort. Bij een investering in een zwembad moet een gemeente dus wel de volledige kosten opvoeren, terwijl het daarentegen niet het gespaarde bedrag mag opvoeren.

Om te vermijden dat een investering leidt tot een tekort, zal de investering moeten worden opgevangen in de jaarlijkse begroting. In de oorspronkelijk plannen waarin het EMU-tekort werd verdeeld over de individuele gemeenten, provincies en waterschappen zou dit tot ridicule situaties hebben geleid. Zo staat Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden aan de vooravond van een investering in de vervanging van de rioolwaterzuiveringsinstallatie van de stad Utrecht. Die investering kan oplopen tot € 160 miljoen, terwijl de jaarinkomsten van het waterschap ongeveer de helft daarvan bedragen.

De individuele norm is weliswaar losgelaten en wordt nu per bestuurslaag vastgesteld, maar daarmee zijn de problemen niet weg. Allereerst omdat de lokale overheden onderling moeten uitvechten wie de beperkte investeringsruimte in een jaar mag benutten, wat nog een hele klus is omdat projecten door vertraging zomaar in een ander boekjaar terecht kunnen komen. Daarnaast vormen investeringen bij provincies en waterschappen een relatief groot deel van de uitgaven, zodat niet alleen uitstel maar ook afstel van hele projecten dreigt. De provincies

waarschuwen voor het in gevaar komen van diverse concrete projecten op het gebied van wegen, openbaar vervoer en natuurbeheer. Maar ook bij gemeenten dreigen investeringen onder druk te komen. Die hebben op dit moment door de crisis en overheveling van taken al moeite hun begroting sluitend krijgen. Als ze dan ook rekening moeten houden met de kasstromen dreigen investeringen als eerste te worden uitgesteld. De decentrale overheden waarschuwen gezamenlijk dan ook voor een investeringsstop die de komende kabinetsperiode zou kunnen oplopen tot 11 miljard. Dat zou weer een extra ramp betekenen voor de economie, aangezien de decentrale overheden grofweg tweederde van alle overheidsinvesteringen voor hun rekening nemen.

Tijdens een hoorzitting in de Tweede Kamer waren het nota bene VVD'ers als Johan Remkes en Annemarie Jorritsma die namens respectievelijk de provincies en gemeenten de wet afwezen. Ze eisten dan ook stevige aanpassingen van de wet. Komt die reparatie er niet, dan dreigen decentrale overheden te stoppen met investeren. Ook de werkgeversorganisaties waarschuwen hiervoor. Bovendien dreigen decentrale overheden volgens hen allerlei constructies op te gaan zetten om het EMU-keurslijf te ontwijken, zoals het uitbesteden en vervolgens terugleasen van taken. Dat zijn praktijken die we juist proberen terug te dringen.

De wet HOF is hiermee een slechte oplossing voor een niet bestaand probleem. De manier waarop de overheid hier bezuinigingen op lokaal niveau wil afdwingen is ondoordacht en kan een hoop schade aanrichten. Kom je in jouw gemeente of provincie meer kwalijke gevolgen tegen van de wet HOF, laat het ons dan weten. Kijk op welke manier je in jouw gemeente of provincie aandacht kunt vragen voor de gevolgen van de wet HOF. Vraag bijvoorbeeld aan de bestuurders om de mogelijke gevolgen van de wet Hof voor de investeringen op een rijtje te zetten. Ook kan aan volksvertegenwoordigers gevraagd worden zich publiekelijk uit te spreken tegen de wet. Voor verdere ideeën en acties houden we ons aanbevolen.

DE VERENIGDE STATEN LICHTEND VOORBEELD?

Tekst: Karel Koster

In de Nederlandse publieke opinie worden de Verenigde Staten veelal gezien als een voorbeeldige democratie. Dat blijkt uit de intense aandacht voor Amerikaanse presidentsverkiezingen en uit de voortgezette steun aan de NAVO, als symbool voor de (gewenste) voortgezette Amerikaanse betrokkenheid bij Europa. Als er al kritiek is dan betreft die vooral Republikeinse regeringen, denk aan Bush jr., die in Europese ogen agressief en oorlogvoerend afsteken tegen het 'vreedzame' beleid van president Obama. Zijn de verschillen echt zo groot?

OORLOG EN VREDE

In 2009 ontving president Obama de Nobelprijs voor de Vrede, waarbij vooruitgelopen werd op zijn toekomstige beleid voor nucleaire ontwapening. Na vier jaar is van dit voornemen weinig terechtgekomen. Er is inderdaad een verdrag getekend met Rusland – het New START verdrag – om het aantal kernwapens gezamenlijk te verminderen. Misschien komt daar nog een vervolg op, maar cruciaal is dat geen van de kernwapenstaten wil onderhandelen over een verdrag om te komen tot nucleaire ontwapening. Voorstellen daartoe worden jaarlijks met grote meerderheden aangenomen in de Verenigde Naties en telkens genegeerd. Een relatief ondergeschikte zaak, de terugtrekking van de Amerikaanse aan de NAVO toegewezen kernbommen uit Europa, loopt keer op keer vast op de politieke onwil van de lidstaten. Een simpel amendement op de Amerikaanse defensiebegroting om de financiële middelen voor handhaving van die kernwapens in te trekken, zou volstaan, maar het gebeurt niet. Ook de uitgaven aan de totale nucleaire slagkracht van de VS – zo'n 1722 kernkoppen voor 806 raketten en bommenwerpers – worden gehandhaafd. In 2012 bedroegen de jaarlijkse uitgaven aan de Amerikaanse nucleaire slagkracht en de ondersteunende infrastructuur 31 miljard dollar.

De defensiebegroting staat net als elders vanwege de economische crisis in de VS onder druk. Desondanks is de macht van de militair-industriële lobby zodanig dat de omvang van die begroting in het komende begrotingsjaar 2013-14 wordt geschat op een bedrag van 650 miljard dollar, tenzij er bezuinigingen worden doorgevoerd in welk geval de uitgaven 'slechts' op het niveau van 500 miljard dollar blijven. De VS blijft in de wereld eenzame marktleider, met defensie-uitgaven die in 2011 groter waren dan de som van de uitgaven van de daaropvolgende veertien landen. Met het door deze begroting gefinancierde leger treedt het Amerikaanse leger nog steeds in honderden landen op, vanuit een netwerk van bijna duizend bases, verspreid over de hele wereld. Na meer dan elf jaar oorlog in Afghanistan heeft Obama zich vastgelegd op een terugtrekking uit dat land, maar hij houdt de mogelijkheid

open dat de Verenigde Staten voor onbepaalde tijd met een trainingsmissie en speciale eenheden aanwezig blijven. Deze voortgezette militaire aanwezigheid in Centraal-Azië wordt officieel uitgelegd als de zoveelste campagne in een 'oorlog tegen het terrorisme' die geen einde kent. Ouderwetse interventies worden gecamoufleerd als terrorismebestrijding.

INTERVENTIEOORLOGEN

De vorm van die interventieoorlogen is wel veranderd. Door de kosten en de grote binnenlandse weerzin tegen nieuwe grootscheepse interventies zoals in Irak in 2003, is de regering-Obama overgeschakeld op nieuwe interventiestrategieën met gebruikmaking van nieuwe technologieën. Daarvan is de inzet van de onbemande vliegtuigen, de drones, het bekendst. Het gaat om oorlog voeren op afstand, waarbij de bemanning van deze drones vanuit een basis in de VS via satellietverbindingen doelen aan de andere kant van de wereld verkent en bombardeert. Het aantal aanvallen dat in minstens drie landen – Pakistan, Jemen en Somalië – op deze manier is uitgevoerd, is toegenomen van 38 in 2008 onder Bush naar 72 in 2012 onder Obama; met een piek van 128 aanvallen in 2010. Als gevolg van de onder Obama uitgevoerde drone-aanvallen in Pakistan stierven tussen de 297 en 569 burgers, waarvan 64 kinderen. Daarnaast werd het gewone leven en werken in de aangevallen streken sterk ontwricht. De aanvallen werkten als rekruteringsstimulans voor de sterk antiwesterse jihadistische organisaties.

De VN-rapporteur Alston heeft in 2010 in een rapport vragen gesteld over de rechtmatigheid van deze 'buitengerechtelijke executies', zoals hij ze noemde. De inzet van dit wapen overschrijdt immers overal staatsgrenzen – in principe is iedere wereldburger een mogelijk doelwit. In 2013 wordt door de VN onderzoek gedaan naar de legaliteit van dit soort missies. De Amerikaanse grondwet is in ieder geval deels uitgeschakeld: in het vijfde amendement staat immers dat niemand 'zijn leven, vrijheid of eigendom zal verliezen zonder procesgang' (due process of law). Door het beleid van 'targeted killing' wordt deze verplichting ongedaan gemaakt – niet alleen buitenlandse maar ook Amerikaanse burgers kunnen overal ter wereld worden gedood zonder vorm van proces. Nog ernstiger is dat het volledige juridische proces: opsporing, arrestatie, terechtstaan en uitvoering van het vonnis volledig wordt uitgevoerd door de Amerikaanse president, zijn raadgevers en het leger. Daarmee wordt de trias politica – de wederzijdse controle van de uitvoerende, wetgevende en juridische macht van de staat, ongedaan gemaakt. Onder Obama heeft deze methode van oorlogvoering, het zogenaamde 'targeted killing', een grote vlucht genomen, helaas gesteund door een meerderheid van de Amerikaanse bevolking. In plaats van verdachten te arresteren en voor

‘Voortijdige beschuldigingen, langdurige eenzame opsluiting en foltering, dit alles is een rechtsstaat onwaardig’

een rechter te brengen, worden ze simpelweg op afstand geëxecuteerd. De besluitvorming over de doelwitten vindt binnen het Witte Huis plaats, er komt geen rechter aan te pas. Daarbij is van belang dat door deze manier van oorlog voeren geen Amerikaanse levens worden geriskeerd. Pogingen van de Amerikaanse burgerrechtenorganisatie ACLU (American Civil Liberties Union) om publicatie af te dwingen van de richtlijnen waaronder Amerikaanse staatsburgers werden geëxecuteerd door middel van drones, werden helaas begin 2013 afgewezen door een Amerikaanse rechtbank.

‘BLOWBACK’ – DE BINNENLANDSE GEVOLGEN

Berucht onder Bush was het ontvoeringsprogramma bekend als ‘rendition’: het vooral door de Amerikaanse inlichtingendienst CIA overal ter wereld oppakken van verdachten van terroristische aanslagen, om ze te ondervragen in geheime detentiecentra, ook in Europa. De CIA-medewerkers kregen daarbij van het Witte Huis een juridisch mandaat om te martelen. Onder Obama werd deze praktijk grotendeels afgeschaft maar het is nog steeds mogelijk om gevangenen voor onbepaalde tijd vast te houden – de gevangenis te Guantanamo Bay blijft open, evenals een complex op de vliegbasis Bagram in Afghanistan en een derde in Somalië.

Het oprekken van het internationaal recht door Bush en Obama heeft ook binnenlandse gevolgen gehad. De Amerikaanse overheid heeft meerdere vergaande maatregelen tegen haar eigen burgers genomen. Een daarvan is de grootschalige invasie van de privésfeer door bijzonder vergaande af luisterfaciliteiten, vastgelegd in de zogenaamde FISA Amendments Act van 2008 (onder president Bush). Door deze wetgeving, voortgezet door president Obama, wordt het massaal surveilleren van het internationale berichtenverkeer van Amerikaanse burgers mogelijk gemaakt zonder specifieke juridische toestemming of controle door een rechter. Vanzelfsprekend betekent dit dat ook de Europese kant van zulk berichtenverkeer wordt geregistreerd in de VS.

Nog verder gaat een paragraaf in de defensiebegroting van 2012, die het mogelijk maakt om Amerikaanse burgers zonder vorm van proces vast te houden. Deze militaire aanhoudingsbevoegdheid werd vorig jaar niet vastgelegd als wet en werd onderwerp van uitgebreide juridische gevechten. In de komende begrotingsbehandeling in het Congres wordt echter gewerkt aan een amendement om deze maatregel alsnog door te voeren.

OPPOSITIE EN KLOKKENLUIDERS

Deze zaken zijn niet zonder oppositie doorgevoerd. Er is in de VS een lange traditie van strijd voor de burgerrechten door actiegroepen en vooraanstaande burgers die de rechtstaat verdedigen. Klokkenluiders spelen daarin een

cruciale rol. De beroemdste daarvan was Daniel Ellsberg, die in 1971 geheime documenten aangaande de Amerikaanse oorlogsplannen in Vietnam doorspeelde aan de New York Times. Daar werd hij destijds niet voor vervolgd.

Tijdens de verkiezingscampagne voor zijn eerste termijn als president in 2008 leek Barack Obama zich aan te sluiten bij die traditie. Over het fenomeen klokkenluider zei hij: ‘Government whistleblowers are part of a healthy democracy and must be protected from reprisal.’ Toen anderhalf jaar later op een basis bij Bagdad de militaire inlichtingenanalist Bradley Manning werd gearresteerd, op verdenking van het doorspelen van geclassificeerd materiaal naar WikiLeaks, was Obama een van de eersten die op vervolging aandrong. ‘He broke the law’, zei hij tijdens een openbare meeting, en daarmee verklaarde hij Manning dus schuldig nog voordat zijn rechtszaak was begonnen. Zelfs het grondwettelijke recht ‘onschuldig tot het tegendeel bewezen is’ werd hem niet gegund. Op de dag dat Obama over Manning deze voorbarige mening ventileerde (21 april 2011), zat Manning al ruim acht maanden onder menonwaardige omstandigheden opgesloten in de militaire gevangenis van Quantico, Virginia. In het proces tegen Manning, dat in de loop van 2012 van start ging, is door de rechter erkend dat hij mishandeld is tijdens zijn voorarrest.

De zaak-Manning laat zien dat de legertop en Obama, ondanks zijn mooie woorden vier jaar geleden, de vervolging van de klokkenluider gebruiken als waarschuwing voor iedereen die het waagt oorlogsmisdaden of andere minder gunstige informatie over het optreden van het Amerikaanse leger te onthullen. Voortijdige beschuldigingen, langdurige eenzame opsluiting en foltering, dit alles is een rechtsstaat onwaardig. In een aantal landen zijn, in navolging van de Verenigde Staten, steuncomités voor Bradley Manning opgericht. In Nederland is dat gebeurd met steun van SP-Tweede Kamerlid Harry van Bommel. Dergelijke solidariteitsacties zijn van groot belang, juist vanuit de bondgenoten. Het is immers duidelijk dat de komst van Obama niet heeft geleid tot de door velen gewenste beleidswijziging van de Amerikaanse politiek. Misschien kan buitenlandse politieke druk Obama van mening doen veranderen in zijn tweede ambtstermijn.

Bronnen:

- US nuclear: Defuse the Exploding Costs of Nuclear Weapons; Arms Control Today Dec 2012 Arms Control Association
- Defensiebegroting: Defense News 11 December 2012 en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_military_expenditures
- SIPRI Yearbook 2012 – World’s top 15 military spenders www.thebureauinvestigates.com/2012/11/03/ok-fine-shoot-him-four-words-that-heralded-a-decade-of-secret-us-drone-killings/
- NDAA: A Primer Oct 1, 2012 By Aaron Tao www.yaliberty.org/posts/ndaa-a-primer
- *Why Does the Government So Desperately Want Indefinite Detention for Terror Suspects?* by Andy Worthington, September 21, 2012 www.fff.org/comment/com1209p.asp
- Bradley Manning Steuncomité: <http://bradleymanningmoetvrij.blogspot.com>

US DOMELA EN ONZE SP

Tekst: Ronald van Raak Foto: Ruud Zwart / Wikimedia commons

Het standbeeld van Ferdinand Domela Nieuwenhuis (1846-1919) in Amsterdam.

In oktober bestond de SP veertig jaar. Maar onze manier van politiek bedrijven staat in een veel langere traditie, die teruggaat tot Domela Nieuwenhuis.

In 1890 ging de jonge advocaat Pieter Jelles Troelstra op bezoek bij Ferdinand Domela Nieuwenhuis, toen de leider van het socialisme in Nederland. Dat was in het redactielokaal van *Recht voor Allen*, het blad dat Domela Nieuwenhuis had opgericht. Troelstra

wilde graag mederedacteur worden. Daarvoor vroeg hij een flink loon, een premie voor een levensverzekering en een vergoeding om zijn schulden af te lossen. Domela moet deze jonge advocaat wat meewarig hebben aangekeken. Het blad had geen geld, evenmin als hijzelf. Domela was in 1888 als eerste socialist in de Tweede Kamer gekozen, maar droeg zijn vergoedingen af aan zijn partij. Hij wees Troelstra dan ook vriendelijk de deur.

Domela Nieuwenhuis had in 1882 de Sociaal-Democratische Bond opgericht (SDB). Deze partij nam deel aan verkiezingen, maar wilde daarnaast veel meer zijn. Een socialistische partij moest volgens Domela ook een gevoel van solidariteit creëren en mensen tot een gemeenschap maken. Materieel, door ondersteuning bij ziekte en werkloosheid. Maar ook geestelijk, door scholing en culturele ontwikkeling. De partij was een gezelligheidsvereniging, misschien zelfs een soort familie. Het doel was zelfemancipatie, arbeiders moesten zichzelf ontwikkelen, zodat zij niet meer afhankelijk zouden zijn van hun baas, of van kerkelijke armoedezorg. De strijd voor maatschappelijke verandering was voor Domela ook een strijd voor zelfverandering.

Troelstra werd in 1894 leider van de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SDAP), de voorganger van de PvdA. Deze partij splitste zich af van de oudere socialisten omdat zij zich meer wilde richten op de geschoolde arbeiders en op het parlementaire werk. In de volksmond werd deze partij al snel de 'Studenten, Dominees en Advocatenpartij' genoemd. In een recent verschenen biografie, *Domela Nieuwenhuis. Een romantische revolutionair* (2012), noemt Jan Willem Stutje dit een verschil tussen socialisme-van-onderaf en socialisme-van-bovenaf. Het socialisme van Domela 'kent een fundamenteel wantrouwen tegenover staat en autoriteit en tracht daarom zijn doelen zo veel mogelijk op eigen kracht te bereiken'. De sociaaldemocratie van Troelstra 'mobiliseert de achterban om invloed in en op wetgevende en andere bestuursorganen te verwerven'.

RODE PREDIKANT

Domela Nieuwenhuis is in verschillende opzichten een tragische figuur. Zijn moeder stierf toen hij nog een kind was. Zelf verloor hij drie echtgenotes in het kraambed. Hij kreeg in totaal acht kinderen, sommige van hen stierven heel jong. Tragisch is ook het verlies van zijn geloof. Domela was

een predikant die geloofde in het morele voorbeeld van Christus en zich in de kerk inzette voor bestrijding van armoede en onrechtvaardigheid. Na de dood van zijn tweede vrouw in 1877 nam hij afscheid van de kerk – en daarmee ook van een goede maatschappelijke positie. In het socialisme vond hij meer terug van de leer van Christus. Hij zette zich in voor algemeen kiesrecht, omdat hij geloofde dat de belangen van gewone mensen op die manier een plek konden krijgen in de politiek.

Domela werd een rode predikant. Zijn socialisme predikte klassenstrijd, maar met als doel alle mensen te verenigen in één gemeenschap. Hij predikte ook opstand, maar vooral om te verzekeren dat iedereen er bij zou horen. Ook in zijn verschijning was hij een moderne Jezus. Niet alleen door zijn uiterlijk, door zijn lange dunne gestalte en zijn lange grijze baard. Maar ook door zijn optreden: ‘Domela dankte zijn populariteit vooral aan de kunst om een emotionele brug naar zijn toehoorders te slaan. Hij vroeg om een bekering tot een andere (socialistische) vorm van samenleven en hij beloofde verlossing. Hij sprak erover in een vertrouwd religieus register. Mensen zonder politieke of ideologische traditie verstonden die rituele moedertaal het beste. Zij drukte het diepste het verlangen uit naar harmonie en eenheid’, aldus Stutje.

Op deze manier slaagde Domela erin gewone mensen te winnen voor zijn idealen. Niet alleen de geschoolde arbeiders, maar ook de armen en werklozen. Niet alleen de fabrieksarbeiders in Amsterdam, maar ook de veenarbeiders in Friesland, die hem trots ‘Us verlosser’ noemden. De Friezen kozen Domela in 1888 als eerste socialist in de Tweede Kamer, nadat hij een jaar lang had vastgezetten wegens majesteitsschennis (Domela had zich afgevraagd waarom het volk zoveel sympathie koesterde voor een koning die zo weinig werk maakte van zijn baantje). In het parlement voelde Domela zich echter niet thuis. Als eenling kon hij hier ook

weinig uitrichten. Veel liever was hij aanwezig bij stakingen en demonstraties, of richtte hij fondsen op voor zieken en werklozen.

RODE HEER

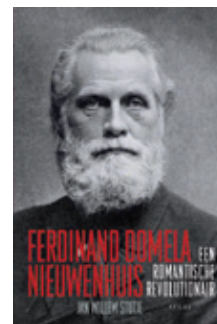
Stutje wijst in zijn boek op de unieke positie van links in Nederland. In de meeste Europese landen zijn linkse partijen ontstaan als afsplitsing van de sociaaldemocraten. In Nederland is dat andersom: hier ontstond vanaf het midden van de negentiende eeuw een traditie van radicaal links, waarvan de sociaaldemocraten zich aan het eind van de eeuw hebben afgesplitst. De sociaaldemocraten in de politieke partijen (SDAP en de PvdA) en in de vakbonden (NVV en FNV) hebben daarna afstand gehouden van de oorspronkelijke beweging, die werd afgedaan als ‘achterlijk’ en niet waard om mee samen te werken. Hierdoor ontstonden ook twee socialistische culturen, een tegencultuur van ‘de daad en de straat’ tegenover een cultuur van de ‘Herenpartij’.

Deze verschillen in cultuur kwamen ook voort uit andere opvattingen over politiek. Domela riep mensen op tot strijd, maar niet voor zijn eigen doeleinden. Emancipatie betekende volgens hem dat mensen zelf hun lot in eigen hand moesten nemen. ‘Zijn charisma bestond erin de arbeidersklasse haar eigen doeleinden te doen formuleren; hij wilde haar geen ‘vreemde doeleinden’ opdringen,’ aldus Stutje. Sociaaldemocratische bestuurders wilden de mensen vooral leiden. Stutje: ‘Het socialisme werd die mens uit handen genomen en verloor daarmee zijn betekenis van zelfbevrijding. Ervoor in de plaats trad de professionele activiteit van politici à la Troelstra.’ Praktische strijd werd ingeruild voor abstracte sympathie.

De tweedeling die eind negentiende eeuw in de sociale beweging ontstond is tot op de dag van vandaag blijven bestaan, in het parlement en in de vakbeweging. Links van de sociaaldemocratie bleven politieke partijen actief, die door de PvdA fel werden bestreden. In de vakbonden bleven

linkse arbeiderscollectieven ontstaan, die niet minder hard werden bekritiseerd door de sociaaldemocratische top. De biografie van Domela Nieuwenhuis verklaart misschien de felheid van die reacties en laat zien waarom het zo moeilijk is om met sociaaldemocraten samen te werken. Daarbij gaat het niet alleen om verschillen in politiek inzicht, maar om een andere manier van politiek bedrijven. Het gaat ook om een andere kijk op de mens, een verschil tussen emancipatie en paternalisme.

De verschillen tussen toen en nu zijn groot, maar toch is de SP schatplichtig aan de eerste socialisten. Dat blijkt uit heel praktische zaken, zoals de afdrachtregeling, die door Domela Nieuwenhuis in het leven werd geroepen. En het blijkt uit heel principiële zaken, zoals de massalijn, de opvatting dat wij niet politiek bedrijven vóór de mensen, maar mét de mensen. En het blijkt hopelijk ook uit onze manier van optreden, dat we niet alleen het hoofd maar ook het hart van de mensen kunnen winnen. Ons socialisme is vrij uniek, zowel in Nederland als in de rest van Europa. Maar het staat ook in een lange socialistische traditie. De nieuwe biografie van Domela Nieuwenhuis laat zien dat Us Domela ook een beetje van onze SP is.

Jan Willem Stutje
Domela Nieuwenhuis. Een romantische revolutionair
Uitgeverij: Atlas Contact (2012)
ISBN: 9789045021249
420 pagina's
Prijs: € 34,95

WET OPENBAARHEID VAN BESTUUR

Tekst: Robert Vonk Foto: Steye Raviez / Hollandse Hoogte

Op 3 mei 2011 greep de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken, CDA'er Piet Hein Donner, de Dag van de Persvrijheid aan om een even opmerkelijke als gewaagde uitspraak te doen. Openbaarheid van bestuur en persvrijheid hadden volgens hem weinig met elkaar te maken: 'De Wet openbaarheid van bestuur biedt mooie gelegenheden voor journalisten, in die zin is openbaarheid van bestuur een vorm van staatssteun voor de pers.' De werking van de wet moest volgens Donner beperkt blijven tot overheidsbesluiten zelf en zich niet uitstrekken tot het besluitvormingsproces: 'Het is met wetten net als met worstjes, je kunt beter niet zien hoe ze gemaakt worden.'

De stelling dat openbaarheid van bestuur en persvrijheid niets met elkaar te maken hebben, zoals Donner stelde, is aanvechtbaar. De ontstaansgeschiedenis van de Wet openbaarheid van bestuur (Wob) logenstrafte deze stelling in ieder geval. De wet werd weliswaar op 1 mei 1980 officieel van kracht, maar de discussie over openbaarheid van bestuur, overheidsvoorlichting en persvrijheid kan worden teruggevoerd tot de eerste jaren na de Duitse bezetting. De niet aflatende nationaalsocialistische propagandastroom had vele Nederlanders wars gemaakt van iedere poging van de overheid om 'haar eigen levens- en wereldbeschouwing op te dringen'. Het is dan ook weinig verrassend dat er juist in 1946 een maatschappijbreed gevoelde behoefte bestond om grenzen te stellen aan de invloed van de overheid op berichtgeving omtrent haar eigen beleid.

Het eerste naoorlogse kabinet-Schermerhorn-Drees stelde een commissie in om dit vraagstuk te bestuderen; een groep 'wijze mannen' onder leiding van de hoofdredacteur van het Parool, Gerrit Jan van Heuven Goedhart. Overigens werd de noodzaak van overheidsvoorlichting door niemand – ook niet door de commissie-Van Heuven Goedhart – betwist. Maar voorlichting, zo waarschuwde de commissie, kon vrij eenvoudig

afglijden naar propaganda, vooral wanneer de overheid 'de radio uitbuit, waarbij geen antwoord op gelijk niveau mogelijk is, dan wel wanneer zij gebruik maakt van een krantje waarop men zich kan abonneren.'

De overheid moest vooral terughoudend zijn en zich alleen uitspreken over zaken van nationaal belang. Dus geen 'opvoeding tot staatsburger' en: 'Geen campagne ten gunste van een politieke opvatting, van sport of geen sport op Zondag, of van een bepaalde kunstvorm; wel campagne ten bate van veilig verkeer, tegen schoolverzuim of gifhandel, dan wel voor meer sparen.' Het was naar de mening van Van Heuven Goedhart en de zijnen echter beter dat overheidsinformatie 'wordt gevraagd, dan dat zij wordt aangeboden'. Noch de pers, noch de Nederlandse burger moeten met de Overheidsvoorlichting hinderlijk worden gevolgd'. Eigenlijk diende overheidsvoorlichting zich alleen te beperken tot de pers. Alleen journalisten konden naar mening van de commissie de geboden overheidsinformatie op waarde schatten.

De commissie-Van Heuven Goedhart definieerde in 1946 vooral datgene wat de overheid naar haar mening *niet* mocht. Tegelijkertijd had de commissie een uitermate groot vertrouwen in het beoordelingsvermogen van de

journalist. Lang niet iedereen was het met deze voorstelling van zaken eens. Volgens de katholieke 'pr-man' G.A. Vogelaar was wilsbeïnvloedende informatievoorziening medio jaren vijftig – ook van de kant van de overheid – aan de orde van de dag. Dat was zijns inziens overigens helemaal niet problematisch, maar juist heel nuttig en noodzakelijk. In een democratisch bestel moest de overheid volgens hem ook publiekelijk (dus niet alleen in het parlement) verantwoording afleggen voor haar beleid. Bovendien vond hij dat de overheid ook een opvoedende taak had: 'Educatieve voorlichting is in Nederland broodnodig. In vergelijking met andere volkeren, bezit het Nederlands volk veel charmes, doch weinig civiele deugd.'

Vogelaar legde de vinger op de zere plek. Officieus golden de regels van Van Heuven Goedhart als de officiële richtlijn voor overheidsvoorlichting, maar ondertussen werd er achter de schermen wel degelijk aan 'public relations' gedaan, zoals onder andere uit de 'affaire-Korsten' bleek. Ben Korsten – met de bijnaam 'de mannetjesmaker' – was Nederlands eerste 'spindoctor', die naast opdrachten voor grote bedrijven vooral veel werk deed voor katholieke politici zoals Gerard Veldkamp, Norbert Schmelzer, Piet de Jong en Marga Klompé – door hem gekscherend 'Mamaloe' genoemd. In een interview op 16 september 1967 met twee journalisten, van de Haagsche Post en de Volkskrant, schepste Korsten op over zijn invloed: 'Een goede vent, die Den Toom (de toenmalige minister van Defensie -red.), ik adviseerde hem in van alles en nog wat. Vorige week deed ik nog wat re-writing aan zijn memorie van toelichting op defensieaangele-

PARELS UIT DE PARLEMENTAIRE GESCHIEDENIS

DEEL 7

'Open' Barend Biesheuvel.

genheden. Je moet zo'n stuk aardig weten te brengen. Dat is het geheim, anders pikt de Kamer het niet en het publiek nog minder.'

Een rel was geboren. Hoe groot was de invloed van niet-politieke, laat staan democratisch gekozen professionals zoals Korsten, op de totstandkoming van het regeringsbeleid? Smeulende gevoelens over het gebrek aan openbaarheid van regeringszijde kwamen nu tot ontbranding. Premier Piet de Jong stelde in de zomer van 1967 een speciale adviescommissie in, onder leiding van de antirevolutionaire politicus Barend Biesheuvel, die aan dit voorzitterschap de bijnaam 'Open Barend' zou overhouden.

In haar rapport 'Openheid, Openbaarheid' ging de commissie-Biesheuvel veel verder dan de commissie-Van Heuven Goedhart. Openbaarheid werd gedefinieerd als 'het meest wezenlijke element van overheidsvoorlichting'. De burger had recht op alle

informatie over overheidsbeleid, ook over het besluitvormingsproces: 'Zonder openbaarmaking geen staatsburgers.' Er moest een mentaliteitsomslag plaatsvinden. In plaats van een overheid die handelde vanuit de veronderstelling dat alle informatie geheim was tenzij anders was bepaald, moest de burger er vanuit kunnen gaan dat alle overheidsinformatie in principe openbaar was, behalve als dit in directe tegenspraak was met het nationale belang.

Dit principe vormde de kern van de Wet openbaarheid van bestuur (Wob), een direct uitvloeisel van het werk van de commissie-Biesheuvel. Het duurde echter nog ruim tien jaar voordat de wet ook daadwerkelijk zou worden ingevoerd. Biesheuvel kreeg het zelf als premier van twee onstabiele en defensief ingestelde kabinetten tussen 1971 en 1973 niet voor elkaar. Maar ook in het 'meest progressieve kabinet ooit', dat van Joop den Uyl, kwam de wet maar moeizaam van de grond. Als

rasbestuurder voelde Den Uyl er zelf weinig voor: geheimhouding was in zijn ogen soms een belangrijk onderdeel van goed bestuur. Maar het waren vooral de meer conservatief ingestelde ministers van zijn kabinet, zoals Van Agt, die de bespreking van het wetsvoorstel traineerden. Ironisch genoeg moest Van Agt het wetsvoorstel later als premier in het parlement verdedigen, zij het tegen heug en meug.

Op 1 mei 1980 was het dan zover. De Wet openbaarheid van bestuur werd van kracht. Ondanks het lange voortraject liep Nederland met de – overigens opvallend liberale – wet in Europees opzicht voorop. Alleen Zweden en Groot-Brittannië waren eerder, waarbij de wet in Groot-Brittannië overigens veel minder ver ging dan in Nederland. Exemplarisch voor de aversie die er binnen het conservatieve kabinet-Van Agt tegen de nieuwe wet bestond, was het feit dat er nauwelijks ruchtbaarheid aan de uitvaardiging van de wet werd gegeven. Ironisch genoeg werd de wet die openbaarheid moest bevorderen, heimelijk ingevoerd en vlug wegge-moffeld.

De Wob heeft ondanks de eerder genoemde claim van Donner dus wel degelijk veel te maken met persvrijheid en overheidsvoorlichting. Sterker nog, het is een wet die volgens zijn partijgenoot Biesheuvel van essentieel belang was voor de invulling van goed burgerschap. Het zou onze huidige vicevoorzitter van de Raad van State hebben gesierd als hij ook dit aspect van de door hem en vele andere politici en overheidsinstellingen verfoeide wet naar voren had gebracht op de Dag van de Persvrijheid.

Robert Vonk (1983) is als historicus verbonden aan het VU medisch centrum.

‘IN ONS STRAATJE’

Tekst: Tijmen Lucie

Uit diverse wetenschappelijke onderzoeken is naar voren gekomen dat inwoners van landen met kleine inkomensverschillen veel gelukkiger zijn dan burgers in landen waar de verschillen groot zijn. Zelfs in de Verenigde Staten, waar de armste 40 procent van de bevolking slechts 0,3 procent van het totale vermogen bezit en de rijkste 20 procent maar liefst 84 procent, willen de burgers een gelijkmatige vermogensverdeling.

Uit recent onderzoek van de Amerikaanse gedragseconoom Dan Ariely is gebleken dat alle Amerikanen, van arm tot rijk, een veel gelijkmatiger verdeling van de welvaart voorstaan dan (zij denken dat) het geval is. Ariely deed zijn studie aan de hand van de theorie van de ‘gesluisde onwetendheid’ van de filosoof John Rawls. Voor wat betreft de welvaartsverdeling betekent deze theorie dat burgers alles weten over de welvaartsverdeling binnen een samenleving en dat zij bereid zijn om elke sociaal-economische positie – van hoog tot laag – te accepteren. Rawls noemde dit idee de ‘gesluisde onwetendheid’ omdat de beslissing om tot een bepaalde maatschappij toe te treden losstaat van de kennis van het individu over het welvaartsniveau dat hij of zij zal hebben na het maken van de keuze.

Ariely vroeg ruim 5.500 mensen uit alle lagen van de Amerikaanse samenleving naar hun ideale welvaartsverdeling. De conclusie van deze representatieve steekproef was dat de ideale welvaartsverdeling die de ondervraagden voor ogen hadden, gelijkmatiger is dan waar ook ter wereld het geval is; met 32 procent van de welvaart voor de hoogste 20 procent-vermogensgroep en 11 procent voor de laagste 20 procent-vermogensgroep.

Een andere opmerkelijke constatering uit het onderzoek van Ariely was dat er maar een klein verschil bleek te bestaan tussen Democraten en Republikeinen. De ondervraagden kregen – zonder dat zij dit wisten – de welvaartsverdeling in de Verenigde

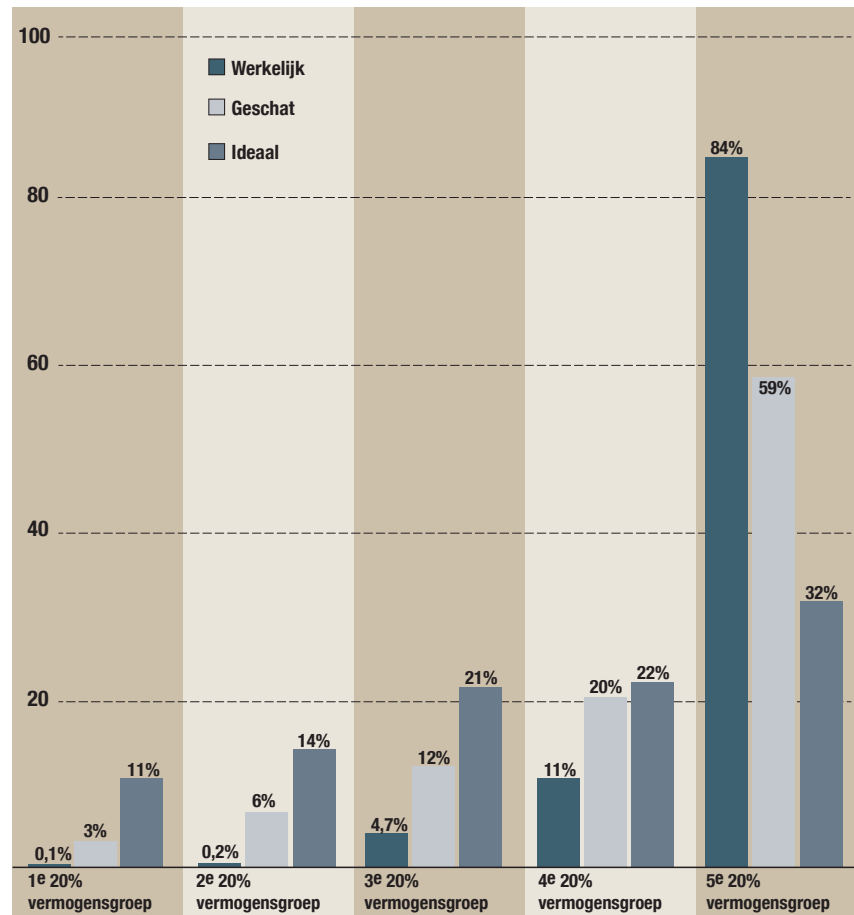
Staten en Zweden voorgelegd en 92 procent van hen gaf de voorkeur aan Zweden. Het is niet zo dat de overige 8 procent geheel bestond uit Republikeinen, want tegen 93,5 procent van de Democraten, koos 90,2 procent van de Republikeinen voor de gelijkere verdeling van Zweden. Ook andere variabelen dan politieke voorkeur, zoals inkomen of geslacht, brachten nauwelijks verschillen aan het licht. Er mag dan ook geconcludeerd worden dat Amerikanen ongeacht politieke voorkeur, inkomen of geslacht, een veel meer gelijkere welvaartsverdeling voor ogen hebben dan het geval is of dat zij denken dat het geval is. Volgens Ariely zijn er twee manieren om de enorme ongelijkheid in de Verenigde Staten aan te pakken: via scholing of belastingen. Beter onderwijs voor de armen zorgt voor meer kansen om te stijgen op de economische ladder, terwijl hogere belastingen voor mensen met de grootste vermogens zorgt voor een

meer gelijkere verdeling van de welvaart. De studie van Ariely – en dat erkent hij zelf ook – laat buiten beschouwing of mensen daadwerkelijk bereid zijn om een deel van hun eigen inkomen of bezit in te leveren om te komen tot een eerlijkere welvaartsverdeling. Toch maakt zijn onderzoek – dat elders vergelijkbare uitkomsten vertoonde – duidelijk dat er een enorm gat gaapt tussen wat voor samenleving mensen voor ogen hebben en wat voor samenleving er werkelijk is. Dit bewustzijn zal er uiteindelijk toe moeten leiden dat dit probleem onder ogen wordt gezien en dat de ongelijke vermogensverdeling, die ook in Nederland bestaat, wordt tegengegaan.

Bronnen:

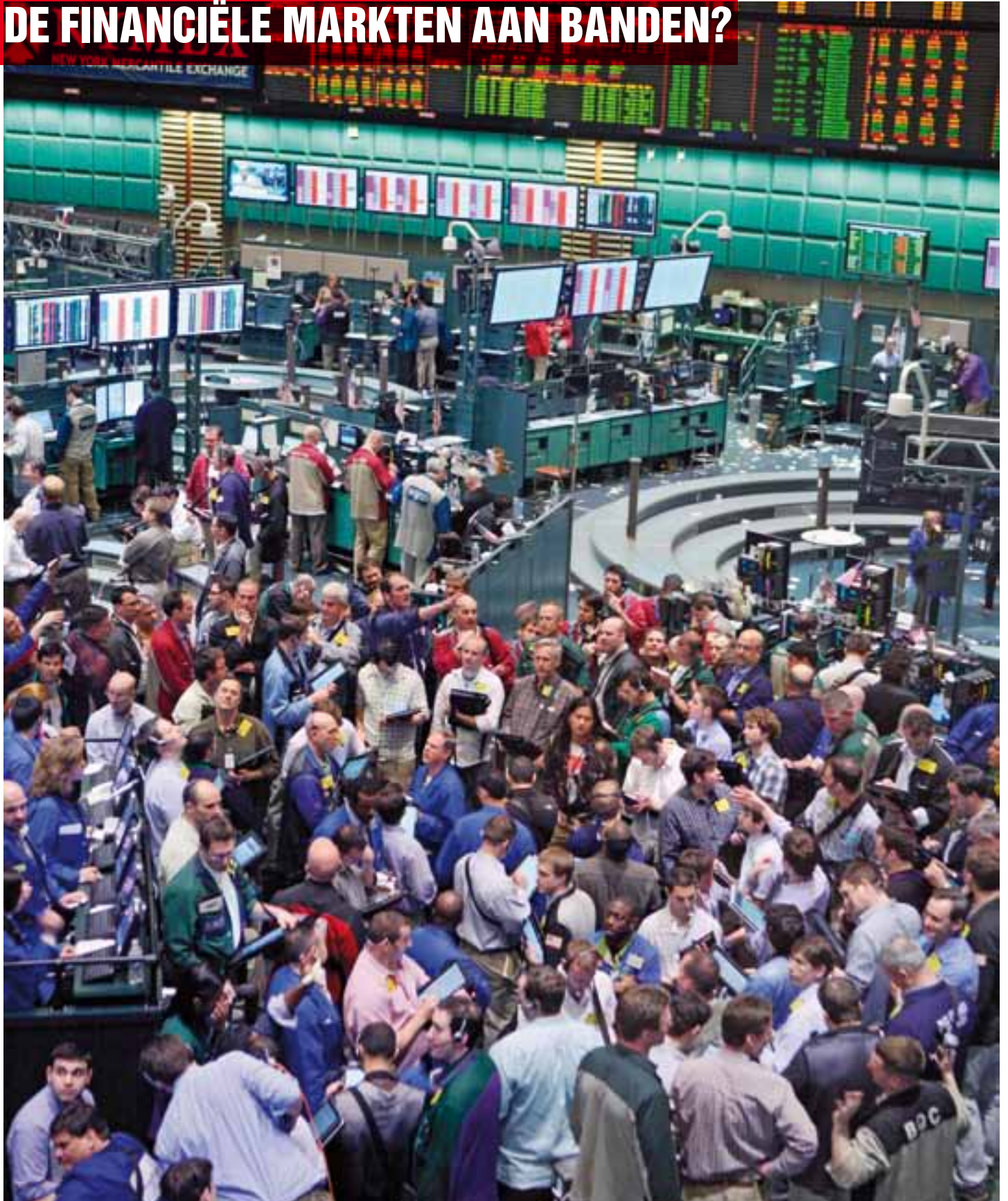
Artikel van Dan Ariely over zijn onderzoek: www.theatlantic.com/business/archive/2012/08/americans-want-to-live-in-a-much-more-equal-country-they-just-dont-realize-it/260639/

VERMOGENSVERDELING IN DE VS (2012)

SPANNING

DE FINANCIËLE MARKTEN AAN BANDEN?

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 15, nummer 2, februari 2013

DE FINANCIËLE MARKTEN AAN BANDEN?

Hoe krijgen we weer greep op de financiële sector? Het debacle met SNS Reaal laat zien dat we nog een lange weg te gaan hebben. Alle redenen om aan dit onderwerp de nodige aandacht te besteden.

Afgelopen december verscheen op verzoek van de Partijraad een *Spanning* over de democratisering van de economie. Dit nummer bouwt daarop voort, door expliciet stil te staan bij de financiële sector, een vitaal onderdeel van de economie. De afgelopen decennia zijn de financiële markten steeds invloedrijker geworden en is de economie steeds dienstbaarder geworden aan hun behoeften. De wrange vruchten daarvan plukken we nu. Daarom staan we in deze *Spanning* stil bij de huidige crisis en vragen we ons af welke maatregelen nodig zijn om de almacht van het kapitaal aan banden te leggen. SP-Kamerlid Arnold Merkies en zijn fractiemedewerker Rob Mollink maken de balans op van hoe de financiële sector er voorstaat. Zij geven aan dat er inmiddels een aantal maatregelen is genomen om de greep op de banken te vergroten. Toch valt de balans volgens de auteurs negatief uit, omdat er vanuit de politiek en de bankenlobby veel verzet is tegen maatregelen die de financiële sector werkelijk moeten hervormen. Europarlementariër Dennis de Jong geeft in zijn artikel een tussenstand van het Europese actieplan, dat de SP in september 2011 lanceerde om de onverantwoorde speculatie aan te pakken. Hij constateert dat de uitvoering van het plan uiterst traag verloopt en op veel weerstand stuit van de lidstaten en de financiële lobby. Hij concludeert dan ook, net als Merkies en Mollink, dat de SP nog een lang gevecht heeft te leveren om duidelijk te maken dat niet de nationale overheden, maar de financiële instellingen de crisis veroorzaakt hebben.

SP-senator Geert Reuten zet in zijn bijdrage uiteen dat de nationalisatie van SNS Reaal niet alleen verliezers

kent (de belastingbetalers), maar ook winnaars (de overige banken).

Hoogleraar Internationale Betrekkingen Henk Overbeek betoogt in een interview dat de huidige crisis geen ongeluk is binnen een gezond systeem, maar het resultaat van de wijze waarop de internationale economie gereageerd heeft op de economische crisis van de jaren zeventig.

In een pas verschenen rapport van de Club van Rome stelt de Belgische econoom Bernard Lietaer dat het huidige geldsysteem faalt en dat we toe moeten naar een monetair ecosysteem, waarin verschillende muntsystemen naast elkaar bestaan, voor doelen als betere gezondheid, onderlinge samenwerking en milieubehoud.

Econoom Herman Meester pleit als oplossing voor de economische crisis voor schuldafschrijvingen en grote, rentevrije investeringen in de publieke sector en in een duurzame economie.

Jan de Wit blikt in een vraaggesprek terug op de Parlementaire Enquêtecommissie Financieel Stelsel. Hij betoogt dat Wouter Bos grote fouten heeft gemaakt bij de nationalisatie van ABN AMRO en dat de Tweede Kamer gedurende de bankencrisis buitenspel heeft gestaan.

Econoom Rens van Tilburg vertelt aan *Spanning* over zijn rapport 'Het financiële overgewicht van Nederland'. Hij heeft becijferd dat de vier grootste Nederlandse banken vanwege hun 'too big to fail'-status een groot financieringsvoordeel hebben. Deze 'verborgen subsidie' bedroeg in 2011 tussen de 4 en 12 miljard euro.

David Hollanders zet uiteen waarom Nederland voor multinationals een belastingparadijs is, waardoor wij en andere landen uiteindelijk miljarden aan belastinginkomsten mislopen. In de rubriek 'In ons straatje' tot slot deze keer aandacht voor de commissie-Wijffels die momenteel onderzoek doet naar de splitsing van nuts- en zakenbankactiviteiten in Nederland.

INHOUD

- 3 DE FINANCIËLE SECTOR: EEN TUSSENSTAND
- 5 BRUSSEL PAKT SPECULANTEN HALFSLACHTIG AAN
- 9 SNS: RUTTE-II SCHENKT DE BANKEN € 4,7 MILJARD
- 10 DE ONTSPORING VAN HET CASINOKAPITALISME: ONGELUK OF WETMATIGHEID?
- 11 NAAR EEN MONETAIR ECOSYSTEEM
- 12 MONETAIRE SOEVEREINITEIT ALS OPLOSSING VOOR DE EUROCRISIS
- 14 'TWEDE KAMER HEEFT TIJDENS DE BANKENCRIJS BUITENSPEL GESTAAN'
- 16 'EEN TE GROTE FINANCIËLE SECTOR IS SCHADELIJK VOOR DE ECONOMIE'
- 18 WAS NEDERLAND MAAR ALLEEN EEN BELASTINGPARADIJS
- 20 'IN ONS STRAATJE'

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP. Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 40
E administratie@sp.nl

Redactieadres
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 35
E spanning@sp.nl

Redactie

Tijmen Lucie
Arjan Vliegthart

Tekstredactie
Daniël de Jongh

Redactieraad
Hans van Heijningen
Tiny Kox

Ronald van Raak
Basisontwerp
Thonik en BENG.biz

Vormgeving
Robert de Klerk

Antoni Gracia
Gonnie Sluijs

Foto cover

Logan Mock-Bunting / Aurora Pho / HH

DE FINANCIËLE SECTOR: EEN TUSSENSTAND

Tekst: Arnold Merkies en Rob Mollink

Dat het jarenlange proces van deregulering en geloof in de werking van de markt ten grondslag ligt aan het uitbreken van de crisis, is bij de meeste burgers en inmiddels ook bij de meeste politici wel doorgedrongen. Maar zijn beleidsmakers in Nederland en Europa erin geslaagd te voorkomen dat bankiers ooit weer onverantwoorde risico's nemen met geld van anderen? Zijn ze erin geslaagd om van de bankensector een dienstbare sector te maken, die in plaats van zichzelf de reële economie vooropstelt? Is het risico op een nieuwe financiële crisis afgenomen? Hoogste tijd voor een tussenstand.

Een aantal maatregelen die de SP voorstelde in het rapport 'De lessen uit de kredietcrisis', uit 2008, is inmiddels in wetgeving omgezet. Er is een – nogal magere – bankenbelasting ingevoerd, de kapitaaleisen van banken worden opgehoogd en de parlementaire enquête die de SP wilde is er gekomen. Toch blijft de financiële sector een punt van continue aandacht, getuige de recente ontwikkelingen rond SNS. Meer maatregelen zijn dus nodig om de financiële sector als geheel veiliger te maken. Hieronder een overzicht van de belangrijkste maatregelen om te bereiken

dat banken minder risico nemen, en wanneer het toch mis gaat voldoende ruimte hebben om tegenslagen op te vangen waardoor de belastingbetaler niet nogmaals moet opdraaien voor onverantwoordelijk gedrag.

KAPITAALBUFFERS

De financiële crisis is voor een belangrijk deel veroorzaakt door banken die handelden zonder de benodigde reserves als dekking te hebben. Daarom werden nieuwe afspraken gemaakt om banken meer kapitaal te laten aanhouden, van betere kwaliteit (Basel III). Onder grote druk van de financiële wereld is echter voorgesteld de termijn waarbinnen de banken aan de nieuwe kapitaaleisen moeten voldoen, vier jaar uit te stellen. Ook wordt voorgesteld om de eisen waaraan kapitaal moet voldoen om als 'buffer' te worden gerekend, vergaand te versoepelen. Men vreesde namelijk dat door de nieuwe kapitaalvereisten de kredietverlening aan bedrijven in gevaar zou komen. Wie naar de winsten van Nederlandse banken kijkt, ziet dat er voorlopig nog wel enige ruimte voor banken is om de kredietverlening op peil te houden; in 2011 maakten de Nederlandse banken gezamenlijk alweer bijna 8 miljard euro winst. De voorstellen van het Basels Comité hebben daarom vooral

tot gevolg dat een veiliger bankwezen wellicht nog vier jaar langer op zich laat wachten.

BONUSSEN

Al voor de verkiezingen was de SP samen met de PvdA bezig met het maken van een initiatief wetsvoorstel om bonussen te maximeren op 20 procent van het vaste jaarsalaris. Deze maatregel is overgenomen door de huidige regeringspartijen VVD en PvdA. De vraag is echter wel hoe doeltreffend de maatregel zal blijken te zijn; in het wetsvoorstel dat de SP met de PvdA wilde indienen zouden ook handelaren hun bonus gemaximeerd zien. Of het huidige kabinet zo ver durft te gaan blijft voorlopig echter de vraag.

Ook is onlangs een amendement van de voormalige Kamerleden Ewout Irrgang (SP) en Paul Tang (PvdA) om bonussen te kunnen terugvorderen in fusie- of overnamesituaties door de Tweede Kamer aangenomen. Bonussen zoals de 28,4 miljoen euro die ABN AMRO-topman Rijkman Groenink opstreek door het verkopen van zijn bank, kunnen door deze regelgeving worden teruggevorderd. Daarnaast is in mei 2012 een amendement van SP-Kamerlid Farshad Bashir en PvdA-Kamerlid Ed Groot aangenomen waardoor banken een tweemaal zo hoge boete moeten betalen wanneer zij exorbitante bonussen uitkeren. Toch zijn de beloningen in de financiële sector nog steeds hoger dan in andere sectoren¹ en in 2010 en 2011 namen de salarissen in de sector alweer sneller toe dan in andere delen van de economie.

SCHEIDING NUTS- EN ZAKENBANKEN

De belangrijkste les die geleerd is uit de crisis is dat bankiers niet meer moeten kunnen gokken met het spaargeld van de burger. Een mogelijke oplossing die in het verleden haar nut heeft bewezen, is het scheiden van nuts- en zakenbanken. Daarmee voorkom je dat banken onnodige risico's gaan nemen met geld van de spaarders. Het scheiden van nuts- en zakenbanken is een van de aanbevelingen van de commissie-De Wit, een Kamerbrede commissie die onderzoek deed naar de kredietcrisis. De komende tijd worden door de commissie-Wijffels mogelijkheden onderzocht om nuts- en zakenbanken te scheiden.

TOO BIG TO FAIL

Een bank is 'too big to fail' (te groot om failliet te mogen gaan) wanneer het voortbestaan ervan voor de financiële stabiliteit zodanig van belang is dat een overheid deze te allen tijde zal proberen te redden van een faillissement. Gevolg van het feit dat een dergelijke bank in noodsituaties met belastinggeld zal worden geholpen, is dat bankiers in hun jacht naar hogere winsten geneigd zijn meer risico te nemen. In dat licht is de financiële stabiliteit dus gebaat bij schaalverkleining. De SP pleit al geruime tijd voor het maken van internationale afspraken over schaalverkleining. Helaas vindt deze roep weinig weerklank bij zowel het huidige als voorgaande kabinetten. Omdat geldschieters tegen zeer gunstige tarieven kapitaal verstrekken aan instellingen die bij een faillissement toch zullen worden gered door de belastingbetaler, levert de 'too big to fail'-status de Nederlandse banken jaarlijks 4 tot 12 miljard euro aan financieringsvoordeel op². In het regeerakkoord wordt met geen woord over schaalverkleining in de financiële sector

gerept. Wel is het mogelijk dat de commissie-Wijffels met aanbevelingen komt om de banken in hun onstuimige groei te stoppen.

BANKENUNIE

Het kabinet is voorstander van de totstandkoming van een bankenunie. Nu is de SP er geen tegenstander van dat er op Europees niveau wordt samengewerkt om het toezicht op de grote banken te regelen, in aanvulling op het nationale toezicht. Echter, wanneer daaraan wordt gekoppeld dat landen in de toekomst moeten gaan opdraaien voor verliezen van banken in andere landen, omdat die landen hun financiële sector niet op orde hebben, kan men op de steun van de SP niet rekenen. Landen zijn in onze visie in de eerste plaats zelf verantwoordelijk om hun bankensector te reguleren.

SPECULATIE

Eind 2011 bracht de SP een actieplan tegen speculatie uit met daarin concrete maatregelen ter verbetering van het toezicht en het verkleinen van de risico's, onder andere door het invoeren van een belasting op financiële transacties. Deze financiële transactiebelasting of FTT belast iedere financiële transactie met een klein percentage, waardoor speculatieve handel, waaronder de zeer risicovolle geautomatiseerde flitshandel, een stuk onaantrekkelijker wordt gemaakt.

OVERHEIDSSTEUN

Met deze maatregelen zou voorkomen moeten kunnen worden dat banken weer door de overheid worden gesteund. Indien het toch nodig is om een bank te redden vanwege de financiële stabiliteit, dan moeten die kosten uiteindelijk worden gedragen door de financiële sector zelf. Dat kan door ook de obligatiehouders te laten meebetalen. In het geval dat de bank failliet zou gaan, zouden zij immers al hun geld kwijt zijn. Een andere mogelijkheid om de banken mee te laten betalen is de bankenbelasting. Uiteindelijk zullen banken namelijk hun eigen broek moeten ophouden.

Hoewel overheden vrijwel allemaal erkennen dat hervormingen in de financiële sector hard nodig zijn, is het tempo waarin maatregelen worden doorgevoerd erg laag. Bovendien wordt nieuwe regelgeving, door de bankenlobby maar zelfs vanuit de politiek, maar al te vaak gedwarsboemd. Volgens het IMF is er dan ook geen bewijs dat de sector als geheel veiliger is dan voorheen. Het bankwezen is nog steeds veel te complex en er worden door banken alweer nieuwe producten op de markt gebracht om regels die de banken veiliger moeten maken te omzeilen.³ Zelfs de kredietbeoordelaars stellen dat nu, vijf jaar na de kredietcrisis, de kans op nieuwe steunrondes voor de grootste banken groter wordt.⁴ De strijd voor een transparante, dienstbare financiële sector is dus nog volop gaande.

1 Schatting van Ronald Latenstein, bestuursvoorzitter SNS Reaal

2 Onderzoek SOMO: Het Financiële Overgewicht van Nederland

3 Schatting van Ronald Latenstein, bestuursvoorzitter SNS Reaal

4 Onderzoek SOMO: Het Financiële Overgewicht van Nederland

BRUSSEL PAKT SPECULANTEN HALFSLACHTIG AAN

Tekst: Dennis de Jong Foto: Amaury Miller / Hollandse Hoogte

Nadat de Tweede Kamerfractie, direct na het uitbreken van de financiële crisis, een 30-puntenplan had geformuleerd om onverantwoorde speculatie in te dammen, hebben we als Eurofractie in september 2011 op basis daarvan een Europees actieplan tegen speculatie opgesteld. We deden dat omdat de oorzaak van de financiële en economische crisis waarmee Europa te maken heeft, lag mede in onverantwoord gedrag van financiële instellingen. In 2011 had de Europese Unie al drie jaar de tijd gehad om maatregelen te nemen om de financiële markten aan banden te leggen en onverantwoorde speculatie te stoppen. We constateerden toen dat er, onder andere door de invloed van de machtige financiële lobby in Brussel, nog bitter weinig tot stand was gebracht en we wilden met ons actieplan de druk opvoeren. Nu, bijna anderhalf jaar later, maken we de tussenbalans op.

De eerste punten uit het actieplan hebben betrekking op maatregelen om de invloed van de financiële lobby in Brussel terug te dringen. Zolang de lobby aan de touwtjes trekt, zullen harde maatregelen uitblijven. Een belangrijke stap was het initiatief van een groep gelijkgezinde Europarlementariërs, waaronder ook de SP, om een nieuwe non-gouvernementele organisatie op te zetten die via gedegen studies, conferenties en lobbyactiviteiten bij de Europese

instellingen, tegenwicht zou kunnen bieden aan de financiële lobby. Midden 2011 werd deze organisatie, onder de naam Finance Watch¹, actief. Veel andere organisaties, zoals de vakbeweging en milieuorganisaties, hebben zich bij Finance Watch aangesloten.

Met de Europese Commissie is de SP-Eurofractie op het hoogste niveau in dialoog over hervorming van de talrijke adviesgroepen en de Commis-

sie herziet op dit ogenblik de samenstelling van vijftig van deze groepen. Het aantal lobbyisten van grote bedrijven en financiële instellingen wordt hiermee beperkt en de vertegenwoordiging vanuit de vakbeweging, milieu- en consumentenorganisaties en het midden- en kleinbedrijf wordt juist vergroot. Ook de adviesgroepen van de nieuwe Europese toezichthouders op financiële instellingen worden hierbij tegen het licht gehouden.

Al sinds onze verkiezingscampagne in 2009 hebben we de werkzaamheden van het *European Parliamentary Financial Services Forum* (EPFSF) in het vizier. Dit is een merkwaardige commissie, waarin Europarlementariërs de financiële lobby ontmoeten en daar van de speculanten te horen krijgen hoe ze moeten stemmen of welke wijzigingsvoorstellen ze op Europese wetgeving moeten indienen. Natuurlijk kunnen Europarlementariërs spreken met wie ze willen,

maar de status van het EPFSF is die van een permanente overlegclub tussen parlement en lobby. Zoiets zou in de Tweede Kamer onvoorstelbaar zijn: als je gerichte info wilt hebben, dan organiseer je een openbare hoorzitting, maar geen club die werkt in schemerige achterafzaaltjes (of vaker nog in dure restaurants). Op dat gebied heeft Finance Watch goede resultaten geboekt: zij zijn bij alle bijeenkomsten aanwezig, en zo gauw de financiële lobby met z'n verhalen begint, zorgt Finance Watch onmiddellijk voor een tegenreactie. Dat is kennelijk zo frustrerend dat gemiddeld nog maar vijf (van de 754) Europarlementariërs de bijeenkomsten bezoeken en het Forum een zachte dood lijkt te sterven.

Toch mag de invloed van de financiële lobby nog steeds niet onderschat worden: de lobbyisten blijven de Europese beleidsmakers op allerlei manieren bestoken en zelfs chanteren. Bekend is de lobby die stelt dat te scherpe regels tegen speculatie het voor de banken onmogelijk maken particulieren of het midden- en kleinbedrijf nog leningen te verstrekken. Dit soort argumenten weegt nog altijd zwaar in Brussel.

KREDIETBEOORDELAARS

De financiële crisis begon in de VS, toen aldaar de huizenprijzen begonnen te dalen. Toen bleek dat veel hypotheekleningen waren verstrekt aan mensen die zich dat eigenlijk niet konden veroorloven en die bij dalende huizenprijzen snel in de problemen kwamen. Er waren bovendien ingewikkelde producten gecreëerd door de banken, waardoor stukjes van verschillende hypotheekleningen waren verpakt in nieuwe financiële producten. Hoewel de hypotheekleningen dus eigenlijk niet betrouwbaar waren, omdat veel mensen hun hypotheekschuld niet konden aflossen, hadden financiële instellingen allemaal stukjes hypotheek in hun portefeuilles zitten. Zij dachten dat dit goede producten waren, omdat zij afgingen op de adviezen van kredietbeoordelaars die dit soort producten de hoogste status gaven, wat wil zeggen dat zij ze als meest betrouwbare producten beschouwden. Dat deden de kredietbeoordelaars niet belangeloos: ook kredietbeoordelaars zijn

commerciële bedrijven die winst willen maken. Bovendien hebben ze een dubbelrol: enerzijds beoordelen ze de kredietstatus van bijvoorbeeld een bank, anderzijds geven zij ook adviezen aan banken over investeringsbeslissingen. De kredietbeoordelaars die een commerciële relatie met een bank hadden als adviesgever, waren geneigd om als prestatie hun financiële producten ook maar gelijk een hoge rating te geven.

In ons actieplan stelden we voor om in Europa een publieke, onafhankelijke kredietbeoordelaar op te richten. Hiermee zou een tegenwicht moeten kunnen worden geboden aan de huidige drie Amerikaanse kredietbeoordelaars (Standard & Poors, Moody's en Fitch) die de markt wereldwijd zo'n beetje in handen hebben. Daarvan is het nog niet gekomen. Het Europees Parlement heeft zich weliswaar uitgesproken voor meer concurrentie en ook voor de oprichting van een onafhankelijke kredietbeoordelaar, maar concrete stappen zijn verder niet gezet. Men schrikt met name van de kosten van de oprichting van een publieke kredietbeoordelaar, die voor een periode van vijf jaar kunnen oplopen van 200 tot 500 miljoen euro. Dat mag echter geen doorslaggevend element zijn: de kosten van de door kredietbeoordelaars veroorzaakte financiële crisis liggen vele malen hoger. Ook het argument dat een publieke kredietbeoordelaar z'n eigen vlees keurt, is ondeugdelijk: het hangt er maar net van af hoe je de verhouding tussen de kredietbeoordelaar en de lidstaten regelt. De Algemene Rekenkamer schrikt er ook niet voor terug om kritische rapporten uit te brengen. Een Europese kredietbeoordelaar kan dus evengoed de bringer van slecht nieuws zijn, als dat nodig is. Bovendien: als één ding duidelijk is geworden, is het wel dat de Amerikaanse kredietbeoordelaars in ieder geval niet onafhankelijk zijn.

Overigens heeft de Europese Commissie wel voorstellen gedaan over kredietbeoordelaars. Daarbij zet zij echter vooral in op meer transparantie (hoe komen de beoordelaars aan hun rating?) en stelt zij niet voor een Europese publieke kredietbeoordelaar op te richten.

VERKLEINEN VAN DE RISICO'S DIE FINANCIËLE INSTELLINGEN NEMEN

Maar liefst twaalf actiepunten uit het actieplan hebben betrekking op het verkleinen van risico's die financiële instellingen nemen. Eén van de belangrijkste maatregelen die volgens ons actieplan genomen zou moeten worden, is de schaalverkleining van financiële instellingen. Banken die te groot zijn om om te vallen (*too big to fail*) weten dat, als puntje bij paaltje komt, de staat (en dus via de belastingen wij allemaal) te hulp komt als het fout gaat. Als alles goed gaat, dan komen de winsten terecht bij aandeelhouders en managers. Daarom zouden bankactiviteiten gesplitst moeten worden: de risicovolle activiteiten in één (deel van de) bank, de normale activiteiten die nodig zijn voor het betalingsverkeer in een ander. Dit voorstel doet kennelijk echt pijn bij de speculanten, want ze lobbyen zich suf tegen de invoering van dergelijke maatregelen.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat Brussel nog niet ver gevorderd is met dit soort maatregelen. De Europese Commissie heeft in 2012 het rapport Liikenen in ontvangst genomen, dat pleit voor het scheiden van speculatieve en andere transacties. Nadeel van dit advies is de hoge drempel: alleen banken die voor meer dan 15 tot 25 procent van hun activa aan speculatie doen, moeten hun activiteiten scheiden. Toch gaat het voorstel van de adviescommissie in de ogen van de bankenlobby al te ver. Ze vrezen onder andere het verlies van de grote bedrijven als klanten, omdat die zowel normale bankdiensten afnemen als geïnteresseerd zijn in meer speculatieve diensten. Mede daarom is de Commissie nog steeds aan het nadenken over een eventueel voorstel.

Wel heeft de Europese Commissie aangekondigd nog dit jaar te komen met een voorstel voor een heffing bij de banken ten bate van een fonds van waaruit omvallende banken gered kunnen worden. Daarmee zou de financiële sector de eigen broek moeten ophouden. Het idee van zo'n fonds is prima, maar het is zeer de vraag of dat een Europees fonds moet zijn. Als SP wijzen we op de risico's: veel fragiele banken bevinden zich

‘Ook kredietbeoordelaars zijn commerciële bedrijven die winst willen maken’

immers in Zuid-Europa en met een Europees fonds moeten goed draaiende financiële instellingen opdraaien voor de kosten van hun minder presterende collega's. Hoewel ook de Nederlandse banken in zwaar weer hebben verkeerd, lijkt het onverstandig het risico van de zwakke Zuid-Europese banken neer te leggen bij de Nederlandse. Daar worden ze in ieder geval niet beter van. Daarom zou dit voorlopig beter op nationaal niveau kunnen worden geregeld.

Een ander voorstel uit het actieplan is het stimuleren van kredietunies en coöperatieve banken, omdat hiermee de menselijke maat zou kunnen terugkeren in de financiële wereld. Als Eurofractie onderhouden we goede contacten met de koepels van dit soort banken. Toch staan we hier voor een dilemma: niet alle coöperatieve banken zijn klein. Denk maar aan de Rabobank. Je kunt dan ook niet zomaar een uitzondering maken voor dit type banken als het om financieel toezicht gaat. Anderzijds is aangehouden dat coöperatieve banken stabiel zijn, met name omdat ze geen aandeelhouders hebben en dus niet de constante druk voelen voor winstmaximalisatie op zo kort mogelijke termijn. In het najaar gaat de Eurofractie een speciale bijeenkomst organiseren over de menselijke maat in de economie. We zullen dan opnieuw beoordelen welke maatregelen genomen kunnen worden om kleinschalige initiatieven te stimuleren.

Een andere voor de hand liggende maatregel is het aan banden leggen van de bonussen van bankiers. Een verbod op bonussen bij financiële instellingen die zijn aangewezen op staatssteun en een maximering van de bonussen in relatie tot het basissalaris zijn maatregelen waarvan je zou verwachten dat er snel overeenstemming over zou worden bereikt. Dat is helaas niet het geval. Het eerdergenoemde rapport Liikanen wil een maximumlimiet invoeren voor bonussen ter waarde van 50 procent van het normale jaarsalaris. Dat is iets,

maar nog altijd niet genoeg. Als SP vinden we een limiet van 20 procent meer dan genoeg. De Commissie zelf houdt het op het vergroten van transparantie en op een maximum ingeval de bank onvoldoende buffers heeft.

In 2012 heeft de Commissie een voorstel ingediend voor een financiële transactiebelasting, een variant op de Tobin-taks. Door een minimaal percentage (0,1 procent op obligaties en 0,01 procent op derivaten) aan belasting te heffen op aan- en verkoop van financiële producten, maak je supersnelle 'flitstransacties' duurder en daarmee ontmoedig je onverantwoord speculeren. Helaas hebben slechts 11 van de 27 lidstaten aangegeven zo'n belasting te willen invoeren. Daar zitten landen als Duitsland en Frankrijk bij, maar Nederland aarzelt nog, ook al staat er in het regeerakkoord dat ook Nederland hiermee aan de slag wil. Bovendien is het nog onduidelijk of de pensioenfondsen worden uitgezonderd.

In het actieplan stelden we verder voor een limiet te stellen aan de snelheid van financiële transacties. Speculeren is allang geen mensenwerk meer. Financiële instellingen hebben computermodellen ontwikkeld die op basis van bepaalde waarden onmiddellijk aan- en verkopen. Met deze modellen en supersnelle internetverbindingen kan een product binnen een seconde een paar keer aangekocht en weer verkocht zijn. In het voorstel waarover het EP nu met de Raad van ministers onderhandelt, wordt een wachtpauze van een halve seconde ingelast voor iedere transactie. Voor de financiële wereld is het voorstel revolutionair, maar zelfs met zo'n wachtermijn kunnen transacties nog altijd vliegensvlug plaatsvinden. Het is dan ook alleen een stap in de goede richting, meer niet.

Het actieplan bevatte nog veel meer voorstellen om de risico's te verkleinen. Op www.sp.nl/europa is alles na te lezen. Voor al die andere maatregelen geldt echter hetzelfde als voor de

eerder genoemde: ofwel er zijn nog helemaal geen voorstellen ingediend, laat staan aangenomen, ofwel de maatregelen gaan niet ver genoeg. De financiële lobby is er bovendien in geslaagd de eerdere eisen met betrekking tot kapitaalbuffers (het Basel III akkoord) uit te hollen. Zelfs als er afspraken zijn gemaakt, is de lobby dus niet te beroerd om ze alsnog af te laten zwakken of te temporiseren.

TRANSPARANTIE EN TOEZICHT

Op het gebied van transparantie en toezicht is meer vooruitgang geboekt. Zo wordt er op dit ogenblik nog onderhandeld tussen het Europees Parlement en de Raad van ministers over het testen van ingewikkelde financiële producten op hun impact op de markt. Bij de lidstaten is er verzet, het EP is er in ieder geval voor. Daarnaast worden de afnemers van financiële producten beter beschermd. Er komt meer informatie over de risico's en ook moeten financiële instellingen duidelijk maken voor wie de producten bedoeld zijn, zodat klanten met te weinig kennis dubbel gewaarschuwd zijn.

Een ander probleem bij de financiële crisis was dat financiële instellingen van elkaar niet meer wisten wie welke producten op de balans had staan. Daardoor had niemand meer vertrouwen in elkaar en kwam het interbankaire verkeer nagenoeg tot stilstand. Omdat een steeds groter deel van de aan- en verkopen niet via de beurs verloopt, heeft de Commissie nu voorgesteld dat ook rechtstreekse transacties buiten de beurs om gemeld moeten worden. Ook hierover wordt nog onderhandeld en ook hier is het verzet bij de lidstaten groot. In het EP hebben vooral de christendemocraten geprobeerd de tekst af te zwakken. Het is dan ook nog te vroeg om te voorspellen of er in de toekomst nu echt volledige transparantie zal zijn.

VERANTWOORDELIJKHEID

Het laatste onderdeel van het actieplan betreft de aansprakelijkheid van bestuurders voor wanbeleid. Ook hier is de Commissie met een voorstel gekomen. Als dit wordt aangenomen, zal de witteboordencriminaliteit beter kunnen worden aangepakt, omdat alle

lidstaten de individuele aansprakelijkheid dan zullen moeten regelen. Er zitten nog wel haken en ogen aan het voorstel en ondanks hevige druk vanuit het EP wil het Ierse voorzitterschap geen prioriteit geven aan de behandeling ervan. Kennelijk zijn de banden tussen de Ierse regering en de Ierse bankiers nog te hecht.

CONCLUSIE

Het is onmogelijk in dit bestek alle actiepunten en de uitvoering die er al dan niet door Brussel aan wordt gegeven, te bespreken. De hoofdlijn is echter duidelijk, ook zonder uitputtend te zijn: alles gaat uiterst traag en de weerstand om echt door te pakken is niet alleen in Brussel maar ook bij de lidstaten groot. Dat is schrijnend. Het zijn de onverantwoorde speculan-

ten geweest met hun voor niemand te begrijpen financiële producten, hun belangenverstrengeling en witteboordencriminaliteit die de financiële crisis hebben veroorzaakt. Het neoliberale beleid dat erop gericht was om het toezicht steeds verder te versoepelen en de speculanten (of in hun jargon 'de financiële markten') ruim baan te geven, is nog steeds niet terug in het hok. Sterker nog, soms lukt het de financiële lobby om gemaakte afspraken uit te hollen, en in bijna alle gevallen lukt het ze om nieuwe maatregelen af te zwakken of in ieder geval de invoering ervan te vertragen.

De SP heeft dan ook nog een lange strijd te strijden. We zullen duidelijk moeten blijven maken dat niet de

eigen uitgaven van de nationale overheden de crisis hebben veroorzaakt, maar dat de crisis begon bij de banken en financiële instellingen. Pas toen lidstaten ertoe over gingen die massaal te helpen, liepen de nationale schulden op en kregen de lidstaten zelf problemen. Het is belangrijk dat iedereen dat voor ogen blijft houden. Alleen als gewone mensen blijven aangepakt, is er kans dat Brussel doorpakt. Anders blijft alles bij het oude.

¹ Zie hun website: www.finance-watch.org.

STAND VAN ZAKEN VOORSTELLEN EUROPESE COMMISSIE

Omschrijving	Voorstel Commissie	Stand van zaken
regels voor beleggingsfondsen (alle beleggers die in een bepaald fonds hebben belegd) en beleggingsmaatschappijen	16 jul 08 COM(2008) 458	Aanvaard 13 juli 2009 2009/65/EC
regels voor grote opkoopfondsen die gekochte bedrijven volstoppen met schulden om ze daarna met forse winst te verkopen	30 apr 09 COM(2009) 207	Aanvaard 8 juni 2011 2011/61/EU
bescherming bankrekeningen van rekeninghouders bij bankenfaillissement	12 jul 10 COM(2010) 368	Onderhandelingen EP, Raad en Commissie bezig
beperving van het maken van winsten door speculatie op koersdalingen waaronder verbod wanneer de onderliggende stukken ontbreken	15 sep 10 COM(2010) 482	Aanvaard 14 maart 2012 2012/236/EU
een aanvullend EU-systeem voor de berekening van belastbare inkomsten voor bedrijven, naast de bestaande regels in elke lidstaat (slecht voorstel: geeft bedrijven nog meer ruimte voor belastingshopping)	16 mrt 11 COM (2011) 121	Onderhandelingen EP, Raad en Commissie bezig
invoering internationale bankregels (Basel III) wat buffers bij banken regelt zodat ze tegen een stootje kunnen ook als het economisch minder gaat	20 jul 11 COM (2011) 453	Onderhandelingen EP, Raad en Commissie bezig
beperving computergestuurde handel waarbij ook toets financiële producten wordt ingevoerd	20 okt 11 COM (2011) 656	Onderhandelingen EP, Raad en Commissie bezig
beperving van handel in derivaten (beleggingsinstrumenten die gekoppeld zijn aan de waarde van bijvoorbeeld aandelen, zoals opties) die buiten de beurs om worden verhandeld	20 okt 11 COM (2011) 652	Onderhandelingen EP, Raad en Commissie bezig
bestrijden van witteboordencriminaliteit, zoals handel met voorkennis	20 okt 11 COM(2011) 651 en 654	Onderhandelingen in Europees Parlement
beperving van het overmatig gebruik van ratings door beleggingsfondsen en opkoopfondsen	15 nov 11 COM(2011) 746	Onderhandelingen EP, Raad en Commissie bezig
transparanter en onafhankelijker maken van de afgegeven ratings van de kredietbeoordelaar	15 nov 11 COM(2011) 747	Onderhandelingen EP, Raad en Commissie bezig
raamwerk om de kosten voor de belastingbetaler te voorkomen bij een toekomstige financiële crisis	6 jun 12 COM (2012) 280	Onderhandelingen in Europees Parlement
beloningsbeleid voor managers van beleggingsfondsen en herziening van administratieve boetes wanneer regels uit de richtlijn worden overtreden	3 jul 12 COM(2012) 350	Onderhandelingen in Europees Parlement
introductie van informatiedocumenten voor de complexe investeringsproducten zodat deze beter te begrijpen zijn	3 jul 12 COM(2012) 352	Onderhandelingen in Europees Parlement

SNS: RUTTE-II SCHENKT DE BANKEN € 4,7 MILJARD

Tekst: Geert Reuten

En weer moet de belastingbetaler een bank redden. Moet? Dat besliste het kabinet Rutte-II. SNS heeft te grote risico's genomen in de vastgoedmarkt. De Nederlandsche Bank, die voor ons het toezicht had moeten houden, stond erbij en keek ernaar: zonder in te grijpen. Het kost de belastingbetaler om te beginnen € 3,7 miljard. Maar ook in de financiële wereld staan er tegenover verliezers (de belastingbetaler) winnaars: hier de overige banken. Rutte-II, vertegenwoordigd door minister Dijsselbloem, doet de banken een cadeau van ongeveer € 4,7 miljard. Hoe zit dat?

1. Natuurlijk, ook de SNS-aandeelhouders en de achtergestelde obligatiehouders zijn hun geld kwijt. Maar zij wisten dat zij risico liepen – daarvoor ontvingen zij jarenlang een mooi dividend en extra rente (fors meer dan op een gewone spaarrekening). De meeste Nederlanders wisten tot voor kort niet dat zij risico lopen doordat er banken 'zijn'.

2. Om ons vertrouwen in de banken op te vijzelen, is voor iedere rekeninghouder bij een (aangewezen) bank het spaargeld tot € 100.000 gegarandeerd, ook als die bank failliet gaat. Dit heet het depositogarantiestelsel. Vertrouwen is in het belang van *alle* banken. Daarom is in de wet vastgelegd dat bij het failliet van één bank, de overige banken samen de gegarandeerde spaargelden betalen. Had de overheid niet bij SNS ingegrepen dan was deze bank inderdaad failliet gegaan (zo stonden de zaken erbij) en hadden de overige banken fors geld moeten spuien.

3. Maar in plaats van SNS failliet te laten gaan (punt 2), neemt de Staat de bank nu over (voor € 0) en houdt hem overeind door er direct € 3,7 miljard in te pompen. Daarnaast krijgt SNS een lening van € 1 miljard en stelt de overheid zich garant voor nog eens € 5 miljard. Dit laatste betekent dat als de € 3,7 miljard niet genoeg blijkt, de schadepost kan oplopen tot € 9,7 miljard.

4. Wel moeten alle banken in 2014 via een eenmalige heffing van €1 miljard bijdragen in de pijn. Maar tegelijkertijd vervalt nu een andere heffing waardoor banken t/m 2015 per saldo 'slechts' € 0,3 miljard bijdragen. Daarmee resteert voor de belastingbetaler €3,4 miljard en het risico dat samen kan oplopen tot €9,4 miljard (€1250 per huishouden).

5. Hoe groot is nu het voordeel van de overige banken in vergelijking met de situatie waarin SNS failliet zou zijn gegaan? Volgens voorlopige berekeningen van De Nederlandsche Bank (DNB) viel er €35 miljard aan SNS-spaargeld onder de depositogarantie (punt 2); dat zouden de overige banken dus kwijt zijn aan de spaarders. Maar tegelijkertijd hadden banken dan recht gehad op een groot deel van de SNS-boedel, wat hen bij verkoop vermoedelijk € 30 miljard had opgeleverd. Per saldo waren de overige banken zo voor € 5 miljard het schip in gegaan (€ 30 min € 35 miljard). Maar nu, onder de Dijsselbloem-regeling, zijn banken zoals gezegd slechts € 0,3 miljard kwijt. Het verschil, een lieve € 4,7 miljard, is een fors geschenk voor de banken. Getekend: Dijsselbloem. Maar in feite is het een gedwongen geschenk van ons allemaal aan de banken (gemiddeld € 625 per huishouden). De banken krijgen een geschenk en tegelijkertijd zijn wij opgezadeld met een schuld en risico van tot € 9,4 miljard (punt 4).

6. Waarom? Niet dat Dijsselbloem het sommetje precies zo presenteert als ik, maar al de bovenstaande cijfers komen wel uit zijn brief van 26 bladzijden waarin hij op 1 februari het debacle toelichtte. De minister zegt, in wat andere woorden, dat de banken zielig zijn en een last van € 5 miljard niet hadden kunnen dragen. Banken moeten hun balansen crisisbestendig maken (dat hebben ze tientallen jaren verwaarloosd, net zoals DNB het toezicht daarop verwaarloosde). De extra last van € 5 miljard zou resulteren in minder kredietverlening door banken aan bedrijven en huishoudens, en dat had ons nog verder in de put gebracht – zo redeneert Dijsselbloem. De banken hebben ons dus aan het lijntje?

7. Maar stel nou eens dat de banken inderdaad zielig zijn. Inderdaad maken ze nu niet meer de gigantische winsten van vóór 2008. Maar als we lief zijn voor de banken staan hun vettere jaren in 't verschiep. Iemand die zich niet meteen in de luren laat leggen door de banken had het anders aangepakt. Die € 5 miljard (minus de € 0,3 miljard die ze wel betalen – punt 4-5) is wat de banken kwijt zouden zijn geweest op grond van de wet. Van schenken rept deze wet niet. Hoogstens had de staat de € 4,7 miljard aan de banken moeten lenen. En wel tegen een rente die de banken ertoe aanzet om de lening in betere tijden af te lossen. We hadden dan wat teruggezien van ten minste onze € 3,4 miljard (punt 3-4). En op de staatsschuld die er nu door verhoogd is, hadden we dan netto minder rente betaald. Hoe kregen de banken het bij Dijsselbloem klaar om zo gemakkelijk weg te komen?

DE ONTSPORING VAN HET CASINOKAPITALISME ONGELUK OF WETMATIGHEID?

Tekst: Arjan Vliegenthart

Spanning sprak met Henk Overbeek, hoogleraar Internationale Betrekkingen aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Overbeek doet al jaren onderzoek naar de manier waarop het internationale kapitaal invloed heeft op nationale en internationale politieke besluitvorming. Zijn conclusie: de huidige crisis is geen ongeluk binnen een gezond systeem, maar de uitkomst van de wijze waarop de internationale economie gereageerd heeft op de economische crisis van de jaren zeventig.

Is de huidige financiële crisis een ontsporing van het vrijemarktkapitalisme en valt het systeem als zodanig dus te repareren door wet- en regelgeving en het achter de tralies zetten van de boeven of hebben we te maken met een logisch gevolg van een systeem dat op zijn laatste benen loopt?

‘Het antwoord is: geen van beide. Het speculatieve en roofzuchtige neoliberale kapitalisme van de laatste decennia kan niet worden afgedaan als een ongelukkige ontsporing van een in essentie gezond economisch systeem dat weer opgelapt kan worden door een paar zondebokken te offeren en de ergste uitwassen via strengere regels aan banden te leggen. Maar je moet erg voorzichtig zijn om opnieuw de totale ineenstorting van het systeem aan te kondigen: het kapitalisme heeft een enorm vermogen om crises te boven te komen en zichzelf een nieuw leven te verschaffen, dat heeft de geschiedenis ons wel laten zien.

Het casinokapitalisme is een logische uitkomst geweest van de manier waarop het kapitaal heeft gereageerd op de crisis van de jaren zeventig, namelijk een (aanvankelijk succesvolle) combinatie van herstructurering en automatisering, verplaatsing van productie en globalisering, en verregaande deregulering en liberalisering (met name ook van financiële

markten). In die zin is het geen ontsporing, maar de dominante gedaante van het mondiale kapitalisme sinds de vroege jaren tachtig. Daarnaast is de huidige crisis geen kortstondige verstoring van een gezond en evenwichtig systeem, maar een diepe structurele crisis die in vele opzichten vergelijkbaar is met die van de jaren dertig van de vorige eeuw.’

Kun je een onderscheid maken tussen grote banken/multinationals die zich sterk maken voor gezonde vormen van kapitalisme aan de ene kant en parasitair kapitalisme aan de andere kant, of is het één pot nat?

‘Nou, de scheidslijnen zijn niet zo helder te trekken: er zijn net zo weinig concerns die zich sterk maken voor een gezond kapitalisme met een menselijk gezicht (behalve in de profolders dan) als concerns die zich inzetten voor een ongezond en parasitair kapitalisme. Wel is het zo dat bedrijven met een korte tijdshorizon, die het grootste deel van hun winst behalen uit min of meer speculatieve activiteiten en waarvan de assets makkelijk liquide te maken zijn, hele andere eisen stellen aan overheidsbeleid en maatschappelijke stabiliteit dan bedrijven wier assets ‘verzonken’ zijn en die derhalve veel meer zijn aangewezen op langetermijnrentabiliteit en continuïteit.’

Los van de vraag of de meest adequate analyse in reformistische of revolutionaire richting gaat; doen wij er als SP goed aan om ons sterk te maken voor het beteugelen van het casinokapitalisme?

‘Zoals de recente verwatering van de kapitaaleisen van Basel III heeft laten zien zullen de internationale banken (met Goldman Sachs voorop) er steeds opnieuw in slagen hun belangen door te drukken als er geen politiek-institutionele context is waarin besluiten (ondersteund door reële politieke mobilisatie) kunnen worden afgedwongen. Daarom is het mijns inziens ook niet genoeg om hier

en daar wel lippendienst te bewijzen aan de noodzaak van internationale samenwerking maar er in concreto niets aan te willen doen. De crisis is ernstig en zal niet vanzelf over gaan. Uiteindelijk, zo luidt mijn lezing van de crisis van de jaren dertig, zijn er in Europa twee manieren om de crisis aan te pakken: de nationale en de Europese. Waartoe de nationale aanpak van de crisis uiteindelijk kan leiden hebben we gezien in de Grote Depressie en de daaruit voortgekomen Tweede Wereldoorlog. Mensen die nu pleiten voor protectionisme, een terugkeer naar nationale munten, het repatriëren van ‘ons’ goud, een terugdringing van ‘Brussel’, enzovoorts, die lijken zich hier te weinig rekenschap van te geven.

Het overgrote merendeel van de problemen waar we voor staan, de grote economische crisis, de macht van de financiële markten, maar ook de milieu- en klimaatcrisis en de snelle mondiale machtsverschuivingen die daarmee verbonden zijn, kunnen nooit op een effectieve en sociaal rechtvaardige manier worden aangepakt in een nationaal kader. Voor mij is de conclusie daarom dat alleen een gezamenlijke Europese aanpak een kans van slagen heeft. Ons probleem is niet Europa, want samenwerking hebben we nodig. Ons probleem is dat Europa de verkeerde politiek voert en er op Europees niveau onvoldoende democratische kanalen bestaan om dat te veranderen. De oplossing daarvoor is niet de terugkeer van de gulden, maar het smeden van een sociale alliantie in Europa tegen de bezuinigingspolitiek en tegen de almacht van het financiële kapitaal.’

Henk Overbeek (1949) is hoogleraar Internationale Betrekkingen aan de VU. Hij is gespecialiseerd in transnationale verhoudingen en *Global Governance*.

NAAR EEN MONETAIR ECOSYSTEEM

Tekst: Tijmen Lucie

Eind 2012 verscheen er een opmerkelijk rapport van de Club van Rome onder redactie van de Belgische econoom Bernard Lietaer. In *Geld en duurzaamheid* laten Lietaer en anderen zien dat het huidige geldsysteem faalt en dat we naar meerdere naast elkaar bestaande muntsystemen moeten die monetaire stabiliteit en duurzaamheid bevorderen.

FALEND GELDSYSTEEM

‘Streven naar duurzaamheid zonder ons geldsysteem te herstructureren is een naïeve benadering en is gedoemd te mislukken’, aldus Lietaer. In *Geld en duurzaamheid* laten hij en zijn medeauteurs zien dat het huidige geldsysteem, waarin een enkele munt gecreëerd wordt door bankschuld, onverenigbaar is met duurzaamheid. Het veroorzaakt immers op- en neergaande cycli in de economie, het produceert kortetermijndenken, het vereist economische groei, het zorgt voor een concentratie van rijkdom en het vernietigt sociaal kapitaal. De financiële crisis die wij nu meemaken is geen incident. Volgens IMF-gegevens kenden tussen 1970 en 2010 145 landen een bankencrisis, 208 een monetaire crisis en 72 een staatsschuldencrisis. Dat betekent gemiddeld een crisis per maand! Slechts 2 procent van het geld is tastbare economie, de rest is zuiver speculatief.

Een mogelijke radicale oplossing voor de crisis zou zijn dat de overheid zelf een munt uitgeeft die ze later ophaalt in de vorm van belastingbetalingen. Deze oplossing werd in de jaren dertig bekend als het Chicago Plan. Hoewel de schrijvers erkennen dat het Chicago Plan de mogelijkheid van toekomstige bankcrashes drastisch vermindert en direct alle staatsschuldencrises oplost, stellen zij dat het alleen maar een privé-monopolie door een publiek monopolie vervangt. Bovendien zullen monetaire crashes volgens hen blijven bestaan en betwijfelen zij of het plan politiek haalbaar is.

AANVULLENDE MUNTSYSTEMEN

Om tot een werkelijk duurzame economie te komen pleiten Lietaer en de zijnen voor een monetair ecosysteem, waarin andere ruilmiddelen dan alleen bankgeld een rol spelen. Zij betogen dat naast het bestaande monetaire systeem andere muntsystemen kunnen functioneren om sociale, ecologische maar ook economische doelstellingen te realiseren. In het rapport worden negen alternatieve muntsystemen genoemd, die voor een deel al operationeel zijn. Vijf daarvan kunnen particulier door ngo's of bedrijven worden gestart en bij vier treedt de overheid als initiatiefnemer op. Eén van de voorbeelden van privé-initiatief is C3, oftewel Commercial Credit Circuits (commerciële kredietkringen): in dit boek besproken als een business-to-business (B2B) systeem dat de werkloosheid vermindert

door werkkapitaal te verschaffen aan kleine en middelgrote bedrijven. Het netwerk van ondernemingen heeft een ‘vereffeningmunt’ die volledig wordt ondersteund door verzekerde facturen en op verzoek ingewisseld kan worden voor gewoon conventioneel geld. C3's zijn op dit moment operationeel in Latijns-Amerika, waar Uruguay actief meewerkt aan de invoering ervan. Een ander voorbeeld is het *Wellness Token-systeem*: een ngo-initiatief om in samenwerking met preventieve gezondheidsverleners problemen aan te pakken zelfs voor ze ontstaan. Wellness Tokens belonen gezond gedrag en verminderen daarmee op lange termijn de medische kosten voor de samenleving. Een voorbeeld van een model waarbij de overheid als initiatiefnemer optreedt is *Torekes*: een initiatief op stadsniveau om vrijwilligerswerk aan te moedigen en groen gedrag en de sociale cohesie in een arme buurt te bevorderen. In het Belgische Gent werken ze hier momenteel mee. Een ander voorbeeld van een overheidsinitiatief is *Civics*: een voorstel tot ‘empowerment’ van een stad of regio om maatschappelijke activiteiten te organiseren zonder hun budgetten te belasten. Civics kunnen de arbeid voor hun rekening nemen van sociale, educatieve en/of ecologische projecten; dat kan ook in de vorm van een verplichte bijdrage.

CONCLUSIE

De grootste waarde van dit rapport ligt in de heldere analyse van de problematiek van het huidige geldsysteem en de diverse originele oplossingen die de auteurs aandragen om de crisis het hoofd te bieden. Vraag is wel, zoals Martijn Jeroen van der Linde terecht opmerkt in zijn recensie van het boek voor *globalinfo.nl*, of democratische controle over geldschepping (zoals bij het Chicago Plan) niet de allerbelangrijkste stap naar een oplossing is. Een veelheid aan complementaire muntmodellen zonder publieke controle is moeilijk voor te stellen.

Bernard Lietaer e.a.
Geld en duurzaamheid. Van een falend geldsysteem naar een monetair ecosysteem (Utrecht, 2012)
Uitgeverij: Jan van Arkel
322 pagina's
ISBN: 9789062245215
Prijs: €17,95

MONETAIRE SOEVEREINITEIT ALS OPLOSSING VOOR DE EUROCRISIS

Tekst: Herman Meester

Volgens veel eurosceptici is de Europese schuldencrisis in beginsel veroorzaakt door het te veel uiteenlopende karakter van de verschillende economieën van de lidstaten van de Europese Monetaire Unie. Dat is niet het geval. Er zijn verschillende monetaire unies waarbinnen aanzienlijke economische verschillen bestaan. Binnen de Verenigde Staten verschillen bijvoorbeeld Californië en Tennessee of Nevada en Illinois aanzienlijk van elkaar. Toch hebben die verschillen nooit geleid tot monetaire crises.

Wijzend op de onmogelijkheid om via devaluatie de overheidsschulden, begrotingstekorten en tekorten op de lopende rekening op te lossen, eisen bezuinigers dat 'interne devaluatie' plaatsvindt. Door verlaging van inkomen en de levensstandaard en privatisering van de publieke sector zouden de 'PIIGS'-landen (Portugal, Ierland, Italië, Griekenland en Spanje) zich een weg omhoog kunnen concurreren. Een links antwoord is hieraan gespiegeld: laat de lidstaten met een overschot op de lopende rekening de lonen verhogen en zo de balans herstellen.

De eurocrisis is echter geen product van tekorten op de lopende rekening. Ook binnen de VS bestaan staten die al decennialang een tekort laten zien, monetair probleemloos naast staten met overschot. De problemen van de EMU moeten dus van institutioneel monetaire en fiscale aard zijn. De kern: de EMU-lidstaten zijn geen monetair soevereine staten, maar de EMU heeft geen 'Washington'. Ik zal hieronder schetsen (1) wat een monetair soevereine staat is en waarom kennis van de sectorbalans essentieel is; (2) hoe EMU-lidstaten afwijken van monetair soevereine staten en (3) welke rol private geldcreatie speelt.

1 DE MONETAIR SOEVEREINE STAAT

MECHANISME

Een monetair soevereine overheid creëert geld. Hoewel het mechanisme van publieke geldcreatie vaak ingewikkeld verpakt wordt, is de essentie eenvoudig. Als de overheid geld uitgeeft, bijvoorbeeld vijfhonderd miljoen dollar aan de bouwsector voor de bouw van een brug, worden er bedragen bijgeboekt als bankreserves in de centrale bank. De overheid crediteert bankreserves. Vervolgens crediteren de private banken hun rekeninghouders. Zo schept de overheid geld terwijl ze uitgeeft. Het uitgegeven geld komt nergens vandaan. Er hoeft niemand rente voor te betalen. Het is nieuwe, niet-rentedragende overheidsschuld. De overheid krijgt reële waarde en betaalt met getallen op een spreadsheet. Alle door de overheid uitgegeven geld is schuld: de overheid krijgt 'iets' voor 'niets'. In essentie is publieke geldcreatie de manier waarop de overheid reële waarde toevoegt aan de publieke sector, hopelijk met het algemeen belang voor ogen.

BELASTINGEN

Belastingen worden meestal geïnterpreteerd als de manier waarop de overheid aan geld komt. Die interpretatie is onjuist, want als de overheid geen geld uitgeeft, heeft de private sector helemaal geen geld voor belastingafdracht. Belastingen worden geheven om vraag te creëren naar de munt. Belastingplicht schept de noodzaak tot het accepteren van een anders waardeloze vorm van overheidsschuld. Zonder belastingheffing vindt de munt geen afnemers. De publieke sector stort dan in.

BEGROTINGSTEKORT

Als de overheid over een periode meer uitgeeft dan int, heeft ze een begrotingstekort. Elk overheidstekort vertegenwoordigt netto schuld aan de private sector, en een netto claim van de private sector op de overheid. Het

overheidstekort staat gelijk aan het begrotingsoverschot van de niet-overheid. Op de balans zijn immers bezittingen en schulden (debet en credit) bij elkaar opgeteld altijd nul. Anders gezegd, de som van de sectoren is nul. Het is daarom ongegrond om overheidstekorten te beschouwen als een langetermijnprobleem. Streven naar hoge werkgelegenheid vraagt om overheidstekort. Basiskennis van de sectorbalans is voldoende om onrust over structurele begrotingstekorten weg te nemen.

SCHULDPAPIEREN

Parallel aan de geldcreatie geeft de overheid vaak obligaties uit, maar niet omdat ze 'geld nodig' heeft. De uitgifte van overheidsschuld papier is niets meer dan het aanbieden van spaarrekeningen bij de centrale bank. Niet-rentedragende overheidsschulden (bankreserves) worden voor een periode overgeheveld naar rentedragende 'spaarrekeningen' (obligaties). Bij verstrijking wordt de hoofdsom teruggeboekt naar de 'betaalrekening' (bankreserves), plus rente. De overheid kan nooit gedwongen worden tot wanbetaling van rente en 'aflossing': die wordt probleemloos bijgeboekt. Het is misplaatst om staatsobligaties te beschouwen als 'geleend geld'.

Als schuld papieruitgifte niet noodzakelijk is, waarom gebeurt het dan? De staat geeft zo banken subsidie (bankreserves leveren meestal niets op), stuurt er de bankrente mee en biedt pensioenfondsen, beleggers en buitenlandse centrale banken (bij een tekort op de lopende rekening) de gelegenheid risicoloos financieel bezit op de balans te zetten. De overheid zelf bepaalt de rente over de obligaties. Het opkopen (of niet aanbieden) van staatsobligaties drijft de rente naar zijn natuurlijke percentage van 0 procent.

2 DE LIDSTATEN VAN DE EMU

GEBRUIKERS

Monetair soevereine overheden zijn verstrekkers van de munt. Gezinnen, bedrijven en lagere overheden zijn gebruikers van de munt, zonder de mogelijkheid een structureel begrotingstekort te hebben. Zowel afzonderlijke Amerikaanse staten als lidstaten van de EMU zijn gebruikers, geen verstrekkers. Met de komst van de euro hebben de EMU-lidstaten afstand gedaan van de privileges van monetair soevereine overheden, waardoor Delaware, Florida en Californië monetair vergelijkbaar zijn geworden met Griekenland, Nederland en Italië. Ze kunnen bij structurele tekorten bezwijken onder hoge overheidsschulden en rentes. Ze kunnen slachtoffer worden van speculatie.

WASHINGTON

De Verenigde Staten hebben echter een federale overheid met eigen budget, ministerie van Financiën en centrale bank, die – in principe – de democratische besluitvorming volgen. Een structureel begrotingstekort financiert de publieke sector. Uiteraard maakt de overheid budgetten, in dienst van het voorkomen van verspilling en slecht bestuur (structurele overschrijding kan teken zijn van wanbeleid). Maar budgetoverschrijdingen door crises of rampen kunnen altijd worden opgelost door transfers van sommen, op het toetsenbord gecreëerd geld vanuit Washington richting de getroffen staten. Geen verstandige speculant gokt op wanbetaling van de federale overheid.

ECB

De EMU kan hier alleen de Europese Centrale Bank tegenoverstellen. Het contrast is groot. De ECB is nominaal onafhankelijk, hoeft zich niets aan te trekken van de fiscale behoefte van de EMU-lidstaten en verstrekt geen rentevrije financiering van overheidstekorten. Lidstaten mogen kiezen: bezuinigingen en belastingverhogingen, of het aangaan van hogere schulden met als gevolg steeds hogere rentes en exponentiële schuldengroei. Beide resulteren op kortere, respectievelijk langere termijn in recessie. Ogen-schijnlijk zijn de hoge rentes van de PIIGS-landen het gevolg van hoge

begrotingstekorten, terwijl lage of negatieve rentes van Duitsland en Nederland hun degelijke financieel beleid weerspiegelen. Dit heeft echter weinig met de overheidsfinanciën te maken. Nederland en Duitsland zijn, binnen de EMU, netto exporteurs. Dankzij het overschot op de betalingsbalans is speculatie op wanbetaling van Duitsland of Nederland kansloos; de rente blijft laag. Maar elk overschot bestaat dankzij een tekort elders.

OVERHEIDSSCHULD

Het is onverstandig dat lagere overheden (provincies, gemeenten) dan de muntverstrekker (centrale overheid) zich in de schulden steken. Als bestedingen legitiem zijn, moet de overheid ze rentevrij financieren, in plaats van dat lagere overheden rentedragende schulden aangaan. Als bestedingen verspilling zijn, zoals het betalen van vele miljarden alleen aan rente over Griekse staatsobligaties, zouden ze überhaupt niet moeten worden gedaan. In plaats van het uitgeven van schuld papier door EMU-lidstaten, kan de ECB de lidstaten direct financieren, bijvoorbeeld op basis van het aantal inwoners. Het is politiek moeilijk maar economisch eenvoudig om de ECB zich te laten gedragen als de centrale bank van een monetair soevereine muntunie. De ECB kan probleemloos direct obligaties van de lidstaten aankopen. De vorm waarin de ECB de financiering van begrotingstekorten giet is van ondergeschikt belang, als ze maar in dienst van de lidstaten gaat staan, en niet andersom.

3 PRIVATE GELDCREATIE

KREDIETVRAAG

Private banken hebben er geen belang bij wanneer de overheid de economie stimuleert en een sterke publieke sector financiert met structurele begrotingstekorten. Hoe minder rentevrij krediet de overheid schept, hoe meer vraag er is naar rentedragende kredietschepping door banken. Net als monetair soevereine overheden scheppen banken geld op een toetsenbord. Moderne banken creëren gelijktijdig nieuwe schuld en nieuwe deposito's, en zoeken achteraf naar de reserves. De onder Clinton bereikte begrotingsoverschotten in de VS leidden tot een begrotingstekort in

de niet-overheidssector. Een directe monetaire contractie werd echter afgewend door het opblazen van een kredietgestuurde vastgoed- en aandelenzeepbel: de private sector stak zich enorm in de schulden.

INFLATIE

Orthodoxe economen hebben een irrationele voorkeur voor private geldcreatie tegenover publieke geldcreatie. Zowel monetair soevereine overheden als private banken creëren, zoals gezegd, geld uit het niets op een toetsenbord. Overheden doen dat rentevrij, in het belang van de samenleving, zonder verwachting van terugbetaling. Banken creëren extractief rentedragend krediet uit winstmotief. Terugbetaling is noodzakelijk. Kan de ene vorm van geldcreatie leiden tot inflatie, maar de andere niet? Ironisch genoeg kenden de afgelopen decennia een enorme kredietgestuurde inflatie in de vorm van zeepbellen in aandelen, obligaties en vooral vastgoed (in essentie, grond). Doordat de dominante instituten inflatie afmeten aan de consumentenprijsindex, is die inflatie onzichtbaar gemaakt.

CONCLUSIE

Inmiddels is de inflatie van de vastgoedzeepbel omgeslagen in gestage deflatie, zodat stimulering van de economie (met name de publieke sector) door de overheid, samengaand met schuldafschrijvingen en kwijtscheldingen, zo goed als onmogelijk kan samengaan met inflatie in een tijd van hoge werkloosheid. Schuldafschrijvingen en grote, rentevrije overheidsinvesteringen in de publieke sector, en in een echt duurzame economie zonder armoede en werkloosheid, zijn de enige oplossing voor de economische crisis.

Herman Meester is econoom en lid van de SP-afdeling Rotterdam.

‘TWEEDE KAMER HEEFT TIJDENS DE BANKENCRIISIS BUITENSPEL GESTAAN’

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Sander van Oorspronk

Op 11 april 2012 verscheen het eindrapport van de Parlementaire Enquêtecommissie Financieel Stelsel, onder voorzitterschap van SP-Tweede Kamerlid Jan de Wit. Het rapport oogstte veel bewondering, hoewel de conclusies niet mals waren. ‘Wouter Bos heeft bij de nationalisatie van ABN AMRO grote fouten gemaakt en de Tweede Kamer is meestal achteraf en onvolledig geïnformeerd’, aldus De Wit in gesprek met *Spanning*.

Wat was het doel van de Parlementaire Enquête Financieel Stelsel?

‘Het onderzoek naar de kredietcrisis was opgesplitst in twee delen. De Tijdelijke commissie onderzoek financieel stelsel (Tcofs), waar ik eveneens voorzitter van was, had onderzoek gedaan naar de oorzaken van de crisis. Wij concludeerden dat de noodzaak van een verklaring van geen bezwaar, die Wouter Bos en De Nederlandse Bank (DNB), onder leiding van Nout Wellink, hadden afgegeven voor een overname van ABN AMRO door het consortium van Banco Santander, Fortis en de Royal Bank of Scotland, in twijfel getrokken kon worden en dat DNB de IJslandse internetspaarbank Icesave, die in oktober 2008 failliet ging, te gemakkelijk tot de Nederlandse markt had toegelaten. Daarnaast hebben we toen een aantal aanbevelingen gedaan om het financieel stelsel te verbeteren, zoals een Europese toezichthouder voor de financiële sector en het scheiden van nuts- en zakenactiviteiten van banken. De Parlementaire Enquêtecommissie Financieel Stelsel deed vervolgens onderzoek naar de miljardensteun die de Nederlandse overheid had verstrekt in de periode september 2008 tot en met januari 2009 om de banken overeind te houden. Het doel van de enquête was om inzicht te krijgen in de crisismaatregelen en daaruit lessen te trekken voor de toekomst.’

Welke vragen wilden jullie beantwoord hebben?

‘Twee zaken stonden voor ons centraal. In de eerste plaats wilden we onderzoeken hoe de miljarden aan overheidssteun zijn uitgegeven. Hoe verliep het besluitvormingsproces? Waren de betrokken partijen (de minister van Financiën en DNB) voorbereid op een crisissituatie? Hoe was het crisismanagement geregeld? Was de prijs die betaald is voor de nationalisatie van Fortis/ABN AMRO redelijk? In de tweede plaats wilden we de positie van de Tweede Kamer onderzoeken. Is de Tweede Kamer voldoende op de hoogte gehouden tijdens de bankencrisis? Hebben Kamerleden zelf voldoende gedaan om goed geïnformeerd te worden en hoe zou de positie van de

Jan de Wit overhandigt het eindrapport van de Parlementaire Enquêtecommissie Financieel Stelsel aan toenmalig Kamervoorzitter Gerdi Verbeet.

Tweede Kamer in een toekomstige crisissituatie verbeterd kunnen worden?’

Hoe hebben jullie het onderzoek aangepakt?

‘We hebben het onderzoek naar het crisismanagement van de Nederlandse overheid tijdens de bankencrisis in zes delen gesplitst. In de eerste plaats de overname door de Nederlandse overheid van Fortis/ABN AMRO (66,8 miljard). Ten tweede de overname van de Amerikaanse hypotheekportefeuille van ING (de zogenaamde Alt A-hypotheek) voor 22 miljard. Ten derde de kapitaalinjectie voor ING, AEGON en SNS REAAL van ongeveer 14 miljard. Ten vierde de garantieregeling voor banken (ongeveer 50 miljard). Ten vijfde het depositogarantiestelsel voor spaartegoeden tot 100.000 euro en als zesde en laatste de afwikkeling van het faillissement van Icesave.’

Werkte iedereen die jullie benaderd hebben mee?

‘Nee. In de Wet op de parlementaire enquête staat dat alleen Nederlanders en ingezetenen van Nederland verplicht zijn om mee te werken. Daarom konden diverse buitenlandse betrokken weigeren om onder ede verhoord te worden. Zo hebben we niet kunnen spreken met de Belgische bestuurders van Fortis en de Belgische toezichthouder, minister van financiën en premier. Evenmin met de toenmalige bestuurders van Icesave en de IJslandse toezichthouder en premier.’

Heb je het idee dat jullie de onderste steen boven hebben gekregen?

‘Ja, ik heb niet het idee dat we veel gemist hebben. We hebben de informatie gekregen die we wilden hebben. Zo hebben we ook uitgebreid geput uit het boek De Kloof, van Piet Depuydt, dat net als De Prooi, van Jeroen Smit over ABN AMRO, een zeer gedetailleerde reconstructie geeft van de val van Fortis. Ook hebben we gebruik kunnen maken van het Belgische onderzoeksrapport over Fortis. Wil je werkelijk zicht krijgen op de miljardenrepen die er internationaal zijn gedaan, dan zouden er Europese richtlijnen opgesteld moeten worden. Die zijn er nu niet. Nederland zou hier wel op vooruit kunnen lopen door afzonderlijke verdragen met bijvoorbeeld Duitsland of Frankrijk te sluiten.’

Wat zijn de belangrijkste conclusies uit jullie onderzoek?

‘Met betrekking tot Fortis/ABN AMRO hebben we geconcludeerd dat minister Bos grote fouten heeft gemaakt. Hij was al in juli 2008 op de hoogte van de problemen bij Fortis, maar verzuimde vervolgens om in te grijpen. Het ministerie van Financiën en DNB hebben weinig gedaan om scenario’s te ontwikkelen voor het geval dat het mis zou gaan bij Fortis en de maatregelen die in september/oktober 2008 genomen werden om ABN AMRO van een faillissement te redden zou je het beste als ad hoc kunnen omschrijven. Daarnaast zijn de Nederlandse onderdelen van Fortis overgewaardeerd. Het bedrag van 16,8 miljard dat de Nederlandse overheid aan België betaalde, kwam niet overeen met de werkelijke waarde, waarbij bovendien volgens ons onderzoek een tekort van 4 à 5 miljard niet opgeteld was. Ook heeft de minister van Financiën de Tweede Kamer in de meeste gevallen achteraf en onvolledig geïnformeerd. Zo lichtte hij de Kamer niet in over de 50 miljard aan leningen die de staat had overgenomen. Bij ING hebben de minister en DNB eveneens te laat ingegrepen, terwijl al in 2007 door de raad van commissarissen van ING zorgen werden geuit over de Amerikaanse hypotheekportefeuille. De blinde vlek voor ING kan ermee te maken hebben dat de bank de oogappel was van Wellink en dat ING door hem lange tijd als dé kandidaat werd beschouwd om de Nederlandse onderdelen van Fortis over te nemen. Net als bij Fortis/ABN AMRO werd de Tweede Kamer slecht geïnformeerd.

Over het depositogarantiestelsel, de kapitaalverstrekkingsregeling en de garantieregeling hebben we geconcludeerd dat zij onder omstandigheden verstandige maatregelen waren.

In het geval van Icesave hadden de betrokken partijen anders moeten handelen. Aangezien Icesave in Nederland geen systeembank was, was het niet noodzakelijk om de tegoeden van alle spaarders te garanderen.’

Wat zijn jullie belangrijkste aanbevelingen geweest?

‘In de eerste plaats hebben wij gesteld dat banken grotere kapitaalbuffers moeten aanleggen. Voor de crisis hoefden Nederlandse banken slechts 2 procent van hun eigen vermogen voor financiële risico’s te reserveren. Nu is dat percentage verhoogd naar 7 procent en voor systeembanken naar 9 à 10 procent. Ook op Europees niveau wordt inmiddels gesproken over richtlijnen voor kapitaalreserves. In de tweede plaats hebben wij voorgesteld om spaargelden

af te scheiden van risicokapitaal. Met deze aanbeveling, die wij ook al hadden gedaan in het eerste onderzoeksrapport, is nog niets gedaan. De commissie-Wijffels doet hier nu onderzoek naar.

Hiermee samenhangend stellen wij dat buitenlandse onderdelen van een bank afgezonderd moeten worden. Om te voorkomen dat, zoals in het geval van ING, de risico’s van het buitenlandse deel voor rekening van de Nederlandse overheid vallen.

Ten vierde hebben wij aanbevolen dat DNB meer instrumenten krijgt om in te grijpen. Dit voorstel is inmiddels in wetgeving omgezet. Dankzij de Interventiewet heeft DNB de bevoegdheid zich met het beleid van een bank te bemoeien, indien noodzakelijk spaargelden weg te halen en bij grote financiële problemen tot nationalisatie over te gaan. Deze wet treedt nu in werking bij SNS Reaal.

Ten vijfde hebben we voorstellen gedaan om de Tweede Kamer beter te informeren. Zaak is dat de Kamer minutieus en tijdig op de hoogte gehouden wordt, al zal dat in sommige gevallen wel achter gesloten deuren moeten gebeuren.

Tot slot hebben we op het gebied van crisismanagement nog enige aanbevelingen gedaan voor een betere voorbereiding, meer uitwisseling van informatie tussen het ministerie van financiën en DNB en een handboek voor crisissituaties.’

Tot slot: hoe is het rapport ontvangen?

‘Het rapport is heel goed ontvangen. In de media werd voornamelijk aandacht besteed aan de fouten die Wouter Bos bij de overname van ABN AMRO had gemaakt. De regering, Tweede Kamer en DNB reageerden positief. Alle aanbevelingen, behalve de splitsing van spaar- en zakenactiviteiten, zijn door de Tweede Kamer overgenomen. Daarnaast wordt de Kamer goed op de hoogte gehouden over de implementatie van maatregelen, die uit Verloren Krediet I voortvloeien. Bovendien heb ik het idee dat het besef bij Kamerleden is doorgedrongen dat een herhaling van wat zich in het najaar van 2008 heeft afgespeeld voorkomen moet worden. De Kamer zit er nu bovenop.’

MEER WETEN?

- Rapport Tijdelijke commissie onderzoek financieel stelsel ‘Verloren Krediet’: www.tweedekamer.nl/images/Eerste_rapport_onderzoekscommissie_financieel_stelsel_118-206529.pdf
- Rapport Parlementaire Enquêtecommissie Financieel Stelsel ‘Verloren Krediet II’: www.tweedekamer.nl/kamerleden/commissies/pefs/rapport.jsp

Jan de Wit (1945) werkte jarenlang als advocaat en procureur in Heerlen. Hij zit sinds 1998 in de Tweede Kamer voor de SP. Werd in juni 2009 tot voorzitter benoemd van de Tijdelijke commissie onderzoek financieel stelsel, om deze functie vanaf november 2010 ook te bekleden bij de Parlementaire Enquêtecommissie Financieel Stelsel.

‘EEN TE GROTE FINANCIËLE SECTOR IS SCHADELIJK VOOR DE ECONOMIE’

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Archief SOMO

In november 2012 verscheen het onderzoeksrapport van econoom Rens van Tilburg getiteld ‘Het financiële overgewicht van Nederland’. *Spanning* vroeg hem naar zijn belangrijkste bevindingen en aanbevelingen om de financiële sector gezonder te maken.

Uw rapport is gepubliceerd door de Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen (SOMO). Wat doet deze stichting?

‘Sinds 1973 onderzoekt SOMO multinationale ondernemingen en de gevolgen van hun activiteiten voor mens en milieu wereldwijd. SOMO wordt gefinancierd door subsidies, zoals van het ministerie van Buitenlandse Zaken, en door maatschappelijke organisaties die ons opdrachten verlenen. Wij accepteren geen gelden van het (internationale) bedrijfsleven, om belangenverstrengeling te voorkomen. De stichting heeft twintig onderzoekers in dienst die ieder hun eigen specialisatie hebben. Ik en mijn collega Myriam Vander Stichele houden ons specifiek bezig met de financiële sector. We richten ons daarbij vooral op de bredere gevolgen van deze sector voor de samenleving, door fundamentele vragen te stellen. Zoals: waar zijn banken eigenlijk voor?’

Wat was het doel van uw rapport?

‘Doel was om de discussie over fundamentele hervormingen van de financiële sector te voeden. Deze was in Nederland eigenlijk al kort na het uitbreken van de crisis verstomd. Zo werd het plan van Bos om het nuts- en zakendeel van banken te scheiden

Rens van Tilburg

dankzij een sterke tegenbeweging al snel onder tafel geschoven. Ik heb het idee dat er nu wel meer draagvlak is voor structurele veranderingen. In Engeland en de Verenigde Staten is formeel de aanzet gegeven om nuts- en zakenbankactiviteiten van elkaar te scheiden en in België, Duitsland en Frankrijk is vergelijkbare wetgeving in de maak. In Nederland is onlangs de commissie-Wijffels door de Tweede Kamer aangesteld om met voorstellen komen om de financiële sector grondig te hervormen.’

Hoe heeft u uw onderzoek aangepakt?

‘Op basis van gegevens van het CBS en de OESO hebben we de ontwikkelingen van de Nederlandse financiële en bankensector in kaart gebracht. Dat was nog niet eerder gebeurd. Een dergelijk onderzoek was van groot belang, omdat Nederland ten opzichte van zijn economie een van de grootste bankensectoren van de wereld heeft. We hebben op basis van publiek

beschikbare data en de financiële database Bloomberg geconstateerd dat de grootste Nederlandse banken vanwege hun status van ‘systeembank’ een groot financieringsvoordeel hebben. Deze ‘verborgen subsidie’ bedroeg in 2011 tussen de 4 en 12 miljard euro, ofwel twee derde tot bijna tweemaal de winst van de grote banken in dat jaar.’

Waarom spreekt u over ‘het financiële overgewicht van Nederland’?

‘Omdat de financiële sector te groot is ten opzichte van de rest van de economie. De balans van de vier grootste banken (ABN AMRO, ING, Rabobank en SNS Bank) samen is meer dan vier keer het nationaal inkomen. Daarnaast is de Nederlandse bankensector een van de meest geconcentreerde van de westerse wereld met een marktaandeel voor de vier grootste banken van 80 tot 90 procent. Een te grote financiële sector gaat ten koste van de economische ontwikkeling, omdat talent en kapitaal worden weggetrokken uit met name innovatieve en kennisintensieve sectoren. Door de verwachting van de financiële markten dat een bank te groot of complex is om failliet te gaan kunnen deze ‘systeembanken’ goedkoper kapitaal aantrekken. De overheidsgaranties werken zo als een verborgen subsidie voor grote banken, die daardoor sneller kunnen groeien en meer risico’s nemen. De kapitaalbuffers die Nederlandse banken aanleggen zijn nog steeds te klein, waardoor de staat telkens moet bijspringen wanneer zich financiële problemen voordoen. De risico’s die banken nemen worden hiermee afgewenteld op de belastingbetaler.’

Zijn Nederlandse banken verhoudingsgewijs groter dan in omliggende landen?

‘Ja, Nederland heeft een van de grootste bankensectoren van Europa.

Vergelijkbaar met die van Ierland en Engeland.’

Wat zijn de consequenties van een te grote financiële sector?

‘Tot 2007 bestond er in de economische literatuur grote consensus over de gedachte dat hoe groter de financiële sector was, hoe beter dat voor het land zou zijn. Ook in Nederland heerste deze opinie. Zie de betrokkenheid van de Nederlandse overheid bij het op groei van de sector gerichte Holland Financial Centre. Kritische geluiden waren in die tijd nauwelijks hoorbaar. Recent onderzoek van het IMF en de *Bank for International Settlements* (BIS) heeft echter uitgewezen dat een te grote financiële sector de economie schaadt, onder meer door mensen en middelen weg te trekken van andere sectoren.’

Waarom is de Nederlandse financiële sector zo groot geworden?

‘Dat heeft vooral met de sinds de jaren negentig gegroeide hypotheekverstreking te maken. Jarenlang hebben burgers goedkoop leningen bij banken kunnen afsluiten dankzij allerlei belastingvoordelen, waaronder de hypotheekrenteaftrek. Om de leningen te kunnen financieren moesten banken buitenlands kapitaal aantrekken, dat konden ze mede dankzij de staatsgarantie goedkoop doen. Ze bouwden hierdoor steeds meer schulden op, die vertaald werden in hogere huizenprijzen. Lange tijd ging dit goed, tot de bubbel in 2008 barstte. Toen werd duidelijk dat Nederlanders met een enorme private schuld kampten. Als de rente gaat stijgen zal dit een flink beslag leggen op het beschikbare inkomen en kunnen veel mensen hierdoor in financiële problemen komen.’

Hoe wordt het debat over financiële risico's nu gevoerd?

‘Je merkt wel dat er de afgelopen jaren wat veranderd is. Onafhankelijke organisaties als SOMO en het

Sustainable Finance Lab, waarvoor ik zelf werkzaam ben, proberen bij banken een nieuwe kijk op economie over te brengen, met meer aandacht voor diversiteit en duurzaamheid.

Bankiers moeten zich weer gaan afvragen wat het nut van hun werk is. Dat besef dringt ook wel langzaam door. Probleem blijft echter dat er structureel nog weinig is veranderd, waardoor het gevaar blijft bestaan dat er weer nieuwe bubbels komen.’

Hebben we de financiële sector meer in het gareel dan voorheen?

‘Het beeld bestaat dat de macht van de financiële wereld minder is dan voor het uitbreken van de crisis. Wat je echter ziet is dat de bankenlobby nog steeds erg sterk is. Die oefent bijvoorbeeld enorme druk uit op de Europese Commissie om de aanbevelingen van de commissie-Liikanen, om de financiële sector grondig te hervormen, naast zich neer te leggen. Met succes, zo laat het zich aanzien. Wel zijn er meer tegenkrachten dan vóór 2007, zoals de Europese organisatie Finance Watch, die in actie komt tegen de financiële lobby. Ook in Nederland gaan er meer stemmen op om de financiële sector transparanter te maken. De commissie-De Wit heeft hiertoe aanbevelingen gedaan en bij SOMO werken we nu aan een onderzoek naar de transparantie, en het gebrek daaraan, van de lobbyactiviteiten van Nederlandse banken.’

Welke aanbevelingen doet u om de Nederlandse banken te laten afslanken tot een gezonde omvang?

‘In de eerste plaats moeten de salarissen in de bankensector in lijn worden gebracht met andere sectoren. Op dit moment geven banken ongeveer twee miljard te veel uit aan hun personeel. Dit geld is hard nodig om de kerntaak van financiële instellingen te blijven vervullen: het verlenen van krediet aan zinvolle ondernemingen van huishoudens en bedrijven. Daarnaast moet er meer diversiteit komen binnen de financiële sector. Nu is 80 à 90 procent van de financiële markt in handen van vier banken en

de trend is er nog altijd een van verdere schaalvergroting. Regelgeving om banken kleiner en overzichtelijker te maken is noodzakelijk. Ook heeft Nederland behoefte aan banken die zich specifiek richten op verduurzaming van de economie of het mkb. Een mooi voorbeeld in deze zijn de Kredietunies. Daarbij lenen bijvoorbeeld bakkers aan andere bakkers. Als laatste zou de overheid de fiscale prikkels om schulden te maken geleidelijk moeten afschaffen, waar door Rutte II nu een begin mee wordt gemaakt. De hypotheekrenteaftrek heeft een belangrijke rol gespeeld in het groeien van de in internationaal opzicht ongekende hypotheekschuld van Nederland. Naast de overheid zouden ook banken en verzekeraars een bijdrage kunnen leveren aan het afbouwen van de hypotheekrenteaftrek, door vervroegd aflossen niet te beboeten maar juist financieel aantrekkelijk te maken. Het afbetalen van de hypotheek zal de bankbalansen verkleinen en daarmee de financieringsbehoefte die steeds meer als een risico voor de Nederlandse economie wordt gezien.’

MEER WETEN?

Rens van Tilburg, *Het financiële overgewicht van Nederland. Over de noodzaak banken af te laten slanken tot een gezonde omvang*, (Utrecht, 2012). Het rapport is na te lezen op de website van SOMO: somo.nl/publications-nl/Publication_3890-nl

Rens van Tilburg (1974) houdt zich als senior onderzoeker van SOMO (Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen) en lid-secretaris van het Sustainable Finance Lab bezig met hervormingen van de financiële sector. Van Tilburg publiceert daarnaast regelmatig in diverse media, waaronder een tweewekelijkse column in de Volkskrant.

WAS NEDERLAND MAAR ALLEEN EEN BELASTINGPARADIJS

Tekst: David Hollanders Foto: Corbis /Hollandse Hoogte

‘Nederland is geen belastingparadijs’, stelde staatssecretaris van Financiën Frans Weekers onlangs per brief aan de Tweede Kamer. Hij weerspreekt hiermee onder anderen president Obama en Engelse critici van de Nederlandse belastingroute van Starbucks, die wel stellen dat Nederland een belastingparadijs is. Niet voor burgers welteverstaan, maar voor multinationals. De New York Times heeft Nederland zelfs ‘the New Tax Shelter Hot Spot’ genoemd.

Is Nederland nou een belastingparadijs of niet? Eerst maar eens wat gegevens. Feit is dat Nederland twintigduizend brievenbusmaatschappijen kent. Dit zijn vestigingen van bedrijven die niet (geheel) feitelijk maar wel fiscaal-juridisch in Nederland verblijven. Er wordt daarmee naar schatting 12.000 miljard euro (oftewel twintig keer het bruto binnenlands product) door Nederland gesluisd. Dit staat niet gelijk aan de belastbare geldstroom. Belastbare vermogensinkomsten bedragen 123 miljard euro, waarop een belasting van ongeveer 0,7 procent geheven wordt. Hoeveel belasting er precies geheven wordt, is onduidelijk want de Nederlandse fiscus maakt afspraken met multinationals (zogenaamde tax rulings), die niet openbaar zijn. Enkele voorbeelden van belastingontduikende bedrijven zijn BP, Starbucks, Google, IBM en ook ons eigen Shell. Van de 100 grootste bedrijven zijn er 91 in Nederland actief. Zeker 66 procent daarvan ontwijkt belasting, bij nog eens 19 procent bestaat daarvan sterke verdenking. Niet alleen grote bedrijven maken gebruik van het fiscale piratennest dat Nederland volgens critici is. Ook de Rolling Stones en wereldverbeteraar Bono van U2 huizen fiscaal-juridisch in Nederland. Waar zit het voordeel nu precies in? Neem een bedrijf in Groot-Brittannië met een brievenbusmaatschappij in

Nederland. Het hevelt de winst over naar de Nederlandse tak, bijvoorbeeld doordat de brievenbusmaatschappij een hoge (interne) factuur stuurt voor een fictieve handeling. Op papier maakt het bedrijf in Engeland geen winst, het betaalt dus geen belasting. Moet het dan geen belasting betalen in Nederland? Wel als de brievenbusmaatschappij een zelfstandige Nederlandse onderneming is, maar niet als het de financiële stromen weer doorsluisd naar het buitenland. Nederland heft nauwelijks belasting op uitgaand vermogen. En Nederland kent veel belastingverdragen met buitenland, zodat er in het buitenland ook geen belasting wordt geheven.

Over definities valt te twisten, maar als dit geen belastingparadijs is, dan heeft Lance Armstrong geen doping gebruikt, dan heeft Bill Clinton geen seks gehad met Monica Lewinsky en wil Rutte niet het eigen risico in de zorg verhogen. Dit vastgesteld hebbende, is een vervolgvraag of het nou zo vreselijk erg is dat Nederland een belastingparadijs is. Wat kan het ons eigenlijk schelen dat de VS naar schatting 100 miljard aan belastingontwijking misloopt? Nederland ontvangt toch maar mooi 1 miljard euro, zo stellen Weekers en de zijnen. Bij oppervlakkige beschouwing is deze gedachte niet zonder overtuigingskracht, maar bij nadere beschouwing is dit evenwel lariekoek.

Jaarlijks lopen EU-landen, naar schatting van de Europese Commissie, 1.000 miljard euro aan belastinginkomsten mis. Dit geldt niet alleen voor het welvarende Engeland – waar men wellicht de schouders over ophaalt – maar ook voor armere EU-landen (met name Portugal). Daarnaast derven ontwikkelingslanden belastinginkomsten (bijvoorbeeld door belastingontduiking van oliemaatschappijen). Zelfs als men benadeling van arme landen irrelevant vindt, is er

alsnog een nadeel voor Nederland. Nederland geeft ontwikkelingshulp aan arme landen, die deels arm zijn vanwege bedrijven die via Nederland belasting ontduiken. En Nederland leent via de ECB en de Europese noodfondsen geld aan zwakkere landen als Portugal. Nederland (en andere landen) zouden minder geld kwijt zijn via deze kanalen als bedrijven aldaar ook belasting betalen. Dit laatste onder de vooronderstelling dat andere landen de positie van Nederland als belastingvrijhaven niet overnemen. Dit is nogal een boude stelling, maar raakt het argument niet. Op het buitenland gericht terrorisme laat men ook niet onbestraft, of, om de gelijkenis door te trekken: men moedigt het niet actief aan omdat het anders wel in een ander land actief zal worden aangemoedigd. Nederland is nu onderdeel van een probleem. Het moet onderdeel worden van een oplossing. Een tweede argument, naast de retoriek van ‘wat kunnen ons andere landen schelen’, om niet van een belastingparadijs te reppen is dat de twintigduizend brievenbusmaatschappijen nog altijd aan zo’n 3.500 mensen werk verschaffen. Denk aan advocaten en notarissen. Echter, zij houden zich bezig met werkzaamheden die niet maatschappelijk nuttig zijn, maar zelfs schadelijk. Dit is – in economenjargon – een misallocatie van de productiefactor arbeid. Dit zijn 3.500 hooggekwalificeerde mensen die in de zorg of het onderwijs zouden kunnen werken. Een derde argument van het Holland Finance Centre en soortgelijke gesubsidieerde lobbyclubjes is dat een brievenbusmaatschappij een opstap is naar een echte vestiging in Nederland. Ook dit is weer kletspraat. Naarmate bedrijven meer economische activiteiten in Nederland hebben, vervallen juist veel belastingvoordelen. Bovendien zijn – zoals financieel geograaf Rodrigo Fernandez al opmerkte – nu juist andere dan fiscale overwegingen doorslaggevend bij bepaling van locatie van bedrijven

Londen 8 december 2012: Demonstratie tegen belastingontduiking van Starbucks.

(infrastructuur, politieke stabiliteit, cultuur).

Terug naar Weekers. In zijn brief gaat hij ook in op een gerelateerd probleem, het zogenoemde schaduwbankieren, waar menig brievenbusmaatschappij voor wordt gebruikt. Volgens het *Global Shadow Banking Monitoring Report* van de *Financial Stability Board* (FSB) is Nederland met 2.000 miljard euro wereldkampioen schaduwbankieren. Weekers zou Weekers niet zijn als hij de cijfers naar beneden praat. Belangrijker dan de vraag of hij een punt heeft (zou kunnen), is de vraag of schaduwbankieren risicovol is en of het onder toezicht moet komen (wat het nu niet staat).

Om te beoordelen of schaduwbankieren destructief is, moet men eerst voor ogen hebben waarom bankieren destructief is. En daartoe is het weer nuttig eerst een beleggingsfonds te beschouwen.

Wie belegt, weet dat je geld kan verliezen. Dit verandert niet als een belegger niet zelf belegt maar participeert in een beleggingsfonds

dat namens hem of haar belegt. (Tenzij het beleggingsfonds de belegger verkeerd voorlicht over het beleggingsbeleid, dan is sprake van dwaling.) Indien een beleggingsfonds verliezen lijdt, dan is dat vervelend voor participanten, maar geen maatschappelijk probleem. Dit is compleet anders bij een bank. Een bank trekt spaargeld aan van spaarders, onder de belofte dat spaarders het geld onmiddellijk en volledig kunnen opnemen. Deze belofte kan niet gehouden worden omdat, zoals we weten, banken risicovol beleggen (of semi-frauduleus, zoals SNS). Andermans geld risicovol beleggen onder de gelijktijdige belofte dat geld altijd en volledig terug te geven. Ziedaar waarom banken problematisch zijn. Dat is de reden waarom banken onder toezicht staan. Dat dit toezicht, in Jip-en-Janneketaal, geen moer voorstelt – een eigen vermogen van 2-3 procent is compleet belachelijk – staat daar los van.

Dan nu de schaduwbanken. Deze staan niet onder toezicht. Is dat erg?

Dat hangt er maar van af wat het precies is. Nu, een schaduwbank is een instelling die geld leent – van een bank of pensioenfonds – en dat risicovol belegt in hypotheekpakketjes of iets dergelijks. Net zoals een beleggingsfonds dus. Wat schaduwbanken soms onderscheidt van beleggingsfondsen is dat een moederbank zich dikwijls garant stelt voor deze vehikels zonder dit in de balans op te nemen. Zo had Lehman Brothers een financiële constructie waarmee 33 miljard aan verplichtingen via Nederland liep. Hoe dat kan? Vergelijk het met Nederland dat zich via de noodfondsen EFSF/ESM garant stelt voor zuidelijke landen zonder dat dit terugkomt op de ‘balans’ (de Miljoenennota). De noodfondsen zijn *Special Purpose Vehicles* die juridisch niet bij de verplichtingen van Nederland horen maar economisch wel. En zo is het ook met (sommige) schaduwbanken. Banken stellen zich garant. Maar daarmee kunnen banken in de problemen komen. En daarmee is er een dwingende reden voor toezicht. Maar wat zegt Weekers? Hij roemt de ‘voordelen’ die schaduwbankieren ‘in potentie’ heeft en wil de ontwikkelingen ‘in de gaten houden’. Met zulke politici heb je geen bankenlobby meer nodig. Tikkende tijdbommen moet je demonteren, niet in de gaten houden, laat staan de vermeende voordelen ervan bezingen.

Nee, Nederland is geen belastingparadijs. Was het dat maar. Het is zorgwekkender. Het is een bananenrepubliek, een fiscale SM-kelder waar multinationals en bankiers de belastingbetaler uitwonen met incompetent politici als gewillige pooiers.

Bronnen:

- Fernandez, R., ‘Geld uit de schaduw’, in: *Follow the Money* (19 november 2012).
- Fernandez, R., ‘Hoezo is Nederland geen belastingparadijs?’, in: *Volkskrant.nl* (29 november 2011).
- Waard, P. de, ‘Nederland belastingparadijs voor veel multinationals’, in: *Volkskrant.nl* (14 oktober 2011).
- Rengers, M. en X. van Uffelen (2013), ‘Buitenlandse bedrijven sluisden in 2011 zeker 57 miljard door Nederland’, in: *Volkskrant.nl* (23 januari 2013).
- Weekers, F. *Bijlage met antwoorden Kamervragen schaduwbankieren Van Hijum* (21 december 2012).

'IN ONS STRAATJE'

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Roel Visser / Hollandse Hoogte

In oktober vorig jaar adviseerde de commissie-Liikanen de Europese Commissie om risicovolle handelsactiviteiten af te scheiden van het beheren van spaargeld van consumenten. Ook in Nederland is onlangs een commissie benoemd, onder leiding van voormalig topman van de Rabobank Herman Wijffels, die gaat onderzoeken hoe de spaargelden van burgers beter afgeschermd kunnen worden in geval van crisis. Hiermee lijkt eindelijk werk gemaakt te worden van een scheiding tussen nuts- en zakenbankactiviteiten, waar de SP al jaren voor pleit.

Op 2 oktober 2012 presenteerde een groep experts onder leiding van de gouverneur van de Finse nationale bank Erkki Liikanen haar rapport aan de Europese Commissie. Doel van het rapport was om te onderzoeken of er, naast nieuwe bankregels over kapitaalvereisten en risicobeheer, structurele hervormingen van het bankwezen nodig zijn. De belangrijkste aanbeveling van Liikanen aan de Europese Commissie is dat banken de risicovolle effecten- en derivatenhandel in een aparte entiteit onderbrengen, als deze meer dan 100 miljard euro bedraagt of groter is dan 15-25 procent van alle activiteiten. Dit is een hoopvol voorstel, maar gaat de SP, die ook de activiteiten van banken die minder speculeren wil scheiden, niet ver genoeg.

Eerder verschenen er in Groot-Brittannië en de Verenigde Staten al vergelijkbare rapporten over structurele hervormingen van de financiële sector. In Groot-Brittannië worden nuts- en zakenbankactiviteiten strikt van elkaar gescheiden (commissie-Vickers), terwijl het in de Verenigde Staten verboden is voor spaarbanken om te handelen voor eigen rekening (de Volcker-regel). De commissie-Liikanen adviseert de Europese Commissie hetzelfde te doen voor de grootste banken in de Europese Unie. Of de aanbevelingen van Liikanen in Europese wetgeving worden omgezet,

Herman Wijffels voorzitter van de commissie structuur Nederlandse banken.

zoals in Groot-Brittannië en de Verenigde Staten is gebeurd, zal nog moeten blijken.

'TOO BIG TO FAIL'

Op verzoek van de Tweede Kamer doet de 'Commissie Structuur Nederlandse Banken' (commissie-Wijffels) momenteel onderzoek naar welke verdere maatregelen – naast de afscherming van spaargelden van burgers, wat de commissie-De Wit al bepleitte – voor de specifieke Nederlandse context nodig zijn. Dat is van groot belang, want zoals uit het rapport van econoom Rens van Tilburg is gebleken, heeft de Nederlandse financiële sector een aantal uitzonderlijke kenmerken. Zo heeft Nederland ten opzichte van zijn economie een van de grootste banksectoren van de wereld. De balans van de vier grootste banken (ING, ABN AMRO, Rabobank en SNS Bank) bedraagt bijna vier keer het nationaal inkomen. Daarnaast behoort de Nederlandse bankensector tot de meest geconcentreerde van de westerse wereld, met een marktaandeel voor de vier grootste banken van 80-90 procent. Een dergelijke omvang van de financiële sector en instellingen is niet alleen schadelijk voor de economie, maar vormt ook een groot risico voor de overheidsfinanciën. De markt verwacht immers nog steeds dat de Nederlandse overheid de vier grootste banken wel zal redden in geval van nood. Deze

'systeembanken' kunnen hierdoor goedkoop kapitaal aantrekken en grotere risico's nemen, waardoor ze alleen maar dominanter worden. Dit verstoort de concurrentie en vergroot de kans dat de belastingbetaler in de toekomst voor de kosten van een nieuwe financiële crisis mag opdraaien.

Dankzij hun 'too big to fail'-status hebben de vier grootste banken nog steeds een enorm financieringsvoordeel ten opzichte van kleinere banken. Van Tilburg heeft berekend dat deze 'verborgen subsidie' voor deze systeembanken jaarlijks tussen de 4 en 12 miljard euro bedraagt, wat overeenkomt met twee derde tot bijna tweemaal hun winst. Het is dus zaak dat de commissie-Wijffels met concrete aanbevelingen komt om banken kleiner te laten worden. Ook zal zij stil moeten staan bij de stijgende lonen in de bankensector, want zoals Van Tilburg laat zien, namen de salarissen in deze sector de afgelopen jaren veel sterker toe dan in de rest van de economie – en ook sterker dan in financiële sectoren in andere westerse landen. Hierdoor kunnen Nederlandse banken minder makkelijk geld uitlenen en worden hervormingsvoorstellen om te komen tot sobere en stabiele verdienmodellen geblokkeerd. Kortom, de commissie Wijffels wacht een belangrijke taak.

SPANNING

AFBRAAK SOCIALE WONINGBOUW

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 15, nummer 3, maart 2013

AFBRAAK SOCIALE WONINGBOUW

Met het Woonakkoord dat half februari gesloten werd door een gelegenheidscoalitie van VVD, PvdA en haar gedoogpartners D66, ChristenUnie en SGP heeft het kabinet-Rutte II de sociale huursector in Nederland een enorme slag toegebracht. De huren dreigen voor grote groepen mensen onbetaalbaar te worden en dankzij de verhuurderheffing zullen woningbouwcorporaties nauwelijks meer kunnen investeren in nieuwbouw en renovatie. *Spanning* laat zien welke gevolgen het Woonakkoord heeft voor huurders en corporaties.

Verder in dit nummer aandacht voor het eerste Moed-debat dat eind januari door de SP werd georganiseerd, waarbij de vraag centraal stond: 'komt er oorlog in Iran?' Hans van Heijningen en Rob Molenkamp, medewerker van het Wetenschappelijk Bureau, schreven een verslag hierover.

Econoom David Hollanders stelt het ondemocratische gehalte van de Europese Centrale Bank aan de orde en pleit voor meer inspraak van burgers in beslissingen van de ECB.

SP-senator Tuur Elzinga, die tevens contactpersoon is voor de OESO namens de Eerste Kamer, betoogt dat het voor multinationals aantrekkelijke vestigingsklimaat van Nederland, veel keerzijden kent. Zo lopen arme landen veel inkomsten mis en zijn de diverse belasting- en investeringsbeschermingsverdragen ook voor Nederland zelf nadelig.

Fractievoorzitter van de SP in de Eerste Kamer Tiny Kox, doet verslag van zijn reis naar Rusland, waar hij voor de Raad van Europa sprak met diverse politieke leiders over de vaak moeizame relatie tussen Rusland en Europa.

Arjan Vliegthart analyseerde voor *Spanning* het *Van Waarde*-project van het Wetenschappelijk Bureau van de PvdA. Hij stelt dat het onderzoek, waarin sociaaldemocratische waarden als bestaanszekerheid, recht op goed werk en maatschappelijke verbanden centraal staan, veel goeds bevat, maar tegelijkertijd lijnrecht ingaat tegen de koers die momenteel door de regerende PvdA gevolgd wordt.

Historicus Robert Vonk staat in het achtste deel van de rubriek 'Parels van de Parlementaire Geschiedenis' stil bij de grondwetsherziening van 1983, waarmee belangrijke sociale grondrechten als het non-discriminatiebeginsel en het recht op bestaanszekerheid en sociale zekerheid constitutioneel werden vastgelegd.

Op de achterkant in de rubriek 'In ons straatje' gaat Ronald van Raak in op de inhuur van dure externe medewerkers door provincies en gemeenten. Hij laat zien dat hier dankzij de 'Roemernorm' veel minder aan uitgegeven wordt, maar dat de verschillen tussen provincies en de vier grote gemeenten aanzienlijk zijn.

RECTIFICATIE

Rectificatie bij het artikel 'SNS: Rutte-II schenkt de banken €4,7 miljard' van Geert Reuten in het vorige nummer van *Spanning*. 'Punt 1' moet zijn:

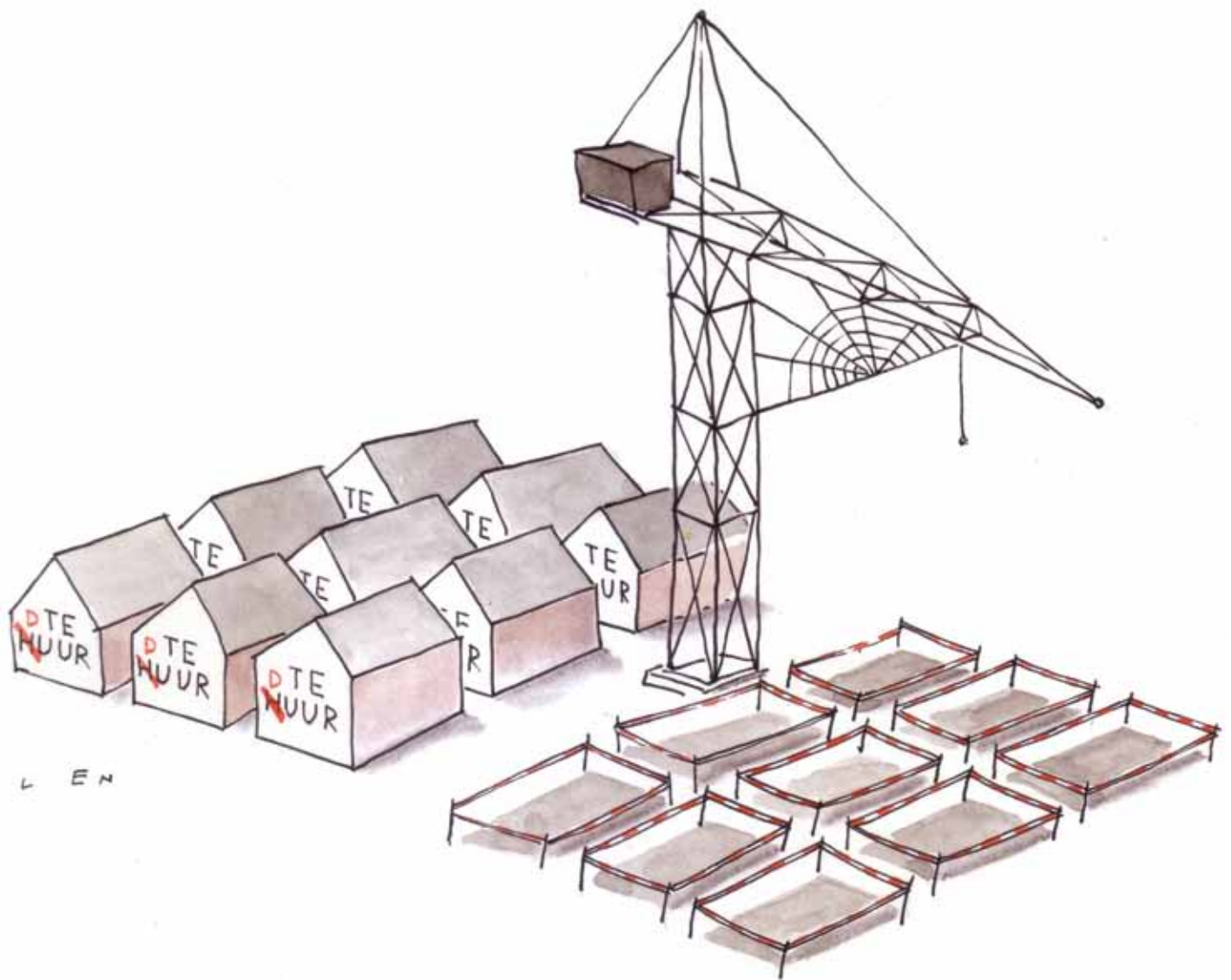
1. Natuurlijk, ook de SNS-aandeelhouders en de achtergestelde obligatiehouders zijn hun geld kwijt. Maar *zij* wisten dat zij risico liepen (obligatiehouders ontvingen jarenlang fors meer rente dan op een spaarrekening). De meeste Nederlanders wisten tot voor kort niet dat zij risico lopen doordat er banken 'zijn'.

INHOUD

3	WOONAKKOORD ZET BOTTE BIJ IN SOCIALE WONINGBOUW
6	'KOMT ER OORLOG IN IRAN?'
8	DE ECB ONDERMIJNT DE DEMOCRATIE
10	'AANTREKKELIJK' VESTIGINGSKLIMAAT RISKANT VOOR NEDERLAND
12	HET SCHUURT EN WRINGT IN DE RELATIES MET RUSLAND
16	TUSSEN VISIE EN DAAD
18	PERELS UIT DE PARLEMENTAIRE GESCHIEDENIS 8
20	'IN ONS STRAATJE'

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP
Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.
Abonnementenadministratie
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 40
E administratie@sp.nl
Redactieadres
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 35
E spanning@sp.nl
Redactie
Tijmen Lucie
Arjan Vliegthart
Tekstredactie
Daniël de Jongh
Redactieraad
Hans van Heijningen
Tiny Kox
Ronald van Raak
Basisontwerp
Thonik en BENG.biz
Vormgeving
Robert de Klerk
Antoni Gracia
Gonnie Sluijs
Foto cover
Sander van Oorspronk

WOONAKKOORD ZET BOTTE BIJL IN SOCIALE WONINGBOUW

Tekst: Tijmen Lucie

Op woensdag 13 februari bereikte een gelegenhedcoalitie van de regeringspartijen PvdA en VVD en gedoogpartners D66, ChristenUnie en SGP overeenstemming over het woonakkoord, ook wel het 'aswoensdagakkoord' of het 'carnavalsakkoord' genoemd. De gevolgen van dit akkoord voor huurders en de bouwsector zijn rampzalig. Huurders van een sociale huurwoning met een laag of middeninkomen gaan fors meer betalen en corporaties kunnen door de verhuurderheffing van 1,7 miljard nauwelijks meer investeren in nieuwbouw en renovatie, waardoor duizenden bouwvakkers op straat zullen komen te staan.

GLUURVERHOGING

Een van de meest ingrijpende maatregelen uit het woonakkoord is de inkomensafhankelijke huurverhoging, beter bekend als de 'gluurverhoging'. Voor huurders met een inkomen tot 33.600 euro gaat de huur per 1 juli met 1,5 procent omhoog (bovenop 2,5 procent inflatie). Vooral mensen met een inkomen dat net boven de huurtoeslaggrens valt gaan de pijn voelen.

Huurders met een inkomen tussen de 33.600 en 43.000 euro worden weliswaar iets minder belast dan in het regeerakkoord, maar krijgen evengoed te maken met een verhoging van 2 procent (bovenop inflatie). Huurders met een inkomen boven de 43.000 euro betalen per 1 juli 4

procent (bovenop inflatie) meer huur dan zij nu doen. Positief punt is dat de huurprijzen voor deze inkomensgroep, anders dan in het regeerakkoord, wel gemaximeerd worden.

Deze gluurverhoging is vooral gemotiveerd met het argument om iets te doen aan het 'scheefwonen'. Volgens minister Blok en de fracties van VVD, PvdA, D66 en nu dus ook ChristenUnie en SGP, is dit immers een enorm probleem. Zij vinden dat te veel mensen met hoge inkomens in sociale huurwoningen wonen.

Maar cynisch genoeg worden zelfs voor de huishoudens met de laagste inkomens de huren extra verhoogd, met 1,5 procent bovenop de inflatie. Een flink deel van deze huurders krijgt geen huurtoeslag. Voor een eenpersoons-huishouden van iemand jonger dan 65 is de inkomensgrens in 2013 21.025 euro. Voor een alleenstaande van boven de 65 is de grens 21.100 euro. Verdien je dus als alleenstaande 21.500 euro bruto per jaar dan kom je niet in aanmerking voor huurtoeslag maar krijg je per 1 juli aanstaande wel met een huurverhoging van 1,5 procent bovenop de inflatie te maken. Betaal je 450 euro huur dan betekent dat jaar op jaar een koopkrachtverlies van 0,5 procent. De 65-plusser, die met zijn of haar inkomen net boven de huurtoeslag-grens valt en in een aangepaste woning van 600 euro per maand woont, gaat er jaar op jaar 0,7 procent in koopkracht op achteruit. In totaal zijn dat meer dan 500.000 huurders die minder verdienen dan 33.600 euro, geen huurtoeslag krijgen, maar wel geconfronteerd worden met een huurverhoging van 1,5 procent + inflatie. Zijn dit nu de scheefwoners die minister Blok en de zijnen op het oog hebben? Wat de minister überhaupt verstaat onder scheefwoners is onduidelijk, want tot vier keer toe kon hij op vragen van de SP-fractie hierover geen antwoord geven.

ADMINISTRatieve KOSTEN

Invoering van de gluurverhoging zal grote financiële consequenties hebben voor de corporaties en de overheid. Het is duidelijk dat corporaties met zeer hoge administratieve lasten worden opgezadeld. Ze moeten voor 1,6 miljoen adressen een inkomensindicatie aanvragen en ze moeten vervolgens de huurverhoging differentiëren op basis van het inkomen voor ongeveer een half miljoen huurders. Stel nu dat deze acties 10 euro per adres kosten, dan zullen corporaties structureel 16 miljoen euro aan administratieve kosten erbij krijgen. En daarmee ben je er nog niet, want de Belastingdienst kan voor 5 procent van de 1,6 miljoen huishoudens geen inkomensindicatie afgeven, omdat het belastbaar inkomen van een of meer bewoners niet bekend is. In dat geval moeten de corporaties zelf achter de gegevens van deze 80.000 huishoudens aan, wat een stuk duurder is. Ook zullen er heel veel geschillen ontstaan die worden voorgelegd aan de Huurcommissie. Volgens een ingewijde zal het aantal bezwaarschriften over de hoogte van het inkomen op zo'n 10.000 uit kunnen komen. Dat betekent een extra kostenpost van nog eens 10 miljoen euro. Al met al zullen de administratieve lasten van de corporaties met minimaal 50 miljoen toenemen. De inkomensafhankelijke huurverhoging gaat ook de overheid structureel tientallen miljoenen kosten. Zo zal de Belasting-

WAT ANDEREN ZEGGEN OVER HET WOONAKKOORD

Woonbond: 'Nog steeds nauwelijks ruimte voor investeringen'

De Woonbond vindt zowel de huurverhogingen als de verhuurderheffing nog steeds veel te hoog, maar stelt vast dat de scherpe randjes van de maatregelen zijn afgehaald. Woonbond-directeur Ronald Paping: 'De huurders worden nog steeds geconfronteerd met forse huurverhogingen en de verhuurderheffing is amper verlaagd. Daarmee is er nog steeds nauwelijks ruimte voor investeringen.'

NVB: 'Nieuwbouw schiet er niets mee op'

De nieuwbouw, het deel van de bouw waar de problemen veruit het grootste zijn en de werkgelegenheid het meeste te lijden heeft, schiet met het woningmarktakkoord weinig op. Dat schrijft NVB Vereniging voor ontwikkelaars & bouwondernemers. 'De BTW-verlaging van 21 naar 6 procent geldt alleen voor de verbouwsector. En samen met de eerder al verlaagde overdrachtsbelasting drukt de bestaande markt daarmee de nieuwbouw nog meer in het nauw.' De NVB betwijfelt dat woningcorporaties nu meer in nieuwbouw gaan investeren.

Aedes: 'Geen stimulans investeringen'

Uit voorlopige berekeningen van Aedes, de koepelorganisatie van woningcorporaties, blijkt dat corporaties er financieel op achteruit gaan. De verlaging van de heffing weegt niet op tegen het verlies aan extra huurinkomsten. Voorzitter Marc Calon: 'Daarmee maakt dit akkoord het dus voor woningcorporaties niet makkelijker om nieuwe huurwoningen te blijven bouwen en renoveren. Terwijl het toch de bedoeling was om hun investeringscapaciteit op peil te houden. Als wij blijven bouwen profiteren ook bouwsector, werkgelegenheid, economie en staatskas. Lagere BTW en een energiefonds zal best wat helpen, maar ik moet nog zien hoeveel zoden dat aan de dijk gaat zetten.'

Peter Boelhouwer: 'Het glas is half vol'

Hoogleraar Housing Systems aan de TU Delft Peter Boelhouwer vindt het woonakkoord voor huurders met een bescheiden middeninkomen positief. 'Die worden nu niet langer uit hun huurwoning gerookt.' Maar een huurverhoging van maximaal 6,5 procent blijft nog altijd stevig, aldus Boelhouwer. Voor corporaties is de opbrengst mager, constateert de hoogleraar. 'Zij worden nog steeds fors aangeslagen.' Hij verwacht daarom dat het aantal door corporaties te bouwen woningen de komende jaren flink minder zal worden. Alles overziend concludeert Boelhouwer dat het glas half vol is en dat zowel maatvoering als timing beter kunnen.

dienst door de inkomensstoets voor 1,6 miljoen huishoudens veel meer bezwaren ontvangen van huishoudens die verkeerd zijn aangeslagen en maakt de Huurcommissie veel meer kosten.

VRAAGUITVAL

Een bijkomend probleem waar de minister al dan niet bewust aan voorbijgegaan is, is dat stijging van de huurprijzen onherroepelijk leidt tot vraaguitval. Het rapport 'De vraag naar woondiensten en de betaalbaar-

heid van de huursector' van onderzoeksinstelling Amsterdam school of Real Estate (ASRE), dat mede gefinancierd is door het ministerie van Binnenlandse Zaken, concludeert dat markthuren tot vraaguitval leiden. Volgens minister Blok en het Centraal Planbureau zal de vraag naar huurwoningen stijgen als de huren omhoog gaan. Volgens ASRE, dat scherpe kritiek levert op het woningmarktmodel dat het CPB hanteert, gaat deze redenering alleen op voor huurders met de hoogste inkomens, omdat er voor deze groep inderdaad meer dure huurwoningen beschikbaar komen. Voor mensen met een midden- of lager inkomen zal de vraag echter omlaag gaan. Per saldo neemt de vraag naar huurwoningen in het markthuurmodel met 1,9 tot 9,4 procent af. Als je in ogenschouw neemt dat de nieuwbouw jaarlijks maar 0,7 procent aan de voorraad toevoegt, dan is de vraaguitval erg groot. Verruiming van de huurtoeslag kan volgens ASRE het effect van markthuren verzachten, maar nooit helemaal wegnemen. Per saldo verdubbelt het aandeel huishoudens dat meer dan 30 procent van het netto inkomen aan woonlasten kwijt is tot 22 procent, als alle huren gelijk zijn aan de markthuurlast en de huurtoeslag tegelijkertijd sterk verbeterd is ten opzichte van de huidige situatie.

VERHUURDERHEFFING

In het woonakkoord is de verhuurderheffing weliswaar verlaagd van 2,1 naar 1,7 miljard, maar de consequenties voor corporaties, huurders en bouwvakkers zullen gelijk zijn. Volgens de doorrekening van onderzoeksbureau Ortec Finance leverde de heffing van 2,1 miljard per jaar het volgende beeld op voor de nabije toekomst van corporaties:

- Huurverhoging tot het wettelijk maximum voor alle vrijkomende woningen.
- Extra inkomensafhankelijke huurverhogingen tot 6,5 procent/jaar voor de zittende huurders.
- Het schrappen van alle investeringen in nieuwbouw en renovatie.
- Een snel verslechterende financiële situatie, waardoor steeds meer corporaties een beroep moeten doen op de solidariteit van hun collega's, om te voorkomen dat ze failliet gaan.

Andere analyses van het Centraal Fonds Volkshuisvesting (CFV) en het Waarborgfonds Sociale Woningbouw (WSW) bevestigden dit beeld. De verlaging van de verhuurderheffing naar 1,7 miljard zal de essentie van deze conclusies niet veranderen. Een belangrijk argument waarmee dit wetsvoorstel is gemotiveerd, is dat de verhuurderheffing de lege staatskas moet vullen. Wat echter niet op papier staat is wat het wetsvoorstel de overheid gaat kosten. Voor iedere huurder die zijn woning koopt is de staat jaarlijks 1.300 euro extra kwijt. Want ook al gaan de huren fors omhoog, de hypotheekrente wordt grotendeels ongemoeid gelaten. Dat heeft minister Blok per abuis zelf toegegeven. Stel dus dat 100.000 huurders, ongeveer 12,5 procent van de huurders die volgens minister Blok scheefwonen, hun huurwoning zouden kopen, dan is er al sprake van een extra structurele kostenpost van 130 miljoen euro die je moet aftrekken van de opbrengst van de verhuurderheffing.

BELANGRIJKSTE MAATREGELEN UIT HET WOONAKKOORD

- De verhuurderheffing voor woningcorporaties wordt niet 2,1 miljard, maar 1,7 miljard.
- De jaarlijkse huurverhoging voor huishoudinkomens tot 33.600 euro wordt 1,5 procent boven inflatie. Voor huishoudinkomens tot 43.000 euro geldt een huurverhoging van 2 procent boven inflatie (was 2,5 procent) en voor huishoudinkomens boven 43.000 euro een huurverhoging van 4 procent boven inflatie (was 6,5 procent).
- Ook voor inkomens boven de 43.000 euro gaat een maximale huur gelden, anders dan het regeerakkoord voorschreef.
- Wie in inkomen daalt, kan ook weer in huur zakken (SP-wijzigingsvoorstel);
- De maximale huurhoogte wordt niet gekoppeld aan 4,5 procent van de WOZ-waarde (marktwaarde). Vooralsnog blijft het woningwaarderingssysteem (WWS) van kracht. Minister Blok komt voor Prinsjesdag 2013 met een voorstel voor een puntenstelsel dat uitgaat van een combinatie van WOZ en WWS.
- BTW op manuren voor renovatie en verbouwing gaat per 1 maart 2013 één jaar lang omlaag van 21 naar 6 procent.
- Er wordt eenmalig een extra bijdrage van 30 miljoen euro gestort in het fonds voor de starterslening. Dat is een goedkope lening voor starters op de koopmarkt. Positief, maar uiterst beperkt.
- Er wordt een nieuwe hypotheekconstructie toegestaan, waarbij je als koper weliswaar lagere aanvangslasten hebt, maar in latere jaren veel meer gaat betalen voor je hypotheek.

CONCLUSIE

Wat opvalt als je het woonakkoord analyseert, is dat huurders ten opzichte van kopers onevenredig hard in hun portemonnee getroffen worden, terwijl ze gemiddeld de helft verdienen van de eigenwoningbezitters. Huurders zijn al vaak een kwart of meer van hun inkomen kwijt aan huur (de huurquote) en dit aandeel zal door de kabinetsplannen alleen maar toenemen. Kopers daarentegen, zeker degenen die vóór 2005 een woning gekocht hebben, zijn een aanzienlijk lager deel van hun inkomen kwijt aan hun hypotheek (16 procent volgens de laatst bekende cijfers van het CBS) en blijven profiteren van subsidie van de overheid. Corporaties zullen door de verhuurderheffing niet meer investeren in nieuwbouw en renovatie en moeten noodgedwongen een groot deel van hun woningbestand verkopen om niet over de kop te gaan. Nu al verliezen wekelijks vijftig bouwvakkers hun baan en dat zullen er steeds meer worden. Op den duur zal het voor mensen met een modaal of lager inkomen onmogelijk worden om nog voor een betaalbare sociale huurwoning in aanmerking te komen. Dat mag je ronduit schandalig noemen.

MEER WETEN?

- weblog Paulus Jansen: paulusjansen.sp.nl
- reacties op het Woonakkoord: www.aedes.nl

‘KOMT ER OORLOG IN IRAN?’

Tekst: Hans van Heijningen en Rob Molenkamp Foto: Diederik Olders

Eind januari vond er in De Moed, het partijbureau van de SP, een debat plaats over de vraag of de VS en hun bondgenoten aansturen op een oorlog met Iran. Iets meer dan honderd mensen waren daarbij aanwezig, onder wie tientallen in Nederland woonachtige Iraniërs. Een vooraanstaand politicoloog, een militair specialist en een hoge ambtenaar van Buitenlandse Zaken gaven een inleiding op het thema. Aan het daarop volgende debat namen een vertegenwoordiger van de Iraanse jeugdbeweging, een Iraanse kernfysicus uit Groningen en SP-Tweede Kamerlid Harry van Bommel deel. Arjan Vliegenthart, directeur van het Wetenschappelijk Bureau van de SP, zat de bijeenkomst voor.

Amersfoort, 25 januari 2013. Panel van deskundigen gaat o.l.v. Arjan Vliegenthart met het publiek in discussie over de centrale vraag: ‘Komt er oorlog in Iran?’

Kees van der Pijl, emeritus hoogleraar Internationale Betrekkingen in Sussex: ‘Onlangs heeft Nederland, op verzoek van de NAVO, Patriot-raketten in Turkije gestationeerd. Dat is twee keer eerder gebeurd: in 1992, toen Bush senior Irak aanviel naar aanleiding van de Iraakse aanval op Koeweit, en in 2004 toen Bush junior Irak de oorlog verklaarde en bezette. In het Kamerdebat in januari over de stationering van de Patriots in Turkije zei een vertegenwoordiger van GroenLinks dat het om defensieve wapens ging. De PvdA ging nog een stap verder, door te stellen dat het goed is om een grens te trekken en duidelijk te maken dat er met de NAVO niet te spotten valt. Ik ben bang dat de Patriots onderdeel zijn van een op handen zijnde aanval op Iran. Niet de olie als zodanig maar de door Bush senior gepropageerde Nieuwe Wereldorde vormt de kern van het probleem: de in het Westen diep gewortelde gedachte dat alleen ons soort maatschappij deugt. Een mogelijk conflict met Iran kan trouwens niet los worden gezien van de oplopende spanningen tussen de

VS enerzijds en China en Rusland anderzijds.’

Kees Homan, onderzoeker voor het instituut Clingendael, hield zijn betoog aan de hand van zijn powerpoint-presentatie *To bomb or not to bomb*: ‘Volgens het internationaal recht hebben landen het recht om nucleaire energie te produceren onder toezicht van het Internationaal Atoomagentschap (IAEA). Op dit moment zijn er geen harde bewijzen dat Iran voornemens is kernwapens te produceren. Israël daarentegen heeft wel kernwapens: het land beschikt over zo’n tachtig kernkoppen, al zijn er ook bronnen die uitgaan van tweehonderd nucleaire wapens. De motieven die Iran aanvoert om kernenergie te produceren zijn het verzet tegen de nucleaire apartheid waaronder het land gebukt gaat, de eindigheid van olie en gas en de noodzaak alternatieven te ontwikke-

len, het gebruik van kernenergie voor medische doeleinden en prestige van het land in de regio. Iran geeft geen gehoor aan de resoluties van de VN-Veiligheidsraad om geen zwaar water te produceren en geen uranium te verrijken. Uit het IAEA-rapport van oktober 2011 blijkt dat Iran via militaire connecties probeert apparatuur en middelen te vergaren en op geheime locaties pogingen doet om nucleair materiaal te produceren. Ook schrijft het rapport dat Iran documentatie verzamelt om een kernwapen te produceren en ontwerpen maakt voor de productie van een kernwapen. Volgens het internationaal recht mogen landen elkaar militair niet aanvallen, tenzij er sprake is van een bedreiging van de internationale vrede (art. 42) of uit zelfverdediging (art. 51). Israël heeft voldoende wapens en vliegtuigen om een uitgebreide aanval uit te voeren tegen Iran. De belang-

rijkste doelen zullen dan nucleaire installaties zijn en plaatsen waar zwaar water wordt geproduceerd. De luchtverdediging van Iran stelt niet veel voor, omdat de wapens die het land in kan zetten ruim dertig jaar oud zijn. Als reactie zal Iran proberen de Straat van Hormuz te sluiten zodat grote delen van de wereld zonder olie komen te zitten en zullen Hamas en Hezbollah Israël met raketten bestoken.

Een mogelijke aanval van Israël op Iran zal de verhoudingen in het Midden-Oosten sterk polariseren en het gevaar van proliferatie van kernwapens zal toenemen; landen als Egypte, Saoedi-Arabië en Turkije zullen in dat geval alles op alles zetten om niet achter te blijven.'

Gilles Plug, directeur Midden-Oosten en Noord-Afrika van het ministerie van Buitenlandse Zaken: 'Iran is te typeren als een zelfbewust maar heel achterdochtig land. Nederland heeft een ambassade in Iran en Iran ook in Nederland. Nederland stelt in zijn contact met Iran drie zaken centraal: het nucleaire programma, de invloed van Iran in de regio en de mensenrechten. De invloed van Nederland is echter beperkt. Wij volgen een tweesporenbeleid, van enerzijds sancties en daarnaast dialoog. De sancties hebben tot doel Iran te dwingen om aan de onderhandelings-tafel plaats te nemen, maar ze hebben onmiskenbaar ook gevolgen voor de bevolking. De sancties werken wel. Zo is de olie-export van Iran gehalveerd. De Nederlandse regering is zeer kritisch over de inmenging van Iran in de regio. Iran steunt Assad, Hezbollah en Hamas. Tegelijkertijd voelt Iran zich ook bedreigd door de Arabische Lente, die als gevolg heeft dat er in meerdere landen soennitische fundamentalistische groeperingen aan de macht komen. De situatie op het gebied van de mensenrechten in Iran is deplorabel. Het aantal doodstraffen ligt hoog, net als het aantal gewetensgevangenen. Nederland zet zich in voor mediavrijheid en internetvrijheid door bloggers en activisten te trainen. Doordat we een ambassade in Teheran hebben, kunnen we invloed uit blijven oefenen. De – tijdelijke – vrijlating van de mensenrechtenactiviste Nasrin Sotoudeh laat dat zien. Moeilijk in te

schatten, maar wel van groot belang, is de opstelling van de bevolking. Is die al dan niet in staat om te komen tot een *regime change*?'

Pejman Salim, bestuurslid van *Iranian Progressive Youth*: 'Oorlog of geen oorlog is geen toereikende vraag. De Iraanse bevolking heeft geen stem in dit verhaal, terwijl zij het meest te lijden heeft onder de sancties – ook al beweert iedereen dat dit niet de bedoeling is. Daarbij is het zuur dat de Nederlandse ambassade weigert om visa te verstrekken aan mensenrechtenactivisten die Nederland willen bezoeken. We moeten streven naar een duurzame oplossing. Waar mogelijk moet het Iraanse volk gesteund worden in zijn roep om democratisering.'

Nasser Kalantar, hoogleraar Natuurkunde aan de Rijksuniversiteit Groningen: 'Om een antwoord te krijgen op de vraag of er oorlog komt in Iran heb ik diverse experts geraadpleegd, maar zij konden geen helder antwoord geven. Uiteindelijk heb ik mijn moeder maar gebeld. Die antwoordde: 'De oorlog is al begonnen. De medicijnen zijn een factor vijf duurder geworden.' Als ik geld naar haar wil overmaken, word ik door mijn eigen bank, de ING, gewaarschuwd dat ik daarvoor kan worden gearresteerd. Gewoon hier in Nederland. Sancties hebben altijd een dubbel effect. Zowel degenen die de sancties opleggen als degenen die erdoor getroffen worden, gebruiken ze om hun doelen te bereiken. In de praktijk spelen ze vooral die krachten in de kaart die de confrontatie zoeken.'

SP-Tweede Kamerlid Harry van Bommel: 'Oorlog met Iran is om vele redenen een slechte zaak. Oorlog zal het atoomprogramma slechts vertragen en zal Iran er alleen maar van overtuigen dat het in zijn recht staat in zijn streven naar kernwapens. Ik zie veel overeenkomsten met de eerdere ontwikkelingen in Irak. Ook daar had de bevolking jarenlang te lijden onder wurgsancties. Nu ondergaat Iran een zelfde behandeling waardoor het volk, in het nauw gedreven, zich juist achter de leiders schaart in plaats van zich van hen afkeert. De regering voelt zich door de sancties helemaal niet

gestimuleerd om zich meer om de mensenrechten te bekommeren. Sterker nog: de laatste tijd zien we openbare executies om kleine vergrijpen. Gilles Plug stelt dat de sancties werken, maar ik denk dat ze pas werken als ze het beoogde doel dichterbij brengen.'

Kees van der Pijl: 'Wereldwijd heeft Amerika een netwerk van militaire bases. Waar ik op hoop is dat Obama, nu in zijn tweede termijn, een politiek van militaire ontspanning in gang gaat zetten. Er wordt weliswaar op gewezen dat de VS zich financieel gezien geen nieuwe militaire avonturen kunnen veroorloven, maar het is nog maar de vraag of Obama de 'haviken' in de greep krijgt. Brzezinski, adviseur van John Kerry en mentor van het Witte Huis op gebied van buitenlands beleid, waarschuwt voor het gevaar om Iran, China en Rusland op een hoop te drijven. En dat is precies wat er op dit moment gebeurt. In zijn boek *The grand chessboard* beschrijft hij dat een oorlog mogelijk is door een onbeduidend incident dat de publieke opinie zal doen kantelen.'

Van Bommel: 'In het geval van Iran is het belangrijk dat we de kwestie van de mensenrechten niet vermengen met het vraagstuk van het atoomprogramma. In de Tweede Kamer heb ik meerdere keren te horen gekregen dat er dankzij de bombardementen meer meisjes naar school gaan. Wanneer ik mij tegen oorlogshandelingen verzet, ben ik dus mede verantwoordelijk voor het feit dat meisjes verstoken blijven van onderwijs. Dit is natuurlijk een drogreden.

Ik sluit deze bijeenkomst af met het maken van een opmerking over de roos die ik in mijn hand heb. Het is een roos in het kader van *4 Weeks for Freedom*, een actie van Amnesty International die maakt dat twee iconen op het gebied van mensenrechten veel aandacht krijgen. Uit Iran is dat Nasrin Sotoudeh. Zij staat symbool voor het protest tegen de vele mensenrechtenschendingen in Iran. Het zou mooi zijn als zij door de internationale druk van Amnesty niet langer van haar vrijheid wordt beroofd.'

DE ECB ONDERMIJNT DE DEMOCRATIE

Tekst: David Hollanders Foto: Adam Baker / flickr.com

Momenteel gaat veel aandacht uit naar het democratische gehalte – of het gebrek daar aan – van de Europese Unie. De ondemocratische positie van de Europese Centrale Bank (ECB) blijft daarbij buiten beeld. Onterecht, want het democratische gehalte van de ECB is zorgwekkend laag.

De noodzaak tot een referendum over soevereiniteitsoverdracht van Nederland aan de EU blijkt nergens beter uit dan uit de positie van de ECB. De ECB eigent zich steeds meer soevereiniteit van lidstaten toe. Ongeacht hoe het ECB-beleid te waarderen, ondermijnt dit de democratie. Dit wringt temeer daar de ECB niet alleen gaat over de rente, maar ook en vooral over de geldhoeveelheid (zogenaamde balansverlengingen). En zoals Rothschild reeds zei: 'Geef mij het recht om het geld van een land te creëren en controleren, dan maakt het mij niet uit wie de wetten maakt.'

De ECB heeft als doelstelling de inflatie in de buurt van, maar onder de 2 procent te houden. Men kan deze taakstelling misplaatst, want eenzijdig, vinden (de FED heeft ook economische groei als doel), maar daartoe is besloten bij het Verdrag van Maastricht. Opdat de ECB deze taak goed uitoefenen kan, is zij in grote mate onafhankelijk. Zij wordt niet gekozen en heeft grote beleidsvrijheid.

Deze onafhankelijkheid werkt alleen dan, als de ECB zich houdt aan voornoemd mandaat – nogmaals: wat men daar ook van mag vinden. De ECB doet dat niet. Ter toelichting het volgende.

De ECB heeft twee instrumenten bij het monetaire beleid. Ten eerste, het bepalen van de rente waartegen banken bij de ECB lenen. Ten tweede, het bepalen van de kredietlimieten van banken, alsook de onderpandeisen waartegen geleend wordt bij de ECB. Langs deze twee kanalen kan zij de inflatie sturen. Tot slot is de ECB de *Lender of Last Resort* (LOLR) voor banken die wel gezond zijn – naar oordeel van de ECB en nationale toezichthouders – maar niet liquide. De ECB mag dus aan private banken lenen, *op voorwaarde dat deze gezond zijn.*

Het is de ECB daarentegen niet toegestaan te lenen aan landen, *ook al zijn zij gezond* (zoals Spanje en wellicht Italië, die in beginsel solvabel zijn). Dit zou (ongeoorloofde) monetaire financiering zijn. Terzijde, in de VS, Japan en het Verenigd Koninkrijk lenen centrale banken wel aan de overheid ('kwantitatieve verruiming'). Dit onderscheid tussen publiek en privaat is uit macro-economisch oogpunt discutabel, maar maakt overigens wel uit. Private partijen hoeven – indien zij gezond zijn – namelijk niet te bezuinigen en kunnen met ECB-geld bonussen uitkeren. Landen zoals Spanje moeten wel bezuinigen. Dat volgt er niet uit, maar is conform democratisch gelegitimeerde verdragen, waar ook het Nederlandse kabinet om zijn moverende

redenen de handtekening onder gezet heeft.

Tot zover wat de ECB behoort te doen en tot 2008 ook deed. In 2008 werd alles anders, slechter en met het oprekken en overtreden van mandaten vooral: ondemocratisch. Ten eerste heeft de ECB de kredietlimiet voor banken verruimd (begin 2012 met 1000 miljard, de *Long-Term Refinance Operations*, of LTRO). Banken kunnen zo tegen 1 procent lenen van de ECB (een overheidsinstantie) en dit vervolgens doorlenen aan overheden tegen rentes tot 7 procent onder garantie van het ESM, dat gegarandeerd wordt door (andere) overheden. Een bizarre figuur, direct ten nadele van de belastingbetaler. Maar dat is nog niet eens de hoofdzaak. Naar zeggen van de ECB is dit een vorm van liquiditeitssteun aan gezonde banken. Volgens de ECB was SNS ook tot vlak voor het quasi-faillissement kerngezond. SNS kwam in oktober jl. door een Europese stress-test. Die stress-testen zijn dus een farce. De ECB verschafft belastinggeld aan insolvable (onvermogene) banken zoals SNS (die daar bonussen van uitkeren). Hier kan men voor of tegen zijn, maar het is niet aan de ECB om dit te beslissen.

Ten tweede heeft de ECB obligaties van de PIIGS-landen (Portugal, Ierland, Italië, Griekenland en Spanje) opgekocht op de tweedehandsmarkt (*Outright Monetary Transactions*, of OMT), oftewel, publieke schuld overgenomen van private banken. De ECB doet dit de facto boven de marktprijs. Private risico's zijn daarmee niet verkleind, maar zijn verplaatst naar het publieke domein. Anders gesteld, via de band van de ECB staan Europese belastingbetalers de facto garant voor PIIGS-landen, hetwelk een de facto bestaan van euro-obligaties impliceert. Daar kan men voor of tegen zijn, maar het is niet aan de ECB dit te beslissen.

Naar critici als Bundesbankpresident Wiessman en voormalig ECB-directielid Stark stellen, is de ECB met leningen aan private banken (banken lenen dit als gezegd door aan de PIIGS-landen) de facto begonnen met monetaire financiering van publieke schuld, waartoe het nadrukkelijk niet bevoegd is. Dat is een verdedigbaar standpunt. Evenwel van veel groter belang is dat de ECB stelselmatig en grootscheeps begonnen is om met belastinggeld failliete banken te redden. Nogmaals: daar kan men voor zijn – en sommige mensen, met name bankiers en economen die bij banken werken, zijn hier ook voor – maar dit moet democratisch gelegitimeerd worden. De kwestie is: dat gebeurt niet.

Tot slot is de ECB lid van de 'trojka' (Europese Commissie, IMF en ECB) die eisen stelt aan zwakke landen die lenen van het Europees Stabiliteitsmechanisme (ESM). Dat er eisen gesteld worden wringt niet (hoewel er amper eisen gesteld worden aan banken). Wat echter wel schuurt is het gebrek aan democratische controle bij de beslissing *welke* eisen opgelegd worden aan soevereine staten. De trojka legt

een opvallende voorliefde aan de dag voor privatiseringen (bijvoorbeeld van het waternet, waar de begeleidende zakenbanken van profiteren), verlaging van pensioenen en flexibilisering van de arbeidsmarkt. De vermogensbelasting, het verlagen van loonkosten van banken, het insluiten van obligatiehouders bij bankreddiegingen, het aanpakken van belastingontduiking door multinationals, de ECB vindt dat allemaal maar niets. Dit soort zaken zou de economie schaden. Behalve dat dit laatste discutabel is, valt het nu net niet onder het mandaat van de ECB. De ECB heeft zich niet te richten op de reële economie en heeft daar ook nooit naar omgekeken. De ECB bekommert zich alleen om de

OPROEP TOT REFERENDUM OVER OVERDRACHT BEVOEGDHEDEN AAN BRUSSEL

David Hollanders (1978) is betrokken bij het Burgerforum EU. Dit burgerinitiatief wil dat de sluipende overdracht van bevoegdheden aan de EU stopt en dat er bij een eventuele overdracht van nieuwe bevoegdheden een referendum wordt gehouden. De Nederlandse bevolking dient zich daarover uit te kunnen spreken en het moet afgelopen zijn met de achterkamertjespolitiek. Het Burgerforum EU is een initiatief van onder meer hoogleraar financiële geografie Ewald Engelen, hoogleraar culturele economie Arjo Klamer en columnist Thierry Baudet. Prominente SP'ers als Emile Roemer, Harry van Bommel, Hans van Heijningen en Arnold Merkies hebben hun steun uitgesproken voor dit initiatief. Voor informatie en steunbetuigingen: www.burgerforum-eu.nl

economie als het banken uitkomt.

Dit alles zou nog tot daaraan toe zijn als de ermee gemoede bijdragen weinig substantieel waren, maar niets is minder waar. Via de ECB heeft de Nederlandse belastingbetaler naar schatting van Hollanders en Verbon (2012) een blootstelling van 58.1 miljard euro (9.6 procent van het bruto binnenlands product).

Samenvattend, de ECB geeft geld uit van de belastingbetaler. De ECB is daarmee een quasi-fiscale instelling geworden en is niet langer (alleen maar) de monetaire instelling die slechts de inflatie beteugelt. Bij uitoefening van deze quasi-fiscale rol, waarin niet voorzien is in het Verdrag van Maastricht, legt het geen verantwoording af aan de kiezer (de ECB wordt niet gekozen) noch op een geloofwaardige manier aan een centrale Europese democratisch gelegitimeerde instantie. Zo'n instantie is er namelijk niet. De ECB opereert daarmee in een politiek vacuüm. Tot dusverre heeft dat zeer negatief uitgepakt voor belastingbetalers en zeer gunstig voor banken. De ECB vereenzelvigd zich – bewust of niet – met banken in plaats van met burgers. Hoe dit democratische Europese gat te stoppen? In beginsel zijn er twee manieren. Dit kan opgelost worden door ofwel een centrale, democratisch gelegitimeerde instantie in het leven te roepen. Dat moet zijn een Europese minister van Financiën, met een Europees ministerie van Financiën, opererend in een Europees kabinet, gecontroleerd door een Europees parlement. Het is of dat ofwel opheffing van de euro.

Dat is nogal een dilemma. Een dilemma dat raakt aan de kern van een staat, namelijk budgetrecht en de eigen valuta. Wie moet over dit dilemma beslissen? Wie gelooft in directe democratie, zal menen dat dit aan burgers voorgelegd dient te worden in een referendum. Wie daar niet in gelooft, zal duidelijk moeten maken hoe dit dan te beslissen, waarbij doormodderen de huidige ondemocratische positie van de ECB in stand houdt.

Bronnen:

Hollanders, D.A. en H.A.A. Verbon (2012), De risico's en kosten voor de belastingbetaler in de krediet- en schuldencrisis (beleggingen, leningen en garanties), Tijdschrift voor Openbare Financiën, 44(2), pp. 96-102.

'AANTREKKELIJK' VESTIGINGSKLIMAAT RISKANT VOOR NEDERLAND

Tekst: Tuur Elzinga Foto: David van Dam / Hollandse Hoogte

'Nederland is geen belastingparadijs', maar Nederland heeft wel een heel aantrekkelijk belastingklimaat, volgens staatssecretaris Weekers. En daarmee gaat hij trots de boer op om nieuwe investeerders te verleiden zich in Nederland te 'vestigen'. Hij heeft daarbij niet alleen een concurrerende belastingstructuur (met wat aardige trucjes) en een zeer uitgebreid netwerk aan belastingverdragen (tegen 'dubbele' belastingheffing), maar ook een groot netwerk van investeringsbeschermingsverdragen (IBO's) in de aanbieding. Deze verdragen, zowel belastingverdragen als IBO's, zijn echter schadelijk en riskant. Ook voor Nederland.

Volgens sommigen is Nederland nog erger dan een belastingparadijs. In de vorige Spanning omschreef David Hollanders¹ Nederland als 'een fiscale SM-kelder waar multinationals en bankiers de belastingbetaler uitwonen met incompetent politici als gewillige pooiers.' (En bedankt. Niet alle politici steunen deze praktijken, David)

Het klopt dat veel multinationals mede dankzij de Nederland-route wereldwijd miljarden aan belasting ontwijken en dat overheden en gewone belastingbetalers daar wereldwijd het slachtoffer van zijn. Maar kennelijk denkt ons Ministerie van Financiën er toch aan over te houden. Anders was deze strategie al lang verlaten.

Nederland doet er alles aan om investeringen naar Nederland te halen en een goed vestigingsbeleid te bieden voor hoofdkantoren van multinationals – zelfs al bestaan die steeds vaker uit niet veel meer dan een stuk papier, wat aan de Zuidas werkende bestuursleden en een postadres. Om die reden participeerde de Nederlandse overheid in het Holland Financial Center, dat is gericht op het versterken van de

positie van Nederland als financieel centrum.² Maar ook de Kamer van Koophandel, het NFIA – een speciale afdeling van BuZa – en onze welbekende handelsmissies dienen dat doel. Weekers neemt zelfs een gespecialiseerde belastingexpert mee naar Japan om de kenmerken van ons aantrekkelijke belastingregime uit te venten.³

Nederland kent tal van gespecialiseerde kantoren van fiscalisten en juristen die grote bedrijven helpen optimaal van ons aantrekkelijke klimaat te profiteren. En om hun klandizie uit te breiden wijzen ook zij potentiële buitenlandse investeerders graag op de voordelen van ons vestigingsbeleid. Daarbij verwijzen ze niet alleen naar onze belastingverdragen, maar ook naar onze investeringsbeschermingsovereenkomsten. Beide soorten verdragen zijn echter kortzichtig en riskant.

Ons belastingklimaat mag aantrekkelijk zijn voor grote multinationals, maar het is guur voor andere landen en vooral voor armere landen, die veel inkomsten mislopen. Steeds meer andere landen klagen dan ook over ons regime. Gewoon de kift, volgens Weekers. Maar ondertussen worden wel steeds meer verdragen herzien om meer anti-misbruikclausules in te bouwen. En onlangs heeft Mongolië zelfs het belastingverdrag met Nederland helemaal opgezegd. Het zou niet mogen verbazen als meer landen volgen.

Onze belastingverdragen zijn ook nog eens kortzichtig. En niet alleen vanwege reputatieschade doordat Nederland steeds vaker in het rijtje landen met dubieuze belastingpraktijken wordt genoemd. Door dit soort belastingconcurrentie wordt de belastinggrondslag steeds verder ondermijnd, en daar heeft Nederland zelf ook last van. In 1980 was het tarief voor vennootschapsbelasting nog 48%, ongeveer het toenmalig EU-gemiddelde. Nu ligt het EU-gemiddel-

de iets onder de 25% (in Nederland gemiddeld zelfs nog iets lager). Het statutair tarief is dus ongeveer gehalveerd, terwijl we weten dat het feitelijke percentage dat veel internationaal opererende bedrijven aan belasting betalen nog veel lager ligt. Er ligt een nieuw OESO-rapport dat stelt dat de effectieve belastingdruk voor multinationals niet hoger is dan 5%.⁴ Nederland wordt in dat OESO-onderzoek speciaal genoemd. Ik hoop voor de zomer met Weekers in de Eerste Kamer daar een debat over aan te gaan. Onze verdragen ter voorkoming van dubbele belasting schieten hun doel ernstig voorbij als ze ertoe leiden dat er vrijwel nergens belasting wordt betaald. Ook multinationale bedrijven horen netjes mee te betalen aan de schatkist van de landen waarin zij opereren. Het ontbreken van een feitelijk minimum aan vennootschapsbelasting en winstbelasting voor multinationals lijkt momenteel een groter probleem dan dat van dubbele heffingen.

De OESO kijkt recent ook kritisch naar investeringsbeschermingsovereenkomsten als belangrijk onderdeel van het vestigingsklimaat. Ook over deze verdragen maak ik mij zorgen.

IBO's zijn verdragen tussen twee of meer landen waarin de bescherming van buitenlandse investeringen wordt geregeld. Zo wordt er bijvoorbeeld vastgelegd dat er schadeloos gesteld moet worden bij gehele of gedeeltelijke onteigening, dat de buitenlandse investeerder hetzelfde behandeld moet worden als nationale investeerders, dat de investeerder 'eerlijk en gelijkwaardig' behandeld moet worden en hoe eventuele geschillen opgelost moeten worden.

Aanvankelijk waren IBO's vooral bedoeld voor de bescherming van Westers kapitaal dat wilde investeren in landen met een minder ontwikkelde rechtstaat. En aanvankelijk was ook de gedachte dat staten elkaar dan verantwoordelijk konden houden voor

Staatssecretaris van Financiën
Frans Weekers.

de uitvoering van het verdrag. Maar de werkelijkheid heeft zich anders ontwikkeld. Inmiddels zijn er zo'n 3000 IBO's, waarvan 190 tussen EU-landen. Speelt gebrek aan rechtstaat daar echt een rol?

Intussen staat 93 procent van de IBO's bedrijven toe de nationale rechtstaat te omzeilen en staten rechtstreeks aan te klagen voor internationale tribunaal in geval van een investeringsgeschil. Die arbitragezaken vinden achter gesloten deuren plaats en er is geen beroep mogelijk. Terwijl de schadevergoedingen die worden toegekend in de honderden miljoenen kunnen lopen, met alle gevolgen van dien voor overheidsbudgetten en collectieve uitgaven.

Bedrijven en internationale juristenkantoren hebben deze geschillenbeslechting inmiddels ontdekt als een melkkoe. Het aantal bekende zaken is

explosief gegroeid – van 38 in 1996 naar 67 in 2001 en 450 (!) in 2012.

Zelfs dreigen met arbitrage blijkt een geweldig drukmiddel voor bedrijven. Want de kosten die ermee zijn gemoeid, zijn enorm. Nog afgezien van de schadevergoedingen, kost een gemiddelde arbitragezaak acht miljoen aan juridische kosten en dat kan oplopen tot tientallen miljoenen. Alleen al vanwege dat vooruitzicht kiezen sommige arme staten bij voorkeur voor schikking in plaats van verdediging. Maar wat er dan betaald moet worden kan pas echt in de papieren lopen. Claims van meer dan 100 miljoen zijn geen uitzondering. In 2009 diende Vattenfall een claim in tegen Duitsland van 1,4 miljard euro vanwege de invoering van strengere milieumaatregelen rond energiecentrales. Deze zaak werd in 2010 achter gesloten deuren geschikt, waardoor we niet weten hoe groot de schade voor Duitsland precies was. Inmiddels heeft Vattenfall alweer een nieuwe claim tegen Duitsland. Nu omdat de Duitse regering na de ramp in Japan besloten had om kernenergie in 10 jaar af te bouwen. Volgens een Zweedse krant bedraagt deze laatste claim 3,5 miljard euro. Er is steeds meer bewijs dat overheden onder deze druk het bedrijfsleven onwelgevallige regelgeving maar liever in de ijskast zet.

En niet alleen in arme landen. Ook de ontwikkelde landen moeten zich steeds vaker verantwoorden voor een investeringstribunaal, waar bedrijven voorgenomen milieuregels, gezondheidswetgeving, energiebeleid, economisch beleid en crisismaatregelen aanvechten.

Vanwege de risico's zijn diverse landen inmiddels hun IBO's aan het heroverwegen. Zo definiëren de VS en Canada nu veel strakker wat ze onder gedeeltelijke onteigening verstaan, om te voorkomen dat zorgvuldige democratische besluitvorming hen op een claim komt te staan. Andere landen gaan verder: Ecuador en Zuid-Afrika houden alle IBO's opnieuw tegen het licht met het oog op aanpassing of opzegging, Bolivia en Venezuela hebben zich uit het belangrijkste verdrag ten aanzien van geschillenbeslechting teruggetrokken, en Australië schrappt uit alle nieuwe

IBO's de mogelijkheden voor investeerders om direct de staat aan te klagen. In Europa dringt Tsjechië, dat veel met claims te maken heeft, aan op het met wederzijdse instemming opzeggen van de intra-EU IBO's, maar daarin ligt ondermeer Nederland dwars. Van de 18 zaken tegen Tsjechië op intra-EU IBO's worden er 6 gevoerd op basis van de Nederlandse IBO.

De voortschrijdende inzichten aangaande de risico's van IBO's lijken in Nederland niet te landen. Nederland blijft pleiten voor een zogenaamde 'gouden standaard' van zo ruimhartig mogelijke investeringsbescherming. Ook op EU-niveau: Sinds het Verdrag van Lissabon ligt de verantwoordelijkheid voor nieuwe IBO's bij de EU en niet langer bij de lidstaten. Misschien komt dat omdat Nederland zelf nog nooit met een claim te maken heeft gehad. Maar de ruim 95 IBO's die Nederland heeft, zijn wel wederkerig en kunnen dus net zo goed door investeerders tegen Nederland worden aangewend. België heeft onlangs zijn eerste claim voor de kiezen gekregen, naar aanleiding van de nationalisering van Fortis. Dat zou Nederland toch te denken moeten geven.

Het wachten is op een buitenlandse investeerder in SNS die de nationalisatie per arbitrage aanvecht, of een zaak van vergelijkbare strekking.

Ons vestigingsklimaat kent grote risico's. Voor onszelf en voor anderen. Daar moeten we een eerlijk debat over aangaan, waarin bredere belangen worden meegewogen dan die van het bedrijfsleven alleen. En liefst nu, en niet pas als het spreekwoordelijke kalf verdrongen is.

1 Spanning 2013-1

2 Vanwege de inmiddels ongewenst geachte te innige verstrengeling van de overheid met de financiële sector heeft minister Dijsselbloem de stekker uit de publiek-private samenwerking in de HFC getrokken: www.hollandfinancialcenter.nl/news.php?id=2572&language=NL

3 www.nuzakelijk.nl/mkb/3362490/weekers-lokt-japanse-investeerders-met-belastingklimaat.html

4 www.oecd.org/tax/oecd-urges-stronger-international-co-operation-on-corporate-tax.htm

HET SCHUURT EN WRINGT IN DE RELATIES MET RUSLAND

Tekst: Tiny Kox Foto's: Archief Tiny Kox

Tiny Kox in gesprek met Doemavoorzitter Sergey Naryshkin (aan het woord) en de Raad van Europa-delegatieleider Aleksey Pushkov (links van Naryshkin).

Op 8 april komt de Russische president Vladimir Poetin naar Nederland. Samen met koningin Beatrix opent hij dan het Nederland–Ruslandjaar. Daarin vinden zowel bij ons als in Rusland een groot aantal culturele, economische en ook politieke evenementen plaats, ter ondersteuning van de veelsoortige relaties tussen beide landen aan weerszijden van Europa. Maar ondertussen wringt en schuurt het in de relatie tussen Europa en Rusland. Dat meldt SP-senator Tiny Kox, die voor de Raad van Europa de stemming peilde in Moskou.

De zon schijnt, in een besneeuwd en koud Moskou, als ik Alexey Pushkov tref in café Chekov, juist achter het Russische parlement. Pushkov geldt als vertrouweling van president Poetin en is namens regeringspartij ‘Verenigd Rusland’ voorzitter van de machtige parlamentscommissie voor internationale betrekkingen van de Russische Federatie. Ook leidt hij sinds de afgelopen parlamentsverkiezingen van december 2011 de Russische delegatie naar de parlementaire assemblee van de Raad van Europa in Straatsburg. Daar treffen we elkaar geregeld. De gang naar Straatsburg is voor hem geen onverdeelde vreugde, geeft hij toe. De grootste lidstaat van de 47 landen tellende Raad van Europa zit daar veelvuldig in het beklagdenbankje als het gaat om de wijze waarop Rusland omgaat met de democratie, de rechtsstaat en de mensenrechten,

de *core business* van de verdragsorganisatie, geformuleerd in het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. Dat verdrag tekende Rusland zeventien jaar geleden, als uitdrukkelijke voorwaarde voor toetreding tot de Raad van Europa. Sindsdien kan ook elke Rus zich tot het Europese Mensenrechtenhof in Straatsburg wenden als hij zich in zijn fundamentele rechten aangetast voelt. En dat gebeurt op grote schaal. Samen met Oekraïne, Turkije en Italië is Rusland hofleverancier bij het Mensenrechtenhof en het land wordt door datzelfde Hof veelvuldig veroordeeld. De daaruit voortvloeiende schadevergoedingsverplichtingen leeft Rusland redelijk na; maar de opdracht om de wetgeving aan te passen om overtredingen van het EVRM in de toekomst te voorkomen, ligt zowel de Russische autoriteiten als de Raad van Europa veel zwaarder op de maag.

De traagheid om vonnissen van het Hof ook in die zin uit te voeren, kwam de Russen vorig jaar oktober opnieuw op harde kritiek vanuit de Parlementaire Assemblee van de Raad van Europa te staan. In een lange, scherpe resolutie werd de balans opgemaakt van de wijze waarop de grootste lidstaat zich houdt aan de aangegane verplichtingen – en wat er dient te gebeuren om beterschap te bewerkstelligen. Voor Aleksey Pushkov was dat een erg koude douche. Als leider van zijn delegatie vond hij dat er met twee maten gemeten werd in Europa, reden voor alle Russische assembleelieden, van links tot rechts, om uiteindelijk tegen de resolutie te stemmen. Die werd overigens met steun van een ruime meerderheid van de afgevaardigden in Straatsburg wel aangenomen. Een nog verdergaand voorstel om speciale aandacht voor de Russische beoordeling te vragen aan het Comité van Ministers van Buitenlandse Zaken, het hoogste orgaan van de Raad van Europa, haalde het echter niet – wat door de Russen weer als een succes van hun kant werd beschouwd. Al met al werd de atmosfeer echter nogal ijzig – wat ook bleek uit de zeer late afzegging van parlamentsvoorzitter Naryshkin om de Assemblee toe te spreken. Ik had hem persoonlijk uitgenodigd, toen ik hem eerder dat jaar op de hoogte stelde van mijn beoordeling van de parlaments- en presidentsverkiezingen. Ik was voor de Raad van Europa leider van beide waarnemingsdelegaties geweest. Hoewel mijn beoordeling uitermate kritisch was – ‘gemanipuleerde verkiezingen’ – werd die in grote lijnen geaccepteerd door de voorzitter van de Doema. Volgens Naryshkin waren mijn beoordelingen en voorstellen ‘hard maar nuttig’ voor de Russische politiek – en dat zou hij ook in Straatsburg willen komen toelichten. Dat ging uiteindelijk dus niet door. Vandaag stel ik in Moskou Pushkov voor om zijn parlamentsvoorzitter toch naar Straatsburg te sturen,

Kartonnen display van de alom aanwezige president Poetin.

om de kans op een dialoog tussen Rusland en Europa een nieuwe kans te geven.

Die dialoog is beter dan confrontatie, vindt ook Sergey Mironov, leider van de sociaaldemocratische partij ‘Rechtvaardig Rusland’, de in zetel derde partij van Rusland. Ik tref hem in zijn kantoor in de Doema, tegenover het Kremlin. Hij vindt er geen doekjes om dat er nog steeds weinig goed loopt in zijn land. Zeker, de vorm waarin het politieke debat plaatsvindt is verbeterd sinds de laatste parlamentsverkiezingen en het aantreden van de nieuwe parlamentsvoorzitter. Mironov verhaalt hoe de vorige voorzitter keer op keer duidelijk maakte het parlement geen plek voor discussie en debat te vinden. De nieuwe voorzitter denkt daar gelukkig anders over. Er is nu ruimte voor debat en de spreektijd wordt eerlijker

verdeeld. Inhoudelijk, legt de sociaaldemocraat uit, is er echter nog heel veel hetzelfde – en weinig hoopgevend. Het kiesstelsel zorgt ervoor dat de partij van president Poetin en premier Medvedev, hoewel die in december 2011 ondanks alle manipulaties onder de 50 procent bleef, toch de absolute meerderheid in de Doema heeft. Daardoor kan Verenigd Rusland nog steeds al zijn wetten aangenomen krijgen. Wat niet meer kan, is de grondwet in een vloek en een zucht veranderen. Daarvoor is immers een tweederde meerderheid nodig. Mironov legt uit dat zijn partij doorgaans samen met de Communistische Partij optrekt in de oppositie, vooral tegen voorstellen die van doen hebben met verdere privatiseringen en nog meer vrij baan voor het toch al wilde kapitalisme in het voormalige communistische gidsland. Dat kapitalisme komt ook het parlement

binnen, via afgevaardigden die in strijd met de regels toch allerlei zakelijke belangen en bezittingen blijken te hebben, vooral in de Verenigde Staten. Recent heeft de regeringspartij verschillende parlementsleden de laan uit moeten sturen vanwege vermeende belangenverstrengeling. Dat doet de oppositievoorman deugd. Eerder zag hij Verenigd Rusland zijn macht gebruiken om een lid van zijn partij, dat opmerkingen had gemaakt over regeringscorruptie, zelf in de beklagdenbank te zetten en van zijn parlementaire onschendbaarheid te ontdoen. Mironov wil maar zeggen dat we ons niet te veel illusies moeten maken over het niveau van de Russische democratie anno 2013. Later dit jaar zal zijn partij, die sinds kort lid is van de sociaaldemocratische Internationale, er op een congres over gaan nadenken wat de beste aanpak in deze situatie van gebrekkige democratie zou kunnen zijn. Ik ben van harte welkom, vertelt hij me.

Dat ben ik ook bij de grootste oppositiepartij, de Communistische Partij van de Russische Federatie. Ik ben uitgenodigd om rond te kijken op hun congres, dat aan de rand van Moskou plaatsvindt, nabij het fraaie Lokomotiv-stadion. Gennadi Zjoeganov, de 69-jarige voorman van de partij, blijft erop hameren dat de afgelopen parlements- en presidentsverkiezingen oneerlijk zijn verlopen en gemanipuleerd door de partij van president Poetin. Hem zijn een paar miljoen stemmen ontstolen – iets wat *off the record* ook door andere politici onderkend wordt. Hij is blij dat dat ook als zodanig door mij in mijn verkiezingsrapporten is beschreven. Inderdaad is er sindsdien een en ander veranderd, geven ook de communisten toe. De hindernissen om een politieke partij op te richten die kan deelnemen aan verkiezingen, zijn aanzienlijk verminderd. Met vijfhonderd handtekeningen kun je nu al een partij beginnen. Een kleine tweehonderd zijn er al geregistreerd. Dat aantal is zo groot dat er nu zorgen zijn hoe groot het kiesbiljet bij

Tiny Kox voor de Doema, het Russische parlement.

volgende verkiezingen wel niet zal zijn. Maar het grote aantal kan de regerende partij wellicht ook goed uitkomen, zo vrezen de communisten. Het oude verdeel-en-heers zou wel eens de nieuwe aanpak van Poetin kunnen zijn. De partij van de president geldt als de voornaamste tegenstander. Toch is de linkse Communistische Partij het op veel punten ook weer eens met het rechtse Verenigd Rusland. Op cultureel vlak staat er in de hele Russische politiek een kille conservatieve wind. Nostalgie naar vroeger is bij veel politici merkbaar. Sommigen wijzen erop dat nu niemand zijn baan meer zeker is, dat het onderwijs duur geworden is en de gezondheidszorg ontoegankelijk. Anderen vinden dat Rusland nu gekleineerd wordt door Europa en Amerika, terwijl het ooit zelf een supermacht was, die in de Tweede

Wereldoorlog de nazi's bedwong en die de eerste mens in de ruimte bracht. Nu is Rusland, zegt Zjoeganov, een land geworden dat een groot deel van zijn grondgebied verloren heeft en het moet hebben van de uitverkoop van zijn grondstoffen aan het Westen. Het kapitalisme heeft zijn land weinig goeds gebracht, wil hij maar zeggen. En velen zeggen het hem na. Bij de laatste verkiezingen kreeg hij 12 miljoen stemmen achter zijn naam. Veel te weinig om het van Poetin te winnen maar alles bij elkaar wel een heel leger van volgelingen. Dat erkent ook president Poetin, in een brief die op het congres wordt voorgelezen.

De communisten zijn vastbesloten bij de eerstvolgende verkiezingen weer groter te worden. Of dat zal lukken is de vraag. De aanhang is oud, hoewel er dit keer een aanzienlijk aantal

jongeren in de partijleiding gekozen wordt. Of dat voldoende zal zijn om meer kiezers te trekken, is de vraag. Zoals het ook de vraag is of de buitenparlementaire oppositie die Rusland nu ook heeft, in omvang zal kunnen groeien. Kort na de gemanipuleerde parlementsverkiezingen van december 2011 trokken ze met vele tienduizenden de straat op, tot verwondering van de machthebbers in het Kremlin – en de Russische bevolking. Op de televisie werd live verslag gedaan van de grote, vreedzame demonstraties in de straten van Moskou. De politie bleef aan de kant, in plaats van demonstranten op te pakken. Na de herverkiezing van Poetin tot president is de sfeer echter weer grimmiger geworden en is de politie al lang niet meer de beste vriend van de demonstranten, zoals de leiders van de buitenparlementaire oppositie steeds weer melden. Maar ook zij worden door veel Russen verdacht gevonden. Oud-premier Kasyanov bijvoorbeeld, die nu de vloer probeert aan te vegen met president Poetin maar eerder onder hem diende. Of Boris Nemtsov, de modieuze en luidruchtige opposant van de huidige machthebbers in het Kremlin maar eerder onder president Jeltsin zelf een van de machthebbers van het land. Gary Kasparov, de voormalige wereldkampioen schaken, maakt ook graag gehakt van alles wat uit het Kremlin komt; maar wat hij zelf wil, is even ondoordringelijk als destijds zijn zetten. Hij kon beter schaken, zeggen Russen nogal eens. Ik heb ze in het afgelopen jaar allemaal meermalen getroffen maar ben er niet van overtuigd dat zij de politiek in Rusland wezenlijk zullen gaan veranderen.

Ik vind het jammer dat ik dit keer Sergey Udaltsov en zijn Rode Front niet kan spreken. De jeugdige leider van het linkse Front heeft tijdelijk huisarrest, na zijn zoveelste deelname aan een verboden manifestatie, en mag geen contact met de buitenwereld onderhouden. Zijn medestanders brengen dezer dagen grote zakken met muntgeld naar de rechtbank om daarmee demonstratief een van de boetes te betalen, waartoe de leider van het Rode Front veroordeeld is. Demonstreren mag tegenwoordig in Rusland, maar met mate en op strikte voorwaarden. Udaltsov heeft daar

geen boodschap aan, doet wat hem goeddunkt en loopt daardoor tegen de ene na de andere boete aan. Onlangs heeft de rechter echter wel uitgesproken dat de wettelijke boetes voor verboden demonstraties veel te hoog zijn en drastisch omlaag moeten. Parlementsvoorzitter Naryshkin heeft toegezegd dat de wet dientengevolge zal worden aangepast.

Het vertrouwen van de meeste Russen in de hedendaagse politiek is bar laag. President Poetin gooit nog steeds de hoogste ogen, maar heel enthousiast is de doorsnee Rus ook niet over hem. Wat hem wordt nagegeven is dat hij na de wilde jaren negentig de rust in het land enigszins hersteld heeft, waardoor salarissen, hoe laag ook, weer worden uitbetaald, spaarrekeningen veilig zijn en pensioenen niet van de ene op de andere dag kunnen verdampen, zoals in de tijd van president Boris Jeltsin gebeurde. Maar voor de rest zien de meeste gewone Russen de politiek, Poetin inclusief, eerder als vijand dan als vriend. Je kunt er beter ver van blijven, denken veel burgers in het immense land.

Zonder meer betrokkenheid van burgers blijft de politieke toekomst van Rusland uitermate ongewis. Autoritair bestuur, vele vormen van corruptie, machtsmisbruik en rechtsongelijkheid zijn aan de orde van de dag en verzet ertegen is weinig georganiseerd. Het brutale kapitalisme maakt de verschillen tussen mensen enorm. Het aantal miljardairs in Rusland is weer gestegen, de armoede verder toegenomen. De cultureel conservatieve wind in de politiek maakt het leven guur en zuur voor mensen en groepen die ‘anders’ zijn. Zoals de vele ‘gastarbeiders’, die door de meeste partijen in de steek worden gelaten. En de homogemeenschap, die zich geconfronteerd ziet met wetgeving die ‘propaganda’ voor homoseksualiteit verbiedt. Geen gayparades dus in Moskou of Sint-Petersburg, en ook geen homodemonstraties voor gelijke behandeling. Volgens de regering is er niets verboden aan homoseksualiteit – maar dien je er verder anderen niet mee ‘lastig te vallen’. Benauwde geluiden die vroeger klonken in Amerika en Europa zijn in Rusland helaas nog volop gemeengoed. Terwijl

mijn vliegtuig opstijgt van de Moskouse luchthaven Sheremetyevo, landt het vliegtuig met minister van Buitenlandse Zaken Frans Timmermans. Hij treft kort daarop zijn collega Lavrov en spreekt hem aan op de treurige berichten over het belemmeren van homo's in hun rechten. Lavrov geeft geen krimp en zegt dat zijn land hun rechten erkent, voor zover ze onder het Europese mensenrechtenverdrag vallen. Maar verder ook niet. Daar gaan wij hier zelf over, vermaant hij Timmermans op een persconferentie. Tja, een Nederland–Ruslandjaar houden is één, elkaar echt begrijpen en van elkaar leren is iets heel anders.

Ook Raad van Europa-delegatieleider Aleksey Pushkov is daar duidelijk over. Rusland is eigen baas, en laat zich niet de wet voorschrijven. Hij vindt het raar dat elke buitenlandse regeringsvertegenwoordiger het kennelijk tegenwoordig alleen maar wil hebben over gayparades en Pussy Riot – de anarchistische meidenband die om haar provocerende acties in de gevangenis is beland. ‘Er spelen toch ook andere zaken, de financiële crisis, de europroblemen, de bewapening, de gebeurtenissen in de Arabische wereld. Wij vinden dat heel wat belangrijker.’

Toch blijft gelden dat zolang Ruslands handtekening onder het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens staat, Russische burgers zich tot het Straatsburgse Hof kunnen wenden en de Russische autoriteiten gehouden zijn uitvoering aan eventuele vonnissen te geven. Het blijft een moeizame relatie tussen Rusland en Europa, ziet ook Sergey Mironov. Maar hij is het erg met me eens: Rusland en Europa horen hoe dan ook bij elkaar. ‘Confrontatie in plaats van coöperatie is een duister en gevaarlijk pad, dat we zouden moeten vermijden’, zegt hij. ‘Voor ieders bestwil.’

Informatie over het Nederland–Ruslandjaar: [nlrf2013.nl](#)

TUSSEN VISIE EN DAAD

HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE PVDA PRESENTEERT VISIE DIE FRONTAAL BOTST MET KABINETSBELEID

Tekst: Arjan Vliegthart

Vorige maand presenteerde de Wiarda Beckman Stichting, het Wetenschappelijk Bureau van de Partij van de Arbeid, de resultaten van het onderzoeksproject *Van Waarde*. In een manifest gaat Monika Sie, de directeur van het bureau, de strijd aan met het doorgesloten liberalisme. Zij pleit voor een andere koers voor Nederland en komt daarmee ook onherroepelijk in botsing met het regeringsbeleid van haar eigen partij.

Het *Van Waarde*-project is een mooi voorbeeld van hoe politieke waarden en wetenschappelijk onderzoek op een functionele manier met elkaar verbonden kunnen worden. De strategische focus die van wetenschappelijke bureaus verwacht mag worden op de middellange termijn gecombineerd met inhoudelijke input voor het politieke debat van vandaag komt in het project op heel goede wijze naar voren. Daar past een compliment, vooral omdat het zo nauwgezet geboekstaafd is. Tegelijkertijd leggen de uitkomsten van het onderzoeksproject scherp het levensgrote dilemma bloot waarmee de PvdA kampt sinds haar toetreden tot Rutte II. De spanning tussen wat er vandaag de dag aan beleid door Nederlandse sociaaldemocraten wordt ontworpen en gesteund en de gewenste maatschappelijke ontwikkeling van ons land die in het *Van Waarde*-project naar voren komt, is schrijnend en vraagt om veel meer debat.

Het is goed wanneer wetenschappelijke bureaus hun oor te luisteren leggen op de werkvloer. Sinds een aantal jaar doet het Wetenschappelijk Bureau van de SP vergelijkbaar onderzoek onder de noemer *Aan het woord*. Hierin vertellen heel diverse beroepsgroepen, variërend van politieagenten, onderwijzers, huisartsen tot binnenvaartschippers, over hun werk en de rol die de overheid speelt in het bieden van kansen op beroepsmatige ontwikkeling, de vorming van beroepsethiek en de ontplooiing van professionele autonomie. Het onderzoek bestaat uit een combinatie van open vragen en gestandaardiseerde enquêtes. De respons op deze onderzoeken is hoog. Zo reageerden bijna 2.000 huisartsen op onze enquête, deden meer dan 10.000 politieagenten mee aan het onderzoek over de politie en vulden 3.700 brandweermensen de vragen over de brandweer in. Klaarblijkelijk bestaat er bij veel beroepsgroepen grote bereidheid om te praten over hun werk en willen mensen graag laten weten wat er goed gaat en wat er beter kan.

De resultaten die wij uit deze onderzoeken krijgen, komen in grote lijnen overeen met de bevindingen in het *Van*

Waarde-onderzoek. Net als uit de verhalen van Esther, Brigitte, Sandra, Joris en Malia in het manifest blijkt uit deze onderzoeken dat de meeste mensen hun werk met plezier en overgave doen, maar tegelijkertijd te vaak in de overheid eerder een obstakel zien dan een potentiële bondgenoot. En dat laatste frustrereert, temeer omdat de meeste burgers in dit land wel degelijk voorstander zijn van de georganiseerde solidariteit die onze overheid in de verzorgingsstaat biedt. Langlopend onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) bevestigt dit keer op keer, net als de vrees van veel burgers dat deze arrangementen onder steeds grotere druk komen te staan. Ook in die zin biedt het *Van Waarde*-project welkome en veelkleurige illustraties van de empirische vaststelling dat ook aan het begin van de 21ste eeuw het belang van georganiseerd omzien naar elkaar door de meeste mensen wordt erkend en als een deel van onze beschaving wordt gezien.

Terecht wijst het *Van Waarde*-project op de dominante rol die het (neo-)liberalisme de afgelopen twee decennia heeft gespeeld in de maatschappelijke ontwikkelingen. Sinds de val van de Muur, eind jaren '80 van de vorige eeuw, is in de Westerse wereld het individu en zijn persoonlijke ontwikkeling centraal komen te staan. De verzorgingsstaat, ooit opgericht om mensen zelf zeggenschap over hun leven te laten behouden in onzekere perioden, werd herzien en ingeperkt met het doel mensen vooral zelf te laten beslissen over hoe met hun geld en leven om te gaan.

Dit ging gepaard met een groot vertrouwen in de markt als ordenend principe. Het denken in kostenefficiëntie en in individuele en meetbare prestaties domineerde niet alleen de economie maar ook het overheidsdenken. De burgers werden door de politiek allereerst als consumenten behandeld, die zelf zoveel mogelijk moesten kunnen kiezen. Wie niet meekwam, was daaraan vooral zelf schuldig. Langzamerhand ontstond er een tweedeling. Een deel van de burgers was heel goed in staat om voor zichzelf te zorgen en zelf verantwoordelijkheid te nemen. Anderen raakten echter in de knel en werden maatschappelijk teruggeworpen. Tegelijkertijd leek er een apathie te ontstaan voor gemeenschappelijke waarden en belangen, iets wat de samenhang in onze samenleving heeft ondermijnd.

Het is positief dat het Wetenschappelijk Bureau van de PvdA deze ontwikkelingen vaststelt, beschrijft en concludeert dat er in de toekomst nieuw beleid nodig is om onze samenleving ruggengraat te geven en onze burgers perspectief op een sociale toekomst te bieden. De aanbeve-

Het manifest is te vinden op de site van de Wiardi Beckman Stichting: www.wbs.nl

lingen, die betrekking hebben op bestaanszekerheid voor iedereen, het recht op goed werk waarbij werknemers niet slechts als kostenpost mogen worden gezien, het creëren van ontplooiingskansen voor iedereen in onze samenleving en het zoeken naar nieuwe verbanden voor onze samenleving, zouden het kompas moeten zijn voor sociaaldemocratisch beleid.

Maar daarmee legt het mooie, inhoudelijke manifest het politieke dilemma van de moderne sociaaldemocratie bloot. Het manifest laat zien dat sociaaldemocraten ook vandaag de dag nog steeds de plicht hebben strijd te leveren voor bestaanszekerheid, verheffing, goed werk en binding. En dat deze altijd op gevestigde belangen en machthebbers veroverd moeten worden. Dat was in de 19e eeuw zo, toen de beginnende arbeidersbeweging het opnam tegen het *ancien régime* waarin dubbeltjes nooit kwartjes konden worden en tegen de *nouveaux riches* van die dagen, die de industriële revolutie niet gepaard wilden laten gaan met een stijgend levenspeil voor iedereen. En dat is vandaag de dag niet anders, zowel nationaal als internationaal. De crisis die het neoliberalisme heeft veroorzaakt brengt Europese landen op dit moment naar de rand van de afgrond en de rekening daarvoor dreigt niet door de veroorzakers ervan te worden betaald, maar door burgers die part noch deel aan de oorzaken van de crisis hebben.

Tegelijkertijd is de lust van de macht vaak dermate groot dat sociaaldemocraten maar al te vaak bereid zijn hun maatschappelijke strijd te staken of op een lager pitje te

zetten. Het conformeren aan bestaande politieke, economische en ideologisch heersende opvattingen omwille van regeringsdeelname en de daarmee gepaard gaande mogelijkheden om binnen deze kaders sturing te geven aan de maatschappelijke ontwikkeling, lijkt een inherent bestandsdeel van de sociaaldemocratie in Europa. In die zin had oud-VVD-leider Frits Bolkenstein groot gelijk toen hij in de jaren '90 vaststelde dat iedereen in Nederland, behalve de SP, liberaal was geworden. En daarmee dreigt de sociaaldemocratie zichzelf geweld aan te doen, door actief mee te werken aan een beleid dat de doelen van bestaanszekerheid, verheffing, goed werk en binding eerder verder weg brengt dan dichterbij.

En dit is precies het dilemma waar de PvdA zich voor geplaatst ziet in haar deelname aan het huidige kabinet. De fixatie op de bestaande nationale en Europese liberale beleidsparadigma's zoals die zich manifesteren in de 3%-norm, het discours dat de huidige crisis er één is van de overheidsfinanciën in plaats van een dolgedraaide financiële sector en het idee dat marktwerking en publieke moraal met elkaar te verenigen zijn, staan dwars op de waarden die de sociaaldemocratie van oudsher bepleit en staan de realisatie ervan in de weg. Wie de discussies volgt over de verkorting van de WW kan niet anders dan vaststellen dat dit in strijd is met het idee van bestaanszekerheid. Wie de voorgestelde versoepeling van het ontslagrecht en de daarmee mogelijk gepaard gaande verdere flexibilisering van de arbeidsverhoudingen serieus bestudeert, kan niet anders concluderen dan dat dit op gespannen voet staat met goed werk. Wie immigranten nog langer wil uitsluiten om op lokaal niveau politiek te participeren, legt de verheffing van deze groep burgers aan banden en doet daarmee aan buitenlandertje pesten. En wie bestuurlijke schaalvergroting als direct doel voor beleid vastlegt, moet niet raar opkijken wanneer burgers de binding met het bestuur en de politiek kwijtraken.

Zo bezien is het *Van Waarde*-project een rechtstreekse aanval op het huidige kabinet. Natuurlijk is er discussie mogelijk over de uitwerking van de verschillende bovengenoemde maatregelen, maar ze lijken geen van alle voort te vloeien uit *Van Waarde*. Het feit dat de Nederlandse sociaaldemocratie lijkt te regeren tegen een heel deel van haar eigen aanhang in, is daarvan het gevolg.

Juist omdat de waarden van het *Van Waarde*-project linkse partijen zo na aan het hart liggen is dat een pijnlijke constatering. Het politieke programma dat het Wetenschappelijk Bureau van de PvdA presenteert, zou zonder enige twijfel een bouwsteen kunnen zijn voor toekomstige linkse samenwerking. Maar dat kan alleen wanneer linkse partijen ook aanspreekbaar willen zijn op deze waarden, niet alleen in de toekomst, maar ook in het heden. Aan de PvdA de keuze of zij in de socialistische of sociaaldemocratische traditie wil blijven staan of dat zij definitief een kamer in het liberale huis betreft.

DE GRONDWETSHERZIENING VAN 1983

Tekst: Robert Vonk Foto: ANP

Nieuwe wetten worden in Nederland niet getoetst aan de grondwet. Het is de grondwet zelf die in artikel 120 deze vorm van toetsing verbiedt: 'de rechter treedt niet in de beoordeling van de grondwettigheid van wetten en verdragen.' De achterliggende gedachte is overigens niet zo vreemd. Het verbod maakt het voor een niet-democratisch gekozen rechter onmogelijk om het parlement, het hoogste wetgevende orgaan in de Nederlandse democratie, terug te fluiten. In internationaal opzicht is Nederland echter een buitenbeentje. Binnen de EU beschikt alleen Finland over een soortgelijke bepaling. Het verbod is in zekere zin tekenend voor de wijze waarop Nederlanders zich tot hun eigen grondwet verhouden. De historica Karin van Leeuwen stelt terecht dat in Nederland 'de grondwet (...) een meer monumentaal, historisch karakter heeft gekregen. De geest ervan is belangrijker dan de letter'.

De algehele herziening van de grondwet in 1983 staat min of meer symbool voor de door Van Leeuwen geschetste omslag in het denken over de grondwet, die sinds 1848 niet meer wezenlijk veranderd was. De liberale politicus, J.R. Thorbecke, de geestelijk vader van ons constitutionele en democratische bestel, had duidelijke ideeën over de status van de grondwet. In zijn ogen was deze een blauwdruk die vooral letterlijk moest worden genomen. De grondwet die in 1983 tot stand kwam, had daarentegen meer weg van een intentieverklaring, een stuk dat op hoofdlijnen aangaf hoe het (eigenlijk) zou moeten. Het is goed om hier even stil te staan bij de vraag waarom het zo lang heeft geduurd voordat de grondwet in Nederland überhaupt werd herzien. Een deel van de verklaring ligt in het feit dat een algehele wijziging een behoorlijk ingewikkelde en langdurige procedure is. Zowel de Tweede als de Eerste Kamer moet zich twee keer over het herzieningsvoorstel buigen. Tussen beide lezingen moeten er verkiezingen plaatsvinden, zodat ook de burger zich over de voorgenomen wijziging kan uitspreken. Bij de tweede behandeling van de voorgere-

stelde grondwetswijziging is, zowel in de Eerste als de Tweede Kamer, een tweederde meerderheid vereist. Het heeft in Nederland dan ook bijna veertig jaar geduurd voordat de herziening van de grondwet tot stand kwam. De politieke discussie hierover begon vrijwel direct na het einde van de Duitse bezetting. Begrijpelijk, want de Duitse bezetter had zich weinig gelegen laten liggen aan de grondrechten van Nederlandse burgers of de Nederlandse staatsinrichting. Bovendien was er nog 'de kwestie Indonesië'. De nieuwe staatsrechtelijke verhoudingen tussen de voormalige koloniale overheerser en het onafhankelijke Indonesië dienden in een nieuwe grondwet te worden bekrachtigd. Op 17 april 1950 werd deze taak officieel gedelegeerd aan een commissie onder leiding van de katholieke politicus Josef van Schaick. Deze commissie werd geheel volgens de regels van het verzuilde bestel samengesteld. De communistische CPN, met 8 van de 100 parlamentszetels zeker niet de kleinste partij, werd echter buiten boord gehouden. Zowel de katholieke KVP als de sociaaldemocraten van de Partij van de Arbeid

zagen de stalinistische CPN als een marionet aan de 'grijnslachende hand van Moskou'. Het was volgens deze heersende partijen niet de bedoeling dat de discussie over de grondwet zou worden gekaapt door een partij die daar 'misbruik' van kon maken. De commissie-Van Schaick stuurde aanvankelijk aan op een algehele herziening van de grondwet. De nieuwe grondwet zou niet alleen bepalingen moeten bevatten over de staatsinrichting, rechtspraak en wetgeving, maar ook over de grondrechten van Nederlandse burgers. Het ging daarbij niet alleen om de zogenaamde 'klassieke grondrechten', zoals vrijheid van meningsuiting, vrijheid van drukpers, godsdienstvrijheid, kiesrecht en het briefgeheim, maar ook over zogenaamde 'sociale grondrechten', zoals het non-discriminatiebeginsel en het recht op onderwijs en bestaanszekerheid. Dit waren, anders dan de klassieke grondrechten die vooral betrekking hadden op dingen waar de staat zich *niet* mee diende te bemoeien, juist zaken waar de staat zich sterk voor moest maken. Het werk van de commissie-Van Schaick leidde uiteindelijk tot niets concreets. De liberalen zagen weinig heil in het vastleggen van sociale grondrechten in de grondwet. Het was niet de taak van de staat om over het welzijn van burgers te waken. Dat konden burgers zelf veel beter. De confessionele partijen spraken al op voorhand hun veto uit over iedere wijziging van de wettelijke gelijkschakeling van openbaar en 'bijzonder' (want confessioneel) onderwijs. Ook de volledige drukpersvrijheid vond in de ogen van de KVP geen genade. De katholieke voorman Carl Romme ging er hard in: 'Bij wijze van voorbeeld

PARELS UIT DE PARLEMENTAIRE GESCHIEDENIS

DEEL 8

Den Haag, 1971. Koningin Juliana neemt het eindrapport van de staatscommissie inzake kieswet en grondwet in ontvangst, dat een belangrijke rol zou spelen bij de grondwetsherziening van 1983.

zou men in Nederland beter het opiumschiiven kunnen toestaan, dan de besmetting van de geestelijke gezondheid, welke thans door middel van de drukpers plaats vindt.' De overheid moest volgens Romme de mogelijkheid hebben om in te grijpen in het publieke debat.

Het confessioneel-liberale kabinet onder leiding van Jan de Quay (1959-1963) koos ervoor om, gezien het debacle van Van Schaick, een omtrekkende beweging te maken. Op het ministerie van Binnenlandse Zaken kwam een afdeling Grondwetszaken, gesteund door een klankbordgroep van hoogleraren. Die zouden gezamenlijk werken aan een zogenaamde 'Proeve van een nieuwe Grondwet', een stuk dat vooral bedoeld was om het politieke en maatschappelijke debat te stimuleren. Het gevoel dat de grondwet in rap tempo aan het verouderen was, werd echter steeds groter. Nederland had zich immers via de ondertekening van het Verdrag van Rome (de geboortakte van de Europese Unie) in 1957 en het Europees Sociaal Handvest enkele verplichtingen op het gebied van sociale grondrechten op de hals gehaald die alleen via de grondwet konden worden geregeld. De eerste helft van de jaren zeventig concentreerde de discussie over de grondwet zich voornamelijk op deze sociale grondrechten. Een nieuwe

commissie onder leiding van de voormalige premier Jo Cals (KVP) en de staatsrechtgeleerde André Donner boog zich over het inmiddels heikele vraagstuk of, en zo ja welke, sociale grondrechten in de grondwet moesten worden opgenomen. Hadden burgers recht op 'bepaalde door de overheid gewaarborgde voorzieningen ter bevordering van de ontplooiing van de mens in de samenleving'? Kon de staat eigenlijk wel bestaanszekerheid garanderen, of zorg dragen voor een evenwichtige inkomensverdeling of culturele ontplooiing?

Volgens enkele staatsrechtgeleerden waren bepalingen als hierboven een uiting van een soort 'staatstheologie'. Het gevaar bestond dat de nieuwe grondwet het karakter zou krijgen van een sociaal programma in plaats van een wetstekst. Het parlement dacht daar echter anders over. Bovendien waren de meeste sociale grondrechten met de opbouw van de Nederlandse verzorgingsstaat eigenlijk al gegarandeerd. De wijzigingsartikelen over de sociale grondrechten, zoals het non-discriminatiebeginsel, het recht op bestaanszekerheid, sociale zekerheid, een schoon milieu en volksgezondheid, kwamen zonder veel problemen door de Eerste en Tweede Kamer.

Maar het ging alsnog bijna mis. Het hete hangijzer van het bijzonder onderwijs was immers nog niet

verdwenen. Jos van Kemenade, minister van Onderwijs in het kabinet-Den Uyl (1973-1977), wilde de voorbereiding voor de grondwetsherziening gebruiken om de overheid een steviger positie te geven in de regionale spreiding van onderwijs. Dat was tegen het zere been van de confessionele partijen en, opmerkelijk genoeg, ook van de liberale VVD. Van Kemenade moest uiteindelijk bakzeil halen. De opdracht aan de staat zorg te dragen voor een goede regionale spreiding van onderwijsvoorzieningen verdween uit het wijzigingsvoorstel. Op 16 december 1980 ging de Eerste Kamer akkoord met het laatste wijzigingsvoorstel, de 'onaantastbaarheid van het menselijk lichaam'. In de verkiezingsstrijd van 1981 speelde de grondwetswijziging echter een opvallend kleine rol. De tweede lezing in beide Kamers verliep vlakjes, zeker vergeleken bij het tumultueuze debat in de jaren vijftig of aan het begin van de jaren zeventig. Het leek erop dat het parlement wel een beetje was uitgepraat over de grondwet. Het feestje bij de invoering was bescheiden, misschien wel omdat de grondwet die zo lang op zich had laten wachten, in feite niet meer was dan een bevestiging van al langer bestaande rechten. De noodzaak voor een grondwetswijziging was in 1983 eigenlijk al ingehaald door de realiteit.

Toch gaat het te ver om de grondwetsherziening van 1983 als nutteloos te beschouwen. Nu de overheid zich van haar taken lijkt te willen ontdoen, kunnen burgers zich in ieder geval beroepen op het feit dat de staat zichzelf enkele plichten heeft opgelegd op het gebied van welzijn, zorg en bestaanszekerheid. Dat nieuwe wetgeving niet getoetst kan worden aan deze grondrechten doet daar niets aan af.

'IN ONS STRAATJE'

Tekst: Ronald van Raak

Overheden kunnen honderden miljoenen euro's besparen als zij de 'Roemernorm' instellen voor de inhuur van dure externe medewerkers. Dat blijkt uit onderzoek van de SP bij de provincies en de vier grote gemeenten.

In mei 2010 nam een Kamermeerderheid het bezuinigingsvoorstel van SP-fractievoorzitter Emile Roemer aan om de inhuur van dure externe medewerkers van ministeries, provincies en gemeenten te beperken tot maximaal tien procent van hun personeelsbudget. Deze maatregel was nodig ook, want de kosten voor extern personeel begonnen extreme vormen aan te nemen.

Dankzij de Roemernorm, die sinds 2011 van kracht is, hebben ministeries de afgelopen jaren honderden miljoenen euro's bespaard. Bij de provincies zie je dat sinds 2008 de kosten voor inhuur gemiddeld gedaald zijn, maar dat de verschillen tussen de provincies wel groot zijn. In Zuid-Holland en Noord-Brabant, waar de SP in het bestuur zit, zijn fors minder externen ingehuurd. In Noord-Brabant zijn deze kosten met bijna 10 miljoen afgenomen, in Zuid-Holland zelfs met meer dan 36 miljoen. In Noord-Holland en Overijssel daarentegen is de afgelopen jaren juist meer uitgegeven aan extern personeel (zie overzicht). Daar moet de Roemernorm dus veel strikter worden nageleefd.

De twaalf provincies gaven in 2008 gemiddeld 22,8 procent uit aan externen, in 2011 was dat nog 17,1 procent. Dat is

een daling van 62 miljoen, wat natuurlijk goed nieuws is. Minder externe medewerkers inhuren is niet alleen veel goedkoper, maar ook veel beter voor het bestuur. Door zelf mensen op te leiden worden overheden minder afhankelijk van consultants en blijft de kennis en kunde ook binnen de organisatie.

De SP onderzocht tevens de inhuur van externen bij de vier grote gemeenten. Die zitten nu gemiddeld op 10 procent, maar de verschillen zijn ook hier groot: Rotterdam besteedt 6,9 procent, Utrecht 16,2 procent. Deze gemeenten hebben gezamenlijk wel veel bespaard.

De inhuur van externen daalde van gemiddeld 21,3 procent in 2008 tot 10 procent in 2011, wat neerkomt op een bezuiniging van 273 miljoen euro. We hebben in Nederland 408 gemeenten, dus het zou goed zijn als elke gemeente zich aan de Roemernorm zou houden. Deze norm geeft provincies en gemeenten immers niet alleen de mogelijkheid om op een slimme manier te bezuinigen, maar stelt hen ook in staat om zich te ontdoen van commerciële bureaus die op allerlei manieren proberen dure externe medewerkers, zoals interim-managers, binnen te loodsen.

Het gevaar blijft echter wel bestaan dat overheden via boekhoudkundige trucs de cijfers laag willen houden, zoals het geval lijkt in de provincie Flevoland, waar extern ingehuurde begeleiders niet apart worden geregistreerd, zodat het percentage lager uitvalt dan in werkelijkheid het geval is.

INHUUR EXTERNEN 2011 VERSUS 2008

Provincie/stad	tot. personeelskosten	inhuur in 2011 (milj. euro's)	inhuur in 2008 (milj. euro's)	% inhuur van tot. kost. in 2011	% inhuur van tot. kost. in 2008
Groningen	65,8	7,7	11,8	11,7	17,6
Friesland	70,6	15,5	13,3	22,0	19,8
Drenthe	42,9	4,5	onbekend	10,5	onbekend
Overijssel	58,1	8,6	6,1	17,4	12,3
Gelderland	110	20,7	42,7	18,8	33,3
Utrecht	74,2	13,8	15	18,6	22,1
Noord-Holland	110,3	36,3	32,7	32,9	31,9
Zuid-Holland	157,7	23,7	60	15,0	31,6
Zeeland	48,1	4,3	5	8,9	10,8
Flevoland	34,7	1,3	3,2	3,7*	9,6
Noord-Brabant	105,2	15,3	25,2	14,5	22,2
Limburg	74,5	11	9,6	14,8	13,8
Totaal provincies	952,1	162,7	224,6	17,1	22,8
Amsterdam excl. Deelgemeente	645,3	63	95,8	9,8	15,4
Rotterdam excl. Deelgemeente	741,7	51,3	168,6	6,9	20,6
Den Haag	483,1	53,1	109,5	11,0	21,7
Utrecht	329,5	53,4	120	16,2	32,3
Totaal grote 4	2199,6	220,8	493,9	10,0	21,3

*Extern ingehuurde begeleidersprojecten worden op projecten geboekt; waardoor het percentage mede laag blijft

SPANNING

EEN DUURZAME TOEKOMST

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Versijnt 11 keer per jaar, jaargang 15, nummer 4, april 2013

In dit nummer van Spanning staat het onderwerp duurzaamheid centraal. Onder 'duurzaamheid' kun je van alles verstaan; van hergebruik van grondstoffen en metalen tot vervanging van fossiele brandstoffen door wind- en zonne-energie. Het besef rond duurzaamheid groeide sterk in de tweede helft van de twintigste eeuw. In 1972 verscheen het belangwekkende rapport 'Grenzen aan de groei' van de Club van Rome. Net als de Engelse predikant Thomas Malthus al in de achttiende eeuw had gedaan, voorspelde dit rapport rampspoed en ellende door de uitputting van de natuurlijke hulpbronnen en het zette daarmee de milieuproblematiek op de kaart. Van minstens zo groot belang voor het denken over duurzame ontwikkeling was het rapport 'Our common future' van de Verenigde Naties (beter bekend als het Brundtland-rapport) uit 1987, waarin voor het eerst op hoog niveau werd bepleit om het verband tussen enerzijds economische groei en anderzijds armoede en uitputting van de aarde te doorbreken. Het Brundtland-rapport zorgde voor een enorme stroomversnelling in het denken over duurzaamheid bij individuen en organisaties. Tegelijkertijd zijn thema's als armoede, vervuiling, uitputting van natuurlijke hulpbronnen en klimaatverandering nog even actueel als in 1987 en is er nog een lange weg te gaan voordat iedereen zal profiteren van het streven naar duurzaamheid.

In deze Spanning zet Paulus Jansen, woordvoerder energie namens de SP-Tweede Kamerfractie, uiteen hoe het nationale energie-akkoord er volgens de SP uit zou moeten zien. Hij schetst een langetermijnperspectief voor een duurzaam energiebeleid, gevolgd door een uitwerking voor de korte en middellange termijn voor de sectoren industrie, energieproductie en -distributie en de gebouwde omgeving.

Gastredacteur Bernard Gerard – natuurkundige en binnen de SP in verschillende functies actief geweest

– laat vervolgens zien hoe een duurzaam Nederland er in 2020 volgens het SP-verkiezingsprogramma uit zou kunnen zien. Enkele uitkomsten daarvan zijn dat er flink minder afvalwarmte in de natuur geloosd zal worden en dat de samenleving veel elektrischer wordt, wat zou kunnen betekenen dat het hoogspanningsnet op de schop moet. Marjan Minnesma, directeur van de stichting Urgenda en tot twee keer toe uitgeroepen tot meest invloedrijke duurzame Nederlander, vertelt aan Spanning dat Europa het op het gebied van duurzaamheid veel beter doet dan Nederland en dat we in 2030 volledig over kunnen gaan op duurzame energie.

Medewerker van het Wetenschappelijk Bureau Karel Koster betoogt in zijn column dat er in het debat over internationale geopolitiek en grondstoffen veel meer aandacht moet zijn voor de kwestie van het eigendom van de grondstoffen en over de controle van de distributie ervan.

Biochemicus Lucas Reijnders en Bernard Gerard geven aan de hand van drie aansprekende voorbeelden aan hoe de omgang met grondstoffen zodanig georganiseerd kan worden dat er sprake is van een duurzame beschikbaarheid van bijvoorbeeld water, fosfor en kalium.

Jan van de Heuvel, werkzaam bij een grote producent van elektrische energie, stelt in een vraaggesprek met Spanning dat de inpassing van duurzame energie ook negatieve gevolgen kan hebben voor het elektriciteitsnet, zoals bij een uitval van het totale zonnevermogen.

Tot slot staat SP-fractiemedewerker Patrick van Lunteren in de rubriek 'In ons straatje' stil bij het wetsvoorstel waarmee het kabinet op aandringen van de SP binnenkort zal komen, om nieuwe cv-ketels en andere apparaten geschikt te maken om verschillende gassenstellingen aan te kunnen nu de Nederlandse gasvoorraad eindig blijkt te zijn.

INHOUD

3	VERDUURZAMING ENERGIEVOORZIENING SLEUTEL TOT BEHOUD WELVAART
6	VOORSTELLEN PER SECTOR
8	EEN DUURZAAM NEDERLAND VOLGENS DE SP
10	'HET KÁN WEL, MAAR JÍJ WIL HET NIET!'
13	INTERNATIONALE GEOPOLITIEK EN GRONDSTOFFEN
14	OVER GRONDSTOFFEN EN KRINGLOPEN
17	WAAIT DE SPANNING V AN HET NET AF?
20	'IN ONS STRAATJE'

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP
Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.
Abonnementenadministratie
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 40
E administratie@sp.nl
Redactieadres
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 35
E spanning@sp.nl
Redactie
Tijmen Lucie
Arjan Vliegthart
Tekstredactie
Daniël de Jongh
Redactieraad
Hans van Heijningen
Tiny Kox
Ronald van Raak
Basisontwerp
Thonik en BENG.biz
Vormgeving
Robert de Klerk
Antoni Gracia
Gonnie Sluijs
Foto cover
flickr / Pierre Lesage

VERDUURZAMING ENERGIEVOORZIENING SLEUTEL TOT BEHOUD WELVAART

Tekst: Paulus Jansen (SP-Tweede Kamerlid, woordvoerder Energie)

Hoe zou het nationale energie-akkoord er volgens de SP uit moeten zien? Hoewel ik er zeker van ben dat de werkelijkheid er in 2050 héél anders uitziet dan we ons nu voorstellen, denk ik dat het toch verstandig is om het kortetermijnbeleid in te kaderen in een langetermijnperspectief. In dit artikel wordt dat perspectief geschetst, gevolgd door een uitwerking voor de korte en middellange termijn voor de sectoren industrie, energieproductie en -distributie en gebouwde omgeving.

Afgelopen oktober startte de Sociaal Economische Raad gesprekken over een nationaal energieakkoord, waarin de hoofdlijnen voor het Nederlandse energie- en klimaatbeleid vastgelegd moeten worden. Dat initiatief is minder opmerkelijk dan je op het eerste gezicht zou denken. Een stabiele, betaalbare energievoorziening is het fundament van een gezonde economie, dat beseffen werkgevers- en werknemersorganisaties maar al te goed. Ook het besef dat verduurzaming van de energievoorziening op termijn een sleutelfactor wordt voor de leveringszekerheid en

betaalbaarheid wordt steeds meer gemeengoed buiten de kringen van milieugoeroes. Tenslotte zien steeds meer mensen dat elders in de wereld steeds meer geld verdiend wordt met schone technologie¹. Daarmee groeit de ontevredenheid over het energiebeleid van de laatste jaren. Dat werd gekenmerkt door een gebrek aan langetermijnvisie; het ontbreken van een samenhangende visie op energiebeleid en economische ontwikkeling; en een terugtrekkende overheid die zoveel mogelijk aan de markt wil overlaten en die een uitgesproken kruideniersmentaliteit aan de dag legt bij het investeren in de noodzakelijke transformatie.

Hoewel werkgevers- en werknemersorganisaties inmiddels doordrongen zijn van de noodzaak voor een strategisch energiebeleid, betekent dit nog niet dat het sluiten van een energieakkoord gemakkelijk is. De noodzakelijke investeringen zijn enorm en de kost gaat in veel opzichten voor de baat uit. Nederland heeft bovendien een zeer omvangrijke energie-intensieve industrie, die concurreert op de wereldmarkt en waar een paar procent verschil in kostprijs

het verschil kan bepalen tussen groeien en omvallen. Als de SER er niet uitkomt, ligt de bal weer bij het kabinet. En daarmee wordt de vraag interessant hoe het nationale energie-akkoord er uit zou zien als de SP dat zou schrijven?

SAMENHANG ENERGIE EN KLIMAAT: DOELSTELLING BROEIKASGASREDUCTIE

In de huidige economische structuur zijn energieverbruik en het klimaatprobleem twee zijden van één munt. Ruim 90 procent van het mondiale energieverbruik bestaat uit het opstoken van de fossiele brandstoffen olie, kolen en aardgas. Daarbij komt het broeikasgas CO₂ vrij. Bovendien komt bij de winning van fossiele brandstoffen ook nog een aanzienlijke hoeveelheid methaan in de atmosfeer terecht, wat een honderd keer krachtiger broeikasgas is dan CO₂. Hoewel de kennis over de precieze effecten van dit mechanisme op ons ecosysteem nog volop in ontwikkeling is, is de wetenschappelijke consensus over de effecten op hoofdlijnen wel duidelijk. Naast globale opwarming van de aarde en zeespiegelstijging zullen er grote regionale veranderingen in het klimaat optreden. Klimaatverandering is op een lange tijdschaal niets bijzonders, maar het verontrustende zit hem in dit geval in de snelheid van verandering. Dat zal het een stuk ingewikkelder en zeker ook veel duurder maken om ons aan de wijzigende omstandigheden aan te passen.

Door het *International Panel on Climate Change* (IPCC), een organisatie van de Verenigde Naties, wordt een keer in de zes jaar een samenvattend overzicht gemaakt van het mondiale klimaatonderzoek. IPCC concludeert dat bij een mondiale temperatuurstijging van meer dan twee graden tweede-orde-effecten kunnen ontstaan die de klimatologische veranderingen nog versnellen. Om dat te voorkomen zal de emissie van broeikasgassen tot 2050 met 80-95 procent moeten dalen (ten opzichte van 1990), waarbij de hoogste percentages gelden voor de meest energie-intensieve economieën.

De SP accepteert de analyse van het IPCC als de best beschikbare wetenschappelijke basis voor klimaat- en daaruit volgend energiebeleid. Nederland staat in de top tien van energieverbruikers per hoofd van de bevolking. De emissie zal dus met 95 procent omlaag moeten. Tot 2020 is in het Kyoto-verdrag een reductiedoelstelling afgesproken van 0,7 procent per jaar. Na 2020 zal het reductietempo omhoog moeten naar 2,5 procent per jaar.

FOSSIELE ENERGIEPRIJZEN STIJGEN SNEL: NEEM MAATREGELEN OM DE VRAAG TE VERMINDEREN

Sinds 1995 zijn de prijzen voor fossiele brandstoffen met gemiddeld 6 procent per jaar gestegen. Dat is meer dan twee keer de inflatie. De reden voor de prijsstijging is de doorgaande stijging van de mondiale vraag naar energie met meer dan 2 procent per jaar. Die vraag volgt globaal de ontwikkeling van de wereldbevolking. Daarnaast zorgt ook de stijging van de welvaart voor een toenemende vraag, maar dat effect werd in de afgelopen decennia geneutraliseerd door de toenemende efficiency van productieprocessen, transportmiddelen en consumentenproducten. Ten opzichte van 1970 was in 2005 de vraag verdubbeld, en in 2035 zal de vraag ten opzichte van 2005 nog eens met 55 procent zijn toegenomen. Europa beschikt over relatief kleine voorraden fossiele

grondstoffen. In 2000 werd 75 procent van de benodigde olie en 52 procent van het benodigde gas geïmporteerd. In 2030 zal dat bij het voortzetten van de bestaande trend gestegen zijn tot 92 procent respectievelijk 80 procent. Het ligt zeer voor de hand om de binnenlandse vraag naar energie de komende decennia structureel te verminderen. Daarmee sla je meerdere vliegen in één klap: het is een deel van de oplossing van het klimaatprobleem. Bij stijgende energieprijzen werkt energie-extensivering positief uit voor de betaalbaarheid van producten en diensten. De investeringen in duurzame energieproductie, energieopslag en dergelijke, worden kleiner naarmate de energievraag lager is en het is gunstig voor de vermindering van de afhankelijkheid van import.

De SP zet in op een verbetering van de energie-efficiency van 2 procent per jaar, dat is het dubbele van de autonome ontwikkeling. Voor professionele en huishoudelijke apparaten en vervoermiddelen, waar de efficiency-eisen op Europees niveau bepaald worden, wordt het meewegen van de zuinigheid bij de aankoopbeslissing bevorderd langs fiscale weg, zoals nu al gebeurt voor auto's.

Daarnaast willen wij de vraag terugdringen via vergroening van belastingen: de belastingen op grondstoffen worden hoger, op arbeid lager. Dat effect zou voor de komende decennia nog eens 0,5 procent reductie per jaar moeten opleveren. Het ligt voor de hand om daarbij te beginnen bij de sectoren die nu grote fiscale kortingen krijgen: luchtvaart, landbouw en scheepvaart. Door gedurende een aantal jaren de opbrengst van de extra belasting terug te sluisen in de vorm van innovatiesubsidie of fiscale aftrek voor investeringen in efficiëntere aandrijfsystemen kunnen bedrijven zich aanpassen aan de nieuwe situatie.

GROEI VAN HET AANDEEL DUURZAME PRODUCTIE

Het aandeel duurzaam in het totale primaire energieverbruik van Nederland bedraagt op dit moment minder dan 5 procent. Dat is inclusief de bijstook van hout in kolencentrales, waarvan de vraag is of die wel als duurzaam bestempeld kan worden.

Om de 95 procent emissiereductie in 2050 te halen zal het aandeel duurzame productie tot 2020 jaarlijks met 1,5 procent (van het primaire verbruik) moeten groeien, en daarna met 2 procent per jaar.

Op dit moment is het belangrijkste instrument van de overheid om de groei van duurzaam te stimuleren de regeling SDE+. Die wordt gefinancierd uit een opslag op de elektriciteits- en gasprijzen. De SDE+ zet onvoldoende zoden aan de dijk om het beoogde groeitempo te realiseren. Er zijn verschillende alternatieven voor de SDE+.

- Het Duitse *feed-in tariff* (terugleververgoeding –red.): succesvol, maar tamelijk duur.
- Een verplichtingssysteem, waarbij bedrijven die energie verkopen aan eindverbruikers verplicht worden een jaarlijks oplopend percentage van die energie duurzaam op te (laten) wekken.
- Het afbouwen van het grootverbruikerstarief van de energiebelasting, in combinatie met belastingvrijstelling voor zelf opwekken van duurzame energie.

De SP heeft geen principiële voorkeur voor een van deze systemen. Wij hebben wel grote voorkeur voor de omvorming van de SDE+ in een gemeenschappelijke regeling met Duitsland, en zo mogelijk ook met andere Noordzeelanden.

Bij grote verschillen tussen het Duitse en Nederlandse regime ontstaan er allerlei grenseffecten, waar we op dit moment behoorlijk veel last van hebben.

MIDDELEN/FINANCIERING

Onderzoek van de Engelse econoom Stern heeft aangetoond dat tijdig beginnen met de omschakeling naar een duurzaam energie- en klimaatbeleid goedkoper is dan wachten tot het moment dat het water ons aan de lippen staat. Hij schat de meerkosten bij een geleidelijke aanpak op 0,6-0,7 procent van het bbp. Voor Nederland komt dat neer op ca. 4 miljard euro per jaar extra. Wij zijn er voorstander van om het publieke deel van de financiering langjarig te regelen via een energie/klimaatwet, te vergelijken met het Deltafonds voor de investeringen in waterveiligheid. Mogelijke voedingen voor het fonds zijn de opbrengst uit nieuwe mijnbouwactiviteiten of het nationale deel van de opbrengst van het EU-emissiehandelssysteem. Algemeen uitgangspunt is dat doelstellingen worden gerealiseerd met de meest economische middelen. Subsidiën worden alleen ingezet om innovatie te bevorderen en voorlopers te stimuleren. Fiscale prikkels en heffingen (vergroening belastingstelsel) worden ingezet om techniek-neutraal de gewenste ontwikkelingsrichting te bevorderen. Normering wordt ingezet om achterblijvers/freeriders te dwingen om aan te sluiten en – als dat via evaluatie vooraf aannemelijk gemaakt wordt – wanneer dit tot snellere kostenreductie leidt.

INTERNATIONAAL/EU

Op onderdelen waar in dit transitieakkoord geformuleerde doelstellingen economischer gerealiseerd kunnen worden in EU-verband wordt daar door Nederland actief voor gepleit. Een voorbeeld daarvan is de versterking van (het beheer van) grensoverschrijdende netwerken, waardoor vraag en aanbod van (duurzame) energie beter op elkaar kunnen worden afgestemd.

Voor de korte en middellange termijn wordt bijzondere aandacht gegeven aan intensivering van de samenwerking met Duitsland en de buurlanden rond de Noordzee (onderzoek, infrastructuur, regelgeving inclusief afstemming financiële prikkels).

Voor grootverbruikers van energie (industrie, elektriciteitsproductie, grote glastuinbouw en sinds kort ook de luchtvaart) heeft de Europese Unie in 2004 het emissiehandelssysteem voor broeikasgassen (ETS) ingevoerd. Deze sectoren zijn samen goed voor meer dan de helft van het totale Europese energieverbruik. Voor deze bedrijven is een gezamenlijk emissieplafond afgesproken, dat jaarlijks verlaagd wordt. De SP steunt het basisidee van het ETS, maar is zeer kritisch over een aantal gebreken in de uitwerking. De belangrijkste verbeteringen die wij bepleiten zijn de hiernavolgende.

- Door de economische crisis en het weggeven van gratis emissierechten in het verleden is een stuwmeer van emissierechten ontstaan, die de prijs drukken. Die oude rechten moeten zo snel mogelijk uit de markt gehaald worden.
- In de toekomst moet het in de tijd schuiven met emissierechten strakker aan banden gelegd worden.
- Het plafond moet jaarlijks méér dalen dan tot nu toe is afgesproken, om het effect van ander energiebeleid te

compenseren. Met name beleid ter bevordering van energie-efficiency en duurzame energie drukt nu de CO₂-prijs.

Doel van deze maatregelen is het brengen van de CO₂-prijs op minstens € 30 per ton, waardoor investeringen in CO₂--extensivering lonend worden.

De EU is een grote markt, maar de wereld is een stuk groter. Bedrijven die op de wereldmarkt opereren worden benadeeld als de EU strenge milieueisen stelt en anderen zouden achterblijven. Wij vinden het belangrijk dat de Europese industrie de noodzakelijke toekomstgerichte investeringen doet, maar er moet een oplossing komen voor dit soort grenseffecten. Een mogelijke oplossing is *cross border tax adjustment*: voor import van buiten de EU wordt er afgerekend aan de grens.

GEEN TECHNIEKEN UITSLUITEN

De meeste mensen, ook SP'ers, hebben de neiging om vooral veel opties uit te sluiten, zonder zich te realiseren hoe omvangrijk ons energieverbruik eigenlijk is.

De *Carbon Mitigation Initiative* van de universiteit van Princeton maakte ooit een illustratief plaatje. Om in 2050 het CO₂-gebruik te stabiliseren is het noodzakelijk dat:

- alle investeringen van consumenten en bedrijven voortaan gebaseerd zijn op de zuinigste keuze;
- alle transportmiddelen twee keer zo efficiënt worden;
- alle kolencentrales voorzien worden van CO₂-afvang en -opslag;
- het aantal kerncentrales verdrievoudigt;
- het productievermogen van windparken en de productie van bio-ethanol met een factor 50 stijgt;
- het productievermogen van zonneparken met een factor 700 stijgt.

Natuurlijk is deze 'brandstofmix' tamelijk arbitrair, maar het maakt wel duidelijk dat de opgave gigantisch is.

Met die kennis is het niet verstandig om technieken 'om principiële redenen' voor eens en voor altijd uit te sluiten. De SP is voorstander van een duurzame, veilige en betaalbare energievoorziening. Technieken die voldoen aan randvoorwaarden van milieu en veiligheid kunnen worden toegepast, anders niet. Gelukkig zorgt de vooruitgang van wetenschap en techniek ervoor dat alle opties, ook kolen en kernenergie, nog steeds schoner/minder vuil en veiliger worden. Daarom is investeren in onderzoek, ook in fundamenteel onderzoek, de sleutel naar de oplossing van ons energieprobleem.

Met de kennis van nu denkt de SP dat we zwaar moeten inzetten op efficiency en prijsprikkels door vergroening van het belastingstelsel, in combinatie met een gestage groei van het aandeel duurzame productie. Gas lijkt ons de meest aantrekkelijke overgangsbrandstof, bij biomassa zou je primair moeten inzetten voor basischemie, de reststromen kunnen gebruikt worden voor energieproductie. In de Noordzeeregio lijkt wind voorlopig de grootste potentie te bieden, zowel op zee als op land.

¹ *Clean Economy, Living Planet; the race to the top of the global cleantech market*, Arnoud van der Slot e.a., Roland Berger: juli 2011, in opdracht van WNF-NL

VOORSTELLEN PER SECTOR

Tekst: Paulus Jansen

INDUSTRIE

Meer regie op benutting reststromen op bedrijventerreinen

Nederland heeft een hoog aandeel energie-intensieve industrie: raffinaderijen, kunststofproductie en basismetaal. Door slim te clusteren kunnen bedrijven elkaars halfproducten en reststromen benutten, inclusief restwarmte. Goede voorbeelden zijn Chemiepark Delfzijl, het Chemelot-complex bij Geleen en Huntsman in de Botlek. Nu komt deze samenhang alleen tot stand als een of twee dominante bedrijven de regie nemen. De overheid moet samenwerking ook op terreinen zonder dominante spelers stimuleren, door bij de uitgifte van grond daarover privaatrechtelijke voorwaarden te stellen en door de mogelijkheden te verruimen voor ondernemersverenigingen om bij meerderheid te besluiten over collectieve voorzieningen.

Heruitvinden industriebeleid, maar nu gekoppeld aan verduurzaming

Versterken van de industriële basis is cruciaal voor behoud van onze welvaart. Als de industrie vertrekt, gaat vroeg of laat de bijbehorende commerciële dienstensector, onderzoek en productontwikkeling er achteraan. Daarom moet Nederland gericht investeren in de concurrentiekracht van de industrie: door versterken van de (regionale) samenhang, investeren in technisch onderwijs, fundamenteel en toegepast toekomstgericht onderzoek, fiscale prikkels en wetgeving die investeringen in toekomstgerichte technieken uitlokken. Gezien de aanwezige industriële basis ligt het voor de hand om prioriteit te geven aan investeringen in de biobased economy (verduurzaming agro-industriële, kunststof- en basischemie), offshore wind, transport/logistiek (multimodaal) en efficiënte productieprocessen. Waar mogelijk zou aansluiting gezocht moeten worden bij beleid van onze buurlanden.

Grootverbruikerstarieven afbouwen

De grootverbruikerstarieven van de

energiebelasting – een perverse prikkel tégen energie-efficiency – moeten snel worden afgebouwd. Om te voorkomen dat de energie-intensieve industrie hierdoor het loodje legt, zou de opbrengst terugschuld moeten worden via investeringsregelingen voor energiebesparing en duurzame energieproductie. Ook zou de afbouw afgestemd moeten worden op vergelijkbare acties van onze buurlanden.

Nationale investeringsbank kan rol spelen bij verduurzaming

Veel bedrijven hebben problemen om vermogen aan te trekken voor investeringen, ook in energiebesparing en verduurzaming. Overheidsparticipatie in een nationale investeringsbank is een alternatief voor belastingvoordelen en subsidies, met als voordeel dat toekomstige baten naar rato terugvloeien in de staatskas.

ENERGIEPRODUCTIE EN –DISTRIBUTIE

Nederland neemt het initiatief voor een gemeenschappelijk nutsbedrijf (>50% eigendom van de deelnemende landen) voor de zware elektriciteits- en gasinfrastructuur van de landen rond de Noordzee, te beginnen met Nederland en Duitsland

Integratie van energienetten is cruciaal. Anders dan bij fossiele energie zijn duurzame energiebronnen niet op ieder moment beschikbaar, je moet verschillende bronnen combineren om vraag en aanbod in evenwicht te brengen. Rond de Noordzee is veel windenergie, in Zuid-Europa zonne-energie, in bergachtige gebieden waterkracht, in de Balkan en op IJsland aardwarmte. De samenhang tussen de Nederlandse en Duitse energievoorziening is al groot. RWE E.on en het Zweedse Vattenfall (met ook veel productiecapaciteit in Duitsland) hebben samen tweederde van het Nederlandse grootschalige productievermogen in handen. De Nederlandse staatsbedrijven TeneT en Gasunie bezitten ongeveer een kwart van de Duitse elektriciteits- en gasnetten. We waren tegen die

aankoop, maar nu die een feit is zouden we van de nood een deugd moeten maken en een geïntegreerd publiek netbedrijf oprichten. Integratie van de zware netten kan groot kostenvoordeel energiebesparing opleveren. Een van de grootste opgaven voor zo'n Noordwest-Europese netbeheerder is de aanleg van een elektriciteitsnet op de Noordzee, voor 50GW offshore windvermogen.

De regionale netbeheerders worden herverdeeld tot vier tot zes gelijkwaardige bedrijven. Het aandeelhouderschap wordt geconcentreerd bij de provincies. De regionale netbeheerders worden ook eigenaar van de grootschalige warmtenetten

De schaalgrootte van bedrijven als Enexis, Alliander, Stedin en Delta Netbeheer is zeer verschillend. Bovendien vallen de gebiedsgrenzen voor gas en elektriciteit niet altijd samen. Het aandeelhouderschap is versnipperd over tientallen gemeenten en provincies, wat maatschappelijke aansturing bemoeilijkt. Het ligt ook voor de hand om de grote warmtenetten (merendeels geprivatiseerd bij de verkoop van NUON en Essent) weer in publieke handen te brengen. De exploitatie en duurzaamheid van warmtesystemen is gebaat bij meerdere invoerders. Om dat aantrekkelijk te maken is een onafhankelijke, publieke netbeheerder noodzakelijk. De winstuitkeringen van de netbeheerders worden sterker aan banden gelegd, ze moeten hun opbrengsten herinvesteren in de verduurzamingsagenda.

Regionale netten ombouwen voor hoger aandeel decentrale opwekking en aanbodgestuurde vraag

De elektriciteits- en gasnetten zijn ingericht op top-down energielevering. De snel toenemende decentrale productie vereist grote aanpassing van de netwerken. Bijkomende opgave is het mogelijk maken van het sturen van de vraag door het aanbod. Apparatuur en elektrische auto's kunnen een grote rol gaan spelen bij het opvangen van variaties in het aanbod van

elektriciteit. Dat vereist de invoering van slimme meters – maar die zijn dan ook nuttig voor de consument! – en apparaten die geschikt zijn om zichzelf in te schakelen, afhankelijk van het aanbod en de prijs van elektriciteit. Op dit moment betalen het mkb en de huishoudens een vaste stroomprijs, terwijl bij grote bedrijven de stroomprijs per kwartierblok varieert. Door ook voor kleinverbruikers een variabel tarief in te voeren wordt het interessant om slimme apparaten aan te schaffen die profiteren van dalstroom of eigen duurzame elektriciteitsproductie.

Landelijke regie op grootschalige elektriciteitsproductie

De liberalisatie van de productiemarkt bracht een varkenscyclus op gang, waardoor nu een grote overcapaciteit aan fossiel vermogen is/wordt gebouwd. Dat staat haaks op de doelstelling om het aandeel duurzaam vermogen geleidelijk te verhogen. Een redelijke spreiding van elektrisch vermogen is van belang voor het beperken van de kwetsbaarheid van onze elektriciteitsvoorziening bij calamiteiten en tegen aanslagen. Het vergroot ook de mogelijkheden om restwarmte van elektriciteitscentrales nuttig te gebruiken, in plaats van te lozen. De concentratie van elektriciteitscentrales op de Maasvlakte, bij de Eemshaven en Borssele veroorzaakt extra investeringen bij de netbeheerders, die nu worden doorbelast aan de netbeheerders. De grote elektriciteitscentrales moeten een deel van de netkosten gaan betalen ('de vervuiler betaalt').

Versterking Europese beleid netstabiliteit

Door de liberalisatie van de Europese elektriciteitssector wordt de afstemming van vraag en aanbod bepaald door het marktmechanisme. Het zal niet verbazen dat dit vele onbedoelde effecten heeft. Zo staan op dit moment in Nederland de modernste gascentrales veel stil, terwijl verouderde kolencentrales overuren draaien¹. Nederland moet aandringen op aanpassing van EU-wetgeving, om de inzet van de meest duurzame productiemiddelen te bevorderen en de risico's op uitvallen van het elektriciteitsnet terug te dringen. Vooruitlopend daarop kunnen met

onze buurlanden al afspraken gemaakt worden over betere afstemming van het netbeheer.

Maak participatie burgers in duurzame energie aantrekkelijker

We moeten de komende decennia een grote inspanning doen in het anders inrichten van onze energievoorziening. Het draagvlak voor deze 'Energiewende' zal toenemen als mensen sterker betrokken zijn, bijvoorbeeld door deelname aan een energiecoöperatie of door duurzame energie op te wekken. Daarom moet duurzame energieproductie worden vrijgesteld van energiebelasting. De opwekking van wind op land wordt aantrekkelijker als er voor de omwonenden tegenover de lasten ook lusten staan; door een regeling die garandeert dat omwonenden een hoeveelheid gratis stroom geleverd krijgen, afhankelijk van de afstand tot een turbine. Ook zouden omwonenden altijd in de gelegenheid gesteld moeten worden om te participeren in windparken in hun achtertuin.

Gas belangrijkste overgangsbrandstof

Wij zien gas als belangrijkste overgangsbrandstof als het aandeel duurzame energie geleidelijk oploopt. Het is relatief schoon, er is in Nederland veel kennis aanwezig, de gasinfrastructuur biedt de mogelijkheid om geleidelijk aan aardgas deels te vervangen door biogas of synthetisch gas. We moeten zuinig omgaan met de resterende voorraad aardgas. Het huidige productieniveau van het Slochterenveld moet sneller afgebouwd worden als exportcontracten aflopen. We beginnen alleen aan schaliegas als dat veilig en milieuvriendelijk kan.

GEBOUWDE OMGEVING

Energiebesparing bestaande gebouwen aantrekkelijker door differentiatie van ozb of eigenwoningforfait

Veel rendabele investeringen in energiebesparing van woningen of gebouwen worden niet gedaan vanwege gebrek aan kennis en investeringsmiddelen of een te lange terugverdientijd. Differentiëren van de ozb of het eigenwoningforfait op basis van energielabel kan een extra stimulant zijn. Bij personenauto's blijkt deze differentiatie (mrb, bpm,

bijtelling leaserijders) zeer effectief. Bij huurwoningen slaan de baten en lasten van de differentiatie bij de eigenaar neer, die ook de investering doet.

Maak collectieve aanpak energiebesparing aantrekkelijker

Voor individuele woningeigenaren zijn isolatiemaatregelen een hele klus, maar 90 procent van de naoorlogse woningvoorraad is als complex gebouwd. Het is veel goedkoper om grote energiebesparingsmaatregelen collectief uit te voeren. Het moet daartoe aantrekkelijk gemaakt worden dat er ook in laagbouw verenigingen van eigenaren komen.

Lage temperatuurverwarming en zonwering verplicht voor nieuwbouw

Lage temperatuurverwarming verhoogt het rendement van een stadsverwarmingssysteem, van een zonnecollector en zelfs van je hoogrendementsketel. Het is een toekomstbestendig verwarmingsmedium. Aanleg in bestaande gebouwen is echter duur en omslachtig, dus willen we het alleen voor nieuwbouw verplicht stellen. Hetzelfde geldt voor zonwering. Door steeds betere gebouwisolatie en hoogwaardige glassoorten zullen gebouwen zonder goede zonwering 's zomers oververhitten raken. Projectontwikkelaars laten zonwering echter vaak weg, omdat de investeringskosten laag te houden.

Maak lenen voor investeringen in energiebesparing eenvoudiger

Banken hebben de kredietbehoefte voor hypotheekleningen aangescherpt. In sommige opzichten is dat beleid doorgeschoten. Aan de onderkant van de koopmarkt kunnen veel woningbezitters noodzakelijke investeringen in groot onderhoud (inclusief energiebesparende voorzieningen) niet gefinancierd krijgen. Dat maakt het lastiger om een collectieve – goedkopere – aanpak door te voeren. De inzet van startersleningen en NHG-garantie in dit soort situaties moet bevorderd worden.

¹ Tweede Kamer, aanhangsel handelingen 2012-2013 nr. 362, antwoorden dd 25 oktober 2012 op vragen over het verzekeren van de leveringszekerheid van elektriciteit bij een groeiend aandeel duurzaam productievermogen.

EEN DUURZAAM NEDERLAND VOLGENS DE SP

Tekst: Bernard Gerard

Op 30 juni 2012, tijdens het XIX Partijcongres, stelde de SP het verkiezingsprogramma voor de Tweede Kamerverkiezingen vast. Dat programma bevat passages over hoe duurzaam Nederland er in 2020 moet uitzien. Hieronder zal ik uiteenzetten waar dat in de praktijk op neer kan komen. Ik zeg met nadruk *kan*, want voor zo'n lange termijn kun je alleen uitgaan van scenario's. In onderstaand stroomschema worden de resultaten weergegeven.

UITLEG BIJ ENERGIEBALANS

Laten we eerst eens naar de energiebalans kijken. In de rechthoekige figuur staat de omzettings- en verdeelmachine van Nederland. Links worden de energieën aangegeven, geordend naar soort. Binnen de rechthoek wordt uit een deel van deze energie elektriciteit en warmte opgewekt waarna de energieën rechts, aan de vraagkant en geordend naar bestemming, weer naar buiten komen.

De cijfers zijn in kWhpppd (kilowattuur per persoon per dag). De kWhpppd (energie-eenheid) bereken je door een bepaald aantal kWh te delen door het aantal inwoners van Nederland (16,5 miljoen) en vervolgens door het aantal dagen in een jaar¹. Tussen haakjes staan de cijfers uit 2009 (kolen 14,4) en vet en cursief die van 2020 (12,6).

De 2009-cijfers zijn, soms met enige moeite, verzameld uit de beschikbare gegevens van het Centraal Bureau van de Statistiek (CBS). Vooral bij de kleinere posten is het soms lastig werken met de cijfers van het CBS, omdat je verschillende tabellen niet altijd zo maar kunt combineren (bijvoorbeeld vanwege verschillende definities).

VERKIEZINGSPROGRAMMA

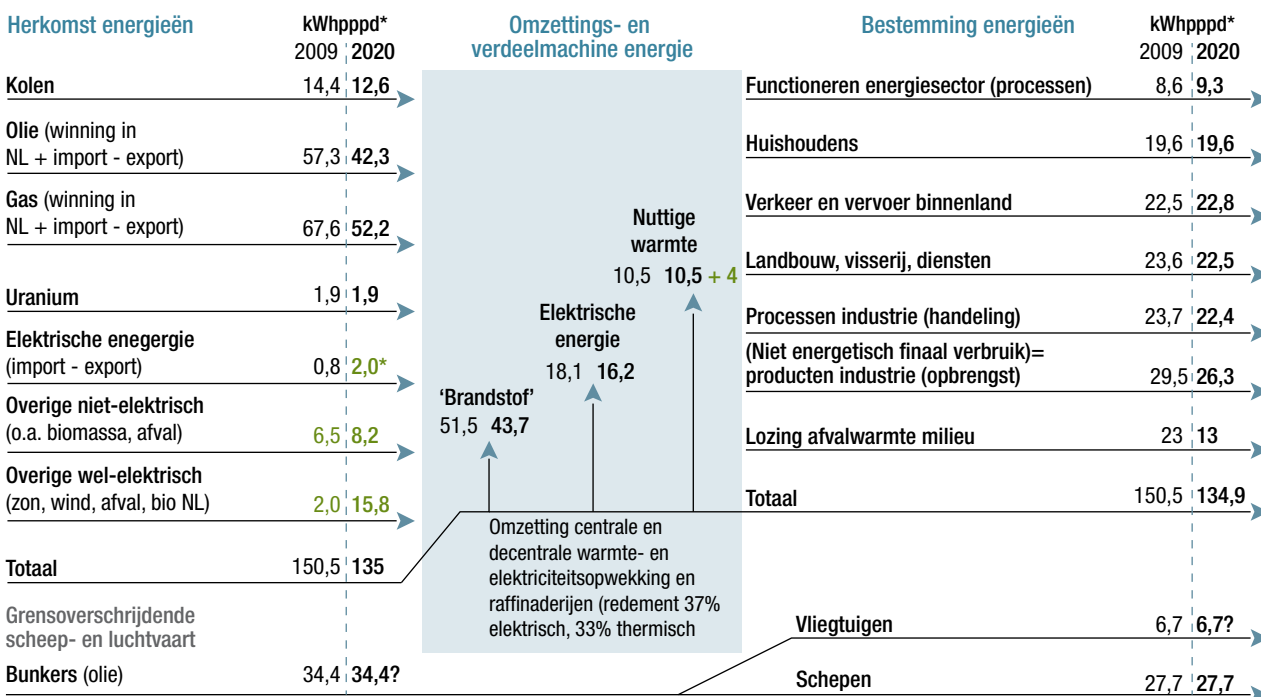
Laten we vervolgens eens kijken naar het verkiezingsprogramma. Het bevat een aantal, voor de scenario's die ik zal bespreken, relevante uitspraken voor 2020.

- 1 We zetten in op ten minste 2 procent energiebesparing per jaar, zowel bij huishoudens als bij bedrijven.
- 2 Er komt een luchthavenbelasting.
- 3 De kerncentrale Borssele gaat niet dicht.
- 4 Het percentage duurzame energie moet 1,5 procent per jaar toenemen.
- 5 De CO₂ – uitstoot moet in 2020 30 procent lager zijn.
- 6 Biomassa mag de voedselvoorziening niet in gevaar brengen en moet daadwerkelijk CO₂ besparen.

Daarnaast heb ik enkele aanvullende keuzes gemaakt, die niet met zoveel woorden in het programma staan, maar er wel bij passen.

- 7 Het gebruik van kolen en olie voor producten is zinvoller, dan ze alleen maar opstoken. Ik heb de hoogovens en de kunststoffabrieken en dergelijke ontzien.
- 8 Ik heb soms, vanwege de tekortschietende statistiek, met enige fantasie moeten kiezen wat 'groen' genoemd mag worden. Het resultaat is eenvoudig in het staatje te zien. Ik heb bijvoorbeeld de afvalwarmte die eerst wel en nu niet geloofd wordt 'groen' genoemd, ook al komt die afvalwarmte van kolencentrales.
- 9 Ik heb de elektriciteit producerende sector energetisch (betrekking hebbend op energie en arbeid) gesteund, omdat die het met het toenemende wisselende aanbod

DE ENERGIEBALANS VAN NEDERLAND (2009 EN 2020 VERGELEKEN)

*De eenheid in het overzicht is de kWhpppd, de kWh per persoon per dag

**'Groene' energie

Bronnen: CBS Statline, *Energiebalans; aanbod, omzetting, gebruik* (18 juli 2012) en CBS, *Hernieuwbare energie in Nederland* (2009).

steeds moeilijker krijgt.

- 10 Alles wat pas na 2020 uitwerking zou kunnen krijgen (CO₂-opslag in de grond, schaliegas, enzovoort) heb ik buiten beschouwing gelaten.
- 11 Ik heb 2009 als vertrekjaar genomen, omdat dat het laatste jaar was waarover ik alle gegevens kon vinden. Op deze basis scenario's schetsen is een combinatie van wetenschap, beredeneerd gokken en geluk. Verwacht dus geen wonder van nauwkeurigheid.

UITKOMSTEN EN TRENDS

Dat er een zekere onduidelijkheid in de uitkomsten zit, is niet zo erg want de trends blijven toch hetzelfde. Een greep daaruit .

- 1 Op het oog zien de nieuwe cijfers van de energiebalans er niet onmiddellijk schokkend uit. Dat komt mede doordat een flink deel van de winst geboekt wordt door veel minder afvalwarmte te lozen in de natuur. Die truc is bij een eventueel vervolg niet herhaalbaar. Overigens betekent een daling, waar tot nu toe slechts sprake was van een stijging, ook al een trendbreuk.
- 2 De samenleving wordt overal veel elektrischer: in 2009 20,9 op een totaal van 150,5 kWh per persoon per dag, in 2020 34,0 op een totaal van 135. Het beheer van het net wordt moeilijker en het zou wel eens kunnen dat het hoogspanningsnet op de schop moet.
- 3 Windturbines en zonnepanelen zullen visueel zichtbaarder worden in het landschap. Subjectief is dat niet aangenaam, objectief richt deze wijziging nauwelijks tot geen ecologische schade aan.
- 4 Centrales moeten het rendement krijgen van een warmtekrachtkoppeling. Dat kan alleen als bij alle centrales afvalwarmte verplicht nuttig gebruikt wordt, en dat betekent centrale warmtelevering aan bedrijven of woonwijken. Het eerste betekent een verplichtende regie op bedrijventerreinen, het tweede meer stadsverwarming.
- 5 Huishoudens krijgen met twee trends te maken:
 - A het totale bedrag per huishouden daalt licht (weliswaar blijft het totaal van alle huishoudens gelijk, maar het aantal huishoudens stijgt);
 - B de samenstelling verandert: het gaat van 75 procent gas, 20 procent stroom en een beetje stadsverwarming in 2009 naar 54 procent gas, 10 procent stadsverwarming en eenderde stroom).Beide trends zijn op te vangen. Tussen 1978 en 2007 is het gasverbruik van huishoudens bijna gehalveerd en het daalt nog steeds. Omdat het elektriciteitsverbruik gelijktijdig steeg, daalde de som van beide in die tijd heel licht. De verschuiving in de samenstelling betekent dat verdere woningisolatie, de warmtepomp met warmte-koude-opslag, de microwarmtekrachtkoppeling (de gecombineerde opwekking in één proces, op basis van een brandstof, van warmte en elektriciteit, waarbij de warmte nuttig gebruikt wordt) en de stadsverwarming de toekomst hebben. Via de woonlasten is er een link met de inkomensproblematiek. Gas en elektra worden aanzienlijk duurder, waardoor je er in inkomen flink op achteruit zou gaan als je evenveel zou blijven gebruiken. De bedoeling is echter dat je minder gaat gebruiken.
- 6 Het verkeer blijft ongeveer gelijk, maar het aanbod

verschuift naar eenderde elektrisch en tweederde olie. Vanwege de afstandsbeperkingen van batterijen betekent dat, dat het korte afstandsverkeer in 2020 in stedelijk gebied voor een veel groter deel dan eenderde elektrisch moet worden. Waarschijnlijk ligt hier de grootste uitdaging. Dit punt zou eigenlijk al bij de komende gemeenteraadsverkiezingen aan de orde moeten komen. Het gelijk blijvende totaalaanbod hoeft overigens niet per definitie te betekenen dat het gereden aantal kilometers niet kan groeien. Het rendement van de gehele keten is bij elektrische auto's beter dan bij benzineauto's. Het betekent wel dat selectiever gereden moet worden. Elektrische auto's zouden de luchtkwaliteit in steden sterk verbeteren. Op dit moment is er overigens weinig te verwachten van waterstofauto's. Er vindt research plaats, maar het valt moeilijk te voorspellen waar dat toe gaat leiden. Het zal voor 2020 waarschijnlijk niet voor wezenlijke verandering zorgen.

- 7 Die selectiviteit is ook nodig bij het vliegen vanuit Nederland. Vliegen is de laatste menselijke activiteit die duurzaam gemaakt zal worden, ook met biobrandstoffen. Op de korte en middellange afstand zijn goede treinverbindingen een geschikt alternatief.
- 8 Tot 2020 houdt biomassa in Nederland, die vooral gekoppeld is aan afval en landbouwresten, een bescheiden rol. De wereldvoedselproblematiek en de grenzen aan de groei van het aantal dieren in Nederland vormen geen reden om zwaar in te zetten op de groei van deze energiesoort.
- 9 Import van duurzaam geproduceerde elektrische energie uit landen als Griekenland, Portugal, Italië en Spanje kan interessante buitenlandse-politieke voordelen hebben.

IS DIT ALLES VOOR 2020 UITVOERBAAR?

Alles wat hier beschreven is, is mogelijk op basis van bewezen techniek. Men hoeft er 'alleen maar' genoeg goede wil, geld en organisatie tegenaan te gooien. Vooral de uitbouw van centrales met warmtelevering, het beheer van het hoogspanningsnet, de aanpak van energiezuinigheid in de bestaande woningbouw en de verschuiving naar elektrisch vervoer zijn forse problemen. We moeten Deltaplanachtig gaan denken (en handelen), maar dat is in ons land wel vaker vertoond. Ongetwijfeld zal dit over acht jaar gerekend vele miljarden kosten, en gaat de energieprijzen stijgen. Maar als men niets doet, gaat de energieprijzen ook omhoog. Uitvoeren van het SP-programma heeft een beschermende werking. De energieprijzen worden gekoppeld aan iets wat gratis is, de levering van energie komt uit meer diverse bronnen, de kans op oorlog neemt af, de lucht wordt schoner en het oppervlaktewater koeler. Toch allemaal trends waar je wat voor over zou willen hebben?

1 Voor technisch geschoilde mensen: 1 kWhpppd is 21,7 PJ

Voor meer informatie en uitleg kunt u contact opnemen met de auteur: bjmgerard@gmail.com

INTERVIEW MARJAN MINNESMA

‘HET KÁN WEL, MAAR JIJ WIL HET NIET!’

Tekst: Rob Janssen en Bernard Gerard

Europa doet het beter dan Nederland, voor 99 euro naar Zuid-Spanje vliegen is straks te goedkoop en in het jaar 2030 kunnen we ‘over’ op duurzame energie. Opvallende uitspraken van Marjan Minnesma. Zij is directeur van de stichting Urgenda, een actie-organisatie voor duurzaamheid en innovatie. Al twee keer is zij uitgeroepen tot de meest invloedrijke duurzame Nederlander.

‘De EU doet het inhoudelijk beter dan de Nederlandse overheid. Voor het werk van Urgenda is het een zegen dat de EU dingen aandurft die de nationale overheden niet durven. Aan Europa heb je veel meer op het gebied van natuur en duurzaamheid. Europa kijkt wat langer vooruit, begon bijvoorbeeld twintig jaar geleden al over het verduurzamen van de bouw en stelde dat in 2020 alle nieuwbouw energieneutraal moet zijn. Nu pas worden landen wakker: hoe gaan we dat doen? Op Europa is inhoudelijk van alles af te dingen – bijvoorbeeld vanwege het democratisch gehalte –

maar voor milieu en duurzaamheid is de Europese overheid een zegen. Omdat daar toch daadkracht vandaan komt, evenals oplossingen voor de lange termijn die enorme effecten hebben. Dingen die nationale overheden nooit zullen durven te doen.’

Wij horen wel andere verhalen. Bijvoorbeeld in relatie met de auto-industrie.

‘Die auto-industrie heeft natuurlijk effectief vertraagd, maar de normen zijn wel steeds verder aangescherpt. In dat opzicht loopt Europa mijlen voor op de Verenigde Staten. Duitsland was

Marjan Minnesma (1966) studeerde bedrijfskunde, filosofie en rechten. Daarna werkte ze voor Novem, een agentschap voor innovatie van het ministerie voor Economische Zaken. Vervolgens ging ze bij Greenpeace aan de slag als campagnedirecteur tot ze door Jan Rotmans, hoogleraar Transitie-management aan de Erasmus Universiteit, werd gevraagd om mee te denken over een agenda voor een duurzame toekomst. Hiermee was Urgenda geboren.

zonder Europa nooit gekomen tot wat er nu is op autobedrijf, want dat land wil zijn auto-industrie beschermen; Duitsland is de sterkste lobby-macht tegen luchtverontreiniging, voor het klimaat, et cetera. Het Europese milieurecht heeft ontzettend veel geholpen aan de versnelling.’

Maar is het glas half vol of half leeg?

‘Ik probeer te zeggen dat Europa zo veel meer doet dan Nederland zelf zou hebben gedaan. Dus Europa zet er wel druk op, en natuurlijk probeert Nederland er onderuit te komen. Nederland is regelmatig ook heel onhandig in de implementatie van richtlijnen van Europa. Wij doen onszelf af en toe dingen aan die helemaal niet hadden hoeven. Bijvoorbeeld als het gaat om de luchtkwaliteit. Wij waren vrij streng in de leer, maar in andere landen saldeerden ze voor een groter gebied waardoor er veel meer mocht. Ik denk dat de juristen hier niet hebben nagedacht over de consequenties. Met als gevolg dat heel Nederland ging klagen over Brussel.’

Er is anders nogal wat commentaar op de EU.

‘Weet ik. En ik zal zeker niet zeggen dat de EU ideaal is. Maar ik heb er voor mijn studie Europees recht wel wat rondgekeken en op dit gebied is de totaalindruk positief. Zonder de EU had Nederland nog steeds geen landsbrede eisen aan de luchtkwaliteit gesteld, hadden we zwakkere klimaat-eisen gehad en was de auto-industrie minder hervormd. Dus er zijn inderdaad klachten, maar voor een deel doet Nederland zich de proble-

men zelf aan omdat het de Brusselse regelgeving onhandig uitvoert. Het 130 kilometer per uur verhaal ligt toch echt aan Nederland zelf, niet aan Brussel.’

Urgenda sleept de staat voor de rechter, omdat jullie vinden dat het overheidsbeleid uiteindelijk zo weinig oplevert dat het een onrechtmatige daad is en gevaarlijk is voor de bevolking.

‘Ja, en het is nu zo ernstig dat wij denken: dit heeft zowel voor onszelf als voor de volgende generatie desastreuze gevolgen. Je hebt als overheid de plicht – zie de Grondwet – om goed te zorgen voor je burgers. Dat gebeurt nu niet. Kennen jullie het Kelderluik-arrest? De juridische analyse van Urgenda in deze zaak komt ongeveer overeen met wat Roger Cox in zijn boek ‘Revolutie met recht’ over dat arrest heeft geschreven (zie kader –red.)’

Hoe ver kun je komen, als Urgenda haar zin krijgt?

‘Parallel aan de rechtszaak zijn we een rapport aan het maken om te laten zien dat je in 2030 over zou kunnen gaan op een duurzame energievoorziening én wat dat dan betekent. Wel, dat betekent dat elk huis energieverrend is geworden, dat we in het personenvervoer voor een groot deel elektrisch autorijden, dat je die elektriciteit duurzaam gaat opwekken met zon en wind en dergelijke, dat de chemische industrie moet overschakelen op groene grondstoffen en ga zo maar door. Je moet veel meer denken in innovaties en trendbreuken. Op een gegeven moment wordt energie zó duur dat we een heleboel dingen minder gaan doen dan nu. Het moet in mijn ogen niet 99 euro gaan kosten om naar Zuid-Spanje te vliegen. Dat bedoel ik. Het duurt misschien nog tien jaar, maar volgens mij gaat het allemaal gebeuren. We krijgen veel betere accu’s, andere opslagmedia, we gaan veel doen met de derde generatie biomassa (bijv. algen en wieren). Ik denk enerzijds dat sommige dingen gewoon anders en minder gaan worden, maar dat er anderzijds ook zaken bijkomen waar je nu nog helemaal niet aan hebt gedacht of die je je nauwelijks kunt voorstellen. En die toch zullen gaan gebeuren. Dus volgens mij kunnen we in 2030 overgaan op een duurzame energie-

Het Kelderluik-arrest is een bekend stuk jurisprudentie. In het lezenswaardige boek van Roger Cox staat het beschreven¹.

In een donker Amsterdams café komt Coca-Cola nieuwe kratten brengen. Die moeten naar de kelder. De bezorger zet een luik open en loopt terug voor de volgende kratten. Het nog steeds geopende luik ligt vlak voor het toilet. Een man wil daar naartoe, ziet het open luik niet, valt en breekt zijn been. Hij stelt de bezorger en de firma Coca-Cola aansprakelijk en wint dat tot in hoogste instantie. De logica is dat de bezorger nodeloos een gevaarlijke situatie gecreëerd heeft en dat hij dat met eenvoudige middelen had kunnen voorkomen, bijvoorbeeld door er een tafel voor te zetten. De achtelose gevaarstelling is verwijtbaar. De achterliggende gedachte is dat niet alle gevaren bij voorbaat door de wetgever te voorzien zijn. Er is een soort vangnet in de vorm van een algemeen beginsel.

Cox gebruikt in zijn argumentatie ook de juridische ervaringen met asbest. Vanaf ongeveer 1969 (de publicatie van Stumphius e.a.) hadden producenten en verwerkers van asbest het gevaar kunnen kennen. Wie na die tijd nog mensen met asbest liet omgaan zonder afdoende bescherming, stelde hen bloot aan gevaar en dat was verwijtbaar, aldus het hoogste rechtsorgaan – zelfs al bestond er toen nog geen specifieke wetgeving voor asbest.

Vervang ‘asbest’ of ‘het kelderluik’ door de dreigende effecten van de klimaatcrisis en het opraken van de goedkope olie, en men ziet ongeveer de grote lijn van de argumentatie van Urgenda voor zich.

voorziening en overgaan van fossiele op groene grondstoffen, mits we *energy-efficiency* serieus gaan nemen en kringlopen gaan sluiten. Er zit dus echt een ander economisch model achter. Het belastingstelsel zal eigenlijk op de schop moeten, dus dat je belasting heft op vervuiling, CO₂ en grondstoffen, en niet op arbeid. Een aantal dingen zal substantieel moeten veranderen om dit voor elkaar te krijgen. Maar het kán wel. De vraag is gewoon: wanneer gaan we er de noodzaak van inzien. Wij proberen dat te agenderen en ook te laten zien hoe dat dan kan. En in dat rapport

Het Drijvend Paviljoen in Rotterdam, een duurzaam initiatief waarbij Urgenda betrokken is. Het is een kleinschalig experiment dat als eerste stap dient voor een drijvende wijk en uiteindelijk een drijvende stad.

gaan we laten zien hoe je in 2030 naar een andere economie zou kunnen gaan en ook wat dat betekent. En natuurlijk gaat dat niet zonder slag of stoot. Natuurlijk zullen veel mensen zeggen: in theorie kan het wel, maar het zal niet gebeuren. Het is mijn taak om te zeggen dat het wél kan gebeuren: het kán wel, maar jij wil het niet.'

Jullie zijn een actiegroep. Jullie willen dingen, maar uiteindelijk moet de politiek die overnemen. Welke politieke eisen stellen jullie aan het parlement?

'Om heel veel meters te maken met duurzame energie en ook om het

Urgenda is een actie-organisatie voor duurzaamheid en innovatie die Nederland sneller duurzaam wil maken, samen met bedrijven, overheden, maatschappelijke organisaties en particulieren. Dat doet de stichting aan de hand van een langetermijnvisie, een concreet actieplan tot en met 2050 en icoonprojecten die dienen als voorbeelden om te laten zien wat duurzaamheid op verschillende gebieden in de praktijk betekent. Daarnaast organiseert Urgenda onder meer de Dag van de Duurzaamheid en regiotours om voorlopers te ondersteunen bij het uitbouwen van hun duurzaamheidsbewegingen. Voor meer informatie zie: www.urgenda.nl

vertrouwen in de politiek te herstellen zou de politiek nu eindelijk eens moeten luisteren naar mensen die al jaren lobbyen voor dat zogenaamde salderen op afstand. Nu is het namelijk zo dat als je zonnepanelen op je dak zet, dat je mag wegstrepen wat er overdag binnenkomt aan zonne-energie tegen wat je 's avonds verbruikt. Daarmee betaal je alleen over het restant energiebelasting. Maar dat mag niet als je diezelfde panelen op een weiland zet, op het dak van je burens of bij de boer om de hoek. En dat is salderen op afstand: niet alleen op je eigen dak maar ook op het dak van iemand anders. Als je dat mag, dan betekent dat feitelijk dat je 22 à 23 cent per kilowattuur ontvangt voor je stroom; en dat betekent weer dat de business case voor elk project rond zou zijn. Dan zul je zien dat er massaal industrieterreinen volgezet worden, daken van fabrieken, weilanden. Dan krijg je een enorme hausse aan duurzame energie erbij. Dan zullen sommigen zeggen: leuk, maar het is een druppel op een gloeiende plaat. Maar het heeft in mijn ogen meerdere werkingen. Ten eerste is het substantieel: als je alle huizen gaat verduurzamen dan levert dat wel degelijk iets op. Ten tweede speelt er ook een enorm psychologisch effect. Als je door Duitsland rijdt zien bij wijze van spreken de daken blauw van de zonnepanelen. Dat

wakkert ook de discussie aan en dat maakt ook dat de Duitsers positief zijn over de verduurzaming van hun energievoorziening. In Nederland is er enorme achterstand op dat terrein. Hier houdt de politiek al jarenlang haar poot stijf. Dus dat salderen op afstand is een heel belangrijke. Ik noemde verder al de herziening van het belastingstelsel als een cruciaal punt. Als je dat voor elkaar zou krijgen, dan bewerkstellig je echt een draai in je economie. Als alles wat grondstoffen verbruikt en alles wat CO₂ uitstoot duurder wordt, en de belasting op arbeid juist goedkoper, dan is dat enorm positief voor duurzame vormen van energie, alsmede voor het circulair maken van de economie. En een laatste: maak de koplopers tot norm. Sta bijvoorbeeld bij witgoed alleen nog de verkoop van A- en B-energielabels toe en verbied de rest.'

¹ Roger Cox: *Revolutie met recht*, ISBN978-90-817975-0-4, Stichting Planet Prosperity Foundation, www.revolutiemetrecht.nl

In de *Tribune* van januari staat een interview met Marian Minnesma over de rechtszaak tegen de staat, de Urgenda-actie 'Wij willen zon' en de frictie tussen media en wetenschap: www.sp.nl/nieuws/tribune/201301

INTERNATIONALE GEOPOLITIEK EN GRONDSTOFFEN

Tekst: Karel Koster

Het geopolitieke belang van een land als Rusland in de rol van gasleverancier, is een niet te onderschatten factor in de internationale politiek. Om grondstoffen als olie en gas worden oorlogen gevoerd. Het belang van energievraagstukken gaat dan ook verder dan de kwestie van milieu en klimaatverandering.

Het bezoek van president Poetin aan Nederland riep veel protesten op tegen het repressieve mensenrechtenbeleid dat door hem gevoerd wordt. Daarmee werd ook de klassieke Nederlandse koopman-domineediscussie weer op de agenda gezet. Als er geldelijk gewin in het spel is, zo luidde de kritiek, dan levert Nederland de mensenrechten al rap in. Door de nadruk op de Nederlandse handelsgeest – zeker een belangrijk thema voor studie en debat – wordt een andere kwestie vergeten, namelijk de aard van de Nederlandse buitenlandpolitiek en de mate waarin die gedreven wordt door het handhaven van de toegang tot en controle over grondstoffenlocaties, waar ook ter wereld. Met als noodzakelijke conditie de controle over of invloed op de handelsroutes waarover grondstoffen naar de plaats van bestemming worden vervoerd. Dat laatste is alleen mogelijk met strijdkrachten, zoals de marine.

Deze manier van kijken is zo goed als afwezig in het openbare debat. Zo kan het gebeuren dat de veel aangehaalde rol van Nederland als toekomstige Noordwest-Europese energierotonde wordt besproken als een winstmakende investering (althans voor de energiemaatschappijen) dan wel een milieu- en bewonersonvriendelijk beleidsplan. In dat kader kan er beleid worden gemaakt dan wel actie gevoerd rondom deze plannen. Maar op een heel ander niveau wordt een internationaal machtsspel uitgevochten dat over iets heel anders gaat: de bovengenoemde controle over gas, zowel in de winning als de doorvoer ervan. Omdat dit betekent dat Russische invloed op Nederland mogelijk wordt, is dit een van de belangrijkste geopolitieke thema's. Dit thema zal niet alleen onderwerp worden van intensieve diplomatieke stappen en onderhandelingen maar kan ook, zoals zo vaak in de geschiedenis, de aanleiding vormen tot oorlog.

Denktanks zoals HCSS in Den Haag propageren al jarenlang het belang van controle over grondstoffen en de aanvoerlijnen (en dus handhaving van een sterk leger). In regeringsstukken wordt wel gewezen op het belang van de aanvoer van grondstoffen (vooral energiedragers zoals olie en gas) maar wordt het niet omschreven als beslissende factor in de buitenlandse politiek. In het omvangrijke onderzoek uit 2008 naar het toekomstige Nederlandse leger, 'de Verkenningen', werd wel een duidelijk verband gelegd tussen de Nederlandse geopolitieke belangen, waaronder de controle over grondstoffen, en het type leger

dat Nederland moet nastreven. Hetzelfde speelt een rol in de jaarverslagen van de Militaire Inlichtingendienst MIVD, waar men graag schrijft over de 'spelers' die bepalen wat er op dit vlak internationaal gebeurt.

Bij interventieoorlogen is de kwestie van grondstoffencontrole nooit ver weg. Iedereen kent de leus 'bloed voor olie', ten tijde van de interventieoorlog in Irak van 2003. In het Mali-conflict van het afgelopen jaar speelde de aanwezigheid van uraniumvoorraden in Noord-Afrika een rol voor Frankrijk en zijn nucleaire industrie, evenals de invloed van het Amerikaanse AFRICOM – een militair hoofdkwartier dat operaties in heel het gebied uitvoert. Als verklaring voor deze intensieve operaties geven de Amerikanen het standaard verhaal over de *war on terror*, eventueel samen met de *war on drugs*. Zo ontstaat een wirwar van verklaringen voor operaties die honderd jaar geleden simpelweg als kolonialisme dan wel imperialisme werden omschreven. Daaronder viel ook de jacht op olie in Nederlands Indië door de Bataafsche Petroleum Maatschappij, tegenwoordig bekend als Shell.

De etiketten kloppen misschien niet, maar het dominante beeld ook niet. In het publieke debat in Nederland, in de Kamer evenals in de media wordt (bijna altijd) verwezen naar de handelaar en de dominee. Er is echter geen discours over het geopolitieke belang, evenmin als over de relatie daarvan met het trans-Atlantisch bondgenootschap. Het lijkt net alsof het debat over de belangen vervangen is door een paar codewoorden waarbij de meest voorkomende is: het belang van samenwerking met de Amerikanen. Keer op keer blijkt dat 'optrekken met de Amerikanen' kennelijk de som is van het Nederlandse buitenlandbeleid; en dus ook een formule waarmee het werkelijke geopolitieke debat uit de weg wordt gegaan

De verwarring die over het thema geopolitiek veelal heerst, komt door de verbrokkelde aard van het debat. De actiegroepen voor het gebruik van fossielvrije energiebronnen brengen hun argumenten veelal in termen van het meest algemene belang, vaak in apocalyptische termen (klimaatverandering, de toekomst van de wereld) maar mijden de harde nationale en internationale strijdterreinen waar invloedrijke multinationals, financieringscentra, de geheime diplomatie en operaties van grote en kleine staten en, in laatste instantie, militaire macht beslissend zijn. Hoe graag we het milieu ook willen redden en klimaatverandering willen bestrijden: de kwestie van het eigendom van de grondstoffen en de controle over de distributie ervan, kan niet onbesproken worden gelaten.

OVER GRONDSTOFFEN EN KRINGLOPEN

Tekst: Lucas Reijnders en Bernard Gerard

Een maatschappij die zichzelf blijvend in stand wil houden, heeft een energievoorziening nodig met een duurzaam karakter. Maar ook de omgang met grondstoffen moet zodanig georganiseerd zijn dat er sprake is van een duurzame beschikbaarheid van bijvoorbeeld water, fosfor, kalium, coltan en andere metalen. Drie aansprekende voorbeelden om het verhaal over grondstoffen en kringlopen inzichtelijk te maken.

Energie uit olie en gas is te vervangen door energie uit zon en wind. Dat geeft veel gedoe, maar het kan. Het is uiteindelijk dezelfde energie. Voor grondstoffen ligt dat in een aantal gevallen anders. Planten willen bijvoorbeeld kalium in de kunstmest en laten zich niet voor de gek houden met een vervanger. En diverse metalen hebben 'essentiële' toepassingen, waarvoor op dit moment geen geschikte vervangers te vinden zijn. Tot nu toe worden grondstoffen vaak maar één maal gebruikt. Daarna verspreiden ze zich in praktisch onbruikbaar lage concentraties over de aarde. Hoewel laag, zijn die concentraties van de verspreide grondstoffen toch in sommige gevallen nog hoog genoeg om giftig te zijn. Slechts een deel wordt twee of meer keer gebruikt. Slechts bij hoge uitzondering (zoals bij loodaccu's) wordt een grondstof voor het grootste deel gerecycled.

Net als bij energie raken de grondstoffen dus vroeg of laat op en dat betekent dan onherroepelijk toeneemende schaarste, wat nu al vaak de oorzaak is van conflicten en oorlog. Zo ging in Sierra Leone een burgeroorlog om diamanten en gaat de voortdurende strijd in Oost-Congo vooral om de lokale bodemschatten, waaronder coltan (een mengerts dat onder meer gebruikt wordt in elektronica).

Dat olie inzet is van oorlogen mag als bekend worden verondersteld. Dat er oorlog wordt gevoerd om ertsen en diamanten ook nog wel. Maar dat het water van de Jordaan een belangrijke factor is in het Israëliësch-Palestijnse

conflict is al bij minder mensen bekend en dat Afghanistan één grote onontgonnen ertsmijn is, weet nagenoeg niemand in Nederland. Het grondstoffenverhaal is zo omvangrijk, dat het niet mogelijk is om het anders dan met een paar voorbeelden toe te lichten. In dit artikel zullen we als eerste voorbeeld de enorme ertsvoorraden van Afghanistan bespreken, die een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan een duurzame energievoorziening. Als tweede komt de fosforvoorraad aan bod. Zonder fosfor zou er geen leven op aarde meer zijn, omdat het mineraal in alle levende organismen aanwezig is en een essentieel bestanddeel vormt in de voedingsmiddelen voor plant en dier. Tot slot is er aandacht voor de recycling van metalen als lithium. Lithium wordt onder andere gebruikt voor batterijen waar elektrische auto's op draaien. In de praktijk wordt lithium tot nu toe nauwelijks hergebruikt (zie figuur 2), terwijl recycling noodzakelijk is, gezien de beperkte voorraad grondstof van lithium¹.

VOORBEELD 1: AFGHANISTAN EN ZIJN ERTSVORRADEN²

Geologen denken al jaren dat er in Afghanistan voor honderden of mogelijk duizenden miljarden dollars aan erts in de grond ligt. Het land zou een van de belangrijkste mijnbouwgebieden op aarde kunnen worden. Een voorlopige kaart (met de kanttekening dat er vanwege de precaire politieke situatie nog geen gelegenheid is geweest voor echt grondig onderzoek) geeft aan dat zo ongeveer het halve periodiek systeem van elementen in het land aanwezig is: koper, lithium (voor de elektrische auto's), goud, wolfram, barium, tin enzovoort. En, niet te vergeten, de zeldzame aardmetalen die in elektronica en magneten zitten, zonder welke geen windmolen efficiënt energie levert. Van de wereldproductie komt 97 procent uit China en nu dat land minder exporteert, leidt dat direct tot grote nervositeit en forse prijsstijgingen (de prijs van neodymium voor sterke magneten bijvoorbeeld is na

een tijdelijke Chinese exportstop tussen januari en juni 2011 vervijfvoudigd, waarna deze vervolgens weer terugzakte)³.

Het is dus niet zo vreemd dat de belangstelling voor Afghanistan de afgelopen jaren fors is toegenomen; en dan niet alleen vanwege de Taliban of Bin Laden.

VOORBEELD 2: FOSFOR

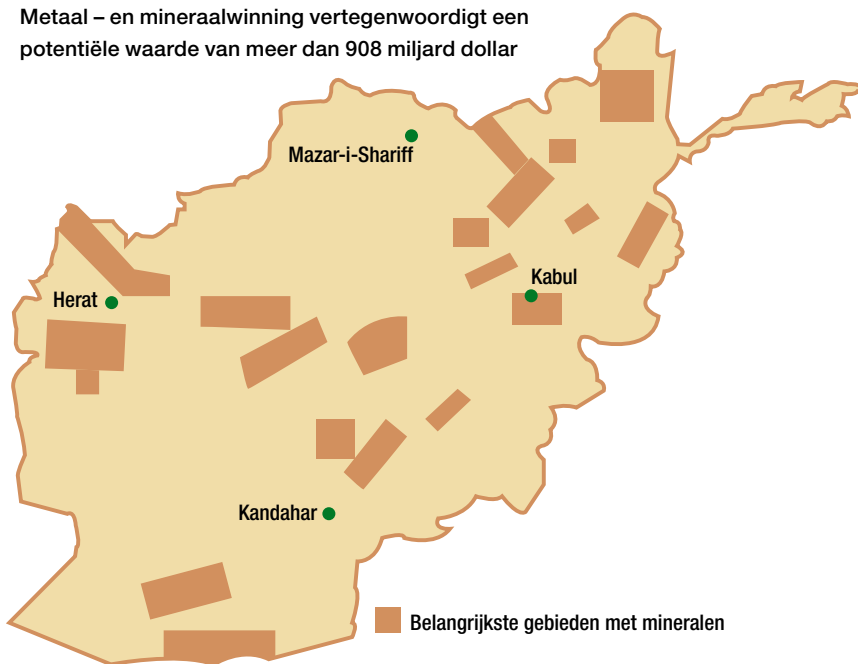
Zonder fosfor gaat de wereld dood, want het mineraal geeft stevigheid aan het skelet, is onmisbaar voor de energievoorziening van het menselijk lichaam, maakt deel uit van het DNA en zit in bijna alle voedingsmiddelen. Probleem is dat de voorraad eindig is. Geleerden twisten erover of we het nog tientallen of honderden jaren volhouden, maar het staat vast dat de voorraad zich – op een kleine Finse voorraad na – volledig buiten Europa bevindt en wel voornamelijk in twee landen, te weten China en Marokko, dat het fosforgehalte van het erts afneemt en de verontreiniging tegelijkertijd juist toeneemt en dat de prijsontwikkelingen steeds grilliger worden.

Ook een teveel aan fosfor veroorzaakt problemen. De intensieve veehouderij in bijvoorbeeld Brabant leidt tot een zodanige overbemesting van de bodem dat bodemverontreiniging op

Lucas Reijnders (1946) is biochemicus en emeritus hoogleraar Milieukunde. Hij studeerde biochemie aan de Universiteit van Amsterdam. Reijnders was al vroeg betrokken bij de milieubeweging en was een van de eersten in Nederland die misstanden in de farmaceutische industrie aan de kaak stelden. Later ging hij voor de Rijksuniversiteit Groningen werken om de nieuwe studierichting Milieukunde op te zetten. Hij schreef diverse boeken op het gebied van milieu, risico en gezondheid. In 1988 werd hij hoogleraar Milieukunde aan de Universiteit van Amsterdam. In 2004 eindigde hij bij de door Milieudefensie georganiseerde verkiezing van de 'Grootste Groene Nederlander' op een gedeelde tweede plaats, achter Jac. P. Thijsse.

FIGUUR 1. MINERALEN IN AFGHANISTAN

Metaal – en mineraalwinning vertegenwoordigt een potentiële waarde van meer dan 908 miljard dollar

Belangrijkste gebieden met mineralen
potentiële waarde van bekende en
vermoedelijke bronnen tegen huidige prijzen

ijzer	420,9 miljard
koper	274
niobium	81,2
kobalt	50,8
goud	25
molybdenum	23,9
zeldzame aardmetalen	7,4
asbest	6,3
zilver	5,3
kali	5,1
aluminium	4,4
grafiet	0,7
lapis lazuli	0,7
fluoriet	0,6
fosfor	0,6
lood en zink	0,5
kwik	0,5
strontium	0,4
zwavel	0,2
talk	0,2
magnesium	0,2
kaolien	0,1

steeds grotere schaal voorkomt. Het enige voordeel is dat als de rest van de wereld van de honger omkomt, Brabant nog voor tientallen jaren voldoende fosfor heeft. Schadelijk effect van de overbemesting is dat fosfor in het oppervlaktewater terecht komt, waardoor de algen heel hard gaan groeien als andere omstandigheden (zoals licht, stikstof en zuurstof) goed zijn, en doodgaan als die andere omstandigheden slecht zijn. De algenlijkes halen dan zoveel zuurstof uit het water dat het klinisch dood is (zo heeft de productie van ethanol uit mais in de VS via de Mississippi grote delen van de Golf van Mexico uitgemoord, terwijl die ethanolproductie energetisch gezien nauwelijks rendabel is). Nu wordt het grootste deel van het fosfor gewoon verspild. Het element blijft wel bestaan, want elementen in de natuur zijn onverwoestbaar, maar de fosfor verspreidt zich zodanig dat de stof in de praktijk na verloop van tijd onbruikbaar wordt. Hij gaat in rioolslib zitten of lost op in zee. Wat uiteindelijk nodig is, zo stelde onlangs een Wageningse EU-studie⁴, is een geheel andere insteek bij het gebruik van fosfor. Gebruik het alleen voor voedsel; doe aan onderzoek en maak mensen ervan bewust hoe het anders kan; ga op zoek naar methodes om de enorme verliezen bij gebruik te beperken en werk toe naar een situatie waarbij bijna 100 procent van

de fosfor wordt hergebruikt. Voor dat laatste bestaan nu al methodes. De SNB-site⁵ geeft er een goed overzicht van, grofweg te verdelen in methodes die voorkomen dat fosfor in het riool komt en methodes die het daarna weer (gedeeltelijk) uit het afvalwater of het rioolslib halen. Dat laatste deed alleen het inmiddels failliete Zeeuwse bedrijf Thermfos. Er is veel lelijks over het bedrijf gezegd en daar zal wel een heleboel van waar zijn, maar deze unieke capaciteit om uit de as van verbrand rioolslib fosfor terug te winnen zou bewaard moeten blijven. En wat kan de consument verder doen? Je kunt in ieder geval minder vlees eten. De productie van vlees kost onevenredig veel fosfor, die vervolgens in enorme doseringen verdwijnt in de bodem van de met dieren volgepropte provincie Brabant, met alle gevolgen voor het milieu van dien.

VOORBEELD 3: DE RECYCLING VAN METALEN

Om het laatste onderwerp te bespreken is het goed om eerst even naar figuur 2 te kijken⁶. Voor chemici is het periodiek systeem dat wordt weergegeven in de afbeelding bekende kost, maar voor de meeste Nederlanders niet. De honderdduizenden verschillende stoffen in de natuur en de techniek zijn combinaties, bestaande uit atomen van 92 verschillende in de

natuur voorkomende bouwstenen, ook wel elementen genoemd. De elementen kunnen in de natuur niet worden vernietigd, maar hun atomen kunnen wel worden gehergroepeerd. De afbeelding geeft met de kleuren iets weer wat ook voor de meeste chemici onbekend is. Namelijk de mate waarin de betreffende elementen in de praktijk gerecycled worden. De gekleurde hokjes die zijn weergegeven, zijn allemaal metalen of halfmetalen. Wat wit is, is óf geen metaal (zoals fosfor, nr. 15) óf metalen die niet met normale middelen te recyclen zijn (bijvoorbeeld kalium K, nr. 19) óf radioactief. Wat opvalt is dat de meeste metalen voor minder dan 50 procent gerecycled worden. Een cruciaal metaal als neodymium (nr. 60 Nd) wordt voor minder dan 1 procent gerecycled (roze hokje), evenals het eerder genoemde lithium. Zo ook bij alle andere zeldzame aardmetalen, (de nummers 57 t/m 71) waarvan China verantwoordelijk is voor 97 procent van de productie. En hetzelfde geldt voor elementen als gallium (nr. 31 Ga) en indium (nr. 49 In), die onderdeel uitmaken van bijna alle transistoren (halfgeleiders van elektronische apparaten). De metalen in de donkerblauwe hokjes, die wel boven de 50 procent komen, zitten er zelden ver boven. Een element als nikkel (nr. 28 Ni), veelgevraagd voor elektrische auto's,

wordt slechts voor 52 procent gerecycleed. Verregaande recycling van metalen is voor duurzaamheid van essentieel belang. Daarnaast ook voor het milieu, want veel metalen die in het milieu rondzwerven, zijn al in kleine hoeveelheden giftig, zoals cadmium (nr. 48 Cd) en kwik (nr. 80 Hg), die grotendeels niet worden gerecycleed. Recycling vraagt om organisatie. Om in zijn algemeenheid recycling goed werkbaar te maken, is het handig om er al bij het ontwerp van een apparaat rekening mee te houden dat het een aantal jaar later ook weer uit elkaar gehaald moet worden en dat de onderdelen daarvan zo hoogwaardig

mogelijk moeten worden hergebruikt. In dit verband wordt wel gesproken van een 'cascade-filosofie voor hergebruik' of een 'kringloopfilosofie'. Bij die filosofie hoort ook de preventiegedachte. Schaarse grondstoffen moeten geen toepassingen hebben die schadelijk voor het milieu zijn (zoals toepassingen in spuitbussen of in schoonmaakmiddelen). Ze moeten alleen worden gebruikt als zeer efficiënt en hoogwaardig hergebruik mogelijk is. Duurzaamheid staat of valt immers met verantwoord materiaalgebruik.

1 Bijvoorbeeld: Hawkins, Singh, Majeau-

Bettez Strömman, *Comparative Environmental Life Cycle Assessment of Conventional and Electric Vehicles*, in: *Journal of Industrial Ecology*, (4 oktober 2012)

2 Sarah Simpson, *Afghanistan's buried riches*, in: *Scientific American* (oktober 2011)

3 www.supermagnete.de/dut/faq/price_of_www.nuzakelijk.nl/algemeen/2544232/prijzen-zeldzame-aardmetalen-scherp-omhoog.html

4 www.fosfaatrecycling.nl (site van Slibverwerking Noord-Brabant SNB, een overheids-NV)

5 Schröder, Cordel, Smit & Rosemarin van Plant Research International Wageningen, *Sustainable use of phosphorus*; EU-tender ENV.B.1/ETU/2009/0025

6 Reck en Graedal, *Challenges in metal recycling*, in: *Science* (10 augustus 2012)

FIGUUR 2. PERIODIEK SYSTEEM DER ELEMENTEN

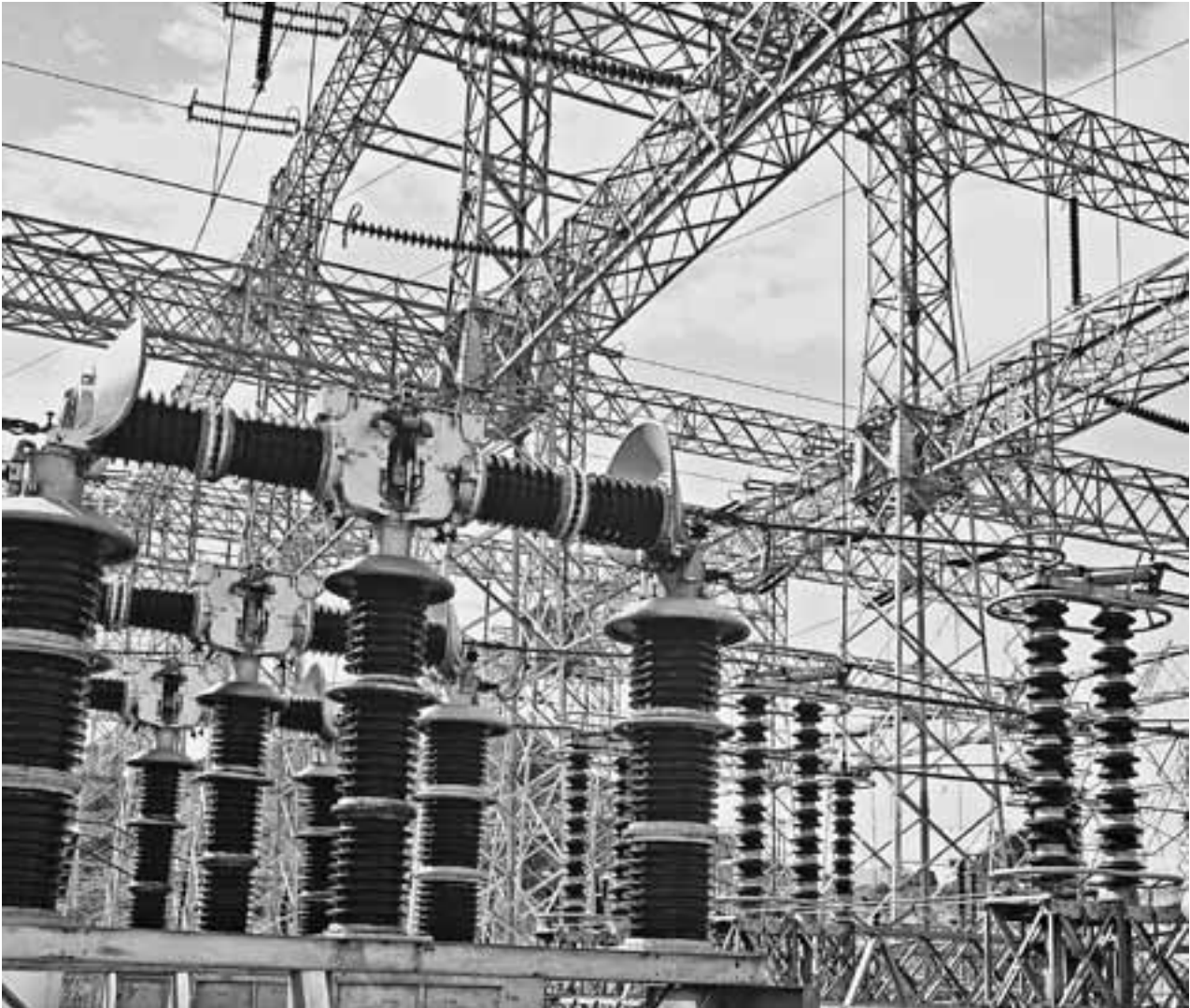
1 H																	2 He
3 Li	4 Be											5 B	6 C	7 N	8 O	9 F	10 Ne
11 Na	12 Mg											13 Al	14 Si	15 P	16 S	17 Cl	18 Ar
19 K	20 Ca	21 Sc	22 Ti	23 V	24 Cr	25 Mn	26 Fe	27 Co	28 Ni	29 Cu	30 Zn	31 Ga	32 Ge	33 As	34 Se	35 Br	36 Kr
37 Rb	38 Sr	39 Y	40 Zr	41 Nb	42 Mo	43 Tc	44 Ru	45 Rh	46 Pd	47 Ag	48 Cd	49 In	50 Sn	51 Sb	52 Te	53 I	54 Xe
55 Cs	56 Ba	*	72 Hf	73 Ta	74 W	75 Re	76 Os	77 Ir	78 Pt	79 Au	80 Hg	81 Tl	82 Pb	83 Bi	84 Po	85 At	86 Rn
87 Fr	88 Ra	**	104 Rf	105 Db	106 Sg	107 Bh	108 Hs	109 Mt	110 Ds	111 Rg	112 Uub	113 Uut	114 Uuq	115 Uup	116 Uuh	(117) (Uus)	118 Uuo

* Lanthanides	57 La	58 Ce	59 Pr	60 Nd	61 Pm	62 Sm	63 Eu	64 Gd	64 Gd	66 Dy	67 Ho	68 Er	69 Tm	70 Yb	71 Lu
** Actinides	89 Ac	90 Th	91 Pa	92 U	93 Np	94 Pu	95 Am	96 Cm	97 Bk	98 Cf	99 Es	100 Fm	101 Md	102 No	103 Lr

Recyclebaar: ■ <1% ■ 1-10% ■ >10-25% ■ >25-50% ■ >50%

Lijst met afkortingen van elementen

1. H = waterstof	23. V = vanadium	47. Ag = zilver	71. Lu = lutetium	95. Am = americium
2. He = helium	24. Cr = chroom	48. Cd = cadmium	72. Hf = hafnium	96. Cm = curium
3. Li = lithium	25. Mn = mangaan	49. In = indium	73. Ta = tantaal	97. Bk = berkelium
4. Be = beryllium	26. Fe = ijzer	50. Sn = tin	74. W = wolfrum	98. Cf = californium
5. B = boor	27. Co = kobalt	51. Sb = antimoon	75. Re = renium	99. Es = ensteinium
6. C = koolstof	28. Ni = nikkel	52. Te = telluur	76. Os = osmium	100. Fm = fermium
7. N = stikstof	29. Cu = koper	53. I = jodium	77. Ir = iridium	101. Md = mendelevium
8. O = zuurstof	30. Zn = zink	54. Xe = xenon	78. Pt = platina	102. No = nobelium
9. F = fluor	31. Ga = gallium	55. Cs = cesium	79. Au = goud	103. Lr = lawrencium
10. Ne = neon	32. Ge = germanium	56. Ba = barium	80. Hg = kwik	104. Rf = rutherfordium
11. Na = natrium	33. As = arseen	57. La = lanthaan	81. Tl = thallium	105. Db = dubnium
12. Mg = magnesium	34. Se = seleen	58. Ce = cerium	82. Pb = lood	106. Sg = seaborgium
13. Al = aluminium	35. Br = broom	59. Pr = praseodymium	83. Bi = bismut	107. Bh = bohrium
14. Si = silicium	36. Kr = krypton	60. Nd = neodmium	84. Po = polonium	108. Hs = hassium
15. P = fosfor	37. Rb = rubidium	61. Pm = promethium	85. At = astat	109. Mt = meitnerium
16. S = zwavel	38. Sr = strontium	62. Sm = samarium	86. Rn = radon	110. Ds = darmstadtium
17. Cl = chloor	39. Y = yttrium	63. Eu = europium	87. Fr = francium	111. Rg = roentgenium
18. Ar = argon	40. Zr = zirkonium	64. Gd = gadolinium	88. Ra = radium	112. Cn = copernicium
19. K = kalium	41. Nb = niobium	65. Tb = terbijum	89. Ac = actinium	113. Uut = ununtrium
20. Ca = calcium	42. Mo = molybdeen	66. Dy = dysprosium	90. Th = thorium	114. Fl = flerovium
21. Sc = scandium	43. Tc = technetium	67. Ho = holmium	91. Pa = protactinium	115. Uup = ununpentium
22. Ti = titanium	44. Ru = ruthenium	68. Er = erbium	92. U = uranium	116. Lv = livermorium
	45. Rh = rhodium	69. Tm = thulium	93. Np = neptunium	117. Uus = ununseptium
	46. Pd = palladium	70. Yb = ytterbium	94. Pu = plutonium	118. Uuo = ununoctium

WAAIT DE SPANNING VAN HET NET AF?

Tekst: Bernard Gerard

Jan van de Heuvel is SP-lid en werkt bij een grote producent van elektrische energie in Nederland. Hij is betrokken bij het proces waarmee men de opwek-machines meer of minder laat produceren, waardoor onze stopcontacten 230 Volt blijven geven. Spanning sprak met van de Heuvel¹ over de inpassing van duurzame energie en wat daarmee samenhangt. Volgens hem is duurzame energie niet altijd positief voor het elektriciteitsnet: 'Als ineens het hele Duitse zonnevermogen van het net zou vallen, is er geen redden meer aan.'

Waaruit bestaan je werkzaamheden?

'Simpel gezegd houd ik mij bezig met vaststellen wanneer elektriciteitscentrales aan en uit gezet moeten worden en met het dagelijkse regelen van de elektriciteitscentrales die in bedrijf zijn (meer of minder produceren). Dat heet

tegenwoordig 'dispatching', wat zoiets is als de dimmer in de woonkamer bedienen, maar dan veel ingewikkelder. Ik en mijn collega's dienen 'vraag en opwek', levering, binnen elk kwartier van de dag in evenwicht te houden of te brengen. Dit noemen we balanceren. Bovendien ondersteunen we het elektriciteitsnet via de zogenaamde 'primaire regelaar'. Deze regelaar, die elke elektriciteitscentrale dient te hebben, kijkt naar de actuele netfrequentie. Wijkt deze af van de normale 50 Herz (Hz), dan wekken we heel snel meer of minder vermogen op, afhankelijk van de afwijking. Daarnaast kan TenneT, beheerder van het hoogspanningsnet, ook vragen om de balans van Nederland te helpen ondersteunen. Dit heet de secundaire regeling. Als het evenwicht in Nederland tussen afname van elektriciteit en de opwekking van elektriciteit verstoord is, kan TenneT aan elektriciteitscentrales vragen om die verstoring op te lossen. Dan wordt ons gevraagd om meer

of minder op te wekken – afhankelijk van de onbalans. Primaire en secundaire regeling lukt alleen met in bedrijf zijnde machines. Een elektriciteitscentrale opstarten kan uren tot enkele dagen duren, afhankelijk van de tijd dat de elektriciteitscentrale heeft stilgestaan.’

En, kan het elektriciteitsnet overeind gehouden worden?

‘Kijk, wij kunnen veel, maar niet alles. Onze elektriciteitscentrales kunnen allemaal op- en afregelen, de een wat sneller dan de andere. Dit kan variëren van enkele megawatt (MW) per minuut tot wel 40 MW per minuut. Daar kom je normaal gesproken een heel eind mee. Per slot van rekening moesten wij vroeger, toen er nog geen duurzame energie was, ook regelen. Maar er zijn grenzen. Als ineens het hele Duitse zonnevermogen van het net zou vallen (30.000 MW), is er geen redding meer aan.

De veiligheidsvoorzieningen in het Europese elektriciteitsnet zijn uitgelegd voor een maximale storing van 3.000 MW. Die kunnen we zonder meer opvangen. Is de storing groter, dan wordt het spannend of we het elektriciteitsnet overeind kunnen houden.’

Maakt het nu nog uit met wat voor soort duurzame energie je te maken hebt?

‘Ja. Zonne-energie is gemakkelijker te voorspellen. Die is met een goede weersvoorspelling redelijk in te schatten. Daar heb je computerprogramma’s voor. Windenergie is een moeilijker verhaal. Zeker als je te maken hebt met heftige buien, dan kan de windsnelheid in korte tijd snel oplopen en na het passeren van een bui weer snel afnemen. Omdat we in Nederland op kwartierbasis de balans tussen vraag en opwek in evenwicht moeten houden, betekent dit dat conventionele elektriciteitscentrales op dat moment moeten afregelen en na de bui weer moeten opregelen. Dit regelen kost allemaal energie en geld en veroorzaakt extra milieubelasting.’

Heeft Nederland genoeg vermogen opgesteld staan?

‘Meer dan genoeg. En toch importeert Nederland elektrische energie in de zomerperiode, tot wel 5000 MW, dit is ca. 40 procent van de maximale vraag in de zomer, met als de gevolg dat de machines hier stilstaan. In 2009 werd er nog nauwelijks geïmporteerd, waaraan je kunt zien dat de situatie erg snel kan veranderen.’

Raar. En toch worden er vier nieuwe kolencentrales bijgebouwd?

‘Ja, we hebben acht jaar geleden besloten om nieuwe kolencentrales te bouwen, omdat we niet uitsluitend afhankelijk wilden worden van (Russisch) aardgas. Ook moesten toen oude centrales vervangen worden en de verwachting was dat de elektriciteitsvraag verder zou groeien. In die jaren waren de economische vooruitzichten erg goed en was er nog geen sprake van een economische crisis. Ook de ‘Energiewende’ (transitie naar een duurzaam elektriciteitsnetwerk) in Duitsland zal bij de besluiten een rol gespeeld hebben. De verwachting was immers dat wij van die transitie zouden profiteren.

Na de liberalisering van de elektriciteitsmarkt zijn er een tijd lang nauwelijks nieuwe elektriciteitscentrales bijgebouwd. Men wilde eerst afwachten wat de effecten van een open markt waren. Maar op een gegeven moment zijn

meerdere bedrijven toch gestart met nieuwbouwprojecten. Het bouwen van elektriciteitscentrales is een langetermijnproject; vanaf een eerste plan tot realisatie duurt soms wel acht jaar. Wat ons verrast heeft is dat de groei van duurzame energie in het buitenland, bijvoorbeeld Duitsland, veel sneller is gegaan dan werd voorspeld.’

Welke centrales draaien er in Nederland?

‘Versimpeld weergegeven staan er in Nederland drie soorten centrales: kolencentrales, die bedoeld zijn om non-stop te draaien, conventionele gascentrales en CCGT-centrales (Combined Cycle Gas Turbine), die bestaan uit een gasturbine met daarachter een stoomturbine. Deze CCGT-centrales zijn bedoeld om snel te regelen en kennen een hoog rendement van circa 60 procent.’

En hoe functioneren deze centrales?

‘Kijk, er is een technische en een economische werkelijkheid. Bij de planning van de wijze waarop we de elektriciteitsvraag kunnen afdekken, gaan we eerst kijken of we elektriciteit kunnen inkopen op de Europese elektriciteitsmarkt. Die kan afkomstig zijn uit diverse bronnen – zon, wind, waterkracht, bruinkool, steenkool, gas en kernenergie. Vervolgens wekken we dat wat we niet hebben kunnen kopen op, met onze eigen elektriciteitscentrales; veelal met kolen, deels met gas- of STEG- en soms met CCGT-centrales².

De conventionele gascentrales staan stil, wat erg duur is, en de moderne (maar door de hoge gasprijs, toch nog dure) CCGT-centrales draaien in de praktijk maar enkele maanden per jaar, vooral om windstille dagen en koude periodes met nauwelijks opwek uit zonnepanelen te overbruggen. Ook is de vraag bij lage temperaturen veel hoger in Europa. In veel landen worden huizen verwarmd met elektriciteit, maar in Nederland niet.

Het probleem is dat de subsidies (vooral de Duitse) zonne- en windenergie zo massaal en goedkoop gemaakt hebben, dat die de met gas opgewekte elektriciteit qua prijs wegdrukken.’

Lukt dat, regelen met kolencentrales?

‘Ja, ook een kolencentrale kan op- en afregelen, weliswaar niet zo snel als een CCGT-unit, maar het is zeker mogelijk. Wel moeten we er rekening mee houden, dat een kolencentrale iets langer nodig heeft om een extra vraag (hogere opwek) te gaan leveren. Maar ook dit kan regeltechnisch opgelost worden, hoewel dit een negatieve invloed heeft op het rendement van de centrale.’

Tegenstanders van duurzame energie zeggen dat duurzame energie geen zin heeft, omdat je voor de volle honderd procent fossiele energie als back-up moet hebben en dat je per saldo meer CO₂ verstoekt dan je bespaart. Klopt dat?

‘Niet in die mate. Als er op dit moment geen duurzame energie was, zouden we nu vooral atoomstroom en kolenstroom hebben, want dat is het goedkoopst. Als de zon schijnt, verstoken we nauwelijks gas en vindt de opwek veelal plaats met kolen en gas- of STEG-units (gecombineerde stoom- en gasturbine), want dat kunnen we tot nu toe vanwege de voorspelbaarheid grofweg regelen met bestaand vermogen. Maar voor windstille periodes (opgeteld zo’n 21 dagen per jaar in Noordwest-Europa) en

koude periodes in de winterdag moeten we CCGT-centrales klaar hebben staan. Je hebt dus een vrijwel 100 procent back-up nodig voor het windvermogen en zonnevermogen. Overigens faciliteren de grote elektriciteitscentrales de inpassing van duurzame energiebronnen, zoals zonnepanelen en windmolens, door ervoor te zorgen dat de frequentie van het elektriciteitsnet en ook de netspanning op het juiste niveau wordt gehouden. Zonnepanelen en windmolens leveren hier geen bijdrage aan.'

Hoever kun je eigenlijk gaan met inbouwen van duurzame energie in het elektriciteitsnet?

'Voor Nederland ken ik daarover geen cijfers. Voor Duitsland wordt dit uitgezocht. Voorlopige conclusie lijkt te zijn dat minimaal 35 procent van het opgewekte actieve vermogen roterend moet zijn (dus uit gas-, stoom- en waterkrachtturbines). Als het aandeel roterend vermogen lager wordt, houd je het elektriciteitsnet niet meer stabiel en zal dat leiden tot uitval.'

Vind je dat kolen duurder gemaakt moeten worden?

'Nee, ik vind dat onzin. De kolenprijs is momenteel laag en hiermee kunnen we nog geld verdienen in een moeilijke markt. Die geven de laagste consumentenprijs en bovendien kun je die over de hele wereld kopen. Je maakt je met kolen ook minder afhankelijk van de gastoevoer uit landen zoals Rusland. Van kolen kun je eenvoudig hele grote voorraden aanleggen. En de afgassen (restgassen) van kolen worden al een heel eind gezuiverd. Ook biedt een kolencentrale de mogelijkheid om biomassa bij te stoken, wat weer een positief effect heeft op de CO₂-reductie. We lozen wel een hoop warmte en CO₂, maar dat heb je nu eenmaal met thermische opwekking (warmteopwekking). Ik zou ervoor zijn om die afvalwarmte zoveel mogelijk te gebruiken, bijvoorbeeld voor stadsverwarming. Zoals dat op diverse plaatsen in Nederland al gebeurt. Zo levert de Amercentrale warmte aan de steden Tilburg en Breda. Ook steden als Utrecht en Amsterdam kennen soortgelijke

stadsverwarmingsprojecten. Dat een groot deel van de afvalwarmte nu gewoon verloren gaat, is buitengewoon jammer.'

En toch heb ik het idee dat er ergens iets niet gaat zoals wij dat bedoeld hebben. De schoonste en best regelbare machines gebruiken we niet of weinig.

'Ik kan me dat voorstellen, maar ik zei al dat je een technische en een economische werkelijkheid hebt. Als het opwekken van elektriciteit in de huidige markt met gas- en elektriciteitscentrales te duur is, kun je dit wel doen, maar dan verlies je nog meer geld dan wanneer je gascentrales laat stilstaan.

En het ligt ook aan de Europese en Nederlandse politiek, want we hadden een dijk van een nutsbedrijf, dat ook maar beperkt winst hoefde te maken. We produceerden elektriciteit tegen maatschappelijk aanvaardbare kosten.

Begin 2000 moest de elektriciteitssector zo nodig geliberaliseerd worden. Dat was niet mijn idee en ook niet het idee van de SP, maar ondertussen is het wel gebeurd. Daarbij bleken overheden in het liberaliseringsproces niet altijd even consequent te zijn.

Zo stimuleerde de Duitse overheid door enorme subsidies, 12 miljard euro per jaar, de opwek via zonnepanelen. En legde de Nederlandse overheid tijdens de bouw van nieuwe kolencentrales aan energiebedrijven een kolenbelasting op, terwijl ze die eerder nog gestimuleerd had om nieuwe centrales te bouwen. Onbegrijpelijk, omdat Nederland als enige land deze belasting heeft ingevoerd, waardoor onze concurrentiepositie ten opzichte van buitenlandse energiebedrijven onder druk is komen te staan. Een derde voorbeeld zijn de enorme investeringen die zijn gedaan in de moderne CCGT-centrales (hoog rendement) die door de sterke concurrentie van gesubsidieerde duurzame energie en de hoge gasprijzen onvoldoende draaiuren kunnen maken om rendabel te zijn. Wel zijn deze moderne gascentrales nodig om gedurende een beperkt aantal maanden per jaar de leveringszekerheid van het elektriciteitsnet veilig te stellen.

Ook hieruit blijkt, dat de duurzame energie zo georganiseerd is dat die moderne elektriciteitscentrales niet betaalbaar kunnen laten draaien.

De overheid dwingt mijn werkgever om commercieel te zijn, maar werpt tegelijkertijd allerlei barrières op door allerlei gesubsidieerde duurzame energieprojecten en nieuwe belastingen (zoals de kolentaks) in te voeren.'

Hoe zie je de toekomst voor je?

'Veel van mijn collega's en ikzelf zijn heel erg bezorgd, dat het hoogspanningsnet vroeg of laat uitvalt (black-out) en we vragen ons ook af hoe lang ons bedrijf deze situatie economisch en financieel kan blijven volhouden. De werkgelegenheid in de elektriciteit producerende sector staat erg onder druk en op dit moment gaan er veel banen en specialistische kennis verloren.'

1 Op verzoek van de geïnterviewde is de naam gefingeerd.

2 STEG: Centrale van 1 of meerdere gasturbines + stoomturbine en Stoomlevering naar industrieel proces. CCGT: Combinatie van gasturbines + stoomturbine zonder stoomlevering naar industrieel proces. Conventionele centrale: stoomketel + stoomturbine/generatorcombinatie.

‘IN ONS STRAATJE’

Tekst: Patrick van Lunteren Foto: flickr / Nationaal Archief / The Commons

De komende decennia verandert de samenstelling van het gas in Nederland. Omdat het eigen gas op den duur opdraakt, zal Nederland steeds meer gas importeren, voornamelijk uit Rusland. Is uw cv-ketel daar klaar voor?

Het kabinet zal bij wet vastleggen dat nieuwe cv-ketels en andere apparaten geschikt moeten zijn om nieuwe gassamenstellingen aan te kunnen. Ketels die we nu kopen, kunnen dus zeker twintig jaar mee. Dat heeft de minister beloofd aan SP-woordvoerder Paulus Jansen. De komende decennia verandert namelijk de samenstelling van het gas in Nederland. Omdat het eigen gas op den duur opdraakt, zal Nederland steeds meer gas importeren, voornamelijk uit Rusland. Ook komt er vloeibaar gas (LNG) via de Rotterdamse Haven binnen. Grote schommelingen in de gassamenstelling kunnen voor veiligheidsrisico's zorgen, omdat onze apparaten er niet op gemaakt zijn. Het importgas heeft immers een andere samenstelling dan het gas dat in Nederland in de grond zit. Nederland heeft aardgas met een zeer constante samenstelling. Het aardgas uit Slochteren is voor veel toestellen de Nederlandse standaard geworden. Het Slochterengas heeft een hoog stikstofgehalte en heeft daardoor een relatief laag calorische waarde (L-gas). Nederland is met deze aardgassamenstelling een uitzondering in Europa.

NORDSTREAMLEIDING

In november 2011 werd de eerste fase van de 'Nordstreamleiding' officieel in gebruik gesteld. Deze leiding transporteert aardgas rechtstreeks van Rusland naar Duitsland en Nederland. Daarmee wordt de voorzieningszekerheid verbeterd. Vanaf najaar 2014 gaat Nordstream 55 miljard kubieke meter aardgas van Rusland naar West-Europa transporteren. Met de ingebruikstelling van de leiding wordt de voorzieningszekerheid van aardgas in Nederland en andere West-Europese landen in principe verbeterd, omdat de leiding door de Oostzee rechtstreeks van

Rusland naar Duitsland loopt en gas niet langer uitsluitend via Oekraïne en Wit-Rusland naar West-Europa stroomt. Met deze landen heeft Rusland de afgelopen jaren gasconflicten uitgevochten. Nordstream heeft Gazprom als grootaandeelhouder (51 procent). Onze eigen Gasunie participeert met 9 procent in de leiding. De Europese gasconsumptie wordt voor meer dan 25 procent gedekt door Russisch gas. Niet al het door Nederland geïmporteerde gas gaat daadwerkelijk naar een Nederlandse eindverbruiker. Vanwege de gunstige geografische ligging en het aanwezige gasnetwerk is Nederland een 'natuurlijk' doorvoerland voor gas uit Noorwegen (via Duitsland) en Rusland naar Zuid- en Centraal-Europa en het Verenigd Koninkrijk.

GASROTONDE

De samenwerking met Rusland gaat in grote stappen verder. Een Russische joint venture bouwt een olie- en gasterminal in de Rotterdamse haven. Die moet de positie van Nederland als

gasrotonde van West-Europa nog verder verstevigen. Met de komst van al dat gas uit Rusland zou Nederland zelf de eigen gaskraan wat verder dicht kunnen draaien. Door bijmengen van Russisch hoogcalorisch gas met ons eigen laagcalorisch gas, uiteraard binnen de acceptabele bandbreedtes, kunnen we dan nog langer toe met onze huidige cv-ketels en apparaten.

De hand aan de gaskraan betekent ook dat we veel langer dan nu geraamd was onze eigen gasvoorraad behouden. Dat is politiek-geografisch gezien niet onverstandig en het scheelt ook flink wat aardbevingen in Groningen. De SP waakt er dan ook voor dat een gaskwaliteitbeleid dat eenzijdig gericht is op de snelle uitrol van de gasrotonde, overigens ingegeven door de belangen van de minister van Financiën als aandeelhouder van Gasunie, negatief uitpakt voor de Nederlandse economie als geheel. Het is verstandig die toekomstige specificaties voor de gassamenstelling ook te bezien vanuit het perspectief van enerzijds veilige en doelmatige inzet van gas en anderzijds ketenintegratie.

Dat laatste betekent wat de SP betreft dat de minister in overleg met grootverbruikers, gasleveranciers en netbeheerder moet bezien hoe we de gaswet zo inrichten dat ook op langere termijn de gasspecificaties binnen voor het gasgebruik aanvaardbare en verantwoorde bandbreedte blijven. De minister kiest ook hier helaas weer voor vrije markt en opent een ideeënbus, de zogenaamde SBIR Gassamenstelling. Vorig jaar werd daarin 600.000 euro beschikbaar gesteld om nieuwe technologieën en innovaties aan te dragen om de wisselingen van de nieuwe samenstelling nog beter te kunnen beheersen en de nieuwe gassen zonder complicaties te kunnen gebruiken. Het is te hopen dat we daarmee op tijd zijn om gas als flexibele transitiebrandstof in te zetten op weg naar een duurzame energievoorziening. Goed dat uw cv-ketels en boilers in 2021 alvast zijn toegerust op het Russische gas.

SPANNING

GROTER IS NIET ALTIJD BETER

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Versijnt 11 keer per jaar, jaargang 15, nummer 5, mei 2013

GROTER IS NIET ALTIJD BETER

In dit nummer van *Spanning* stelt Ronald van Raak grote vraagtekens bij de plannen van minister Plasterk om gemeenten te laten fuseren. Gemeenten krijgen steeds meer taken toegewezen door de centrale overheid, maar ontvangen tegelijkertijd minder geld. Van Raak betoogt dan ook terecht dat mensen die zorg nodig hebben het kind van de rekening zullen worden.

Arjan Vliegthart laat in zijn artikel zien dat veel plannen als die van Plasterk om supergemeenten en superprovincies te creëren geen doorgang zullen vinden in hun huidige vorm, omdat het kabinet heeft nagelaten steun te zoeken in de Eerste Kamer, waar het geen meerderheid heeft.

Verder in *Spanning* een drietal artikelen over belastingontwijking door multinationals, waar Nederland een prominente rol in speelt. Uit het pas verschenen boek *Het Belastingparadijs* wordt duidelijk dat Nederland ondanks een motie die onlangs door een meerderheid in de Tweede Kamer werd aangenomen waarin het tegendeel beweerd werd, wel degelijk een belastingparadijs voor multinationals en artiesten als Bono en Mick Jagger is.

Arnold Merkies beschrijft hoe de SP al sinds 2006 probeert het onderwerp belastingontwijking op de politieke agenda te zetten. Hij constateert dat nu bij steeds meer partijen het besef doordringt dat aanpak van dit grote probleem urgent is, maar tot concrete maatregelen heeft dit nog niet geleid. Dennis de Jong geeft in zijn bijdrage aan dat op Europees niveau belastingontwijking door multinationals wel degelijk kan worden aangepakt. Hij doet daartoe een aantal voorstellen, die inmiddels door de economische commissie van het Europees Parlement worden besproken. Binnenkort wordt duidelijk of deze voorstellen daadwerkelijk worden overgenomen. Bijzonder hoogleraar arbeidsverhoudingen Paul de Beer en organizer bij FNV Bondgenoten Ron Meyer blikken terug op het sociaal akkoord, dat

onlangs gesloten werd door kabinet, werkgevers en werknemers. Beiden zien positieve punten in het akkoord, hoewel De Beer moet constateren dat aan de werkloosheid op korte termijn niets gedaan wordt en Meyer een duidelijk investeringsplan mist. Fractievoorzitter van de SP in Rotterdam Leo de Kleijn en enkele andere lokale SP-vertegenwoordigers geven hun visie op het thema democratisering van de economie. Zij pleiten voor een brede en sterke sociale beweging en een sterke socialistische partij om af te dwingen dat economische beslissingen niet langer achter gesloten deuren door een kleine elite worden genomen. Onderzoeker bij Movisie (kennisinstituut op het gebied van sociale vraagstukken) Aletta Winsemius recenseerde voor *Spanning* het boek *The Spirit Level*, waarin door twee Britse epidemiologen gesteld wordt dat grote inkomensongelijkheid, zowel bij rijke als bij arme mensen voor veel ellende zorgt.

In het negende deel van Parels van de Parlementaire Geschiedenis aandacht voor de Werkloosheidswet (WW). Een wet die na de Tweede Wereldoorlog tot stand kwam en in latere jaren nog werd uitgebreid, waardoor de positie van werkloze werknemers aanzienlijk verbeterde. Vanaf de jaren tachtig kwam daar echter verandering in en werd de WW steeds soberder en minder toegankelijk.

Op de achterkant in de vaste rubriek 'In ons straatje' wordt stilgestaan bij de bezuinigingen op de thuiszorg. Uit recent onderzoek dat is uitgevoerd in opdracht van Abvakabo FNV blijkt onder meer dat de werkelijke besparing veel lager uitvalt, veel thuiszorgmedewerkers in de WW of de bijstand zullen belanden en de druk op mantelzorgers fors toeneemt.

INHOUD

- 3 HET 'EERLIJKE VERHAAL' VAN MINISTER PLASTERK
- 5 DE BLINDE VLEK VAN RUTTE EN SAMSOM
- 7 HET GROOTSTE BELASTINGPARADIJS TER WERELD
- 8 SP ZET BELASTINGONTWIJKING AL JAREN OP DE POLITIEKE AGENDA
- 10 BELASTINGONTWIJKING: GEEN ONOPLOSBAAR PROBLEEM
- 12 'SOCIAAL AKKOORD BIEDT GOEDE PERSPECTIEVEN'
- 13 'WIJ MOETEN DURVEN KNOKKEN VOOR EEN INVESTERINGSAGENDA'
- 14 DE SP EN DE DEMOCRATISERING VAN DE ECONOMIE
- 16 INKOMENSONGELIJKHEID TERUG OP DE AGENDA?
- 18 PARELS UIT DE PARLEMENTAIRE GESCHIEDENIS 9
- 20 'IN ONS STRAATJE'

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP
Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.
Abonnementenadministratie
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 40
E administratie@sp.nl
Redactieadres
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 35
E spanning@sp.nl
Redactie
Tijmen Lucie
Arjan Vliegthart
Tekstredactie
Daniël de Jongh
Redactieraad
Hans van Heijningen
Tiny Kox
Ronald van Raak
Basisontwerp
Thonik en BENG.biz
Vormgeving
Robert de Klerk
Mark Ofman
Gonnie Sluijs
Foto cover
Lyander Schmitz

HET 'EERLIJKE VERHAAL' VAN MINISTER PLASTERK

Tekst: Ronald van Raak

De regering schuift verantwoordelijkheden af naar gemeenten en gaat daarbij ook nog eens flink bezuinigen. Dat gaat ten koste van mensen die onze zorg nodig hebben. Volgens Ronald van Raak kunnen we bij de raadsverkiezingen afrekenen met dit asociale beleid.

'Dag buurman. Wilt u mijn oma verzorgen, mijn zoon aan het werk helpen en mijn neefje op het rechte pad brengen? En dat allemaal voor de helft van de kostprijs?' De regering heeft zo'n buurman gevonden: de gemeenten. De zorg voor ouderen en zieken, de hulp aan jongeren en werklozen, de

regering gooit de verantwoordelijkheid bij de gemeenten over de schutting. Minister Plasterk belooft dat gemeenten deze taken efficiënter en voor veel minder geld kunnen doen. Het eerlijke verhaal is dat gemeenten straks in grote financiële problemen komen en mensen niet meer de zorg krijgen die ze nodig hebben.

GROOTSCHALIGE KLEINSCHALIGHEID

De regering wil dat taken op het gebied van zorg en werk dichter bij de mensen worden georganiseerd. Om die taken te kunnen uitvoeren moeten gemeenten volgens de regering groter worden, tot minimaal 100.000 inwoners. Dit is de paradox van de kleinschaligheid: om lokaal maatwerk te kunnen leveren, wordt het beleid verder van de mensen georganiseerd. Na protest van gemeenten heeft minister Plasterk de harde eis van 100.000 inwoners losgelaten, maar gemeenten moeten wel voor 31 mei aangeven met welke gemeenten ze gaan samenwerken. Met die gemeenten zullen ze later moeten fuseren.

POLITIEK VAN HET VOLDONGEN FEIT

Bij herindelingen wordt gebruik gemaakt van een goedkope managementtruc: plaats gemeenten voor een voldongen feit. Gemeenten mogen eerst proberen met minder geld de nieuwe taken zelf uit te voeren. En als dat niet lukt moeten zij fuseren. Terwijl minister Plasterk weet dat herindelingen geen geld opleveren, maar alleen maar

PLASTERK IN SPAGAAT

In december 2012 vroeg SP-fractievoorzitter Tiny Kox in de Eerste Kamer de visie van minister Plasterk op het bestuur. Na vier maanden wachten verscheen in april 2013 *Bestuur in samenhang*. Maar dit visiestuk had beter kunnen heten: Plasterk in spagaat. Plasterk wil geen 'blauwdrukdenken', maar gooit wel het hele bestuur overhoop. Plasterk wil herindelingen 'van onderop', maar vraagt provincies wel om fusies af te dwingen. Plasterk wil een 'goed gesprek' met de burgers, maar weigert hen zeggenschap te geven in een referendum. Dit stuk toont vooral de onmacht van de minister.

KIEZEN OF LANDSDELEN?

Niet alleen de gemeenten, maar ook de provincies moeten op de schop. Plasterk wil vier, vijf of zes 'landsdelen', maar durft niet aan te geven hoe die er precies uit moeten zien. De minister kiest ook hier voor de politiek van voldongen feiten, door eerst één superprovincie af te dwingen, zodat de rest wel moet volgen: een samenvoeging van Noord-Holland, Utrecht en Flevoland. Na protest van deze provincies heeft hij de datum van 1 januari 2015 losgelaten, maar daarmee zijn de plannen nog niet van tafel. Utrecht en Flevoland hebben ondertussen aangekondigd dat zij eerst een referendum willen houden.

geld kosten (zie kader). Een andere truc is om in een gebied één grote gemeente af te dwingen, waarna de rest wel moet volgen. In Friesland werd in 2011 Súdwest-Fryslân gevormd, met meer dan zeventig kernen. Daardoor gaan nu ook omliggende gemeenten herindelen.

VAN WIE IS DE DEMOCRATIE?

Minister Plasterk zegt dat hij herindelingen wil 'van onderop'. Daar bedoelt hij mee: met steun van de meerderheid van de betrokken gemeenteraden (wat betekent dat de raad in één bepaalde gemeente opzij kan worden gezet). Maar de lokale democratie, die is niet van de raadsleden, maar van de lokale bevolking. Die kiest vertegenwoordigers, die kunnen beslissen over de bouw van huizen, het onderhoud van wegen, of de hulp aan ouderen. Maar als het gaat om de inrichting van de lokale democratie, is het woord niet aan de vertegenwoordigers, maar aan de inwoners zelf, bijvoorbeeld in een referendum.

DOOR SCHADE EN SCHANDE

Minister Plasterk heeft een achterhaalde visie: de onzalige gedachte dat groter beter en goedkoper is. Terwijl we door schade en schande hebben geleerd dat groter vooral slechter en duurder is: bij de woningcorporaties, in het onderwijs, in de zorg. De toekomst is niet aan grootschalig en opgeblazen bestuur, maar aan kleinschalig en bescheiden bestuur. Het gemeentebestuur zal de komende jaren ingrijpend van karakter veranderen, van overwegend ruimtelijk beleid naar uitvoering van zorg. Dan moeten we niet nu keihard gaan bezuinigen. Dan moeten we niet nu het hele lokale bestuur op zijn kop zetten.

HET KIND VAN DE REKENING

- De gemeenten worden verantwoordelijk voor het jeugdbeleid, maar met een bezuiniging van 450 miljoen.
- Gemeenten krijgen 570 miljoen minder voor huishoudelijke verzorging en 1,7 miljard minder voor verzorging en begeleiding voor zieken en ouderen (AWBZ).
- Met de Participatiewet wordt 1,86 miljard bezuinigd. Dit treft mensen die werken op de sociale werkplaatsen (WSW), jonge gehandicapten (Wajong) en mensen die (deels) arbeidsongeschikt zijn (WIA). Ook wordt 409 miljoen gekort op mensen die in de bijstand zitten en werk zoeken (WWB).

GROTER IS NIET GOEDKOPER

'Gemeentelijke schaalvergroting levert geen geld op.' Dat berekende Maarten Allers van de Rijksuniversiteit Groningen, in Economisch Statistische Berichten (ESB) van 28 mei 2010.

- Grotere gemeenten betekent weliswaar minder bestuurders (wethouders, raadsleden), maar ook extra managementlagen om taken te coördineren.
- Kleine gemeenten hebben naar verhouding niet meer, maar juist minder personeel.
- Grotere gemeenten hebben niet minder, maar juist meer uitgaven per inwoner.

HET VERZET ORGANISEREN

In bijna elke gemeente klinkt nu protest over de decentralisaties, de bezuinigingen en de herindelingen. Ook bij bestuurders en raadsleden van PvdA en VVD, die niet verantwoordelijk willen zijn voor het afschuifbeleid van hun regering. De afdelingen van de SP kunnen lokaal het verzet organiseren, zoals we ook landelijk met de jeugdzorg en de thuiszorg hebben gedaan. De lokale raadsfracties kunnen van hun gemeentebesturen eisen dat die niet meewerken aan de plannen van Plasterk, maar protest laten horen. Gemeenten hoeven niet mee te werken aan hun financiële ondergang.

Maar vooral moeten we laten zien hoe mensen die onze zorg nodig hebben in de steek worden gelaten. Door ook hun protest te organiseren en onze alternatieven te presenteren. Dat is bovendien een goede voorbereiding op de raadsverkiezingen van maart 2014. Dan zal voor veel kiezers duidelijk zijn wat de maatregelen van de regering voor hen gaan betekenen. Dan moet voor hen ook duidelijk zijn dat de SP hun bondgenoot is. Door de decentralisaties worden de verkiezingen voor de gemeenteraad meer dan ooit een landelijke strijd: zij worden een referendum over het falende regeringsbeleid.

DE SP DOET HIER NIET AAN MEE

In de provincies Zuid-Holland en Noord-Brabant zit de SP in het bestuur. Als het aan minister Plasterk ligt krijgen provincies een grotere rol om gemeentelijke herindelingen af te dwingen. De SP wil hier niet aan mee doen.

In Zuid-Holland (waar de SP in een college zit met VVD, CDA en D66) is de provincie graag bereid gemeenten te ondersteunen als zij vrijwillig willen herindelen, maar neemt de provincie niet het initiatief en gaat zij geen herindelingen afdwingen als dat niet nodig is. Bij elke herindeling moet het draagvlak van de bevolking worden bepaald. Dit is een belangrijke breuk met vorige colleges waar de SP niet in zat. Dat geldt ook voor Noord-Brabant (waar de SP in een college zit met VVD en CDA), waar de provincie bereid is vrijwillige herindelingen te ondersteunen, maar gemeenten daar niet toe zal dwingen. De SP vindt ook hier dat herindelingen alleen kunnen plaatsvinden als daarvoor voldoende steun is van de bevolking.

DE BLINDE VLEK VAN RUTTE EN SAMSOM

SAMSOM EN RUTTE VERGETEN 'BRUGGEN TE SLAAN' MET DE EERSTE KAMER

Tekst: Arjan Vliegenthart Foto: Werry Crone / Hollandse Hoogte

Het feit dat de regering geen meerderheid heeft in de Eerste Kamer leidt tot steeds meer zichtbare problemen voor het kabinet-Rutte II. Geen wonder dat de regeringspartijen, de VVD voorop, zenuwachtig beginnen te worden. Maar in plaats van te wijzen naar de Eerste Kamer hadden zij tijdens het formatieproces beter moeten opletten. De Eerste Kamer gedraagt zich anders dan Rutte en Samsom gedacht hadden, de gevolgen worden nu duidelijk.

Nu het kabinet-Rutte II grote moeite heeft om meerderheden voor zijn plannen te vinden in de Eerste Kamer, worden de geluiden dat de Eerste Kamer een toontje lager moet zingen, sterker. Het is opvallend dat deze geluiden vooral uit VVD-hoek komen, een partij die altijd juist sterk leek te hechten aan de onafhankelijke positie van de senaat. Luidde eerst VVD-senator Frank de Grave de noodklok door te roepen dat het land onbestuurbaar zou worden als de Eerste Kamer zich kritisch zou opstellen, vorige maand maakte VVD-fractie-voorzitter in de Tweede Kamer Halbe Zijlstra het mogelijk nog bonter door te dreigen dat de Senaat maar beter zou kunnen worden opgeheven als die de plannen van de huidige regering niet zonder meer zou goedkeuren.

DE FORMATIE: SNELHEID VOOR DEGELIJKHEID

De senaat zou politiker zijn geworden en steeds meer op de Tweede Kamer gaan lijken. De vraag is echter of dat waar is. Vooral nog is daar weinig van te merken. Het aantal wetsvoorstellen dat is afgekeurd ligt niet significant hoger dan in de afgelopen jaren en partijen in de Eerste Kamer stemmen niet vaker tegen voorstellen dan hun tegenvoeters in de Tweede Kamer dat doen. In zoverre is er dus niets nieuws aan de hand. Het is dan ook niet de senaat die anders is gaan werken, maar de regering die tijdens het formatieproces verzuimd heeft om te zoeken naar vruchtbare samenwerking met beide Kamers. Dat wreekt zich nu. Daaraan is de senaat niet schuldig, maar Rutte en Samsom die

zich onvoldoende rekenschap hebben gegeven van de noodzaak om ook in de Eerste Kamer op voldoende steun te kunnen rekenen. Na de verkiezingen van september draaiden PvdA en VVD in een noodgang een regering in elkaar, waarbij inhoudelijke dossiers met het grootste gemak werden uitgeruild. Aan het feit dat de twee partijen in de Eerste Kamer geen meerderheid hadden, werd geen aandacht besteed. En dat wreekt zich nu op twee manieren: het klakkeloos uitruilen van inhoudelijke punten leidt ertoe dat er in beide partijen de nodige onrust is over het gevoerde beleid en de ontbrekende meerderheid in de Eerste Kamer maakt het voor de regering noodzakelijk om voor de bedachte plannen eerst steun te gaan zoeken bij andere partijen, die elk hun eigen wensen en verlangens hebben. Voor sommige plannen betekent dat waarschijnlijk dat ze nooit in de huidige vorm in de praktijk zullen worden gebracht. De plannen van minister Plasterk, die Ronald van Raak in zijn bijdrage in deze *Spanning* beschrijft, om tot supergemeenten en superprovincies te komen, kunnen in hun huidige vorm in ieder geval niet op een meerderheid in de senaat rekenen. Vandaar ook dat minister Plasterk begonnen is met het maken van terugtrekkende bewegingen.

DE EERSTE KAMER EN DE GRONDWET

Het feit dat de regering op voor haar belangrijke terreinen haar zin niet krijgt, leidt tot de nodige wrevel bij de regeringspartijen. Maar in plaats van in de spiegel te kijken, wordt er vooral gewezen naar anderen, waaronder de Eerste Kamer. Die zou wetten alleen op hun vorm en mogelijke uitvoeringsproblemen mogen toetsen en verder de politiek aan de Tweede Kamer moeten overlaten. Daarbij beroept men zich op van alles en nog wat: het staatsrecht, de parlementaire geschiedenis en de Grondwet. Het is echter een wijdverbreid misverstand dat de Eerste Kamer wetten niet inhoudelijk zou mogen toetsen. De Grondwet is helder: de volksvertegenwoordiging bestaat uit twee Kamers die beide wetten moeten goedkeuren. Welke criteria daarbij gehanteerd moeten worden, is nergens vastgelegd. Het staat partijen geheel vrij om hun

eigen afweging te maken. Evenmin is de bewering dat de Tweede Kamer per definitie belangrijker zou zijn staatsrechtelijk juist. De Tweede Kamer heeft wel meer bevoegdheden dan de Eerste. Zo mogen alleen Tweede Kamerleden wetsvoorstellen amenderen en zelf wetsvoorstellen indienen. Voor de rest hebben beide Kamers dezelfde rechten. Politiek is dan ook nooit ver weg in de Senaat – nu niet en vroeger niet. Het is hooguit de taal en toon die anders is: standpunten worden vaker ingekleed in wetstechnische argumenten en uitvoerbaarheidsproblemen, maar de grondtoon blijft dezelfde. Sterker nog, ook in de senaat worden wel eens onder politieke druk wetsvoorstellen aangenomen die technisch gezien grote mankementen vertonen. De politieke opportuniteit wint het dan van de wetenschappelijke rationaliteit. Je kunt er je vraagtekens bij zetten, maar je kunt niet stellen dat dit in het verleden anders was dan vandaag de dag.

HET PRIMAAT VAN DE TWEDE KAMER

In de praktijk ligt het primaat van de politiek in de Tweede Kamer. Dat is ook goed, Tweede Kamerleden worden immers rechtstreeks gekozen en zijn fulltime volksvertegenwoordiger. Vandaar ook dat de partijen in de Eerste Kamer over het algemeen dezelfde politieke lijn volgen als hun bondgenoten in de Tweede Kamer. Het maakte daarbij overigens niet uit om welke partij het gaat. Van links tot rechts, van oppositie- tot coalitiepartij, elke partij in de Senaat volgt in beginsel het stemgedrag van de Tweede Kamer. Het komt echter soms voor dat de Eerste Kamer vindt dat, ondanks de politieke afweging in de Tweede Kamer, wetsvoorstellen zoveel wetstechnische of uitvoeringsproblemen hebben dat ze maar beter niet kunnen worden aangenomen. Dat was vroeger zo en dat is nu niet anders.

Tijdens de formatie is willens en wetens geen rekening gehouden met de Eerste Kamer, terwijl voor de mogelijke gevolgen vooraf door vriend en vijand werd gewaarschuwd. Zowel Emile Roemer als Jolande Sap waarschuwden direct na de verkiezingen voor de problemen die een ontbrekende meerderheid in de

DE SP EN DE EERSTE KAMER

Het huidige tweekamerstelsel kampt met een aantal structurele problemen. Vooral de toenemende stroom aan Europese wet- en regelgeving wordt door ons huidige parlementaire stelsel niet goed opgevangen, waardoor we de rechten die we volgens het Verdrag van Lissabon wel degelijk hebben niet ten volle kunnen benutten. Daarnaast kan het besluitvormingsproces sneller en effectiever, hoewel het vaak de regering is die het proces ophoudt door lang te doen over antwoorden op vragen van Tweede en Eerste Kamerleden. Daarom is de SP in beginsel voorstander van een eenkamerstelsel, zoals we dat ook in een aantal Scandinavische landen kennen. Binnen deze ene Kamer kunnen dan aparte commissies in het leven worden geroepen om Europese regelgeving steviger tegen het licht te houden en eventuele uitvoerbaarheidsproblemen van wetten op te sporen. Voor dit idee is echter een grondwetswijziging en daarmee een tweederdemeerderheid in Tweede en Eerste Kamer noodzakelijk. Die is er op dit moment niet. En zolang die er niet is, mag van elke parlementariër geëist worden dat hij of zij zijn of haar grondrechtelijke functie ten volle benut, of de regering daar nu blij mee is of niet.

Eerste Kamer met zich mee zou kunnen brengen. Maar in plaats van bredere steun te zoeken voor hun plannen kozen VVD en PvdA ervoor deze waarschuwingen bewust te negeren. Nu het kabinet de politieke strijd niet lijkt te kunnen winnen, is het raar om naar de spelregels te wijzen, die van tevoren vastlagen, en niet naar de gevolgde strategie. Er zijn goede redenen om het functioneren van ons politieke stelsel nog eens goed tegen het licht te houden, maar niet omdat de Eerste Kamer zich nu anders gedraagt. Zolang de regering dat niet wil begrijpen, zal ze onherroepelijk tegen dezelfde problemen blijven aanlopen.

HET GROOTSTE BELASTINGPARADIJS TER WERELD

Tekst: Tijmen Lucie

Onlangs nam een meerderheid in de Tweede Kamer een motie van PVV-Kamerlid Roland van Vliet aan, waarin gesteld werd dat Nederland geen belastingparadijs is. Dat Nederland dat voor multinationals, artiesten en malafide personen wel degelijk is, maken (oud-)Quote-journalisten Joost van Kleef, Martin van Geest en Henk Willem Smits met overtuigend bewijs duidelijk in hun pas verschenen boek *Het Belastingparadijs*.

Het verhaal dat Nederland een belastingparadijs is voor multinationals is niet nieuw. Al in 2006 publiceerde de Stichting voor Onderzoek naar Multinationale Ondernemingen (SOMO) het onderzoeksrapport *The Netherlands: A tax haven?* Zoals blijkt uit de titel en de inhoud van *Het Belastingparadijs* kunnen we het vraagteken inmiddels wel weglaten. De cijfers liegen immers niet. In 2011 stroomde met behulp van 20.000 brievenbusmaatschappijen maar liefst 5.100 miljard euro door ons land om uit handen van welke fiscus dan ook te blijven. Een bedrag dat gelijk staat aan 10 procent van de wereldeconomie.

De grote vraag is natuurlijk: hoe heeft Nederland een belastingparadijs kunnen worden? Om hierop een antwoord te geven schetsen de auteurs de geschiedenis van de Antillenroute, waarin bijna alle Nederlandse trustbedrijven hun wortels hebben. Een route die vanaf 1955 grote betekenis kreeg, toen het belastingverdrag tussen Nederland en de Verenigde Staten uit 1947 werd uitgebreid naar de Antillen. Dankzij een combinatie van bijzonder lage tarieven voor rente, royalty en dividendinkomsten en het belastingverdrag groeiden de Antillen uit tot een erkend belastingparadijs. Omdat veel landen geen belastingverdrag met de Antillen hadden, sluisden multinationals hun inkomsten via een brievenbusmaatschappij in Nederland, dat grossierde in fiscaal aantrekkelijke belastingverdragen, door naar de Antillen. Dankzij deze Dutch-sandwichconstructie is Nederland een belastingparadijs geworden. Voorstanders van het gunstige Nederlandse belastingklimaat voor buitenlandse multinationals en privépersonen stellen dat het de Nederlandse schatkist veel geld oplevert (1 miljard euro) en werkgelegenheid verschaft voor dienstverleners en bedrijven. Beide voordelen vallen wel mee, zo blijkt uit *Het Belastingparadijs*. Een geldstroom van 5.100 miljard euro levert een half miljard aan belastingopbrengsten op. Dat is een gemiddelde heffing van 0,0095 procent. Ook wat betreft werkgelegenheid houdt het niet over: ongeveer 3.700 mensen op een beroepsbevolking van bijna 8 miljoen, wat neerkomt op 0,04 procent van de beroepsbevolking. Daarnaast zouden deze veelal hoogopgeleide mensen prima ander, nuttiger werk kunnen doen als Nederland géén belastingparadijs was. Ook de bedrijven zelf leveren nauwelijks werkgelegenheid op, want velen van hen bestaan uit niet meer dan een lege brievenbusmaatschappij.

Waarom is het Nederlandse belastingklimaat voor buitenlandse multinationals dan zo aantrekkelijk? In hoofdstuk vier, met de pakkende titel *F*ck the fiscus*, beschrijven de

auteurs in buitengewoon begrijpelijke taal de belangrijkste constructies van belastingontwijking door multinationals die in Nederland met behulp van belastingadviseurs, advocaten en trustkantoren opgetuigd zijn. De meest gebruikte is de zogenaamde 'deelnemingsvrijstelling', waarbij een bedrijf geen vennootschapsbelasting hoeft te betalen over de winst van een dochteronderneming. Het idee hierachter is dat de dochteronderneming zelf al vennootschapsbelasting heeft betaald en dat een bedrijf anders dubbel betaalt. Deze deelnemingsvrijstelling maakt het voor multinationals erg aantrekkelijk om hun winsten via een Nederlandse brievenbusmaatschappij door te sluizen naar Bermuda of de Maagdeneilanden, waar helemaal geen belasting wordt geheven.

Rest de vraag waarom het erg is dat Nederland een belastingparadijs voor multinationals is. Voorstanders stellen dat als het belastingklimaat voor buitenlandse multinationals hier ongunstiger wordt, ze toch wel uitwijken naar andere doorstroomlanden als Luxemburg of Ierland, waardoor wij inkomsten mislopen. De auteurs stellen daar terecht tegenover dat multinationals die nauwelijks belasting betalen in een land waar zij gevestigd zijn wel profiteren van allerlei voorzieningen en diensten die de overheid levert. Deze moeten vanzelfsprekend wel worden betaald, waardoor de rekening wordt doorgeschoven naar de burgers en het midden- en kleinbedrijf, die niet kunnen profiteren van allerlei belastingvoordelen. Vooral ontwikkelingslanden, maar ook de zuidelijke EU-lidstaten, lopen mede dankzij de Nederlandse belastingontwijkingconstructies miljarden aan inkomsten mis. Zo fiscaliseren zeventien van de twintig grootste Portugese bedrijven in Nederland en ontwijkt de rijkste man van Griekenland, Spiro Latsis, via Nederland de Griekse fiscus. Tegelijkertijd staat de Nederlandse belastingbetaler voor respectievelijk 17,7 en 4,1 miljard euro garant voor noodsteun aan Griekenland en Portugal.

Of dubieuze belastingconstructies in Nederland werkelijk aangepakt gaan worden is nog maar de vraag. Behalve bij de SP en GroenLinks staat de aanpak van belastingontwijking voor de andere partijen niet (hoog) op de agenda. Alleen al om die reden is het verschijnen van het (af en toe) vlot geschreven boek *Het Belastingparadijs* van groot belang. Wat u zelf eraan kunt doen: koop uw koffie niet langer bij Starbucks maar bij Koffiehuis Ome Dick, aldus de auteurs.

Martin van Geest e.a. *Het Belastingparadijs. Waarom niemand hier belasting betaalt – behalve u*

Uitgeverij Business Contact

ISBN: 9789047005605

Prijs: €19,95

SP ZET BELASTINGONTWIJKING AL JAREN OP DE POLITIEKE AGENDA

Tekst: Arnold Merkies Foto: kruif / Hollandse Hoogte

Op een seminar over belastingontwikking dat de Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen (SOMO) onlangs in Amsterdam organiseerde, werd mij gevraagd de politieke ontwikkeling te schetsen als het gaat om de aanpak van belastingontwikking. Ik nam ze mee terug in de tijd, naar bijna zeven jaar geleden. Ik was nog maar net begonnen als medewerker financiën voor de Tweede Kamerfractie van de SP, toen SOMO een rapport uitbracht over het fenomeen belastingontwikking, een onderwerp waar in die tijd nog maar weinig over werd gesproken.

Voor veel mensen was het lange tijd onbekend dat er in Nederland veel bedrijven actief zijn die vrijwel geen economische activiteiten ontplooiën, maar enkel gebruik maken van de belastingvoordelen die ons land aan multinationals biedt. Dankzij het onderzoeksrapport van SOMO uit 2006 kwam daar enige verandering in. Het liet zien dat er meer dan 20.000 van deze ‘brievensfirma’s’ in ons land aanwezig zijn die het Nederlandse belastingstelsel gebruiken om elders belasting te ontwijken. Naar aanleiding van dit rapport stelde de SP schriftelijke vragen in de Tweede Kamer. We vroegen de minister onder andere of Nederland als belastingparadijs kan worden bestempeld. Daarop kregen we als antwoord dat dat niet het geval was, omdat het hoogste tarief voor de inkomstenbelasting 52 procent bedraagt, hetgeen hoger is dan het hoogste tarief in veel andere landen. Een dergelijke ontwiking van vragen over belastingontwikking hebben we sindsdien nog veel vaker moeten meemaken. Zelfs ons verzoek om een onderzoek naar het ontwijken van belasting door multinationals en de rol die Nederlandse belastingklimaat daarbij speelt, werd geweigerd omdat het onnodig zou zijn. Door de fiscale voordelen die Neder-

land biedt aan multinationals, in combinatie met de vele belastingverdragen die we rijk zijn, lukt het veel multinationals om nauwelijks belasting te betalen. Het internationale bedrijfsleven gebruikt Nederland graag als tussenschakel in belastingroutes om winsten door te sluizen naar belastingparadijzen. Elk jaar stromen er om die reden duizenden miljarden euro's door Nederland heen. In 2006 ging het al om een schrikbarend bedrag van bijna 6.000 miljard euro. In 2008 liep dat zelfs op tot meer dan 12.000 miljard euro. Voor de goede orde: dat is meer dan twintig keer het totaal van wat we in Nederland in dat jaar samen verdienen. Dat Nederland een belangrijke rol speelt bij belastingontwikking, valt ook te zien aan het feit dat 91 van de 100 grootste bedrijven ter wereld in ons land zijn gevestigd.

Het fenomeen belastingontwikking krijgt de laatste tijd gelukkig steeds meer aandacht in de media en bij het grote publiek. Dat was een aantal jaar geleden wel anders. In de Tweede Kamer probeerde de SP het wel steeds onder de aandacht te brengen. Zo waren we de eerste partij die belastingverdragen met belastingparadijzen ter discussie stelde in de Tweede Kamer. Belastingverdragen worden over het algemeen gesloten om dubbele belasting bij bedrijven te voorkomen. Onze vraag was simpel: ‘Waarom sluit je zo'n verdrag af met een land waar de winst helemaal niet wordt belast? Dan kan er toch geen sprake zijn van dubbele belasting?’ In de praktijk blijkt immers dat multinationals handig gebruik kunnen maken van deze verdragen door winsten via ingewikkelde belastingroutes weg te sluizen. Nederland maakt heel vaak onderdeel uit van deze belastingroutes.

Totdat de SP het op de agenda zette werden – op de verdragen met onze buurlanden na – belastingverdragen nooit besproken in de Tweede Kamer.

Door samenwerking te zoeken met andere partijen behaalden we de benodigde 30 zetels om de belastingverdragen in het parlement te behandelen. Het lukte niet om de belastingverdragen met belastingparadijzen tegen te houden, maar we hadden wel de discussie aangezwengeld en er werd een nieuw verdragsbeleid beloofd. Twee jaar geleden zag dat nieuwe verdragsbeleid het licht. Helaas bleek het kabinet zijn lijn door te zetten, waarbij verdragen werden gesloten die gunstig uitpakten voor multinationals die de belasting willen ontwijken en zeer ongunstig voor ontwikkelingslanden die het zwaarst te lijden hebben onder belastingontwikking. De inkomsten die deze landen daardoor naar schatting mislopen zijn zeven maal zo hoog als het bedrag dat westerse landen jaarlijks uitgeven aan ontwikkelings-samenwerking. Ook het midden- en kleinbedrijf in ons eigen land wordt benadeeld, omdat het moet concurreren met multinationals die gebruik kunnen maken van een hele fiscale trukendoos, terwijl de kleinere bedrijven die mogelijkheden niet hebben.

Maar ook de Nederlandse overheid zelf loopt veel geld mis door belastingontwikking. Het is lastig om erachter te komen hoeveel precies, omdat bedrijven niet hoeven te rapporteren hoeveel belasting ze in Nederland afdragen, maar af en toe komt er wel eens wat naar buiten. Dat gebeurde bijvoorbeeld in 2008, toen uit gelekte informatie van de belastingdienst bleek dat Nederlandse multinationals nauwelijks bijdragen aan de schatkist. Vóór het uitbreken van de crisis viel dit minder op. De inkomsten uit de winstbelasting bleven weliswaar ver achter bij de ontwikkeling van de winsten, maar ze stegen wel, dankzij de enorme stijging van de winsten.

Het trustkantoor van de TMF Group in Amsterdam, waar rond de 3500 internationaal opererende bedrijven onderdak hebben gevonden met het doel gebruik te maken van de gunstige belastingfaciliteiten in Nederland.

Het uitbreken van de kredietcrisis heeft het probleem blootgelegd. Overheden hebben te maken met een sterke afname van de belastinginkomsten. Dat wordt veroorzaakt door de economische malaise en de afgenomen winsten, maar ook door een enorme groei in het gebruik van belastingconstructies. Eind 2009 besteedde Zembla een aflevering aan de mazen in de belastingwet, waarin professor Michielse van de Universiteit van Utrecht na onderzoek concludeerde dat Nederland jaarlijks 16 miljard euro aan belastinggeld misloopt als gevolg van belastingontwijking door multinationals. Door handig gebruik te maken van de Nederlandse belastingwetgeving, zo stelde Michielse, betaalden veel grote bedrijven niet het toenmalige belastingtarief van 25,5 procent over hun winsten, maar effectief slechts 6-7 procent.

Niet alleen in Nederland bestaat de tendens dat bedrijven steeds minder belasting betalen. Door internationale belastingconcurrentie dalen de inkomsten van overheden, met als gevolg dat in vele landen overheidsvoorzieningen als zorg, onderwijs en sociale zekerheid onder druk staan. De Europese Commissie maakte onlangs een schatting dat overheden in de Europese Unie een bedrag van 1.000 miljard euro per jaar mislopen door het ontduiken en ontwijken van

belasting. Dat is meer dan ze gezamenlijk aan zorg uitgeven. Het bedrag is zelfs zo groot dat het genoeg zou zijn om in grofweg tien jaar alle Europese overheidsschulden weg te werken.

Alleen internetgigant Google ontweek in 2011 al voor 2 miljard dollar aan belasting door gebruik te maken van de zogeheten *Double Irish Dutch Sandwich*, een constructie waarbij inkomsten via Ierland en Nederland uiteindelijk op Bermuda terechtkomen. Ook Apple betaalt bijna 2,5 miljard euro minder aan belasting door gebruik te maken van deze belastingroute.

Hoewel de cijfers voor zich spreken en aanpak van belastingontwijking gewenst is, lijkt een meerderheid van de Tweede Kamer de urgentie niet in te zien. Niet zo lang geleden stemde een meerderheid zelfs in met een motie van PVV-Kamerlid Roland van Vliet, die oproept afstand te nemen van de term belastingparadijs. Ook staatssecretaris Weekers van Financiën lijkt zich niet al te veel te bekommeren om belastingontwijking. Hij spreekt liever van 'een gunstig fiscaal klimaat' dan van een land dat belastingontwijking faciliteert. Ingrijpen daarin zou volgens hem werkgelegenheid kunnen kosten. Maar wie naar de werkgelegenheid kijkt die brievenbusbedrijven bieden,

kan haast niet anders dan concluderen dat dat weinig voorstelt. De staatssecretaris wacht nu al een hele tijd een onderzoek af dat is gemaakt in opdracht van lobbyorganisatie *Holland Financial Centre*, waarbij ook wordt gekeken naar de rol van de trustsector. Pas daarna komt hij met een reactie van het kabinet. In hoeverre hij met concrete maatregelen zal komen is onduidelijk. De Tweede Kamer kan hem daartoe opdracht geven, maar daarbij is de PvdA nodig om een meerderheid te vormen. Soms heeft aangegeven dat hij de belastingontwijking wil aanpakken, maar de realiteit is dat de PvdA tegen een aantal moties van onze kant heeft gestemd om dat ook in de praktijk te brengen.

Toch valt er een kentering te zien in het politieke denken. Steeds meer partijen hebben kritiek op de grootschalige belastingontwijking door het internationale bedrijfsleven en vinden dat er maatregelen moeten worden genomen om dit tegen te gaan. Ook internationaal zie je een verandering van inzicht. Zo worden op Europees niveau verschillende initiatieven genomen, onder andere in het Europees Parlement, waar Dennis de Jong zich actief voor inzet.

In de Tweede Kamer is een motie-Merkies/Klaver aangenomen, die de regering oproept in Europees verband werk te maken van meer transparantie over de belastingafdracht van multinationals. Wanneer bedrijven moeten aangeven hoeveel ze in elk land aan belasting betalen, pik je de bedrijven die zich in allerlei bochten wringen om de belasting te ontwijken er veel sneller uit.

Ook in de samenleving zie je de bereidheid groeien om in actie te komen tegen de oneerlijke verdeling van belastingheffing. In Groot-Brittannië heeft de actiegroepering UK Uncut al meerdere succesvolle acties gevoerd. Het is nu aan de Nederlanders om van zich te laten horen. Ook de SP zal haar steentje bijdragen door middel van acties, waar hopelijk veel leden aan mee doen. Want ook acties tegen belastingontwijking zijn onderdeel van de strijd voor een socialer Nederland.

BELASTINGONTWIJKING: GEEN ONOPLOSBAAR PROBLEEM

Tekst: Dennis de Jong Foto: Press Association / Hollandse Hoogte

De afgelopen weken stonden de media bol van de artikelen over belastingontwijking door multinationals en de rol die Nederland daarbij speelt. Veel mensen zijn er terecht kwaad over dat zij hun inkomsten zien dalen, vooral als gevolg van het doorgeslagen bezuinigingsbeleid, terwijl multinationals gewoon blijven profiteren van infrastructuur en voorzieningen, maar niet of nauwelijks belasting betalen. Dat is onrechtvaardig.

Het antwoord van de Nederlandse regering op bovenstaande kritiek is tot nu toe erg afhoudend geweest. Zij stelt dat het probleem van belastingontwijking wel meevalt en dat wij er juist van profiteren dat bedrijven zich hier op papier willen vestigen, omdat zij toch een beetje belasting betalen. Bovendien leveren volgens staatssecretaris van Financiën Weekers al die brievenbusbedrijven voor accountants en juristen de nodige banen op en doet Nederland gewoon wat de hele wereld doet: een zo gunstig mogelijk fiscaal klimaat creëren zodat veel multinationals zich in je land vestigen. Je zou wel gek zijn om je belastingen te verhogen, want dan stappen multinationals gewoon over naar een fiscaal aantrekkelijker land. De regering zegt dus eigenlijk: laat de zaak maar rusten.

Nu is het juist dat er door landen wordt geconcurrereerd via voordelige belastingtarieven. Multinationals zijn over het algemeen op internationaal niveau goed georganiseerd. Voor landen geldt dit echter niet, althans niet waar het de belastingwetgeving betreft. Er zijn in internationaal verband alleen afspraken gemaakt over uitwisseling van informatie als autoriteiten aanwijzingen hebben voor witwaspraktijken of belastingfraude. Belastingontwijking valt niet onder dit soort afspraken, want formeel is ontwijking alleen het zoeken naar belastingvoordeeltjes. Het is dus niet illegaal. Dat is ook de reden waarom de internationale gemeenschap in het verleden nauwelijks geïnteresseerd was in het maken van afspraken om belastingontwijking door multinationals aan te pakken.

Staten zitten internationaal bij belastingontwijking in een soort *prisoner's dilemma*. Als ze niet meedoen aan belastingconcurrentie, zijn ze niet aantrekkelijk voor multinationals en kost dat geld en arbeidsplaatsen. Als ze wel meedoen, krijgen ze in totaal maar heel weinig belastingopbrengsten, maar hebben ze in ieder geval iets. De beste oplossing zou natuurlijk zijn dat ze allemaal weigeren aan belastingconcurrentie mee te doen. Dan betalen multinationals normaal belasting en worden uiteindelijk alle lidstaten er beter van.

Bij dit soort dilemma's kom je er niet door het aan de markt over te laten. Dat is wel wat werkgeversorganisaties bepleiten, want het laatste wat zij willen, is dat landen harde

afspraken gaan maken op het gebied van uniforme belastingwetgeving. Via zware lobbyacties hebben ze er bijvoorbeeld voor gezorgd dat een voorstel van de Europese Commissie voor vaststelling van een gemeenschappelijke belastinggrondslag voor internationaal opererende bedrijven – een eerste stap op weg naar dergelijke afspraken – uitgaat van vrijwilligheid. Je krijgt dan als bedrijf de keuze tussen de nationaal geldende grondslag of de Europese variant. De SP is hier tegen, omdat je de zaak daarmee alleen maar erger maakt. Bedrijven zullen natuurlijk de voordeligste grondslag kiezen en daarmee de nationale systemen verder tegen elkaar uitspelen. We zouden wel voor een verplichte harmonisatie van belastinggrondslagen geweest zijn. Dit zou immers een mooie opstap zijn naar afspraken over minimumtarieven voor de winstbelasting. Vooralsnog is Brussel hiertoe niet bereid.

Toch zijn er positieve ontwikkelingen. De houding van de Nederlandse regering is niet representatief voor wat er wereldwijd en op Europees niveau gebeurt. Met name de Verenigde Staten hebben er schoon genoeg van dat Amerikaanse bedrijven allerlei belastingroutes kunnen gebruiken om zo weinig mogelijk belasting te betalen. Ook Frankrijk, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk willen belastingontwijking aanpakken. Daarom is er op de top van industriële landen, de G8, afgesproken dat er een plan moet komen. De OESO, waarin alle rijke landen zijn vertegenwoordigd, kreeg de taak een dergelijk plan op te stellen. De G8 gaan er op 17 en 18 juni over spreken. Naar verwachting zullen de G20, waartoe ook opkomende economieën als China, India en Brazilië behoren, dit eveneens gaan doen. Dat is een revolutionaire ontwikkeling en biedt veel kansen.

Geen wonder dat er ook op Europees niveau meer ruimte is ontstaan voor een aanpak van belastingontwijking. In december 2012 lanceerde de Europese Commissie al een actieplan om belastingontduiking en –ontwijking aan te pakken. Erg doortastend was zij daarbij niet. Zij richt zich in het plan vooral op meer mogelijkheden om over spaartegoeden van de eigen burgers op banken in andere lidstaten snel en effectief informatie te krijgen. Ook erkent de Commissie dat bedrijven misbruik kunnen maken van moeder-dochterconstructies en dat vrijstelling van belastingheffing over inkomsten uit deelnemingen, royalty's en rente kan leiden tot een situatie waarin er helemaal geen belasting wordt betaald. Het belangrijkste voorstel van de Commissie betreft een betere coördinatie van de belastingverdragen die lidstaten sluiten met andere landen. Dat is nodig ook, want bijvoorbeeld Nederland heeft tal van verdragen gesloten met landen waar bedrijven niet of nauwelijks belasting betalen en heft daarnaast bij de doorsluizing van inkomsten naar dergelijke landen ook heel weinig belasting. Daarmee krijg je de situatie dat grote

Margaret Hodge (uiterst links), voorzitter van de Public Accounts Committee (PAC) die momenteel onderzoek doet naar een aantal dubieuze belastingverdragen van Amerikaanse bedrijven in het Verenigd Koninkrijk, biedt bij Downing Street 10 een petitie aan met meer dan 110.000 handtekeningen om Amazon aan te sporen haar rechtmatige deel aan belastingen te laten betalen in het Verenigd Koninkrijk.

bedrijven via administratiekantoren en holdings gelden via Nederland door kunnen sluizen naar landen buiten de EU en daarmee belasting geheel of gedeeltelijk ontwijken. Als je de belastingverdragen op de korrel neemt, raak je de kern van de mechanismen die gebruikt worden voor belastingontwijking.

De voorstellen van de Commissie worden nu besproken in het Europees Parlement. In de begrotingscontrolecommissie heb ik voorstellen gedaan voor een veel sterkere aanpak. Het gaat om de volgende punten.

- Erkenning van het beginsel dat belasting daar betaald moet worden waar ook de activiteiten hebben plaatsgevonden die tot de betrokken inkomsten hebben geleid.
- Verplichte melding aan de Europese Commissie van ontwerp-belastingverdragen die lidstaten met andere landen willen afsluiten. Indien het gaat om verdragen met landen waar nauwelijks of geen belasting geheven wordt, moet daarin zijn opgenomen dat de betrokken lidstaat ook zelf belasting zal heffen, zodat de totale belasting niet afwijkt van wat betaald zou zijn zonder doorsluizing naar andere landen.
- Doorlichting van de belastingverdragen tussen lidstaten onderling, waarbij clausules die belastingheffing verminderen in de lidstaat waar het bedrijf de meeste

feitelijke activiteiten verricht, worden aangepast.

- Onderzoek naar maatregelen om te voorkomen dat als gevolg van deelnemingsvrijstellingen en vrijstelling van belastingheffing over royalty's en rente-inkomsten, bedrijven nauwelijks belasting betalen.
- Verplichte rapportage over inkomsten per land door bedrijven en door banken.
- Harmonisatie van de belastinggrondslag voor bedrijven en een minimumtarief voor de winstbelasting dat geldt in alle lidstaten.

Al deze voorstellen werden aangenomen. Het advies van de begrotingscontrolecommissie gaat nu naar de economische commissie, die binnen het Europees Parlement hoofverantwoordelijk is voor dit onderwerp. Normaal gesproken wordt zo'n advies grotendeels overgenomen, maar we zullen er als Eurofractie natuurlijk bovenop blijven zitten om te bewerkstelligen dat in ieder geval bovengenoemde voorstellen het halen. Tenslotte zal de plenaire vergadering zich erover moeten uitspreken en ook daarbij moeten we goed in de gaten houden dat onder invloed van de lobby van grote bedrijven de tekst niet alsnog wordt afgezwakt. Hoewel het dus nog een proces van lange adem is, hoopt het EP er tijdig voor de Europese Raad en de G8-bijeenkomst in juni uit te zijn. In dat geval kan het rapport helpen de druk op de regeringsleiders op te voeren om zich niet te verliezen in algemene verklaringen maar zich te verbinden aan harde maatregelen.

Bij de discussies in het Europees Parlement dreigt nogal eens het gevaar dat we denken dat de wereld ophoudt bij de Europese buitengrenzen. Juist op een onderwerp als belastingontwijking zou dat een grote fout zijn. Als Europa alles goed voor elkaar heeft, kan zomaar een land buiten de Europese Unie de rol van een of meer lidstaten overnemen. Multinationals gaan dan gewoon naar dat land met hun administratiekantoren en holdings. Uiteindelijk heb je dan als Europa niets bereikt, integendeel. Daarom houden we als eurofractie ook nauw contact met de OESO die het actieplan voorbereidt voor de G8/G20. Tot nu toe zit de OESO op het goede spoor: ook deze organisatie heeft haar traditioneel voorzichtige aanpak overboord gezet en pleit nu voor het beginsel dat je belasting betaalt, daar waar je ook de activiteiten hebt die tot de inkomsten leiden.

Alle seinen staan op groen: belastingontwijking is aan te pakken en meer dan ooit lijkt er sprake te zijn van politieke wil om effectieve maatregelen te nemen. Als er in de internationale gemeenschap een kritische massa blijft bestaan om door te pakken, krijgen multinationals het moeilijk. Niet nodig is dat alle landen in de wereld meedoen: kleine belastingparadijzen kun je makkelijk isoleren. Wel moet de G20 er als geheel achter staan. Dat zal een behoorlijke krachtsinspanning kosten, want naast het invoeren van goede regels gaat het hier vooral ook om de uitvoering daarvan. Gelukkig zitten non-gouvernementele organisaties als Tax Justice Network er bovenop. Met hen blijven we nauw contact houden. De gewone belastingbetaler, maar ook het mkb, verdienen het dat er snel een effectieve aanpak komt tegen belastingontwijking. Als SP kunnen we daar een steentje aan bijdragen, in de Tweede Kamer én in het Europees Parlement.

'SOCIAAL AKKOORD BIJDT GOEDE PERSPECTIEVEN'

Tekst: Tijmen Lucie

Op 11 april jongstleden sloten kabinet, werkgevers en werknemers het sociaal akkoord. Spanning vroeg Paul de Beer, de enige vakbondsprofessor van Nederland, naar zijn mening over het akkoord. 'Voor de korte termijn zie ik weinig verbeteringen, voor de lange termijn biedt het interessante ideeën voor hervorming van de arbeidsmarkt.'

Wat was uw eerste reactie toen u hoorde dat er een sociaal akkoord was gesloten door kabinet, werkgevers en werknemers?

'Ik was toch wel verrast, want ik had niet verwacht dat ook het kabinet het akkoord al ondertekend had. Over het geheel genomen vind ik het een mooi resultaat.'

Wat zijn volgens u de grootste verbeteringen ten opzichte van het regeerakkoord?

'Ik spreek liever van veranderingen dan van verbeteringen. In de eerste plaats zijn een aantal voorgenomen hervormingen uitgesteld of gewijzigd. Zo wordt het ontslagrecht voorlopig niet versoepeld en wordt de duur van de WW niet verkort. Wat dat betreft sluit het akkoord aan bij de opvatting van veel economen, die stellen dat je ten tijde van een crisis het ontslagrecht ongemoeid moet laten en de WW niet moet verkorten. Een positief punt is dat werkgevers erkennen dat flexwerk in sommige gevallen doorgeschooten is. Toch valt nog te bezien of er daadwerkelijk een halt wordt toegeroepen aan flexwerk, want ontwijkingsgedrag door werkgevers blijft mogelijk. In de tweede plaats zijn er op het gebied van WW, ontslagrecht en WSW/Wajong belangrijke langetermijnhervormingen voorgesteld om de arbeidsmarkt te activeren. Tot slot staat er weinig in het akkoord om de toenemende werkloosheid op korte termijn aan te pakken. Van een groot banenplan is geen sprake.'

Wat bedoelt u precies met de langetermijnhervormingen die u noemt?

'De hervorming van de WW en het ontslagrecht zie ik in samenhang met elkaar. De afgelopen vijftien jaar is het kabinetsbeleid erop gericht geweest om de sociale bescherming te beperken, met als doel om meer mensen aan het werk te krijgen. Die aanpak is zoals we weten mislukt. In het sociaal akkoord is afgesproken om de sociale partners op sectorniveau vanaf 2020 verantwoordelijk te maken voor de WW. Dit kan werkgevers een prikkel geven om de WW te beperken door werknemers die ontslagen worden naar ander werk te begeleiden. Het ontslagrecht wordt daaraan dienstbaar gemaakt door de invoering

'Voor de korte termijn zie ik weinig verbeteringen, voor de lange termijn biedt het interessante ideeën voor hervorming van de arbeidsmarkt'

van de zogenaamde transitievergoeding, waar elke werknemer die om economische redenen ontslagen wordt recht op heeft. Als de werkgever zich inspant om de ontslagen werknemer aan ander werk te helpen, kan die transitievergoeding worden vermindert. Maar je kunt hierbij wel de kanttekening plaatsen dat dit geen garantie biedt dat de werknemer nieuw werk vindt, terwijl zijn transitievergoeding dan wel lager is.'

En wat vindt u van het loslaten van het arbeidsgehandicaptenquotum en de herkeuring van jonggehandicapten?

'Herkeuring van jonggehandicapten vind ik prima, zolang ze maar perspectief op werk hebben. Het uitgangspunt moet wat mij betreft zijn dat je mensen aan het werk helpt in plaats van ze per definitie een uitkering te geven. Dan bezuinig je vanzelf. Probleem is wel dat met de oplopende

werkloosheid werkgevers eerder zullen kiezen voor een 'gezonde' werknemer. Daarom is het goed dat het arbeidsgehandicaptenquotum als stok achter de deur gehouden wordt. Daarnaast wil ik wel duidelijk maken dat de mensen die een Wajong-uitkering het hardste nodig hebben, omdat ze volledig of bijna volledig arbeidsongeschikt zijn, niet getroffen mogen worden.'

Als u het gehele akkoord overziet, wat is dan uw oordeel?

'Het biedt goede perspectieven voor hervorming van de arbeidsmarkt en de sociale zekerheid op de (middel) lange termijn, maar voor de korte termijn biedt het geen oplossingen voor de alsnog oplopende werkloosheid. Het ontbreekt aan voorstellen om daadwerkelijk nieuwe banen te creëren of de bestaande werkgelegenheid over meer mensen te verspreiden.'

Hoe zou de SP dit akkoord volgens u moeten beoordelen?

'Dat is in de eerste plaats natuurlijk aan jullie zelf, maar ik zou zeggen positief kritisch. Wel zal je scherp in de gaten moeten houden of de plannen werkelijk effect sorteren. Zo kun je onderzoeken of na een jaar de groei van flexcontracten is afgenomen en of er meer Wajongers en WSW'ers aan het werk zijn geholpen.'

Wat is het sociaal akkoord nog waard als de economische cijfers tegenvallen en het kabinet blijft vasthouden aan de 3-procentnorm en met nieuwe bezuinigingen komt?

'Dat is moeilijk te zeggen, maar ik verwacht niet dat het akkoord van tafel gaat. Opnieuw onderhandelen zou voor alle betrokken partijen een mislukking betekenen. Voor de korte termijn denk ik niet dat extra bezuinigingen nodig zijn, maar als de crisis aanhoudt zal je toch iets aan de oplopende staatsschuld moeten doen.'

'WIJ MOETEN DURVEN KNOKKEN VOOR EEN INVESTERINGSAGENDA'

Tekst: Arjan Vliegenthart

De definitieve winst- en verliesrekening van het sociaal akkoord kunnen we pas opmaken als we weten wat er met de meer dan 4 miljard aan bezuinigingen gebeurt die nu nog in de lucht hangt. Volgens Ron Meyer van FNV Bondgenoten moeten die bezuinigingen definitief van tafel: 'Pas dan kan het sociaal akkoord echt een succes worden.'

Hoe beoordeel jij het sociaal akkoord dat er nu ligt?

'Ik denk dat het een stapje in de goede richting kan zijn. Meer zekerheid voor flexwerkers is echt winst. Daar mogen we tevreden over zijn. Terwijl autoverkoper Rutte de crisis met één schaterlach denkt op te lossen, horen we penningmeester Dijsselbloem zeggen dat het 3 procent begrotingstekort voor 2014 heilig is. Als het 'Wonder van Rutte' niet plaatsvindt, komt het kabinet alsnog met miljardenbezuinigingen. Dan moet de vakbeweging er staan, tot de tanden gewapend, met een investeringsplan en de moed om dat plan af te dwingen. Anders herinnert niemand zich dit sociaal akkoord nog over een paar jaar. Je ziet dat de huidige crisisaanpak van

rigoreus bezuinigen ons alleen maar verder de penarie in geholpen heeft. De werkloosheid loopt op tot 9 procent en de jeugdwerkloosheid zit nu al op bijna 16 procent. Ruim 1 op de 5 Nederlanders heeft een tijdelijk, dus onzeker, contract. Wat we nodig hebben, is een breuk met het contra-productieve bezuinigingsfetisjisme. In vertrouwen moet je investeren. Wij moeten durven knokken voor een investeringsagenda.'

Hoe denk je die extra bezuinigingen van tafel te kunnen krijgen?

'Ik denk dat het van het grootste belang is dat de vakbeweging haar eigen agenda en visie bepaalt en daaraan vasthoudt, los van de politiek in Den Haag en los van de plannen van de regering. We kunnen dan met recht tegen alle politieke partijen zeggen: wij willen best zaken doen met jullie, maar we trekken in de tussentijd ons eigen spoor. Wij gaan deur aan deur om steun te organiseren voor onze ideeën. Een vakbeweging met meer dan 1,2 miljoen leden mag lef en zelfbewustzijn uitstralen. We moeten meer doen dan repareren wat de politiek laat liggen. Een sterke vakbeweging heeft haar eigen

LEDEN KIEZEN NIEUWE VOORZITTER FNV

Vanaf 1 mei mogen de 1,2 miljoen leden van de FNV besluiten wie de nieuwe voorzitter van hun vakbond wordt. Sommige sectoren kiezen ook hun vertegenwoordigers in het ledenparlement van de vakbeweging. Doel is dat de leden hiermee meer zeggenschap krijgen over de koers die de FNV de komende jaren zal varen. Bij het ter perse gaan van dit nummer van *Spanning* werd bekend dat Ton Heerts is verkozen tot nieuwe voorzitter. In het volgende nummer zal daar aandacht aan besteed worden.

plannen voor de toekomst van ons land en voor de inrichting van de economie.'

Tijdens de onderhandelingen voor een sociaal akkoord voerden jullie bij FNV Bondgenoten actie voor betere werkomstandigheden in de distributiecentra van Albert Heijn. Hebben deze acties invloed gehad op de onderhandelingen tussen werkgevers en werknemers?

'Volgens een reconstructie van het sociaal akkoord in *de Volkskrant* heeft de staking van de AH-distributiewerkers het laatste zetje gegeven aan Rutte en Wientjes om over de brug te komen. De werkgevers waren duidelijk *not amused*. De angst voor stevige confrontaties met sterke vakbonden maakte de bereidwilligheid om onze kant op te bewegen een stuk groter. De acties bij Albert Heijn tellen voor drie. Ten eerste verkregen de distributiewerkers van de supermarktketen meer zekerheid en betere afspraken. Ten tweede krabde de directie van Jumbo zich vlak na de AH-staking drie keer achter de oren en koos ze toen zonder staking eieren voor haar geld. En tot slot gaf de staking bij AH het laatste zetje aan goede afspraken in het sociaal akkoord. Een betere aansporing voor een zelfbewuste en moedige vakbeweging is er niet.'

Foto: Smeele / Hollandse Hoogte

Paul de Beer (1957) is bijzonder hoogleraar Arbeidsverhoudingen aan de Universiteit van Amsterdam. Daarnaast is hij directeur van het Wetenschappelijk Bureau voor de Vakbeweging en mededirecteur van AIAS (Amsterdams Instituut voor Arbeidsstudies).

Foto: Archief SP

Ron Meyer (1981) werkt bij FNV Bondgenoten en was medeverantwoordelijk voor de succesvolle stakingen van de schoonmakers en de distributiewerkers.

DE SP EN DE DEMOCRATISERING VAN DE ECONOMIE

Tekst: Leo de Kleijn, Jan Müter, Rob Marijnissen, Patrick van Klink en René Spiegels Illustratie: Albert Hahn (1918)

De afgelopen maanden werd in de afdelingen en op de regioconferenties gediscussieerd over de kaderkrant *Naar een democratische economie en samenleving* en de *Spanning* over dit onderwerp van december 2012. Het inspireerde een aantal leden tot het schrijven van een artikel voor het blad *Grenzeloos*. *Spanning* drukt hieronder een verkorte versie ervan af.

Het belang en de actualiteit van het thema 'democratisering van de economie' kunnen niet genoeg benadrukt worden. De huidige crisis is een crisis van het economische systeem die alles te maken heeft met het gebrek aan democratie. Een kleine groep mensen neemt beslissingen over de economie, terwijl de miljarden wereldburgers van wie het leven diepgaand beïnvloed wordt door die beslissingen er niets over te zeggen hebben. Daarmee verbonden hebben we te maken met een ecologische crisis van ongekende omvang. De opwarming van de aarde als gevolg van de uitstoot van broeikasgassen dreigt een punt te bereiken waarbij het proces onomkeerbaar is en miljarden aardbewoners in hun levensomstandigheden worden bedreigd. Nu al leidt de opwarming van de aarde tot grote problemen en veel slachtoffers.

ECONOMISCHE MACHT

Economische beslissingen worden op verschillende niveaus genomen. Op het niveau van de bedrijven is democratie vrijwel volledig afwezig. De eigenaren van het bedrijf en hun vertegenwoordigers hebben de macht en nemen de beslissingen. Bij het leiden van een kapitalistisch bedrijf staat het belang van de kapitaalbezitters voorop. Het doel van het bedrijf is – ondanks alle mooie woorden over verantwoord ondernemen – het maken van winst. Maatschappelijke en ecologische overwegingen zijn daaraan ondergeschikt.

Op het niveau van de overheid liggen de zaken anders. De staat kan ook op het vlak van de economie beslissingen nemen. In de praktijk is die ruimte beperkt. Doordat er steeds meer overheidstaken geprivatiseerd zijn is de directe invloed op de economie afgenomen. Vooral grote multinationale bedrijven hebben een zo grote omvang en macht dat ze de politiek enorm onder druk kunnen zetten. Zo blijkt uit recent onderzoek dat multinationals in Nederland vrijwel geen belasting betalen.

De afgelopen decennia is een deel van de economische politiek overgeheveld naar supranationale organen, zoals de Wereldbank, het IMF, de Wereldhandelsorganisatie, de Europese Centrale Bank en de EU. Het democratisch gehalte van die organen is belabberd. De invloed van de bevolking is minimaal.

De afgelopen tijd heeft de EU zich op het vlak van de economische politiek vergaande bevoegdheden toegeëigend, waardoor de kaders van het nationale beleid vastliggen.

KAPITALISME

Voor een goede discussie is het belangrijk om duidelijkheid te hebben over wat we bedoelen met 'kapitalisme' en met 'staat'. In zijn bijdrage in *Spanning* van december 2012 schrijft Hans van Heijningen: "In zuivere vorm bestaat het kapitalisme overigens niet. ... in de praktijk zijn het hybride systemen waarin elementen van de andere systemen terug te vinden zijn. Puur kapitalisme bestaat bijvoorbeeld niet omdat dit systeem zonder staatsregulering volstrekt kopje onder zou gaan."

We zijn het met hem eens dat kapitalisme in zuivere vorm niet bestaat. Een praktische definitie van kapitalisme is een maatschappijvorm waarin de rol van het kapitaal dominant is. Een kapitaalbezitter investeert zijn kapitaal in de hoop dat het daardoor vermeerdert. Dit voortdurende streven naar kapitaalvermeerdering is in het kapitalisme een bepalende factor.

Ook in onze maatschappij zijn er nog economische handelingen en arbeid die los staan van het streven naar winst. Toch spreken we over Nederland als een kapitalistische maatschappij omdat de kapitalistische productiewijze dominant is, bepalend is voor het totaal van de maatschappij. Het is naar onze mening niet erg verhelderend om te spreken van "hybride systemen waarin elementen van de andere systemen terug te vinden zijn". Het kapitalistische element is overheersend en een van de kenmerken van het kapitalisme is dat het in steeds meer sferen van het leven doordringt, dat steeds meer delen van de samenleving onderworpen worden aan marktwerking zodat ook daar winst gemaakt kan worden. En dat is precies wat we afgelopen decennia hebben zien gebeuren.

DE STAAT

Een tweede misverstand is de verhouding tussen kapitalisme en de staat. Het bestaan van staatsregulering betekent niet dat er een vanzelfsprekende tegenstelling is tussen kapitalisme en de staat. Het tegendeel is waar. De staat speelt een onmisbare rol in het functioneren van het kapitalisme. Op allerlei vlakken: de staat zorgt voor de noodzakelijke infrastructuur, voor het verkrijgen van toegang tot buitenlandse markten, maar ook voor het bemiddelen tussen verschillende kapitalistische belangengroepen. De staat is de smeerolie van het kapitalisme.

Arjan Vliegthart zegt in hetzelfde nummer van *Spanning* over de opkomst van het neoliberalisme: "Dat ging gepaard met de gedachte dat de overheid zich minder met de economie moest bemoeien." De voorstanders van het neoliberalisme hebben inderdaad altijd beweerd dat de rol

van de overheid in het neoliberalisme teruggedrongen zou worden. De realiteit is anders. Overheden zijn als gevolg van privatiseringen weliswaar minder zelf direct economische spelers, het belang van overheden voor het economisch leven is juist toegenomen. Er zijn zowel nationaal als internationaal veel regels en toezichtorganen bijgekomen om de 'vrije' werking van de markt te garanderen. En als het dan misgaat is het de overheid die voor de verliezen in de privésector op moet draaien, zoals we onder andere gezien hebben bij de redding van de banken.

De essentie van het neoliberalisme is niet allereerst 'minder overheid', maar is de overdracht van macht en inkomen van de factor arbeid naar de factor kapitaal. In de afgelopen decennia is in Europa het deel van het nationaal inkomen dat naar lonen gaat met gemiddeld tien procentpunten verminderd ten gunste van dat wat naar de winsten gaat. De crisis versterkt die ontwikkeling.

De crisis en vooral het redden van de financiële sector door de overheid heeft overal tot grote begrotingstekorten geleid. Door drastische bezuiningsoperaties probeert men de bevolking hiervoor te laten betalen. Ook hier staat de overheid aan de kant van de kapitaalsbezitters.

MACHTSVORMING

We schreven hierboven dat de overgrote meerderheid van de bevolking geen invloed heeft op economische beslissingen. Maar dat wil niet zeggen dat die grote meerderheid van 'gewone' mensen niet een grote potentiële macht heeft. Dat blijkt steeds weer als schoonmakers, vuilnisophalers, bus- en tramchauffeurs, thuiszorgers of al die anderen waar de economie feitelijk op draait in actie komen.

Of die potentiële macht zich ontwikkelt hangt af van organisatie en politieke overtuiging. Door zich te organiseren kunnen mensen macht ontwikkelen, strijden voor hun belangen en successen boeken. En in de organisatie en in de strijd ontwikkelen ze zich, krijgen ze meer zicht op hoe de maatschappij in elkaar zit, wie hun mede- en wie de tegenstanders zijn en groeit hun zelfvertrouwen.

Daarom richten socialistische partijen in de eerste plaats op het stimuleren van mensen om zich te organiseren, om gezamenlijk de strijd voor hun belangen te voeren. Daarom staan socialistische partijen vooraan als het gaat om het opbouwen van de vakbeweging, het organiseren van buurtbewoners of uitkeringsgerechtigden.

We hebben nu te maken met een situatie waarin mensen weinig vertrouwen hebben dat het mogelijk is om terug te vechten. Vooral de crisis van de vakbeweging weegt zwaar. Maar juist hier zien we positieve ontwikkelingen. De strijd van de schoonmakers is voor iedereen een voorbeeld van wat met organisatie en strijdbaarheid bereikt kan worden en hoe de mensen zelf daardoor kunnen veranderen. Medewerkers in de thuiszorg volgen dit voorbeeld. De methode van *organising* wordt ook in andere sectoren met succes en tot schrik van de bazen toegepast. Binnen de Abvakabo heeft de beweging van de kloof dichters ervoor gezorgd dat er een nieuwe frisse wind waait in de op een na grootste vakbond. In andere bonden zijn er vergelijkbare ontwikkelingen.

Dat vernieuwing van de vakbeweging met interne strijd gepaard gaat is onvermijdelijk. Het is van groot belang dat de mensen die van de vakbeweging weer een strijdorganisatie willen maken, de gewone leden voor hun perspectief weten te winnen. Voor dat laatste is het belangrijk dat er niet alleen aan de top van eenheid tussen verschillende sectoren sprake is, maar dat die ook aan de basis vorm krijgt. Initiatieven zoals gezamenlijke vakbondscafés, steuncomités, brede actiecomités en dergelijke zijn daarvoor van groot belang. Door op deze manier de machtsvorming aan de basis te stimuleren kunnen we werken aan de noodzakelijke democratisering van de economie.

HET KAN ANDERS

Democratisering van de economie betekent dat de economische beslissingen niet meer achter gesloten deuren genomen worden door een kleine minderheid. Dat het principe van *één aandeel, één stem* plaatsmaakt voor *één mens, één stem*. Dat beslissingen met betrekking tot de economie niet langer genomen worden om de winsten van een kleine groep van kapitaalbezitters te vergroten, maar op basis van de belangen van de bevolking. Dat niet langer het behalen van een zo groot mogelijke materiële winst voor enkelen de doelstelling is, maar het welzijn van de bevolking en de bescherming van het milieu centraal staan.

Democratisering van de economie betekent dan ook het aanpakken van de macht zoals die nu geconcentreerd is bij een kleine groep, met name bij grote multinationale ondernemingen, de financiële instellingen en hun politieke en bestuurlijke vertegenwoordigers. Daar moeten we geen doekjes om winden. Er zal geen sociale uitweg uit de economische crisis zijn zolang de huidige machthebbers het voor het zeggen hebben.

Om dat te bereiken zijn niet alleen sterke sociale bewegingen nodig, maar ook een politieke partij die initiatieven neemt om de maatschappij te veranderen. De afgelopen jaren heeft de economische elite laten zien dat zij haar macht niet zomaar laat inperken. Er zal een brede en sterke sociale beweging en een sterke socialistische partij nodig zijn om de economische elite daartoe te dwingen.

INKOMENSONGELIJKHEID TERUG OP DE AGENDA?

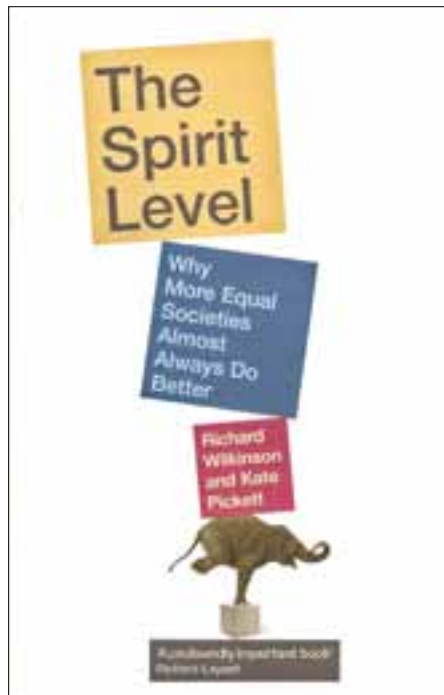
Tekst: Aletta Winsemius

Inkomensongelijkheid veroorzaakt veel ellende, niet alleen voor arme mensen maar ook voor rijke, zo stellen twee Britse epidemiologen.

Op een zonnige zaterdagmiddag in april 2011 schiet een 24-jarige man van Nederlandse afkomst zeven mensen dood in een winkelcentrum in Alphen aan den Rijn. In de media wordt de dader beschreven als iemand zonder vrienden, relatie en regulier werk en als iemand die depressief en suïcidaal was.

Ik moest aan hem denken tijdens het lezen van *The Spirit Level*. In dit boek laten Richard Wilkinson en Kate Pickett aan de hand van zeer veel cijfermateriaal de relatie zien tussen inkomensongelijkheid en verschillende sociale problemen in rijke landen. Maar ze doen meer. Ze beschrijven ook de gevolgen die grote sociaal-economische ongelijkheid kan hebben voor het psychisch en sociaal functioneren van mensen.

Wilkinson en Pickett zijn epidemiologen, verbonden aan de universiteit van York. Met hun onderzoek proberen zij de oorzaken te begrijpen van gezondheidsverschillen tussen rijke en arme mensen. De gangbare gedachte is dat arme mensen per definitie ongezonder zijn. Maar als dat zo is, hoe kan het dan dat economische ontwikkeling maar tot op zekere hoogte bijdraagt aan een hogere levensverwachting? Vanaf een nationaal inkomen van ongeveer 25.000 dollar per persoon verandert er nauwelijks meer iets aan de gemiddelde levensverwachting. In Griekenland worden mensen zelfs gemiddeld iets ouder dan in de VS, terwijl het nationaal inkomen in de VS bijna twee keer zo hoog ligt. Hetzelfde patroon, zij het iets minder sterk, zien de auteurs bij het ervaren geluk van

De in dit artikel besproken boek is de tweede editie uit 2010, waarin de auteurs ingaan op vragen die zij kregen over hun analyses.

inwoners van een land. Ook dat stijgt in eerste instantie sterk, om daarna af te vlakken.

RIJK BELANG: GELIJKHEID

Deze bevinding nodigt uit om eens wat nauwkeuriger naar die rijkste landen te kijken. De onderzoekers stellen dat veel problemen die zich onderaan de sociale ladder voordoen, vaker voorkomen in rijke landen waar de inkomensverschillen groter zijn. Dat geldt niet alleen voor fysieke ongezondheid, zowel van volwassenen als van kinderen, maar ook voor psychische ongezondheid, verslaving, overgewicht, tienerzwangerschappen, lagere schoolprestaties, hogere moordcijfers, meer gevangenen en voor wantrouwen jegens anderen, inclusief instituties. De epidemiologen vergeleken niet alleen 23 rijke landen onderling, waaronder Nederland, maar ook de 50 staten van de VS, zodat ze gegevens uit twee bronnen hadden. Bij hun onderzoek gebruikten ze cijfers van bijvoorbeeld de Verenigde Naties en de OESO.

De conclusie van Wilkinson en Pickett is eenvoudig: in de rijke landen is er een sterke relatie tussen inkomensongelijkheid en diverse sociale problemen. Naarmate de ongelijkheid groter is, doen deze problemen zich in sterkere mate voor. Dit is natuurlijk een oude linkse boodschap. De onderzoekers laten echter zien dat deze problemen zich niet alleen voordoen bij de armen in de meer ongelijke landen, maar ook in de rijkere. In Engeland en Wales zijn bijvoorbeeld de inkomensverschillen groter dan in Zweden, waar de kindersterfte in alle lagen van de bevolking lager ligt dan in eerstgenoemde landen. Psychische problemen komen in de meest ongelijke landen vijf keer zo vaak voor als in de meest gelijke landen, en er zijn zes keer zoveel mensen met overgewicht. Verkleining van de inkomensverschillen is dus niet alleen van belang voor arme mensen, maar ook voor rijke. Met deze constatering halen de auteurs de discussie uit de links-rechts tweedeling.

Aletta Winsemius is senior onderzoeker bij Movisie

HELDERE BOODSCHAP

De boodschap is helder: grotere sociaal-economische gelijkheid is beter voor iedereen. Wat mij betreft onderbouwen de auteurs deze boodschap afdoende. Op grond van zeer veel cijfermateriaal laten ze zien dat er een relatie is. Ook gaan ze in op mogelijke verklaringen voor deze relatie. Daarbij gaan ze te rade bij onderzoek uit onder meer de biologie en de (neuro)psychologie. Ze laten zien hoe vriendschap, empathie en een sterk rechtvaardigheidsgevoel deel uitmaakt van onze evolutie tot *homo sapiens* en van groot belang is voor de overleving en de ontwikkeling van onze soort. Dan is het niet zo verwonderlijk dat ongelijkheid, minderwaardigheid en sociale exclusie 'sociale pijn' veroorzaken. Deze pijn zou aan de basis kunnen liggen van de sociale problemen die in dit boek aan de orde komen.

In hun uitspraken over verklaringen zijn de auteurs voorzichtig. Ze maken de causaliteit aannemelijk maar beweren niet dat die bewezen is. Die causaliteit is één van de onderwerpen waar critici van dit boek over vallen, in het Nederlandse taalgebied bijvoorbeeld Ben Vollaard in de *NRC* van 8 mei 2009 en Marc de Vos op 13 april j.l. op *DeMorgen.be*. In de 2010-editie van het boek gaan de auteurs in op de kritieken op het boek. Dat doen ze ook op www.equalitytrust.org.uk. De vraag naar de wetenschappelijke waarde van de bevindingen van Wilkinson en Pickett laat ik graag aan de academische wereld over. Ook al zouden niet alle verbanden voldoende onderbouwd zijn, dan nog biedt dit boek voldoende materiaal om de relatie tussen inkomensongelijkheid en sociale problemen serieuzer te nemen dan nu wordt gedaan. In een recent themanummer van *de Groene Amsterdammer* noemt bijzonder hoogleraar Arbeidsverhoudingen Paul de Beer de maatschappelijke gevolgen van sociaal-economische ongelijkheid het meest onderschatte probleem in Nederland. Een probleem dat des te urgenter is, omdat de inkomensverschillen in Nederland sinds de jaren tachtig zijn toegenomen. Marcel van Dam illustreert dat in zijn boek *Niemandland* aan de hand van cijfers van het CBS (p. 214).

NEDERLAND

De conclusie lijkt simpel: als we enkele sociale problemen van onze tijd serieus aan willen pakken, dan moeten we verbanden zien. Het tegengaan van obesitas, van depressie, of van criminaliteit heeft geen zin wanneer de aandacht alleen gericht is op minder eten en meer bewegen, op meer antidepressiva en meer eerstelijns psychologen en op strengere straffen en meer jongerenwerkers. We zullen op zoek moeten naar manieren om die inkomensverschillen te verkleinen. Volgens Wilkinson en Pickett kan dat grofweg op twee manieren: ofwel door de verschillen tussen bruto-inkomens te verkleinen (zoals in Japan) ofwel door te nivelleren via belastingen en andere heffingen (zoals in de Scandinavische landen). Een meer gelijke samenleving betekent dus niet automatisch een grotere overheid.

Wat volgens de auteurs vooral moet gebeuren is het corrigerend vermogen van burgers, werknemers, consumenten en kiezers aanspreken. Zij kunnen hun bestuurders, werkgevers en vertegenwoordigers informeren, stimuleren en tot de orde roepen. Zij kunnen stemmen met hun voeten. Op kleine schaal gebeurt dat al. Sinds de kredietcrisis is het aantal klanten van banken als Triodos en ASN Bank sterk toegenomen. Er is verzet tegen de bonuscultuur in het bedrijfsleven en in de non-profitsector. Voor echte verandering is natuurlijk meer nodig. De auteurs pleiten voor een economische democratie, waarin steeds meer bedrijven het eigendom zijn van de werknemers en niet van aandeelhouders van wie het enige doel winstmaximalisatie is. In wezen zou er een soort *grassroots* beweging op gang moeten komen, die zich als een olievlek uitbreidt.

De voorgestelde beweging past bij een aantal ontwikkelingen in de Nederlandse samenleving, waarin bijvoorbeeld gemeenten door de Wmo gestimuleerd worden de kracht van burgers te versterken. Dat dit niet eenvoudig is en dat er heel wat voor nodig is om die kracht van burgers werkelijk te mobiliseren, laten Nico de Boer en Jos van der Lans zien in hun recente publicatie *Burgerkracht*. Maar zij constateren ook dat 'de geesten er rijp voor zijn, het inzicht groeit, het momentum er is' (p. 61).

Een *spirit level* is een waterpas. In het onderzoek van Wilkinson en Pickett maakt Nederland deel uit van de middenmoot. Niet heel erg gelijk, niet heel erg ongelijk. Maar we lijken op te schuiven naar een meer ongelijke samenleving. Als Wilkinson en Pickett gelijk hebben, wordt het tijd dat de balans weer de andere kant op gaat. Niet noodzakelijkerwijs door de verzorgingsstaat opnieuw stevig op te tuigen, of door de overheid te laten groeien, maar wel door het grote graaien aan banden te leggen. En door de burgerkracht aan te spreken. Volgens Wilkinson en Pickett worden we daar allemaal beter van.

Richard Wilkinson en Kate Pickett
The Spirit Level. Why equality is better for everyone

Uitgeverij: Penguin Books (2010)

ISBN: 9780241954294

Prijs: €11,99

VERWIJZINGEN

- Boer, N. de en J. van der Lans – *Burgerkracht. De toekomst van sociaal werk in Nederland*
Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, 2011
- Dam, M. van – *Niemandland, biografie van een ideaal*
Amsterdam: De Bezige Bij, 2009
- Wilkinson, R. en K. Pickett – *The Spirit Level, Why equality is better for everyone*
London: Penguin Books, 2010

ARTIKELEN OP INTERNET:

- Beer, Paul de – zonder titel
Op www.groene.nl/2011/wetenschappers/paul-de-beer
- Vollaard, Ben – 'Dan zijn de mensen gelijk en tevree. Inkomensongelijkheid is schadelijk, aldus een Britse studie'
Op www.nrcboeken.nl/recensie/dan-zijn-de-mensen-gelijk-en-tevree
- Vos, Marc de – 'Meer gelijkheid is niet de oplossing voor alle samenlevingskwalen'
Op www.demorgen.be/dm/nl/2461/De-Gedachte/article/de-tail/1250061/04/13/Meer-gelijkheid-is-niet-de-oplossing-voor-alle-samenlevingskwalen/dhtml (overigens makkelijker te vinden via Google dan via de site van De Morgen)

WEBSITES:

- www.equalitytrust.org.uk
- en.wikipedia.org.uk

DE WERKLOOSHEIDSWET (WW)

Tekst: Tijmen Lucie Collectie SPAARNESTAD PHOTO/NA/Anefo/Breijer

Met de Werkloosheidswet van 1949 werd de verplichte werkloosheidsverzekering ingevoerd. Dit was een belangrijke verbetering, want daarvoor vervielen werknemers die hun baan kwijtraakten vaak in bittere armoede. Met de invoering van de Wet Werkloosheidsvoorziening (WWV) in 1965 werd de positie van de werkloze werknemer verder versterkt. Vanaf de jaren tachtig is de WW echter stapsgewijs uitgekleed en minder toegankelijk gemaakt.

Om iets te doen aan de bittere armoede van arbeiders die hun baan kwijtraakten, richtten de eerste vakbonden vanaf het midden van de negentiende eeuw fondsen op om elkaar te steunen. Deze fondsen hadden namen als *Tot Onderlinge Steun* en *Helpt Elkander*. De leden van de bond konden vrijwillig premie betalen aan een gezamenlijke kas, waaruit de uitkeringen betaald moesten worden. Probleem was dat de bonden onvoldoende middelen in kas hadden om iedere werkloze een uitkering te geven. Mede onder druk van de in 1906 opgerichte vakcentrale NVV begonnen gemeenten aan het begin van de twintigste eeuw de vakbondskassen te subsidiëren om de vakbondswerkloosheidsregelingen te versterken en de kassen in staat te stellen om financiële reserves op te bouwen. Vanaf het begin van de Eerste Wereldoorlog begon ook de centrale overheid werkloosheidsverzekeringen te steunen. Met het Werkloosheidsbesluit 1917 en de Werkloosheidsverzekeringsnoodwet 1919 gaf zij subsidie aan gemeenten om de vakbondskassen te ondersteunen en zelf werkloosheidskassen op te richten. De werkloos-

heidskassen werkten, net als de vakbondskassen, op vrijwillige basis. Naast deze voorzieningen voerden werkgevers aan het eind van de Eerste Wereldoorlog wachtgeldregelingen in, om ten tijde van economische neergang werknemers in plaats van loon, wachtgeld te geven met behoud van hun baan. De overheid ondersteunde deze wachtgelduitkeringen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog sneuvelden de vakbondsverzekeringen en de gemeentelijke werkloosheidsvoorzieningen. De wachtgeldregelingen bleven wel van kracht en zouden tot na het einde van de oorlog van groot belang zijn. Na 1945 kwamen de door de gemeente uitgevoerde werkloosheidsregelingen langzaam weer van de grond. De enorme werkloosheid tijdens de crisis van de jaren dertig – volgens het CBS was in 1935 maar liefst 32,5 procent van de beroepsbevolking werkloos – maakte echter duidelijk dat er behoefte was aan een wet die een verplichte werkloosheidsverzekering regelde. Voor de overtuiging dat een wettelijke wachtgeld- en werkloosheidsverzekering noodzakelijk was, gaf een combinatie van factoren de doorslag. In de eerste plaats begon de werkloosheid in Nederland na de Tweede Wereldoorlog weer toe te nemen. De bestaande maatregelen waren niet afdoende om de gevolgen daarvan tegen te gaan. Daarnaast was het Engelse rapport *Social Insurance and Allied Service* van sir William Beveridge van groot belang voor de nieuwe visie op sociale zekerheid. De schrijver pleitte voor een alomvattende sociale zorg van de wieg tot het graf en legde daarmee de uitgangspunten voor de verzorgingsstaat vast. Toegepast op de Nederlandse context kwam de commissie-Van Rhijn in 1945 met een

rapport met richtlijnen voor de toekomstige ontwikkeling van de sociale verzekering. Het drong onder andere aan op de invoering van een verplichte werkloosheidsverzekering. Uiteindelijk kwam pas in 1949, na veel discussie, onder leiding van PvdA-leider Willem Drees kwam de Werkloosheidswet (WW) tot stand, die in 1952 in werking trad. De wet bevatte een tweetal verzekeringen. De wachtgeldverzekering voor de eerste periode van werkloosheid en de eigenlijke werkloosheidsverzekering voor de periode erna. Als je niet langer voor een uitkering op grond van de wachtgeldverzekering in aanmerking kwam of niet aan de daarvoor geldende voorwaarden voldeed kon je een beroep doen op de werkloosheidsverzekering die door werkgevers, werknemers en door de rijksoverheid gefinancierd werd. De uitkering die bij onvrijwillige werkloosheid verstrekt werd, duurde maximaal een half jaar en werd naar 80 procent van het laatstverdiende loon gebracht. Om de lasten van de werknemers voor de premiebijdrage op te vangen, werden de lonen bij de invoering van deze verplichte verzekering verhoogd. Naast de WW werd in 1965 een nieuwe wet aangenomen, de Wet Werkloosheidsvoorziening (WWV). Deze gaf voor de periode na de WW voor twee jaar een uitkering van 75 procent van het laatstverdiende loon. Daarnaast werd in 1965 de Algemene Bijstandswet ingevoerd (zie *Spanning* van juni 2012). Deze wet kende een speciale regeling voor werkloze werknemers die een beroep moesten doen op de bijstand, de Rijksgroepsregeling werkloze werknemers (Rww). De Rww-uitkering was bedoeld om de bestaanszekerheid te garanderen van werkloze werknemers

Onder leiding van PvdA-leider Willem Drees kwam de Werkloosheidswet (WW) tot stand, die in 1952 in werking trad.

die geen aanspraak konden maken op andere werkloosheidsvoorzieningen. Met al deze wettelijke regelingen werd de positie van de werkloze werknemer in belangrijke mate verbeterd. Vanaf de jaren tachtig werden door de rechtse kabinetten-Lubbers de sociale voorzieningen, waaronder de WW, echter steeds verder afgebroken. In 1985 werden zowel de WW als de WWV versoberd, door de uitkering terug te brengen naar 70 procent van het laatstverdiende loon. In 1987 werden de WW 1949 en de WWV vervangen door een nieuwe Werkloosheidswet, de WW 1986. De WW werd nu afhankelijk gemaakt van leeftijd en arbeidsduur. Een argument was het stelsel van sociale zekerheid te vereenvoudigen, maar belangrijker was het bezuinigingsmotief: de WWV

werd niet langer door de overheid gefinancierd, maar moest uit premies betaald worden. In 1993 kwam de commissie-Buurmeier met het advies om de arbeidsvoorziening uit handen van de werkgevers en werknemers te halen. In de plaats van het oude Arbeidsbureau kwam het Centrum voor Werk en Inkomen (CWI), dat later is opgegaan in het Uitvoeringsinstituut werknemersverzekeringen (UWV). In de jaren daarna werd de WW steeds soberder en minder toegankelijk. In 1995 zijn de toegangsvoorwaarden strenger geworden en werd de kortlopende WW-uitkering ingevoerd. In 1996 is een strenger sanctiesysteem ingevoerd met de Wet boeten, maatregelen, terug- en invordering sociale zekerheid. In 2006 werd de referte-eis verzaamd (wat inhoudt dat een werknemer voortaan minimaal 26 van de 36 weken voorafgaand aan het

verlies van uren gewerkt moet hebben) en de uitkeringsduur verkort tot 38 maanden. Tot slot werd in 2009 de Wet Wijziging van de Werkloosheidswet ingevoerd, waarbij mensen die langer dan een jaar een WW-uitkering ontvangen elk werk moeten accepteren, ook als het loon lager is dan de uitkering.

In vergelijking met andere Europese landen staat Nederland met een maximale termijn van 38 maanden samen met Portugal op de tweede plaats. Alleen België kent geen limiet en staat daarmee bovenaan. Het Verenigd Koninkrijk sluit met een maximum WW-duur van 182 dagen de rij. Wat betreft de totale kosten van de WW is Nederland internationaal gezien een middenmoter. Qua uitgaven per inwoner stond Nederland in 2009 op de tiende plaats van de 27 EU-landen, zo kwam uit internationaal vergelijkend onderzoek van de OESO naar voren.

Met het onlangs gesloten sociaal akkoord zijn de onzalige plannen uit het regeerakkoord om de WW te verkorten tot twee jaar (waarbij in het tweede jaar nog maar 70 procent van het minimumloon uitgekeerd zou worden) voorlopig van tafel. De wettelijke WW-duur blijft twee jaar met behoud van 70 procent van het laatstverdiende loon, over het derde jaar moeten werkgevers en werknemers tijdens cao-onderhandelingen zelf afspraken maken.

Wat er in de toekomst met de uitvoering van de WW gaat gebeuren is nog onbekend. In het sociaal akkoord hebben werkgevers en werknemers de intentie uitgesproken om vanaf 2020 de werkloosheidsvoorziening weer zelf te gaan organiseren. De tijd van de bedrijfsverenigingen, waarin de sociale partners gezamenlijk verantwoordelijk waren voor de uitvoering van de werknemersverzekeringen, lijkt daarmee terug te keren. Dat zal betekenen dat de vakbeweging haar leden weer zelf zal gaan verzekeren. Of dat zonder steun van de overheid gaat lukken is, zoals we in het verleden hebben gezien, nog maar de vraag.

'IN ONS STRAATJE'

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Sander van Oorspronk

Het onlangs gesloten zorgakkoord zet de botte bijl in de thuiszorg. Maar liefst 50.000 werknemers dreigen hun baan te verliezen. Ook in verzorgingshuizen, gehandicaptenzorg en geestelijke gezondheidszorg zullen tienduizenden banen verloren gaan. Voor Abvakabo FNV, de grootste vakbond in de zorg, reden om geen handtekening onder het akkoord te zetten. Onderzoek dat de bond eerder liet uitvoeren door onafhankelijk kwaliteitszorgbedrijf KIWA toont aan dat de voorgenomen bezuiniging op de thuiszorg in werkelijkheid nauwelijks een besparing oplevert, maar wel zorgt voor enorm verlies van banen, verwaarlozing van cliënten en toenemende druk op mantelzorgers.

Hoewel het onderzoek van KIWA, dat op 5 april gepubliceerd werd, nog uitgaat van de oorspronkelijke plannen van het kabinet om 75 procent in plaats van 40 procent op het budget voor de thuiszorg te bezuinigen, blijven de belangrijkste conclusies overeind staan. In de eerste plaats stijgen door de bezuinigingen op de thuiszorg juist de andere zorgkosten. Mensen kunnen niet langer thuis blijven wonen en komen daardoor in een verpleegtehuis terecht, wat duurder uitpakt. KIWA heeft becijferd dat een bezuiniging van 1,1 miljard euro resulteert in een verhoogde vraag naar andere zorg van 860 miljoen. Netto levert de besparing dus slechts maximaal 240 miljoen op. Naast de verhoogde vraag naar andere zorg, verliezen ook zo'n 50.000 thuiszorgmedewerkers hun baan. Een groot deel van hen zal in de WW belanden. Volgens de berekeningen van KIWA zal 35 procent van de werknemers geen nieuw werk meer vinden. Veel van deze mensen zijn

laagopgeleid en hun kansen op de arbeidsmarkt zijn beperkt.

Ook de druk op mantelzorgers (vrienden, familie, burens) zal door de voorgenomen bezuinigingen toenemen, terwijl 450.000 mantelzorgers nu al aangeven overbelast te zijn. Daarbij is niet alleen voor veel mantelzorgers de grens van de zorg die ze kunnen bieden bereikt, maar ook de meeste cliënten zien meer mantelzorg niet zitten. Zo geeft 77 procent van de ondervraagden aan dat zij hun familie of vrienden niet (meer) tot last willen zijn en durft 41 procent zelfs geen (extra) hulp aan familie te vragen. Tot slot tasten de bezuinigingen op de thuiszorg de kwaliteit van leven van mensen die zorg nodig hebben aan. Uit het onderzoek blijkt dat 25 procent van de cliënten aangeeft bij afwijzing van huishoudelijke verzorging te

maken te krijgen met een verwaarloosd huishouden en dat 21 procent aangeeft zich in dat geval ongelukkiger te voelen.

Er zijn wel degelijk alternatieven mogelijk. Zo zou je de winst van 1,4 miljard euro die de zorgverzekeraars afgelopen jaar maakten kunnen inzetten, of de elk jaar groeiende eigen vermogens van oudereninstellingen en toenemende bureaucratie als gevolg van de aanbestedingen kunnen aanpakken. Het kabinet ging hier echter niet mee akkoord en ook het ultieme voorstel van Abvakabo FNV om 0,3 procent van de loonstijging van medewerkers in de zorg (wat neerkomt op ongeveer 6 euro bruto per maand van een gemiddeld fulltime loon) beschikbaar te stellen voor het behoud van de thuiszorg, werd niet geaccepteerd.

Terecht concludeerde Abvakabo-voorzitter Corrie van den Brenk dat de politieke wil bij dit kabinet ontbreekt om te komen tot een zorgakkoord met draagvlak. Zonder steun van de grootste vakbond in de zorg kun je je inderdaad afvragen wat het akkoord waard is. Bovendien moeten de plannen nog door de Eerste en Tweede kamer worden aangenomen en zeker in de Eerste Kamer, waar het kabinet geen meerderheid heeft, staan veel partijen kritisch tegenover de afbraak van de thuiszorg. De strijd is dus zeker nog niet gestreden en meer acties, die de SP van harte ondersteunt, zullen volgen. Om te beginnen op zaterdag 8 juni in Amsterdam.

Onderzoek KIWA:

www.abvakabofnv.nl/3944/VVT/effecten-bezuinigingen-huishoudelijke-verzorging.pdf

SPANNING

ONRECHT KENT GEEN GRENZEN

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 15, nummer 6, juni 2013

ONRECHT KENT GEEN GRENZEN

In dit laatste nummer van *Spanning* voor de zomer vertelt SP-senator Tiny Kox over zijn reis door het Midden-Oosten, die hij onlangs voor de Raad van Europa ondernam. Wat hij constateert, is dat de situatie in Syrië ronduit schrijnend is en dat een levensvatbare, onafhankelijke Palestijnse staat nog ver weg is.

Fractiemedewerker Economische Zaken Sjoerd van Dijk betoogt in zijn bijdrage dat de ramp die zich onlangs voerde in een textielfabriek in Bangladesh slechts een druppel op de gloeiende plaat is. Ook in andere sectoren laten de arbeidsomstandigheden ernstig te wensen over en wordt weinig werk gemaakt van maatschappelijk verantwoord ondernemen. De SP spant zich samen met andere organisaties in om daar verandering in te brengen, zo laat Van Dijk zien.

Hierop aansluitend vertelt Bilge Seckin van de Schone Kleren Campagne over haar strijd voor goede arbeidsomstandigheden en een eerlijk loon voor werknemers in de Turkse kledingindustrie.

Bastiaan van Apeldoorn, universitair hoofddocent Internationale Betrekkingen aan de Vrije Universiteit, stelt dat de toespraak die de Amerikaanse president Obama onlangs hield over de internationale inzet van drones wijst op een voortzetting van het buitenlands beleid om desnoods met geweld de wereldwijde belangen veilig te stellen.

Verder in *Spanning* doet Eurofractiemedewerker Niels Jongerius verslag van de discussie over oplossingen voor

de crisis in het kader van de studiedagen van de Europees Verenigd Links/Noords Groen Linkse Eurofractie, waar hij namens de SP aan deelnam.

Daarnaast interviewt Jan Marijnissen zijn collega Jan de Wit over het mede door hem ingediende wetsvoorstel, dat onlangs door een Kamermeerderheid werd aangenomen, om de bepalingen rond Godslastering uit het Wetboek van Strafrecht te schrappen.

SP-Tweede Kamerlid en woordvoerder Wonen Paulus Jansen presenteert in zijn artikel twee alternatieven voor het desastreuze woonbeleid van Rutte II. Enerzijds pleit hij voor een gelijke behandeling van huurders en kopers door nog maar één toeslag te hantieren, anderzijds voor een zogenaamde 'bruterig 2.0', waarbij niet de Europese Commissie maar wijzelf de criteria bepalen voor corporaties.

Jan Jonker, hoogleraar Duurzaam Ondernemen aan de Radboud Universiteit Nijmegen houdt in een vraaggesprek met *Spanning* een warm pleidooi voor een *wecconomy* waarin niet economische groei, maar ruilen, delen en creëren centraal staan.

In deel 10 van de Parels van de Parlementaire Geschiedenis wordt stilgestaan bij de WAO. Deze wet, die in 1967 werd ingevoerd, was een belangrijke verbetering voor arbeidsongeschikte werknemers. Werkgevers en werknemers zagen in de WAO echter ook een aantrekkelijke manier om van elkaar af te komen, waardoor de regeling op den duur onbetaalbaar dreigde te worden.

Op de achterkant in de rubriek 'In ons straatje' betogen de economen David Hollanders en Harrie Verbon en politicoloog Bastiaan van Apeldoorn dat alle banken genationaliseerd moeten worden, omdat zij zo belangrijk zijn geworden in het financiële systeem dat hun faillissement ernstige schade kan toebrengen aan de hele economie.

INHOUD

- 3 OORLOG EN VREDE IN HET MIDDEN-OOSTEN
- 6 RAMPEN IN DE TEXTIELFABRIEKEN VAN BANGLADESH
- 8 'MADE IN TURKEY' IS GEEN GARANTIE VOOR EEN EERLIJK PRODUCT
- 9 OBAMA BLIJFT OORLOGSPRESIDENT
- 10 LINKS EUROPA LEERT VAN ELKAAR
- 12 JAN DE WIT OVER BELEDIGING, GODSLASTERING EN DE VRIJHEID VAN MENINGSUITING
- 14 VERHUURDERHEFFING NEE! MAAR WAT DAN WEL?
- 16 OP WEG NAAR DE WECONOMY
- 18 PARELS UIT DE PARLEMENTAIRE GESCHIEDENIS
- 20 'IN ONS STRAATJE'

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP. Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 40
E administratie@sp.nl

Redactieadres

Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 35
E spanning@sp.nl

Redactie

Tijmen Lucie

Arjan Vliegthart

Tekstredactie

Daniël de Jongh

Redactieraad

Hans van Heijningen

Tiny Kox

Ronald van Raak

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Robert de Klerk

Mark Ofman

Gonnie Sluijs

Foto cover

Samuel Aranda / Corbis / Hollandse Hoogte

OORLOG EN VREDE IN HET MIDDEN-OOSTEN

Tekst: Tiny Kox Foto: archief Tiny Kox

Het Midden-Oosten staat hoog op de politieke agenda van de internationale gemeenschap. Voor de bloedige burgeroorlog in Syrië lijkt nog geen einde in zicht. Ondertussen reist de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken John Kerry tussen Israël en Palestina om het vastgelopen vredesproces vlot te trekken. SP-senator Tiny Kox, speciaal rapporteur van de Raad van Europa voor Palestina, volgt de ontwikkelingen nauwgezet. Onlangs was hij weer in de regio.

JORDANIË, VLUCHTELINGENKAMP BIJ DE SYRISCHE GRENSEN

Nu zijn het er honderdduizend, de Syrische vluchtelingen net over de grens met Jordanië, morgen weer tweeduizend meer en elke dag minstens zoveel erbij. De internationale ‘burgemeester’, aangesteld door de vluchtelingenorganisatie van de Verenigde Naties, legt uit hoe ingewikkeld het is een dergelijke volksverhuizing enigszins op te vangen. ‘We begonnen met het redden van mensenlevens, vluchtelingen opnemen die over de grens geen leven meer hadden door alle gruwelijkheden van de Syrische burgeroorlog. Aanvankelijk ging het om duizenden, toen tienduizenden, nu dus

honderdduizend – alleen al in dit kamp, Za’aatri, ten noorden van de hoofdstad Amman. Nu moeten we een stad in stand houden, die steeds groter wordt maar structuur mist. Logisch dat er veel misgaat. Iedereen moet eten, drinken, naar de wc. Sociale verbanden zijn er niet, criminaliteit des te meer. We zijn zwaar onderbemand, ook de politie van Jordanië heeft maar een paar honderd manschappen hier. Tegelijk wordt er geweldig werk geleverd en worden het hulpgeld en de hulpgoederen, die we uit de hele wereld krijgen, uitstekend gebruikt. Vooral Jordanië verdient lof, het land is zo arm en de druk van de vluchtelingen enorm. Vergeet niet dat ook heel veel eerdere vluchtelingen hier onderdak hebben, uit Palestina, Irak en nog meer. Maar het is een ontzettend moeilijke klus, omdat we niet weten wat er morgen in Syrië gebeurt. Als de Slag om Damascus begint, tussen het regime en de opstandelingen, zal Jordanië overspoeld worden met nieuwe vluchtelingen. Maar als het regime valt kan dit kamp ook binnen een paar dagen helemaal leegstromen.’

Ik hoor de meest vreselijke verhalen, van vermoorde ouders, doodgeschoten kinderen, massamoorden in de steden en dorpen waar ze vandaan komen – en de uitzicht-

loosheid van het bestaan nu. Waarom doet de wereld niks om het regime van president Assad onderuit te halen, waarom steunen de Russen de regering, waarom krijgen de opstandelingen geen kans om zich te verdedigen, waarom komt er niet meer hulp voor ons? Ik kan alleen maar vaststellen dat zich hier een humanitaire ramp van enorme proporties voordoet en dat de wereld die voorsnog niet kan stoppen, in weerwil van alle geweldige inspanningen die hier worden geleverd. Door de VN vluchtelingenorganisatie, door het Wereldvoedselprogramma, door Unicef, die omziet naar alle kinderen, die samen meer dan de helft van het inwonertal van deze enorme tijdelijke stad vormen. Ik kijk vol bewondering naar Franse soldaten, die een massaal inentingsprogramma uitvoeren, compleet met huilende kinderen en troostende moeders. Ik word stil van de Marokkaanse artsen die spoedeisende hulp verlenen aan een baby die zonder adem zit. Ik kijk met ontzag naar de medewerkers uit Jordanië die ervoor proberen te zorgen dat iedereen een eerlijk deel van de voedselvoorraad kan afhaken. ‘Opgeven is geen optie’, hoor je ze zeggen.

JORDANIË, AMMAN, PRESIDENTIEEL PALEIS

In zijn paleis in de hoofdstad Amman neemt de Jordaanse koning Abdullah II ruim de tijd om ons bij te praten over wat er momenteel in zijn land gaande is, met zoveel conflicten bij de burens en een groot intern hervormingsproces. Terwijl Jordanië wordt bedolven onder de Syrische vluchtelingen, is er een binnenlands transitieproces bezig dat van het land een moderne democratie moet maken, met serieuze politieke partijen, links, rechts, midden en een functionerend parlement. De Grondwet is nu aangepast, er is een Constitutioneel Hof geïnstalleerd en een toezichthoudende Kiesraad. Na de verkiezingen van januari is er voor het eerst een premier door de koning aangesteld na consultatie van de parlementaire fracties. De ambitieuze koning is nog niet tevreden. De partijen zijn nog weinig samenhangend, de parlementariërs te veel op eigen belang gericht. Het zal moeten blijken of het land doet wat de koning graag zegt te willen, van Jordanië een constitutionele democratie met een aan banden gelegde monarchie te maken. Ik wijs hem erop dat het nogal uniek is dat een koning macht wil inleveren en het parlement sterker wil maken. En ik maak van de gelegenheid gebruik om hem te vragen naar de rol van Jordanië in het Israëlisch-Palestijnse conflict. De koning zegt dat alle betrokkenen nu huiswerk moeten doen, om een nieuwe top in Washington later deze lente voor te bereiden. Die heeft naar zijn mening alleen zin als Israël en Palestina bereid zijn zich positief op te stellen. ‘De toekomst is moeilijk, al helemaal in het Midden-Oosten’, aldus de monarch. ‘Het zou helpen als ook Europa druk zet op alle betrokkenen om nu eindelijk zaken te doen. Zeker ook op Israël. Het meest acute probleem is nu Syrië. Met een half miljoen vluchtelingen bovenop de half miljoen immigranten van eerder, maken de Syriërs nu een groot deel van de bevolking uit. En iedereen zoekt een huis, eten, drinken, elektriciteit. Er zal meer hulp van buiten moeten komen om te voorkomen dat het uit de hand loopt.’

Wat er zeker ook moet komen, waarschuwt de koning, is een oplossing in Syrië. Hij is ervan overtuigd dat het einde voor president Assad in zicht is. Maar voorkomen moet

worden dat radicale islamitische groepen daarna het land in hun greep nemen. ‘Het risico is daar’, zegt Abdullah. Nu vechten zijn soldaten nog in Afghanistan tegen de Taliban – maar binnenkort heeft Jordanië zijn eigen Taliban net over de Syrische grens. Hij hoopt dat de Syrische Alliantie in staat is de situatie beter onder controle te krijgen om te voorkomen dat straks iedereen verliezer is in dit drama.

PALESTINA, RAMALLAH, PRESIDENTIEEL PALEIS

De Palestijnse president Abbas maakt – als zo vaak – overuren. Vanmorgen ontving hij in zijn presidentiële paleis in Ramallah de voormalige Britse premier Tony Blair, die al tijden lang vruchteloos onderhandelt over het Israëlisch-Palestijnse vredesproces. Straks rijdt John Kerry voor, de minister van Buitenlandse Zaken van de Amerikaanse president Obama. Daarna vliegt president Abbas naar Qatar, om daar met Arabische partners te overleggen. En nu zijn wij aan de beurt, vers uit Jordanië. Abbas wordt vergezeld door zijn chef onderhandelaar Arekat. We hebben elkaar enkele keren eerder getroffen, in Ramallah, maar ook in Nederland en Straatsburg. In de korte tijd die beschikbaar is, herhaalt de Palestijnse president dat hij zich vastgelegd heeft op een akkoord met Israël, en dat zijn bezette land Palestina bereid is aan alle eerder gestelde voorwaarden tegemoet te komen. ‘Maar,’ zegt Abbas, ‘wat haalt het uit als Israël kennelijk niks wil. Palestina erkent Israël, geen twijfel mogelijk, maar wanneer erkent Israël Palestina eindelijk? Terwijl een vredesakkoord juist Israël zoveel te bieden heeft: vrede met alle Arabische landen, in één keer.’ Dat zal hij zo meteen ook tegen John Kerry zeggen. Abbas roept Europa op meer druk op Israël te zetten, als wij willen dat er echt iets gebeuren gaat. Als hij bij ons weggaat en naar John Kerry toegaat, wens ik hem wijsheid en sterkte toe.

‘John Kerry wil praten over economie. Maar wij willen het hebben over autonomie, een eigen land, met degelijke grenzen en geen Israëlische bemoeienis. Dat is ons keer op keer beloofd, met minder hoeven we geen genoegen te nemen.’ Overal in Palestina hoor ik dat geluid, in gesprekken met ministers, rechters, parlementsleden, mensenrechtenverdedigers, journalisten, zakenmensen, geestelijken. Bij de Kiesraad wordt uitgelegd dat Palestina technisch klaar is voor verkiezingen, en dat er kans is dat de rivaliserende Palestijnse facties het binnenkort wellicht eens worden over een tijdstip waarop de stembus open gaat. ‘Maar,’ zegt de voorzitter van de Kiesraad, ‘we hebben geen enkele garantie dat de macht die ons nu al sinds 1967 illegaal bezet, de uitslag van de verkiezingen zal respecteren.’

’s Avonds mag ik met een keur aan Palestijnen spreken over de relatie van hen met de Raad van Europa. Ik zeg dat ik het een moedig besluit vond toen twee jaar terug Palestina de speciale status van partner voor democratie bij de Raad van Europa aanvraagde en toen ze die status kreeg, vrijwillig een groot aantal verplichtingen op zich nam. Als rapporteur over het partnerschap zeg ik dat ik de Palestijnen aan de verplichtingen, over mensenrechten, verkiezingen, strijd tegen corruptie en een onafhankelijke rechtspraak zal houden – omdat het hun eigen belang is. Als Palestina ooit vrij zal zijn, zal ze deze elementen hard nodig hebben om te

Tiny Kox schudt de Jordaanse koning Abdullah II de hand.

overleven. Maar, de andere kant van de samenwerking is dat Europa de Palestijnen veel beter dan nu zal moeten helpen om de mensenrechten van de Palestijnse bevolking daadwerkelijk te beschermen. En dat kan niet anders dan door veel nadrukkelijker stelling te nemen tegen de illegale bezetting en illegale kolonisatie van Palestijns gebied door buurland Israël.

PALESTINA, BETHLEHEM, DE MUUR

Traangas drijft over de metershoge Muur van de Schande in Bethlehem. Harde knallen klinken van de andere kant. Palestijnse jongeren zijn voor de zoveelste keer in gevecht met de Israëlische bezetters. Een bezoek aan het vluchtelingenkamp moeten we afgelasten, omdat het daar nu te gevaarlijk is. ‘Kogels kennen geen verschil tussen Palestijnse jongeren en Europese politici’, zegt de secretaris-generaal van het Palestijnse parlement tegen me. Hij maakt zich zorgen over ons, de 17-koppige delegatie van de Raad van Europa. Niet nodig, stel ik hem gerust, goed dat iedereen nu weet dat het hier niet alleen naar olijven en wierook ruikt. Een beetje traangas kan ons geen kwaad doen. Nu hebben we niet alleen gehoord en gezien, maar ook geroken en gevoeld hoe de bezetting in 2013 in Palestina is.

Eerder op de dag in Jeruzalem heeft oud-premier Qurei uitgelegd hoe hij bij vrijwel alle onderhandelingen van de afgelopen decennia betrokken is geweest – en hoe die volgens hem bitter weinig opgeleverd hebben. Hij was betrokken bij de voorbereiding van de Oslo-akkoorden, onderhandelde met Clinton, Bush en Obama. Hij zag dat goede onderhandelaars niet automatisch goede leiders zijn – en dat goede leiders soms bar slecht onderhandelen. Leiders moeten in beeld komen als onderhandelaars klaar zijn. Dan kunnen leiders met lef laatste kloven dicht. Hij weet ook hoe er vaart gemaakt kan worden in het vredesproces. Laten Israël en Palestina het eerst eens worden dat een Palestijnse staat gevestigd hoort te worden binnen de grenzen zoals die er in 1967, voor de Israëlische bezetting,

lagen. Als dat gebeurt, komen voor een heleboel overige problemen oplossingen in zicht.

PALESTINA, RAMALLAH

De Palestijnse Chief Justice, die de onafhankelijkheid van de rechtspraak moet bewaken, alsook de kwaliteit ervan, noemt dat een hele klus en vaak zelfs onmogelijk vanwege de bezetting. ‘Hoe kun je een rechtsstaat bouwen onder een paraplu van rechteloosheid?’ Een vergelijkbaar verhaal hoor ik als ik de Palestijnse mensenrechtencommissaris tref. Die schuwt overigens niet om me ook voorbeelden te geven van mensenrechtenschendingen aan Palestijnse kant. ‘Als ik daarover zwijg, maak ik Palestina zwakker. Dat zouden ook al onze politici beter moeten beseffen’, zegt hij vermanend in hun richting.

Het laatste werk vandaag is een ontmoeting met een aantal burgemeesters en raadsleden. Ze hebben hun mandaat gekregen afgelopen najaar, toen er eindelijk – althans op de Westbank – lokale verkiezingen werden georganiseerd. Die zijn overigens erg goed verlopen, hoor ik. Wel ligt er een schaduw over die verkiezingen door de boycot van Hamas op de Westbank en een verbod op verkiezingen in Gaza. Het goede nieuws is dat de mensen die verkiezingen hebben afgedwongen via de rechter. Dat Gaza niet meedeed is heel jammer. ‘Maar we kunnen niet eeuwig wachten om de lokale democratie op orde te brengen’, zegt een van hen.

PALESTINA, JERICHO, BERG VAN DE VERZOEKING

Dan is er nog even tijd voor een kort bezoek aan Jericho bij de Dode Zee. Van daar voert een kabelbaan naar de Berg van de Verzoeking, waar naar verluidt Jezus veertig dagen rondzwierf en met de duivel vocht. De Palestijnen zwerven al meer dan veertig jaar rond in rechteloosheid, na de illegale Israëlische bezetting in 1967. Jezus won – het zou mooi zijn als de Palestijnen zich eerdaags ook winnaar mogen voelen.

RAMPEN IN DE TEXTIELFABRIEKEN VAN BANGLADESH

SLECHTS HET TOPJE VAN DE IJSBERG

Tekst: Sjoerd van Dijk Foto: Noah Berger / The New York Times / R / Hollandse Hoogte

Op 1 mei 2013 stroomden de straten in Bangladesh vol met duizenden demonstranten die protesteerden tegen de slechte arbeidsomstandigheden in de textielindustrie. Niet alleen in de textielindustrie zijn de problemen groot, maar in vele sectoren in vele landen. Het is tijd dat zowel overheden als bedrijven hun verantwoordelijkheid nemen en serieus werk maken van maatschappelijk verantwoord ondernemen (mvo) met oog voor sociale, economische en ecologische belangen.

De directe aanleiding voor de demonstraties in Bangladesh was het instorten van een kledingfabriek in Savar, een voorstad van de hoofdstad Dhaka. Bij het instorten van deze fabriek kwamen 1127 mensen om het leven. Dit is echter slechts één voorbeeld van de problemen die er spelen in de textielsector.

DE TEXTIELSECTOR

In maart 2013 heeft Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen (SOMO) samen met de Schone Kleren Campagne (SKC) het rapport *Fatal Fashion* gepresenteerd. Dit rapport is een urgente oproep aan overheden, leveranciers, merken, retailers, auditbedrijven en certificeringsinstellingen om de huidige audit-praktijken grondig aan te passen en de rechten van arbeiders te beschermen. De controles (audits) worden doorgaans uitgevoerd door audit-bedrijven en certificeringsinstellingen waar kledingbedrijven niet vanzelfsprekend op kunnen vertrouwen. Zo zegt Tessel Pauli van SKC: 'Deze bedrijven missen expertise, worden niet vertrouwd door arbeiders en vakbonden, waardoor interviews met arbeiders onbetrouwbaar zijn, en ze worden gewoonlijk betaald door de fabriekseigenaar.

Zelfs wanneer ze schendingen ontdekken, laten ze na om deze op te lossen.'

Sinds de lonen in China stijgen, zijn kledingmerken op zoek gegaan naar alternatieve landen om de productie zo goedkoop mogelijk te houden. Bangladesh en Pakistan zijn hier voorbeelden van (zo heeft Bangladesh het laagste minimumloon ter wereld: \$ 0,32 per uur). Het gevolg van deze zoektocht is een enorme groei van orders in deze landen. De productiecapaciteit en de fabrieksgebouwen zijn echter niet adequaat meegegroeid. Dit, in combinatie met falende overheden en onverantwoord inkoopbeleid van bedrijven, zorgt voor onacceptabele werkomstandigheden en uiteindelijk rampen zoals onlangs in Savar.

In het onderzoek van SOMO en SKC zijn verschillende fabrieksbranden geanalyseerd, deze zijn symptomatisch voor een falend systeem. Overheden en bedrijven schieten volgens de onderzoekers systematisch tekort in het beschermen en respecteren van de rechten van arbeiders. Overheden zouden moeten handelen in overeenstemming met de internationaal erkende plicht om mensenrechten te beschermen. Kledingmerken zouden meer aandacht moeten hebben voor hun maatschappelijke plicht om mensenrechten te respecteren, en niet slechts vertrouwen op een falend audit-model. Dit alles is uiteengezet in de 'Principes van de Verenigde Naties over Bedrijfsleven en Mensenrechten'.

ANDERE SECTOREN

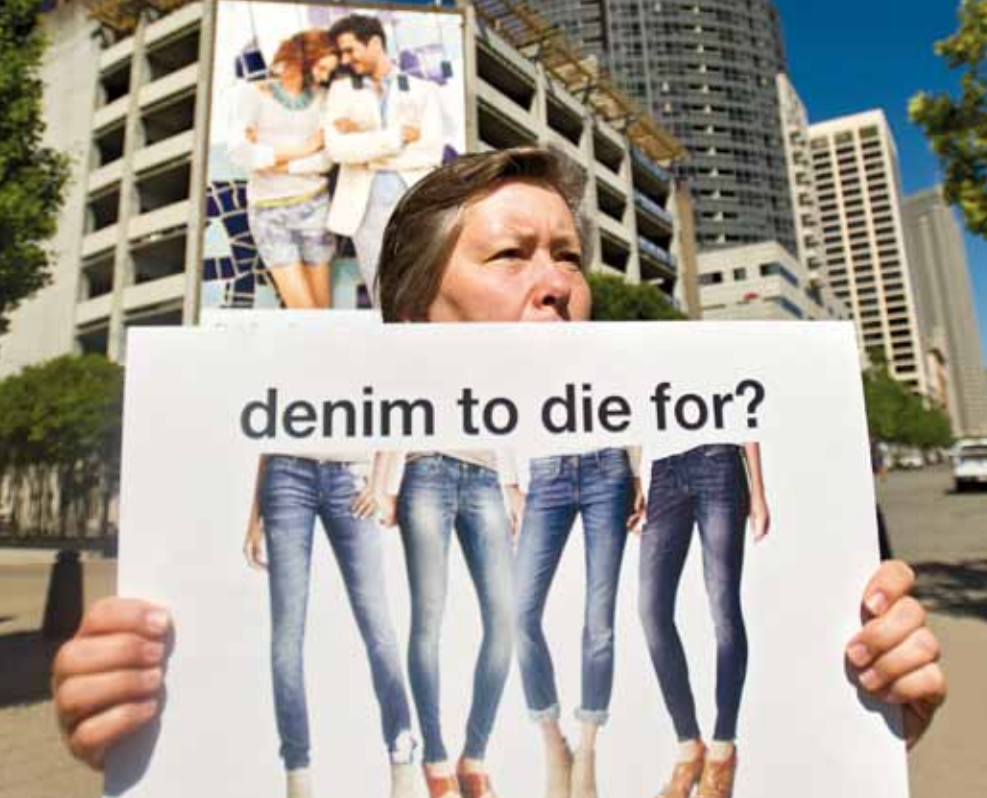
De problemen rond arbeidsomstandigheden in de textielsector staan niet op zichzelf. De afgelopen jaren zijn vele onderwerpen in de Tweede Kamer de revue gepasseerd. Zoals slechte werkomstandigheden bij de rozenteelt, in de ketens van agrofood en bij de winning van metalen als tin

of coltan in Afrika; misstanden bij het produceren van elektronica en kleding in China; kinderarbeid in zowel de cacao- en hazelnotenindustrie (o.a. in Turkije) als bij de groentezaadproductie in India. Stuk voor stuk situaties waar de rechten van de mens ondergeschikt zijn gemaakt aan de economische belangen en waar de betrokken overheden en bedrijven hebben gefaald.

DE SP EN MVO

De SP heeft een lange geschiedenis als het aankomt op agenderen van maatschappelijk verantwoord ondernemen. Zo voerden wij eind jaren negentig al de actie 'IKEA-family, soms wel héél erg jong' bij de IKEA-winkels voor de inwilliging van een simpele en redelijke eis: de garantie van IKEA dat aan haar producten voortaan geen kinderarbeid meer te pas komt. Na vele maanden van actie heeft het bedrijf in een gesprek met de SP toegezegd niet alleen maatregelen te nemen tegen kinderarbeid, maar ook een accountantscontrole te laten uitvoeren naar deze belofte.

Ook op het dossier over de olievervuiling in de Nigerdelta in Nigeria speelt de SP een voortrekkersrol. Al tientallen jaren zorgt oliewinning daar voor extreme milieuproblemen. Hele gebieden zijn bezaaid met plassen olie, schoon drinkwater is er bijna niet en landbouw en veeteelt zijn vrijwel onmogelijk. De straatarme bevolking ziet helemaal niets terug van alle rijkdom die bedrijven als Shell daar uit de grond pompen. De regering van het land doet niets voor hen, hoewel het overgrote deel van de winst door diezelfde regering wordt opgestreken. De bewoners trekken aan het kortste eind. Zonder macht en middelen zijn zij kansloos tegenover zowel bedrijf als overheid. Voor maatschappelijke organisaties en politieke partijen ligt er een taak om hen te helpen in de

Demonstranten verzamelen zich voor het hoofdkwartier van GAP in San Francisco om het kledingbedrijf te dwingen de arbeidsvoorwaarden in de kledingindustrie in Bangladesh te verbeteren.

strijd. De SP doet dit onder andere door het onderwerp steeds weer op de politieke agenda te zetten. Eind 2010 ging SP-Tweede Kamerlid Sharon Gesthuizen zelf naar de Nigerdelta om met eigen ogen te zien hoe de situatie was. Shell moest zich daarna verantwoorden tijdens een op initiatief van de SP georganiseerde hoorzitting over de oliewinning in Nigeria.

En ook hier worden inmiddels kleine successen behaald. Zo is Shell eind januari 2013 door de rechtbank in Den Haag veroordeeld tot het betalen van een schadevergoeding aan een Nigeriaanse agrariër wegens olievervuiling. Deze zaak was belangrijk, omdat voor het eerst door de rechter uitgesproken werd dat Shell een zorgplicht heeft om sabotage aan olieleidingen zoveel mogelijk te voorkomen.

Diverse voorstellen van de SP zijn inmiddels door de Kamer omarmd. Zo ondersteunt de regering nu het Nederlandse bedrijfsleven bij het bepalen of er sprake is van wetgeving die de uitoefening van een tweetal arbeidsrechten (te weten: de vrijheid van vakvereniging c.q. collectief onderhandelen en non-discriminatie) mogelijk maakt in de landen van hun toeleveranciers. Ook is dankzij een

SP-motie de toegang voor bedrijven tot het buitenlandinstrumentarium (dat zijn verschillende vormen van overheidssubsidies voor het ondernemen in het buitenland) voortaan afhankelijk van de vraag of zij kunnen laten zien dat hun toeleveranciers niet betrokken zijn bij het schenden van de fundamentele arbeidsrechten. Tot slot ziet de regering er door een SP-voorstel nu actief op toe of Nederlandse bedrijven en hun dochterondernemingen zich houden aan de naleving van nationale en internationale afspraken ten aanzien van zorg voor mens en milieu. Ook bevordert de regering daar waar nodig de vervolging van overtreders van deze afspraken op mens- en milieugebied.

Uiteraard is het goed dat een Kamermeerderheid zich positief heeft uitgesproken over bovenstaande voorstellen. Maar dit zijn slechts druppels op de gloeiende plaat om de problemen echt een halt toe te roepen. Wij zijn dan ook van mening dat er structureel iets moet veranderen. Daarom vraagt de SP de regering wet- en regelgeving op te stellen om een duidelijk kader te schetsen wat verantwoord ondernemen nu daadwerkelijk is. In dergelijke wet- en regelgeving moet naar mening van de SP in ieder geval geregeld worden dat:

- 1) Nederlandse bedrijven en hun dochterondernemingen die in de vreemde worden beschuldigd van schendingen van mensen- en/of arbeidsrechten worden vervolgd in Nederland;
- 2) bedrijven verplicht worden om verantwoordelijkheid te nemen voor het gehele traject van productie van een bepaald artikel;
- 3) de consument van ieder product moet kunnen achterhalen hoe dit product geproduceerd is en of er sprake is geweest van onverantwoord ondernemen.

DE TOEKOMST

Door de ramp in Bangladesh, en de daaropvolgende media-aandacht, worden er nu in dit land kleine positieve stappen gezet ter verbetering van de situatie in de kledingindustrie. Inmiddels hebben ruim dertig kledingmerken de *Bangladesh Fire and Building Safety Agreement* ondertekend. Deze overeenkomst is samen met Bengaalse en internationale vakbonden en NGO's ontwikkeld. Onderdeel hiervan zijn onafhankelijke en transparante fabrieksinspecties, verplichte doorvoering van verbeteringen bij gebreken aan de gebouwen en herziening van bestaande wetgeving en veiligheidsregulering. Met het ondertekenen van het akkoord committeren merken zich aan het oplossen van de structurele veiligheidsproblemen in de gevaarlijke Bengaalse kledingfabrieken. Belangrijk is dat het akkoord arbeiders het recht geeft gevaarlijk werk te weigeren. Het akkoord geldt nu voor meer dan duizend Bengaalse kledingfabrieken¹.

De stappen die in Bangladesh worden gezet zijn positief, maar er zijn nog altijd bedrijven die deze overeenkomst niet tekenen (waaronder Coolcat en Prénatal). Daarnaast hebben we het hier enkel over de kledingindustrie in Bangladesh. Het is een goede eerste stap, maar er zal meer moeten gebeuren, voordat maatschappelijk verantwoord ondernemen in alle landen en in alle sectoren de standaard is geworden. Die strijd gaan wij aan!

¹ www.schonekleren.nl/actueel/nieuws/31-merken-on-board-van-het-bangladesh-veiligheidsprogramma

'MADE IN TURKEY' IS GEEN GARANTIE VOOR EEN EERLIJK PRODUCT

Tekst: Arjan Vliegthart Foto: Archief Bilge Seçkin

Veel consumenten gaan ervan uit dat als er 'made in Turkey' in het label staat, het met de arbeidsomstandigheden wel goed zit. Helaas klopt dit beeld niet. Het merendeel van de kledingarbeiders in Turkije verdient niet het wettelijk minimumloon. Daarbij staan door een recente wetwijziging de vakbondsrechten onder druk. Spanning sprak met Bilge Seçkin van de Turkse Clean Clothes Campaign, die zich in Turkije sterk maakt voor goede arbeidsomstandigheden en een eerlijk loon voor werknemers in de kledingindustrie.

Als je denkt aan misstanden in de kledingindustrie denk je eigenlijk eerst aan landen als Bangladesh en Pakistan en niet aan Turkije. Hoe ernstig is de situatie in dit land?

'Toch ernstiger dan veel mensen in Europa op dit moment denken. Wat je ziet is dat de internationale kledingindustrie mondiaal opereert en dat er bijna per definitie druk is op de lonen. Bedrijven zoeken de goedkoopste locaties, waarbij arbeidskosten een belangrijke rol spelen. Daardoor worden landen tegen elkaar uitgespeeld en proberen producenten in elk land tot het randje te gaan om zo goedkoop mogelijk te leveren aan multinationale merken.

Voor Turkije geldt dat het land een grote kledingindustrie heeft. Bijna dertig procent van de export bestaat uit kleding en in de kledingindustrie werken tweeënhalf miljoen mensen. Acht procent van hen is lid van een vakbond.'

Hoe vertaalt die internationale competitie om zo goedkoop mogelijk te kunnen produceren zich in Turkije?

'Het beleid van de huidige regering-Erdogan combineert maatschappelijk conservatisme met neoliberal economisch beleid. Dat is voor de Turkse vakbeweging een zware

Bilge Seçkin.

dobber. De wetgeving is zo ingericht dat in een bepaalde sector 10 procent van de werkers door de vakbond moet zijn georganiseerd voordat er collectieve afspraken gemaakt kunnen worden. Daar komt bij dat op individueel bedrijfsniveau 40 procent van de werknemers lid moet zijn. Dat maakt het voor de vakbeweging bijzonder lastig om een voet aan de grond te krijgen in de Turkse kledingindustrie.

Daar komt nog bij dat de vakbonden in het verleden gefaald hebben in het bieden van perspectief voor werknemers en het realiseren van hun eisen. Daardoor staan veel gevestigde bonden, die soms nauwe banden hebben en hadden met de regering en de werkgevers, onder druk. Jonge mensen die lid worden van een vakbond kiezen daarom steeds vaker voor bonden die niet bij deze gevestigde orde horen en die vaak per bedrijf of sector georganiseerd zijn.'

Wat zijn dan de grootste problemen met de arbeidsomstandigheden in Turkije?

'Het zijn er eigenlijk twee: de lonen en het overwerk. Het minimumloon in Turkije is op dit moment zo rond de 300 euro, terwijl een gezin eigenlijk

1.300 nodig heeft om te kunnen overleven. Daarnaast is het zo dat Turkije weliswaar een minimumloon kent, maar dat dat regionaal verschilt. Hierdoor krijg je concurrentie tussen de verschillende delen van het land, bijvoorbeeld tussen de Koerdische regio en de rest van het land. Deze looncompetitie versterkt overigens ook de onderlinge verschillen en wakkert het nationalisme aan.

Tegelijkertijd werken sommige mensen in de Turkse kledingindustrie tot 11 uur per dag. Dat is ruim meer dan de afgesproken werktijden. Alleen worden deze overuren niet betaald. En het probleem is dat je de uitbetaling maar moeilijk kunt afdwingen. Mensen die zich organiseren worden ontslagen en fabrieken sluiten zomaar zonder werknemers te betalen. Dat maakt het een ongelijke strijd.'

Wat kunnen consumenten in Nederland doen om de strijd van de Turkse werknemers in de kledingindustrie te ondersteunen?

'Het is voor Nederlandse consumenten vaak lastig vast te stellen wat bedrijven nu precies aan arbeidsvoorwaarden bieden. Daarvoor zijn de fabrieken domweg te ver weg. Wat opvalt, is dat de kledingindustrie bij acute misstanden wel reageert op het concrete geval, maar niets structureels onderneemt om de arbeidsomstandigheden te verbeteren.

Consumenten in Europa zouden ons kunnen helpen door hun favoriete merken aan te schrijven met concrete vragen over onder welke omstandigheden hun kleding wordt geproduceerd. Het valt op dat bedrijven er gevoelig voor zijn wanneer consumenten navraag doen. Dan bekruipt ze toch het gevoel dat zij reputatieschade kunnen oplopen wanneer aan het licht komt dat zij het niet zo nauw nemen met de arbeidsomstandigheden.'

OBAMA BLIJFT OORLOGSPRESIDENT

TOESPRAAK MARKEERT LEGITIMATIE NIEUWE VORMEN VAN GEWELD

Tekst: Bastiaan van Apeldoorn (Universitair hoofddocent Internationale Betrekkingen aan de Vrije Universiteit)

Op woensdag 29 mei werden opnieuw zeven mensen in Noordwest-Pakistan door een Amerikaanse drone-aanval gedood. Onder hen zou zich een kopstuk van de Taliban bevinden. Volgens de meest betrouwbare schattingen (van *The Bureau of Investigative Journalism*) zijn er onder de 2500 tot 3500 doden door drone-aanvallen in Pakistan tot nog toe ruim 400 tot 800 burgers.

De nieuwe drone-aanval vond plaats vijf dagen na een belangrijke toespraak van Obama over Amerika's 'contra-terrorisme'-beleid. Daarin werd voor het eerst de tot voor kort geheime inzet van deze op afstand bestuurde vliegtuigjes erkend. Ook werden (nieuwe) richtlijnen bekendgemaakt die het gebruik van dit hypermoderne wapen moeten reguleren en zelfs beperken. Het is de vraag of deze aanval aan de richtlijnen voldoet; ondanks de beloofde transparantie zwijgt het Witte Huis er over.

Maar de betekenis van Obama's toespraak overstijgt die van de toekomst van de *drone wars*. De speech onthult hoe gedacht wordt over het gebruik van geweld in het verdedigen van Amerika's wereldwijde belangen: een voortzetting van een militair interventionisme dat Amerika's rol in de wereld nog vele jaren zal kenmerken.

Bijna twaalf jaar na het begin van de *war on terror* bevestigt de toespraak van Obama dat dit inderdaad de lange oorlog is geworden die neoconservatieven destijds bepleitten en dat veel van wat toen nog als uitzonderlijk werd gezien inmiddels is genormaliseerd. De wettelijke basis van het huidige contra-terrorismebeleid is de toestemming die George W. Bush kort na de aanslagen van 11 september kreeg van het Congres om militaire middelen in te zetten in de strijd tegen Al Qaida. Deze zogenaamde *Authorization of the Use of Military Force* (AUMF) is dusdanig breed uitgelegd dat het tot op de dag van vandaag ook Bush' opvolger mogelijk maakt te claimen dat de VS het *recht* heeft overal ter wereld vermeende terroristen al dan niet vanuit de lucht te laten doden. Obama stelt het in zijn speech onomwonden: dit is een *legale, proportionele en een rechtvaardige oorlog*, gebaseerd op *zelfverdediging*. Dat talloze mensenrechtenorganisaties en volkenrecht deskundigen daar anders over denken en in Amerika's beleid een schending zien van het internationale humanitair recht, doet niets af aan de politieke betekenis van deze woorden.

Zich beter bewust dan zijn voorganger van hoe Amerikaans geweld ook averechts kan werken, verklaart Obama dat ook aan deze oorlog uiteindelijk een einde moet komen, en bepleit hij zelfs de uiteindelijke intrekking van de AUMF. Toch is het niet waarschijnlijk dat de war on terror onder Obama zal eindigen. Bovendien lijkt zijn toespraak er juist op gericht om ook voor zijn opvolgers het pad te effenen voor een blijvende inzet van drones en ander wapengeweld

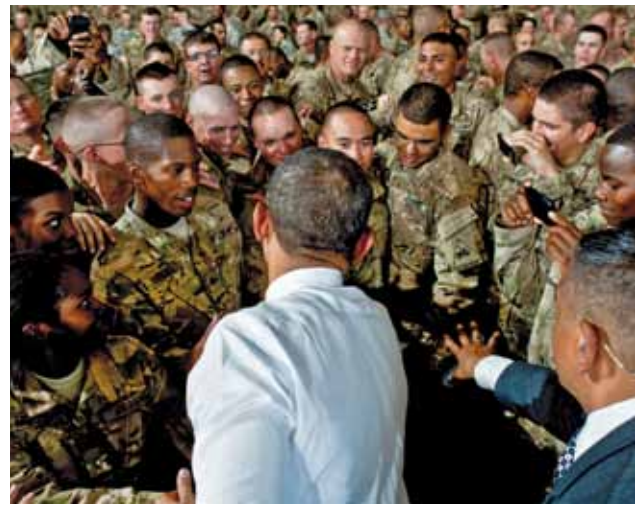

Foto: The U.S. Army / flickr

in naam van het recht van zelfverdediging, ook in landen waarmee de VS niet in oorlog is. De AUMF zal hierbij niet meer nodig zijn. Want waar Obama enerzijds de inzet van drones lijkt te willen beperken, legitimeert hij anderzijds het gebruik ervan en is zijn toespraak een poging het een permanente politiek-juridische basis te geven. Niet langer clandestien zal het binnenlands zijn omstreden karakter verliezen en een 'normaal' wapen worden. En dit legitimerende effect is breder. Obama zegt weliswaar alleen nog maar terroristen te willen uitschakelen indien er 'onmiddellijk' gevaar dreigt, maar alles wijst er op dat dat zo ruim geïnterpreteerd wordt dat het principe van *preventieve oorlogsvoering* gewoon gehandhaafd blijft.

De algemene geweldstrategie, zoals verwoord in Obama's toespraak, past goed in de strategie van buitenlands beleid zoals Amerika die al decennia voert. Sinds 1940 is deze strategie gericht op de handhaving van een mondiale hegemonie: een door de VS gedomineerde liberale wereldorde, waarin een wereldeconomie gebaseerd op open markten en vrije toegang voor het Amerikaanse kapitaal gewaarborgd wordt, desnoods gewapenderhand. Hierbij zullen met name de niet-statelijke vijanden van de liberale globalisering en de bevolkingen die hen omringen de terreur van het Amerikaanse contra-terrorisme aan den lijve blijven ondervinden. De drone is nu een vast wapen in Amerika's arsenaal.

Wat blijft is dat de VS in haar zelfbenoemde taak de liberale orde te handhaven zich zal blijven bedienen van militair geweld, ook als ze niet aangevallen wordt en ongeacht de morele, volkenrechtelijke of geopolitieke bezwaren elders in de wereld. Of Amerika's eigen veiligheid (laat staan die van de wereld) hier uiteindelijk mee gediend is, is zeer de vraag. Onder Obama heeft de VS een president die meer nadenkt over dergelijke vragen dan zijn voorganger, maar de antwoorden blijven in de praktijk hetzelfde. Deze oorlog, die niet langer de war on terror heet, gaat gewoon door.

Europarlementariërs, vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties en experts kwamen van 12 tot 17 mei in Ierland bijeen voor de studiedagen van de fractie van NGL/GUE.

LINKS EUROPA LEERT VAN ELKAAR

Tekst: Niels Jongerius Foto: GUE/NGL

‘Wat de bevolking in Zuid-Europa nu meemaakt is niet anders te beschrijven dan als een economische oorlog.’ Die harde woorden uit Stavros Evangorou, econoom en in het Cypriotische parlement euro-woordvoerder namens de Progressieve Arbeiderspartij AKEL. Evangorou is een van de sprekers tijdens de discussie-bijeenkomst op 17 mei in Dublin van de Eurofractie NGL /GUE (Europees Verenigd Links/ Noords Groen Links), waar ook de SP deel van uitmaakt. Hoewel de discussie officieel over economische alternatieven in tijden van crisis gaat, is vooral de euro onderwerp van debat.

De overdreven aandacht van linkse partijen voor het eurovraagstuk is

volgens Michael Burke echter onterecht. De economisch consultant was voorheen werkzaam bij de zakenbank Citibank in London, nu geeft hij onder meer economisch advies aan de Ierse partij Sinn Féin. Tijdens zijn inleiding op de discussie maakt hij duidelijk waarom hij de aandacht voor de euro overdreven vindt. ‘Eerst moeten linkse partijen kiezen wat voor economisch beleid ze willen voeren: willen ze een bezuinigingsbeleid of een investeringsbeleid.’ De keuze van Burke is duidelijk: ‘De crisis is hoofdzakelijk een investeringscrisis. Geld dat gebruikt had moeten worden om investeringen aan te jagen ligt nu in de kluisen van banken. Het geld is er wel, het wordt alleen niet uitgegeven. Links moet een echte investeringsagenda voeren en niet meegaan in de bezuinigingsretoriek, waarin links hooguit een beetje minder bezuinigt.’ Burke is dan ook een vurig pleitbezorger van een

investeringspolitiek via nationale investeringsbanken.

‘Echte kluisen zijn het niet, het zijn bankrekeningen in tropische belastingparadijzen waar het geld te halen is’, vervolgt Dr. Sheila Killian, werkzaam bij de Kemmy Business School in Limerick, volgens haar de enige business school die naar een socialist is vernoemd. Haar pleidooi voor een Europese aanpak van belastingontduiking en -ontwijking en beëindiging van het wereldwijde bankgeheim sluit naadloos aan bij de campagne die de SP op dit moment voert tegen belastingparadijs Nederland. Een van de grootste dwarsliggers voor een effectieve Europese aanpak van belastingontwijking is immers Nederland, dat misschien wel de grootste doorvoerhaven van winsten van multinationals ter wereld is. Tijdens de discussie was er dan ook veel interesse voor de SP-campagne,

die mogelijk ook in andere landen navolging krijgt.

Zodra de euro weer ter sprake komt, treden er meningsverschillen op. In verschillende landen hebben economisten op verzoek van linkse partijen onderzoek verricht naar de euro. Stavros Evangelou geeft uitleg over het onlangs gepresenteerde onderzoek in opdracht van AKEL, waarin wordt geconcludeerd dat het beleid dat deze partij voorstaat waarschijnlijk zal leiden tot een onvrijwillige euro-exit. Evangelou: 'Wat nu moet gebeuren is niet een bail-out van de Cypriotische financiële sector, we moeten het land redden van de memorandumafspraken die de toekomst van Cyprus bedreigen. In de memorandumafspraken, die gesloten worden tussen eurolanden die 'hulp' aanvaarden van de EU en het IMF, worden afspraken over bezuinigingen, afbraak van arbeidsrechten en privatiseringen vastgelegd. Memorandumafspraken staan in de crisisl landen dan ook synoniem voor extreme bezuinigingspolitiek.

Dat staat ver af van de realiteit in Finland, waar de linkse Vasemmistoliitto (Links Blok) samen met een regenboogcoalitie van nagenoeg alle partijen een regering vormt. Staatssecretaris Jarmo Linden vertelt tijdens de bijeenkomst dan ook trots dat zijn regering erin slaagt om de armoede terug te dringen. 'Niet alleen daalt het aantal armen, ook de kloof tussen arm en rijk in Finland wordt teruggedrongen. Links beleid en aan de Brusselse afspraken voldoen is niet eenvoudig maar in Noord-Europa kan het wel.'

Terwijl in Finland een regering dus de mogelijkheid heeft om ondanks de crisis sociaal beleid te voeren en te voldoen aan de Brusselse normen voor begrotingstekort en overheids-schuld, lijkt dat voor Zuid-Europese landen niet haalbaar. AKEL houdt er daarom rekening mee dat Cyprus gedwongen zal worden de euro te verlaten als ze weer aan de macht komt, een scenario dat vorige zomer ook door de Griekse partij SYRIZA (coalitie van radicaal links) voor mogelijk werd gehouden, net als nu in Portugal door Bloco de Esquerda (Links Blok).

Niet alleen in Zuid-Europa wordt met deze scenario's rekening gehouden. Ook het wetenschappelijk bureau van Die Linke uit Duitsland, de Rosa Luxemburg Stichting, heeft een uitvoerige studie naar de toekomst van de euro gedaan. De Rosa Luxemburg Stichting is, met meer dan honderd aangesloten onderzoekers en kantoren op vijf verschillende continenten, het grootste socialistische onderzoeksbureau ter wereld. In de studie van de Rosa Luxemburg Stichting wordt een gemeenschappelijke Europese munt voor de huidige eurozone als onhoudbaar bestempeld.¹ Een standpunt dat niet door iedereen gedeeld wordt en leidt tot een verhit debat tussen de aanwezige Europarlementariërs.

Links doet er goed aan de eurodiscussie niet te voeren vanuit nationalistische sentimenten, zoals extreem-rechts, want daarmee sluit je bepaalde bevolkingsgroepen buiten en wordt geweld tegen minderheden gelegitimeerd. Dat zie je nu al gebeuren in Groot-Brittannië waar het geweld tegen moslims toeneemt en in Griekenland waar migranten in elkaar geslagen of zelfs vermoord worden door sympathisanten van de extreem-rechtse Gouden Dageraad. Ook de moord op een Franse antifascist en aanvallen op linkse instellingen als de eerder genoemde Rosa Luxemburg Stichting wijzen in die richting. Een eventuele opsplitsing of afsplitsing van landen van de eurozone heeft ingrijpende economische gevolgen voor de betrokken inwoners en voor de EU als geheel. Dat links deze discussie voert met behulp van serieuze economische onderzoeken, biedt ons de mogelijkheid om voor de verkiezingen voor het Europees Parlement van maart volgend jaar met een onderscheidend en goed onderbouwd verhaal te komen. Aan welk links Europa de SP gaat bouwen zal duidelijk worden in het verkiezingsprogramma, dat op het congres van 22 februari 2014 wordt vastgesteld. Dat in ieder geval gebroken moet worden met de bezuinigingspolitiek die in Zuid-Europa beleefd wordt als een economische oorlog, is zonneklaar.

Meer lezen?

– De Engelstalige studie van de Rosa Luxemburg Stichting:

SINN FÉIN

De SP maakt in het Europees Parlement deel uit van de gezamenlijke fractie NGL/GUE, Noords Groen Links/ Europees Verenigd Links. In die fractie vormt de SP, samen met de Zweedse Vänsterpartiet, de Deense Folkebevægelsen mod EU en het Ierse Sinn Féin, Noords Groen Links. Dat bestaat uit moderne linkse partijen die zich tegen een federaal Europa verzetten. Ook het Finse Vasemmistoliitto behoort tot het NGL samenwerkingsverband, maar die partij heeft momenteel geen Europarlementariërs. De studiedagen worden ieder half jaar georganiseerd door de partij(en) uit het land dat voorzitter is van de EU. De eerste helft van 2013 is dat Ierland. Sinn Féin is opgericht in 1905 en vooral bekend als de politieke partij die streed tegen de overheersing van (Noord-)Ierland door het Verenigd Koninkrijk (VK). Sinds het Goede Vrijdagsakkoord dat een einde maakte aan 'The Troubles' (periode van onrust en geweld in de Ierse geschiedenis, die duurde van eind jaren zestig tot 10 april 1998) maakt Sinn Féin deel uit van het door katholieken en protestanten gezamenlijk bestuurde Noord-Ierland. Sinds het uitbreken van de crisis in 2008 wordt Sinn Féin ook in de republiek Ierland als de linkse oppositie tegen de regering gezien. Symbolisch was dat Sinn Féin-leider Gerry Adams tijdens de verkiezingen van 2012 niet langer in Noord-Ierland, maar in de republiek Ierland kandidaat was voor het parlement. In Noord-Ierland is Sinn Féin de op een na grootste partij met 26,9 procent van de stemmen, in het zuiden behaalde de partij 9,9 procent van de stemmen. Volgens de laatste peilingen staat de partij zelfs op 16 %

www.rosalux.de/publication/39478/the-systemic-crisis-of-the-euro-true-causes-and-effective-therapies.html

– Het economisch blog van Michael Burke: socialisteconomicbulletin.blogspot.be

¹ Het partijcongres van Die Linke dat van 14 tot 16 juni plaatsvond, sprak zich uit voor het behoud van de euro. Het beleid van de regering-Merkel werd als belangrijkste bedreiging voor het voortbestaan van de munt gezien.

JAN DE WIT OVER BELEDIGING, GODSLASTERING EN DE VRIJHEID VAN MENINGSUITING **‘IN HET INTERMENSELIJKE VERKEER IN EEN DEMOCRATIE MOET DE VRIJHEID VAN MENINGSUITING HOOG IN HET VAANDEL STAAN.’**

Tekst: Jan Marijnissen Foto: Sander van Oorspronk

Samen met D66 diende hij een voorstel in om de bepalingen rond godslastering uit het Wetboek van Strafrecht te halen. En met succes, want de Tweede Kamer nam het voorstel over. Hoe verhouden zich de vrijheid van meningsuiting en het verbod op belediging en godslastering tot elkaar? Een interessante vraag die we voorleggen aan de indier van het wetsvoorstel, Jan de Wit.

Wanneer en waarom is het wetsartikel over godslastering ingevoerd?

‘Grappig om te weten is dat in de negentiende eeuw expliciet besloten is godslastering niet strafbaar te stellen. Maar daar dacht de grootvader van de bij ons allen bekende oud-minister Donner – de man die meteen na de moord op Theo van Gogh in 2004 pleitte voor een frequentere inzet van wetsartikel 147 WvS (Wetboek van Strafrecht) – in 1932 heel anders over. Minister Jan Donner heeft dit wetsartikel in de roerige jaren dertig ingevoerd om de CPH, de toenmalige communistische partij, dwars te zitten. Die partij opponeerde toen sterk tegen het christelijk geloof. Met name vanuit Limburg werd erop aangedrongen dat ‘deze satanskinderen en dit addergebroed’ eens flink werden aangepakt, letterlijk. Het wetsartikel werd ingezet tegen de problemen die daardoor met de openbare orde ontstonden. Daarom staat het wetsartikel 147 ook onder het kopje Openbare Orde.’

Dat is toch een rare omkering? Want het is een inbreuk op de vrijheid van meningsuiting omdat lichtgeraakten hun woede niet in bedwang kunnen houden.

‘Later hanteerde Piet Hein Donner dezelfde redenering toen hij in 2005 pleitte voor het strafrechtelijk

Jan de Wit verdedigt het mede door hem ingediende wetsvoorstel om het verbod op godslastering af te schaffen.

aanpakken van godslastering. Hij zei: ‘Wordt het niet eens tijd dat het Openbaar Ministerie het wetsartikel 147 eens gaat afstoffen?’ Zijn bedoeling was daarmee de moslims gerust te stellen.’

Wat is ‘smalende godslastering’?

‘Smalen is op grove wijze beschimpen. Volgens het arrest van de Hoge Raad in het Ezelproces tegen Gerard Reve in 1968 moeten we onder godslastering verstaan: het met opzet op grove wijze beschimpen van het opperwezen. Je moet dus de uitdrukkelijke bedoeling hebben het opperwezen te willen neerhalen.’

Maar er staat ook in het wetsartikel dat het op ‘krenkende wijze’ moet zijn.

‘Ja, ‘op voor godsdienstige gevoelens krenkende wijze’. Dat gaat dan niet over het opperwezen maar over

mensen met godsdienstige gevoelens. Het eerste deel van het artikel is echter het belangrijkste.’

Nu zeggen de christelijke partijen: baat het niet dan schaadt het niet. Wat is erop tegen om zo’n wetsartikel tegen godslastering te hebben?

‘Het eerste argument: het artikel is in coma, zoals dat heet. Maar er zijn wel talloze aangiftes gedaan in de loop der jaren: tegen Koot & Bie, tegen Madonna, tegen cabaretiers, tegen schrijvers, Salman Rushdie, noem maar op. Ze zijn allemaal afgewezen, omdat in 1968 bij dat proces duidelijk is geworden dat nooit te bewijzen valt dat iemand de uitdrukkelijke bedoeling had het opperwezen neer te halen. Dat is het tweede argument. En tot slot, het wetsartikel kan politiek misbruikt worden om anderen monddood te maken. Want het gaat

hier in essentie natuurlijk om de vrijheid van meningsuiting.’

Maar stel dat iemand zegt: ‘Inderdaad, het was mijn bedoeling om het opperwezen neer te halen.’

‘Dan ligt meteen de vraag op tafel: bestaat God? En, als hij bestaat: hoe weten wij dan of hij zich wel of niet beledigd voelt? Voor het tweede deel van het artikel waar het gaat over de gekrenkte godsdienstige gevoelens kan men altijd nog een beroep doen op de wetsartikelen die belediging strafbaar stellen.’

Je hebt ooit geschreven dat je het uitbreiden van de beledigingsbepalingen ‘ronduit gevaarlijk’ vindt. Hoezo?

‘Dat is wat ik bedoelde met dat derde argument. Hirsch Ballin, de opvolger van Donner, heeft bijvoorbeeld willen kijken of de groepen die beledigd kunnen worden nader omschreven zouden moeten worden. Mag een professor dan niets negatiefs meer zeggen over homeopaten? Mag iemand de neoliberalen dan geen marktfundamentalisten meer noemen? Daar heeft de Kamer een stokje voor gestoken.’

Er is in de Kamer veel gesproken over deze zaken. Donner heeft het geagendeerd, zijn opvolger Hirsch Ballin heeft de plannen weer ingetrokken, maar jij bent verder gegaan.

‘Ja, aanvankelijk samen met Teeven (VVD) en Van der Ham (D66). Later heeft Teeven zich teruggetrokken omdat de VVD in het kabinet ging. Uiteindelijk hebben PvdA en VVD gezegd dat ze ons wetsvoorstel zouden steunen. Daarmee was er een meerderheid in de Kamer; alleen CDA, SGP en CU waren tegen. Momenteel vindt de schriftelijke behandeling in de Eerste Kamer plaats en het ziet er goed uit.’

Hoe denk je over de strenge bepalingen die gaan over majesteitsschennis?

‘Daar denk ik grosso modo hetzelfde over, al ligt het toch wat anders. Immers, de koning bestaat en die kun je dus vragen: “Voelt u zich beledigd?” Anderzijds is er geen reden de koning anders te behandelen dan een gewone burger.’

En, belediging zegt niet zozeer iets over de zender als wel over de ontvanger. De een

voelt zich beledigd waar een ander zijn schouders ophaalt.

‘Dat is ook zo. En ook hier geldt: Het gaat in de kern om de vrijheid van meningsuiting. Wat is godslastering, wat is een belediging? Kijk nou eens naar wat er op de sociale media gebeurt, kijk eens naar wat daar allemaal geschreven en gezegd wordt. Mensen worden uitgemaakt voor alles wat lelijk is. Dat geeft aan dat de normen in de samenleving verschuiven. Daar komt bij dat mensen in een publieke functie geacht worden meer te kunnen hebben dan andere burgers. De columnist Piet Vroon schreef ooit in de Volkskrant dat de SP gastarbeiders wilde ‘deporteren’. Wij hebben daarop een kort geding aangespannen waarin we een rectificatie eisten. Die eis werd afgewezen op grond van het feit dat een columnist zaken zwaar mag aanzetten en politieke figuren heel veel moeten kunnen slikken, al zijn er natuurlijk ook hier grenzen. Conclusie: niet elke mening is hetzelfde, niet elke zender is hetzelfde en niet elke geadresseerde is hetzelfde.’

Wij riepen ooit: ‘Nixon moordenaar!’ Dat was toen strafbaar wegens het beledigen van een bevriend staatshoofd.

‘Ik vind dat ook die bepaling uit het Wetboek van Strafrecht moet. Het zijn allemaal inbreuken op de vrijheid van meningsuiting die makkelijk politiek misbruikt kunnen worden.’

Waar komt voor jou de fatsoensgrens in het intermenselijke verkeer in beeld? En hoe verhoudt zich die met het strafrecht?

‘Ik vind dat je die zaken moet scheiden. Natuurlijk, in het strafrecht regelen we zaken waarvan we vinden dat ze absoluut niet kunnen en waarvan we zelfs vinden dat ze bestraft moeten worden. Maar in het intermenselijke verkeer in een democratie moet de vrijheid van meningsuiting hoog in het vaandel staan. Dat hoort uitgangspunt te zijn. Al zijn er wel degelijk ook grenzen, zowel in het strafrecht als in wat wij allemaal nog acceptabel vinden. Daarom is het ook goed dat er opgetreden wordt tegen pesten op school en op het werk en tegen abjecte spreekwoorden op de voetbalvelden. Het begint niet zelden met een vergroving van het taalgebruik, om te eindigen in geweld. Hier is het aloude adagium

WETBOEK VAN STRAFRECHT

Artikel 147

Met gevangenisstraf van ten hoogste drie maanden of geldboete van de tweede categorie wordt gestraft:

1. hij die zich in het openbaar, mondeling of bij geschrift of afbeelding, door smalende godslasteringen op voor godsdienstige gevoelens krenkende wijze uitlaat.

Artikel 261

1. Hij die opzettelijk iemands eer of goede naam aanrandt, door telastlegging van een bepaald feit, met het kennelijke doel om daaraan ruchtbaarheid te geven, wordt, als schuldig aan smaad, gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste zes maanden of geldboete van de derde categorie.

Artikel 262

1. Hij die het misdrijf van smaad of smaadschrift pleegt, wetende dat het te last gelegde feit in strijd met de waarheid is, wordt, als schuldig aan laster, gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste twee jaren of geldboete van de vierde categorie.

Artikel 111

Opzettelijke belediging van de Koning wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste vijf jaren of geldboete van de vierde categorie.

Artikel 112

Opzettelijke belediging van de echtgenoot van de Koning, van de vermoedelijke opvolger van de Koning, van diens echtgenoot, of van de Regent, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste vier jaren of geldboete van de vierde categorie.

Artikel 118

1. Opzettelijke belediging van het hoofd of een lid van de regering van een bevriende staat, in de uitoefening van zijn ambt in Nederland verblijvende, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste twee jaren of geldboete van de vierde categorie.

‘wat gij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet’, nog steeds prima van toepassing.’

VERHUURDERHEFFING NEE! MAAR WAT DAN WEL?

Tekst: Paulus Jansen Foto: Sander van Oorspronk

De SP is geharnast tegenstander van het woonbeleid van Rutte-II. De verhuurderheffing, inkomensafhankelijke huurverhogingen, de verkoop van huurwoningen, de bezuinigingen op wijkaanpak en stadsvernieuwing: we zijn er hartstikke tegen. Maar wat is ons alternatief, hoe zien wij de toekomst van de Nederlandse woningmarkt? De SP heeft een groot aantal alternatieven, waarvan er in dit artikel twee worden uitgewerkt.

EIGENDOMSNEUTRALE SUBSIDIE VOOR DE BEWONER

Er zijn op dit moment twee grote geldstromen gericht op de betaalbaarheid van het wonen: de huurtoeslag en de hypotheekrenteaftrek. Maar die zijn volstrekt anders vormgegeven. Bij de huurtoeslag is de toeslag alleen bestemd voor huurders met een belastbaar verzamelinkomen onder € 30.000, terwijl de hypotheekrenteaftrek ook benut wordt door miljonairs. Een tweede cruciaal verschil is dat de huurtoeslag alleen geldt voor woningen in het niet-geliberaliseerde deel, met een huur onder de € 680 per maand. Dat komt neer op een WOZ-waarde van maximaal € 200.000. Voor de eigenwoningbezitter is de hypotheekrenteaftrek niet gekoppeld aan een plafond qua woningwaarde. Sterker nog, daar geldt dat hoe duurder het huis is, hoe groter het belastingvoordeel van de hypotheekrenteaftrek is.

Bij de behandeling van de wet die de huren verhoogt vroeg ik de minister naar de rijkssteun voor een sociale huurwoning of een koophuis van een modaal gezin (inkomen van € 35.000). De conclusie was dat een koopwoning de Rijksoverheid in dit geval € 1300 per jaar meer kost dan een sociale

huurwoning. De minister rekende het voor:

'In directe zin wordt er geen belastinggeld toegelegd op de woonkosten van een gezin met een inkomen van net boven de € 33.000 (wordt via nota van wijziging: € 33.614) in een sociale huurwoning, omdat er dan geen sprake is van huurtoeslag. In indirecte zin zal het veelal zo zijn dat dit gezin niet de markthuur betaalt, hetgeen ook zijn weerslag kan hebben op de opbrengst uit Venmoetschapsbelasting (Vpb). Als bijvoorbeeld de markthuur € 700 is en de feitelijke huur € 500, dan kan de derving aan Vpb-opbrengst een kwart hiervan zijn, ofwel € 600 per jaar. Bij een koopwoning van vergelijkbare kwaliteit (WOZ-waarde van circa € 180.000) bedraagt de fiscale aftrek circa € 3000 (bij 5% rente) minus eigen woningforfait € 1100 (0,6% WOZ-waarde), dus circa € 1900 per jaar.'

Dit verschil in behandeling van huurder en koper is onlogisch uit het oogpunt van zuinig omspringen met belastinggeld, maar het staat ook haaks op het gelijkheidsbeginsel. De SP heeft in haar verkiezingsprogramma uit 2012 een aantal voorstellen gedaan om de verschillen in behandeling tussen huurder en koper te verkleinen. Een fundamenteel rechtvaardiger vormgeving van de subsidie op het wonen is de omvorming van huurtoeslag en hypotheekrenteaftrek tot een woontoeslag, waarbij er geen onderscheid meer gemaakt wordt tussen huren en kopen. De toeslag wordt dan uitsluitend gebaseerd op de samenstelling en het verzamelinkomen van een huishouden, met een extra opslag indien een of meer van de bewoners een handicap hebben.

Naast het voordeel van de gelijke behandeling van huurders en kopers heeft deze maatregel nog een groot aantal andere pluspunten. Het is een substantiële besparing op de overheidsuitgaven voor woonconsumptie, die deels gebruikt zou

kunnen worden om maatschappelijk wenselijke investeringen die nu niet van de grond komen te bevorderen, zoals bouwen in bestaand stedelijk gebied, herontwikkeling/stadsvernieuwing/wijkaanpak of energiebesparing.

Ook zullen coöperatieve woonvormen, die nu om fiscale redenen onaantrekkelijk zijn, interessanter worden. Dat kan grote voordelen hebben voor het beheer van appartementencomplexen, die het nu moeten doen met de krakkemikkige vereniging van eigenaren.

Het beruchte gat in het woningaanbod tussen sociale huur en koop/vrijesectorhuur zal opgevuld worden. Dat gat wordt immers veroorzaakt door de huidige ongelijke subjectsubsidie (bijvoorbeeld de individuele huursubsidie) voor huren en kopen.

Met name huurders zullen een veel grotere vrijheid krijgen om te gaan wonen waar en hoe ze willen. Je krijgt immers een vast bedrag ('voucher'), slechts gebaseerd op je inkomen en de samenstelling van het huishouden, maar niet gebaseerd op de feitelijke huur of rente/aflossing.

Met het woontoeslag/vouchersysteem verdwijnt ook het opdrijvend effect voor verhuurders om de huur te verhogen in de richting van de huurtoeslaggrens (€ 680). De huurtoeslaggrens kan immers verdwijnen.

Het draagvlak voor het integreren van huurtoeslag en hypotheekrenteaftrek in één woontoeslag is groeiende: het was onderdeel van Wonen 4.0, het woningmarktplan van Woonbond, Aedes, Vereniging Eigen Huis en NVM.

Uiteraard is cruciaal hoe de hoogte van de woontoeslag straks tot stand komt. De SP denkt hierbij aan het principe van de maximale woonquote bij een woning die passend is voor een huishouden. Die quote zou in de orde van 25% moeten liggen, iets lager dan de huidige huurquote voor mensen met huurtoeslag.

De Woonbond bood op 5 maart jongstleden de Eerste Kamer een petitie aan om de plannen van Blok m.b.t. de huren af te wijzen. Ruim 60.000 mensen tekenden tegen de voorgenomen huurstijging en het uitblijven van nieuwbouw en innovatie.

STOP DE 'STAATSSTEUN', STOP BRUSSEL

Pardon: is de SP voor het stoppen met staatssteun? In dit geval: zeker! Het is dankzij de staatssteun aan woningcorporaties dat vanuit Europa inkomenseisen worden gesteld aan de huurders van woningcorporaties. Ten minste 90% van de vrijkomende woningen moet worden toegewezen aan huishoudens met een inkomen onder de € 34.229 (prijspeil 2013). De inkomenseis geldt niet voor personen met een zorgindicatie.

De huidige bemoeienis van Brussel met de woningtoewijzing en de taken van woningcorporaties komt voort uit de Europese concurrentierichtlijn. Die ziet erop toe dat bedrijven niet oneerlijke concurrentie wordt aangedaan door andere bedrijven, die bevoordeeld worden met overheids-subsidie.

Volgens toenmalig EU-commissaris voor mededinging Neelie Kroes (2009) was er in Nederland sprake van drie vormen van staatssteun:

Toen minister Vogelaar in 2007 geld wilde investeren in 40 achterstandswijken, moesten woningcorporaties in heel Nederland hiervoor betalen. Dus ook als zij geen woningen hadden staan in de 40 wijken. Hoewel er dus in feite een herverdeling van het vermogen van woningcorporaties was, werd dit wel

gezien als staatssteun. Inmiddels is deze financiering afgeschaft, maar zien we ongeveer hetzelfde gebeuren rondom de saneringssteun van woningcorporatie Vestia. Door onder meer handel in derivaten was Vestia in financiële problemen gekomen. Tussen woningcorporaties bestaat een solidariteitsregeling die zij zelf betalen. Op deze manier betaalden de andere corporaties (en daarmee ook de huurders in de rest van Nederland) € 800 miljoen mee aan de sanering van Vestia.'

Ten tweede staat het Rijk garant voor de lening van het Waarborgfonds Sociale Woningbouw (WSW), ook wel de contra-garantie genoemd. Dankzij deze waarborg kunnen corporaties goedkoper geld lenen voor hun sociale taken. Dat scheelt al snel een procent rente, waardoor goedkoper kan worden gebouwd en de huren laag kunnen blijven.

Ten derde stelt een aantal gemeenten – het zijn er steeds minder – goedkope grond ter beschikking aan woningcorporaties ten behoeve van betaalbare woningbouw. Ook dat wordt gezien als staatssteun, omdat particuliere ontwikkelaars meer moeten betalen.

Het mag zo zijn dat de woningcorporaties via de contra-garantie op het WSW en de goedkope grondkosten wat voordeeltjes hebben ten opzichte

van commerciële ontwikkelaars, toch zijn de corporaties (en daarmee: de huurders) per saldo de pinautomaat van de overheid. Sinds 2008 betalen ze vennootschapsbelasting over hun non-profit activiteiten, en daar komt volgens de plannen van Stef Blok een jaarlijkse verhuurderheffing van € 1,7 miljard bovenop.

Minister Blok rekende voor dat de totale corporatiesector jaarlijks een voordeel van € 450 miljoen heeft door de contra-garantie. Als de verhuurderheffing met ditzelfde bedrag wordt verlaagd, kan er budgetneutraal een streep door deze vorm van wat Neelie Kroes 'staatssteun' noemt.

Ook de goedkope grondkosten voor corporaties vervallen wat ons betreft. Gemeenten kunnen in plaats daarvan aan zowel commerciële als non-profit beleggers in huurwoningen een grondkostensubsidie toewijzen.

Voorwaarde voor deze subsidie op de grondkosten is dat de woningen worden verhuurd onder de marktconforme huurprijs, bijvoorbeeld 80% onder de maximale huurprijs. Wanneer het verlies aan huurinkomsten maar voor een derde tot de helft wordt vergoed door de grondkostensubsidie, voorspel ik dat alleen non-profit verhuurders van deze mogelijkheid gebruik zullen maken. Commerciële verhuurders zullen geen genoegen nemen met de verlaging van hun winstmarge. Maar 'Brussel' heeft niets meer te klagen. Bijkomend voordeel is dat corporaties die een paar jaar na oplevering van hun nieuwbouwwoningen de huur alsnog verhogen een deel van de grondkostensubsidie moeten terugbetalen. Ook dat is een stimulans om blijvend betaalbaar te verhuren.

Als deze bruterings 2.0, zoals dit voorstel in de corporatiewereld genoemd wordt, doorgaat, vervalt de juridische grondslag voor de Europese Commissie om zich nog te bemoeien met de volkshuisvesting. We kunnen weer zelf de criteria bepalen voor toewijzing van onze betaalbare woningvoorraad. En de corporaties die hun nieuwbouwhuren blijvend betaalbaar houden worden beloond. Zou Stef Blok daarom tegen bruterings 2.0 zijn?

OP WEG NAAR DE WECONOMY

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Flip Franssen / Hollandse Hoogte

Volgens Jan Jonker (foto), hoogleraar Duurzaam Ondernemen, is het de hoogste tijd voor een overgang naar een duurzame economie, waarin niet economische groei, maar ruilen, delen en creëren centraal staan. 'Wanneer projecten en initiatieven meervoudige winst opleveren, worden ze ook daadwerkelijk duurzaam.'

Sinds 2011 bent u hoogleraar Duurzaam Ondernemen, aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Hoe is uw belangstelling voor duurzaamheid en duurzaam ondernemen ontstaan?

'Van huis uit ben ik bedrijfskundige en houd ik mij bezig met kwaliteitsprocessen. Zo rond 1995 werd mij de vraag gesteld wat duurzaamheid is en hoe je dat organiseert. Op dat moment was ik nog volstrekt onwetend over duurzaamheid en hoe je daar vanuit een bedrijfskundig perspectief tegenaan kijkt, dus moest ik het antwoord schuldig blijven. Ik besloot mij vervolgens in het onderwerp te verdiepen en zo langzamerhand werd het van bijzaak, voor mij dé hoofdzaak.'

We bevinden ons momenteel in een grote financiële en ecologische crisis. Is het huidige economische systeem failliet?

'Failliet vind ik niet de juiste term, maar ik ben wel van mening dat het systeem aan een fundamentele verandering

toe is. We leven in een tijd van transitie, waarin we te maken hebben met een combinatie van crises: een financiële crisis, een energiecrisis en een klimaatcrisis. De omvang en complexiteit van deze crises laten zien dat we niet op de oude weg verder kunnen gaan. Helaas ontbreekt er in de politiek een visie op de economie van de toekomst die verder gaat dan denken in termen van economische groei. Het idee dat we door bezuinigen de crisis kunnen oplossen is achterhaald.'

Wat zou er naar uw mening gedaan moeten worden om uit deze crisis te komen?

'We moeten toe naar wat ik noem een weconomy: een zelforganiserende economie, waarin burgers verantwoordelijkheid krijgen en die ook nemen. Die moet zodanig georganiseerd worden dat burgers en bedrijven op verschillende manieren profijt hebben. Niet alleen in termen van geld, maar ook in de vorm van zorg, energie, leefklimaat of vrije tijd. Wanneer projecten en initiatieven meervoudige winst opleveren, worden ze ook daadwerkelijk duurzaam.'

En wat betekent dat praktisch gezien?

'Dat het verdienen van geld samengaat met het zorgen voor elkaar, voor het creëren van veiligheid of voor het bescher-

men van de natuur. Als geld niet langer de allesbepalende factor is, vraagt dat om een andere manier van denken over geld, over transacties, over ruilen en vooral over wat bij dit alles van waarde is. Duurzaamheid zit in deze hele manier van denken opgesloten.'

In plaats van de huidige lineaire economie pleit u voor een circulaire economie. Kunt u uitleggen wat u daarmee bedoelt?

'Nog altijd leeft het idee dat grondstoffen en materialen oneindig voorradig zijn. Bovendien worden ze zeer inefficiënt gebruikt. De gemiddelde levensduur van een product is negen maanden. Ook de kosten van grondstoffen stijgen dramatisch, vooral die van water. In een circulaire economie ga je grondstoffen en producten opnieuw gebruiken. Door al bij het ontwerp van auto's of gebouwen rekening te houden met een volgende bestemming of door water te recyclen.'

Welke rol kan de overheid spelen bij deze transitie?

'De overheid zal een andere rol moeten aannemen. Niet langer als uitvoerder of bewaker, maar als aanjager of facilitator. Door blokkades weg te halen, waardoor ruimte voor experiment ontstaat. Door hybride financiering te stimuleren of door knowhow beschikbaar te stellen om bijvoorbeeld een energiecoöperatie op te richten. De overheid is namelijk van ons en moet dienstbaar zijn aan haar burgers.'

Maar zijn alle burgers wel in staat om zelf het heft in handen te nemen? Is zelforganisatie niet vooral iets voor mensen die zichzelf toch wel kunnen redden?

'Ik geloof sterk in de energieke samenleving. Ieder mens heeft capaciteiten. Die kunnen ook op een laag niveau worden ingezet. Denk bijvoorbeeld aan een buurtkoffiedag, waar mensen voor elkaar koffie zetten. Noem me idealistisch, maar ik geloof sterk in de mogelijkheden van de mens. Heel veel dingen kun je heel simpel met elkaar in de buurt organiseren.'

Begin dit jaar bracht u samen met 35 andere auteurs het boek Werken aan de Weconomy uit, waarin u nieuwe businessmodellen onderzoekt. Wat verstaat u daaronder en wat beoogt u ermee?

'Het is niet zo dat wij die modellen bedacht hebben, want ze bestaan al een paar jaar. Momenteel wordt er volop mee geëxperimenteerd. De nieuwe businessmodellen hebben een aantal kenmerken. Ze werken aan waardecreatie op meerdere vlakken. Waarde betekent in deze zin: delen, ruilen en creëren. Bij deze modellen geldt coöperatief samenwerken als beginsel, wordt geredeneerd vanuit behoeften en staat bezit niet centraal. Wat wij met dit onderzoek willen is kijken hoe deze ideeën in de praktijk kunnen worden gebracht. Hoe je deze initiatieven en projecten op een goede manier regelt. Hoe je vruchtbaar kunt samenwerken, dat soort zaken.'

Kunt u enkele concrete voorbeelden van nieuwe businessmodellen geven?

'Ja, een mooi voorbeeld is *Women on Wings*. Deze organisatie creëert banen voor vrouwen op het Indiase platteland door expertise te leveren om de economische bedrijvigheid

te stimuleren, te ontwikkelen of te verbeteren. Een ander goed voorbeeld is de Groene Witgoed Expert, die onder meer wasmachines en droogtrommels aanbiedt, die milieuvriendelijk en energiebewust geproduceerd zijn. Kenmerkend voor deze initiatieven is dat ze niet voor een kleine bovenlaag bedoeld zijn, maar voor een goede ontwikkeling zijn er wel modellen nodig. Hoe zet je bijvoorbeeld een zorgcoöperatie op om de bejaardenzorg in de straat te organiseren.'

Welke problemen voorziet u bij de ontwikkeling van nieuwe businessmodellen?

'Twee problemen zie je veel terugkomen. Ten eerste is daar de eigen professionalisering. Voor het uitwerken van de nieuwe businessmodellen is veel kennis en kunde nodig en die is nog onvoldoende aanwezig. In de tweede plaats maakt de bestaande wet- en regelgeving veel nieuwe initiatieven onmogelijk. Veel financiële en juridische systemen zijn nog toegerust op het traditionele transactiedenken, waarbij de eenheid van uitruil geld is. Innovatie wordt daardoor geblokkeerd.'

Wat is er nodig om deze problemen het hoofd te bieden?

'Waar we naartoe moeten zijn meer vormen van hybride financiering. Dat iemand bijvoorbeeld geld in kan leggen in de vorm van tijd. In het buitenland bestaan er al tijdbanken, waar je tijd kunt sparen door bijvoorbeeld huishoudelijk werk voor een buurtbewoner te doen, die je vervolgens kunt inzetten om je huis te laten schilderen. In Nederland zijn daar helaas maar weinig voorbeelden van. Je hebt het Zeeuwse festival *Film by the Sea* waar mensen filmkaartjes kunnen krijgen in de ruil voor zorg aan bejaarden. Dit project staat echter nog in de kinderschoenen en moet nog verder worden uitgewerkt.'

Hoe gaat uw onderzoek naar nieuwe, duurzame businessmodellen nu verder?

'Binnenkort verschijnt de tweede editie van ons onderzoek naar nieuwe businessmodellen, dat 28 juni tijdens een symposium wordt gepresenteerd. Dit verdiepende onderzoek heeft nadrukkelijk tot doel om de modellen scherper te krijgen en bouwstenen aan te leveren voor nieuwe, duurzame businessmodellen. Hoe zet je bijvoorbeeld hybride financiering op? Hoe kun je dat makkelijker organiseren? Het komende jaar zullen we deze modellen nog concreter gaan maken. Het uiteindelijke doel is om een transitie richting een circulaire economie te bewerkstelligen.'

Jan Jonker (1954) is sinds 2011 hoogleraar Duurzaam Ondernemen, aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Begin dit jaar verscheen mede van zijn hand het boek *Werken aan de Weconomy*, waarin hij nieuwe businessmodellen onderzoekt. Op 28 juni presenteert hij tijdens een symposium in Nijmegen de uitkomsten van het vervolg op dit onderzoek. Voor meer informatie en aanmelden zie: www.nieuwebusinessmodellen.info

DE WAO

Tekst: Tijmen Lucie foto: ANP Historisch Archief

Toen op 1 juli 1967 de Wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO) in werking trad, werd deze bijna uitsluitend met gejuich ontvangen. De WAO werd door velen gezien als het sluitstuk van de verzorgingsstaat. Al snel bleek de WAO echter een 'aanziugende' werking te hebben, omdat de wet voor werkgevers een aantrekkelijker manier was om werknemers te laten afvloeien dan via ontslagvergoedingen of de WW.

Gedurende de negentiende eeuw moesten burgers zichzelf verzekeren tegen arbeidsongeschiktheid vanwege ziekte. Er bestonden weliswaar vele particuliere fondsen, die onder meer ziekengeld- en ongevallenverzekeringen aanboden, maar slechts een klein percentage (14 procent) van de beroepsbevolking was verzekerd tegen het arbeidsongeschiktheidsrisico. Dit betekende dat veel werknemers zonder inkomen zaten wanneer zij arbeidsongeschikt raakten of als hun arbeidsongeschiktheid langer duurde. Aan het einde van de negentiende eeuw kwam er steeds meer aandacht voor de ongezonde en gevaarlijke werk- en leefomstandigheden van arbeiders. Aanvankelijk wachtte de overheid af of werkgevers en werknemers zelf in staat waren om verbetering aan te brengen in de arbeidsomstandigheden. Toen daar weinig van terecht bleek te komen, werd besloten voorzichtig in te grijpen. Eerst kwam er een verbod op kinderarbeid, daarna werden er beperkingen gesteld aan de arbeidstijden van jongeren en vrouwen en tot slot kwamen er maatregelen om de veiligheid van de werkplaats te verbeteren. Daarnaast ging de overheid vanaf het begin van de twintigste eeuw de verantwoordelijkheid op zich nemen

voor de inkomensbescherming van arbeidsongeschikte werknemers. Er kwamen meerdere verplichte verzekeringen tot stand. Om te beginnen in 1901 met de Ongevallenwet waarbij werknemers in de meest gevaarlijke bedrijven recht hadden op een uitkering bij arbeidsongeschiktheid door een arbeidsongeval (*risque professionnel*). In 1919 volgde de Invaliditeitswet en in 1930 de Ziektewet die een werknemer inkomensbescherming boden als de arbeidsongeschiktheid niet was veroorzaakt door een arbeidsongeval (*risque social*). Het nadeel van al deze arbeidsongeschiktheidswetten was dat de uitkering te laag was om in het levensonderhoud te voorzien en dat veel gevallen niet gedekt werden. Na de Tweede Wereldoorlog werd de roep om een ruimhartiger arbeidsongeschiktheidsverzekering dan ook luider. Op 1 juli 1967 was het zover, want toen werd de Wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering van kracht, die de bestaande Ongevallen- en Invaliditeitswetten verving. Grote man achter de WAO was de katholieke minister van Sociale Zaken Gerard Veldkamp. In 1963 diende hij het wetsvoorstel in, met ideeën die hij al in 1946 in zijn proefschrift geformuleerd had. In 1965 sleepte hij zijn wet zonder veel moeite door de Tweede Kamer en in 1966 werd deze door een juichende Eerste Kamer aangenomen. Geen enkel Kamerlid stemde tegen. In de nieuwe WAO was niet langer van belang *hoe* iemand arbeidsongeschikt was geraakt, maar *dat* iemand arbeidsongeschikt was. De Ziektewet bleef wel gehandhaafd, wat betekende dat een werknemer bij langdurige arbeidsongeschiktheid eerst 52 weken ziekengeld ontving en daarna een WAO-uitkering. Iedere werknemer die langer dan een jaar arbeidsongeschikt

was kreeg tot zijn 65e een uitkering van 80 procent van het laatstverdiende loon. De oorzaak van de arbeidsongeschiktheid was alleen nog van belang wanneer een werknemer door een arbeidsongeval of beroepsziekte arbeidsongeschikt was geraakt, omdat hij dan een civiele zaak tegen zijn werkgever kon aanspannen. Veldkamp rechtvaardigde de verplichte arbeidsongeschiktheidsverzekering als volgt:

'Natuurlijk kan de verplichte sociale verzekering de gelijkheid van kansen niet alléén realiseren, doch zij kan wel een bijzonder belangrijke materiële bijdrage daartoe leveren. Het recht op zelfontplooiing en het recht op gelijke kansen bij ziekte, invaliditeit en handicap kan de individuele arbeidende mens bij de huidige inkomensverhoudingen niet zelf realiseren en dit zal hij ook nooit zelf kunnen realiseren.'

Veldkamp ging ervan uit dat het aantal WAO'ers gelijk zou zijn aan het aantal werknemers dat daarvoor gebruikmaakte van de oude arbeidsongeschiktheidsregelingen. Daarin bleek hij zich te vergissen. Was het aantal in 1970 nog 200.000, in 1980 was het inmiddels opgelopen tot 800.000 en in 1990 dreigde het aantal WAO'ers zelfs de grens van 1 miljoen te passeren. Probleem was dat het niet meer uitmaakte hoe je arbeidsongeschikt was geraakt, waardoor de wet wel erg ruim geïnterpreteerd kon worden. Iets waar de Raad van State overigens in 1963 al voor waarschuwde:

'Wanneer men voor de verplichte verzekering van de loonarbeider de arbeidsverhouding als uitgangspunt loslaat, opent men de deur naar het verlaten van het verzekeringsstelsel en het binnenhalen van een verzorgingsstelsel.'

PARELS UIT DE PARLEMENTAIRE GESCHIEDENIS

DEEL 10

Gerard Veldkamp.

De Raad van State wilde van de WAO een verzekering maken waarbij de hoogte van de premie afhankelijk was van de premie die je betaalde toen je nog aan het werk was. In de WAO van Veldkamp betaalde je als werkgever en werknemer tot een bepaalde loongrens WAO-premie en kreeg je bij arbeidsongeschiktheid 80 procent van het laatstverdiende loon. Een groot deel van de kosten van de WAO werd dus door de overheid opgebracht. Werkgevers zagen in de WAO al snel een aantrekkelijke manier om werknemers te laten afvloeien. De WAO dreigde dan ook op den duur onbetaalbaar te worden. Zeker toen Nederland begin jaren tachtig in een economische recessie belandde. Vanaf die tijd werden de voorwaarden om recht te hebben op een uitkering verzwaard en de uitkeringen verlaagd. De toegangsdrempel tot de WAO is vooral verhoogd door het arbeidsongeschiktheids criterium verschillende keren aan te scherpen. Zo verviel in 1987 bij de stelselherziening van de sociale zekerheid de mogelijkheid voor iemand die gedeeltelijk arbeidsongeschikt was en gedeeltelijk werkloos, om een volledige WAO-uitkering aan te vragen en werd in 1993 het begrip 'passende arbeid'

vervangen door 'gangbare arbeid', wat betekende dat iemand ook werk onder zijn niveau moest accepteren. Een andere verhoging van de toegangsdrempel vond plaats door de wet WIA, de opvolger van de WAO. Sinds 2006 dient een werknemer 35 procent in plaats van 15 procent arbeidsongeschikt te zijn om nog in aanmerking te komen voor een arbeidsongeschiktheidsuitkering.

Tegelijkertijd zijn de uitkeringen vanaf de jaren tachtig verlaagd. Bedroeg de uitkering in 1980 nog 80 procent van het laatstverdiende loon, in 1987 was het uitkeringspercentage teruggebracht tot 70 procent. In 1993 werd de WAO-uitkering vervolgens verlaagd door een onderscheid aan te brengen tussen een loondervings- (gebaseerd op het laatstverdiende loon) en een vervolguutkering, waarbij de laatste aanzienlijk lager uitviel. Dit zogenaamde 'WAO-gat' is in 2006 in de Wet WIA verder vergroot doordat de vervolguutkering is gekoppeld aan het wettelijk minimumloon. Wel werd toen de uitkering voor volledig arbeidsongeschikten verhoogd van 70 naar 75 procent van het laatstverdiende loon.

Ook in de financiering en uitvoering van de WAO hebben zich in de loop

der jaren nogal wat wijzigingen voorgedaan. De rol van de werkgever bij de financiering van de uitkeringen is beduidend groter geworden. Zo is de loondoorbetalingsverplichting voor een werkgever bij ziekte tot twee jaar verlengd.

Bij de uitvoering van de WAO is de betrokkenheid van de sociale partners steeds meer afgenomen. Tot 1997 werden de werknemersverzekeringen uitgevoerd door de per sector georganiseerde bedrijfsverenigingen. In de besturen van deze bedrijfsverenigingen zaten werkgevers- en werknemersvertegenwoordigers. Vanaf 2002 dragen de sociale partners echter geen enkele bestuurlijke verantwoordelijkheid meer voor de uitvoering van de werknemersverzekeringen.

Alle bovengenoemde maatregelen hebben er nauwelijks toe geleid dat de toestroom naar de WAO is afgenomen. Toen Nederland begin 1990 bijna een miljoen arbeidsongeschikten telde, zei premier Lubbers dat Nederland 'ziek' was. Zijn collega, CDA-fractie leider Brinkman, ging nog een stap verder door te roepen dat de WAO vol zat met 'aanstellers'. Laatstgenoemde opmerking is natuurlijk buitengewoon pijnlijk voor de betrokkenen, te meer omdat het niet aan de werknemer was of hij of zij in de WAO belandde. Toch valt niet te ontkennen dat de toelatingsvoorwaarden voor de WAO aanvankelijk wel erg ruimhartig waren. Werkgevers en werknemers zagen in de WAO een aantrekkelijke manier om van elkaar af te komen, waardoor het aantal arbeidsongeschikten en de kosten voor de overheid snel toenamen. Het belang van de invoering van de WAO mag echter niet onderschat worden, want, om in de woorden van Veldkamp te blijven, ook zieke, invalide en gehandicapte mensen hebben recht op zelfontplooiing en gelijke kansen. Zonder de WAO was dat niet mogelijk geweest.

'IN ONS STRAATJE' NATIONALISEER HET BANKWEZEN

Tekst: David Hollanders, Bastiaan van Apeldoorn, en Harrie Verbon Foto's: flickr

Verschillende commissies buigen zich over bankregulering. De commissies-Liikanen en Wijffels, het Sustainable Finance Lab en Van Rompuy negeren daarbij de mogelijkheid van nationalisatie van het hele bankwezen. Ten onrechte, zo menen wij. Nationalisatie van banken nog voordat zij failliet gaan, is uit economisch oogpunt dringend gewenst. Banken zijn door hun omvang zo'n belangrijke factor in het financiële systeem geworden, dat hun faillissement het functioneren van de hele economie zou ontregelen. Een instelling die niet failliet mag gaan, moet genationaliseerd worden. Anders zijn winsten geprivatiseerd, maar verliezen gecollectiveerd. Nationalisatie voorkomt dit.

Momenteel komt nationalisatie pas ter sprake als een bank (bijna) failliet is. Zo heeft de Nederlandse belastingbetaler met respectievelijk 30 miljard en 3,7 miljard euro ABN AMRO en SNS gered door nationalisatie toen geen enkele private financier er geld in wilde steken. ING is met een kapitaalinjectie van 10 miljard euro op kosten van de belastingbetaler van een faillissement gered. Gevolg voor de overheid was dat de overheids-schuld in 2008 steeg van 45 procent naar 58 procent en in 2013 doorstijgt naar 74 procent. Bankiers hebben (naar nu blijkt: ten onrechte uitgekende) bonussen evenwel niet hoeven te retourneren. Rijkman Groenink en Van Keulen zijn de bekendste voorbeelden, maar het geldt voor alle bankiers. De bonussen van bankiers zijn de bezuinigingen voor burgers. Dit wordt door menig- een als onrechtvaardig gezien. Hier is vooral van belang dat bonus bij winst maar geen malus bij verlies, leidt tot risicovol gedrag van bankiers. En dus beleggen bankiers andermans (spaar- geld in vastgoed (SNS), rotte hypo- theek-pakketten (ING) of *private equity* (ABN AMRO).

Om risicovol beleggen door banken tegen te gaan, worden nu in de genoemde commissies allerlei maatregelen besproken. Dit betreft vooral maatregelen die al eerder tevergeefs geprobeerd zijn en die het echte probleem niet oplossen, namelijk dat een instelling die niet failliet mag gaan, en dus altijd gered wordt met belastinggeld, een inge- bouwde prikkel heeft om te risicovol te beleggen. En zich daarbij door wet

Drie van de vier Nederlandse grootbanken liggen al aan het staatsinfuus.

noch moraal tegen laten houden, zoals ook bleek bij het Libor-schan- daal, waarbij onder andere de Rabobank rentes heeft gemanipu- leerd.

De echte oplossing is om alle banken te nationaliseren. Dit gebeurt nu ook, maar pas als een bank failliet is en dan gebeurt het halfhartig; wel de risico's voor de belastingbetaler, maar geen Balkenendenorm voor bankiers. Wij bepleiten dat nationalisatie wel

volledig en bovendien preventief gebeurt.

Dit betekent een grote beleids- wijziging, die ongetwijfeld veel weerstand en bezwaren op zal roepen. Inhoudelijk zijn de bekende bezwaren echter onvoldoende zwaarwegend. Ten eerste sluit nationalisatie niet uit dat banken op afstand van de overheid staan, zoals het succesvolle Noorse *Sovereign Wealth Fund* aan- toont. Ten tweede is nationalisatie in veel sectoren al praktisch, zoals bij onderwijs en defensie, of is er sprake van een vergaande regulering door de overheid, zoals in de zorgsector, zonder dat dit tot slechte resultaten leidt. De Postbank en de Nationale Investeringsbank functioneerden goed, totdat zij geprivatiseerd werden. Ten derde wordt veelal gesteld dat topbankiers of banken naar het buitenland vertrekken. Kern van ons argument is dat zogenoemde topban- kiers niet waard zijn wat zij verdienen en dat hun vertrek dus niet problema- tisch is. Uit onderzoek van Dirk Bezemer blijkt dat de helft van bankbalansen inmiddels bestaat uit speculatief, niet-productief krediet. Het is beter als dit soort financiële Tsjernobyts niet in Nederland staan. Dat neemt niet weg dat essentiële kredietverlening – ten dienste van de reële economie – in Nederland onverkort geborgd moet zijn. En dat kan alleen als er voldoende financie- ring is. Daartoe dient de overheidsga- rantie beperkt te worden tot die banken die ook onder zeggenschap van de staat staan en niet meedoen met het blazen van financiële bubbels. Geen garantie zonder zeggenschap. Wie dat geen nationalisatie wil noemen, kan het *good governance* noemen. In beide gevallen komt er een einde aan het perverse en economisch schadelijke afwentelen van private risico's op de belastingbe- taler.

Dit artikel verscheen eerder in aangepaste vorm in de Volkskrant

SPANNING

VEILIGHEID

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 15, nummer 7, augustus 2013

Het dubbeldikke zomernummer van *Spanning* staat met het oog op de gemeenteraadsverkiezingen van maart volgend jaar geheel in het teken van het thema (lokale) veiligheid. Een onderwerp dat, zoals Tweede Kamerlid Jan de Wit in zijn inleidende artikel stelt, bij uitstek van belang is voor de SP, omdat het gaat om de mensen met wie wij dagelijks te maken hebben. Criminoloog Chris Baerveldt geeft een checklist voor de lokale aanpak van onveiligheid. Hapklare oplossingen zijn er helaas niet, want de omstandigheden kunnen van plaats tot plaats verschillen, maar een stappenplan kan je wel helpen om tot de juiste aanpak van veiligheidsproblemen te komen.

Fractiemedewerker Erik de Vries geeft hierop aansluitend aan welke mogelijkheden je als raadslid hebt. Zo noemt hij de inzet van cameratoezicht en preventief fouilleren. Opsporingsmiddelen waar SP-afdelingen verschillende ervaringen mee hebben, zo blijkt uit een rondgang. Erik de Vries zet in zijn bijdrage over de nationale politie uiteen wat er voor de politie allemaal gaat veranderen en hoe gemeenten invloed op het politiewerk kunnen houden. Van de kant van de politie laten vakbondsvoorzitters Han Busker en Gerrit van de Kamp hun licht schijnen over wat de oneindige vraag naar veiligheid voor agenten betekent.

Om te ervaren wat het is om gevangen te zitten, bracht Tweede Kamerlid Nine Kooiman een dag in vrouwengevangenis Nieuwersluis door. Voor *Spanning* deed zij hiervan verslag. Dat het belangrijk is om te luisteren naar de mensen op de werkvloer bewijst de enquête van de SP onder gevangenispersoneel waaruit blijkt dat er veel onvrede is over de bezuinigingsplannen van staatssecretaris Teeven. Dat onze privacy steeds verder onder druk komt te staan laat Tweede Kamerlid Ronald van Raak zien in zijn column over (buitenlandse) veiligheidsdiensten en zijn collega Sharon Gesthuizen in haar interview met Ot

van Daalen van privacyorganisatie Bits of Freedom over de verregaande bevoegdheden van opsporingsdiensten op internet.

In twee bijdragen over de (probleem) jeugd pleit Tweede Kamerlid Nine Kooiman voor een wijkgerichte aanpak met laagdrempelige zorg en betoogt ROOD-voorzitter Lieke Smits dat de Mosquito (apparaatje dat zeer hoge tonen uitzendt), die dankzij acties van ROOD op de meeste plaatsen inmiddels verwijderd is, een zinloos middel is om jongerenoverlast te voorkomen.

Fractiemedewerker Michiel van Nispen stelt dat recidive bestrijden dé manier is om slachtoffers te voorkomen. Ervaringsdeskundige Toon Walravens is hiervan het levende bewijs.

Verder in *Spanning* vertellen SP-wethouders Riet de Wit en Peter van Zutphen uit Heerlen hoe zij de afgelopen tien jaar de enorme drugsproblematiek in hun stad hebben aangepakt.

Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen Corinne Dettmeijer gaat in op de aard en omvang van mensenhandel in Nederland en geeft aan welke strategie effectief kan zijn om mensenhandel te bestrijden. Een andere serieuze vorm van criminaliteit is fraude. Michiel van Nispen schetst de omvang van de witteboordencriminaliteit, die voor de SP een doorn in het oog is.

Fractiemedewerker Christel Wiskerke pleit in haar bijdrage over illegaliteit in Nederland voor een humaner vreemdelingenbeleid en op de achterkant in de rubriek 'In ons straatje' worden vraagtekens gesteld bij de toenemende inzet van drones door de politie.

INHOUD

- 3 HET BELANG VAN VEILIGHEID**
- 6 EEN CHECKLIST VOOR DE LOKALE AANPAK VAN ONVEILIGHEID**
- 8 'CAMERATOEZICHT EN PREVENTIEF FOUILLEREN MOETEN ALTIJD TIJDELIJK ZIJN'**
- 10 VEILIGHEID: GEMEENTERAAD AAN ZET**
- 13 NATIONALE POLITIE: VAN GEMEENTERADEN WORDT STEEDS MEER VERWACHT**
- 16 'DE POLITIE MAG WEL EENS WAT HARDER MET DE VUIST OP TAFEL SLAAN'**
- 18 EEN DAG ALS GEDETINEERDE**
- 20 GEVANGENISPERSONEEL KEERT ZICH TEGEN PLANNEN STAATSSECRETARIS**
- 21 HET ZWIJGEN VAN ONZE REGERING BEDREIGT ONZE BURGERS**
- 22 IS HET PRIVACY OF IS HET VEILIGHEID?**
- 24 HET FAILLIET VAN HET JONGERENBELEID**
- 26 DE PROBLEEMJEUGD (G)EEN PROBLEEM**
- 28 RECIDIVE BESTRIJDEN IS SLACHTOFFERS VOORKOMEN**
- 30 'DE HOOP DAT HET ANDERS KAN MAAKT GEDETINEERDEN STERKER'**
- 31 HOE DE SP IN HEERLEN DE DRUGSCRIMINALITEIT AANPAKTE**
- 33 'MENSENHANDEL KAN ZICH OVERAL VOORDOEN: OOK IN JOUW GEMEENTE'**
- 36 DE ONAANTASTBAARHEID VAN DE WITTEBOORDENCRIMINEEL**
- 38 WERKEN AAN EEN HUMANER VREEMDELINGENBELEID**
- 40 'IN ONS STRAATJE'**

COLOFON

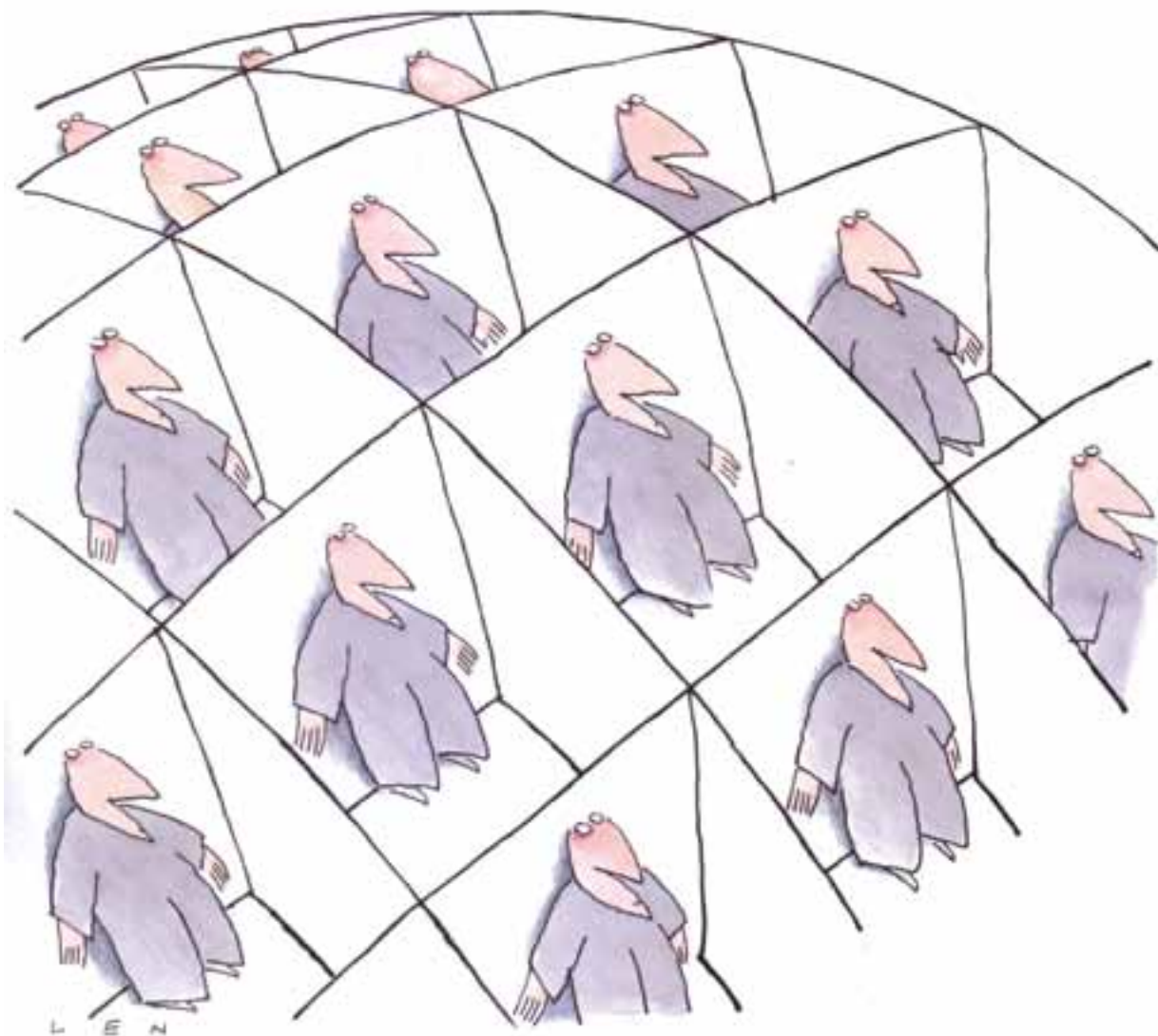
Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP. Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 40
E administratie@sp.nl
Redactieadres

Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 35
E spanning@sp.nl
Redactie

Tijmen Lucie
Arjan Vliegthart
Tekstredactie
Daniël de Jongh
Redactieraad
Hans van Heijningen
Tiny Kox
Ronald van Raak
Basisontwerp
Thonik en BENG.biz
Vormgeving
Robert de Klerk
Mark Ofman
Gonnie Sluijs
Foto cover
Inge van Mill/Hollandse Hoogte

HET BELANG VAN VEILIGHEID

Tekst: Jan de Wit

Veiligheid is de afgelopen jaren voor 'de politiek' een steeds belangrijker onderwerp geworden. Alhoewel de officiële cijfers een daling van de criminaliteit te zien geven (WODC-onderzoek¹), is in de beleving van veel burgers van ons land eerder sprake van een toename van de criminaliteit. Het valt niet te ontkennen dat veel mensen in hun buurt te maken hebben met jongeren die overlast veroorzaken doordat ze mensen lastigvallen. Winkeldiefstallen en overvallen zijn toegenomen. Politieagenten, brandweermensen, ambulancepersoneel en toezichthouders worden gemolesteerd. Woninginbraken zijn een dagelijks voorkomend verschijnsel geworden. In de weekeinden zijn vechtpartijen in uitgaansgebieden aan de orde van de dag. Bovendien hebben we sinds '9/11' te maken gekregen met politieke en terroristische moordaanslagen. In 2002 werd Pim Fortuyn vermoord en in 2004 Theo van Gogh.

VEILIGHEID 'LINKS' ITEM

Dit is geen prettig beeld van de Nederlandse samenleving. De burgers van ons land eisen dat er wat aan gedaan wordt. Het gaat hier dus om de mensen met wie wij als SP dag in dag uit te maken hebben, en die ons confronteren met hun problemen. Dat moeten wij heel serieus nemen, en dat doen wij ook. Veiligheid is daarom bij uitstek een 'links' item, om dat onderscheid tussen links en rechts nog maar eens te gebruiken. 'Rechts' vindt natuurlijk van zichzelf dat zij de ware crimefighters zijn, maar het is toch vooral 'links' dat 'rechts' in toom houdt door het belang van een aantal rechtsstatelijke principes, waaronder het respecteren van grondrechten, te benadrukken en met tegenvoorstellen te komen.

De politiek heeft inmiddels aan de roep om maatregelen van de burgers gehoor gegeven. Het gevolg is geweest dat van een reeks van strafbare feiten

de straf werd verhoogd (bijvoorbeeld voor mishandeling en geweld tegen agenten, mensenhandel, kinderporno), én dat er veel nieuwe wetten werden ingevoerd, om op die manier het hoofd te bieden aan de ontstane onveilige situatie (onder andere preventief fouilleren, het strafbaar stellen van terroristische misdrijven).

EEN VEILIGE MAATSCHAPPIJ

Dachten we (wellicht nog) in de zeventiger jaren van de vorige eeuw dat crimineel gedrag vooral te maken had met de sociaal-economische achtergrond van de dader, en dat crimineel gedrag vanzelf zou verdwijnen als we in staat waren daar verandering in te brengen door het aanpakken van armoede, door beter onderwijs, en door te zorgen voor werk, in *Heel de Mens* en *Wegwijs in de SP* zeggen we het zo: 'Op bescherming van zijn persoon, zijn rechten en zijn bezittingen moet iedereen in gelijke mate aanspraak kunnen maken.

Om die bescherming te kunnen garanderen dient de eenzijdige gerichtheid op meer repressie, strengere straffen en uitbreiding van het politieapparaat plaats te maken voor een bredere aanpak, met bijzondere aandacht voor de slachtoffers van criminaliteit en maatschappelijke onveiligheid.'

Is de SP daarmee een softe partij, een geitenwollensokken-club die niet weet wat er aan de hand is in de samenleving en er niets aan wil doen, zoals vaak door onze tegenstanders wordt beweerd? Het antwoord kan kort zijn: nee.

Hoewel – zoals gezegd – uit onderzoeksrapporten (onder andere van het WODC) blijkt dat de criminaliteitscijfers dalen, hebben burgers dat idee absoluut niet. Als je in een buurt woont waar je dagelijks wordt lastiggevallen, waar je 's avonds de deur niet uit durft, dan krijg je een ander beeld van criminaliteit.

Dankzij de sociale media (Twitter, YouTube) zien we steeds sneller beelden van misdrijven verschijnen en geven we daar direct commentaar op. Burgers verwachten vervolgens een reactie vanuit de politiek. Vaak is dat de roep om harde maatregelen, om nog strengere straffen, om hard optreden van de overheid. De politiek komt daardoor steeds meer onder druk te staan om iets te doen. Politieke partijen wordt meteen om een oordeel gevraagd en vooral wat zij gaan doen.

Wat voor standpunt neemt de SP hier nu in?

Natuurlijk zien wij ook dat er sprake is van ernstige criminaliteit in ons land en horen wij de roep van burgers om hard op te treden en harde straffen uit te delen. De SP is niet van de stroming hard, harder, hardst. Hard en langdurig straffen helpt niet als het erom gaat criminelen weer op het rechte pad te krijgen en herhaling te voorko-

men. Dat blijkt ook uit allerlei wetenschappelijke onderzoeken.

De rechters in ons land zijn echter al strenger gaan straffen. Zo wordt vaker levenslang opgelegd. Desondanks liggen de recidive-cijfers al sinds jaar en dag op 70-80 procent. En in een land als de VS, waar heel hard gestraft wordt, blijft het criminaliteitscijfer erg hoog.

Bij ernstige delicten is het goed dat de samenleving (via de rechter) laat zien dat dat wangedrag niet getolereerd wordt en dat zo nodig hoge straffen kunnen worden opgelegd. Het is echter te simpel om te zeggen: je bent de fout ingegaan, dus je gaat voor lange tijd de gevangenis in. Bij de oplegging van straffen moet er in de meeste gevallen van uit worden gegaan dat de dader na verloop van tijd weer terugkeert in de samenleving. Juist om recidive te voorkomen, is het dan verstandig de dader voor te bereiden op die terugkeer (resocialisatie). En dus bepleit de SP al heel lang dat gedetineerden kunnen werken in de gevangenis, dat ze een vak leren, dat ze zich kunnen om- of bijscholen. Zorg ook voor een dak boven het hoofd na vrijlating.

Dat zijn zinvolle 'investeringen' in de veiligheid van de samenleving.

De SP heeft nog steeds de overtuiging dat sociaal-economische factoren een belangrijke rol spelen bij de ontsporing van mensen. Sterker nog, we houden ons dagelijks bezig met die sociaal-economische omstandigheden. We komen op voor een menswaardig loon in de schoonmaak, voor het behoud van banen, voor het behoud van de sociale werkvoorziening, voor beter onderwijs en een fatsoenlijke gezondheidszorg. We verzetten ons tegen de desastreuze bezuinigingen van het kabinet-Rutte II.

De realiteit is daarbij dat we niet alle verslechtingen kunnen tegenhouden, laat staan dat al onze wensen in vervulling gaan. De realiteit is ook dat we moeten beseffen dat mensen hun identiteit voor een belangrijk deel ontlenuen aan hun maatschappelijke status. Is die er niet en bestaat er geen uitzicht op verbetering, dan is er soms maar een klein zetje nodig om mensen op het criminele pad te brengen.

Desondanks is het een illusie te menen dat crimineel gedrag geheel uit te bannen is als we maar zorgen voor goede sociaal-economische omstandigheden in ons land. De oorzaak van criminele ontsporingen is immers niet eenduidig aan te geven. Integendeel, er is meestal sprake van een veelheid aan factoren waarbij de sociaal-economische achtergrond een belangrijke is, maar zeker ook persoonlijke eigenschappen een rol spelen, zoals psychische gesteldheid.

Ook voor dit laatste moet het strafrecht oog hebben en maatregelen mogelijk maken, zoals terbeschikkingstelling (tbs).

Samenvattend: de SP is vooral voor een preventieve aanpak, maar repressie blijft noodzakelijk.

AFWEGEN

Zoals hierboven al genoemd, heeft de confrontatie met de ernstige vormen van criminaliteit geleid tot de invoering van veel nieuwe wetten. Een belangrijk kenmerk van die

wetten is enerzijds dat ze vaak hogere straffen mogelijk maken en anderzijds dat ze vaak botsen met rechtsstatelijke principes, zoals de grondrechten.

Hoe kijkt de SP daar nu tegenaan?

In zijn algemeenheid vragen wij ons bij dit soort wetgeving in de eerste plaats af of de betreffende wet wel een werkelijke bijdrage levert aan het veiliger maken van de samenleving.

We toetsen dus de effectiviteit van de voorgestelde maatregelen, maar ook de proportionaliteit (wordt er niet met een kanon op een mug geschoten?). Zo is het door de invoering van het Europese arrestatiebevel mogelijk geworden dat een burger van ons land aan een van de Europese lidstaten wordt uitgeleverd als hij of zij verdacht wordt van een van de strafbare feiten die op een lijst staan. Tot voor kort toetste de Nederlandse rechter dan of dat ook in ons land een strafbaar feit was (dubbele strafbaarheid) en of het verantwoord was onze eigen onderdaan aan dat andere land uit te leveren. Ondanks dat dankzij een amendement van de SP is vastgelegd dat bij dit soort uitleveringen toetsing moet plaatsvinden aan het Europese Verdrag voor de Bescherming van de Rechten van de Mens (EVRM) vindt nu klakkeloos uitlevering plaats aan een land als Polen, hoewel wij weten dat daar juist de hand wordt gelicht met de (grond)rechten van de verdachte. Dat gebeurt dan omdat wij ‘vertrouwen’ hebben in het rechtssysteem van Polen, zo is de redenering.

Inbreuk op de privacy is ook zo’n element waaraan wij de toelaatbaarheid van voorgestelde wetten toetsen. Dat doet zich onder andere voor bij de invoering van vingerafdrukken op ons paspoort, bij het doorgeven van vluchtgegevens aan de VS, bij de opslag van data zoals telefoon- en e-mailgegevens, maar ook bij cameratoezicht in steden en dorpen.

Kortom, bij de invoering van dit soort wettelijke maatregelen maken wij een afweging tussen enerzijds de noodzaak van de maatregel, de effectiviteit ervan (hoeveel veiliger wordt Nederland erdoor) en de proportionaliteit en anderzijds ten koste van wat dat gaat, waarbij we uitdrukkelijk kijken naar rechtsstatelijke principes en grondrechten.

En dan kan de uitkomst zijn dat we instemmen met een wet, omdat de noodzaak ervan zwaarder weegt dan andere elementen. Maar ook het omgekeerde is mogelijk: deze wet is een dermate ernstige inbreuk op de grondrechten dat we de wet afwijzen.

GEMEENTERAADSLEDEN

Een groot deel van het veiligheidsbeleid wordt dus ontwikkeld op landelijk niveau door de nationale wetgever en wordt verder gestalte gegeven door het openbaar ministerie en uiteindelijk de rechter.

Maar een deel van het veiligheidsbeleid komt voor rekening van de gemeente.

Immers daar worden de burgers in hun woonbuurt geraakt door het criminele gedrag van jongeren, door woninginbraken, door vernieling, door geweld et cetera.

Gemeenten gaan dit op velerlei manieren te lijf. Bijvoorbeeld door de aanstelling van wijkagenten, van stadswach-

ten, preventief fouilleren, cameratoezicht.

Hier gaat de gemeenteraad over. Verderop in dit nummer van *Spanning* gaan we uitgebreider in op de rol die gemeenteraadsleden op het gebied van veiligheid kunnen spelen.

Wel kunnen we vaststellen dat ook op gemeentelijk niveau veiligheid een steeds belangrijker onderwerp is geworden. We moeten ons realiseren dat als het om de gemeenten gaat, niet elke gemeente hetzelfde is. Dat er plaatselijk nogal wat verschillen zijn en dat die noodzaken tot verschillende oplossingen. Daarom kunnen we ook niet zeggen: de SP is tegen preventief fouilleren.

In sommige gemeenten is het een nuttig instrument gebleken. In andere steden daarentegen – waar in bepaalde gebieden permanent wordt gefouilleerd – vindt de SP dit minder zinvol omdat het nauwelijks iets oplevert.

Maar evenals op landelijk niveau speelt ook hier: wat is er aan voorzieningen overgebleven binnen een gemeente?

Kunnen jongeren ergens terecht? Wat zijn de voorzieningen op buurtniveau? Wordt de leerplicht gecontroleerd? Wordt er tegen schoolverzuim opgetreden?

Doet de gemeente iets aan nazorg voor ex-gedetineerden die binnen de gemeente terugkeren na hun gevangenisstraf te hebben uitgezeten? Is er een wijkagent?

Het is duidelijk dat naarmate het voorzieningenniveau beter is, de kans op ontsporingen kleiner is.

Daar liggen dus de keuzes die de gemeenteraadsleden moeten maken. Nu weten we inmiddels allemaal dat er op de gemeenten buitensporig grote problemen af komen, als gevolg van de enorme bezuinigingen die het kabinet-Rutte II hen oplegt. Gemeenten die beleid hebben ontwikkeld rond re-integratie van jongeren, rond hangjongeren, schoolverzuim, opvang van daklozen, of met betrekking tot drugsproblemen, staan voor de vraag hoe zij in vredesnaam die bezuinigingen van Rutte moeten pareren. De kans is immers groot dat hierdoor juist belangrijke voorzieningen om criminaliteit te voorkomen, verdwijnen. Dit is dus in feite een oproep aan onze wethouders en gemeenteraadsleden om extra alert te zijn: de bezuinigingen van Rutte II tegenover de gevolgen voor de veiligheid van de burgers. Zei immers oud-minister van Justitie Winnie Sorgdrager niet al (onder Paars I, in 1996) dat elke gulden die bezuinigd wordt op welzijn tienvoudig terugkomt bij Justitie? Een waarschuwing die ook nu – na zoveel jaren – nog zeggingskracht heeft.

¹ Voor meer informatie zie www.wodc.nl/onderzoek/cijfers-en-prognoses/index.aspx

EEN CHECKLIST VOOR DE LOKALE AANPAK VAN ONVEILIGHEID

Tekst: Chris Baerveldt

Een omvattende en eenduidige linkse formule voor veiligheidsproblemen is er niet en zal er waarschijnlijk ook niet komen. Bovendien kan de situatie van plaats tot plaats sterk verschillen en zit de beste koers vaak in details. SP-afdelingen hebben dan ook meer aan een stappenplan dan aan een blauwdruk, als het gaat om veiligheidsbeleid.

Welk standpunt moeten lokale SP-afdelingen innemen bij de aanpak van jeugdgroepen? Wat moeten ze denken over de invoering van cameratoezicht of buurtwachten? Afdelingen hebben op dit moment weinig koers om op te varen. Klassieke 'linkse' zekerheden zoals de afkeer van straffen en de verwachting dat een goed sociaal beleid de criminaliteit doet verdwijnen, zijn door de SP overboord gezet of nooit aangehangen. Een omvattende en eenduidige linkse formule voor veiligheidsproblemen is er niet en zal er waarschijnlijk ook niet komen. Bovendien kan de situatie van plaats tot plaats sterk verschillen en zit de beste koers vaak in details. In dit artikel presenteren we daarom geen oplossing, maar een stappenplan voor standpuntvorming en een checklist voor de aanpak.

Afdelingen kunnen het stappenplan in figuur 1 gebruiken voor standpuntvorming over de aanpak van onveiligheid. Voor elke specifieke aanpak moet eerst een duidelijke omschrijving van het probleem komen, dan een duidelijk doel. Na de aanpak moet een evaluatie van die aanpak volgen.

Ik ga nu in op de onderdelen van dit schema. Zie hieronder figuur 1

PROBLEEM EN DOEL

Gemeenten besluiten vaak tot een bepaalde aanpak van onveiligheid zonder een duidelijk doel of kenschets van het probleem. De vraag is of probleem, doel en aanpak wel bij elkaar horen. Neem bijvoorbeeld de discussie rond cameratoezicht. Is het probleem dat mensen continu bedreigd worden, gaat het om onrust naar aanleiding van een incident, om de bestaanszekerheid van middenstanders of om de gemarginaliseerde positie van een groep jongeren? Al naar gelang het antwoord zal men andere doelen kunnen hebben met de aanpak en vervolgens ook anders kunnen oordelen over het nut en de voorwaarden aan de inzet van cameratoezicht (of een alternatieve aanpak).

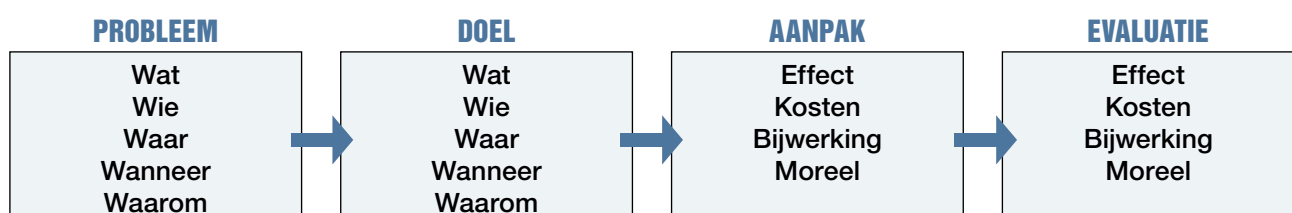
Een systematische beoordeling van een probleem kan simpel door de 5 W's van de journalistiek toe te passen: wat is het probleem, voor wie is het een probleem, wanneer (hoe lang) is het een probleem, waar is het probleem (in welk gebied) en waarom is het een probleem. Hetzelfde geldt voor de doelen van een aanpak: wat is het doel, wie wordt verantwoordelijk voor het doel, wanneer (bijv. korte of lange termijn) en waar (gebiedsgebonden?) moet de aanpak werken en waarom is dit het doel? Ongetwijfeld zijn er varianten of andere indelingen mogelijk; schema's zijn nooit heilig als het proces maar systematisch gebeurt.

DE AANPAK

Het schema laat zien dat elke aanpak op vier aspecten beoordeeld moet worden, namelijk de effectiviteit, de kosten, bijeffecten en morele kwesties. Effectiviteit is meestal een argument voor een bepaalde aanpak, terwijl de kosten, bijeffecten en morele kwesties meestal argumenten zijn tegen die aanpak. Vaak zal het een kwestie van afwegen worden, een balans. Figuur 2 geeft de voornaamste punten weer bij gemeentelijke veiligheidspolitiek en kan daarom gebruikt worden als een checklist.

Bij de effectiviteit kunnen we minstens vier vragen stellen. De eerste vraag is of het verwachte effect klopt met het (door de SP) gewenste doel van de aanpak. Vaak is dat namelijk niet het geval. Wanneer het doel bijvoorbeeld een permanente verbetering van veiligheid is, heeft een aanpak die alleen op korte termijn werkt, weinig zin. De tweede vraag is of er een redelijke kans is dat de aanpak het gewenste effect heeft. Die vraag is vaak lastig te beantwoorden; een aanpak die zich in de ene gemeente 'bewezen' heeft, hoeft in de andere nog niet te werken en hitlijsten van 'werkende' projecten zijn veel minder hard dan vaak gesuggereerd wordt. Er is meer bekend over wat niet werkt. Voorlichting (Postbus 51) zal de veiligheid echt niet verbeteren; net zo min als een (ander) moreel appel. Bij straffen gaat het er nauwelijks om hoe streng (hard) er gestraft wordt; reactiesnelheid en directe uitvoering van de straf zijn veel belangrijker. Dit artikel is te kort voor een zinvolle

FIGUUR 1. STAPPENPLAN STANDPUNTVORMING OVER DE AANPAK VAN ONVEILIGHEID

samenvatting, maar er is gelukkig voldoende literatuur over effectiviteit te vinden. De derde vraag is of de aanpak uitvoerbaar is (binnen het budget). Op dit moment worden veel problemen, zoals drugsoverlast, als ‘opgelost’ gepresenteerd zodra er een regeltje komt dat het probleem verbiedt, zonder dat bijvoorbeeld vooraf wordt nagegaan of de politie de capaciteit heeft om te handhaven. SP'ers zijn nuchter genoeg om bij het praatje een plaatje te eisen en moeten dat ook zeker doen. De vierde vraag is of het verwachte effect groot genoeg is. Als het aantal inbraken met 1 procent afneemt is er een effect, maar het zet geen zoden aan de dijk. Een vraag om een realistische en meetbare schatting van de verwachte effecten werkt vaak ontzuiverend. Zie figuur 2.

Een (verwacht) effect van een aanpak maakt die aanpak niet automatisch wenselijk. Daarvoor moeten ook kosten, bijwerkingen en morele overwegingen worden meegewogen. De kosten van veiligheid kwamen tot voor kort niet vaak op de politieke agenda. Voor elke maatregel, elk project, elke aanpak is geld nodig; zijn mensen nodig, materieel, kennis. Binnen een vast budget betekent dat dat er prioriteiten zijn: wie wil dat de politie coffeeshops binnenvalt of bij grote feesten surveilleert, kan die politie minder inzetten voor de aanpak van inbraak of aanranding. Dit soort uitruileffecten wordt jammer genoeg nog steeds vaak weggemoffeld.

De discussie over veiligheid zou een stuk democratischer kunnen worden wanneer kostenplaatjes voor iedereen duidelijk zijn.

Veel veiligheidsmaatregelen hebben bijwerkingen. De meest bekende bij lokale veiligheid zijn verplaatsingseffecten. Zo is de kans groot dat langdurig cameratoezicht in een wijk zal leiden tot een waterbedeffect: de criminaliteit verplaatst zich naar andere wijken. De aanpak van mensenhandel in bekende centra voor prostitutie leidt vaak tot het ondergronds gaan van die handel op andere plekken. Maatregelen kunnen er ook toe leiden dat de criminaliteit van karakter verandert, bijvoorbeeld van bankroof naar straatroof. Ook al is de kans op verplaatsingseffecten nooit 100 procent, het is verstandig om rekening te houden met de meest voor de hand liggende. Een ander neveneffect valt onder de categorie *‘If all you have is a hammer, everything looks like a nail’*¹. Wanneer een bepaald type aanpak vaak wordt ingezet, lijkt elk probleem op den duur slechts oplosbaar met dat type aanpak. Als de bestrijding van incidenten door hard politie-ingrijpen een tijdje de voorname aanpak van veiligheid is geweest, leidt dat tot een soort bewustzijnsvernaauwing² die het bijna onmogelijk maakt om veiligheid op lange termijn te bevorderen met andere middelen. Een goede remedie is om te laten zien dat er gemeenten zijn waar het er heel anders aan toe gaat. Er zijn nog andere bijwerkingen,

soms zelfs positieve, maar de hier genoemde komen in de gemeentepolitiek het meest naar voren.

Morele argumenten zijn vaak redenen om af te zien van een aanpak, zelfs als die aanpak effectief en betaalbaar zou zijn. Meestal gaat het om de schending van burgerrechten of integriteit. Zo is de inzet van Mosquito's in woonwijken onaanvaardbaar omdat alle kinderen en jongeren (en veel dieren) daar last van hebben en niet alleen de overlastgevers. Bij andere kwesties, zoals preventief oppakken of wapencontrole in uitgaansbuurten, kan het minder duidelijk liggen. Iedere aanpak van onveiligheid belemmert mensen wel ergens in, wat maakt dat de grens tussen aanvaardbaar en onaanvaardbaar soms vaag kan zijn. Overigens kunnen morele bezwaren soms (gedeeltelijk) worden weggenomen door aanpassingen zoals een privacy-reglement.

EVALUATIE

Theorie is mooi; kennis is beter. Daarom lijkt het logisch om achteraf na te gaan of de aanpak gewerkt heeft; ook al is die aanpak gekopieerd uit een hitlijst voor successen.

Dat geldt des te meer als die aanpak veel kost of bijwerkingen heeft. Afdelingen kunnen in dat soort gevallen een extern onderzoek eisen, maar het kan ook veel goedkoper (en politieker) door bijvoorbeeld zelf te gaan buurten.

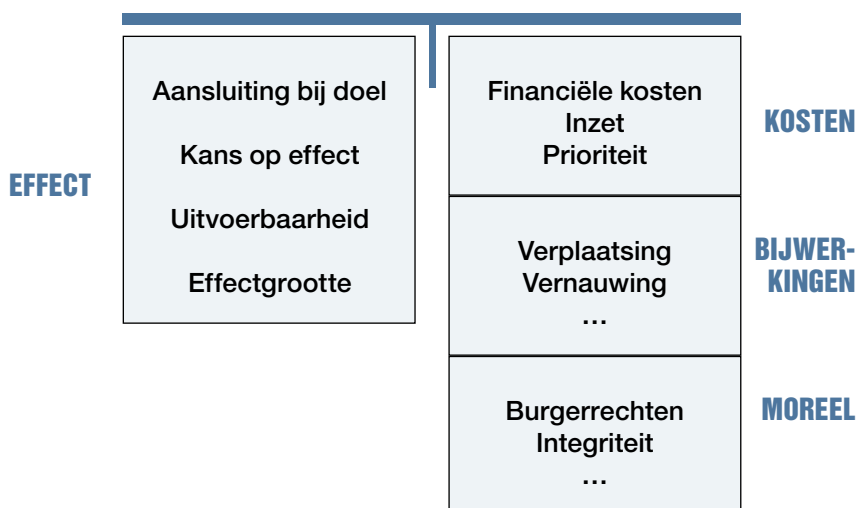
TOT SLOT

Het overzicht in dit artikel is niet volledig; er kan met gemak een boek volgeschreven worden met voorbeelden en uitwerkingen. Er zijn ook meer manieren om voors en tegens tegenover elkaar te zetten. Afdelingen kunnen dit artikel dan ook bewerken, verbeteren of vervangen door iets wat beter werkt. Waar het om gaat, is dat afdelingen systematisch alle verschillende soorten argumenten tegen elkaar afwegen.

¹ Deze bekende uitspraak is van Abraham Maslow, maar er zijn ook eerdere varianten bekend van Abraham Kaplan en (vermoedelijk) Mark Twain.

² Die zich uit in specialisering, taalgebruik en – niet te vergeten – bijbehorende budgetverschuivingen.

FIGUUR 2. OVERWEGINGEN BIJ KEUZE VOOR EEN AANPAK VAN ONVEILIGHEID

‘CAMERATOEZICHT EN PREVENTIEF FOUILLEREN MOETEN ALTIJD TIJDELIJK ZIJN’

Tekst: Tijmen Lucie Foto: flickr.com

Zijn cameratoezicht en preventief fouilleren effectieve middelen om de veiligheid te bevorderen of leveren ze juist weinig tot niets op en maken ze inbreuk op de privacy? Spanning vroeg vijf fractievoorzitters en raadsleden van de SP naar hun ervaringen met beide opsporingsmiddelen in hun gemeente.

Hoe kijk je in zijn algemeenheid aan tegen cameratoezicht en preventief fouilleren?

Bert Peterse (raadslid in Weert): ‘Bij het maken van een afweging over de inzet van deze middelen, moeten doel, middel en effectiviteit tot elkaar in verhouding staan. Het kan per situatie sterk verschillen en belangrijk is om vooraf te beseffen dat ze beide niet zaligmakend zijn.

Permanent cameratoezicht biedt in zijn algemeenheid geen oplossing. Het leidt zelden tot een aantoonbaar grotere veiligheid of een lagere criminaliteit, eerder tot verplaatsing ervan. Tijdelijk mobiel cameratoezicht is wat dat betreft effectiever.

En daarin zit ook meteen de belangrijkste voorwaarde: cameratoezicht en preventief fouilleren moeten altijd tijdelijk zijn. Een tweede belangrijke voorwaarde is dat het altijd laatste redmiddelen moeten zijn, die ingezet worden als verder niets blijkt te werken. Tot slot moet er een goede democratische controle mogelijk zijn. Het liefst vooraf, maar als dat niet kan achteraf. Want overleg kost tijd en soms heb je dat niet. In dat geval moet je kunnen vertrou-

wen op de ‘driehoek’ van burgemeester, politie en openbaar ministerie. Maar evaluatie achteraf is dan nog belangrijker.

Preventief fouilleren is een optie als binnen een afgebakend gebied bijvoorbeeld een of meerdere misdrijven hebben plaatsgevonden.’

Jan Breur (fractievoorzitter in Veenendaal): ‘Cameratoezicht kan een preventieve werking hebben bij vermogensdelicten, maar bij baldadigheden minder. Ze geven soms een extra gevoel van veiligheid. Mits er zorgvuldig mee om wordt gegaan kan cameratoezicht van toegevoegde waarde zijn. Preventief fouilleren is weer een stap verder en kan slechts in extreme situaties worden toegepast.’

Laurens Ivens (fractievoorzitter in Amsterdam): ‘Cameratoezicht kan prima werken als er ook wat mee gedaan wordt. Bijvoorbeeld in uitgaansgebieden worden de camera’s uitgekeken en op basis daarvan agenten richting opstootjes gestuurd. Dat werkt! Veel geweld is echter ondoordacht: dus preventieve werking gaat er nauwelijks van uit. Als de beelden niet worden uitgekeken, heb je er weinig aan. Preventief fouilleren als er aanwijzingen zijn dat er iets aan de hand is: doen!

Zomaar ongericht fouilleren lijkt niet effectief. De wijken waarin dit middel in Amsterdam ingezet worden, kennen nog steeds de meeste vuurwapenincidenten.’

Wanneer kunnen cameratoezicht en preventief fouilleren effectief zijn en wanneer juist niet?

Peterse: ‘Cameratoezicht kan effectief zijn als er sprake is van overlast op een bepaalde plek, of bij grote evenementen.

Het belangrijkste in het geval van overlast is wel dat het gebied is af te bakenen en dat het geen verplaatsingseffect heeft. Cameratoezicht mag ook nooit ten koste gaan van blauw op straat, het moet een hulpmiddel zijn.

Voor preventief fouilleren moet er een directe aanleiding zijn, en ook hierbij geldt: een afgebakend gebied, dat te controleren is.’

Breur: ‘Cameratoezicht is effectief als opsporingsmiddel achteraf, of als preventief middel bij vermogensdelicten. Daarnaast stralen ze uit dat er permanent toezicht is. Dat heeft effect op de veiligheidsbeleving (kan zowel positief als negatief zijn). Wanneer er ergens extreem veel criminaliteit is, is (gericht) cameratoezicht een pluspunt, mits in combinatie van goede aanwezigheid politie en ander toezicht. Willekeurig een camera ophangen heeft geen zin. Preventief fouilleren kan en mag wat mij betreft alleen bij personen waarvan er een redelijk vermoeden is dat deze kwaad in de zin heeft.’

Patrick van Lunteren (fractievoorzitter in Breda): ‘Cameratoezicht en preventief fouilleren zijn vooral handig in risicogebieden rond stadions en in uitgaansgebieden. Preventief fouilleren zomaar ergens op straat in de wijk wekt eerder agressie op dan dat het voor een oplossing zorgt.’

Kun je hier concrete voorbeelden van noemen in jouw gemeente?

Van Lunteren: ‘Ik heb eens een stapavond van elf uur ’s avonds tot de volgende ochtend zes uur meegelopen met een politieteam in de binnenstad van Breda. Daar heb ik gezien hoe met een heel beperkt team agenten de binnenstad een hele avond in het gareel gehouden werd. Dat kan alleen met ondersteuning van cameratoezicht. Een prachtige samenwerking tussen mensen achter de schermen die op basis van groepsdynamiek de onrust al zagen aankomen. Dat team op straat heeft, via oortjes door die cameramensen aangestuurd, de hele avond en nacht letterlijk rondgerend om de boel onder controle te houden. Dat heeft mijn respect voor die agenten enorm vergroot en voor mij het nut van die camera’s wel aangetoond.’

Rosita van Gijlswijk (raadslid in Groningen): ‘In het uitgaansgebied heeft cameratoezicht gewerkt, want de aangiftebereidheid is verhoogd. Bij de aanpak van drugsproblematiek in het A-kwartier niet, want met camera’s verplaats je slechts de overlast. De dealers zijn immers veel te slim en gaan gewoon een paar straten verder door, waar geen camera’s hangen. De SP heeft dit plan gelukkig weten tegen te houden. Het experiment met preventief fouilleren is hier mislukt. Behalve hoge politiekosten leverde het niets op.’

Ivens: ‘Camerabeelden bij Rembrandtplein en Leidseplein werken redelijk goed. Veroordelingen op basis van achteraf bekijken van beelden zijn er niet erg veel. Van preventief fouilleren heb ik een leuk voorbeeld. Er was een man die

een aardappelschilmesje bij zich had, waar hij een boete voor kreeg. Vervolgens mocht hij zijn mesje weer meenemen...’

Zijn de resultaten van de inzet van cameratoezicht en/of preventief fouilleren toen geëvalueerd? Zo ja, wat kwam daar uit?

Ivens: ‘Cameratoezicht en fouilleren gebeurt in aangewezen gebieden op aangewezen plekken. Dit moet elke twee jaar verlengd worden, dus ook geëvalueerd. Daar komt constant uit dat het verlengd moet worden, omdat er nog veel problemen zijn. Andere redentie zou kunnen zijn dat cameratoezicht/fouilleren kennelijk niet helpt.’

Breur: ‘De preventieve werking is lastig te meten, hoewel er minder vermogensdelicten zijn gepleegd in de bewuste gebieden in Veenendaal sinds het plaatsen van de camera’s. Het beruchte ‘waterbedeffect’ doet zich slechts lichtelijk voor. Onder de bevolking is er wel draagvlak voor de camera’s.’

Van Gijlswijk: ‘In de gemeentelijke verordening staat dat vaste camera’s geplaatst mogen worden voor een periode van maximaal vijf jaar. Criteria daarbij zijn dat ze alleen mogen hangen op een openbare plaats waar grote aantallen mensen komen en veel geweldsdelicten plaatsvinden. De drugsproblematiek voldoet hier dus niet aan. Verder mogen de beelden hoogstens vier weken worden bewaard en moet het cameratoezicht een half jaar voor het aflopen van de termijn geëvalueerd worden. Dat wordt gedaan door het Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid (CCV). De laatste evaluatie was in juli 2011. Toen is besloten om het cameratoezicht met nog eens vijf jaar te verlengen.’

Waar ligt voor jou de grens tussen het waarborgen van de veiligheid en het beschermen van de privacy?

Van Gijlswijk: ‘Dat is een lastige vraag. Ik vind privacy heel belangrijk, maar in uitgaansgebieden kan cameratoezicht de veiligheid ten goede komen. Voorwaarde is dat de beelden direct uitgelezen worden. Slachtoffers moeten daarna wel voldoende tijd hebben om aangifte te doen.’

Ivens: ‘Niets is ergere aantasting van je privacy dan slachtoffer van geweld te worden. Middelen die dit effectief kunnen voorkomen moeten dus niet door privacy-argumenten tegengehouden worden. Wel is de aantasting van privacy door maatregelen die nauwelijks effect hebben erg ongewenst. Al met al: camera’s en fouilleren niet verbieden vanwege privacy, maar alleen doeltreffend inzetten.’

Van Lunteren: ‘In tijd en plaats. De binnenstad van Breda hoeft niet 24 uur per dag in de gaten gehouden te worden. Dat kan zich beperken tot de uitgaansavonden. Net als rond het stadion. Daar geldt het alleen bij voetbalwedstrijden en evenementen. Buiten die risicogebieden zie ik er het nut niet zo van in. Laat minister Opstelten die beloofde agenten maar eens leveren. Aan persoonlijk en menselijk contact hebben we meer.’

VEILIGHEID: GEMEENTERAAD AAN ZET

Tekst: Erik de Vries Foto: sxc.hu

Veiligheid is een breed onderwerp, zeker in gemeenten. Het kan variëren van de maximale snelheid op een weg door de wijk tot brandveiligheid, en van discriminatie tot inbraakpreventie. Zo beschouwd gaat eigenlijk het hele raadswerk over veiligheid. Toch spitst veiligheid zich tijdens verkiezingscampagnes meestal toe op openbare orde en criminaliteit. Hoe zorgen we dat inwoners zich veilig voelen en hoe pakken we overlast en verloedering aan? Er wordt de kiezer veel beloofd, maar hoe zorg je nu als raadslid dat het ook werkelijk veiliger wordt? Welke invloed heb je erop, en welke middelen kun je dan gebruiken?

Het maakt natuurlijk verschil of je in een grote stad woont of op het platteland. De problemen zijn daar verschillend: en dus ook de aanpak. Veiligheid is daarom vooral maatwerk: er bestaan geen standaardoplossingen. Voor iedere gemeente telt wel dat het belangrijk is dat het onderwerp veiligheid prominent op de agenda

staat. De tijd dat enkel de burgemeester en de politie over veiligheid besloten is voorbij. Het is aan de raad om te bepalen hoe er lokaal met veiligheid wordt omgegaan, welke middelen worden gebruikt en hoe de politie daarbij wordt ingezet. Het is aan de raad om de burgemeester te sturen, zodat deze zijn of haar bevoegdheden op de gewenste wijze inzet. En het is

aan de raad om de burgemeester hierop te controleren en indien nodig ter verantwoording te roepen.

Op hoofdlijnen heb je als raad een aantal mogelijkheden om invloed uit te oefenen. De gemeente heeft de regierol bij het ontwikkelen van veiligheidsbeleid, zorgt voor afstemming tussen de verschillende partijen

die betrokken zijn bij het veiligheidsbeleid en voert de regie over de verschillende maatregelen. Dit kun je als raad goed invullen door een veiligheidsplan op te stellen. De VNG biedt hiervoor een handreiking: het 'Kernbeleid Veiligheid'.¹ Door dit vast te stellen en te evalueren komen alle aspecten van veiligheid regelmatig aan de orde.

Dit veiligheidsplan wordt ook gebruikt als basis voor afspraken met de politie. Sinds 1 januari van dit jaar kent Nederland een nationale politie. Dat betekent niet dat er niet meer lokaal gewerkt wordt door de politie. Bij de behandeling van die wet is afgesproken dat gemeenten een veiligheidsplan opstellen (ook wel 'integraal veiligheidsplan' genoemd). Aan de hand van de doelen die de raad daarin stelt wordt met de politie afgesproken hoe zij ingezet wordt en waar de prioriteiten liggen.

Naast de politie heeft de gemeenteraad een verantwoordelijkheid naar de veiligheidsregio. De Wet veiligheidsregio's verplicht veiligheidsbesturen iedere vier jaar een regionaal crisisplan vast te stellen. Dit regionaal crisisplan vervangt de gemeentelijke rampenplannen. Het regionaal crisisplan gaat in op de organisatie en op de taken, bevoegdheden en verantwoordelijkheden in het kader van de rampenbestrijding en crisisbeheersing. Daar komen dus ook aspecten van openbare orde aan bod. Ook hier kan het gemeentelijke veiligheidsplan gebruikt worden als basis voor het regionale crisisplan.

BURGEMEESTER

Openbare orde en veiligheid zijn onderdeel van de portefeuille van de burgemeester. Bevoegdheden op dat gebied zijn de afgelopen jaren verder gegroeid. De burgemeester wordt steeds meer 'ordehandhaver', en schuift daarmee verder weg van het oude beeld van burgemeester als 'burgervader' en 'eerste onder de burgers'. Deze bevoegdheden worden in de wet vastgelegd. Denk bijvoorbeeld aan tijdelijk huisverbod, sluiting drugspannen, instellen cameratoezicht, preventief fouilleren, bestuurlijk ophouden, aanpak notoire overlast, voetbalvandalisme en uithuisplaatsing asociale gezinnen.

De burgemeester kan op eigen gezag gebruik maken van deze bevoegdheden: daar is geen instemming van de raad voor nodig. Toch doet de burgemeester er verstandig aan regelmatig af te stemmen met de gemeenteraad. Deze kan hem namelijk achteraf wel altijd ter verantwoording roepen op het uitgeoefende gezag. Een burgemeester die te vaak handelt tegen de wens van de raad zou uiteindelijk naar huis gestuurd kunnen worden. Daar zit een lastig dilemma: de burgemeester die zelfstandig besluiten mag nemen versus de burgemeester die verantwoording schuldig is aan de raad. Ook hier is een veiligheidsplan nuttig: de raad geeft de grenzen aan, waardoor de burgemeester weet hoe ver hij kan gaan in het uitoefenen van zijn bevoegdheden.

Welke specifieke mogelijkheden heeft de raad om de gemeente veiliger te maken? En welke bevoegdheden zitten er in de portefeuille van de burgemeester waar de raad invloed op uit kan oefenen? Een opsomming van de belangrijkste instrumenten.

BESTUURLIJKE BOETES EN HANDHAVING

Iedere gemeente heeft een 'Algemene Plaatselijke Verordening' (APV). Hierin wordt vastgelegd welke regels er gelden binnen de gemeente. De gemeenteraad stelt de APV vast. Gemeenten kunnen ervoor kiezen zelf boetes op te leggen voor het overtreden van deze gemeentelijke regels. Dat is vastgelegd in de 'Wet bestuurlijke boete'. Het gaat daarbij om 'kleine ergernissen', die op zichzelf wel voor veel overlast en verloedering zorgen. Denk bijvoorbeeld aan het spuiten van graffiti, rommel op straat gooien en hondenpoep. Aan het beboeten komt geen politieagent meer te pas. De gemeente zet hiervoor zelf zogenaamde 'bijzondere opsporingsambtenaren' in (boa's). Het bekendste voorbeeld hiervan zijn stadswachten.

Deze treden hiermee op het terrein van de politie. In gemeenten waar gekozen wordt voor de bestuurlijke boete neemt de rol van de politie dus af, al blijft de politie bevoegd om

overlast in de openbare ruimte strafrechtelijk te handhaven. Duidelijke afspraken tussen de gemeente en de politie zijn dan ook noodzakelijk, zeker naar de inwoners toe. Voor hen is het vaak onduidelijk wie nu wat mag doen.

CAMERATOEZICHT

Camera's zijn bijna niet meer weg te denken uit onze samenleving. Steeds meer gemeenten zetten camera's in om criminaliteit en overlast te bestrijden. Camera's kunnen daar inderdaad een nuttige bijdrage aan leveren, mits ze op de juiste manier worden ingezet. De Britse overheid gaf miljarden uit aan cameratoezicht, en heeft met 4,2 miljoen camera's in gebouwen, winkels en bij wegen en treinstations de meeste camera's ter wereld. Toch wordt er maar 3 procent van de overvallen opgelost; en doordat criminelen niet bang zijn om gefilmd te worden, gaat ook de preventieve werking verloren. Van de beelden is maar liefst 80 procent onbruikbaar. Dit roept de vraag op of het almaar toevoegen van camera's echt meerwaarde heeft. Om ze echt bij te laten dragen aan veiligheid, moet aan een aantal voorwaarden voldaan worden.

Zo moeten camera's zoveel mogelijk rechtstreeks uitgelezen worden. Dat wil zeggen dat iemand de beelden live volgt en de politie aanstuurt als er iets verdachts te zien is. Hierdoor voegen camera's iets toe aan het politiewerk op straat: er kan sneller ingegrepen worden. Daarnaast mogen camera's nooit opgehangen worden ter vervanging van menselijk toezicht. Camera's kunnen zien, maar niet zelf ingrijpen. Daarbij moet ervoor gewaakt worden dat met het ophangen van camera's het probleem niet verplaatst naar straten of buurten waar ze nog niet hangen. Tot slot moeten de gemeenten erop toezien dat er een verordening komt waarin het beheer van de beelden (inclusief de vernietiging) wordt geregeld.

PREVENTIEF FOUILLEREN

Preventief fouilleren is een verstrekkende maatregel die diep ingrijpt in de privacy van mensen. Het is een maatregel waar iedereen last van heeft, niet alleen potentiële verdachten. Met dit middel moet dus zeer zorgvuldig omgesprongen worden. Als

structurele maatregel in een gebied, zoals dit in sommige gemeenten wordt toegepast, slaat het de plank mis.

Het middel is het meest efficiënt als te verwachten valt dat het iets op gaat leveren; als er een risico aanwezig is. Denk bijvoorbeeld aan het gebied rondom een voetbalstadion voor een belangrijke wedstrijd. Bij het toepassen van preventief fouilleren is het daarom van belang een specifieke locatie en een specifieke tijdsduur aan te geven. Een te groot gebied maakt de maatregel voor de politie praktisch onuitvoerbaar, waarmee het middel zijn effect verliest. Daarnaast weten mensen na verloop van tijd dat er preventief gefouilleerd kan worden en zullen zij die werkelijk iets van plan zijn het gebied gewoon mijden. De opbrengst zal na verloop van tijd om die reden nihil zijn.

AANPAK OVERLAST HANGJONGEREN

'Samenscholen', oftewel elkaar ontmoeten, op bijvoorbeeld een plein, is de essentie van samenleven. Niet voor niets sprak oud-minister Winsemius op de SP-partijraad van een 'samenscholingsgebod'. Jongeren die rondhangen vormen op zichzelf geen probleem. Pas als daarmee in een buurt overlast wordt veroorzaakt, moet er worden opgetreden. Strafrecht is dan het laatste middel: voordat dit wordt toegepast, zijn er nog tal van andere mogelijkheden die eerst overwogen kunnen worden.

Dat begint natuurlijk met voorkomen van overlast. Bijvoorbeeld door te zorgen dat jongeren een eigen plek hebben in een wijk of buurt. Dat kan een jongerencentrum zijn, een buurthuis of een skatebaan op een plek waar wel (sociaal) toezicht is, maar waar buurtbewoners niet direct overlast ondervinden. Jongeren op straat kunnen dan op die plekken gewezen worden. Ongeacht de aan- of afwezigheid van buurtvoorzieningen, moet overlast in de directe leefomgeving van mensen altijd beëindigd worden. Er is geen excuus voor wangedrag. Om te beginnen kunnen straatcoaches, jongerenwerkers of buurtvaders de overlast beteugelen.

BUURTEN IN DE BUURT

De beste manier om erachter te komen wat er precies nodig is op het gebied van veiligheid is natuurlijk door zelf de wijken in te gaan en te praten met mensen. Dan krijg je al snel een beeld hoe veilig mensen zich voelen, wat ze graag zouden willen veranderen en welke oplossingen ze daarvoor wellicht zelf zien.

Dit bleek heel duidelijk toen een wijk in de gemeente Helmond in 2011 negatief in het nieuws kwam: er was veel overlast van hangjongeren en niemand deed er iets aan. Er werd zelfs gesproken van een 'oorlogsgebied'. Kamerlid Nine Kooiman is samen met de afdeling langs de deuren gegaan om te praten met de buurtbewoners en natuurlijk met de jongeren zelf. Al snel werd duidelijk dat een en ander genuanceerder lag dan de berichtgeving in de kranten suggereerde. Ja, er was overlast, maar die werd door mensen heel verschillend beleefd. De een had er last van en voelde zich onveilig, de ander vond het vooral kwajongensstreken en had geen probleem met de jongeren op straat. En de jongeren zelf waren goed aanspreekbaar en gaven aan dat zij ook niet altijd even vriendelijk behandeld werden door de buurt.

Met de informatie van een avondje buurten kon de fractie van de SP in de raad de situatie beter duiden en met gerichte oplossingen komen. Bewoners hadden behoefte aan meer toezicht, en dat kwam er. Er werden tijdelijk camera's opgehangen om de ergste raddraaiers vast te kunnen leggen, en speciale jongerenwerkers zijn 's avonds veel de wijk ingegaan om met de jongeren te praten. Daarnaast had de politie met buurtbewoners afgesproken dat zij bij onrust meteen konden bellen, zodat zij snel ter plaatse konden zijn. Dankzij al deze maatregelen is de rust in de wijk snel teruggekeerd.

Zij kunnen bemiddelen tussen de buurt en de jongeren, waarmee voorkomen wordt dat er alleen op meldingen wordt gereageerd en waardoor buurtbewoners de jongeren zelf weer aan durven spreken op hun gedrag. Dit werkt vaak beter dan direct de politie eropaf sturen,

althoewel het belang van een goede wijkagent, die de jongeren kent, ook niet onderschat moet worden. Mocht dit alles niet helpen dan kan de burgemeester een samenscholingsverbod verkondigen. De raad moet er dan voor waken dat dit geen algemeen samenscholingsverbod wordt, omdat je daarmee ook inwoners van een wijk of buurt raakt. Het moet specifiek de jongeren aanwijzen die niet meer mogen samenscholen. Daarmee worden de werkelijke overlastplegers aangepakt.

Een middel dat ook nog wel eens ingezet wordt is de zogenaamde 'mosquito'. Deze produceren een zeer irritant geluid dat alleen te horen zou zijn door jongeren. Dit is geen efficiënt middel. Het treft iedereen die het kan horen, niet alleen de raddraaiers. Daarnaast verplaatst het enkel het probleem, zonder dat het een oplossing biedt.

BESTUURLIJKE OPHOUDING

Met dit middel heeft de burgemeester de mogelijkheid om een verstoring van de openbare orde te voorkomen of te beëindigen. Bij bestuurlijke ophouding kan de burgemeester (groepen) personen maximaal 12 uur laten vasthouden of insluiten. Deze bevoegdheid is tot stand gekomen voor de start van het EK 2000, dat mede in Nederland werd georganiseerd. Het voorzag in een leemte, omdat burgemeesters in het verleden hun toevlucht zochten tot buitenwettelijke middelen om potentiële lastpakken uit de buurt van grote samenkomsten te houden.

Het middel wordt zelden toegepast, omdat het om daadwerkelijke vrijheidsbeneming gaat en om die reden aan een groot aantal voorwaarden dient te voldoen. De gemeenteraad besluit of de burgemeester dit middel mag inzetten. De bevoegdheid wordt dan vastgelegd in de APV. In noodsituaties kan de burgemeester op eigen bevoegdheid overgaan tot dit middel. Uiteraard dient hierover achteraf wel verantwoording afgelegd te worden aan de raad.

¹ www.vng.nl/onderwerpen/index/veiligheid/kernbeleid-veiligheid

NATIONALE POLITIE: VAN GEMEENTERADEN WORDT STEEDS MEER VERWACHT

Tekst: Erik de Vries

Met de komst van de nationale politie wordt het politiebestedel op zijn kop gezet. Hoe ziet deze nationale politie er uit? Wat gaat er allemaal veranderen, en hoe houden gemeenten invloed op het politiewerk? De nationale politie in een notendop, met een lokale beschouwing.

Tot de Tweede Wereldoorlog kende Nederland nauwelijks nationale politieonderdelen. De politie werd gemeentelijk georganiseerd, het gezag lag bij de burgemeester. In 1940 werd de politie door de bezetter gecentraliseerd en de gemeentelijke politie opgeheven. Na de bevrijding kwam de regering in 1945 met een gemengd stelsel. Grote gemeenten kregen gemeentelijke politie, kleine gemeenten rijkspolitie onder aansturing van de minister. De politie werkte in beide gevallen hetzelfde: er was slechts sprake van een territoriale scheiding. Halverwege de jaren zestig zijn het bestuur en het openbaar ministerie zich, door oplopende confrontaties met provo's en krakers, intensiever gaan bemoeien met het beheer van de politie. Toen is de zogenaamde 'driehoek' ontstaan: het vaste overleg tussen burgemeester, hoofdofficier van justitie en hoofdcommissaris van politie.

Vanaf eind jaren zestig zijn verschillende hervormingsvoorstellen de revue gepasseerd, maar deze voorstellen hebben nooit de eindstreep gehaald. Pas begin jaren negentig is het stelsel op de schop gegaan: in 1993 kwam er een nieuwe politiewet. De 148 gemeentelijke politiekorpsen en het Korps Rijkspolitie werden omgevormd tot 25 regionale politiekorpsen en het Korps landelijke politiediensten (KLPD). De regio's werden bestuurd door een regionaal college, dat gevormd werd door de burgemeesters van de gemeenten in

de politieregio. De burgemeester van één gemeente, de centrumgemeente, was korpsbeheerder. Hij overlegde regelmatig met de hoofdofficier van justitie en de korpschef (de 'driehoek').

Het takenpakket van het KLPD werd gedurende de jaren steeds verder uitgebreid. Daarnaast kwamen er landelijke prioriteiten waar de politieregio's mee aan de slag moesten. Door deze prioriteiten ging de aandacht van de politie steeds meer naar opsporing en de zwaardere vormen van criminaliteit. Gemeenten lieten het eenvoudigste deel van de klassieke politietaken daarom steeds vaker uitvoeren door anderen dan politieagenten: bijzondere opsporingsambtenaren (boa's), toezichhouders of stadswachten. De gemeentelijke uitgaven aan openbare orde en veiligheid (exclusief brandweer) zijn tussen 2003 en 2008 met zo'n 80 procent gestegen. In 2009 trad de 'Wet bestuurlijke boete overlast in de openbare ruimte' in werking; die wet stelt gemeenten in staat de handhaving van lichte overtredingen in de openbare ruimte zelf ter hand te nemen, met als gevolg dat de politie voor die handhaving niet meer verantwoordelijk is, ook niet als achtervang. Het aantal toezichhouders en bijzondere opsporingsambtenaren in dienst van gemeenten werd in 2010 geschat op 4200.

De trend van een zich steeds verder terugtrekkende politie was in 2006 aanleiding om met een eerste voorstel tot één nationale politieorganisatie te komen. Dat gebeurde op de dag van de verkiezingen na de val van Balkenende II (CDA/VVD/D66). Het nieuwe kabinet, bestaande uit CDA/PvdA/ChristenUnie, heeft vervolgens op de rem getrapt. Een nationale politie was nog een brug te ver. De samenwerking tussen de 25 korpsen

moest wel verbeterd worden. De korpsen kregen zelf de ruimte om daar uitvoering aan te geven. In 2010 constateerde het kabinet-Rutte I (VVD/CDA met gedoogpartner PVV) dat dit onvoldoende gelukt was. Het voorstel uit 2006 werd alsnog voortgezet. Vanaf 1 januari 2013 kent Nederland één nationale politieorganisatie.

NATIONALE POLITIE

Hoe ziet deze organisatie eruit? Er is één nationale politie; de minister van Veiligheid en Justitie is hiervoor eindverantwoordelijk. Hij legt hierover verantwoording af aan de Tweede Kamer.

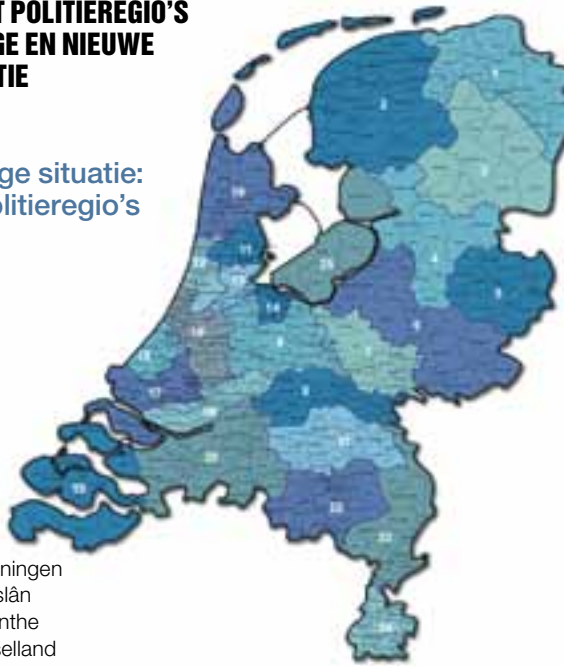
De nationale politie staat onder leiding van de korpschef. Deze is verantwoordelijk voor de aansturing en het beheer van de politiediensten centra, de landelijke eenheid en de tien regionale eenheden, waarin de oude politieregio's zijn samengevoegd. Zie het kaartje op pagina 14.

Aan het hoofd van een regionale eenheid staat een politiechef. Deze regionale eenheden bestaan uit districten, ondersteunende diensten en staf. Een district bestaat vervolgens weer uit lokale basisteams, ook wel 'robuuste' basisteams genoemd. Daarnaast heeft ieder district een eigen recherche. Zie het schema op pagina 15.

De basisteams zijn actief in een gemeente of in een aantal kleinere gemeenten. In de grote steden is een aantal basisteams actief. Deze basisteams vormen voor mensen een eerste aanspreekpunt. Zij handelen de noodhulp en niet-spoedeisende meldingen af onder aansturing van de meldkamer, nemen aangiften op, hebben opsporingscapaciteit voor de aanpak van veel voorkomende criminaliteit en zijn verantwoordelijk voor de handhaving. Denk daarbij aan

KAART POLITIEREGIO'S HUIDIGE EN NIEUWE SITUATIE

Huidige situatie:
25 Politieregio's

1 Groningen	16 Hollands Midden
2 Fryslân	17 Rotterdam-Rijnmond
3 Drenthe	18 Zuid-Holland-Zuid
4 IJsselland	19 Zeeland
5 Twente	20 Midden en West-Brabant
6 Noord- en Oost-Gelderland	21 Brabant-Noord
7 Gelderland-Midden	22 Brabant-Zuid-Oost
8 Gelderland-Zuid	23 Limburg-Noord
9 Utrecht	24 Limburg-Zuid
10 Noord-Holland-Noord	25 Flevoland
11 Zaanstreek-Waterland	
12 Kennemerland	
13 Amsterdam-Amstelland	
14 Gooi en Vechtstreek	
15 Haaglanden	

Bron: Ministerie van BZK

Nieuwe situatie:
1 nationale
politie met
10 regionale
eenheden

1 Noord-Nederland
2 Oost-Nederland
3 Flevoland-Utrecht
4 Noord-West-Holland
5 Amsterdam
6 Haaglanden
7 Rotterdam-Rijnmond
8 Zeeland en West-Brabant
9 Oost-Brabant
10 Limburg

Bron: Ministerie van Veiligheid en Justitie

de aanpak van jeugd, huiselijk geweld, woninginbraken, diefstal, evenementen, horeca, geestelijke gezondheidszorg, verkeer, vreemdelingentoezicht en milieu- en executiezaken. De districtsrecherche is verantwoordelijk voor de aanpak van delicten met een grote impact. Zij levert ondersteuning aan de basisteams. De landelijke eenheid houdt zich voornamelijk bezig met de aanpak van zware, georganiseerde criminaliteit en andere taken die bijzondere expertise vereisen. Het KLPD is opgegaan in deze landelijke eenheid.

Het gezag over de politie wijzigt niet met de komst van de nationale politie. De burgemeester blijft lokaal verantwoordelijk voor de aansturing van de politie bij het handhaven van de openbare orde en hulpverlening. De officier van justitie blijft de politie aansturen bij de strafrechtelijke handhaving van de rechtsorde en taken ten dienste van justitie.

OVERGANG

Al deze wijzigingen ten opzichte van het oude politiestelsel zijn natuurlijk

niet op 1 januari 2013 in één klap doorgevoerd. De regionale eenheden, districten en basisteams moeten gevormd en samengesteld worden. Er moet invulling gegeven worden aan de nieuwe inrichting en manier van werken. Dat alles gebeurt op basis van een inrichtingsplan, een realisatieplan en een uitvoeringsprogramma. Dit terwijl het werk gewoon doorgaat; je kunt de politie niet een paar maanden 'sluiten' om alle veranderingen plaats te laten vinden. Er is vijf jaar uitgetrokken om naar een volledig functioneren van de nationale politie toe te werken. In 2017 moet dit dus afgerond worden.

GEMEENTERAAD

Van gemeenteraden wordt steeds meer verwacht op het gebied van veiligheid. Het is een terugkerend onderwerp bij verkiezingen en staat steeds vaker prominent op de agenda van raadsvergaderingen. Bij veiligheid hoort natuurlijk de politie. Maar welke invloed heeft een gemeenteraad eigenlijk op het werk van de politie? Hoe kan zij zorgen dat de belangrijkste thema's op het gebied van veilig-

heid in de gemeente ook die aandacht van de politie krijgen die ze verdienen?

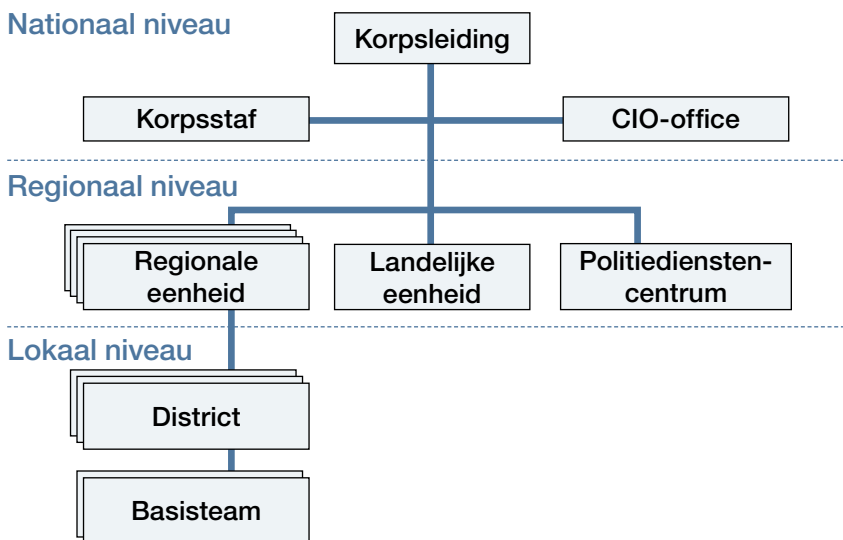
VOOR- EN NADELEN

Op papier biedt de nationale politie een aantal voordelen. Zo kunnen de verschillende onderdelen van de politie beter en sneller samenwerken, vooral qua automatisering, omdat de politie niet meer in tientallen verschillende systemen werkt. Deze systemen worden vereenvoudigd, net als alle papieren en formulieren waar de politie dagelijks mee te maken heeft. Hierdoor is er minder bureaucratie, waardoor agenten meer tijd hebben voor straat- en recherche-werk. Ook kunnen zaken als ICT, huisvesting, inkoop en personeel en organisatie voortaan centraal geregeld en ingekocht worden. Daarmee dalen de kosten.

Of deze voordelen behaald gaan worden, hangt vooral af van de invulling en uitvoering van deze wet. Er wordt door het kabinet ruim 100 miljoen bezuinigd op de nationale politie.

SCHEMA OPBOUW POLITIE

Nationaal niveau

In de Wet nationale politie worden hierover een aantal zaken vastgelegd, met als doel de lokale invloed te bevorderen. Zo wordt er vanuit gegaan dat elke gemeente om de vier jaar een integraal veiligheidsplan opstelt. In dat plan wordt vastgelegd wat de doelen zijn die de gemeente op het terrein van veiligheid nastreeft, de resultaten die met het plan worden beoogd, de inspanningen die de gemeente zal leveren voor het behalen van die resultaten en de inspanningen die daarbij van anderen worden verwacht. Hier kan een gemeenteraad dus grote invloed uitoefenen op het gehele veiligheidsbeleid. Hoewel 90 procent van de gemeenten een integraal veiligheidsplan heeft opgesteld, is dit niet bij wet verplicht. Gemeenteraden die dit nog niet gedaan hebben kunnen hier dus op aandringen bij de burgemeester en deze de opdracht geven dit alsnog te doen.

Met dit veiligheidsplan in de hand maakt de burgemeester afspraken in de zogenaamde driehoek (overleg burgemeester, officier van justitie en districtshoofd politie) over de inzet, bereikbaarheid en beschikbaarheid van de politie. Daar worden de wensen en behoeften van de gemeente afgezet tegen de beschikbare politiecapaciteit, om zo te voorkomen dat de politie overvraagd wordt. De burgemeester is over het eindresultaat van deze afspraken verantwoording schuldig aan de gemeenteraad.

Naast een gemeentelijk plan wordt eens in de vier jaar ook per politieregio een beleidsplan vastgelegd. Dat gebeurt door alle burgemeesters van de regio en de hoofdofficier van justitie. In dit plan wordt de verdeling van de politiecapaciteit over de districten vastgesteld en worden afspraken gemaakt over veiligheidsvraagstukken. De veiligheidsplannen van de gemeenten dienen daarbij als uitgangspunt. Voorafgaand aan de vaststelling van dit regionale beleidsplan legt iedere burgemeester dit voor aan de gemeenteraad. Ook hier is de burgemeester verantwoording schuldig aan de raad over het eindresultaat.

Aan het hoofd van de regionale eenheden staat de regioburgemeester. Deze voert regelmatig overleg met de minister en stelt samen met de andere regioburgemeesters en de minister eens in de vier jaar de landelijke prioriteiten van de politie vast. Deze regioburgemeester wordt aangewezen door de minister, nadat de burgemeesters in die regio in de gelegenheid zijn gesteld om een aanbeveling te doen aan de minister. De regioburgemeester heeft een verantwoordingsplicht ten aanzien van de burgemeesters in zijn regio.

Naast al deze formele wegen staat het de raad natuurlijk altijd vrij om de burgemeester aan te spreken op veiligheidsonderwerpen of de inzet van de politie, bijvoorbeeld door het jaarverslag van de politie op de

DE WIJKAGENT

De belangrijkste schakel tussen een buurt of wijk en de politie is de wijkagent. Voor het lokale politiewerk is het dus van het grootste belang dat er genoeg wijkagenten zijn en dat zij voldoende tijd krijgen om in hun wijk door te brengen. Om dat goed in de wet te regelen heeft de SP, samen met SGP en PvdA, een amendement ingediend op het wetsvoorstel. Hiermee werd vastgelegd dat er ten minste één wijkagent werkzaam moet zijn per 5000 inwoners. Alle partijen, met uitzondering van de PVV, hebben voor dit amendement gestemd, waarmee het onderdeel is geworden van de nieuwe politiewet. Minstens zo belangrijk als het aantal wijkagenten is de beschikbaarheid. In 2006 is het 'Referentiekader gebiedsgebonden politie' vastgesteld. Daarmee hebben de toenmalige politiekorpsen zichzelf de norm opgelegd dat wijkagenten minstens 80 procent van hun tijd in of voor hun wijk actief moeten zijn. In het debat over de nationale politie is dit nogmaals onderstreept. Dat betekent dus dat de prioriteit in de wijk moet liggen en dat wijkagenten slechts beperkt ingezet kunnen worden voor de overige politietaken, zoals het draaien van nooddiensten. Hier moeten gemeenteraden dus heel alert op zijn. Als blijkt dat in wijken deze normen niet gehaald worden, kan de raad de burgemeester ter verantwoording roepen.

agenda te zetten. Voorkom in ieder geval dat er over de nationale politie lokaal niet meer gesproken wordt!

Een angst van veel betrokkenen is dat de politie verder van de mensen wordt georganiseerd. De minister stelt landelijke prioriteiten, burgemeesters bepalen samen met de officier van justitie en het districtshoofd van de politie de lokale prioriteiten. Als de politiecapaciteit onder druk komt te staan, is het de vraag welke prioriteiten dan voorrang krijgen. De vrees is dat de minister de eigen prioriteiten dan voorop zal stellen. Daarover moet de minister immers zelf verantwoording afleggen in de Kamer. Ook hier zal de praktijk dit uit moeten wijzen. In de debatten met de Kamer heeft de minister beloofd dat er altijd ruimte zal blijven voor lokale prioriteiten.

Gerrit van de Kamp (l) en Han Busker.

DUBBELINTERVIEW HAN BUSKER EN GERRIT VAN DE KAMP

‘DE POLITIE MAG WEL EENS WAT HARDER MET DE VUIST OP TAFEL SLAAN’

Tekst: Nine Kooiman en Sander van Oorspronk

Ze kennen elkaar al jaren: de voorzitters van de twee politievakbonden, Han Busker en Gerrit van de Kamp. Op een zonnig terras in Zutphen spraken zij met Spanning over de Nationale Politie, politie in de wijk en de oneindige vraag naar veiligheid.

Er spreken in de Kamer heel veel mensen over de politie terwijl ze de praktijk helemaal niet kennen. Wat vinden jullie daarvan?

Han: ‘Er is veel onwetendheid over de politie. Men heeft geen idee wat er allemaal op politieagenten afkomt. Zowel centraal als decentraal wordt daar veel te gemakkelijk over gedacht. Dat heeft voor een deel ook wel te maken met de politieorganisatie die onvoldoende kenbaar maakt wat voor impact de beslissingen van de Kamer hebben.’

Kun je een voorbeeld noemen?

Han: ‘De planning van evenementen bijvoorbeeld. Er wordt een beslissing genomen om in twee weken tijd vijf evenementen op de agenda te zetten, zonder dat men zich realiseert wat voor werkdruk dat oplevert voor agenten en hoe moeilijk het is voor de politie om al die evenementen te bemannen. Men realiseert zich onvoldoende wat voor druk dat legt op de organisatie.’

Is er te weinig overleg over met jullie?

Han: ‘Ja. En de politie mag wel harder met de vuist op tafel slaan. Luister, jullie mogen dit willen, maar dan moet je

ook prioriteiten stellen. Als jullie dit willen, dan doen we iets anders even niet. De rekening wordt te vaak alleen op de werkvloer gelegd. De politieorganisatie moet veel meer laten zien wat beslissingen betekenen voor de capaciteit.’

Gerrit: ‘Er zit geen licht tussen, hoe wij daar naar kijken. Maatschappelijk, maar ook politiek-bestuurlijk, kunnen we allemaal geen nee accepteren als het gaat om veiligheid. Het risico is dat er onveilige situaties ontstaan voor burgers en dat risico wordt niet geaccepteerd. Een van de grootste problemen die we zien, is dat er een soort veiligheidsillusie wordt gecreëerd. Dat veiligheid maakbaar is. Dat is gewoon niet waar. Er is altijd een risico, laat dat duidelijk zijn. In de buurt willen we veiligheid en daar moet capaciteit voor beschikbaar zijn. Men denkt dat het een oneindige bron van capaciteit is. En dat is niet zo. De politie moet, ook voor de veiligheid van de eigen mensen, opstaan en zeggen: hier ligt de grens.’

Wat moeten gemeenteraadsleden weten en doen?

Gerrit: ‘We denken nog steeds in poppetjes, terwijl het er gewoon om gaat of inbraken worden opgelost en daders worden opgepakt. Spreek dus een veiligheidsniveau af. Qua zichtbaarheid kun je best zeggen dat je op koopavonden wat surveillanten inzet om de boel te stabiliseren. Die omschakeling is heel moeilijk want daarvoor moet je veel meer van veiligheid weten. Gemeenteraadsleden vinden dat lastig. Dat kun je ze niet kwalijk nemen, maar het is aan de

partijen die er zitten om daarin te investeren.'

Han: 'De vraag naar veiligheid is oneindig. Je moet nadenken hoe je dat gaat managen. Een professionele organisatie als de politie moet de ruimte krijgen om daar keuzes in te maken. Leg die keuzes niet op vanuit de gemeente.'

Er bestaat zoiets als een integraal veiligheidsplan. Jullie zeggen allebei: we moeten kijken naar concrete doelen, niet naar de poppetjes. Hoe zorg je ervoor dat gemeenteraadsleden die organisatie beter leren kennen?

Gerrit: 'Zorg dat je je goed laat informeren. Het politieke vak kun je mensen leren, maar dat staat nooit los van inhoud. In heel veel disciplines is zoveel veranderd, daar is bestuurlijk gezien veel te weinig in meegegaan. Raadsleden zijn blijven doen wat ze al deden.'

Han: 'Als het goed is, weet de gemeenteraad wel waar de veiligheids-pijnpunten zitten in de buurt. Daar heb je meer de burger bij nodig dan de politie. Daar vanuit moet je redeneren en een veiligheidsplan maken. Vervolgens zeg je tegen de politie: dit is mijn ambitie. De politie moet dan maar aangeven: dit kan ik wel regelen, dit niet. Maak dus werk van dat integrale veiligheidsplan.'

Jullie waren allebei voor de invoering van de Nationale Politie.

Han: 'Nou, het was nogal een geforceerde keuze, die meer te maken had met het failliet van het oude bestel. Wat we hadden dat kon echt niet meer. Ik vind het niet zo raar dat we de aansturing van de politie nationaal regelen nu. Kijk, wij geloven heilig dat politiewerk in de wijk begint, door te weten wat er speelt. Dat begint niet achter een bureau. Dus dat alle zegen van de Nationale Politie moet komen, zover zijn wij nog niet.'

Gerrit: 'Bij ons ligt het ietsje anders. Wij zagen vooral dat als je länger zou wachten, de desintegratie van het oude systeem zover zou gaan dat je bijna onherstelbare schade zou krijgen. Dus voor ons was 't niet zozeer de vraag óf, maar meer wanneer.'

In de zorg, psychiatrie, jeugdzorg wordt veel bezuinigd. Wat merken jullie daarvan?

Gerrit: 'Mensen die vereenzamen, verslonzen of niet in de juiste woonomgeving zitten, dat levert werk voor ons op. Collega's zien op straat nu al meer incidenten door de bezuinigingen op de geestelijke gezondheidszorg. Mensen die tot een jaar terug gedwongen opgenomen zouden worden, die vind je nu op straat.'

Vlak voor het zomerreces kwam er een brief naar de Tweede Kamer over het inhuren van commerciële partijen voor beveiliging. Hoe denken jullie daarover?

Han: 'Er is een oneindige vraag naar veiligheid. Die ontwikkeling zien wij ook wel. Daarover geen misverstand. Ik vind het alleen wel raar dat je een publieke veiligheidstaak privatiseert. En ik vind het raar dat gemeentes ruimte krijgen om boa's (buitengewoon opsporingsambtenaren –red.) in te zetten. Daarmee krijg je weer dat waterbedeffect: de ene gemeente heeft wel ruimte om boa's in te zetten, de buurgemeente niet, dus de puinhoop verplaatst zich weer. Ik ben eigenlijk mordicus tegen een systeem waarin gemeentes met veel geld beter veiligheid kunnen organiseren dan gemeentes met minder geld.'

We wilden juist met de Nationale Politie duidelijkheid creëren over de veiligheid in ons land. Boa's inhuren kost geld, dat geld is er beschikbaar, en vervolgens wordt er alleen geschoven met budgetten. Geld dat ook naar de politie had kunnen gaan. Daar heb ik moeite mee.'

Tegenstanders zullen zeggen: ja, maar dat is broodroof...

Han: 'Broodroof is onzin. Dat zou suggereren dat wij boa-werk nodig hebben, dat is niet aan de orde. Dit gaat over de principiële vraag: hoe organiseer je veiligheid? Ik snap dat er mensen zijn die een particulier beveiligingsbedrijf om hun huis kunnen zetten, maar dat is wat anders dan maatschappelijke veiligheid. Dat moet voor iedereen gelijk zijn.'

Nog een ander ding. Als je als politieorganisatie gelooft dat jouw werk in de wijk begint, dan moet je dat niet afstaan. Dan moet je in de wijk blijven. Een voorbeeld. Je krijgt onderweg een aanrijding. De politie zegt: hier kom ik niet voor, daar kan ik geen prioriteit aan geven. De volgende dag staat de politie bij je aan de deur met een wijkonderzoek. Ik snap dat mensen denken; jij was er niet toen ik je nodig had, nu ben ik er niet als jij me nodig hebt. Je moet die binding met de samenleving houden. Dat kan niet met private ondernemingen.'

Gerrit: 'De boa-discussie is een beperkt deel van het geheel. Een jaar of tien geleden was veiligheid een zaak van de politie. Nu zijn er veel meer partijen bij betrokken. Dat was een sluipend proces. Wij vinden dit geen goede zaak, zo zonder politiek-bestuurlijke discussie. In de grondwet is opgenomen dat veiligheid een zaak van de overheid is. Dat is nogal wat. Maar naar de ontwikkeling van het politiecomplex is nooit gekeken. Voor ons is het cruciaal dat je debatteert over welke partij welke verantwoordelijkheid krijgt over welk deel van de veiligheid. Het is een wirwar, nu.'

Er zijn veel misverstanden over agenten. Wat zouden jullie recht willen zetten?

Gerrit: 'Burgers denken dat de politie vrije keus heeft in wat ze wel of niet aan taken uitvoert. Collega's krijgen vaak te horen bij verkeerscontroles: 'Ik heb liever dat je achter die kerel aan gaat die gisteren in mijn huis inbrak.' De taakuitvoering van de politie bepalen we niet zelf. Die bevoegdheid ligt bij politiek en bestuur. Spreek de politie daar niet op aan.'

Han: 'Er is een hardnekkig beeld dat we een pot politie-agenten klaar hebben staan. Waarom ben je niet hier, waar was je toen ik je nodig had? De organisatie van de politie kan misschien efficiënter, maar de inzet van agenten zelf is meer dan honderd procent. De samenleving kijkt daar ook veel te makkelijk naar. Agenten hebben geen tijd om te lanterfanten.'

Gerrit: 'En een beetje meer erkenning en waardering zou mooi zijn. Niet in geld, maar in beeld.'

Han Busker (1961) is voorzitter van politievakbond NPB

Gerrit van de Kamp (1964) is voorzitter van politievakbond ACP

EEN DAG ALS GEDETINEERDE

Tekst: Nine Kooiman Foto: flickr.com/EDNL

Het is donderdag 25 juli, kwart voor 1, als ik met mijn tas voor de vrouwengevangenis Nieuwersluis sta. Aan de beveiliging aan de poort geef ik mijn paspoort af en ik zeg dat ik voor een werkbezoek kom. 'Of eigenlijk laat ik mij een dag opsluiten', zeg ik er voor de zekerheid nog bij.

13:30 UUR

Ik word rondgeleid door het hoofd van de beveiliging. Een lange man, breed, vriendelijk en met natuurlijk gezag. Hij legt uit dat enkele jaren terug het programma 'motiverende bejegening' is ingevoerd. Hiermee leren mensen in het gevangeniswezen niet enkel repressief te reageren op mensen in detentie, maar ze ook met motiverende gespreksvoering te stimuleren om hun gedrag te veranderen of aan te passen. Het zou volgens hem zonde zijn als dat verdwijnt, wat door de bezuinigingen in het gevangeniswezen inderdaad het geval zal zijn.

14:15 UUR

Het moet waarschijnlijk kwart over twee zijn geweest dat ik van bezoeker gedetineerde werd. Vanaf dat moment ben ik ieder besef van tijd kwijt. Pas later op de dag komt dat weer langzaam terug.

'HET BAD'

Twee vriendelijke vrouwen van de beveiliging nemen mij mee. Mijn handtas wordt als eerste leeggehaald, daarna volgt de tas die ik heb meegenomen voor de overnachting. Alles wat niet mee naar binnen mag wordt genoteerd en de rest gaat in een groene plastic tas die ik later mee mag nemen. Ik verontschuldig mij meerdere malen dat ik mijn tas niet heb opgeruimd. Pasjes, foto's, bonnetjes en lippenstiften komen voorbij. Het zijn vele persoonlijke spullen en hoewel ik niks te verbergen heb, besef ik ook dat niets meer privé is. Een ongemakkelijk en voornamelijk zeer kwetsbaar gevoel.

Dat wordt alleen maar erger wanneer ik de visitatieprocedure doorloop. Hier wordt ook een uitzondering voor

Vrouwengevangenis Nieuwersluis.

mij gemaakt, want ik mag niet gevisiteerd worden. Visitatie betekent dat je je helemaal moet uitkleden, indien nodig je tampon moet verwijderen en dan drie keer moet bukken. Ik slik als ik dat hoor, want hoewel de bewakers er alles aan doen om mij gerust te stellen en alles uit te leggen, zou ik die handelingen erg denigrerend vinden. Dat het moet snap ik, want er wordt toch veel geprobeerd om dingen binnen te smokkelen. Ook voor hun eigen veiligheid visiteren ze. Fouilleren maakt hen kwetsbaarder, want ze moeten dan op de knieën. Als

een gedetineerde kwaad wil doen, dan is een knietje in het gezicht zo gemaakt. Ik word wel gefouilleerd en zie gelijk wat ze bedoelen. Het is minder ingrijpend voor mij, hoewel net zo goed je bh, je ondergoed en je liezen worden gecontroleerd. Ik zeg nog dat ik niks te verbergen heb. 'Dat zeggen ze allemaal', grappen ze nog. Tsjja, dat zal inderdaad.

LUCHTEN

Ik mag nog een uur luchten met de vrouwen die op de afdeling naast mij gedetineerd zijn. Ik vraag hen naar

Het woord dat ik de vrouwen veel hoor gebruiken is ‘afgestompt’. ‘Je denkvermogen wordt totaal uitgezet in detentie’

hun ervaringen in detentie. Waarom ze vastzitten heeft verschillende redenen. Opvallend is wel dat ze eerlijk en open zijn. ‘Ja, het is niet vanwege het stelen van wat sokken’, zeggen ze. Er zijn ook vrouwen die er zitten vanwege een boete die ze niet konden betalen. Ze hebben wel geprobeerd een betalingsregeling te treffen, maar dat is niet gelukt. De persoonlijke verhalen zijn pittig. Van het bed gelicht, niet wetende of je kind wel goed opgevangen is, niet wetende hoe hoog de boete is die je moet betalen en niet wetende hoe lang de detentie nog gaat duren. Ga er maar aan staan.

Het woord dat ik de vrouwen veel hoor gebruiken is ‘afgestompt’. ‘Je denkvermogen wordt totaal uitgezet in detentie’, zeggen ze. ‘Alles wordt voor je bedacht. Voor eigen initiatief is bijna geen ruimte.’ Zo wilden de vrouwen zelf het onderhoud van het terrein verrichten, maar het gereedschap dat ze gebruikten werd hen afgenomen. De totale afhankelijkheid in detentie, maar ook daarbuiten. ‘Ik heb geen huis, geen werk, geen uitkering, helemaal niks meer. Hoe moet dat als ik straks vrij kom?’

OP DE AFDELING

Het is een beetje rumoerig, want iedereen moet achter de deur. Maar er is ook een ‘nieuwe’. Ik maak contact met mijn overburen. ‘Wie is die nieuwe?’, vraagt een meisje van net twintig bovenaan de trap aan de vrouwen naast mij. ‘Dat is mijn nieuwe vlam en die gaat met mij mee, hoe

vind je haar?’ Ik moet hard lachen en stel me voor. De meeste vrouwen vinden het wel goed dat ik dit doe: ‘Weet ze ook eens hoe het is.’ Een van de vrouwen herkent mij en zegt: ‘Jaaa, maar jij vond die enkelband van Teeven toch niks?’ Maar vooral krijg ik wijze raad mee. ‘Succes met het slapen op het bed, probeer op je rug te liggen. En zorg dat je niet gaat douchen om half negen, want er wordt gecontroleerd. Of nog beter: helemaal niet douchen ’s avonds, want het koelt niet af.’ Niet zo’n gek idee, want ik zit precies tijdens de hittegolf in mijn cel.

16:45, OP CEL

De deur gaat dicht en op slot. Direct daarna controleert een ander nogmaals het slot. En dan is het stil. Ik check wat ik heb meegekregen. Doorzichtige bakjes met koffie en suiker, wc-papier, tandpasta, afwasmiddel, brood, jam, een kam en twee magnetronmaaltijden. Ik maak beide maaltijden klaar, omdat ik wel nieuwsgierig ben naar dat detentievoedsel. Ik krijg de maaltijden niet warm (of bovenop heel warm en onderop koud). De kip is taai, de vis lijkt wel snot, de sperziebonen ook, en de aardappels zijn droog. Als ik mijn ogen dichtdoe weet ik niet wat ik eet. Ik weet dat het uitgebalanceerde maaltijden zijn met voldoende voedingsstoffen, maar heb uiteindelijk maar een boterham gepakt.

Het is heet op cel, een raampje open zetten is niet mogelijk. Ik kijk uit op de binnenplaats. Aan de overkant zitten ook vrouwen op cel, ik zie er soms een paar voorbij schuiven. Mijn water haal ik uit een ijzeren kraan boven de wc en ik doe mijn afwas ook boven diezelfde wc. De wc is van ijzer, lekker warm zitten is er niet bij. Als ik

douche, zie ik dat de doucheknop is bewerkt door een bewoonster voor mij. Er zit een plastic fles op, zodat het water niet overal naartoe spuit. Het kan niet verhelpen dat alsnog mijn wc-papier compleet nat is. In detentie heb je ook niet echt een spiegelbeeld. Een ijzer oppervlak is glad gemaakt, zodat je een vaag evenbeeld ziet. Spiegels mogen niet mee in detentie.

CONTROLE EN GEEN PRIVACY

Het opgesloten zitten vind ik niet eens het ergste, besef ik. Dat was wel waar iedereen me voor gewaarschuwd had. Maar de controles, die vind ik het ergst. Gemiddeld krijg je twee controles, tussen half 9 en half 10 en ergens midden in de nacht om 3 uur. Ze kloppen op je deur en dan gaat direct het luikje van de celdeur open. En dan kijken ze waar je zit. Als je onder de douche of op de wc zit, word je geacht om jezelf te laten zien. Dit maakt dat het laatste stukje privacy helemaal weg is.

NACHT

Slapen heb ik amper gedaan. De bouwlamp op het terrein scheen mijn kamer in, de koelkast naast mijn bed maakte veel herrie, ik had geen frisse lucht, maar wel een knoerthard bed en een plastic kussen. Niet echt bevorderlijk voor de nachtrust dus.

EINDE DETENTIE

Als ik word opgehaald van de arbeid is mijn detentie voorbij. Ik mag mijn spullen pakken en afscheid nemen van de vrouwen. In het nagesprek met de directie vragen ze mij wat me is overgevallen. Er worden van mijn bevindingen aantekeningen gemaakt. Zodat ze mogelijk ook iets kunnen verbeteren, zo delen ze mee. Ik vertel dat het compleet afhankelijk zijn en geen privacy, grip of zeggenschap hebben op de situatie om je heen, mij zwaar is gevallen. Dat ik hoop dat we ook toe kunnen werken naar een detentie waar vrouwen en mannen wel weer verantwoordelijkheden krijgen. Al is het maar voor het onderhoud in detentie. Dat ze weer verantwoordelijkheid leren nemen, iets wat ze eerder hebben nagelaten.

GEVANGENISPERSONEEL KEERT ZICH TEGEN PLANNEN STAATSSECRETARIS

Tekst: Michiel van Nispen

Staatssecretaris Teeven, van Veiligheid en Justitie, presenteerde op 22 maart 2013 een ingrijpend bezuinigingsplan. Met het 'Masterplan DJI 2013-2018' zouden 26 gevangenissen en 3 tbs-klinieken de deuren moeten sluiten. Het programma voor gedetineerden wordt versoberd, het meerpersoonscelgebruik wordt uitgebreid en elektronische detentie wordt ingevoerd.

Al direct na de publicatie van deze plannen kreeg de SP-fractie in de Tweede Kamer verontwaardigde reacties over het feit dat bij het maken van deze plannen niet of nauwelijks geluisterd zou zijn naar de mensen die bij de Dienst Justitiële Inrichtingen werken. De SP is een partij die luistert naar de mensen op de werkvloer. Daarom besloten wij diverse onderdelen van dit bezuinigingsplan in een enquête voor te leggen aan het personeel.

Ongeveer een kwart van het personeel heeft in de maand april de enquête ingevuld op www.sp.nl/detentie. De deelnemers aan deze enquête werken voornamelijk als penitentiair inrichtingswerker, beveiliging of (socio)therapeut in de inrichtingen, verspreid over het hele land. De spreiding naar functies en locaties, alsmede de hoge opkomst, maken deze enquête representatief en daarmee betekenisvol.

De deelnemers aan de enquête kregen zeven onderdelen uit het bezuinigingsplan voorgelegd, met de vraag een keuze te maken uit antwoordmogelijkheden die lopen van 'zeer slecht idee' tot 'zeer goed idee'. Geen enkel onderdeel kreeg steun van een meerderheid van het personeel. Het invoeren van een eigen bijdrage voor gedetineerden leverde nog het meest genuanceerde antwoord op: 40 procent vindt het geen goed idee, omdat van een kale kip niet te plukken valt. En 38 procent is wel positief over het plan, maar wel met de nuance dat dit slechts kan indien de gedetineerde hiervoor het geld heeft.'

Bij andere onderdelen uit het plan zijn de reacties ronduit negatief. Bijna drie kwart is tegen de bezuiniging op forensische zorg, 56 procent is tegenstander van de voorgestelde versobering van het regime. Veel mensen spreken de vrees uit dat minder begeleiding en behandeling tijdens detentie zal leiden tot hogere recidive, en daarmee tot een onveiligere samenleving. Door veroordeelden niet de zorg of behandeling te geven die zij nodig hebben, vreest het personeel dat 'tikkende tijdbommen' de samenleving in worden gestuurd.

Ook wordt toenemende onveiligheid in de inrichtingen genoemd, mede vanwege het verminderen van mogelijkheden tot persoonlijk contact tussen gedetineerde en bewaarder. Het wordt moeilijker voor het personeel om vast te stellen of iemand een gevaar gaat vormen voor zichzelf, personeel en medegedetineerden.

Onderdeel van het plan is ook om meer dan 50 procent van de gedetineerden op een meerpersoonscel te plaatsen. Slechts weinig deelnemers aan de enquête vinden dit een goed idee. Veel gedetineerden hebben een (psychische) stoornis en meerpersoonscellen zouden leiden tot meer frustratie en meer agressie. Zeker in combinatie met de voorgestelde versobering van het regime, is dit vragen om problemen.

Het invoeren van de elektronische detentie, waardoor gedetineerden thuis hun straf uitzitten met een enkelband, wordt stellig afgewezen door 91 procent van het personeel. Men vreest dat crimineel gedrag kan worden voortgezet vanuit huis, omdat controle en begeleiding ontbreken. Er zal nauwelijks werk te vinden zijn voor deze doelgroep, waardoor de kosten voor de gemeenten zullen stijgen. Ook vinden veel respondenten het 'thuis zitten op de bank' geen echte straf, of zoals een groepswerker uit het oosten van het land zegt: 'Huisarrest is voor ondeugende kinderen.'

Grote kritiek is er ook op het voorstel het gevangeniswezen (mogelijk) te privatiseren. Drie kwart is erop tegen, veelal vanwege het principe dat het ten uitvoer leggen van straffen een overheidstaak is en 'niet iets waar commerciële bedrijven geld mee moeten verdienen'. Ook het sluiten van inrichtingen en tegelijkertijd plannen van nieuwbouw kan op weinig begrip rekenen. Een ruime meerderheid van 72 procent zegt niet te snappen waarom gekozen wordt voor deze 'kapitaalvernietiging'. Zeker ook omdat er recent voor miljoenen is geïnvesteerd en verbouwd in de inrichtingen die nu gesloten gaan worden. Ook het feit dat gekozen wordt voor 'megabajesen' kan op weinig begrip rekenen. Kleinere inrichtingen zijn beter voor de interne veiligheid en leveren meer mogelijkheden op voor familie op bezoek te komen en voor (na)zorginstellingen om te zorgen voor een betere resocialisatie.

Uiteindelijk geeft het ondervraagde personeel het gehele plan van staatssecretaris Teeven gemiddeld een 2,5. Slechts van 4 procent van de respondenten krijgt het plan een voldoende. In de toelichtingen valt opvallend vaak te lezen dat het plan niet doordacht is, slechts een visie voor de korte termijn betreft en ten koste gaat van de veiligheid van de samenleving.

Inmiddels heeft Nine Kooiman het rapport met alle resultaten van de enquête aangeboden aan staatssecretaris Teeven, met het dringende verzoek deze noodkreet van 'zijn' gevangenispersoneel uiterst serieus te nemen en hiernaar te luisteren.

Het volledige rapport 'Gevangenispersoneel spreekt zich uit' is te vinden op www.sp.nl

HET ZWIJGEN VAN ONZE REGERING BEDREIGT ONZE BURGERS

Tekst: Ronald van Raak Foto: flickr.com

– ‘Waarom spioneren Amerika, Israël en Italië eigenlijk in ons land?’

– ‘Hoe komt u erbij dat Italië bij ons spioneert?’

Dit gesprek had ik ooit met een hoge figuur binnen de AIVD. Soms volstaat een retorische truc om een geheim te achterhalen.

Eigenlijk was het geen geheim, we weten al heel lang dat Israël en Amerika bij ons spioneren. Met spionnen die actief zijn op straat en door spionage tegen onze politici. In juni werd dankzij klokkenluider Edward Snowden duidelijk hoe massaal Amerika ons af luistert. Iedereen die weleens telefoneert, of internet gebruikt, is een potentieel ‘target’.

In de Verenigde Staten zijn wetten die een onderscheid maken tussen de rechten van Amerikaanse burgers en van niet-Amerikanen. Tegenover die laatste groep – waar ook jij toe behoort – kunnen de Amerikaanse geheime diensten zich nagenoeg alles veroorloven. Dat komt omdat onze regering zich niet uitspreekt tegen de schending van onze fundamentele rechten. Als een Amerikaanse spion wordt opgepakt, wordt die in alle stilte uitgezet. Als Amerika wordt betrap op spionage, wordt dat nauwelijks besproken. Maar meestal weet onze regering helemaal niet wat de Amerikanen allemaal uitspoken.

WAT ZIT ER IN JOUW DOSSIER?

Onze geheime dienst is opgericht na de Tweede Wereldoorlog, in reactie op het gewapende verzet, waarin de communisten een belangrijke rol hadden gespeeld. De Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD) was van begin af aan vooral gericht tegen linkse actiegroepen. Ook infiltreerde de geheime dienst in linkse politieke partijen – waaronder de SP. Hoe lang die bemoeienis heeft geduurd, weet ik niet. Mijn laatste aanwijzingen gaan tot 2006. Het zou goed zijn als leden

Demonstranten in Berlijn eisen asiel voor klokkenluider Edward Snowden.

die actief waren in de jaren zeventig en tachtig hun dossiers zouden opvragen, dan kunnen we mogelijk meer zekerheid krijgen.

Na de val van de Berlijnse Muur (1989) werd de spionage tegen links minder, zeker toen de dreiging van islamitische terroristen groter werd. De geheime dienst werd professioneler, zeker nadat in 2002 de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD) werd opgericht. Daar werken nu zo’n 1.500 mensen. De spion die ons begluurt door een gat in de krant is vervangen door een ICT-deskundige die nauwgezet onze gangen nagaat op internet. De medewerkers van de AIVD zijn daarbij gebonden aan strenge regels. Dit in tegenstelling tot de Amerikanen, die ons zonder enig toezicht bespioneren.

EEN NIEUWE KOUDE OORLOG?

Elk jaar staat in het jaarverslag van de AIVD dat China en Rusland ons bespioneren. Elk jaar vraag ik de regering waarom Amerika en Israël niet worden genoemd. Dat zij al onze telefoontjes en bezoeken op internet kunnen bekijken is niet alleen een gevaar voor onze privacy, maar ook voor onze veiligheid. Amerika gebruikt deze gegevens voor ‘datamining’: iedere Nederlander loopt daarbij de kans op een Amerikaanse terrorismelijst te komen, wat grote gevolgen kan hebben als je bijvoor-

beeld wilt reizen. Onze regering heeft geen enkele mogelijkheid om burgers weer van zo’n lijst af te krijgen.

In de internationale strijd tegen islamitisch terrorisme moeten geheime diensten samenwerken. Dat kan alleen als die diensten elkaar vertrouwen. De Amerikaanse activiteiten laten zien dat de Verenigde Staten niet te vertrouwen zijn – en dat zij ook ons niet vertrouwen. Dat bleek ook in aanloop naar de oorlog in Irak, toen de Amerikanen ons bewust verkeerde informatie gaven over massavernietigingswapens. Daarmee lijken de Amerikanen te hebben gekozen voor een nieuwe Koude Oorlog, waarbij burgers van voormalige bondgenoten worden gezien als vijand.

Geheime diensten hebben de neiging om de grenzen steeds meer op te zoeken. Dat de Amerikanen zo ver kunnen gaan heeft vooral te maken met het zwijgen van de Europese regeringen. De Nederlandse regering lijkt niet bereid zich uit te spreken tegen de Amerikaanse af luisterpraktijken. Als de regering zwijgt, moet het parlement spreken. De Tweede Kamer heeft mede op initiatief van de SP een onderzoek gelast. Daaruit moet duidelijk worden wat onze regering wist en wat wij zelf uitspoken. Vervolgens moeten we openlijk bespreken hoe wij onze burgers beter kunnen beschermen.

INTERVIEW MET OT VAN DAALEN – BITS OF FREEDOM IS HET PRIVACY OF IS HET VEILIGHEID?

Tekst: Sharon Gesthuizen Foto: Dirk-Jan Visser / Hollandse Hoogte

Opsporingsinstanties trekken regelmatig aan de bel omdat ze meer bevoegdheden willen. Zo is een veel gehoorde kreet dat politie en justitie te weinig kunnen als het om opsporing op en via het internet gaat. Als het aan sommige politici ligt geven we de sterke arm alle ruimte die ze willen. Maar is dat nu verstandig? Immers: zonder veiligheid geen privacy maar zonder privacy geen veiligheid.

Je bent directeur van Bits of Freedom. Een organisatie die belooft 'op te komen voor jouw privacy en vrijheid op het internet.' Want, zo zeggen jullie, 'deze grondrechten zijn onmisbaar voor ieders ontplooiing, technologische innovatie en de rechtsstaat'. Leg uit?

'Met Bits of Freedom strijden we voor grondrechten. Daarbij kijken we naar fundamentele rechten zoals die in het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens zijn vastgelegd. We zien het bovendien als onze taak om te zorgen dat mensen die grondrechten kunnen gebruiken. Dat doen we door beleidsmakers gevraagd en ongevraagd van advies te dienen; is het nu wel of niet een goed idee om een bepaalde maatregel in te stellen?

Ook voeren we campagne: we maken gebruikers van ICT bewust op het gebied van privacy en vrijheid. En we helpen een ieder die gebruik maakt van ICT-diensten zichzelf te beschermen door middel van goede raad. Daarvoor hebben we de Internet toolbox¹ ontwikkeld.

Wij geloven dat de grondrechten vrijheid en privacy fundamenteel zijn; ze beschermen minderheden tegen de meerderheid. Ze creëren ruimte voor nieuwe spelers. Ze zijn goed voor innovatie. En het grondrecht op privacy staat voor mij gelijk aan vrijheid. Vrijheid om met anderen te communiceren of je te verplaatsen zonder dat je

wordt gevolgd. In een wereld met weinig privacy heb je weinig mogelijkheden om fouten te maken, om te verkennen wat je mening is.

Tot slot geeft informatie macht. Dat is voor degene over wie een ander veel weet een inperking van zijn vrijheid.'

Is er een aparte NGO nodig om dit thema op de kaart te zetten?

'Het beschermen van grondrechten kun je niet aan de politiek alleen overlaten, want als er een politieke meerderheid is die bepaalde denkbeelden onwenselijk vindt dan moeten mensen die daar anders over denken beschermd worden.

Nederland kent – anders dan de VS of Frankrijk – geen constitutionele toetsing. Dat is in veel opzichten jammer, want hoewel de situatie in de VS niet zaligmakend is², kun je daar wel toetsen of maatregelen niet in strijd zijn met belangrijke grondrechten. Hier kan dat dus niet gedaan worden door de rechter en daarom is het belangrijk dat er stichtingen zijn die opkomen voor de grondrechten van iedereen.'

Is de situatie in Nederland anders dan in andere landen? Maakt de gemiddelde Nederlander zich minder of juist meer zorgen over zijn of haar privacy?

'Op sommige punten lopen we voorop. Met onze netneutraliteit³ bijvoorbeeld. Nederlanders gebruiken veel internet dus is het hier een belangrijk punt.

Maar verder maken we ons hier juist minder snel zorgen dan in een land als Duitsland. Het klinkt weleens wat pompeus en theatraal, maar de vergelijkingen die in Duitsland worden gemaakt tussen Stasi en NSA kloppen in feite wel.

PRISM heeft echter de mensen ook hier wel doen schrikken.'

Als de politie zegt dat ze te weinig kan op het internet om criminelen te pakken, wat zeg jij dan?

'Het pakken van criminelen hangt af van de hoeveelheid agenten en van de bevoegdheden die zij hebben. Wat je nu ziet is dat het lijkt alsof minister Opstelten (Veiligheid en Justitie, VVD) heel wat doet door met een wet te komen, die bijvoorbeeld het terughacken door de politie mogelijk maakt. Maar hij doet in feite weinig tot niets, want de Nederlandse politie mag al heel erg veel. Zij kunnen al gegevens opvragen bij allerhande dienstverleners. Zonder rechterlijke toetsing! En er wordt veel getapt. Ik kan me voorstellen dat de politie denkt: geef ons maar alles wat we denken nodig te hebben. Maar ik zou Opstelten willen voorhouden: doe nu eerst een onderzoek naar wat er kan en waar het dan aan ligt dat het niet goed gebruikt wordt. Ik weet vrijwel zeker dat er uit zo'n onderzoek naar voren zou komen dat er te weinig en te weinig goed opgeleide mensen zijn bij de politie. Daarin moet je dus investeren.'

Maar veel mensen maken zich terecht ontzettend kwaad over de verspreiding van afbeeldingen van kindermisbruik. Waarom zouden we de politie niet gewoon haar zin geven?

'Seksueel kindermisbruik is afschuwelijk en het is terecht om alles op alles te zetten om dat te voorkomen. Maar we hebben beperkte middelen en we moeten dan ook goed kijken hoe we die inzetten. Het ligt toch echt meer voor de hand om de problematiek aan te pakken bij de bron; dus bij de producenten van de filmpjes. Daarvoor heb je agenten nodig die rechercheren, het materiaal bekijken en speuren naar aanwijzingen om locaties, slachtoffers en daders te achterhalen. Nogmaals: we moeten dus investeren in de agenten die dit

Ot van Daalen.

zware werk doen. Op dit moment zijn er nog steeds te veel zaken die op de plank blijven liggen door gebrek aan capaciteit.

Maar er is ook een principiële vraag: voor iedere maatregel moet je kijken naar alternatieven. Zijn er geen alternatieven maatregelen die minder privacyschendend zijn? Mijn overtuiging is dat die er zijn en dat je daarom niet maar onbepaald bevoegdheden mag gaan uitbreiden. Maar dan moet je wel keuzes maken en investeren. Gelukkig worden er nu meer politieagenten vrijgemaakt en werken we meer internationaal samen om verdachten op te sporen. Dat is een goed teken.

Wat kan me gebeuren als ik als burger nietsvermoedend altijd en overal inlog, mijn gegevens achterlaat, cookies accepteer? Wat is er mis met de houding 'ik heb toch niets te verbergen'?

'Worst case scenario: je wordt op een dag wakker, je bankrekening is geplunderd, met jouw pas zijn allerlei bestellingen gedaan, onder jouw naam zijn diefstallen gepleegd of erger. Dan is het vervolgens heel moeilijk om de bureaucratie te laten 'draaien' zodat jouw gegevens weer correct zijn. Neem de zaak Kowsoleea. Hij is vergeefs vijftien jaar bezig geweest om te proberen de gevolgen van de identiteitsfraude waarvan hij

het slachtoffer was te corrigeren. De Nationale Ombudsman erkende destijds: ons grote, bureaucratisch systeem is er niet op ingericht om dit soort fouten te herstellen. Voorkomen is dus vele malen beter want in zo'n situatie wil je niet terechtkomen.'

Hoe functioneert de privacywaakhond in Nederland? Is het College Bescherming Persoonsgegevens effectief genoeg?

'Een groot probleem voor het CBP is dat het niet of nauwelijks boetes kan opleggen aan degenen die (privacy) regels schenden. Het is een intelligente waakhond zonder tanden. Desalniettemin is het college redelijk effectief. Het heeft bijvoorbeeld Whatsapp tot encryptie (versleutelen) gedwongen. Liefst zie ik echter dat ook op Europees niveau wordt geregeld dat zulke toezichthouders fikse boetes kunnen uitdelen.'

Tot slot. In een ideale wereld

... 'is het internet niet van bedrijven maar van mensen. Het systeem van advertenties is het verdienmodel dat nu dominant is op het web. We hebben te maken met grote spelers als Google en Facebook. Zij maken zelf profielen aan de hand van gegevens van mensen die hun diensten gebruiken. Door de kennis die ze daardoor bezitten zijn ze heel erg interessant voor adverteerders en voor andere al dan niet commerciële

partijen. Maar ik wil toe naar een internet waarbij de gebruiker betaalt voor wat hij op het scherm krijgt – en dan niet door middel van het opgeven van zijn privacy.

Ik realiseer me dat het nogal een klus is; vooral ook om mensen bewust te maken van de risico's die het internet met zich meebrengt. Dus er ligt wel een beetje een ondankbare taak voor Bits of Freedom en politici die een andere kant op willen.. Maar als er een moment is om actie te ondernemen – dan is het nu!'

¹ Kijk op www.bof.nl

² Gerefereerd wordt aan de situatie met de NSA (PRISM) waarover Edward Snowden en ook anderen een boekje openden.

³ De Tweede Kamer dwong af dat internetproviders niet mochten tarifieren al naar gelang de dienst die werd gebruikt. Data zijn data, stelde de Kamer – of je nu Whatsapp of mailt: het tarief moet hetzelfde zijn. Dat noemen we netneutraliteit.

Ot van Daalen (34) is directeur van de digitale burgerrechtenorganisatie Bits of Freedom. Hij studeerde rechten en werkte daarna bij een advocatenkantoor, totdat hij in 2009 Bits of Freedom heroprichtte.

HET FAILLIET VAN HET JONGERENBELEID

Tekst: Lieke Smits Foto: Archief ROOD

In iedere stad of dorp zijn er op een pleintje jongeren te vinden, 'hangjongeren'. Zij worden vaak gezien als een probleem. Ze schijnen overlast te veroorzaken, laten hun afval rondslingeren en maken herrie tot in de late uren. In 2006 presenteerde een bedrijf een ingenieus product om van deze jongeren af te komen: de Mosquito. Maar welk probleem pakt de Mosquito nu eigenlijk aan en biedt dit product wel echt een oplossing?

Jongeren zetten zich graag af tegen ouderen, en specifiek tegen hun eigen ouders. Zij willen zichzelf vormen, tijd doorbrengen met leeftijdsgenoten, hun eigen pad kiezen, en bovenal willen zij hun eigen plek hebben. Daar is niets nieuws aan. Sinds jaar en dag zijn jongeren al op zoek naar hun eigen ruimte, zowel in denken als fysiek. Of dit nu een lege zolder is, het pleintje voor school, het jeugdthunk of het voetbalveld, als pa en ma maar niet meekijken. Iedereen die terugdenkt aan de tijd dat hij of zij zestien was zal dit gevoel herkennen. Deze strijd tussen generaties – ouders willen hun kinderen behoeden voor de fouten die ze zelf hebben gemaakt en

kinderen slaan het liefst alle ouderlijke adviezen in de wind – is een natuurlijke strijd en die zal altijd blijven bestaan. De behoefte van jongeren aan een eigen plek zal ook blijven bestaan, maar welke plek krijgen jongeren nu eigenlijk in onze samenleving?

De verhalen over jongeren die overlast veroorzaken ontstaan niet zomaar. In veel gemeenten zijn er problemen met jongeren die herrie maken, hun troep niet opruimen en buurtbewoners bang maken. Iedereen die problemen in de openbare ruimte veroorzaakt moet worden aangepakt. Lik-op-stukbeleid voor mensen die zichzelf de

straat toe-eigenen en geen rekening houden met anderen is hard nodig. De straten zijn van ons allemaal en iedereen moet zich er prettig kunnen voelen.

Met het uitblijven van het nodige lik-op-stukbeleid de afgelopen jaren en de tegenvallende politie-inzet in de wijken, zagen slimme ontwerpers hun kans schoon. In 2006 bracht het bedrijf Rhine Consulting Group BV de Mosquito op de markt. De Mosquito is een kastje dat geluid met een zeer hoge frequentie uitzendt. Mensen kunnen deze piep tot ongeveer hun vijftiende jaar horen. Het geluid wordt door jongeren als heel irritant ervaren en veroorzaakt in veel gevallen intense hoofdpijn. De Mosquito moet er voor zorgen dat jongeren hun vrije tijd niet op straat doorbrengen, of in ieder geval niet op dezelfde plaats. Sinds 2006 zijn er al bijna 700 Mosquito's in meer dan 175 Nederlandse gemeenten geïnstalleerd, volgens de website van Rhine Consulting Group BV. De apparaatjes worden vaak opgehangen door bedrijven, woningcorporaties, de gemeenten en in sommige gevallen zelfs door scholen. Zo heeft er in het verleden bij de ingang van een hogeschool in Groningen een tijdje een Mosquito gehangen om rokende studenten weg te jagen. Wegjagen, dat is precies het doel van de Mosquito. In 175 steden en dorpen wordt er dus voor gekozen om jongeren – of ze nu overlast veroorzaken of niet – op te jagen met een indringende pieptoon.

De Mosquito scheert alle jongeren tot en met 25 jaar over één kam en jaagt ze op alsof het muggen zijn. Daarnaast is het mogelijk dat het gebruik van Mosquito's voor gehoorschade zorgt. In 2008 liet de regering onderzoek doen naar Mosquito's en daaruit bleek dat de apparaatjes in strijd zijn met de grondwet, die 'de persoonlijke levenssfeer' beschermt en de 'onaantastbaarheid van het lichaam' garandeert. Twee jaar later verklaarde de Raad van Europa dat het gebruik van de Mosquito onmenselijk, vernederend en in strijd met het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens is. Dat zijn geen flauwe

aantijgingen. Na jarenlange strijd van de SP en ROOD tegen deze discriminerende piepkastjes is het voor particulieren minder makkelijk geworden om een Mosquito te installeren. Zij moeten daarvoor eerst toestemming krijgen van de gemeente. De SP pleit echter nog steeds voor een algeheel verbod op de verkoop en het gebruik van Mosquito's. Zover is het nog steeds niet gekomen. Want ook deze regering staat het toe dat gemeenten naar een discriminerend middel grijpen, in strijd met de grondwet en met het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. Zodat jongeren op een gemakkelijke en goedkope manier weggejaagd kunnen worden van de straat. De straat die van ons allemaal is.

De Mosquito zou een oplossing moeten zijn voor overlast veroorzakende jongeren op straat. Maar het is niet meer dan een schijnoplossing. Jongeren die op de ene hoek last hebben van de piep gaan op de volgende hoek staan. De Mosquito zal daar dan heen verplaatst moeten worden. En de jongeren verhuizen weer naar een andere hoek. Zo ontstaat er een kat-en-muisspel tussen de jongeren en de piep. Jongeren die voor de komst van de Mosquito al overlast veroorzaakten zullen dat blijven doen. En de jongeren die zich netjes gedroegen op straat worden verjaagd en zijn dus de dupe. De Mosquito staat hiermee symbool voor het failliet van het jongerenbeleid. Om die reden voert ROOD al jaren actie tegen Mosquito's. In verschillende dorpen en steden zijn ze verdwenen uit het straatbeeld door acties van ROOD en jongeren in de wijk. In 2009 presenteerde ROOD al een onderzoek waaruit bleek dat ook veel buurtbewoners de Mosquito niet als oplossing zien voor de problemen in hun wijk.

Maar op welke manier kan er dan iets gedaan worden aan overlast door jongeren in wijken, op scholen, bij stations en in de straten? Laat de politie hard optreden waar dat nodig is. En zorg dat er een wijkagent is die de jongeren kent. Iemand die oplet en ze aanspreekt op hun gedrag. Maar

investeer ook in voorzieningen voor jongeren in de wijk. Geef jongeren hun eigen jongerencentrum, voetbalveldje, jeugdthunk of een andere plek. Als jongeren inspraak hebben in het vormgeven van hun eigen voorzieningen dan zullen zij zich ook verantwoordelijk voelen voor de staat daarvan. Dus laat jongeren meedenken. Daarnaast moet schooluitval tegengegaan worden, zodat jongeren niet zonder diploma school verlaten en uit beeld verdwijnen. Laat ook het jongerenwerk bestaan. Zorg dat er iemand in de wijk is die de jongeren vertrouwen. Dan zullen ze zich minder snel misdragen en weten ze ook bij wie ze moeten zijn als ze hulp nodig hebben.

In plaats van te investeren in wijkagenten, jongerenwerkers en voorzieningen voor jongeren in de wijk, bezuinigt deze regering fors op gemeenten. De gemeenten krijgen steeds meer taken, maar niet de bijbehorende middelen. Dat betekent dat er lokaal bezuinigd moet worden en dan is er niets dat zo weinig op lijkt te leveren als het jongerencentrum en de skatebaan. Door het hele land worden jeugdthunks gesloten en wordt er geen onderhoud meer gepleegd aan skatebanen, voetbalveldjes, enzovoort. Op de korte termijn lijken dat makkelijke bezuinigingen, maar op de lange termijn zal dit zorgen voor meer problemen met jongeren in de wijken. De regering zou deze kortzichtige bezuinigingen op voorzieningen voor jongeren tegen moeten houden in plaats van bevorderen. De gemeenten moeten middelen krijgen om jongeren hun eigen plek te geven in de wijk. Want jongeren blijven op zoek naar hun eigen plek en het is een mythe om te denken dat je die ontwikkeling doorbreekt door een piepkastje op te hangen. Gemeenten kunnen zich daarom veel beter richten op goede voorzieningen voor jongeren. Geef jongeren hun eigen jongerencentrum of voetbalveld, zodat ze iets te doen hebben in hun stad. Zo voorkom je problemen in de wijk en worden jongeren niet van straat gejaagd. Want de straat is net zo goed van hen als van iedere andere wijkbewoner.

DE PROBLEEMJEUGD (G)EEN PROBLEEM

Tekst: Nine Kooiman Foto: sxc.hu

Veelvuldig contact met politie, drugsgebruik, agressieproblemen, niet luisteren naar ouderlijk gezag, en omgaan met 'foute' vrienden. Dit rijtje problemen kwam ik in mijn oude baan als gezinsvoogd regelmatig tegen. Verbaasd was ik elke keer dat ik als gezinsvoogd pas zo laat bij families over de vloer mocht komen om actie te ondernemen. Daar kwam ik dan vaak als de zoveelste hulpverlener bij ouders aanzetten. Waarom zouden ze mij wel vertrouwen? Eerdere hulp had immers ook niet geholpen. Hoe zou ik hun problemen dan kunnen oplossen? Kwam ik niet altijd te laat om de hoek kijken als gezinsvoogd?

WESLEY

Neem nu Wesley, een jongen van bijna 18 die ik mocht begeleiden. Hij had agressieproblemen, drugsproblemen en leidde een zwerfend bestaan. Geen enkele opvangplek wilde hem hebben, want een jongen met drugs- en agressieproblemen is vaak te lastig voor de opvang. Thuis was geen optie en bij al zijn vrienden had Wesley al een keer gelogeed. Ik kreeg als boodschap mee dat ik Wesley mocht begeleiden tot zijn achttiende levensjaar. Daarna moest hij het maar alleen doen. Boos was ik. Boos over het feit dat deze jongen nergens werd toegelaten omdat hij 'te lastig' zou zijn en omdat ik hem niet langer mocht begeleiden. Boos omdat ik mij geregeld afvroeg of ik het verschil had kunnen maken als ik Wesley eerder had gekend. Had hij dan wel thuis kunnen blijven wonen?

Uiteindelijk heb ik, net voor zijn achttiende levensjaar, een plek voor Wesley kunnen vinden met goede

begeleiding. Maar de nazorg mocht ik hem niet meer bieden. Ik ben Wesley nog een keer tegengekomen. Ik zat in de tram en hij in de tram tegenover mij. Ons contact was vluchtig. Ik stak mijn duim omhoog en vroeg hem: 'Gaat het goed?' Hij gebarde dat dat niet echt het geval was. Toen reed de tram weg.

Tijdens mijn werkbezoeken aan gevangenen vraag ik mij wel eens af of ik Wesley tegen zal komen. Ik hoop natuurlijk dat hij een huis en een baan heeft en gelukkig is. Maar de realiteit is dat jongeren zich zodanig kunnen afkeren van de maatschappij dat we ze terugvinden in de gevangenis of bij de reclassering. Het gedrag van deze jongeren is natuurlijk niet goed te praten. Iedereen die een strafbaar feit pleegt moet daarvoor een gepaste straf krijgen. Het is wel goed om te kijken hoe we dit gedrag zoveel mogelijk kunnen voorkomen.

VALSE START

Het voorbeeld van Wesley geeft naar mijn idee goed aan dat de jeugdzorg soms faalt. Dat ondanks de vele goede bedoelingen van hulpverleners, er nog steeds te laat hulp wordt geboden. Vaak zijn de getroffen maatregelen dan ook veel zwaarder, denk bijvoorbeeld aan uithuisplaatsing of de gesloten jeugdzorg. Dat willen we natuurlijk voorkomen, dat jongeren uit huis moeten en dat ouders het niet meer alleen aankunnen.

Jeugdzorg moet dus laagdrempelig en dicht bij de mensen georganiseerd zijn, dus in de wijk of op school. Inclusief de meest deskundige zorg aan het begin van de jeugdzorgketen. Zodat direct, snel en het liefst zo laagdrempelig mogelijk, de juiste zorg geboden kan worden.

JEUGDZORG NAAR DE GEMEENTEN

Dat de jeugdzorg naar de gemeenten toe gaat is niet zo'n slecht idee. Wel

een slecht idee is dat er fors bezuinigd zal worden op de jeugdzorg (bijna een half miljard), waardoor gemeenten moeilijk de juiste zorg kunnen bieden. Ook zie je invoering van de marktwerking in de jeugdzorg, wat de samenwerking tussen de verschillende instellingen niet zal bevorderen. Je behoudt daarmee de eilandjes en de bureaucratie in de jeugdzorg, waar we juist vanaf willen. Het recht op zorg verdwijnt en gemeenten kunnen er een eigen bijdrage voor gaan vragen. Daarmee zal de drempel om jeugdzorg in te schakelen alleen maar hoger worden, waardoor ouders en kinderen te laat aankloppen bij jeugdzorg. En als ouders heb je vaak al het gevoel dat je gefaald hebt. Met de plannen van dit kabinet zal het er voor hen niet gemakkelijker op worden.

VOORKOMEN IS BETER DAN GENEZEN

Het zou beter zijn als we kunnen voorkomen dat ouders en kinderen aankloppen bij de jeugdzorg. Dat kan alleen als gemeenten fors inzetten op preventie. Dat begint met een leefbare wijk. Kinderen worden voor een belangrijk deel gevormd door hun omgeving. Een wijk met voldoende speelvoorzieningen en plekken waar ouders en kinderen elkaar ontmoeten en elkaar spreken, is dus van essentieel belang, net als voldoende jeugd- en jongerenwerk. Samen met jongeren kunnen gemeenten een plek voor hen creëren in de buurt. Jongeren hierin zeggenschap geven, medeverantwoordelijk maken voor hun omgeving. Samen met elkaar zorgen voor sociale cohesie.

Maar met de enorme bezuinigingen op gemeenten en op jeugdzorg zie je juist dat deze preventieve taak als eerste om zeep wordt geholpen. De buurthuizen, het jongerenwerk, inspraak voor jongeren, het zijn vaak de eerste posten op de gemeentebeegroting waarop bezuinigd wordt. Dit is niet alleen een groot gevaar voor de

‘Jongeren geef je meer zeggenschap over hun buurt, voldoende speelplekken en meer mogelijkheden om elkaar te ontmoeten’

roep om meer repressie had ook niet geholpen. Nee, wat doorslaggevend was geweest, was dat de jongerenwerkers alle families bij elkaar hadden geroepen en vervolgens hadden afgesproken dat ze elkaars kinderen moesten aanspreken op irritant en overlastgevend gedrag. Iedereen in de buurt had hierin een rol en dat bleek uiteindelijk te werken. De raddraaiers werden eruit gepakt door de politie en zo kwam er beetje bij beetje meer rust in de wijk.

PREVENTIE EN REPRESSIE

Preventie en repressie, het blijkt prima naast elkaar te werken. Gemeenten kijken vaak enkel naar repressie, maar vergeten de preventie. Steeds vaker worden beveiligingsteams ingezet, die jongeren moeten aanspreken op hun gedrag op straat. Laten we wel wezen, vandalisme en ander ongewenst gedrag moet natuurlijk aangepakt worden door jongeren aan te spreken of als dat nodig is te bestraffen. Maar laat deze taak zoveel mogelijk bij de wijkagent, die de buurt kent, die – als het aan de SP ligt – ook vaak in de buurt is, die de jongeren kent en hen aanpreekt en handelt als dat nodig is. En zet anderzijds het jongerenwerk in voor een leefbare buurt en richt je niet enkel op het groepje overlastgevendende jongeren. Besteed het vele geld dat gemeenten inzetten voor beveiligers enerzijds aan preventie en anderzijds aan de politie.

GEEN BLAUWDRIJK

Er valt helaas geen blauwdruk te geven voor hoe het in jouw gemeente, jouw wijk, anders kan. Daarom is het goed om altijd te luisteren naar de ervaringen van bewoners in jouw wijk. Maar vergeet ook niet mee te lopen met de jongerenwerker, met de politieagent en met de medewerkers van het wijkcentrum. Deze mensen kunnen feilloos aangeven wat er moet gebeuren in jouw buurt. Zij zijn jullie oren en ogen.

leefbaarheid van de wijk, maar ook voor de jeugdzorg, als die wordt overgeheveld naar de gemeente. Ik vergelijk de overgang van de jeugdzorg naar de gemeente wel eens met de verbouwing van een huis. Je bouwt een nieuw huis, maar wel een zonder fundering. Preventie zou als fundering moeten dienen, maar daar moet je dan wel voldoende middelen en goed gekwalificeerd personeel voor beschikbaar stellen. Door alle bezuinigingen dreigt de fundering echter onder het gerenoveerde huis weg te zakken.

NIET WEGKIJKEN, NIET AFSCHUIVEN

Een leefbare wijk, die maak je dus samen. Jongeren geef je meer zeggenschap over hun buurt, voldoende speelplekken en meer mogelijkheden om elkaar te ontmoeten. Want als je elkaar kent is het gemakkelijker om elkaar aan te spreken. Samen met

elkaar maak je namelijk de leefbaarheid in de buurt.

Daarom stoort ik mij steeds vaker aan overlastmeldpunten van de gemeenten, waar buurtbewoners anoniem overlast kunnen melden. Zodat straatcoaches de jongeren kunnen aanspreken om hen vervolgens weg te sturen. Het gevolg hiervan is dat het probleem verplaatst wordt, maar niet wordt aangepakt. Het werkt dus niet. Neem nu de binnenstad van Helmond. Daar was zo'n twee jaar geleden enorm veel overlast door jongeren. Wilders vond zelfs dat het leger erop afgestuurd moest worden. Vervolgens werden er camera's geplaatst en werd meer politie ingezet. Een jaar later ging ik met de SP-afdeling langs de deuren, om aan de bewoners te vragen of zij vonden dat de getroffen maatregelen effect hadden gehad. De buurtbewoners waren unaniem in hun oordeel: de camera's waren niet de oplossingen de

RECIDIVE BESTRIJDEN IS SLACHTOFFERS VOORKOMEN

Tekst: Michiel van Nispen Foto: flickr.com / Marcel Oosterwijk

Discussies over veiligheid gaan vaak over hard(er) aanpakken van criminelen en strengere straffen. Ten onrechte, in de visie van de SP. Maar de reactie op crimineel gedrag in de vorm van sanctivering is wel een belangrijk deel van het verhaal. Niet alleen omdat vergelding een van de doelen van ons strafrecht is, maar ook om recidive te voorkomen.

De SP is niet tegen straffen. Bij enkele strafbare feiten bepleiten we zelfs een hogere straf. Voor het delict mensenhandel is recent, met steun van de SP, de strafmaat verhoogd. Bij fraude en andere vormen van witteboordencriminaliteit constateren we soms een 'aanpak met de fluwelen handschoen', die wij verwerpen. Om klassenjustitie te voorkomen mag de justitiële reactie op dit gebied van de SP juist steviger zijn. Toch kunnen we vaststellen dat strengere straffen over het algemeen niet zorgen voor minder criminaliteit. Inderdaad kan de veelpleger die vast zit tijdelijk geen nieuwe strafbare feiten plegen. Maar van de delinquenten die terugkeren in de samenleving pleegt meer dan 70 procent nogmaals een strafbaar feit.

De recidivecijfers zijn dus torenhoog. Dat zorgt niet alleen voor nieuwe slachtoffers, maar zorgt ook voor onrust in de samenleving en hoge kosten. Hoe komt dat nou? Zonder de illusie te hebben dat iedere crimineel bij een juiste aanpak op het rechte pad blijft, kunnen we wel vaststellen dat we te weinig werk maken van het bestrijden van recidive. De SP vraagt hier al jaren veel en vaak aandacht voor. Want recidive bestrijden, is slachtoffers voorkomen. Hoe voorkomen we nu dat iemand nogmaals in de fout gaat? In dit artikel wordt achtereenvolgens ingegaan op de gevangnissen, de reclassering, en de nazorg in de gemeente, waar lokale SP'ers het verschil kunnen maken.

BEGIN IN DE BAJES MET 'HERSTELWERKZAAMHEDEN'

In Nederland sluiten we relatief veel mensen op in de gevangnissen. Dit aantal is wel iets aan het dalen, na een sterke toename sinds de jaren negentig. Per 100.000 inwoners hebben we in Nederland nu 75 mensen in detentie. Dat is meer dan Duitsland en Noorwegen, maar minder dan bijvoorbeeld Engeland en de Verenigde Staten.

De populatie in de gevangnissen is geen afspiegeling van de samenleving. Er zitten veel meer mannen dan vrouwen, waarvan een grote groep jonger dan dertig is. Relatief veel mensen hebben een psychiatrische stoornis en/of verslavingsproblematiek. Met dat gegeven doen we eigenlijk vrij weinig. De SP noemt dat een gemiste kans. Eigenlijk zouden we grote verslavingsklinieken moeten maken van de gevangnissen. De reclassering en verslavingszorginstellingen zouden al tijdens detentie met de gevangenen aan de slag moeten kunnen gaan met cursussen om agressie te beheersen, beter om te kunnen gaan met geld en/of af te komen van verslaving.

Ook moeten er mogelijkheden zijn om de dag zinvol in te vullen. Gedetineerden moeten niet de kans krijgen in bed te blijven liggen. Omdat geen mens hetzelfde is, kan het programma per persoon verschillen. Iemand die een diploma haalt of een vak heeft geleerd, heeft een grotere kans na detentie niet afhankelijk te zijn van een uitkering. En iemand die werk heeft, heeft iets te verliezen zodra er (weer) verkeerde keuzes worden gemaakt.

Naarmate de detentie vordert kunnen meer vrijheden worden toegekend. In een half open inrichting kunnen mensen bijvoorbeeld overdag buiten de inrichting aan het werk bij een reguliere werkgever. En in Penitenti-

aire Trajecten Centra wordt met de deelnemers, in de laatste maanden voor de volledige vrijheid begint, gewerkt aan een zinvolle dagbesteding. Als de terugkeer naar de samenleving geleidelijk gebeurt, is de kans op succesvolle re-integratie groter.

GEEF DE RECLASSERINGSWERKER DE RUIMTE

De reclassering is van oudsher de organisatie die bijdraagt aan het voorkomen van terugval in crimineel gedrag. Door begeleiding en het houden van toezicht op de veroordeelde. De reclassering controleert bijvoorbeeld of de door de rechter gestelde voorwaarden niet worden overtreden. Maar ook door professionele begeleiding, zoals gedragstrainingen.

De laatste jaren is er veel veranderd bij de reclassering. Van een organisatie die er vooral was om hulp te verlenen in de gevangenis en begeleiding te

WERKGROEP MORGEN BETER

Eind 2004 kwamen veel berichten in het nieuws over bezuinigingen op gevangnissen, toenemende agressie binnen de muren en hoge recidivecijfers. Na werkbezoeken en uitlatingen van Jan Marijnissen in de media over de vele verslechteringen binnen de gevangennismuren stroomden de reacties binnen bij de Tweede Kamerfractie van de SP. De contacten die hieruit voortkwamen leidden tot de oprichting van de Werkgroep Morgen Beter, waarin bewaarders, reclasseringswerkers, ex-gedetineerden, vrijwilligers, piw'ers, geestelijk verzorgers en andere betrokkenen zich verenigd hebben. De Werkgroep komt tot op de dag van vandaag geregeld bijeen om ervaringen uit te wisselen, acties te bedenken, onderzoeken te doen en de Tweede Kamerfractie van de SP te informeren over actuele ontwikkelingen.

bieden bij de terugkeer van de gedetineerde in de samenleving, veranderde de reclassering steeds meer in een onderdeel van justitie. De nadruk kwam meer te liggen op controle en minder op begeleiding en praktische steun. Dat is in strijd met wetenschappelijke inzichten waaruit blijkt dat delinquenten minder snel terugvallen in recidive als tijdens toezicht ook juist geïnvesteerd wordt in resocialisatie (begeleiding, praktische hulp en steun).

De reclassering verdween rond 2003 uit de gevangnissen, de nazorg voor ex-gedetineerden werd een taak van de gemeenten. Van één doorlopend traject met één reclasseringswerker is dus in het geheel geen sprake, het reclasseringswerk is opgeknipt in 'producten'. Een veel gehoorde klacht onder reclasseringswerkers is dat ze afgerekend worden op het aantal 'declarabele activiteiten' dat zij verrichten en dat naar de kwaliteit van de hulp en begeleiding minder wordt gekeken. Even op je fiets springen en mee naar een belangrijke rechtszaak van de cliënt is er niet meer bij, maar op het correct en tijdig invullen van het formulier op de computer worden de werkers afgerekend.

De SP vraagt al jaren aandacht voor de effectiviteit van het reclasseringswerk. De reclassering kan het verschil maken bij het tegengaan van herhalingscriminaliteit, maar de professionals moeten dan wel de ruimte krijgen hun werk goed te doen. Dat bleek ook uitdrukkelijk uit de enquête die de SP hield onder reclasseringswerkers ('Red de reclassering', 2009). Die ruimte is er nu onvoldoende. Het door de SP voorgestelde 'Van-Velzen-experiment' bij de reclassering in Eindhoven, waarbij reclasseringswerkers meer ruimte kregen hun werk te doen, is niet grondig onderzocht op effectiviteit en heeft daardoor helaas geen vervolg gekregen.

Er dreigen forse nieuwe bezuinigingen op de reclassering. Hoewel nog niet vast staat welke gevolgen dit precies zal hebben, vrezen reclasseringswerkers nog minder tijd te kunnen besteden aan dat waar de organisatie ooit voor is opgericht: het bestrijden van recidive.

GOEDE NAZORG; DE GEMEENTE MAAKT HET VERSCHIL

De maatschappelijke opvang van ex-gedetineerden die terugkeren in de samenleving is belangrijk. Mensen die

met slechts een blauwe plastic zak op straat komen te staan, zonder inkomen of huisvesting, hebben weinig te verliezen. Er zou dus al in de gevangnissen moeten worden gestart met het regelen van een identiteitsbewijs, inkomen, huisvesting en zorg. De betrokkenheid van de gemeente moet verder gaan dan het benoemen van een coördinator nazorg. Van gemeenten mag worden verwacht dat ze werk maken van de terugkeer van ex-gedetineerden, het gemeentelijke beleid moet naadloos aansluiten op wat al gedaan is binnen de muren van de gevangenis. Ook de inzet van vrijwilligers, die bijvoorbeeld gedetineerden bezoeken, kan een belangrijke rol spelen.

Niet in alle gemeenten wordt prioriteit gegeven aan de re-integratie van ex-gedetineerden. Begrijpelijk misschien, met krimpende budgetten waar heel veel belangrijke dingen uit betaald moeten worden. Maar deze beleidsvrijheid ('geef ik het geld uit aan ex-criminelen of aan lantaarnpalen?') levert het risico op dat er te weinig werk wordt gemaakt van een soepele terugkeer in de samenleving van ex-gedetineerden.

Raadsfracties van de SP kunnen hier dus het verschil maken. Als we mensen vragen hun eigen verantwoordelijkheid te nemen, moeten ze daartoe wel in staat worden gesteld. Werkloosheid, dakloos zijn en het niet hebben van enig perspectief dragen er niet toe bij dat iemand op het rechte pad blijft. Met enorme maatschappelijke kosten en het leed van slachtoffers tot gevolg. Een gemeente die hier weinig tot geen beleid voor maakt bespaart hierdoor misschien geld op de korte termijn, maar de samenleving is op de langere termijn slechter af.

Meer informatie:

- 'Gevangenis personeel aan het woord', 2009; www.sp.nl/service/rapport/090803_hgp_aanhetwoord.pdf
- 'Red de reclassering', 2008; www.sp.nl/service/rapport/reclasseringsrapport.pdf
- 'Het zal me een nazorg wezen', 2007; www.sp.nl/service/rapport/070821-rapportnazorg.pdf
- 'Morgen moet het beter', 2005; www.sp.nl/morgenbeter/zwartboek_morgenbeter.pdf

TOON WALRAVENS

‘DE HOOP DAT HET ANDERS KAN MAAKT GEDETINEERDEN STERKER’

Tekst: Michiel van Nispen Foto: Archief Toon Walravens

Eindhovenaar Toon Walravens is een opmerkelijk persoon. Na ‘een leven vol justitie’ heeft hij andere keuzes gemaakt en een zinvol bestaan opgebouwd. Op dit moment begeleidt hij als ‘herstelcoach’ en ‘ervaringsdeskundige’ gedetineerden bij hun herstel en resocialisatie.

Kun je iets vertellen over jezelf en je achtergrond met justitie?

‘Ik ben geboren in Eindhoven en opgegroeid in een ontwricht gezin. Als onhandelbaar jochie werd ik al vroeg uit huis en in een internaat geplaatst. Justitie loopt als een rode draad door mijn leven. Ik heb altijd in een circuit geleefd waar criminaliteit, drugs en geweld heel gewoon waren. Ruim na mijn dertigste heb ik de keuze gemaakt om mijn leven om te gooien en te gaan werken aan mijn herstel. Ik doe nu dingen die er echt toe doen en haal daar mijn kick uit. Anderen ondersteunen die in zich in een gelijksoortige situatie bevinden als ik destijds.’

Wat voor werk doe je nu en op welke wijze spelen jouw eigen ervaringen daarin een rol?

‘Ik werk bij de Woenselse Poort, met mensen die een delict hebben gepleegd en een (psychiatrische) stoornis, verslaving of gedragsprobleem hebben. Ik heb geleerd om mijn eigen ervaringen op een constructieve en respectvolle manier over te brengen aan anderen, die nog aan het begin van hun herstelproces zitten. Ik hoop dat cliënten veel steun ervaren van mij als forensisch/justitieel ervaringsdeskundige. Weten dat iemand zelf ook te maken heeft gehad met justitie, psychiatrische problemen, een verslaving en de daarbij behorende gevoelens neemt drempels weg. Die herkenning voelt uitnodigend en biedt al heel snel een opening voor een gesprek. Het is belangrijk om tijdens een detentie of

Toon Walravens.

forensisch traject vroegtijdig aan je persoonlijke ontwikkeling te kunnen werken.’

Wat is er tijdens je detentie met je gebeurd waardoor je dacht: dit moet ik voortaan anders gaan aanpakken?

‘In de gevangenis kom je in een beheerscultuur terecht, alle eigen regie verdwijnt. Nu, achteraf, besef ik dat ze binnen de gevangenis niet wisten wat ze met gevangenen eigenlijk precies aan moesten. Ondanks alle goede bedoelingen werd ik een ontworteld en teleurgesteld opgesloten mens. Maatschappelijk herstel en volwaardig burgerschap leken verder weg dan ooit. Maar een paar mensen binnen het gevangeniswezen en in mijn omgeving bleven in mij geloven. Zij gaven mij het gevoel dat ik de moeite waard was en dat ik er toe deed. Zoals mijn huidige partner. Maar ook mijn mentor binnen de gevangenis, een bewaarder met wie ik een innig contact opbouwde. Mede door deze gevangenisbewaarder begon ik weer langzaam zelfvertrouwen en hoop te krijgen. Ik krabbelde langzaam overeind en ging weer nieuwe stappen zetten.’

Wat is er na je detentie gebeurd? Op welke begeleiding, zorg of behandeling kon je aanspraak maken?

‘Dankzij de professionals binnen De Woenselse Poort ben ik anders gaan kijken naar mijn psychiatrische problematiek en delictgedrag. Ik heb geleerd een recidivevrij leven op te bouwen. Ook de reclassering heeft hierbij geholpen. Maar het was niet zaligmakend wat mij aangeboden werd. Er was weinig ruimte voor persoonlijke ontwikkeling en eigen verantwoordelijkheid. Bovendien liet de nazorg te wensen over. Vooral de samenwerking tussen justitie, gemeente, GGZ en schuldhulp was slecht. Terwijl dat juist zo noodzakelijk is voor een ex-gedetineerde. Naast de professionele begeleiding ben ik ook geholpen door ervaringsdeskundigen. Zij lieten zien: verandering is mogelijk!’

Kun jij, vanuit je ervaringen, vertellen hoe jij denkt dat mensen weer op het rechte pad te brengen zijn?

‘We moeten meer inzetten op herstelgerichte detentie. Leer mensen in een vroeg stadium de eigen talenten en kwaliteiten ontdekken, creëer een veilige omgeving in een beveiligde omgeving. Juist de hoop dat het anders kan maakt gedetineerden sterker. Ook moeten we eerder forensische zorg en vroeghulp inzetten binnen de muren van de gevangnissen. Laat gedetineerden die daartoe in staat en bereid zijn zelf binnen de gevangnissen meehelpen het systeem draaiende houden. In de keuken, facilitaire diensten, schoonmaak, schilderen en schuren, enzovoort. We kunnen projecten en zinvol werk van buiten naar binnen halen. Gebruik de positieve ervaringen van gedetineerden om je eigen gevangenisstelsel te vernieuwen. Zet ook maatjesprojecten in, wanneer gedetineerden de gevangenis verlaten, om de kloof tussen hen en maatschappij te verkleinen en terugval in eenzaamheid te voorkomen. Eenzaamheid is mede de kiem tot recidive.’

DUBBELINTERVIEW RIET DE WIT EN PETER VAN ZUTPHEN

HOE DE SP IN HEERLEN DE DRUGSCRIMINALITEIT AANPAKTE

Tekst: Tijmen Lucie Foto's: Archief SP

Riet de Wit.

Peter van Zutphen.

Na de sluiting van de mijnen in de jaren zeventig raakte de regio Heerlen langzaam in verval. Niet alleen de armoede nam toe, maar ook de criminaliteit. Met name het excessieve harddrugsgebruik zorgde voor enorme problemen. Vanaf 2002 slaagde Heerlen met de SP-wethouders Riet de Wit en Peter van Zutphen als verantwoordelijke wethouder erin de drugsoverlast onder controle te krijgen. Spanning vroeg hen hoe zij dat voor elkaar gekregen hebben.

Riet, toen jij in 2002 aantrad als wethouder verslavingszorg was de drugsproblematiek in Heerlen enorm. Kun je beschrijven hoe de situatie toen was?

‘Na de mijnsluitingen is Heerlen in een grote sociale neergang terecht gekomen. Vanaf de jaren tachtig is daarbij het harddrugsprobleem in de stad steeds groter geworden. In 2002 was het zelfs zo erg dat Heerlen tot dé harddrugsstad van de verre omgeving was uitgroeid. De situatie was verschrikkelijk. De binnenstad werd beheerst door dealers en verslaafden. Je moest je letterlijk een weg langs de junks banen als je de stad inliep. Op veel plekken waren tentenkampjes vanwege het ontbreken van nachtopvang, er werd gebruikt in de portieken, er was veel criminaliteit en mensen werden lastig gevallen. Bij de vorming van het college wilde eigenlijk niemand verslavingszorg in zijn of haar portefeuille. Daarop besloot ik het maar te doen. De verwachting van andere partijen was dat dit het einde van Riet de Wit en de SP zou betekenen, want het probleem leek onoplosbaar. Diverse voorgangers op deze portefeuille waren al gevallen.’

Wat had je geleerd van de jaren daarvoor waarin de SP samen met de buurtbewoners actie voerde?

‘Dat is lastig te zeggen, maar wat wel duidelijk was dat actie loonde, omdat het bestuur gekenmerkt werd door besluiteloosheid. Er was nooit sprake van een samenhangende aanpak, genomen besluiten werden steeds weer teruggedraaid. De protesten waren ook reëel omdat die halve oplossingen ook inderdaad tot meer overlast leidden. Zo protesteerden wij samen met de bewoners tegen een illegale tippelzone waar ook veel gedeald werd. Ons voorstel was om een legale tippelzone met hulpverlening in te stellen bij een industrieterrein aan de rand van de stad. Daar kregen we echter geen meerderheid voor in de gemeenteraad. Vervolgens werd besloten om wel een gedoogzone in te stellen, maar dichtbij een woonwijk. We hebben vervolgens de bewoners gesteund in hun verzet daartegen en opnieuw ons voorstel ingebracht. Dat is toen uiteindelijk overgenomen. Wat ik hiervan geleerd heb is dat je met alle belanghebbenden zakelijk moet omgaan en je voor niemands karretje moet laten spannen om politiek wat voor elkaar te krijgen.’

Wat was toen je plan van aanpak?

‘Het belangrijkste was een gecombineerde aanpak met zowel goede zorg maar ook een stevige “openbare orde”-aanpak. Bij beide onderdelen waren er aspecten aan de aanpak die je misschien niet van een SP’er zou verwachten. Zo zijn het centrum en de omgeving destijds voorzien van maar liefst 140 bewakingscamera’s, wat gezien de ernst van de problemen echt noodzakelijk was. En goede zorg, daar kies je als SP’er natuurlijk heel nadrukkelijk voor. Maar Heerlen kon niet de ellende van elders oplossen. Dus we besloten alleen verslaafden uit de regio op te vangen. Alleen zij konden met een zorgpas de hulpverlening en opvang krijgen die zij nodig hadden. Het aantal junks was

zo groot geworden, dat we deze maatregel wel moesten nemen. Vooral de toevloed van jonge Duitse verslaafden was een enorm probleem. We stelden ons ten doel om binnen twee jaar de voorzieningen te realiseren die noodzakelijk waren om het harddrugsprobleem te normaliseren. “Operatie Hartslag” was hiermee geboren.’

Waar liep je tegenaan?

‘In de buurten waar we opvangvoorzieningen creëerden kregen we te maken met weerstand van de bewoners, want zij wilden geen verslaafden in hun buurt. Dat was een nieuwe situatie, want daarvoor hadden we altijd de bewoners aan onze kant gehad. Die weerstand was ook begrijpelijk omdat zulke voorzieningen eerder ook inderdaad voor heel veel overlast zorgden. De afstemming tussen openbare orde en hulpverlening was in het begin slecht, waardoor de drugsoverlast zich steeds verplaatste. Ook verliep de samenwerking met hulpverleningsinstanties aanvankelijk moeizaam, want zij hadden elk hun eigen belangen

Kun je aangeven op de welke punten de aanpak succesvol was?

‘In twee jaar tijd hebben we de basis gelegd voor de voorzieningen die nodig waren. Daarbij hebben we steeds gekeken naar de juiste voorzieningen voor de juiste doelgroep. Zo hebben we gezorgd voor een toen nog tijdelijke dag- en nachtopvang en begonnen we met huisvestingsvoorzieningen en dagbesteding. Steeds hebben we standgehouden tegen de aanvankelijke weerstand, maar zijn we óók onze afspraak nagekomen, dat deze voorzieningen niet tot overlast zouden leiden. Wat ook belangrijk is geweest is dat we na ongeveer een jaar/anderhalf jaar in de stadsdelen uitleg hebben gegeven over ons beleid. Toen kregen we niet alleen maar kritiek, maar ook applaus van de mensen in de stad die blij waren dat de problemen eindelijk werden aangepakt.’

Peter, jij nam in 2006 het stokje over van Riet. Hoe heb jij de operatie Hartslag voortgezet?

‘Feitelijk was de situatie in 2006 al enigszins genormaliseerd. Heerlen had toen nog steeds verslaafden, maar alleen uit de eigen regio. Ik heb vervolgens de aanpak van Riet doorgezet. De dag- en nachtopvang heeft een definitieve plek gekregen, het aanbod aan woonvoorzieningen is op peil gebracht. Datzelfde geldt ook voor dagbestedings- en werkprojecten. En vandaar uit hebben we systematisch gewerkt aan een afbouw van het probleem. Daar zijn we zeer succesvol in geweest. Zo hebben we de tippelzone weer kunnen sluiten, omdat het aantal tippelende vrouwen drastisch was gedaald. Het drugsgebruik in de gebruikersruimte van de dag- en nachtopvang is met 90 % gedaald. Drugsoverlast en criminaliteit in en rond het centrum zijn ook enorm verminderd. Natuurlijk heeft Heerlen nog een drugsprobleem, maar dat is genormaliseerd tot een omvang die “normaal” is voor een stad van deze grootte. Mensen die van buiten komen en hier een tijd niet geweest zijn kennen de stad niet meer terug. En ook onze eigen inwoners zien het verschil tussen vroeger en nu heel goed.

Is het nu nog mogelijk om een goed anti-drugsbeleid te voeren met alle bezuinigingen die op de gemeenten afkomen?

‘Door het succes van operatie Hartslag kan de gemeente besparen. De sluiting van de tippelzone levert alleen al een

besparing van 350.000 euro op. Eenzelfde bedrag besparen we nu doordat de gebruikersruimte veel minder toezicht nodig heeft. Eigenlijk is heel simpel: door een intensieve aanpak vermindert het probleem en bezuinigingen automatisch. Wat mij wel zorgen baart zijn de decentralisaties en bezuinigingen op de AWBZ. Hier worden bijvoorbeeld dagbestedingstrajecten uit betaald. Zonder goede dagbesteding gaat het drugsgebruik onherroepelijk weer omhoog. En ook de financiering van de woonvoorzieningen is onzeker. Als voor de drie Domushuizen – waar verslaafden een eigen kamer hebben waar zij mogen gebruiken en dag en nacht worden begeleid – hun deuren moeten sluiten, komt het probleem letterlijk en figuurlijk weer op straat te liggen. Bovendien zien we dat door de bezuinigingen in de psychiatrie meer mensen met een psychiatrisch probleem bij de dag- en nachtopvang terecht komen die vaak moeilijker hanteerbaar zijn dan de oude groep verslaafden.’

Tot slot welke tips zouden jullie andere (toekomstige) wethouders van de SP willen meegeven die te maken hebben met de grote drugsoverlast in hun gemeente?

‘Begin met een analyse te maken van het probleem. Stel jezelf vragen als wat is er concreet aan de hand in jouw gemeente? Dit moet je steeds blijven doen om tot een goede oplossing te komen. Maak vervolgens een plan van aanpak en houdt je hier ook aan. Zorg er altijd voor dat je je afspraken nakomt en dat je niet bang bent om door te pakken. Ook al maak je je hiermee niet populair. Een goede afstemming met de afdeling helpt dan zeker, want als bestuurder kom je ook wel eens tegenover de bevolking te staan. Wat je altijd voor ogen moet houden is het grote geheel en niet de belangen van een bepaalde groep. Als wethouder ben je immers verantwoordelijk voor de hele stad, niet alleen voor de verslaafden. Daarbij is het van belang dat je niet dogmatisch bent, bijvoorbeeld niet per se tegen camera's. Als de situatie daarom vraagt moet je alle beschikbare middelen inzetten. Dat kan dus betekenen dat je cameratoezicht, preventief fouilleren en gebiedsverboden moet invoeren, vroeger een tippelzone moest openen of de tippelzone nu juist moet sluiten.’

Riet de Wit-Romans (1948) is wethouder economie, werk en onderwijs en 1-ste locoburgemeester in Heerlen. Zij is SP-lid vanaf 1971, en vervulde diverse functies binnen de SP-afdeling.. Van 1994 tot 2002 was zij fractievoorzitter van de SP in deze gemeente, totdat zij in 2002 wethouder verslavingszorg werd. In juli 2004 trad zij samen met haar collega Peter van Zutphen af, omdat de zorgvuldig gekozen verslavingsopvang op het laatste moment door coalitiepartij CDA werd afgewezen.

Peter van Zutphen (1955) is sinds 2006 wethouder jongeren, welzijn en zorg in Heerlen, waarbij hij onder meer belast is met maatschappelijke opvang. Hij is SP-lid vanaf 1972, en vervulde diverse functies binnen de SP-afdeling. Vanaf 1990 was hij gemeenteraadslid. Tussen 2002 en 2004 was hij ook al wethouder namens de SP.

CORINNE DETTMEIJER-VERMEULEN

'MENSENHANDEL KAN ZICH OVERAL VOORDOEN: OOK IN JOUW GEMEENTE'

Tekst: Michiel van Nispen

Slavernij is – gelukkig – al heel lang geleden afgeschaft. Toch vindt uitbuiting ook vandaag de dag nog plaats. 'Mensenhandel' is een moderne vorm van slavernij, een groot maatschappelijk probleem, dat niet alleen in de seksbranche maar in allerlei sectoren plaatsvindt. In de land- en tuinbouw, in huishoudens, onder scholieren. Laatst nog werd een gezin veroordeeld voor het gezamenlijk uitbuiten van Roemeense migranten, die onder dwang straatkranten moesten verkopen. Ook mensenhandel, al is dat vaak niet het beeld wat daarvan bestaat.

Nederland krijgt steeds beter zicht op de wijdverbreidheid van mensenhandel en de verschijningsvormen waarin het fenomeen zich kan voordoen. Tegelijkertijd is er nog veel werk aan de winkel, zegt ook Corinne Dettmeijer-Vermeulen, sinds 2006 Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen. Dettmeijer doet onderzoek naar de aard en omvang van mensenhandel in Nederland en het effect van de maatregelen die daartegen worden genomen. Er ligt ook een belangrijke taak voor politici, vindt Dettmeijer. 'Mensenhandel kan zich overal voordoen, in elke gemeente, elke economische sector. Tegelijkertijd blijkt het beeld over mensenhandel vaak niet te sporen met de realiteit. Ik vind het erg belangrijk dat politici in de praktijk gaan kijken hoe en waar mensenhandel voorkomt. Zo kan goed worden nagedacht over oplossingen.'

Is het mogelijk om te zeggen wat mensenhandel is?

'Mensenhandel is uitbuiting, of in elk geval daarop gericht. Mensenhandel is eigenlijk altijd gericht op financieel gewin. Daders profiteren over de rug van een ander.

Het fenomeen mensenhandel is soms ook lastig te doorgronden. Het delict is niet als doodslag of moord; dan heb

Corinne Dettmeijer-Vermeulen.

Foto: Ivar Theunissen

je een gebeurtenis en die leidt tot iemands dood. Dat is dikwijls eenvoudiger te overzien. Maar mensenhandel is vaak een proces, en een optelsom van heel veel verschillende gedragingen die weer op verschillende manieren kunnen worden geïnterpre-

teerd. Waarom liet die persoon zich zo leiden door een ander? Wat zat daar achter? Welke bedoelingen had de uitbuiters?

Mensenhandel komt in velerlei gedaanten voor, helaas. Zowel binnen als buiten de seksindustrie, in de

orgaanhandel. Een constante is steeds dat mensen worden gedwongen arbeid of diensten te verrichten. Bijvoorbeeld in de prostitutie. Ook zijn in Nederland de afgelopen jaren heel andere vormen van uitbuiting aan het licht gekomen. Uitbuiting in de champignonbranche bijvoorbeeld, of op een aspergekwekerij. In België is ook het voorbeeld bekend van toiletjuffrouwen die in toiletten langs de snelweg werden uitgebuit.'

Gaat mensenhandel altijd met geweld gepaard?

'Dat kan, maar het hoeft niet. Een typisch kenmerk van mensenhandel is de afhankelijkheid waarin een slachtoffer verkeert ten opzichte van de uitbuiters. Die kan veroorzaakt zijn door geweld, of de dreiging daarmee. Maar afhankelijkheid kan ook subtieler ontstaan, meer geleidelijk; bijvoorbeeld door inhoudingen op het loon, waardoor iemand niet genoeg geld heeft om uit de situatie van uitbuiting te ontsnappen. Of doordat het paspoort wordt ingenomen. Ook de zwakke, kwetsbare positie waarin mensen zich bevinden, kan een bron zijn van afhankelijkheid. Denk aan mensen die geen Nederlands of Engels spreken, hun rechten niet kennen of analfabeet zijn. Afhangelijkheid kan ook gelegen zijn in psychische problematiek of emotionele affectie. Dat zie je vaak bij slachtoffers van loverboys. Gaandeweg ontstaat afhankelijkheid. Door misleiding, het aanpraten van een schuld die afgelost moet worden, door romantische praatjes. Op heel subtiele wijze wordt iemand bewogen te doen wat iemand anders opdraagt.'

Hoe groot is het probleem in Nederland? In welke sectoren doet mensenhandel zich voor?

'Veel mensenhandel wordt gezien in de seksindustrie: in 2011 was 64 procent van de geregistreerden mogelijk slachtoffer van uitbuiting in de seksindustrie. Maar ook elders zien we risicosectoren: in champignonkwekerijen, transport, de bouw, de binnenvaart. Eigenlijk overal waar laagbetaald en vaak ondergewaardeerd werk wordt verricht of waarin de marges zo klein zijn dat werkgevers geneigd zijn op arbeidsvoorwaarden te besparen. Hoe groot het probleem precies is,

'Veel mensenhandel wordt gezien in de seksindustrie: in 2011 was 64 procent van de geregistreerden mogelijk slachtoffer van uitbuiting.'

weten we niet. De beschikbare cijfers over mensenhandel geven geen betrouwbaar beeld. We weten niet hoeveel we niet zien. Maar we proberen de omvang van het probleem wel beter in kaart te brengen door onderzoek.'

Wat vindt u als Nationaal Rapporteur belangrijk in het beleid? Waar moet meer aandacht voor komen?

'Al sinds ik werd benoemd tot Nationaal Rapporteur in 2006 maak ik mij erg druk over minderjarige Nederlandse slachtoffers van mensenhandel. Slachtoffers van loverboys. In 2011 waren 200 van de mogelijke 1.222 slachtoffers minderjarig. Dat is veel, en ik vrees dat het probleem nog ernstiger is. Voor die minderjarige slachtoffers moet er gespecialiseerde opvang en hulpverlening zijn, die is toegespitst op hun specifieke slachtofferschap. Dergelijke opvang bestaat, maar niet ieder slachtoffer komt erin terecht.

Verder vind ik het van belang dat de overheid alert blijft op het ontstaan van nieuwe vormen van mensenhandel en openstaat voor het herkennen daarvan. Bijvoorbeeld in het geval van gedwongen bedelarij. We moeten rekening houden met de mogelijkheid dat bedelaars al hun geld moeten afstaan, dat zij geen bewegingsvrijheid hebben. Kortom: dat zij weleens

uitgebuit zouden kunnen worden. Laatst met de toeslagenfraude heb ik er ook aan gedacht. Vanuit Groot-Brittannië zijn zaken bekend waarin kwetsbare, vaak verslaafde migranten frauduleus sociale uitkeringen moesten aanvragen, om al het geld vervolgens aan de uitbuiters af te staan.'

Er worden wel eens vraagtekens geplaatst bij de vrijwilligheid van mensen die in de seksbranche werken. Wat denkt u, zijn er wel mensen die vrijwillig in de prostitutie werken? Is de meerderheid op de een of andere manier gedwongen werkzaam?

'Er zijn zeker vrouwen, én mannen, die vrijwillig in de prostitutie werken. Een deel daarvan is goed georganiseerd en laat zich ook duidelijk horen. Maar de stem die je niet hoort, is de stem van de vrouwen die het werk niet vrijwillig doen. De kwetsbare, jonge vrouwen uit Bulgarije, Roemenië, Hongarije. Daar is het romantische beeld dat Nederlanders soms van de prostitutie hebben echt niet op van toepassing.'

In 2000 is het bordeelverbod opgeheven. Hoe kijkt u nu terug op deze beslissing? Heeft de legalisering van prostitutie de problemen verholpen?

'Een verbod op prostitutie of het legaliseren ervan, beide zijn een reactie van de samenleving op

‘Een typisch kenmerk van mensenhandel is de afhankelijkheid van het slachtoffer’

prostitutie op een bepaald moment in de tijd. Welk systeem effectiever is in het tegengaan van mensenhandel is nog nooit vast komen te staan. Wat we binnen het huidige beleidskader doen om mensenhandel te bestrijden, dat is de vraag waar het echt om draait. Het gaat mij erom dat aandacht uitgaat naar de misstanden, en hoe die zo effectief mogelijk te bestrijden.’

Wat is uw mening over het voorstel om alle vormen van betaalde seks te verbieden? Zou dat een goede manier zijn om misstanden in de seksbranche te bestrijden?

‘Ik vraag me ten eerste af of je daarmee de vraag naar betaalde seks laat verdwijnen. Zoals met veel fenomenen die verboden zijn, zullen er manieren worden gevonden om aan betaalde seks te komen. Maar in dat geval wel ondergronds – en dus uit het zicht. Bovendien kan dan de neiging ontstaan niet meer te handhaven: we hebben het verboden en daarmee is het klaar. Dat vind ik geen geruststellend vooruitzicht. De regulering van de seksbranche maakt de sector beter controleerbaar, waardoor misstanden in potentie eerder aan het licht kunnen komen. Meteen zeg ik erbij: ook in dit systeem zullen misstanden blijven bestaan. Op het zoveel mogelijk voorkomen daarvan moet het beleid gericht zijn.’

Hoe moeten we de seksbranche nu zo organiseren dat de kans op uitbuiting en andere misstanden zo klein mogelijk wordt?

‘Ik vind het heel belangrijk dat er een uniform beleid komt, dat elke gemeente verplicht wordt beleid te maken waarmee toezicht kan worden gehouden en waarmee eventueel ingegrepen wordt als er misstanden worden geconstateerd. Nu doen sommige gemeenten nog weinig, terwijl de afgelopen jaren meer en meer blijkt dat zij een cruciale rol spelen in het frustreren van het

mensenhandelproces. Denk aan de mogelijkheden van de wet-Bibob, de bevoegdheden tot het sluiten van panden, het handhaven van huisvestingsvereisten.’

In diverse gemeenten wordt verschillend aangekeken tegen de seksbranche. In de ene gemeente worden (vrijwel) alle seksinstellingen geweerd of worden locaties gesloten, in de andere gemeente is men misschien wel weer te tolerant of laks. Wat kunnen gemeenten (en dus gemeenteraadsleden) doen om uitbuiting zo goed mogelijk tegen te gaan?

‘Allereerst: erkennen dat het voorkomt. Overal, óók in gemeenten waar geen prostitutieramen en geen clubs zijn. Vrouwen worden niet alleen daar uitgebuit, maar ook in woningen, in kelderboxen, in hotels. Daar moeten gemeenten oog voor hebben. En daarnaast: wees niet blind voor andere vormen van mensenhandel. Uitbuiting in de landbouw, in kassen, in fabrieken. Zoals ik al zei: mensenhandelzaken worden niet naar je toe gebracht, je moet ernaar zoeken. Uit mijn onderzoek naar de aanpak van mensenhandel binnen gemeenten bleek dat de land- en tuinbouwsector soms werd ontzien, omdat die in zulk economisch zwaar weer is terechtgekomen. De ogen sluiten, de kop in het zand – dat is dus geen manier om mensenhandel te bestrijden.’

Maar wat kunnen gemeenten lokaal dan concreet doen om de prostitutiesector beter te organiseren?

‘Burgemeesters moeten hun bestuurlijke verantwoordelijkheid nemen. Gemeenten moeten beleid formuleren en dat afstemmen met hun buurgemeenten, zodat de mensenhandelaren zich niet over de gemeentegrens verplaatsen wanneer het ‘ondernemersklimaat’ slechter wordt. Samenwerking is van essentieel belang. Niet alleen tussen gemeenten onderling, maar ook door gemeenten met politie, OM, Inspectie SZW. Die spelers

Corinne Dettmeijer-Vermeulen (1949)

is sinds 1 oktober 2006 Nationaal Rapporteur Mensenhandel. In 2009 werd aan haar mandaat het rapporteurschap op het gebied van Kinderporno-graphie toegevoegd, dat in 2012 werd vervangen en verbreed naar het gehele terrein van Seksueel Geweld tegen Kinderen.

Daarvoor was Dettmeijer-Vermeulen lange tijd rechter in Den Haag, sinds 1995 in de functie van vice-president. Bij de rechtbank Den Haag is zij belast geweest met de behandeling van jeugd-, straf-, familie- en vreemdelingenzaken. Daarnaast is Corinne Dettmeijer-Vermeulen actief geweest in verschillende (internationale) commissies en adviesorganen op het terrein van het jeugdbeschermings- en jeugdstrafrecht.

moeten samen om de tafel en kijken met welke strategie de mensenhandel-situatie het beste is aan te pakken.

We kunnen onze ogen niet alleen op de overheid richten als het gaat om het bestrijden van mensenhandel. Ook politici spelen een heel belangrijke rol. Mensenhandel kan zich in hun straat voordoen, in de eigen buurt, wijk, stad. Mensenhandel is van de buitenkant vaak moeilijk te herkennen, je moet weten waarnaar je zoekt en waar je moet zoeken. Ik zou volksvertegenwoordigers aanraden op zoek te gaan naar de plekken in hun gebied waar mogelijk mensenhandel voorkomt. Ga eens kijken in de prostitutiegebieden, praat eens met de prostituees of loop eens mee met de handhavingdiensten. De taak om naar mensenhandel te zoeken, beperkt zich niet tot prostitutie. Hoe ziet de lokale land- en tuinbouwsector eruit? Bestaan er signalen dat de Roemenen die op de boerderij in jouw dorp werken nooit naar buiten kunnen? Wat zijn de achtergronden van de groep bedelaars in jouw stad? Ga kijken, ga praten. Probeer te achterhalen wat er werkelijk schuilgaat achter soms onschuldige fenomenen als bedelarij of in sectoren als de land- en tuinbouw. Je zal mensenhandel tegen kunnen komen. En helaas ontdekken dat mensenhandel veel wijdverbreider is dan veel mensen tot nu toe hadden gedacht.’

DE ONAANTASTBAARHEID VAN DE WITTEBOORDENCRIMINEEL

Tekst: Michiel van Nispen Foto: sxc.hu

De bouwfraude. Fraude met toeslagen. Gesjoemel met zorggeld. Identiteitsfraude. Belastingfraude. Bedrog bij faillissementen. Acquisitiefraude. Niet integere of zelfs corrupte bestuurders. Vastgoedfraude. Zomaar een korte opsomming van diverse verschijningsvormen van fraude en witteboordencriminaliteit die we tegenkomen als we de kranten open slaan. Is fraude van alle tijden, komt het overal voor en valt het in Nederland wel mee? Of is dergelijke financieel-economische criminaliteit een bedreiging van onze rechtsstaat? Hoe omvangrijk is het probleem, en wat doet de SP hiermee?

In 2004 debatteerde de Tweede Kamer op initiatief van de SP met toenmalig premier Balkenende over Nederland Fraudeland. 'Begrippen als publieke moraal en bestuurlijke integriteit zijn bij de top van het bedrijfsleven en bij de top van de publieke sector steeds minder in zwang. Zakken vullen lijkt de norm en met publiek geld wordt gestrooid alsof het om pepernoten gaat', aldus Jan Marijnissen destijds.¹ De concrete voorstellen die de SP in dat debat presenteerde, en het debat op zichzelf, hadden vooral als doel 'het begin te zijn van een langdurige intensieve aandacht voor de aanpak van fraude'.² Dat werd door de andere partijen en de regering onderschreven.

Negen jaar later maakt Sharon Gesthuizen, die voor de SP in de Tweede Kamer al enkele jaren het woord voert over de aanpak van financieel-economische criminaliteit, de balans op. Van een langdurige intensieve aandacht voor de aanpak van fraude is géén sprake, er is te weinig veranderd, stelt zij vast. 'Nederland is nog steeds een fraudeland. Helaas. Er wordt gesjoemeld in allerlei sectoren, miljarden worden verduisterd en dat leidt tot enorme maatschappelijke schade. Keer op keer komt er een minister met sussende woorden, dat het wel meevalt of dat fraudebestrijding écht de aandacht heeft. Dat blijkt gewoon niet zo te zijn. Al jaren niet.'

Hoeveel er precies wordt gefraudeerd, hoe systematisch dat gebeurt en wat de totale schade hiervan is voor de samenleving is niet bekend. Maar dat de omvang van fraude in Nederland enorm is, wordt bevestigd door hoogleraar Fraude en Regulering Bob Hoogenboom. 'Het systeem staat wijd open voor fraudeurs. Er is geen terrein te noemen waar géén systematische fraude wordt gepleegd. Fraude heeft onverantwoorde proporties aangenomen. De fraude is zo structureel en veelomvattend dat dit de continuïteit van de sociale voorzieningen aantast en de solidariteit in het stelsel ondergraaft'.³ Hoogenboom maakt deel uit van een werkgroep van ambtenaren, politiem-

sen, wetenschappers en advocaten die zich inzet voor een systematischere aanpak van fraude. De werkgroep probeert mensen bewust te maken van de ernst en omvang van de fraude. Verzekeringsfraude kost de samenleving jaarlijks 1 miljard, faillissementsfraude levert 2 miljard schade op en zorgfraude bedraagt tussen de 2 en 3 miljard. De kans dat fraudeurs worden gepakt is bij al deze fraude 1, hooguit 2 procent.⁴

‘De kans dat je als fraudeur tegen de lamp loopt is haast kleiner dan dat je de loterij wint’, stelt Gesthuizen cynisch vast. Ze ziet hoofdzakelijk drie oorzaken. ‘In de eerste plaats wordt er bij het ontwerpen van systemen onvoldoende over nagedacht dat frauderen te makkelijk wordt gemaakt. We zien dat bij de toeslagen, maar ook bij bijvoorbeeld de persoonsgebonden budgetten, waar kwaadwillenden (zoals malafide tussenpersonen en –bureaus) misbruik van kunnen maken. In de tweede plaats is er bij politie en justitie meer aandacht voor gewelds- en zedenmisdrijven dan voor witteboordencriminaliteit. Dat scoort hoger, de druk op de politie om een overvaller op te pakken of een zedenmisdrijf op te lossen is hoger dan bij misdrijven die van achter een bureau zijn gepleegd. Ten slotte zie ik als belangrijke oorzaak een gebrek aan moraal. Het invoeren van marktwerking in diverse sectoren, liberalisering en het afbreken van sociale voorzieningen dragen bij aan een ieder-voor-zich mentaliteit. ‘Pakken wat je pakken kunt’ of ‘die regels zijn er niet voor mij’. In een samenleving met veel saamhorigheid, zullen meer mensen minder lak hebben aan de regels, en minder behoefte hebben op onrechtmatige wijze de zakken te vullen.’

Frederik Jansen, programmamanager financieel-economische criminaliteit bij de politie, zet zich al jaren in voor een betere aanpak van fraude. Bij de politie ziet Jansen een goede ontwikkeling, omdat er is geïnvesteerd in capaciteit en deskundigheid. Jansen is het echter ook eens met Hoogenboom en Gesthuizen dat een meer integrale aanpak noodzakelijk is: ‘We moeten ook kijken naar preventie, bestuurlijke maatregelen en het opheffen van allerlei fraudegevoelige situaties. Gelukkig begint langzaam het besef te groeien dat velen een rol hebben in de instandhouding van het probleem, en tegelijkertijd in de aanpak daarvan.’ Jansen stelt dat het bij de financieel-economische criminaliteit gaat om het vertrouwen in ons financieel stelsel, maar benadrukt tegelijkertijd dat de gevolgen voor slachtoffers enorm zijn: ‘De menselijke maat is onderbelicht. De sociaal-emotionele impact op slachtoffers van fraude is vergelijkbaar met die van woninginbraken. Het gaat te vaak om de euro’s, en te weinig om de impact op de slachtoffers. Voor mij is het duidelijk dat we meer moeten doen aan de aanpak van financieel-economische criminaliteit. Het gaat er tenslotte om dat misdad niet mag lonen!’

Dat er nog steeds te weinig aandacht is voor de bestrijding van financieel-economische criminaliteit, constateert ook Fleur van Eck, directeur van de Fraudehulpdesk: ‘Er is nog veel te weinig aandacht voor de slachtoffers hiervan en de impact van oplichting/fraude op hun leven. Ook schort het aan internationale samenwerking. En er is namens de overheid geen regisseur of coördinator die acties per

fraudegeval aan elkaar knoopt.’ Aan Fleur van Eck gevraagd wat te doen om de fraudebestrijding naar een hoger plan te tillen, antwoordt zij: ‘Er moet beter worden samengewerkt tussen publieke en private partijen. Overheid en bedrijfsleven hebben hier een gezamenlijk belang. Er moet samenhang komen om het niveau van preventie, tegenhouden en repressie te verhogen. En meer zicht creëren op de aard, omvang en trends in de fraude, in de vorm van een centraal informatiepunt of kennisbank.’

Gesthuizen roemt mensen zoals Frederik Jansen bij de politie en Fleur van Eck bij de Fraudehulpdesk die zich dagelijks inzetten voor slachtoffers van financieel-economische criminaliteit en een betere fraudebestrijding van de grond proberen te krijgen. Waarom maakt Gesthuizen zich zélf eigenlijk zo druk om specifiek deze vorm van criminaliteit? ‘Omdat het onderbelicht is, witteboordencriminaliteit blijft helaas een ondergeschoven kindje. En dat is ronduit ondermijnend voor de rechtsstaat. Oplichting, bedrog en gesjoemel schaden het vertrouwen van mensen in de overheid, het bedrijfsleven en elkaar.’

Gesthuizen noemt het juist van belang voor mensen op hoge posities om zich aan de wet te houden, en om daadwerkelijk op te treden bij niet integer handelen, corruptie of ander crimineel gedrag. ‘Deze mensen hebben een voorbeeldfunctie. Als zij zich niet hoeven te gedragen, waarom moeten jij en ik dat dan wel? Om duidelijk te maken dat we in Nederland niet met twee maten meten, moet hier juist heel snel en adequaat worden opgetreden.’ Toch gebeurt dat niet altijd, volgens Gesthuizen. ‘Wat we bijvoorbeeld zien is dat bij grootschalige fraude met miljoenschade, gepleegd door (veelal) heren op hoge posities, het Openbaar Ministerie ervoor kiest om een schikking aan te bieden. Als iemand daarop ingaat en betaalt, dan vindt er geen strafzaak bij de rechter plaats. Dat kan niet. Ook witteboordencriminelen die de wet overtreden moeten straf krijgen, net als de rest van Nederland. Het meten met twee maten is een vorm van klassenjustitie. Onacceptabel.’

Gesthuizen voegt daar nog aan toe: ‘Zeker in tijden van crisis, waarin fors moet worden bezuinigd, is het onaanvaardbaar wanneer we fraudeurs geen strobreed in de weg leggen. De regering mag mij uitleggen waarom er miljarden worden bezuinigd op zorg, sociale zekerheid en allerlei andere belangrijke zaken en tegelijkertijd oogluikend wordt toegestaan dat de overheid zelf, burgers en bedrijven voor miljarden worden beduvelde. Dat kan niet.’

Meer informatie over het onderwerp ‘fraude’ is te vinden op: www.sp.nl/dossier/fraude.html

1 sp.nl/9zalp

2 sp.nl/9zalpk

3 *NRC Handelsblad*, 25 juni 2013. ‘Fraude heeft onverantwoorde omvang’ ‘Acht miljard fraude, dat is echt te veel’

4 Idem

WERKEN AAN EEN HUMANER VREEMDELINGENBELEID

Tekst: Christel Wiskerke Foto: Bart Maat / Hollandse Hoogte

‘Geen mens is illegaal!’, klinkt het vaak tijdens demonstraties voor een humaner vreemdelingenbeleid. Maar wat is ‘illegaliteit’ en wat betekent het voor de mensen zelf en de Nederlandse maatschappij?

Wanneer wordt gesproken over ‘illegalen’, gaat het eigenlijk over ‘ongedocumenteerden’: mensen die zonder geldig verblijfsdocument in Nederland verkeren en wettelijk gezien terug moeten naar het land van herkomst. Er zijn naar schatting 100.000 ongedocumenteerden¹, die om verschillende redenen naar Nederland zijn gekomen. Bijvoorbeeld om asiel – en daarmee bescherming – te vragen, om te werken, als familielid van migranten of als slachtoffer van mensenhandel. De discussie gaat meestal over de mensen die ooit naar Nederland kwamen als vluchteling. Hun aanvraag voor een verblijfsvergunning is door de Immigratie & Naturalisatiedienst (IND), de rechter of de verantwoordelijke bewindspersoon (momenteel staatssecretaris Fred Teeven, van Veiligheid & Justitie) afgewezen omdat de aanvragers in hun ogen niet aan de voorwaarden hebben voldaan.²

Hoewel ieder mens natuurlijk een onvervreemdbaar bestaansrecht heeft en zijn of haar bestaan in die zin nooit illegaal kan zijn, verblijven mensen zonder rechtmatige status juridisch gezien wel degelijk illegaal in Nederland.

Van uitgeprocedeerde³ vreemdelingen wordt verwacht dat ze na hun afwijzing binnen 28 dagen zelfstandig vertrekken. Wanneer dat niet lukt, kunnen ze maximaal 12 weken in een zogenaamde vrijheidsbeperkende locatie⁴ worden opgevangen, waar verder wordt gewerkt aan terugkeer. Na die periode volgt dakloosheid of vreemdelingendetentie. Dit laatste mag alleen als de overheid voornemens is om de vreemdeling gedwongen uit te zetten, er zicht is op

terugkeer en er geen geschikte alternatieven zijn voor detentie. Met deze eisen wordt in de praktijk slordig omgesprongen.⁵

Een aantal uitgeprocedeerden weigert iedere vorm van medewerking aan terugkeer. Vaak zijn hiervoor begrijpelijke redenen. Zij durven bijvoorbeeld niet terug uit angst voor vervolging, of zijn ziek. Ook komt het voor dat ambassades van de landen van herkomst niet of onvoldoende meewerken aan het terugnemen van hun eigen onderdanen. In zo’n situatie ontstaat een patstelling: de vreemdeling vertrekt niet en de overheid kan hem of haar niet uitzetten.

De tentenkampen die vorig jaar zijn opgezet (waaronder de Amsterdamse Vluchtkerk en het Haagse Vluchthuis) vormen slechts het topje van de ijsberg. Gemeenten kampen immers al jaren met een daklozenprobleem en de daarbij horende humanitaire en openbare ordeproblemen. De afspraak die gemeenten in 2007 bij de invoering van het generaal pardon met de toenmalige regering hebben gemaakt, namelijk dat noodopvang niet meer nodig zou zijn, hebben de problemen niet opgelost. In dit zogenaamde Bestuursakkoord 2007 staat weliswaar dat in de tussentijd zou worden gewerkt aan een beter asiel- en terugkeerbeleid, maar helaas is deze belofte niet ingelost. Nog steeds leven er vreemdelingen noodgedwongen op straat en zijn ze afhankelijk van lokale initiatieven of de politieke kleur van de gemeente. De gemeente Utrecht biedt bijvoorbeeld noodopvang en doorkruist hiermee bewust het rijksbeleid.⁶ Door het ontbreken van opvang verdwijnen vreemdelingen met onbekende bestemming en worden ze vatbaarder voor bijvoorbeeld mensenhandel, prostitutie, illegale tewerkstelling en huisjesmelkerij. Ook (psychisch) zieke vreemdelingen op straat vormen een gevaar voor zichzelf en anderen indien opvang en zorg ontbreken of slecht toegankelijk zijn.⁷

Een deel van de problemen kan worden voorkomen door het asielbeleid te verbeteren. Zo zou het niet zo moeten zijn dat Nederland vreemdelingen terugstuurt naar gebieden waar de veiligheidssituatie nog dusdanig instabiel is dat wekelijks, zo niet dagelijks, doden vallen. Voorbeelden zijn Afghanistan, Irak en Somalië. En er moet veel meer oog zijn voor schrijnende situaties waarin kwetsbare mensen zitten; denk aan de hier gewortelde kinderen of aan zieke vreemdelingen. Uiteindelijk zal er echter altijd een groep mensen blijven die ondanks hun wil om te blijven ons land moeten verlaten. Ook de SP vindt dat in zulke gevallen uitgeprocedeerden terug moeten keren naar het land van herkomst. Bij goede opvang, deugdelijke begeleiding bij vertrek en een toegankelijke medische zorg is het makkelijker voor mensen om te werken aan terugkeer en een toekomst. Lang verblijf op straat en het onthouden van humane opvang leidt juist tot valse hoop en een verminderde motivatie om zelf terug te keren.⁸ Het winnen van het vertrouwen van deze groep kost veel tijd, door de vaak traumatische gebeurtenissen in hun leven. Indien tijdens de begeleiding duidelijk wordt dat, ondanks de wil om terug te keren, terugkeer toch niet mogelijk blijkt kunnen deze vreemdelingen alsnog op grond van het zogenaamde ‘buitenschuld criterium’ een vergunning aanvragen.⁹ Ook kan de staatssecretaris worden gevraagd om gebruik te maken van zijn discretionaire bevoegdheid bij unieke schrijnende omstandigheden.

STRAFBAARSTELLING

Alsof het verbieden van noodopvang nog niet voldoende is, willen de PvdA en de VVD illegaliteit strafbaar stellen. Een ieder die zonder legale verblijfsstatus wordt aangetroffen kan een boete krijgen van maximaal € 3.900 of vervangende hechtenis. Staatssecretaris Teeven denkt dat door deze maatregel de asielinstream zal

Uitgeprocedeerde asielzoekers van wie het tentenkamp op het Malieveld werd ontruimd, hebben hun intrek genomen in een gekraakte kerk in Den Haag.0000000

verminderen en dat mensen uit angst voor een boete snel terug zullen keren, maar zeker weten doet hij het niet.¹⁰ Navraag bij een aantal organisaties in België¹¹, waar illegaal verblijf al een aantal jaar strafbaar is, heeft uitgewezen dat de maatregel niet leidt tot een beperktere asielinstroom of meer vrijwillige terugkeer. Meer mensen zullen met onbekende bestemming vertrekken en vatbaarder zijn voor de criminele wereld. Vreemdelingen zullen zich niet snel meer wenden tot hulpverlenende instanties en medische zorginstellingen als er een straf boven hun hoofd hangt. Er zal bovendien meer geld gestoken moeten worden in onder meer handhaving, opsporing, toename van rechtszaken en de detentie zelf. Geld dat beter kan worden gestoken in deugdelijke opvang en efficiëntere begeleiding bij vertrek.

WELKE INVLOED HEBBEN AFDELINGEN?

Het vreemdelingenbeleid is voornamelijk landelijke wet- en regelgeving, terwijl de directe gevolgen vooral zichtbaar zijn in gemeenten. Er zijn een aantal particuliere initiatieven die nauw samenwerken met gemeente, IND en Dienst Terugkeer & Vertrek. Voorbeelden hiervan zijn Noodopvang te Utrecht, de Pauluskerk te Rotterdam en Medisch Opvangtraject Ongedocumenteerden te Amsterdam. Kijk in je eigen gemeente of er

dergelijke initiatieven lopen en plan een bezoek. Vraag wat ze precies doen, waar ze tegenaan lopen en wat de afdeling voor ze kan betekenen.

Roep je College van B&W op om in strijd met rijksbeleid noodopvang met perspectief te bieden en niet mee te werken aan strafbaarstelling van illegaal verblijf. Dit zal een duidelijk signaal opleveren richting de landelijke PvdA en VVD. Wijs ze op de opvangnota van de SP, waarin de opvangproblematiek en de oplossingen uitgebreid aan de orde komen¹², en wijs op de zorgplicht van gemeenten op grond van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning.¹³

Zelf vreemdelingen opvangen is geen verantwoordelijkheid van de SP. Wel het aanklaarten van de opvangproblematiek om een oplossing af te dwingen.

FINANCIËEL

Opvang kost geld. Geld dat op dit moment voornamelijk wordt verstrekt door overheden, particuliere fondsen of donaties. Ook vanuit de Europese Unie zijn er speciale 'migratiefondsen' opgericht, zoals het Europees vluchtelingenfonds, die voor de periode 2008 – 2013 een bedrag van ruim 4 miljard euro beschikbaar hebben gesteld, waarvan enkele miljoenen voor Nederland.¹⁴ Opvang is echter niet alleen een kostenpost: het levert uiteindelijk ook

geld op. Vanuit opvang kan beter worden gewerkt aan een succesvolle terugkeer. Minder vreemdelingen zullen belanden in de illegale tewerkstelling, criminaliteit en aanverwante malafide praktijken en door het bieden van onderdak bespaar je ook op zorgkosten.

- 1 Ministerie van Veiligheid & Justitie, 'Rapportage Vreemdelingenketen januari – december 2012', p. 32
- 2 Via www.indklantdienstwijzer.nl staan de voorwaarden per verblijfsgrond opgesomd.
- 3 Als zowel de IND, de rechter als de hoogste rechter, de Raad van State, heeft geoordeeld dat niet aan de vergunningvoorwaarden is voldaan.
- 4 Vreemdelingen mogen deze vrijheidsbeperkende locatie (VBL) wel verlaten, maar zijn verplicht binnen de grenzen van de gemeente te blijven waar de VBL is gevestigd. Er geldt een meldplicht.
- 5 'Vreemdelingenbewaring of een lichter middel?', Adviescommissie Vreemdelingenzaken, mei 2013
- 6 www.sndvu.nl
- 7 WODC, 'Illegaal verblijf in Nederland', 2008
- 8 Zo concludeert ook Martijn Stronks, Promovendus afdeling Migratierecht aan de Vrije Universiteit, *Trouw*, 19 maart 2013
- 9 Onlangs is geconcludeerd dat de voorwaarden voor zo'n vergunning onduidelijk zijn. Een vreemdeling komt dan ook niet snel in aanmerking voor een buitenschuldvergunning. Zie ook 'Waar een wil is, maar geen weg', Adviescommissie Vreemdelingenzaken, juni 2013
- 10 "We nemen vaker maatregelen zonder te weten of ze werken", aldus staatssecretaris Teeven in 'Wordt Vervolgd', *Amnesty*, nr. 5, mei 2013.
- 11 VluchtelingenWerk Vlaanderen, Kruispunt Migratie-Integratie, De Foyer, Meeting/ Samenlevingsopbouw
- 12 "Maak werk van menswaardige opvang" is vanaf september 2013 te vinden op www.spnet.nl
- 13 De hoogste rechter in zaken van sociale zekerheid (Centrale Raad van Beroep) heeft in 2012 een aantal keer uitgesproken dat gemeenten de verplichting hebben kwetsbare personen een vangnet te bieden.
- 14 www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/europese-subsidies/europese-migratiefondsen/europees-vluchtelingenfonds

'IN ONS STRAATJE' VEEL VRAAGTEKENS BIJ INZET DRONES DOOR POLITIE

Tekst: Tijmen Lucie Foto: flickr.com/ Ars Electronica

Drones zijn aan een opmars bezig en niet alleen voor militaire doelen in het buitenland. Ook in Nederlandse gemeenten worden deze kleine, onbemande vliegtuigjes met camera's steeds vaker ingezet als opsporingsmiddel door de politie. Waarom is meestal volstrekt onduidelijk.

Op het eerste gezicht lijkt de inzet van drones op Nederlands grondgebied alleen maar voordelen te hebben. De onbemande militaire vliegtuigjes, die zijn voorzien van een camera en die je vanaf de grond kunt besturen, kunnen immers een belangrijk middel zijn bij de bestrijding van criminaliteit. Zo kunnen met beelden vanuit de lucht vluchtauto's live worden gevolgd, inbrekers worden gepakt, wietkwekerijen worden opgespoord of foto's van een plaats delict worden gemaakt. Daarnaast kunnen met drones dijkinspecties worden uitgevoerd of potentiële brandhaarden worden opgespoord. Allemaal zeer waardevol, zou je zeggen.

Toch kun je de nodige vraagtekens bij deze opsporingsmethode stellen. Zo is onduidelijk hoe nauwkeurig kan worden gefilmd en wat er met de camerabeelden gebeurt. Daarbij wordt pas ná de inzet van een drone bekendgemaakt dat het middel is ingezet en dan alleen in de Staatscourant; een medium dat niet bepaald bij iedere Nederlander bekend is. Bij nadere bestudering van deze bekend-

makingen blijkt dat drones de afgelopen jaren op grote schaal zijn ingezet, ten minste op veertig plaatsen verspreid over het hele land. Werd het middel aanvankelijk nog sporadisch gebruikt, in 2012 zijn er maar liefst 81 vluchten op verzoek van de politie door defensie uitgevoerd, die niet meer opleverden dan de ontdekking van enkele hennepkwekerijen. Op sommige locaties, zoals boven Amersfoort, vloog zelfs twintig dagen achter elkaar een drone. Waarom is vaak volstrekt onduidelijk. De toelichting van het gemeentebestuur is in veel gevallen uiterst summier. In Amersfoort bijvoorbeeld, waar de SP-fractie naar aanleiding van een artikel in het Algemeen Dagblad van 18 maart jongstleden vragen stelde over de veelvuldige inzet van drones boven de stad, was de reactie van het college van B en W dat 'dit geschiedde ten behoeve van de opsporing' en 'omdat het opsporingsdoeleinden betrof, is de inzet per definitie heimelijk'.

Critici wijzen er terecht op dat een specifieke wettelijke grondslag voor de

geheime inzet van drones ontbreekt. Minister Opstelten baseert de huidige inzet van drones voor opsporing op de algemene politietoekening in artikel 3 van de Politiewet. Dit nogal vage, bondige wetsartikel is echter nooit voor dit doel geschreven. Daarnaast is de huidige inzet van drones in strijd met artikel 8 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM), dat vereist dat iedere privacy-inbreuk van overheidswege 'expliciet, voldoende toegankelijk en voorzienbaar, met waarborgen tegen misbruik' is vastgelegd in nationale wetgeving. Stichting Privacy First pleit daarom voor een moratorium (opschorting) op het gebruik van drones totdat er sprake is van deugdelijke nationale wetgeving. Volgens jurist Vincent Böhre, die aan deze stichting verbonden is, zouden drones slechts in uitzonderlijke gevallen mogen worden ingezet, zoals bij rampenbestrijding of bij de opsporing van verdachten van zeer ernstige misdrijven, en dient iedere drone voorzien te zijn van een publiekelijk kenbare transponder. Ook Rejo Zenger, van privacyorganisatie Bits of Freedom, eist duidelijkheid: 'Nu er al drones in ontwikkeling zijn die niet groter zijn dan een vingernagel, moet op tafel komen waarvoor de drones worden gebruikt.' Zenger publiceert op zijn weblog regelmatig over drones en onderzoekt waar, waarom en hoe vaak ze in Nederland door de politie worden ingezet.

De SP wil snel wettelijke regulering. Tweede Kamerlid Sharon Gesthuizen stelt dat drones een goede opsporingsmogelijkheid tegen zware criminaliteit kunnen zijn 'maar dit kan niet zonder duidelijk mandaat en goede voorwaarden'.

Meer informatie

www.privacyfirst.nl

<https://rejo.zenger.nl>

SPANNING

LINKSE INSPIRATIE OVER DE GRENS

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP
Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 15, nummer 8, september 2013

LINKSE INSPIRATIE OVER DE GRENS

Afgelopen zomer brachten fractieleider Emile Roemer en partijsecretaris Hans van Heijningen een werkbezoek aan Brazilië en Venezuela. Hans van Heijningen deed voor *Spanning* verslag van hun ontmoetingen en ervaringen in beide landen. Hij constateert dat links er zowel in Brazilië als Venezuela de afgelopen tien jaar in is geslaagd om de ergste armoede aan te pakken. Dat hebben zij onder andere kunnen doen door de VS op zekere afstand te houden. Daarbij is links in Europa in het verleden een belangrijke bondgenoot geweest, constateerden de leiders van Latijns-Amerikaans links. Ondertussen maken zij zich zorgen over de politiek van uitverkoop van links, waar sociaal-democratische partijen in Europa zich naar hun mening schuldig aan maken.

Activist Felipe die nauw betrokken was bij de massale sociale protesten die in juni in Brazilië uitbraken is minder te spreken over de regerende Arbeiderspartij, die in zijn ogen haar oren te veel heeft laten hangen naar het grootkapitaal. Toch denkt hij dat dankzij de sociale protesten de politiek en de maatschappij in Brazilië in positieve zin zullen veranderen. Fractievoorzitter in de Eerste kamer Tiny Kox zet in zijn bijdrage over de begroting van het kabinet voor 2014 uiteen hoe de liberalen en sociaal-democraten uit de crisis denken te komen. Daar waar fractievoorzitter van de VVD Halbe Zijlstra er geen doekjes om windt dat hij de overheid het liefst zo klein mogelijk wil maken ten gunste van private partijen, is fractievoorzitter van de PvdA Diederik Samsom juist opvallend stil, terwijl hij ondertussen akkoord gaat met het strafbaar stellen van illegaliteit, het onderuit halen van de volkshuisvesting, het afbreken van de thuiszorg, het aanschaffen van nieuwe jachtbommenwerpers en het uitverkopen van natuur en cultuur. Kox verwacht dan ook een hete herfst, waarin een toenemend aantal mensen zich zal keren tegen de rampzalige kabinetsplannen.

In de nieuwe rubriek 'Ons Kapitaal', bespreekt Tweede Kamerlid Ronald van Raak telkens een andere grond-

legger van het moderne denken, die een inspiratie kan zijn voor SP'ers. In het eerste deel staat Van Raak stil bij de beroemde filosoof Socrates, die door vragen te stellen mensen zelf liet onderzoeken wat goed voor hen was. Universitair Hoofddocent Internationale Betrekkingen aan de Vrije Universiteit, Bastiaan van Apeldoorn, vindt het positief dat er voorlopig geen internationale militaire interventie in Syrië plaatsvindt en bepleit een breed diplomatiek offensief voor de gruwelijke burgeroorlog, waarin het land inmiddels al ruim twee jaar verkeert. Ook buurland Iran zal daarbij betrokken moeten worden. Financieel onderzoeksjournalist Jesse Frederik, die de nodige aandacht trok met zijn opiniestuk in *de Volkskrant* waarin hij enkele prominente media-economen confronteerde met onhoudbare voorspellingen uit het verleden, geeft in een interview zijn visie op de economische crisis en hoe die in zijn ogen bestreden zou moeten worden.

Europarlementariër Dennis de Jong schetst de stand van zaken op het gebied van de aanpak van belastingontwijking door multinationals. Hij ziet enerzijds hoopvolle ontwikkelingen, zoals het OESO-actieplan, maar constateert anderzijds dat de Nederlandse regering vooralsnog weinig werk maakt van concrete maatregelen. In deel II van Parel van de Parlementaire Geschiedenis staat de Woningwet van 1901 centraal. Dankzij deze wet ging de overheid zich bemoeien met de volkshuisvesting in Nederland, waardoor er langzamerhand een einde kwam aan de erbarmelijke omstandigheden waaronder arbeiders moesten wonen.

Op de achterkant in de rubriek 'In ons straatje' is deze keer aandacht voor de grote risico's die de flexibilisering van de arbeidsmarkt met zich meebrengt. Een recent verschenen rapport van het CBS en TNO laat onder andere zien dat flexwerkers meer gezondheidsproblemen hebben en een hogere werkdruk ervaren.

INHOUD

- 3 **BRAZILIË EN VENEZUELA: VAN ELKAAR LEREN EN ELKAAR INSPIREREN**
- 7 **'VOLGENDE GENERATIES ZULLEN IN EEN COMPLEET ANDER LAND LEVEN'**
- 8 **DE HETE HERFST VAN 2013**
- 11 **ONS KAPITAAL 1**
- 12 **SYRIË: HYPOCRIET WAPENGEKLETER ZAL NIETS OPLOSSEN – TIJD VOOR EEN BREED DIPLOMATIEK OFFENSIEF**
- 14 **'WE MOETEN INVESTEREN IN DUURZAME ENERGIE EN VERZORGINGSTEHUIZEN'**
- 16 **WORDT BELASTINGONTWIJKING NU EINDELIJK AANGEPAKT?**
- 18 **PERELS UIT DE PARLEMENTAIRE GESCHIEDENIS 11**
- 20 **'IN ONS STRAATJE'**

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP

Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 40

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 35

E spanning@sp.nl

Redactie

Tijmen Lucie

Arjan Vliegthart

Tekstredactie

Daniël de Jongh

Redactieraad

Hans van Heijningen

Tiny Kox

Ronald van Raak

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Robert de Klerk

Mark Ofman

Gonnie Sluijs

Foto cover

Corbis / Hollandse Hoogte

BRAZILIË EN VENEZUELA VAN ELKAAR LEREN EN ELKAAR INSPIREREN

Tekst: Hans van Heijningen Foto's: Archief Hans van Heijningen

Afgelopen zomer was ik met Emile Roemer en Brazilië-expert Peter Runhaar acht dagen op werkbezoek in Brazilië (Sao Paulo, Salvador en Brasilia) en daarna nog vier dagen met Emile Roemer in Caracas, Venezuela. Doel van ons bezoek was ons te informeren over de resultaten, tegenslagen en dilemma's van links in beide landen. Van 's ochtends tot 's avonds laat voerden we gesprekken met vertegenwoordigers van links op het niveau van partij en regering. Maar ook met activisten in buurten en bedrijven, drijvende krachten achter sociale en culturele projecten en bewoners van plezierige en minder plezierige volksbuurten. Op de website deden we verslag van ons bezoek¹. In dit artikel vat ik de belangrijkste ervaringen en inzichten samen.

TWEE GEZICHTEN VAN LINKS

Een deel van Latijns-Amerika heeft zich de afgelopen twintig jaar in economisch en sociaal opzicht stormachtig ontwikkeld (landen als Brazilië, Argentinië, Chili, Colombia), een ander deel is er – vooral op grond van historische achterstanden – niet in geslaagd om de kloof met de ontwikkelde wereld te overbruggen (Venezuela, Ecuador, Cuba, Nicaragua en de rest van Midden-Amerika). Absoluut zijn die verschillen overigens niet, omdat er zowel binnen het blok van de 'winnaars' als de 'achterblijvers' grote verschillen bestaan tussen elite en het gewone volk en tussen stadbewoners en bewoners van plattensgebieden. Brazilië, dat zich de afgelopen decennia stormachtig ontwikkeld heeft, is bijvoorbeeld een van de landen waar de verschillen tussen arm en rijk spectaculair groot zijn; slechts zeven landen in de wereld doen het in dat opzicht

Emile Roemer ontmoet oud-president Lula van Brazilië.

slechter. Hoewel de tegenstellingen tussen arm en rijk in Venezuela ook absurd groot zijn, gaat het in dat land om een paar honderd extreem rijke families tegenover volksmassa's voor wie het leven een overlevingsstrijd is. In de ontwikkelde landen van Latijns-Amerika hebben zich min of meer institutionele structuren ontwikkeld die passen binnen het concept van de westerse democratie. Zo is daar sprake van een scheiding tussen uitvoerende, wetgevende en juridische macht, zijn er meerdere politieke partijen die het land meestal in coalitievorm besturen en bestaat er een fysieke en sociale infrastructuur waar burgers in meer of mindere mate op terug kunnen vallen. De meer ontwikkelde landen van Latijns-Amerika doen het qua politieke pluriformiteit, democratische rechten en vrijheid van organisatie door de bank genomen beter dan de minder ontwikkelde landen, waarbinnen de polarisatie doorgaans sterker is en traditioneel het principe van 'de winnaar pakt alles' geldt. In die landen geldt de scheiding der machten minder en zijn de grondrechten van het individu niet altijd goed geborgd.

Links krijgt met andere woorden de partijen en de leiders die bij het land passen. Vanuit die optiek is het niet vreemd dat Lula, van origine metaalarbeider uit Sao Paulo en nationaal befaamd vakbondsleider, via de stembus uitgroeide tot de leider van links in Brazilië en held van het gewone volk. Chávez daarentegen, een nationalistisch gezinde beroepsmilitair, betrad het politieke toneel door in opstand te komen tegen een autoritaire neoliberale regering. Via

politieke strijd werd hij 'de commandant van de Bolivari-aanse revolutie', die voor de armen in Venezuela – zeker na zijn dood – een Jezus Christus-achtig imago kreeg. Wat beide leiders gemeen hebben, is dat zij op grond van hun charisma ver uitstegen boven hun partijen en programma's. Dat sluit aan bij een wereldwijde trend waarin de politiek leider gezien wordt als de belichaming van het politiek programma en de praktische uitwerking daarvan.

ARMOEDEBESTRIJDING

Wat de beide charismatische leiders met elkaar gemeen hebben is hun succesvolle strijd tegen de armoede. In tien jaar tijd wist Lula het aantal extreem armen (minder dan 2 dollar per dag) met 46 miljoen omlaag te krijgen, terwijl 40 procent van de armen naar de lagere middenklasse opklom. Ook Chávez in Venezuela wist twee derde van de (extreem) armen te verheffen, door de inkomsten uit de olie-export ten goede te laten komen aan de volksmassa's in plaats van aan de elite. In Brazilië ging deze ontwikkeling gepaard met een forse groei van de formele werkgelegenheid en de ontwikkeling van een consumptiemarkt, terwijl in Venezuela – waar een meerderheid van de bevolking via de informele sector overleeft – de vooruitgang vooral vorm kreeg door betere huisvesting voor de armen, de bestrijding van het analfabetisme, het toegankelijk maken van onderwijs en gezondheidszorg en het beschikbaar stellen van door de overheid gesubsidieerd voedsel. Waar Brazilië de thuisbasis vormt voor tal van grote spelers op de

wereldmarkt, is Venezuela een land waar 96 procent van de overheidsinkomsten afkomstig is uit de olie-export, zonder dat het over een productieve sector van enige omvang beschikt. Voor beide landen geldt dat de economische verwachtingen voor de komende jaren matig zijn, wat betekent dat de recent gevonden olie- en gasvoorraden een welkome financiële buffer vormen voor mindere tijden.

LINKS: GROEIENDE EENHEID EN DREIGENDE SLEETSHEID

Links in Zuid-Amerika heeft de afgelopen tien jaar de dienst uitgemaakt op het continent. Lula geeft in het gesprek met ons aan dat hij de leiders van linkse partijen in Latijns-Amerika in 1990 uitgenodigd heeft om te spreken over het overnemen van de macht via verkiezingen. Twee jaar daarvoor was hij naar eigen zeggen overtuigd geraakt van deze optie nadat meerdere Latijns-Amerikaanse landen zich hadden weten te onttrekken aan de militaire dictaturen, die de volksbeweging onderdrukten en de politieke leiding van links onthoofd hadden. Lula pakte de uitdaging om te werken aan de eenheid van links in Latijns-Amerika buitengewoon serieus aan, omdat hij ervan overtuigd was dat die eenheid cruciaal was bij het terugdringen van de invloed van de VS op het continent. In dat proces heeft Lula zich als staatsman opgesteld; in plaats van de Braziliaanse belangen door te zetten ging hij behoedzaam om met politieke en economische tegenstellingen tussen de landen en regeringen van Latijns-Amerika. ‘En met succes,’ volgens Lula zelf, ‘want als Latijns-Amerikanen spreken we nu onderling in alle vrijheid en in alle openheid over onze aangelegenheden, terwijl de VS in de wachtkamer zit. Wie de geschiedenis van ons continent een beetje kent, begrijpt dat dit een historische doorbraak is.’

Lula en Brazilië vormden het begin van een linkse lente, die zich met uitzondering van Colombia over het hele continent doorzette. Daardoor zijn er in de strijd tegen de armoede grote stappen vooruit gezet, zelfs zo groot dat de structuur van de samenleving in een aantal landen ingrijpend veranderd is. ‘Degene die nu een huis heeft, spaart voor een auto; wie een auto heeft, accepteert het niet dat hij dagelijks urenlang in de file staat; wie kan studeren, wil de bus kunnen betalen en de kans krijgen om zich te ontwikkelen; en wie ontwikkeld is, accepteert niet dat er op overheidsniveau sprake is van corruptie, bureaucratie en inefficiëntie. De afgelopen maanden zijn er in Brazilië miljoenen mensen – vooral mensen uit de middenklasse – de straat op gegaan om te protesteren. Dat zijn onze mensen’, aldus Lula.

Ook in Venezuela, waar Chávez een succesvolle revolutie ten behoeve van de armen lanceerde, staat het draagvlak voor het proces van omvorming onder druk. Wat de ontwikkelingen in Brazilië en Venezuela laten zien, is dat het krediet dat links heeft opgebouwd door de armoede succesvol te bestrijden, niet overschat moet worden. Er dienen zich in de woorden van Lula nieuwe paradigma’s aan, nieuwe uitdagingen die voortkomen uit een samenleving die ingrijpend aan het veranderen is. Valter Pomar, die een centrale rol speelt in het Foro de Sao Paulo – een platform voor discussie en uitwisseling voor Latijns-Amerikaans links – legt zonder omhalen de vinger op de zere plek: ‘Links in Brazilië is sleets geworden door de band met de sociale bewegingen te verwaarlozen, de achterban is

verouderd, en het politieke debat en de cultuur binnen links zijn armoedig.’ Op de openingscampagne voor de verkiezing van de voorzitter van de Arbeiderspartij (PT) half augustus in de hoofdstad Brasilia, wint ook Lula er geen doekjes om. ‘De straat was en is van ons,’ zegt hij, ‘en de dag waarop dat niet meer zo is, verdwijnt het bestaansrecht van onze partij. Het is de plicht van al onze militanten om het gesprek aan te gaan met degenen die nu demonstreren en ons met hen te verbinden om de noodzakelijke maatschappelijke hervormingen de komende jaren door te kunnen voeren.’ Ook María Rivas, medewerkster van de afdeling Europa van Buitenlandse Zaken van Venezuela, bevestigt de noodzaak om maatschappelijk en politiek stappen vooruit te maken om de steun voor het revolutionaire proces te versterken. ‘Het aanpakken van de corruptie die tot in de haarvaten van de samenleving is doorgedrongen, het veranderen van de mentaliteit van ‘ja’ zeggen en ‘nee’ doen en het aanpakken van de criminaliteit en onveiligheid, dat zijn de zaken waar het hier om gaat. Als we op die vlakken de komende periode geen resultaten boeken, zie ik de toekomst van ons land somber in.’

BELANG VAN UITWISSELING EN SAMENWERKING

Zowel in Brazilië als in Venezuela geldt dat vertegenwoordigers van links niet zozeer bereid zijn het gesprek met de SP-delegatie aan te gaan, maar dat ze blij zijn met onze komst. Lula, Valter Pomar, Wellington Dias (leider van de PT-fractie in de Braziliaanse Senaat), maar ook de Venezolaanse minister Eduardo Samán en Ana Elisa Osorio van de Socialistische Partij van Venezuela (PSUV) benadrukken het politiek belang van communicatie en samenwerking tussen links in Latijns-Amerika en Europa. Uit het verloop van de gesprekken maak ik op dat de belangstelling voor links in Europa niet uit de lucht komt vallen. Bij het lezen van de slotverklaring van het Foro de Sao Paulo, dat begin augustus bijeenkwam, valt het kwartje. Het versterken van de relaties met links in Europa wordt als een van de belangrijkste kortetermijnprioriteiten genoemd. ‘Links in Europa,’ relativeert Lula, ‘waar hebben we het dan in godsnaam over? Met respect voor de regeringsdeelname van links in Noorwegen, jullie inspanningen in Nederland, Syriza in Griekenland... links laat het toch volstrekt afweten in Europa. Terwijl datzelfde links in Europa voor ons heel belangrijk is geweest in de tijd dat we vchten om de regeringsmacht in handen te krijgen. Maar de afgelopen tien jaar hebben we gezien dat de sociaaldemocratie in Europa overgelopen is naar het kamp van de neoliberalen. Dat is voor ons een probleem, niet in de laatste plaats omdat Europa traditioneel een matigende rol speelde in controverses tussen de VS en Latijns-Amerika. Naast versterking van onze relaties met Azië en Afrika vinden we het belangrijk om nieuwe relaties met Europa op te bouwen. Wat mij betreft ligt het erg voor de hand dat jullie de komende tijd aanwezig zijn bij de bijeenkomsten van het Foro de Sao Paulo, net zo goed als wij aanwezig zijn bij bijeenkomsten van de Europese Linkspartij, contacten onderhouden met de linkse fractie in het Europees Parlement en onze bilaterale contacten met linkse partijen versterken. Enrique en Soriano, medewerkers van het Wetenschappelijk Bureau van de PT, geven later aan dat hun partij qua internationale oriëntatie nooit eenkennig is geweest, geen deel uitmaakt van één specifiek internatio-

Emile Roemer en Hans van Heijningen in gesprek met de Venezolaanse minister Eduardo Samán.

naal blok en hecht aan goede contacten met links, sociaal-democraten en groenen.

Wellington Dias, voorzitter van de PT in de Braziliaanse Senaat, voegt nog een argument toe aan het belang van internationale uitwisseling. 'De wereld is stormachtig in ontwikkeling, nieuwe communicatiemiddelen ontstaan naast traditionele media, en wie er niet in slaagt om zich met de nieuwe generatie te verbinden, mist de aansluiting met de toekomst. Vanuit de PT hebben we de twintig- en dertigjarigen aan ons weten te binden, maar blijven we daar ook de komende tijd in slagen? Ik ben ervan overtuigd dat we veel te winnen hebben bij het uitwisselen van ervaringen hoe jongeren bij de politiek te betrekken.'

SUCCESSVOL BESTUREN: DILEMMA'S

Cruciaal voor de toekomst van links – niet alleen in Latijns-Amerika maar ook in Europa – is haar band met het volk, niet alleen met de armen en gemarginaliseerden maar ook met de middenklasse. Het buurten in de buurt, de verbinding van linkse partijen met sociale bewegingen, het bevorderen van bewoners- en arbeidersparticipatie in het bestuur, het zijn basiselementen binnen de linkse politiek.

Op het vlak van onderwijs en vooral het beroepsonderwijs – in relatie tot het bevorderen van economische activiteit en het scheppen van werkgelegenheid – valt er zowel in Brazilië als in Venezuela nog een wereld te winnen. Linkse politiek zal namelijk nergens toe leiden wanneer ze er niet

in slaagt om armen productief te maken en te veranderen in burgers die de verantwoordelijkheid nemen om hun eigen leven en dat van hun gemeenschap te veranderen. Vooral in Venezuela doet zich in dat opzicht een reëel probleem voor. Via cliëntelisme zijn de levensomstandigheden van miljoenen armen ingrijpend verbeterd, zonder dat dit over de hele linie geleid heeft tot een activering en bewustzijnsverandering bij de bevolking. De zorg en het onderhoud van voorzieningen laten op te veel plaatsen te wensen over, de criminaliteit is sterk toegenomen en in te veel wijken zijn het niet de bewonerscomités maar is het de politie die moet voorkomen dat drugshandelaren en ander tuig er de dienst uitmaken. Het op gang brengen van economische bedrijvigheid in die wijken is vanuit het oogpunt van leefbaarheid belangrijk, maar gebeurt maar op heel bescheiden schaal. Edgardo Lander, Venezolaans onderzoeker en verbonden aan het *Transnational Institute* in Amsterdam, wijst in dit verband op een hardnekkig probleem. 'In landen die over grote olie- of mineraleninkomsten beschikken, zie je een consumptie-economie ontstaan die haaks staat op de voorwaarden die je nodig hebt om de productie en export op gang te brengen. De *Dutch disease* noemen we dat in de economie, omdat Nederland ook lange tijd last heeft gehad van economische stagnatie die samenhang met de enorme aardgasinkomsten.'

Een ander fenomeen waar het linkse bestuur in Brazilië en Venezuela het moeilijk mee heeft, is de criminaliteit. Ondanks het feit dat de levensomstandigheden van de armen in beide landen het afgelopen decennium sterk verbeterd zijn, is de criminaliteit enorm gestegen. Het terugdringen daarvan is een gecompliceerde zaak. Een juiste balans tussen preventie, kansen bieden en repressie is makkelijker gezegd dan gedaan. De samenwerking tussen bewonerscomités en politie – mits toegewijd en niet corrupt – is daarbij onmisbaar. Wanneer het niet lukt om de komende jaren orde op zaken te stellen in de Braziliaanse favela's en de wildwestwijken van Caracas, zal de roep om een sterke man waarschijnlijk groter worden, met alle politieke risico's van dien.

Tot slot een geruststelling voor diegenen die bang zijn dat het internationaal kapitaal zijn biezen pakt als links aan de macht komt. In Sao Paulo spraken we bij de Nederlandse consul met vertegenwoordigers van de drie grootste Nederlandse banken en van enkele bedrijven. De aanwezigen blijken redelijk positief over het sociaaleconomische beleid van de Braziliaanse overheid. Hans Mulder, vertegenwoordiger van de Kamer van Koophandel in Sao Paulo, geeft aan optimistisch te zijn over de toekomstperspectieven van het land. 'De combinatie van armoedebestrijding en inkomensnivellering maakt dat de koopkracht beduidend stijgt, waardoor de economische groei de komende tientallen jaren nieuwe impulsen krijgt.'

Hoewel je op moet passen met het klakkeloos overnemen van macro-economische lessen uit een land als Brazilië, zou het zomaar kunnen dat links het bedrijfsleven en Nederland op dit moment meer te bieden heeft dan de VVD en de PvdA met hun armzalige, monetair-fundamentalistische afbraakbeleid.

1 sp.nl/dossier/emile_roemer_in_brazili.html

'VOLGENDE GENERATIES ZULLEN IN EEN COMPLEET ANDER LAND LEVEN'

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Semilla Luz / flickr.com CC-BY

Afgelopen zomer was ik op vakantie in Brazilië, toen ik in Rio de Janeiro Felipe¹ ontmoette. Hij is nauw betrokken geweest bij de massale sociale protesten in verschillende Braziliaanse steden die in juni het wereldnieuws haalden. Hij is kritisch over de regerende Arbeiderspartij (PT), maar heeft goede hoop dat Brazilië dankzij de sociale protesten zal veranderen.

Felipe, kun je iets over jezelf vertellen? Waar kom je vandaan, wat is je leeftijd, je opleiding, je ideologie?

'Ik ben 22 jaar en geboren en getogen in Rio de Janeiro. Ik heb net mijn studie sociologie afgerond. Lange tijd zag ik mezelf als een communist, maar vanwege de recente ervaringen in Rio bestrijd ik alle vormen van autoriteit, zelfs de communistische.'

Wat waren de oorzaken voor de demonstraties die Brazilië in juni in hun greep hielden?

'Het begon met lokale protesten, uit ontevredenheid over de prijs en kwaliteit van het openbaar vervoer. Het werd pas massaal toen de politie excessief geweld ging gebruiken tijdens de eerste demonstraties. Geweld dat nog steeds toeneemt, vooral in de favela's (Braziliaanse sloppenwijken –red.), waar burgers worden vermoord. Al in 2006 werd er een comité (MPL) opgericht om actie te voeren tegen de almaar toenemende prijzen in het openbaar vervoer. Een campagne die vanaf 2011 intensiever werd. Maar de situatie is nu veranderd, want de eisen beperken zich niet langer tot een goed en voor iedereen toegankelijk openbaar vervoer. Er zijn steeds meer mensen die een maatschappij willen met vrijheid, autonomie en gelijke kansen voor iedereen.'

Brazilië heeft geen geschiedenis van sociale protesten. Hoe komt het dat

Demonstrant houdt spandoek omhoog met de leus: 'Wij zijn de toekomst van Brazilië.'

plotseling honderduizenden mensen de straat op gingen?

'Het punt is dat de berichtgeving hier gemanipuleerd wordt door de massamedia, die in handen zijn van enkele machtige, zeer rijke families. Het is een misvatting dat er in Brazilië nooit sociale protesten zijn geweest, want ons land kent juist een lange traditie van demonstraties en opstanden. Radicale sociale bewegingen zijn hier echter altijd met harde hand onderdrukt en de middenklasse ging de straat niet op. Dat laatste gebeurt nu wel en dat is precies wat de autoriteiten zenuwachtig maakt. De regering komt voortdurend met nieuwe maatregelen om de demonstraties tegen te houden en de 'leiders' op te pakken. Dit is echter zinloos, want we hebben geen leiders. Dat is onze kracht.'

Op welke manier zijn jullie geïnspireerd door de protesten in Turkije en het Midden-Oosten?

'Wat je ziet is dat overal ter wereld het geloof doordringt dat je door sociale strijd dingen kunt veranderen. Sociale media spelen daar een belangrijke rol bij. Nieuwe mogelijkheden en idealen dienen zich aan. Om die na te streven

komt de jeugd nu op verschillende plekken in de wereld in opstand.'

Wat vind je van de regerende Arbeiderspartij (PT)?

'Toen Lula (president van Brazilië van 2003 tot 2011 –red.) in 2002 door het volk werd gekozen, was er de hoop dat hij het neoliberale beleid van de belangrijkste rechtse partij PSDB zou stoppen. Hij werd echter ook gekozen met behulp van de grote bedrijven en banken die hem in zijn verkiezingscampagnes in 1989, 1994 en 1998 nog hadden tegengewerkt. Een sterke en progressieve beweging is in Brazilië dan ook praktisch onmogelijk, omdat je altijd te maken hebt met machtige bankiers, en vakbonden die vooral goed zijn voor zichzelf en grootgrondbezitters. Afgezien van enkele sociale programma's als het hulpprogramma voor arme families *Bolsa Familia* heeft de PT te weinig bereikt.

In economisch opzicht gaat het erg goed met Brazilië, maar helaas profiteren daar vooral de rijken van. Ongeveer 50 procent van ons bbp verdwijnt naar het buitenland om schulden af te lossen, daar hoor ik niemand over. Om deze onrechtvaardige schulden te betalen maken we ons ecologisch systeem kapot, worden de grote steden 'schoongeveegd' en worden mensen vermoord. En tegelijkertijd blijft de regering maar zeggen dat er geen geld is voor onderwijs en gezondheidszorg.'

Laatste vraag, denk je dat de samenleving door de protesten zal veranderen?

'Ja, volgende generaties zullen in een compleet ander land leven. Het belangrijkste is dat mensen na drie decennia weer meer geïnteresseerd zijn in politiek, op universiteiten en op de werkvloer met elkaar discussiëren over politieke kwesties en de straat opgaan om hun eisen kracht bij te zetten. We zijn politiek volwassen geworden.'

¹ Op verzoek van de geïnterviewde is zijn naam veranderd.

De verhoudingen zijn duidelijk: Halbe Zijlstra (r) bepaalt wat er gebeurt.

DE HETE HERFST VAN 2013

Tekst: Tiny Kox

Het VVD-PvdA-kabinet heeft zijn kaarten voor komend jaar op tafel gelegd. De begroting laat zien hoe liberalen en sociaaldemocraten uit de crisis denken te komen. VVD-fractievoorzitter Zijlstra onthulde in de afgelopen maanden waar het volgens hem met ons land naartoe moet. Zijn PvdA-collega Samsom hield zijn grote verhaal al veel eerder, voor de Kamerverkiezingen van vorig jaar. Hij is sindsdien juist erg zwijgzaam. Een blik op beide steunberen van Rutte II.

HET EERLIJKE VERHAAL VAN HALBE ZIJLSTRA

VVD-voorman Halbe Zijlstra windt er al geruime tijd geen doekjes meer om. De karrenvracht aan bezuinigingen die vóór Prinsjesdag uitlekte en nu in de begroting van 2014 vastligt, heeft voor de liberale leider niet zozeer een economische maar vooral een ideologische oorzaak. Zijlstra wil zoveel als het maar mogelijk is, gebruik maken van de huidige financiële, economische en morele crisis om zijn liberale toekomstbeeld tot werkelijkheid te maken. Weg is het verhaal dat bezuinigingen 'moeten van Brussel'. Weg met doemverhalen over staatsschuld en begrotingstekort. De liberale essentie ligt elders.

Wie de recente uitspraken van Zijlstra doorneemt, ziet de aap uit de mouw komen. Als het aan de liberalen ligt, bezuinigen we vooral om daarmee de vermaledijde

overheid een kopje kleiner te maken en de vrijheid voor private partijen drastisch te vergroten. Want de overheid is voor liberalen als Zijlstra – geheel in lijn met denkers als Milton Friedman – de hoofdvijand van de vrijheid, de particuliere vrijheid. De overheid vernietigt met haar 'afgedwongen solidariteit' de 'echte solidariteit uit welwillendheid', aldus de liberale voorman. Minder overheid, meer markt, dat is het Utopia dat Zijlstra's stip aan de horizon vormt. Ook daar is hij een trouwe, wellicht ietwat vulgaire volgeling van Friedman. Die verwoordde zijn ideeën in zijn bestseller 'Aan ons de keus' uit 1980 als volgt: 'Economische vrijheid is een essentiële voorwaarde voor politieke vrijheid. Door mensen in staat te stellen zonder enige dwang of overheidsbemoeienis met elkaar samen te werken, krimpt het gebied waarover politieke macht wordt uitgeoefend automatisch in. Bovendien vormt de vrije-markteconomie door verspreiding van macht een tegenwicht tegen iedere politieke machtsvorming. Economische en politieke macht in dezelfde handen leggen is vragen om dictatuur.'

Een kleinere overheid is de essentiële voorwaarde voor een grotere particuliere vrijheid – en dat is waar de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie sinds jaar en dag voor staat. Ook daar is Zijlstra duidelijk over. Hij roemt de paarse jaren van de liberalen, toen zij erin slaagden om de overheid voor het eerst sinds tijden stelselmatig te verklei-

nen via deregulering, liberalisering en privatisering. Dat gebeurde in bondgenootschap met de PvdA, onder de Bolkesteinse conditie: 'zij de premier, wij het beleid'. Ook in de post-paarse periode is de VVD zich blijven inzetten voor afbouw van de overheid en opening van voormalige delen van het publieke domein voor de marktkrachten. En nu de liberalen niet alleen het beleid maar ook de premier hebben, ziet Zijlstra de kans schoon om stevig door te drukken. In tegenstelling tot Paars I en II is de PvdA nu junior partner in de regering. En kennelijk zo dol op mogen meedoen dat de vraag waarheen dat meedoen leidt, minder relevant lijkt voor de van hun geloof gevallen sociaaldemocraten. De eerste crisis die Rutte II moest doorstaan was het vinden van een oplossing voor het liberale veto op de invoering van een inkomensafhankelijke premie in de zorgverzekering. Daarna kwamen de liberale wensen om de sociale woningbouw te ontmantelen en de zorg verder aan marktwerking te onderwerpen. Het viel de liberalen op hoe gemakkelijk de sociaaldemocraten onder leiding van Samsom bereid waren te buigen, zeker als de liberalen ook zaken bleken te kunnen doen met het CDA en D66. Dat, gekoppeld aan de constatering van het Centraal Planbureau dat de inhoud van het regeerakkoord veel meer het liberale dan het sociaaldemocratische programma weerspiegelt, moet Zijlstra hebben doen denken dat onder dit kabinet nog veel meer zaken kunnen worden hervormd of gekortwiek. Dit is hét moment, lijkt de liberale voorman te beseffen. Hij wil een einde aan het 'opgeblazen' systeem waarin de verzorgingsstaat ontaard is. En dus is hij blij dat de invoering van een verhuurderheffing nu al leidt tot minder sociale woningbouw en dat de AWBZ op de schop gaat en alleen nog die mensen die zonder overheidshulp het niet redden om de gevolgen van ziekte, handicap of ouderdom te overleven, een handje te helpen.

Zo wordt ook de zorg tot een markt en zal de vrijheid om wel of niet te kopen ons allen gelukkiger maken. Zijlstra zegt er bezwerend bij dat de VVD van nu geen pleitbezorger van de nachtwerkerstaat is. Maar wie zijn woorden weegt, weet dat het Utopia van de VVD er kil en karig uitziet voor wat het publieke domein betreft: 'De overheid moet alleen handelen wanneer bepaalde producten of diensten van algemeen belang binnen de samenleving niet zelfstandig tot stand komen, of wanneer de vrijheid van individuen door het noodlot of door anderen wordt geschaad.' Als Zijlstra dan gaat opsommen wat ook volgens hem tot het publieke domein zou moeten blijven behoren, volstaan de vingers van één hand. Hij noemt vijf verplichtingen waar de overheid niet zou kunnen terugtreden: defensie en politie; infrastructuur; basis- en voortgezet onderwijs; basiszorg en bijstand; bestrijding van criminaliteit en milieuvervuiling. Wat niet tot deze vijf terreinen behoort, zal dus volgens Zijlstra – onder omstandigheden – in aanmerking moeten komen voor privatisering en liberalisering.

HET ONTLUISTERENDE VERHAAL VAN DIEDERIK SAMSOM

Waarschijnlijk kan er – vanuit sociaal oogpunt – slechts één conclusie mogelijk zijn: het Nederlandse liberalisme verwordt van kwaad tot erger. En daarom blijft het een

schande dat Diederik Samsom zijn – en onze – kiezers in de steek heeft gelaten toen hij vorig jaar daags na de Tweede Kamerverkiezingen de oversteek naar de VVD maakte en alles vergat wat hij voordien aan het Nederlandse electoraat had beloofd. Nu weet hij slechts één frase voortdurend te herhalen, hoe onwaarachtig die ook is: hij heeft niets beloofd aan de kiezer. Gezien de opiniepeilingen is hijzelf zowat de enige die deze holle uitvlucht nog pikt.

Waar Zijlstra duidelijk is, duikt Samsom weg. Zijn enige verweer is dat het zonder deelname van zijn sociaaldemocraten allemaal nog veel erger zou worden. Wat een gotspe om zo het strafbaar stellen van illegaliteit, het onderuit-halen van de sociale volkshuisvesting, het afbreken van de thuiszorg, het aanschaffen van nieuwe jachtbommenwerpers en het uitverkopen van de cultuur en de natuur goed te praten.

Vóór de verkiezingen hebben we kennelijk één ding goed gezien en één ding over het hoofd gezien. We wisten dat de liberalen de crisis wilden gebruiken om grote stappen richting hun liberale Utopia te zetten. In de aanloop naar de Kamerverkiezingen hebben we keer op keer gewezen op de tegenstelling tussen liberaal en sociaal in het huidige tijdsgewricht. Dat blijkt nu eens te meer. Met een liberale premier in het Torentje zijn sociale maatregelen van het kabinet ver te zoeken. Snijden in de publieke sector, lonen aan banden, een overheid die de handen aftrekt van de samenleving. Wat Rutte toen beloofde zal Zijlstra nu helpen verwezenlijken, althans daar zet de VVD nu vol op in.

Wat we vorig jaar wellicht met zijn allen over het hoofd zagen, was de ongekende buigzaamheid van de man die uit het juiste hout gesneden leek, Diederik Samsom. Gepokt en gemazeld in het actiewezen, dapper op de barricaden tegen hen die de wereld in de uitverkoop wilden doen, op het juiste moment in het gat gesprongen dat door een langdurige leiderschapscrisis in de PvdA was ontstaan. In de verkiezingscampagne hebben we geprobeerd zoveel mogelijk schouder aan schouder met hem op te treden – inclusief ons aanbod om tot een linkse lijstverbinding te komen – om aan de kiezers te kunnen tonen dat er een alternatief was voor het 'rechtse rotbeleid' van Rutte I. En de kiezers leken het te geloven: SP en PvdA zouden rechts nooit aan een meerderheid helpen. En zodoende het linkse motorblok vormen van een regering die de weg naar een beter en socialer Nederland zou inzetten. We weten hoe het gelopen is. De linkse retoriek van Samsom was zo overtuigend dat velen die eerst voornemens waren om op de SP als hoeder van de verzorgingsstaat te stemmen, uiteindelijk toch het kruisje bij de PvdA zetten. Dat was toch immers de partij met meer bestuurlijke ervaring en dus wellicht betere kansen om een centrumlinks kabinet bij elkaar te krijgen. Overstappen was voor veel kiezers niet moeilijk. Beide partijen waren immers op hoofdlijnen gelijkgestemd, dus een stem op de één of op de ander leek geen wezenlijk verschil te maken. Zo had ook Rutte keer op keer beweerd: SP en PvdA – dat was lood om oud ijzer.

Dus niet. En hij wist het, had voor de verkiezingen ook al daarover gesproken met Samsom – in het geheim wel te verstaan. En daarom kon Samsom daags na de verkiezingen

Foto: Sander van Oorprong

Een hete herfst is op komst: 'Niet alleen de PvdA-kiezers zien het niet meer zitten met dit kabinet.'

gen als een blad aan de boom draaien en in recordtijd een kabinet met de liberalen in elkaar spijkeren, waarin de liberalen zowel de premier als het beleid kregen en Samsom de hoop op enig moment Rutte te kunnen opvolgen. Ook in de politiek heeft het marktdenken een indrukwekkende opmars gemaakt.

De vraag ligt nu op tafel of de PvdA aan de liberale ombouw van de samenleving steun zal blijven geven en daarmee feitelijk definitief een van de kamers van het liberale huis betreft. Of dat er, zelfs voor superflexibele sociaaldemocraten, een grens aan het buigen kan komen en dan het barsten maar moet plaatsvinden. De Miljoenennota levert een vloedgolf aan argumenten voor sociaaldemocraten om te zeggen: dit pikken we niet langer!

De kopstukken van de PvdA lijken zich helaas te hebben vastgelegd op het voortzetten van hun verbintenis met de liberalen. Dat peilingen aangeven hoezeer hun kiezers zich in de steek gelaten voelen, sterkt hen kennelijk in de drang om niet naar hen te luisteren maar verbeterd voort te gaan op het na 12 september 2012 ingeslagen pad, in de hoop dat de tijd deze diepe wond in het kiezersvertrouwen zal helen. De kiezers van de sociaaldemocraten staan echter nog steeds dicht bij onze opvattingen hoe we het beste uit deze crisis kunnen komen en hoe we een menselijk en sociaal Nederland niet duurzaam uit het zicht hoeven te verliezen.

Daarom lijkt het zaak om nu vooral bruggen naar hen te slaan. Dat kan heel goed door in Tweede en Eerste Kamer te laten zien dat wij ons woord wél houden en ons best doen om asociale plannen van het kabinet tegen te houden. De kansen lijken aanwezig. Door vanaf het begin blind te zijn voor het ontbreken van voldoende steun in de Eerste Kamer en daarna af te zien van het zoeken naar bredere meerderheden in de Tweede Kamer, lijkt het kabinet zich nu op allerlei beleidswegen klem te rijden. De pensioenen, de thuiszorg, de kindregelingen, de studiefinanciering,

allemaal potentiële ongelukken die op het kabinet liggen te wachten. Niet alleen de PvdA-kiezers zien het niet meer zitten met het kabinet. Ook de liberale achterban moppert steeds harder en loopt weg naar de PVV, omdat die partij samenwerking met de PvdA resoluut weigert.

Dan komt er ook nog een hopelijk indrukwekkende mobilisatie van de maatschappelijke onvrede op 30 november, als de vakbond zijn boosheid laat blijken. Dat is kort voor het moment dat beide Kamers van de Staten-Generaal een eindoordeel over de kabinetsplannen voor 2014 vellen. Alle ingrediënten voor een Hete Herfst lijken daarmee op tafel te liggen.

WAAR IS 'HET EERLIJKE VERHAAL' GEBLEVEN?

In de verkiezingscampagne een jaar geleden zette PvdA-voorman Samsom voortdurend zijn 'eerlijke verhaal' tegenover het 'rechtse rotbeleid' van VVD premier Rutte. Een jaar later is er van dat verhaal niets meer te vinden. In de Troonrede wordt het einde van de verzorgingsstaat aangekondigd. De laagste inkomens leveren in en de werkloosheid wordt alleen maar hoger. De koning moet van het kabinet zeggen dat de overheid kleiner wordt en de sociale zekerheid 'moderner'. Dat wil zeggen: mensen moeten meer zelf doen, de WW wordt korter, de ouderen krijgen minder en de kinderbijslag gaat omlaag. Waar Samsom het een jaar geleden Rutte nog aanwreef dat hij 'de economie kapotbezuigde', zegt hij nu met Rutte dat 'we geen geld kunnen uitgeven dat we niet hebben' – en stemt in met nog eens 6 miljard aan bezuinigingen, bovenop de 52 miljard die eerder al weggесneden is. De reuzendraai die de PvdA met de JSF-aankoop maakt, stuit op een geweldige aversie bij de eigen achterban. Daar vraagt men zich af hoe men zoveel ongeloofwaardigheid bij de aanstaande gemeenteraadsverkiezingen kan wegpoetsen. Als dat niet lukt, belandt Samsoms partij in maart volgend jaar in heel zwaar weer.

SOCRATES. POLITIEK ALS VERLOSKUNDE

Tekst: Ronald van Raak Afbeelding: Catharine Lorillard Wolfe Collection, Wolfe Fund, 1931 CC-BY

‘Mijn verloskunde voldoet aan alle gebruikelijke kenmerken, behalve dat ik die beoefen op mannen in plaats van vrouwen, en toezie op de bevalling van hun geest, niet van hun lichaam. En de grootste bijzonderheid van ‘mijn’ vaardigheid is het vermogen om elke denkbare test te doen om te bezien of de mentale nakomelingen van de jongeman fout en een illusie zijn of levensvatbaar en waar. Deze eigenschap deel ik met vroedvrouwen: ikzelf draag geen vruchten van wijsheid.’

De dood van Socrates, schilderij van Jacques-Louis Davids (1787).

Deze woorden van Socrates komen uit de *Theaetetus*, rond 386 voor Christus geschreven door zijn leerling Plato. Socrates vergeleek zichzelf met zijn moeder, die vroedvrouw was. Vrouwen stonden in het oude Athene in bijzonder laag aanzien. Door de vergelijking met een vrouw verlaagde Socrates zichzelf, maakte hij zich in de ogen van zijn stadgenoten belachelijk – meer nog dan met zijn opmerking dat hij zelf geen wijsheid bezat.

Athene was in de tijd van Socrates een ‘democratie’ – de eerste en de enige in de wereld. Elke burger had een stem in het bestuur. Maar vrouwen waren geen ‘burgers’, evenmin als slaven, boeren of mensen van buiten (‘barbaren’). Ook in de burgerij was een hiërarchie, die overging van vader op zoon. De Atheners hadden een ‘organisch’ idee van de samenleving, een wereldbeeld dat de meeste mensen in het grootste deel van de wereld nog steeds hebben.

Het hoofd is anders dan het hart, de handen hebben een andere taak dan de voeten. Elk orgaan heeft zijn eigen functie en zijn eigen plaats, denken met je hart of lopen op je handen is onzinnig en ongezond. In een organische opvatting van de wereld heeft ook ieder mens een eigen functie en een eigen plaats in de samenleving. Vrouwen en slaven, boeren en ambachtslieden, burgers en

bestuurders, allen hebben de maatschappelijke positie die hen van nature zou toekomen.

Socrates had een afkeer van de Atheense democratie, waarin alle burgers bijeenkwamen in een volksvergadering. Hier kreeg de elite altijd haar zin. De machthebbers huurden gewiekste retorici in, die de bevolking met bevlogen, maar onjuiste redeneringen aan hun kant wisten te krijgen. Socrates weigerde de autoriteit van die machthebbers te aanvaarden. Volgens de filosoof moesten burgers niet vertrouwen op de woorden van anderen, maar zelf de waarheid zien te achterhalen.

Die waarheid leerde je alleen als je alle vooroordelen opzij durfde te zetten en je jezelf volledig leerde kennen. Socrates ging de markt op, waar hij jonge mannen aanklampte, zoals Theaetetus, die hij eindeloos vragen stelde. Elke antwoord dat zij gaven kreeg een tegenvraag, elk argument dat zij bedachten werd door hem weerlegd – tot vervelens toe. Totdat de burgers conclusies trokken die hij niet meer kon weerleggen (de ‘test’ van Socrates) en zij zelf waren bevallen van de waarheid.

Maar die waarheden bleken lang niet altijd te verenigen met de belangen van de elite: Socrates werd beschuldigd van het vergiften van de jeugd

en veroordeeld tot het drinken van de gifbeker. De machthebbers waren niet alleen bang voor de conclusies die burgers trokken, maar vooral het feit dat elke burger in staat zou zijn om dat zélf te doen. Daarmee zouden zij de ‘natuurlijke’ orde tussen mensen en de ‘natuurlijke’ harmonie in de samenleving doorbreken.

En daar is het ons nou precies om te doen. Socrates was geen moderne socialist: vrouwen en slaven, boeren en ‘barbaren’, hij zou ze nooit op gelijke hoogte hebben gesteld met de vrije burgers. Maar met zijn optreden doorbrak hij toch het organische denken over de ongelijkheid van de mens. De verhoudingen in de samenleving liggen niet vast, maar kunnen veranderen. Het zijn niet de machthebbers, maar de burgers zélf die hierover kunnen nadenken en besluiten.

Socrates streed niet met wapens, maar met woorden. Hij hield geen grote verhalen, maar stelde bescheiden vragen. Onophoudelijk, totdat burgers overtuigd waren van hun eigen waarheid. Dat is ook een voorbeeld voor ons: mensen niet dwingen met mooie praatjes, maar samen optrekken, onderzoek doen en conclusies trekken. Niet bepalen wat goed is voor anderen, maar anderen helpen om uit te vinden wat goed is voor ons allemaal. Politiek als verloskunde.

Demonstratie in New York tegen militair ingrijpen in Syrië, 9 juli 2013.

SYRIË: HYPOCRIET WAPENGEKLEETTER ZAL NIETS OPLOSSEN

TIJD VOOR EEN BREED DIPLOMATIEK OFFENSIEF

Tekst: Bastiaan van Apeldoorn Foto: Asterio Tecson /flickr.com CC-BY

De internationale diplomatie rondom de voortslepende gruwelijke burgeroorlog in Syrië is nog volop aan de gang. Sinds Obama's beslissing om eerst de gang naar het Amerikaanse Congres te maken alvorens eventueel oorlog te voeren, buitelen de (Amerikaanse) binnenlandse en internationale ontwikkelingen over elkaar heen. De uitkomst blijft voorlopig nog ongewis.

Een decennium na de oorlog tegen Irak is de wereld veranderd. Oud-president Bush kon destijds de eigen bevolking en ook landen als Nederland wel meekrijgen in zijn oorlog tegen Irak, terwijl het Obama nu heel veel moeite kost om zowel nationaal als internationaal enige steun te

verwerven voor een aanval op Syrië. Over het conflict in Syrië hangt zowel onder de Amerikaanse bevolking als ook onder bondgenoten de lange schaduw van de Irakoorklog. De Irakoorklog begon met een leugen waarvan de huidige Amerikaanse president nog steeds last heeft. Zelfs voormalig NAVO-secretaris-generaal De Hoop Scheffer gaf onlangs toe zich er ingeluisd gevoeld te hebben. Dat maakt de casus van de Amerikaanse regering om nu oorlog te voeren tegen Syrië niet sterker. Ook Obama heeft altijd geageerd tegen de oorlog in Irak, die hij een 'domme oorlog' noemde.

Ondanks het hoopvolle akkoord tussen de VS en Rusland over Syrische ontwapening via de VN, is het niet uitgesloten dat als dit mislukt de VS alsnog tot ingrijpen zullen overgaan. Toch was en is de weg van geweld ook

in het geval van Syrië heilloos. Het meest gebruikte argument voor militair ingrijpen is dat er een signaal afgegeven moet worden dat de wereld, of in ieder geval het 'beschaafde' Westen, het gebruik van afschuwelijke massavernietigingswapens niet tolereert. De willekeur waarmee op mogelijk grote schaal deze wapens dood en verderf zaaien geeft een sterk moreel argument vóór ingrijpen. Bovendien is de productie en het gebruik van chemische wapens verboden volgens internationaal recht. De gruwelijke beelden van vergaste kinderen, die iedereen heeft kunnen zien, zetten deze morele en juridische argumenten emotioneel kracht bij.

De voorstanders van ingrijpen lijken daarmee het morele gelijk aan hun kant te hebben, maar schijn bedriegt. De pas op de plaats die de VS nu

maken, is niet ingegeven door een plotselinge bekering tot het internationaal recht. Sterker nog, de VS behoudt zich het recht voor om, als het pad via de VN mislukt, nog steeds een unilaterale aanval, al dan niet met eventuele bondgenoten, uit te voeren. Daarmee zou het internationaal recht geschonden worden. Al is het volkenrecht niet altijd zaligmakend, een dergelijke schending van het VN-handvest zal niet alleen moreel problematisch zijn maar ook opnieuw (na Irak, etc.) een gevaarlijk precedent scheppen.

In de tweede plaats is, zoals ook de Amerikaanse legertop zelf toegeeft en wat ook bij veel Congresleden de twijfel verder heeft doen aanwakkeren, de verwachte militaire effectiviteit van de eerder voorgenomen actie zeer gering terwijl de kans op verdere escalatie en destabilisatie van de hele regio als gevolg van een Amerikaanse interventie er wel door zou worden vergroot. Een korte strafactie zonder verdere duidelijke strategische doelen zal Assad niet afschrikken, noch de voorraden chemische wapens van Assad kunnen uitschakelen. Het zou Assad wel juist kunnen aanmoedigen de chemische wapens verder onder zijn troepen te verspreiden (met ook het risico dat ze alsnog in handen van bijvoorbeeld aan Al Qaeda gelieerde groepen vallen).

In de derde plaats zal het te verwachten verzet van China en met name Rusland tegen een militaire aanval van Washington de internationale verhoudingen dusdanig verder verstoren dat daarmee een politieke oplossing via de weg van de internationale diplomatie nog verder en voor langere tijd bemoeilijkt zal worden.

Ten slotte heeft het Westen en met name de VS enorm veel boter op het hoofd en is ook het internationaal recht (alhoewel een groot goed) ook niet altijd even consistent als men wel zou willen. Het land dat tot nog toe op verreweg de grootste schaal massavernietigingswapens heeft gebruikt is nog altijd de VS. Recent nog (in 2004) heeft de VS fosforgranaten ingezet tegen strijders in het Iraakse Fallujah. Deze granaten vallen weliswaar niet

onder het Verdrag Chemische Wapens, maar zijn dan ook alleen bedoeld om rookgordijnen op te trekken; ingezet als wapen tegen mensen doen de effecten ervan niet onder voor die van wel verboden wapens. Wegens het langdurige gevaar voor de burgerbevolking is de productie en het gebruik van clusterbommen wel sinds enkele jaren verboden onder internationaal recht. De VS heeft echter geweigerd het desbetreffende verdrag te ondertekenen en heeft deze wapens zowel in Afghanistan als in Irak gebruikt. Ook als het gaat om het gebruik van chemische wapens door derden meet de VS met twee maten. Juist vorige maand werden geheime documenten van de CIA vrij gegeven, waaruit achteraf blijkt dat de VS niet alleen op geen enkele manier heeft opgetreden tegen Saddam Hussein toen deze tiran (maar toen nog een tactische bondgenoot van de VS tegenover Iran) in de jaren tachtig chemische wapens inzette in de Iran-Irak-oorlog (onder andere in Halabja), maar er ook vooraf van op de hoogte was en het leger van Saddam zelfs hielp met het uitvoeren van deze aanvallen door het verstrekken van inlichtingen over Iraanse troepenbewegingen. Hypocrisie is natuurlijk van alle tijden, en al helemaal in de wereldpolitiek. En het onbestraft laten van het ene kwaad is op zich geen reden tegen het andere evenmin op te treden. Toch moet men zich er goed rekenschap van geven dat de dubbele moraal en het meten met twee maten dat zich hier nu opnieuw voordoet, schadelijk kan zijn voor juist de internationale rechtsorde die men zegt te willen verdedigen.

Daarom is het goed dat er nu andere wegen bewandeld worden. In dat opzicht zijn de gesprekken tussen de Verenigde Staten en Rusland een stap in de goede richting. Natuurlijk moet het gebruik van chemische wapens altijd ten scherpste veroordeeld worden. Hopelijk zal in een latere fase van het conflict het Internationaal Strafhof – nog altijd niet door de VS erkend – een rol kunnen spelen in het vervolgen van de daders van deze en andere oorlogsmisdaden in Syrië. Uiteraard is dit laatste een lange en onzekere weg en het bevredigt zeker niet op korte termijn de behoefte van velen om nu (eindelijk) in actie te

komen. Deze weg van het recht te bewandelen zal echter uiteindelijk wel effectiever zijn dan nog meer wapengekletter aan het verschrikkelijke oorlogsgeweld in Syrië toe te voegen, zonder dat de vrede ook maar één stap dichterbij komt.

De enige manier om die vrede wel dichterbij te brengen is door een diplomatiek offensief dat veel omvattender is dan alleen maar het issue van chemische wapens. Obama zou niet alleen met Rusland maar ook met Iran, buurland en bondgenoot van Syrië, om de tafel moeten gaan zitten om een duurzame vrede voor de bevolking van Syrië, die nu al zo lang lijdt aan de verschrikkingen van deze oorlog, te bereiken. Juist Iran, met zijn invloed in de regio, zou een constructieve rol kunnen spelen in het vinden van een politieke oplossing. En zonder Iran gaat het waarschijnlijk ook sowieso niet lukken.

Een dergelijk breed diplomatiek initiatief zou tegelijkertijd ook kunnen bijdragen aan een oplossing van het conflict tussen Iran en de VS inzake Irans vermeende poging kernwapens te ontwikkelen. Er zou uiteindelijk één grote deal gemaakt kunnen worden, waarbij Iran meewerkt aan vrede in een Syrië zonder Assad én de ontwikkeling van kernwapens definitief afzweert in ruil voor veiligheidsgaranties van de VS én het mogen blijven verrijken van uranium voor vreedzame doeleinden (net als andere landen dat mogen). Een dergelijke brede overeenkomst vraagt zeer knap diplomatiek werk, maar juist met de nieuwe Iraanse president Rohani lijken hier wel degelijk mogelijkheden te liggen. Dan moet ook van de kant van de VS wel de politieke wil aanwezig zijn om af te stappen van het vijandsbeeld ten opzichte van Iran. Vooralsnog lijkt dat een brug te ver voor een supermacht in verval die vast blijft houden aan hegemoniale pretenties. Dat maakt de uitkomst van het huidige proces bijzonder onzeker.

‘WE MOETEN INVESTEREN IN DUURZAME ENERGIE EN VERZORGINGSTEHUIZEN’

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Archief Jesse Frederik

Afgelopen juni veroorzaakte onderzoeksjournalist Jesse Frederik grote opschudding in economenland door enige mediagenieke economen in een opinie-stuk in de Volkskrant te confronteren met onhoudbare voorspellingen uit het verleden. Spanning sprak met hem over economen, over de crisis, over het kabinetsbeleid en over mogelijke oplossingen voor de grootste problemen waar onze economie mee te kampen heeft.

Je schrijft voornamelijk artikelen voor ‘Follow the Money’. Wat voor website is dit en wat is het doel ervan?

‘Het is een platform voor financiële onderzoeksjournalistiek. Hier is grote behoefte aan, want binnen de journalistiek wordt hier te weinig aandacht aan besteed. Het probleem waar wij bij Follow the Money mee te maken hebben is dat we te weinig geld hebben om onszelf te onderhouden. Vandaar dat we nu artikelen verkopen aan andere media. Op termijn willen we door donaties en betalende klanten zelfvoorzienend worden, want nu ontbreken ons de tijd en de middelen om het onderzoek te doen dat we willen doen.’

Begin juni verscheen een groot opiniestuk van jou in de Volkskrant over economen die de crisis niet zagen aankomen. Kun je uitleggen waarom dat verhaal zoveel commotie veroorzaakte?

‘Het oorspronkelijke idee was om een artikel te schrijven over economenblunders. Later zag de Volkskrant daarvan af, omdat de door mij bekritiseerde economen hun beklag gingen doen bij de krant. Toen was het mijn mening tegenover die van economen met een titel – en daar was de Volkskrant toch gevoelig voor. Waar ik achter ben gekomen, is dat economische wetenschappers altijd hun gelijk proberen te halen door een draai te geven aan hun verhaal. Zelfs als zij pertinente onzin hebben verkondigd als: Nederlandse banken zijn kerngezond. Uiteindelijk is het toen een pseudo-opiniestuk geworden, waarin ik mocht uitleggen hoe het artikel tot stand was gekomen en waar ik tegenaan liep. Ik vond het in eerste instantie wel jammer dat mijn eigen versie niet geaccepteerd werd, maar deze versie was qua vorm wel leuker om te lezen.’

Hoe verklaar je het dat er in Nederland maar zo weinig vraagtekens worden gezet bij de opvattingen van enige gerenommeerde economen en instituties als het CPB?

‘Goeie vraag. Ik denk dat het er mee te maken heeft dat economieredacteuren van kranten als NRC Handelsblad en Financieel Dagblad groot zijn gebracht met de traditie van het Centraal Planbureau en vaak ook les hebben gehad van vooraanstaande economen. Het is dus hun ideologie, waardoor ze veel begrip hebben voor de ideeën van hun leermeesters. Ook onder journalisten zag niemand de crisis

aankomen. Het probleem is dat de economie veelal als een natuurwetenschap wordt beschouwd, waarbij de theorie heilig wordt verklaard. Zo worden versoepeling van het ontslagrecht en verlaging van het minimumloon als noodzakelijke voorwaarden gezien om de economie te hervormen, terwijl het bewijs daarvoor nog niet geleverd is.’

Wat zijn volgens jou de drie belangrijkste oorzaken voor de crisis waar we nu in zitten?

‘De bezuinigingen, de woningmarkt en het pensioensysteem. Dankzij het procyclische beleid van de overheid wordt de crisis juist verergerd, want door ten tijde van laagconjunctuur de hand op de knip te houden en te bezuinigen zorg je voor een enorme vraaguitval. Als we – zoals nu – met z’n allen blijven sparen, gaat het mis.’

Toch is het kabinet-Rutte II van plan om dit jaar nog eens 6 miljard extra te bezuinigen. Welke effecten zal deze nieuwe bezuinigingsgolf hebben?

‘Dat ligt eraan hoe de bezuinigingen ingevuld worden. Dat weten we nu nog niet. In ieder geval wordt er weer 6 miljard aan de economie onttrokken, wat onherroepelijk tot verdere krimp zal leiden.’

Het kabinet verdedigt het bezuinigingsbeleid met de argumenten dat voldaan moet worden aan de Europese drieprocentnorm voor het begrotingstekort en dat we toekomstige generaties niet mogen opzadelen met een torenhoge staatsschuld. Wat vind je van deze argumentatie?

‘De grens van 3 procent is onlogisch en volstrekt willekeurig. Door zo strikt vast te houden aan deze norm, ‘omdat dat de regel is’, breng je de economie nodeloos schade toe. Dat je door nu te investeren als overheid nieuwe generaties met enorme schulden opzadelt is gruwelijke onzin. Je geeft immers niet alleen schulden, maar ook vermogen, waaronder staatsobligaties, door aan volgende generaties.’

Naast de bezuinigingen noemde je de woningmarkt als hoofdoorzaak van de crisis. Wat moet er volgens jou gebeuren om de woningmarkt weer uit het slop te trekken?

‘De woningmarkt ligt nu volledig op zijn gat: 1 miljoen huishoudens kunnen niet verhuizen, omdat ze met een enorme restschuld zitten. Hier moet dus wat aan gedaan worden. De Verenigde Staten kunnen daarbij als voorbeeld dienen. Daar is de huizenbezitter niet aansprakelijk voor de restschuld, maar komt het verlies voor rekening van de bank. Inmiddels hebben de banken in de VS al 1 biljoen op hypotheek moeten afschrijven. In Nederland zitten ze echter nog steeds op de verliezen, wat grote financiële risico’s met zich meebrengt. In mijn ogen moeten banken net zo goed meebetalen aan het verlies van de woningmarkt, want zij hebben ook volop gespeculeerd. In de VS hebben ze dat goed begrepen. Daarnaast zul je op termijn de hypotheekrenteaf trek moeten afschaffen, want die helpt alleen de banken, de makelaars en de financieel adviseurs

Jesse Frederik

die in vastgoed handelen, maar niet de huizenbezitter. Ik pleit er sowieso voor om vastgoed meer te belasten in plaats van te subsidiëren, want daarmee kun je de belastingen op productief werk weer verlagen.'

En wat moet er met het pensioenstelsel gebeuren?

'Het probleem van het huidige fondsenstelsel is dat het procyclisch is. Op het moment dat het slecht gaat met de economie gaan de uitkeringen ook omlaag. Je zou bijvoorbeeld kunnen kijken naar het Duitse omslagstelsel, waarbij een veel groter deel van het pensioeninkomen door de staat wordt uitgekeerd. In Nederland is die verhouding nu 50 procent AOW en 50 procent pensioen. Om het pensioenstelsel minder duur te maken zou je een groter deel van de pensioeninkomsten via de AOW kunnen laten lopen. Vroeger was het omslagstelsel in Nederland ook groter en werd meer in eigen land belegd. Zo had je in de jaren vijftig tijdens de wederopbouw de Herstelbank, die voor 51 procent in handen van de staat was en voor 49 procent van institutionele beleggers, waaronder pensioenfondsen. Je zou er voor kunnen kiezen om via een dergelijke investeringsbank, waarin pensioenfondsen een flink aandeel hebben, zonnepanelen te financieren. Daarmee sla je twee vliegen in een klap, want je realiseert enerzijds je duurzame doelstellingen en anderzijds betrek je de pensioendeelnemers meer bij de investeringen in eigen land.'

De meeste economen zijn het er inmiddels over eens dat je als overheid moet investeren om de crisis een halt toe te roepen. Waar zou volgens jou specifiek in geïnvesteerd moeten worden?

'In de eerste plaats in duurzame energie. Hierin lopen we in Europa ver achter. Duitsland haalt bijvoorbeeld 25 procent van alle energie uit duurzame bronnen, tegenover slechts 4 procent voor Nederland. In de tweede plaats zal er flink geïnvesteerd moeten worden in de vergrijzingsinfrastructuur. Als we nu niet beginnen met het bouwen van verzorgingstehuizen, hebben we straks een groot probleem.'

Stel dat het kabinet binnenkort valt en de SP na nieuwe verkiezingen in het kabinet komt. Wat zou je dan adviseren op economisch gebied?

'Ik zou direct de btw-verhoging terugdraaien, want die zorgt ervoor dat mensen de hand op de knip houden. Daarnaast zou ik, door lastenverlichting, het mkb wat meer lucht geven en iets doen aan de restschuldproblematiek. Ook dienen de banken dringend geherkapitaliseerd te worden en zul je samen met de sociale partners moeten kijken hoe je het pensioenstelsel kunt aanpassen. Als laatste zou ik adviseren om een nationale investeringsbank op te richten die gaat investeren in duurzame energie.'

Jesse Frederik (1989) is financieel onderzoeksjournalist en schrijft voornamelijk artikelen voor *Follow the Money*. Daarnaast heeft hij om de week een vaste column in *De Groene Amsterdammer*.

WORDT BELASTINGONTWIJKING NU EINDELIJK AANGEPAKT?

Tekst: Dennis de Jong Foto Credit John Cooper/Christian Aid / flickr.com CC-BY

Dit voorjaar was het thema belastingontwijking hot. Een boek als Het Belastingparadijs¹, maar ook diverse publicaties, onder meer in het Financieel Dagblad, leidden tot een publiek debat waarbij, met uitzondering van de trustkantoren en andere direct belanghebbenden, vrijwel iedereen er schande van sprak dat multinationals door allerlei trucs weinig tot geen belasting betalen. Zowel in het Nederlandse als in het Europees Parlement werden debatten gehouden waarbij de meeste fracties de bestaande praktijken veroordeelden. Tijdens een van de Tax Free Tours die SP-Tweede Kamerlid Arnold Merkies deze zomer organiseerde, vertrouwde een journalist me echter toe dat volgens hem na de hype een periode van publicitaire rust zou volgen, en dat het mede daarom nog lang zou duren, voordat echte resultaten behaald zouden worden.

Voor een deel heeft hij gelijk gekregen. Op 5 en 6 september jl. kwamen de regeringsleiders van de grootste industrielanden, verenigd in de G20, in Moskou bijeen. Zij hadden het vooral over Syrië, maar namen ook conclusies aan over belastingontwijking. Die conclusies kregen weinig aandacht van de media, precies zoals de journalist had voorspeld, maar ze zijn wel stevig. In het bijzonder zijn de regeringsleiders het erover eens geworden dat winsten belast moeten worden in het land waar de economische activiteiten hebben plaatsgevonden die tot die winst hebben geleid. Dat is een doorbraak. In die zin had de journalist dus geen gelijk: het lijkt erop dat de regeringsleiders willen doorpakken.

De regeringsleiders moedigen in hun conclusies landen aan werk te maken van het actieplan dat de club van rijke landen, de OESO, in juli uitbracht². Het 'actieplan' is eigenlijk eerder een soort werkprogramma. Toch is dat juist voor de OESO behoorlijk revolutionair, want in het verleden werd door deze organisatie belastingontwijking als iets normaal gezien.

Op korte termijn, dat wil zeggen in het najaar van 2014, komt de OESO met nieuwe modelbepalingen voor belastingverdragen. Dat is een belangrijke stap, want er is al een modelverdrag van de OESO, waarop veel bilaterale belastingverdragen zijn gebaseerd, maar dat verdrag heeft juist de mogelijkheden gecreëerd voor

multinationals om te werken met allerlei trucs om inkomsten te kunnen doorsluizen naar landen waar je weinig tot geen belasting betaalt. De OESO wil ook aanbevelingen uit gaan werken, zodat landen rekening gaan houden met zogeheten 'hybride mismatches', waardoor je effectief weinig tot geen belasting betaalt. Zo kent Nederland het systeem dat een moederbedrijf geen belasting betaalt over het dividend dat het ontvangt van een dochter in het buitenland. Deze zogeheten 'deelnemingsvrijstelling' gaat ervan uit dat er door die dochter zelf al belasting betaald is in het land van vestiging. Je voorkomt zo dubbele belastingheffing. Is dat niet het geval, bijvoorbeeld doordat in het land waar de dochter is gevestigd, de uitkering aan de moederonderneming niet gezien wordt als dividend maar als (aftrekbare) rentebetalingen, dan wordt er dus effectief nergens belasting over dit bedrag betaald.

Een ander probleem dat de OESO wil gaan aanpakken is de rol van interne verrekenprijzen. Een bekend voorbeeld is Starbucks: voor de 'formule' moeten Starbucksvestigingen zoveel *royalties* betalen aan de moederonderneming of een speciaal voor de royalties in het leven geroepen entiteit dat ze in het land van vestiging nauwelijks belasting betalen. En als het moederbedrijf of entiteit gevestigd is in een land als Nederland, dan betaalt het daarover al helemaal geen belasting, want royalties zijn vrijgesteld van belastingheffing. Je kunt dat

trouwens ook doen via leningen van het moederbedrijf aan de dochteronderneming: als dochter betaal je dan gewoon heel veel rente over die leningen en ook dan maak je zogenaamd nauwelijks winst in het land waar je daadwerkelijk economische activiteiten uitoefent. Over al deze praktijken wil de OESO nu aanbevelingen gaan opstellen.

Voor Nederland is verder van groot belang dat de OESO aanbevelingen gaat doen over transparantie. Dat betekent dat de beruchte afspraken tussen de belastingdienst en multinationals, de *tax rulings*, niet langer geheim kunnen blijven. Zelfs de Tweede Kamer krijgt tot nu toe geen inzage in deze afspraken, zogenaamd vanwege 'bedrijfsgeheimen', maar dat zou nu moeten gaan veranderen. Bovendien wil de OESO een einde maken aan de privileges voor brievenbusondernemingen. Dat is ook logisch: als je wilt dat winsten worden belast in het land waar de economische activiteiten hebben plaatsgevonden, mag je natuurlijk met dit soort brievenbusfirma's geen gunstige belastingafspraken maken. Die hebben immers geen *substance*. Aanscherping van de regels op dit gebied betekent dat al die bedrijven die hun hoofdkantoor zogenaamd in Nederland hebben gevestigd, een probleem krijgen als die kantoren er alleen maar op papier zijn en maar een paar werknemers in dienst hebben.

De zwakte van de OESO zit vooral in het tijdpad. De organisatie verwacht dat er minimaal twee jaar nodig is voordat al deze aanbevelingen en modelbepalingen voor belastingverdragen klaar zijn. Al die tijd kunnen de lobbyisten van multinationals, accountantskantoren en dergelijke hun gang gaan om de voorstellen al bij voorbaat af te zwakken.

Ook in Nederland zijn er enkele nieuwe ontwikkelingen. Het Centraal Planbureau heeft een studie verricht

TAX DODGING HURTS THE POOR

Ook in andere landen wordt actie gevoerd tegen belastingontwijking door multinationals, zoals hier in Engeland.

naar de rol die Nederland speelt bij belastingontwijking door multinationals³. Deze studie was een verademing na het rapport dat de denktank SEO Economisch Onderzoek eerder in opdracht van de lobbyclub van de 'ZuidAs', het *Holland Finance Centre*, had gemaakt⁴. Uit dat onderzoek zou naar voren komen dat de hele industrie van belastingontwijking ontzettend belangrijk is voor de Nederlandse economie. Het CPB maakt echter gehakt van die conclusie. Het stelt dat we misschien geen belastingparadijs zijn, maar dan toch zeker wel een 'doorsluisland'. Het economisch voordeel van die activiteiten is marginaal, terwijl de nadelen voor andere landen groot zijn. Die conclusie had de SP, net als een organisatie als het *Tax Justice Network*, natuurlijk al jaren geleden getrokken, maar het is toch aardig dat je van uitgerekend het CPB gelijk krijgt.

Al met al begint het net zich te sluiten rondom staatssecretaris Weekers. Als de G20, de OESO en zelfs het CPB allemaal zeggen dat de Nederlandse belastingafspraken en de talrijke belastingverdragen die Nederland met andere landen heeft afgesloten, niet deugen, dan verwacht je eindelijk een eerlijke en transparante reactie.

Op 30 augustus jl. ontving de Tweede Kamer dan ook een brief van de staatssecretaris met daarin de kabinetsreactie, nog niet op de CPB-studie, maar wel op het SEO-rapport. De brief was teleurstellend, want de inhoud kwam erop neer dat Nederland alleen actief gaat meewerken aan het OESO-actieplan, als er een 'gelijk speelveld' is. Kortom, Nederland wordt geen voortrekker en zal achter de schermen gaan proberen aanbevelingen af te zwakken. De (geheime) belastingafspraken met multinationals blijven voorlopig gewoon bestaan, al moeten de bedrijven die hiervan gebruik willen maken, wel voldoende 'nexus' met Nederland hebben. De term wordt niet gedefinieerd, maar valt waarschijnlijk samen met het al bestaande begrip *substance*. Er verandert dus in feite niets. Wel gaat de regering de belastingverdragen met een aantal ontwikkelingslanden 'actualiseren': het kabinet is bereid om te kijken naar het opnemen van anti-misbruikbepalingen, maar om echte resultaten te behalen zullen bepalingen moeten worden geschrapt die belastingheffing van ontwikkelingslanden zelf, de zogeheten bronheffingen, beperken. Daar lijkt het kabinet vooralsnog niet toe bereid.

Al met al zijn er, zeker internationaal, belangrijke ontwikkelingen. Tegelijkertijd zie je aan de houding van de Nederlandse regering dat de uitwerking van internationale afspraken niet gemakkelijk zal zijn. Voeg daarbij de altijd aanwezige invloed van lobbyisten van de trust-, advocaten-, en accountantskantoren, en het wordt duidelijk dat we de teugels niet mogen laten vieren. Daarom blijft belastingontwijking een onderwerp waar we, zowel binnen de Tweede Kamer en het Europees Parlement als op straat samen met actiegroepen, bovenop moeten blijven zitten.

1 *Het Belastingparadijs*, Joost van Kleef, Martin van Geest, Henk Willem Smits, ISBN10: 9047005600.

2 OECD (2013), *Action Plan on Base Erosion and Profit Shifting*, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264202719-en>

3 *Bilaterale belastingverdragen en buitenlandse investeringen*, Arjan Lejour en Maarten van 't Riet, CPB Policy Brief 2013/07.

4 *Uit de schaduw van het bankwezen*, M. Kerste, B. Baarsma, J. Weda, N. Rosenboom, W. Rougoor, P. Risseeuw, ISBN: 978-90-6733-702-1.

DE WONINGWET 1901

Tekst: Tijmen Lucie Foto: geheugenvannederland.nl CC-BY

Aan het einde van de negentiende eeuw waren de woonomstandigheden van de arbeiders verschrikkelijk. Het particulier initiatief schoot ernstig tekort en in de politiek groeide het besef dat de overheid moest ingrijpen. De Woningwet van 1901 zorgde voor een doorbraak: volkshuisvesting werd een overheidstaak.

Door innovatie en mechanisatie kwam er gedurende de negentiende eeuw meer voedsel beschikbaar, waardoor de bevolking groeide, maar er tegelijkertijd ook veel werkgelegenheid verdween op het platteland. Vandaar dat veel landarbeiders naar de steden trokken, in de hoop daar werk te vinden in de fabrieken, de industrie of in de handel. Het aanbod oversteeg echter al snel de vraag, waardoor de lonen laag konden worden gehouden en de werkloosheid toenam. Daarnaast was er voor de arbeiders een tekort aan goedkope woonruimte. De binnensteden raakten overbevolkt, waardoor de huren stegen, terwijl de woningen in veel gevallen niet meer dan krotten waren.

Een rapport uit 1855, van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, beschreef de woontoestand als volgt: 'De hollen der mensen – en anders mogen wij die woningen van velen uit de min gegoede stand niet noemen – staan niet zelden ten achter bij de plaatsen, die ten verblijve voor vele dieren zijn afgezonderd. Hollen, waar het de huisvrouw aan elk onmisbaar hulpmiddel ontbreekt om orde in haar omgeving te scheppen en te handhaven [...] Waar zij wel moet gewinnen aan ordeloosheid en onreinheid, die twee grote vijanden van het huiselijk leven [...] Hollen die, slecht verlicht,

onvolkomen tegen den invloed der atmosfeer beschut, op vochtige plaatsen in gangen en stegen gelegen, zonder afvoer van overvloedig water, zonder afvoer van de meest afzichtelijke onreinheid, onuitputtelijke bronnen zijn van verderf.'

In de volgende decennia bleven de woonomstandigheden van de arbeiders in de steden verschrikkelijk. Door de industriële en economische ontwikkeling die steeds meer op gang kwam, groeiden de steden explosief. De bevolking van Amsterdam steeg bijvoorbeeld van ruim 240.000 in 1859 naar iets meer dan 515.000 in 1900.

Uit een recente studie van historicus Auke van der Woud komt naar voren dat rond 1900 ongeveer een miljoen mensen onder erbarmelijke omstandigheden in sloppen en stegen woonden. De roep om overheidsop treden werd dan ook steeds luider. In 1896 brachten drie geleerde heren een rapport uit over het vraagstuk van de volkshuisvesting. Dit rapport, waarin werd opgeroepen tot wettelijke maatregelen met een beroep op de verbetering van de volksgezondheid en de 'opheffing van de zedelijke minderwaardigheid der arbeiders', diende als basis voor de Woningwet van de minister van Binnenlandse Zaken, Goeman Borgesius. Naast de Woningwet voerde het kabinet-Pierson (1897-1901) een reeks van andere sociale wetten door, waaronder de Leerplichtwet (besproken in *Spanning* 9/2012), de Ongevallenwet en de Gezondheidswet. Vandaar dat het de bijnaam 'kabinet van sociale rechtvaardigheid' kreeg.

Toen de Woningwet in 1901 werd behandeld, stemde een ruime meerderheid in de Tweede Kamer voor het wetsontwerp: 72 van de toen

nog 100 Kamerleden. Slechts 4 stemden er tegen. Dit liet zien dat de geesten inmiddels rijp waren voor overheidsingrijpen. Het experiment in Amsterdam met de Bouwonderneming Jordaan NV had laten zien dat particulier initiatief geen einde kon maken aan de erbarmelijke omstandigheden waaronder arbeiders moesten wonen. In de conservatievere Eerste Kamer was de stemming spannender: van de 50 leden waren 24 voor en 19 tegen. De rest onthield zich van stemming. Het hoofddoel van de Woningwet, die in 1902 in werking trad, was om de bewoning van slechte en ongezonde woningen onmogelijk te maken en de bouw van goede woningen te bevorderen. Daarnaast moesten nieuwe woningen voldoen aan bepaalde bouwkundige eisen, verplichtte de wet gemeenten bouwverordeningen op te stellen en werd het verboden om te bouwen zonder bouwvergunning.

Gemeenten kregen ook de mogelijkheid om woningen onbewoonbaar te laten verklaren of de eigenaar te dwingen tot het opknappen van het pand. Wanneer de situatie levensbedreigend was konden gemeenten de woningen laten ontruimen of zelfs afbreken. Een ander belangrijk punt uit de wet was dat het Rijk leningen verstrekken om de bouw van woningwetwoningen te financieren. Dit klinkt allemaal mooi, maar de realiteit was helaas anders. Aanvankelijk kregen de gemeenten namelijk de vrije hand bij het uitvoeren van de wet, wat geen succes was want er werd nauwelijks gebouwd. Het was voor woningbouwverenigingen bijna onmogelijk om woningwetwoningen te bouwen tegen een kostendekkende huurprijs die arbeiders zouden kunnen betalen. Tussen 1902 en 1916

PARELS UIT DE PARLEMENTAIRE GESCHIEDENIS

DEEL 11

Achternvertrek kelderwoning Nieuwe Spiegelstraat Amsterdam, omstreeks 1914.

werden dan ook nauwelijks woningen gebouwd. Slechts 2 procent van de totale woningbouwproductie was toen van woningbouwverenigingen. Pas na 1914 groeide het besef dat het Rijk een grotere rol diende te vervullen om de woningnood aan te pakken. Met diverse financiële regelingen werden woningbouwverenigingen gestimuleerd om woningwetwoningen te bouwen. De voorschriften voor woningwetwoningen werden vanaf 1915 versoepeld, waardoor ook grotere woningen op subsidie konden rekenen. Bovendien werd een Noodwoningwet aangenomen om meer woningwetwoningen te realiseren.

Mede door de hoge prijs van bouwmaterialen had de bouw van nieuwe woningen door woningbouwverenigingen en particulieren stilgelegen. Vandaar dat de overheid in de periode 1920-1923 maatregelen nam om de woningbouw te stimuleren. In 1919 werd het zogenaamde 'Middenstandsbesluit' vastgesteld. Dit Koninklijk Besluit had tot doel om de bouw van middenstandswoningen te bevorderen. Het Rijk stelde subsidies beschikbaar aan woningbouwverenigingen om tegemoet te komen in de bouwkosten. De regeling was een enorm succes. Het aantal woningbouwverenigingen steeg explosief en er werd veel meer gebouwd. Het succes had ook te

maken met de daling van de prijzen van de bouwmaterialen dankzij de Vrede van Versailles (1919) waardoor grondstoffen weer op grote schaal uit het buitenland geïmporteerd konden worden.

Vanaf 1921 werd het systeem van Rijksbijdragen aan woningbouwverenigingen afgebouwd. Woningbouwverenigingen mochten alleen nog de goedkoopste arbeiderswoningen bouwen. Alleen in gemeenten waar grote woningnood heerste werden nog af en toe voorschotten door het Rijk verstrekt, voor krotopruijing en de meest eenvoudige woningen. De bouw van luxere woningen voor arbeiders en middenstanders werd aan commerciële partijen overgelaten. Omdat er in de jaren twintig veel meer gebouwd werd, kreeg de regering het idee dat de woningnood wel opgelost was. Financiële regelingen voor sociale woningbouw werden steeds verder ingeperkt. In enkele gemeenten probeerde het gemeentebestuur de bouw van arbeiderswoningen op peil te houden door zich garant te stellen voor de geldlening aan woningbouwverenigingen of door zelf arbeiderswoningen te bouwen en te laten beheren door een gemeentelijk woningbedrijf. Het '2000-woningenplan' van de Amsterdamse wethouder Wibaut was hiervan een mooi voorbeeld. De crisis van de jaren

dertig en de Tweede Wereldoorlog gooiden echter roet in het eten, waardoor de woningbouw stil kwam te liggen.

Na de Tweede Wereldoorlog diende de Woningwet als grondslag voor de overheid om de gigantische woningnood ('volksvijand nummer 1') aan te pakken. Tot omstreeks 1960 bepaalden het Rijk en de gemeenten alles: van hoe en waar er gebouwd werd tot de financiering van woningen. Na 1960 verschoof het bouwinitiatief meer naar de woningcorporaties en brak voor hen een nieuwe bloeiperiode aan. In 1975 bereikte de bouwproductie met 145.000 woningen een historisch hoogtepunt. Tot omstreeks 1990 bleef de overheidssturing sterk en centraal met de Woningwet en het (Rijks-)Bouwbesluit als belangrijkste instrumenten.

Na 1990 werden de effecten van het liberaliseringsbeleid (marktwerking, privatisering en deregulering) ook in het bouwbeleid zichtbaar, want de overheid trok zich terug en gaf meer verantwoordelijkheid aan (publiek-)private partijen. De geschiedenis heeft ons echter geleerd dat de overheid voor goede en betaalbare volkshuisvesting onmisbaar is. Dit zal altijd het uitgangspunt van de Woningwet moeten blijven.

'IN ONS STRAATJE' FLEXIBILISERING ARBEIDSMARKT BRENGT GROTE RISICO'S MET ZICH MEE

Tekst: Tijmen Lucie

Het aantal flexwerkers is in de periode 2001-2012 toegenomen van 12 tot 16 procent van de beroepsbevolking. Zij lopen grotere gezondheidsrisico's en ervaren een hogere werkdruk dan werknemers in vaste dienst, zo blijkt uit de in mei verschenen studie van TNO en het CBS *Dynamiek op de Nederlandse arbeidsmarkt, de focus op flexibilisering*.

Hoewel de auteurs van het rapport studie van TNO en het CBS *Dynamiek op de Nederlandse arbeidsmarkt, de focus op flexibilisering*¹ stellen dat flexibiliteit kansen biedt aan werkgevers en werknemers, moeten zij toch erkennen dat de verdergaande flexibilisering van de arbeidsmarkt wel degelijk risico's met zich meebrengt. Een van de risico's is onzekerheid, zowel qua werk als qua inkomen. Zo wordt van de flexwerkers met een tijdelijk contract 12 procent inactief of werkloos. Bij oproepkrachten ligt dit percentage zelfs op een derde.

Daarnaast hebben uitzendkrachten vijf keer meer kans op hoge inkomensonzekerheid dan werknemers die geen uitzend- of oproepcontract hebben. De onderzoekers laten zien dat de 728 duizend banen met een hoge (inkomens)onzekerheid vooral worden bezet door vrouwen, werknemers in de commerciële dienstverlening en traditioneel kwetsbare groepen als laagopgeleiden en jongeren. Naast inkomensonzekerheid en baanonzekerheid brengt flexibel werk ook een lage kwaliteit van arbeid met zich mee. Uit de verschillende analyses komt naar voren dat vooral uitzendkrachten weinig autonomie

hebben en veel spanning tijdens hun werkzaamheden ervaren. Ook lopen zij grote gezondheids- en welzijnsrisico's.

In hoofdstuk 9 van de lijvige studie concluderen Wagenaar e.a. dat een verminderde gezondheid en arbeidsgeschiktheid het risico vergroot om kwalitatief slechtere banen te krijgen of zelfs zonder werk te komen zitten.

Naast een goede gezondheid blijkt een startkwalificatie cruciaal te zijn bij het verwerven van een vaste plek op de arbeidsmarkt. Werknemers in de flexibele schil zonder startkwalificatie hebben namelijk maar 35 procent kans om binnen drie jaar door te

gaan om hun inzetbaarheid op de lange termijn.

De onderzoekers roepen de betrokken partijen dan ook op om specifieke aandacht te blijven richten op deze laagopgeleide of met een zwakke gezondheid kampende werknemers. Verder pleiten zij voor maatregelen tegen werkgevers die misbruik maken van flexwerkers. Ook geven zij aan dat er meer aandacht nodig is voor de kwaliteit van functies die flexibel worden aangeboden, want die laat nog wel eens te wensen over. Een laatste punt dat zij aan de orde stellen is de verslechterende positie van uitzendkrachten. De auteurs sporen bedrijven en instellingen daarom aan om werk

Een van de risico's is onzekerheid, zowel qua werk als qua inkomen

stromen naar een vaste baan. Voor 55-jarige niet-westerse allochtonen zonder diploma is die kans zelfs maar 16 procent. Van deze beide groepen valt een groot deel terug in een uitkering en verdwijnt zodoende van de arbeidsmarkt. De sleutel tot verkorting van het verblijf in de flexibele schil lijkt scholing. Maar daar ligt nu juist het probleem, want in hoofdstuk 3 laten Van Wijk e.a. zien dat werknemers met een vaste aanstelling aanzienlijk meer formele en informele leer- en ontwikkelmogelijkheden hebben dan oproep- en uitzendkrachten. Dat betekent dat de banen met de minste baanonzekerheid ook de minste mogelijkheden bieden om in het werk zelf het eigen kwalificatieniveau naar een hoger plan te brengen. Dat geldt eigenlijk voor alle opleidingsniveaus, hoewel lager opgeleiden vaker een flexibel contract en minder leer- en ontwikkelmogelijkheden hebben. Dat maakt de laagopgeleiden in flexibele arbeidsrelaties een extra kwetsbare groep waar het

te maken van maatschappelijk verantwoord aanbesteden, waarbij naast goed werkgeverschap ook goed opdrachtgeverschap een vereiste zou moeten zijn.

Het valt te hopen dat het kabinet deze aanbevelingen serieus neemt en zoals in het Sociaal Akkoord met de sociale partners is afgesproken, daadwerkelijk maatregelen neemt om de diverse ongewenste vormen van flexibilisering van de arbeidsmarkt tegen te gaan. Zo niet, dan zal het aantal werknemers dat kampt met gezondheidsklachten en in de flexibele fuik blijft hangen alleen maar toenemen.

¹ www.cbs.nl/NR/rdonlyres/4630C51B-BD4A-4D8A-85DA-393651C0CD69/0/2013v61pub.pdf

SPANNING

INKOMENSONGELIJKHEID NEEMT TOE

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 15, nummer 9, oktober 2013

Lange tijd werd verondersteld dat de inkomensongelijkheid in Nederland klein was, ook internationaal gezien. Nieuw onderzoek van het Amsterdams Instituut voor Arbeidsstudies (AIAS) toont echter aan dat de inkomensongelijkheid in Nederland wel degelijk is gegroeid, want de laagste inkomensgroep is er in de afgelopen 35 jaar maar liefst 30% op achteruit gegaan. In dit nummer van *Spanning* wordt duidelijk wat de gevolgen van toenemende inkomensongelijkheid zijn en welke mogelijkheden er zijn om deze ongelijkheid aan te pakken.

Begin 2013 debatteerden wij in de SP over het nut en de noodzaak van meer democratische zeggenschap over onze economie, financiële sector en samenleving. Op de partijraad van juni spraken we af dat we de komende jaren verder invulling zullen geven aan de democratisering van de economie. Daarom zullen we in dit verband regelmatig artikelen plaatsen.

David Hollanders, econoom aan de Universiteit van Amsterdam, trapt deze reeks af met voorstellen over hoe en waar we de financiële sector aan banden kunnen leggen. Daartoe bespreekt hij vijf uitgangspunten voor een socialistisch programma.

Bij de Duitse verkiezingen die onlangs werden gehouden behaalde de regerende partij van bondskanselier Angela Merkel een grote overwinning. Arjan Vliegthart gaat in zijn bijdrage in op de betekenis van de herverkiezing van Merkel voor de toekomst van de Europese Unie. Hij stelt dat door de herverkiezing de kans groter is geworden op een nieuw Europees Verdrag, waarin opnieuw nationale bevoegdheden worden overgeheveld naar Europa. Emeritus hoogleraar Systeeminnovatie Ruimtelijke Ordening Hugo Priemus is zeer kritisch over het huidige kabinetsbeleid met betrekking tot de woningmarkt. Volgens hem maakt de verhuurderheffing, die feitelijk een huurderheffing is, nieuwbouw door corporaties nagenoeg onmogelijk. Bovendien gaat het

kabinetsbeleid naar zijn mening lijnrecht in tegen het woningmarkt-akkoord 4.0, waar veel maatschappelijk draagvlak voor bestaat.

In het tweede deel van 'ons kapitaal' bespreekt Tweede Kamerlid Ronald van Raak Jezus Christus. Hij laat zien dat Christus' oproep tot gelijkwaardigheid voor socialisten een inspiratiebron kan zijn om in verzet te komen tegen kapitalistisch beleid.

Bart van der Steen, coauteur van *Butler, Negri en Žižek: Een inleiding op de hedendaagse linkse filosofie* schreef voor *Spanning* een inleiding op zijn pas verschenen boek over de drie belangrijkste linkse filosofen van dit moment.

In het kader van maatschappelijk verantwoord ondernemen (mvo) staat Laamia Elyounoussi met haar bedrijf Schone Zaak! centraal. Duurzaam ondernemen is voor haar vanzelfsprekend. Zo investeert zij flink in de scholing en doorgroeimogelijkheden van haar personeel en streeft zij naar een zo milieuvriendelijk mogelijke bedrijfsvoering.

Het twaalfde deel van 'Parels van de Parlementaire Geschiedenis' gaat over de Algemene Weduwen- en Wezenwet (tegenwoordig de Algemene Nabestaandenwet). Dankzij de invoering van de volksverzekering AWW in 1959 en enkele aanpassingen in de jaren daarna werd de sociale bescherming van nabestaanden aanzienlijk verruimd.

In 'In ons straatje' gaat Bernard Gerard in op het recent door Shell gepubliceerde 'New Lens Scenarios'. Daarin staan twee mogelijke energien-scenario's voor de nabije toekomst, waarbij een directe koppeling wordt gemaakt met politieke en maatschappelijke ontwikkelingen. Gerard stelt dat de energien-scenario's elementen bevatten waar de SP zich prima in kan vinden.

INHOUD

3

ACHTERUITGANG VAN 30 PROCENT VOOR LAAGSTE INKOMENS

7

VIJF UITGANGSPUNTEN VOOR EEN SOCIALISTISCH PROGRAMMA

10

DE TOEKOMST VAN DE EUROPESE UNIE NA DE HERVERKIEZING VAN MERKEL

12

'DE VERHUURDERHEFFING MOET ZO SNEL MOGELIJK VAN TAFEL'

14

**ONS KAPITAAL 2
JEZUS CHRISTUS, DE GROTE GELIJKMAKER**

15

**DE WERELD BEGRIJPEN
OM HAAR TE VERANDEREN**

16

**LAAMIA ELYOUNOUSSI VAN SCHONE ZAAK!
MAATSCHAPPELIJK BETROKKEN
BEDRIJFSVOERING**

18

**PERELS UIT DE PARLEMENTAIRE
GESCHIEDENIS 12**

20

'IN ONS STRAATJE'

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP

Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 40

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 35

E spanning@sp.nl

Redactie

Tijmen Lucie

Arjan Vliegthart

Tekstredactie

Daniël de Jongh

Redactieraad

Hans van Heijningen

Tiny Kox

Ronald van Raak

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Robert de Klerk

Mark Ofman

Gonnie Sluijs

Foto cover

Peter Hilz / Hollandse Hoogte

ACHTERUITGANG VAN 30 PROCENT VOOR LAAGSTE INKOMENS

Tekst: Tijmen Lucie

In tegenstelling tot wat vaak gedacht wordt is de inkomensongelijkheid in Nederland wel degelijk toegenomen, zo blijkt uit pas gepubliceerd onderzoek van het Amsterdams Instituut voor Arbeidsstudies (AIAS). De afgelopen decennia leverde de armste tien procent van de Nederlandse bevolking structureel in, door versobering van uitkeringen, groter wordende loonverschillen en de afname van het aantal banen voor laagopgeleiden.

Vaak wordt gedacht dat in Nederland de inkomensongelijkheid van huishoudens stabiel is en in internationaal opzicht laag. De grote studie van de OESO *Divided we stand* uit 2011 laat voor ons land weliswaar een stijging van inkomensongelijkheid zien in de jaren tachtig, maar vanaf 1990 blijft het niveau vrijwel onveranderd. Toch ligt het Nederlandse niveau niet onder dat van de 15 'oude' EU-landen.¹ Een vorig jaar gepubliceerde studie van de Leidse economen Caminada, Goudswaard en Wang die zich baseren op andere data dan de OESO, laat zelfs een onveranderd

niveau vanaf het begin van de jaren tachtig zien. Zij stellen dat een grote mate van herverdeling (belastingheffing en uitkeringen) de inkomensongelijkheid in Nederland heeft weten te drukken.²

Uit recent onderzoek van het Amsterdams Instituut voor Arbeidsstudies (AIAS) naar inkomensongelijkheid tussen 1977 en 2011, dat op 26 september gepresenteerd werd op de jaarlijkse AIAS-conferentie, blijkt echter iets anders³. In plaats van de meest gebruikte indicator voor inkomensongelijkheid, de gini-coëfficiënt – een getal tussen 0 en 1, waarbij 0 gelijk staat aan volkomen gelijkheid en 1 aan totale ongelijkheid – heeft hoogleraar en onderzoeker Wiemer Salverda naar de tien verschillende inkomensgroepen gekeken. Dan blijkt dat de 10 procent minst verdienende huishoudens er sinds 1977 in reëel inkomen 30 procent op achteruit is gegaan, terwijl alle inkomensgroepen daarboven er juist op vooruitgingen. In de periode 1990-2011 heeft de armste 10 procent van de huishoudens nog 10 procent aan reëel inkomen ingeleverd. De 20 procent van de jaren daarvoor, was vooral het gevolg van de crisis begin jaren tachtig, toen het minimumloon en de daaraan gekoppelde uitkeringen werden bevroren. Hogere inkomensgroepen zagen hun inkomen over de periode 1977-2011 wel stijgen, van 6 procent van de op een na laagste 10 procent inkomensgroep tot 23 procent voor

Naast inkomens onderzocht Salverda ook de vermogens (bezittingen – schulden). Hieruit komt naar voren dat de rijkste 10 procent van de huishoudens 70 procent van de totale financiële vermogens bezit, terwijl de onderste helft van de huishoudens geen vermogen of juist schulden heeft.⁵ In Europa is alleen in Polen de vermogensongelijkheid groter.⁶

Ik zal mij in het vervolg van het artikel beperken tot de inkomensongelijkheid, maar de vermogensongelijkheid in Nederland zal in een toekomstig nummer van Spanning zeker ook aan bod komen.⁷

GEVOLGEN

Een belangrijke vraag is nu wat de gevolgen zijn van een toenemende inkomensongelijkheid. Uit onderzoek van Marii Paskov en Caroline Dewilde komt naar voren dat een hogere inkomensongelijkheid in de samenleving gepaard gaat met lagere solidariteit.⁸ Zij relateerden verschillende indicatoren voor inkomensongelijkheid voor 21 Europese landen aan de mate van solidariteit met burens of leden van de lokale gemeenschap, ouderen en zieken. Voor Nederland zou een daling van de gevoelens van solidariteit als gevolg van grotere inkomensongelijkheid negatief kunnen uitpakken, bijvoorbeeld wat betreft de legitimiteit van de verzorgingsstaat in het algemeen en aangaande de

Het toptarief voor inkomstenbelasting is aanzienlijk verlaagd en de topinkomens zijn fors gestegen

de hoogste 10 procent inkomensgroep. Het verschil tussen de hoogste en laagste inkomensgroep nam eveneens toe in de afgelopen 35 jaar: van 5,1 keer zo veel in 1977 naar 8,2 keer zoveel in 2011.

Volgens Salverda zijn de belangrijkste oorzaken voor de inkomensachteruitgang van de laagste inkomensgroep de versobering van de uitkeringen, de doorgaande stijging van loonongelijkheid en de afname van het aantal banen voor laagopgeleiden, die bovendien vaak tijdelijk en parttime zijn.

De laagste inkomensgroep, die maar liefst 700.000 huishoudens telt, bestaat voor een groot deel uit volwassenen met een uitkering, zzp'ers met weinig inkomsten en alleenstaanden met laagbetaalde banen.

Salverda vreest dat in de volgende jaren dezelfde ontwikkeling zal plaatsvinden als in de tweede helft van de jaren tachtig: 'Tussen 1985 en 1990 ging de onderste inkomensgroep er sterk op achteruit toen in het kielzog van de crisis in de eerste helft van de jaren tachtig de uitkeringen werden verlaagd. Na de crisisjaren sinds 2008 kan dat weer gebeuren. Dat is iets om je zorgen over te maken.'⁴

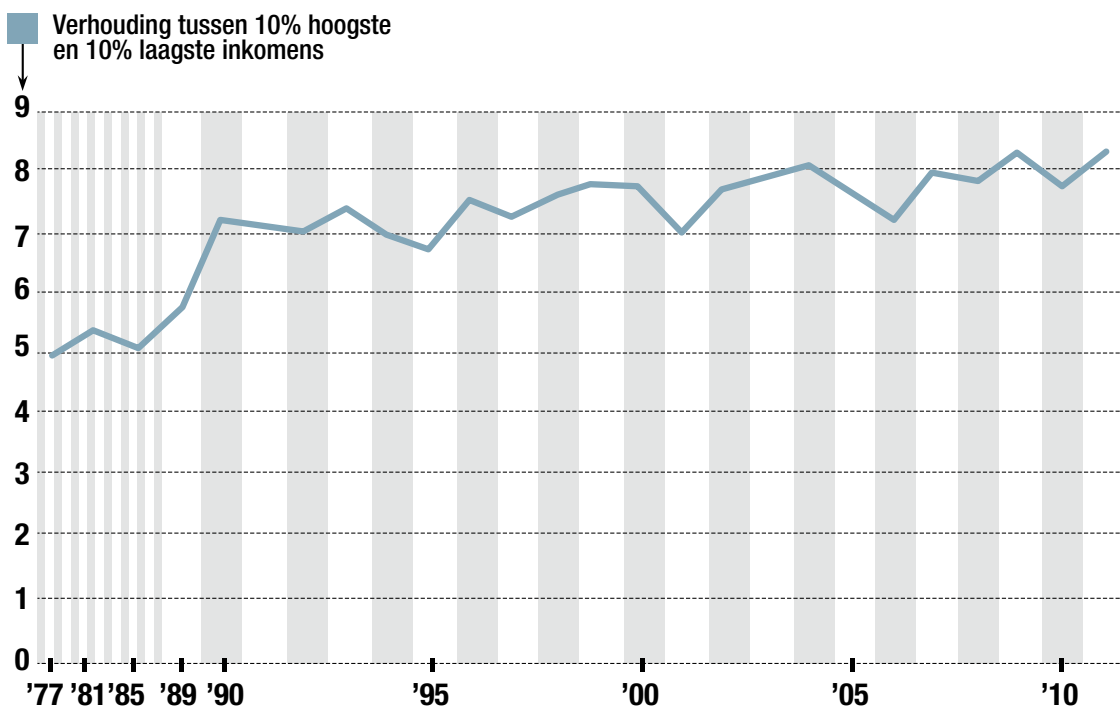
Een bijkomende reden tot zorg is de schuldpositie van de allerlaagste inkomensgroep. In 1993 hadden de huishoudens in de onderste 10 procent inkomensgroep twee keer zoveel schulden als inkomen, in 2011 was dat opgelopen naar 5,5 keer.

uitkeringen voor specifieke groepen. Wat wel uit het onderzoek naar voren komt is dat de aanwezigheid van meer armoede een positieve impact heeft op de bereidheid om anderen te helpen. Voorwaarde is dan wel dat 'armoede' of 'de beperkingen van een laag inkomen' als sociaal probleem door media en politiek worden erkend en benoemd. De reactie van premier Rutte eind 2011 op het aantal in armoede opgroeiende kinderen (volgens de Kinderombudsman gegroeid naar een op de negen⁹) is in dit licht weinig bemoedigend. Hij zei over hen: 'Die leven niet in armoede, ze leven in een gezin met een laag inkomen.'

Ook de groei van topinkomens heeft schadelijke gevolgen voor de samenleving als geheel. De economen Lukkezen en Straathof hebben berekend dat de rijkste 0,1 procent van de Nederlandse bevolking goed is voor ruim 1,4 procent van het nationale inkomen.¹⁰ In vergelijking met de Verenigde Staten, waar de top 0,1 procent van de bevolking 8 procent van het bruto nationaal inkomen verdient, is het Nederlandse percentage nog bescheiden, maar het aandeel van de topinkomens in Nederland is groeiende.

Lukkezen en Straathof stellen dat de groei van de topinkomens er structureel toe kan leiden dat de belastingtarieven onder druk komen te staan en belastingontwijking aantrekkelijker wordt. Daarnaast blijkt een grotere (inkomens)ongelijkheid samen te hangen met een hoger stressniveau en een slechtere gezondheid. De Britse epidemiologen Richard Wilkinson en Kate Pickett tonen in

INKOMENSONGELIJKHEID GROEIT

Bron: CBS / de Volkskrant

The Spirit Level: Why more equal societies almost always do better (2009) met empirisch bewijs aan dat er een correlatie bestaat tussen sociale en gezondheidsproblemen en inkomensongelijkheid. Hun conclusie is dan ook: 'Ongelijke samenlevingen zijn ongezonde samenlevingen.' Als laatste negatieve gevolg van de groei van topinkomens wijzen Lukkezen en Straathof erop dat een scheve inkomensverdeling het draagvlak voor de verschaffing van publieke goederen kan verminderen. Als een groep niet meer afhankelijk is van publieke voorzieningen als onderwijs, gezondheidszorg en het sociale vangnet, dan zal zij minder bereid zijn om daaraan bij te dragen. Het kan voor die groep dan voordelig zijn om lobbyclubs te financieren die pleiten voor minder publieke voorzieningen, lagere belastingen en minder regels.

MOGELIJKE AANPAK

Wat we in de afgelopen dertig jaar hebben gezien is dat het overheidsbeleid ten tijde van recessie ten koste is gegaan van de onderkant van de inkomenspiramide. Bezuinigingen tijdens de verschillende crises hebben ertoe geleid dat de minimumlonen en uitkeringen zijn verlaagd. Ook structurele hervormingen van de verzorgingsstaat die er veelal op gericht waren om meer mensen aan het werk te krijgen hebben de inkomensoverdracht van rijk naar arm ondergraven.¹¹ Tegelijkertijd is het toptarief voor inkomstenbelasting in de loop der jaren aanzienlijk verlaagd (in

Nederland van 72 procent naar 52 procent) en zijn de topinkomens fors gestegen. Volgens OESO-gegevens is de herverdelende werking van de verzorgingsstaat (via belastingen en uitkeringen) sinds begin 1980 dan ook afgenomen, met name voor huishoudens van 18-64.

De vraag is nu op welke manieren de overheid de inkomensverdeling kan beïnvloeden.

Een van de mogelijkheden is een verhoging van het toptarief van de inkomstenbelasting. In de 'gouden' jaren zestig kende Nederland immers een toptarief in de inkomstenbelasting van 72 procent. Een hoog toptarief hoeft een gunstige economische ontwikkeling dus niet in de weg te staan. Vanuit de gedachte dat beloningen boven een bepaalde grens disfunctioneel zijn, heeft bijzonder hoogleraar arbeidsverhoudingen Paul de Beer geopperd om inkomens boven de Balkenendenorm (in 2013 228.599 euro) extra te belasten.¹²

Een ander argument voor verhoging van het toptarief in de inkomstenbelasting is dat uit onderzoek naar de top 1 procent van de inkomens in internationaal en historisch perspectief naar voren is gekomen dat er een sterke samenhang bestaat tussen de verlaging van de toptarieven in de inkomstenbelasting en de stijging van het aandeel van de inkomens van de top 1 procent vóór belastingheffing.¹³ De studie laat tevens zien dat de economie van landen die hun toptarieven aanzienlijk naar beneden brachten, zoals de VS en Groot-Brittannië, niet sneller is gegroeid dan landen waar dit niet is gebeurd, zoals Duitsland en Zwitser-

Om de beloningsstructuren te wijzigen zal de zeggenschap in grote ondernemingen moeten veranderen

land. Ook dit is weer een argument dat hoge toptarieven in de inkomstenbelasting prima samen kunnen gaan met economische groei. Bovendien hebben zij een herverdelende werking van rijk naar arm.

Deskundigen zijn het erover eens dat ongeveer een kwart van de herverdelende werking komt van belastingheffing en driekwart van de uitkeringen. Normaal gesproken was het niveau van de sociale uitkeringen, waaronder de bijstand, gekoppeld aan het minimumloon, waardoor de herverdelende werking ongeveer hetzelfde was. Vanaf de jaren tachtig besloot de overheid echter ten tijde van economische neergang tot ont koppeling, bevroering of zelfs verlaging van de uitkeringen. En in tijden van economische voorspoed beperkte de overheid de toegang tot uitkeringen, met als doel om meer mensen aan het werk te krijgen. De ont koppeling van de lonen en uitkeringen in de jaren tachtig en begin jaren negentig is volgens Gradus en Hendrix (1999) een belangrijke oorzaak geweest van de toegenomen inkomensongelijkheid. Het zou goed zijn om de Wet Koppeling met Afwijkingsmogelijkheden (1992) aan te passen, want deze wet geeft het kabinet nu de mogelijkheid om in de huidige crisis wederom te ont koppelen, waardoor de uitkeringen verder omlaag gaan. Naast belastingen en uitkeringen, is onderwijs een derde belangrijk middel om tot een gelijkere inkomensverdeling te komen. In de afgelopen vijftig jaar heeft het onderwijs in Nederland een ongekende groei doorgemaakt. In 1960 had twee derde van de bevolking tussen 15 en 64 niet meer dan lagere school, tegenwoordig nog slechts 8 procent.¹⁴ Het aandeel van het aantal hoogopgeleiden steeg van 2 naar 28 procent. Tegelijkertijd steeg de onderwijsdeelname van een vijfde in 1960 tot drie kwart nu. Door de expansie van de onderwijsdeelname sinds de jaren zestig groeide het aanbod van hoogopgeleiden sterk, terwijl het aanbod van laagopgeleiden afnam. Hierdoor werd het beloningsverschil tussen hoog- en laagopgeleiden kleiner. De vermaarde econoom en eerste Nederlandse winnaar van de prijs van de Zweedse Rijksbank voor economie (de 'Nobelprijs' voor economie) Jan Tinbergen wees er in de jaren zeventig echter al op dat door technologische ontwikkeling laagopgeleiden minder aan het werk komen en minder verdienen, terwijl hoogopgeleiden juist profiteren. Ook globalisering heeft de ongelijkheid tussen geschoolden en ongeschoolden in westerse landen, waaronder Nederland, vergroot.¹⁵ Hoogopgeleiden profiteren immers van goedkope migranten, terwijl laagopgeleiden hun werk zien verdwijnen naar lagelonenlanden.

Toch valt de toenemende inkomensongelijkheid niet alleen te verklaren uit de race tussen onderwijs en technologie, die er uiteindelijk toe zou leiden dat de loonkloof tussen hoog- en laagopgeleiden zou toenemen. De enorme verschillen in beloning worden immers mede bepaald door structurele maatschappelijke factoren. Paul de Beer wijst dan ook terecht op de noodzaak van democratisering van de economie.¹⁶ Wil je de beloningsstructuren wijzigen dan

zul de zeggenschap in grote ondernemingen moeten veranderen. Dat zal betekenen dat de macht van de aandeelhouders moet worden beperkt ten gunste van andere belanghebbenden, onder wie de werknemers. SP-senator Geert Reuten heeft hiertoe het voorstel gedaan om werknemers en kapitaalbezitters een gelijke stem te geven bij de verkiezing van de Raad van Commissarissen (RvC), die de directie van een onderneming aanstelt.¹⁷ Daarnaast pleit hij voor uitbreiding van het aantal vertegenwoordigers van werknemers in de RvC. Naast de beperking van de macht van aandeelhouders, zullen aandeelhouders ook andere afwegingen moeten maken. Zo dienen pensioenfondsen en andere institutionele beleggers die veel aandelen bezitten een actievere rol te spelen bij het beperken van de topsalarissen. Ook zouden werknemers zelf aandeelhouder moeten kunnen worden om daarmee het beloningsbeleid van hun organisatie te beïnvloeden.

- 1 W. Salverda, 'Inkomen, herverdeling en huishoudvorming 1977-2011: 35 jaar ongelijkheidsgroei in Nederland', in: TPEdigitaal 2013 jaargang 7 (1) 66-94.
- 2 K. Caminada e.a., 'Inkomensherverdeling door belastingen en sociale uitkeringen: een internationale vergelijking', in: Tijdschrift voor Openbare Financiën, jaargang 45, 2013, nummer 3, 111-134.
- 3 Zie voor de verschillende presentaties: www.uva-aias.net/408
- 4 De Volkskrant, 27 september 2013.
- 5 Zie hiervoor: www.uva-aias.net/uploaded_files/regular/WSIneqNLD-CR-GINI201309fin.pdf
- 6 decorrespondent.nl/55/hoer-groot-is-de-ongelijkheid-in-nederland/1418530795-c022941e
- 7 Spanning publiceerde al eerder over vermogensongelijkheid in Nederland zie hiervoor: www.sp.nl/nieuws/spanning/201202/steeds-schevere-vermogensverdeling.shtml
- 8 M. Paskov en C. Dewilde, 'Ondergraaft inkomensongelijkheid solidariteit', in: TPEdigitaal 2013 jaargang 7(1) 7-26.
- 9 www.dekinderombudsman.nl/ul/cms/fck-uploaded/Kinderrechten-monitor2013-drukproef.pdf
- 10 J. Lukkezen en B. Straathof, 'Topinkomensgroei als macrofenomeen', in: TPEdigitaal 2013 jaargang 7(1) 119-139.
- 11 M. de Graaf-Zijl en T. Ooms, 'Sociaal beleid en inkomensongelijkheid', in: TPEdigitaal 2013 jaargang 7 (1) 95-118.
- 12 P. de Beer, 'Ongelijkheid: terug van nooit weggeweest', in: Socialisme & Democratie 2013 jaargang 70 (3) 32-43.
- 13 F. Alvaredo e.a., 'The Top 1 Percent in International and Historical Perspective', in: Journal of Economic Perspectives 2013 jaargang 27 (3) 3-20.
- 14 W. Salverda, 'Arbeidsmarkt, ongelijkheid en crisis', in: TPEdigitaal 2011 jaargang 5 (4) 82-97.
- 15 R. van der Ploeg, 'Scheve inkomensverhoudingen zijn schadelijk voor de economie', in: Me Judice, 11 september 2009.
- 16 De Beer, 'Ongelijkheid', in: S&D 32-43.
- 17 www.sp.nl/nieuws/spanning/201210/gekozen-raad-van-commissarissen.shtml

UITGANGSPUNTEN VOOR EEN SOCIALISTISCH PROGRAMMA

Tekst: David Hollanders Foto: Archief David Hollanders

Het is niet lastig ongerijmdheden te vinden in onze samenleving. Een zorgconsulent verdient 95.000 euro per maand bij een instelling voor gehandicaptenzorg, terwijl zorgmedewerkers ontslagen worden of op de nullijn gezet worden. 's Lands grootste pensioenfonds geeft 674 miljoen euro uit aan prestatievergoedingen – naast 1,23 miljard euro aan vaste salarissen – terwijl pensioenen gekort worden. Een directeur van een failliete woningbouwcorporatie ontvangt een vertrekpremie van 3,5 miljoen euro, terwijl de huren verhoogd worden.

Het is niet moeilijk een grotere lijst te maken van zulke ongerijmdheden die in niets zijn te onderscheiden van hypocrisie. Het is evenmin moeilijk om hier woedend over te worden. Woede is evenwel geen substituuft voor analyse. De vraag moet luiden wat deze voorbeelden zeggen over onze economie en over onze politiek. Er zijn wat dat betreft twee type antwoorden die links genoemd kunnen worden. Het eerste antwoord noem ik daarbij het sociaaldemocratische antwoord, al zijn er ook PvdA-leden die er anders over denken en ook al zijn er veel VVD-, GroenLinks-, CDA- en D66-leden die dit ook onderschrijven. Vanuit sociaaldemocratisch oogpunt zijn bovenstaande voorbeelden incidenten. Het zijn betreurenswaardige incidenten, zeker. Het zijn te vaak voorkomende incidenten, ook dat. En het zijn incidenten die – desnoods hard – bestreden moeten worden:

door de Balkenendenorm beter te handhaven bijvoorbeeld, of door een minder vrijblijvende *governance*-code voor banken, of door transparantie bij pensioenfonds af te dwingen. Dit soort reparatievoorstellen – want dat zijn het – kunnen een positief effect hebben. De cruciale impliciete aanname bij dergelijke voorstellen is dat hoeveel incidenten er ook zijn er niets *wezenlijks* aan de hand is met het politiek-economische systeem waarin zij voorkomen. De aanname is dat er geen – om met Multatuli te spreken – verrotting in ons bestel is.

Een tweede benadering gaat er vanuit dat er wel meer aan de hand is dan enkele kortstondige misstanden. Dat een pensioenvermogensbeheerder een salaris ontvangt van 11,6 miljoen euro, zegt iets over de maatschappij waarin dat voorkomt. Deze zienswijze noem ik socialistisch. In deze zienswijze zijn er

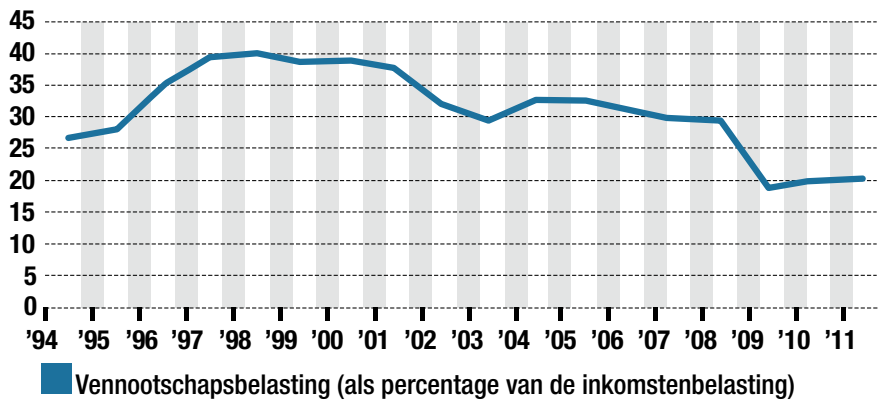
in het politieke discours twee narratieven ontstaan. De twee narratieven verschillen inhoudelijk en zij verschillen in hun toepassing. Het eerste narratief wordt toegepast op lage inkomens, het tweede op hoge inkomens.

In het eerste narratief is ontslagbescherming economisch slecht: werkgevers zullen dan niet snel mensen aannemen. In het tweede narratief is een vast contract goed: anders emigreren topbankiers. In het eerste *frame* is overheidsschuld slecht: de door burgers op te brengen rentebetalingen worden dan te hoog. In het tweede *frame* zijn private (hypotheek)schulden goed, dat stimuleert de economie. In het eerste verhaal zijn vaste pensioenpremies voor werkgevers goed: dat geeft hen zekerheid. In het tweede verhaal zijn vaste pensioenuitkeringen voor gepensioneerden slecht: dat leidt tot financieel instabiele pensioenfondsen. In de eerste analyse moet aan Polen sociale zekerheid ontzegd worden. In de tweede analyse moet buitenlands kapitaal met belastingvrijstellingen en z.g. *tax rulings* aangetrokken worden. In de eerste theorie is een Btw-verhoging op consumptiegoederen naar 21% geen probleem. In de tweede theorie verstoort een BTW op financiële transacties (ook wel *Tobin*-belasting genoemd) van 0,1% de markt.

Zowel het eerste als het tweede verhaal wordt kapitalistisch genoemd, maar ze zouden inhoudelijk niet méér van elkaar kunnen verschillen. Alles wat in het eerste *frame* goed is, is dat in het tweede niet meer. Alles wordt omgekeerd. *Black is white*.

Bij nadere beschouwing zijn de hypocriet te noemen ongerijmdheden volgens het socialistische antwoord geen afwijkingen van het beleid, die met betere handhaving weggenomen kunnen worden. Zij zijn het beleid. Zij zijn manifestaties van een discours dat twee verschijningsvormen kent: een versie voor lage inkomens en een versie voor hoge inkomens. Dit blijkt

FIGUUR 1. VENNOOTSCHAPSBELASTING

Bron: CBS-Statline

uit weinig zo goed als uit de ontwikkeling van de vennootschapsbelasting.

In figuur 1 is weergegeven het aandeel van de vennootschapsbelasting in de inkomensbelasting; de inkomensbelasting bestaat verder nog uit loonbelasting, dividendbelasting en kansspelbelasting. De grafiek laat zien dat sinds het aantreden van het Paarse kabinet in 1994 bedrijven steeds minder bijdragen aan de inkomensbelasting. De keerzijde is dat de factor arbeid relatief steeds meer bijdraagt. Het ligt dan ook voor de hand om niet zozeer te pleiten voor hogere toptarieven voor inkomen uit arbeid (de z.g. Box 1), maar juist voor een hogere vennootschapsbelasting en/of vermindering van de aftrekposten en ontwijkmogelijkheden, die vooral door grote bedrijven worden gebruikt.

Niet alleen de socialistische en de sociaaldemocratische analyses verschillen. De oplossingen verschillen ook. Een socialistisch programma bestaat niet uit een nieuwe *governance*-code voor goede doelen als *Humanitas*, uit een opgetuigde audit-commissie voor banken of uit betere verslaggevingsregels voor woningbouwcorporaties. Het bestaat mijns inziens uit het consequent toepassen van zinnige (economische) beginsels op hoge én lage inkomens, op kapitaal én arbeid.

VIJF UITGANGSPUNTEN VOOR EEN PROGRAMMA Zouden dan de volgende kunnen zijn:

1 NATIONALISEER INSTELLINGEN DIE NIET FAILLIET MOGEN GAAN.

Indien banken gered worden door de belastingbetaler, dan dient de belastingbetaler ook volledige zeggenschap te krijgen. Dat is niet alleen rechtvaardig. Het is niet alleen consequent. Het is vooral ook economisch verstandig. Anders zijn winsten geprivatiseerd en de verliezen gecollectiviseerd. Met andere woorden: dan kunnen banken gokken met andermans geld. Wat dat betekent is duidelijk gemaakt door ABN AMRO, ING en SNS Reaal. Deze banken namen veel risico en zij namen dat met andermans geld.

2 BELAST KAPITAAL EVENVEEL ALS ARBEID.

De BTW voor financiële transacties dient niet nul te zijn, maar dient even hoog te zijn als die op andere goederen. Dat is niet alleen rechtvaardig, maar ook economisch goed. Een BTW op financiële transacties ontmoedigt het blazen van bubbels op financiële markten. Verder dienen multinationals evenveel belasting te betalen als het MKB, wat betekent dat de fiscus niet langer speciale *tax rulings* heeft met multinationals. Dat is alweer niet alleen rechtvaardig, maar ook economisch juist. Door de hogere belasting op kapitaal kan de belasting op arbeid omlaag.

3 BESCHERM MENSELIJK KAPITAAL EVENGOED ALS FINANCIËEL KAPITAAL.

De overheid heeft *financieel kapitaal* zeer goed beschermd in de crisis. De overheid redde ABN AMRO, leende geld aan Aegon, kocht hypotheekpakketten op van ING, en redde SNS Reaal. De overheid heeft veel minder goed gezorgd voor *menselijk kapitaal*. De bezuinigingen leiden tot grote werkloosheid. De perverse ironie is dat de bezuinigingen op menselijk kapitaal – op zorgpersoneel, op leraren – het directe gevolg zijn van het redden van financieel kapitaal.

4 BEHANDEL PRIVATE SCHULDEN HETZELFDE ALS OVERHEIDSSCHULDEN.

De private schulden zijn een veel groter probleem dan overheidsschulden. De private schulden – met name hypotheekschulden – zijn groter in omvang dan de overheidsschuld en burgers betalen een hogere rente op hun hypotheekschuld dan de overheid op de staatsschuld. Vanuit macro-economisch perspectief moet de overheid dus private schulden ontmoedigen in plaats van de overheidsschuld te problematiseren. Op zijn allerminst, moet de overheid private schulden niet aanmoedigen door de hypotheekrenteaftrek en de renteaftrek van winstbelasting. Door de hypotheekrenteaftrek loopt de overheid jaarlijks ca. 10 miljard euro mis. Omgekeerd zijn overheidsschulden momenteel geen enkel probleem. Het CPB stelt dat Nederland een structureel *houdbaarheidsoverschot* heeft, oftewel de geschatte toekomstige inkomsten overtreffen de geschatte toekomstige uitgaven. Bovendien heeft Nederland een zeer groot betalingsbalansoverschot (geschat op 10,25% in 2014) en zijn de rente-uitgaven op het laagste niveau sinds 1921.

5 HANTEER DEZELFDE ARBEIDS-VOORWAARDEN VOOR LAGE ALS HOGE INKOMENS.

Juist voor mensen met *een lage inkomenshoogte* is een hoge *inkomenszekerheid* van belang. Lage inkomens kunnen immers nauwelijks sparen. Bovendien stimuleert inkomenszekerheid voor lage inkomens zowel werknemers als hun werkgevers om te

‘Juist voor mensen met een lage inkomenshoogte is een hoge inkomenszekerheid van belang. Lage inkomens kunnen immers nauwelijks sparen’

David Hollanders

investeren in goede arbeidsverhoudingen. Maar op zijn minst dient het niet zo te zijn dat bestuurders van zorginstellingen, universiteiten, woningbouwcorporaties, en ministeries vaste contracten met riant afvloeiingsregelingen hebben en het lagere personeel werkt met nulurencontracten, parttime banen of in tijdelijk verband.

Bovenstaande uitgangspunten zijn economisch verstandig. Dat is geen toeval, daar zij zijn verstandige economische principes consequent op alles toepassen. Om precies dezelfde reden zijn bovenstaande principes rechtvaardig. Het consequent toepassen van juiste economische principes leidt tot een rechtvaardigere uitkomst. Een socialistisch programma is dan vooral een pleidooi voor consequente toepassing van economische beginselen.

Er is daarbij geen tegenstelling tussen rechtvaardigheid en economische efficiëntie, zoals wel eens beweerd wordt. Integendeel. Waarom blijven velen, niet in de laatste plaats sociaaldemocraten, dit dan beweren? Daarop zijn vele antwoorden gegeven. Het overtuigendste antwoord wordt samengevat door het gezegde: het is moeilijk om iemand iets te laten begrijpen als zijn salaris afhangt van het niet begrijpen ervan. Kan van een wethouder die later een woningbouwcorporatie gaat leiden verwacht worden dat hij topsalarissen werkelijk afkeurt? Kan van een minister-president die later commissaris van 's lands grootste bank wordt, werkelijk een ander beleid verwacht worden? Zal een vicepremier die later zorgconsultant wordt, werkelijk de macht van zorgverzekeraars aan de kaak stellen?

TOT SLOT

De meeste politieke partijen nemen stelling *binnen* een bepaalde discussie, zonder de uitgangspunten van die discussie onder kritiek te stellen. GroenLinks accepteert de Europese 3%-norm voor de staatsschuld en onderhandelt *vervolgens* over de aard van de bezuinigingen. De PvdA vooronderstelt de onvermijdelijkheid van vermindering van ontslagbescherming voor lage inkomens en onderhandelt vervolgens met de VVD over het tempo waarin de bescherming verminderd wordt.

Er zijn enkele partijen die ieder op hun manier wel de uitgangspunten van de discussie zelf onder kritiek stellen. De PVV, de Partij voor de Dieren en 50Plus doen dat op hun manier. En de SP doet dat ook. Zij doet dat gezien de electorale opmars sinds 1994 op effectieve wijze. Maar wellicht kan het effectiever. Het komt er op aan om het discours zelf onder kritiek te stellen. De inzet dient bijvoorbeeld niet te zijn om van de 3%-norm een 3,2%-norm te maken. De inzet dient te zijn om te laten zien dat deze norm schadelijk en hypocriet is. Schadelijk omdat het onnodig leidt tot werkloosheid en lage groei en hypocriet omdat private schulden aangemoedigd worden. De 3%-norm past in een discours dat lage inkomens anders behandelt dan hoge inkomens, kapitaal anders dan arbeid en overheid anders dan private sector. En vooral komt het er op aan duidelijk te maken dat er in een parlementaire democratie uiteindelijk slechts op één locatie een einde gemaakt kan worden aan het onrechtvaardige en economisch desastreuze beleid dat het directe gevolg is van dat discours: in het stemhokje.

DUITSLAND IN EUROPA

DE TOEKOMST VAN DE EUROPESE UNIE NA DE HERVERKIEZING VAN MERKEL

Tekst: Arjan Vliegenthart Foto: flickr.com CC

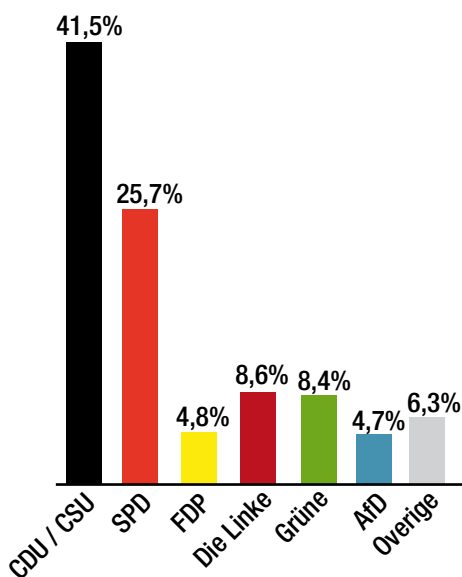
De overwinning van Merkel bij de laatste Duitse verkiezingen heeft belangrijke gevolgen voor hoe de Europese Unie de economische en monetaire crisis de komende jaren zal aanpakken. Duitsland is tot nu toe de belangrijkste aanhanger van de bezuinigingspolitiek die Brussel voorstaat en dat zal niet veranderen. Maar de kans dat Duitsland zal pleiten voor een nieuw Europees Verdrag is met de verkiezing van Merkel wel groter geworden

De overwinning van Merkel bij de laatste Duitse verkiezingen kwam niet als een verrassing. Veel Duitsers zijn tevreden met de manier waarop zij Duitsland door de Europese economische en monetaire crisis leidt. In

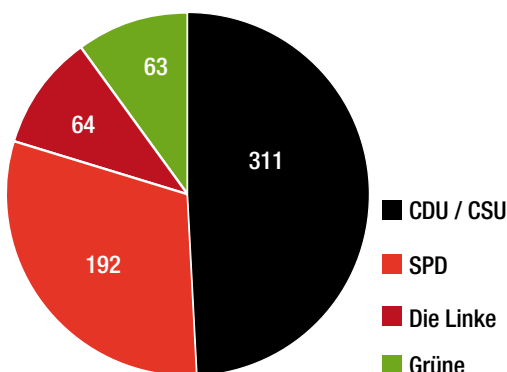
tegenstelling tot veel andere landen in de Europese Unie doet Duitsland het economisch gezien goed. Vooral de export floreert, waardoor de werkloosheid laag is en het land niet kampt met grote tekorten op de begroting.

Het Duitse beleid heeft echter ook zijn schaduwzijde. Zo is de armoede het afgelopen decennium fors opgelopen. Duitsland kent geen minimumloon, waardoor 7,9 miljoen Duitsers werken voor een loon lager dan 9,15 euro per uur – een bedrag dat volgens de Duitse overheid zelf het minimum is om bij een volledige baan aan een toereikend inkomen te komen. Daarnaast is de ongelijkheid ook fors toegenomen. De rijkste 10 procent van de Duitse bevolking bezit bijna 60 procent van het vermogen. Vijftien jaar geleden was dat nog 45 procent. De toegenomen armoede en vermogensongelijkheid zijn het gevolg van de neoliberale hervormingen die het afgelopen decennium door christendemocraten, liberalen en sociaaldemocraten zijn doorgevoerd. Toch lijkt het er niet op dat het Duitse beleid op dit terrein substantieel zal veranderen.

UITSLAGEN BONDS DAGVERKIEZINGEN 2013

ZETELVERDELING (630 ZETELS TOTAAL)

MERKEL EN DE TOEKOMST VAN EUROPA

De uitslag in Duitsland brengt mogelijk ook grote veranderingen met zich in mee in de Europese Unie. De afgelopen jaren droeg Duitsland het meeste bij aan de verschillende noodfondsen, die vooral banken die stevig in probleemlanden als Griekenland en Cyprus hadden geïnvesteerd uit de brand helpen. Daarnaast was de regering-Merkel, samen met de Nederlandse regering, de belangrijkste voorstander van de bezuinigingspolitiek en het handhaven van een maximaal begrotingstekort van 3 procent van het nationaal inkomen.

In zekere zin is het opmerkelijk dat juist Duitsland zo'n grote broek aantrekt op het terrein van het begrotingstekort. Het was namelijk uitgerekend Duitsland dat, samen met Frankrijk, het eerste land was dat de Europese afspraken op dit terrein aan zijn laars lapte. In 2002, 2003 en 2004 had het land een begrotingstekort van meer dan 3 procent. De toenmalige Duitse regering liet zich toen weinig aan de Brusselse afspraken gelegen liggen en kreeg overigens ook geen boete van Brussel.

De kans dat de nieuwe Duitse regering breekt met haar beleid van het verplicht bezuinigen bij een begrotingstekort van meer dan 3 procent is niet groot. De sociaaldemocratische SPD, de meest waarschijnlijke coalitiegeenoot, steunde de afgelopen jaren het Europa-beleid van Merkel. Tijdens de campagne lieten de sociaaldemocraten weliswaar ook weten dat er wat hen betreft in Europa meer aandacht zou moeten komen voor economische groei en dat beleidsmakers zich niet zouden moeten fixeren op een maximaal begrotingstekort van 3 procent, maar de kans

De Bondsdag in Berlijn.

dat dit tot een koerswijziging van de regering leidt, is niet groot.

HET BUNDESVERFASSUNGSGERICHT EN DE TOEKOMST VAN DE EURO

Op een ander terrein is er echter wel degelijk kans dat de nieuwe Duitse regering zal proberen zaken te veranderen. Het Verdrag van Lissabon, de opvolger van de Europese Grondwet, regelt weinig over hoe Europa moet handelen in geval van een economische en monetaire crisis. Belangrijke zaken als een bankenunie worden daarin niet genoemd en zijn dus nieuwe instrumenten die de Europese Unie zich toe-eigent en waarmee ze invloed kan uitoefenen op terreinen die tot nu toe aan nationale overheden voorbehouden waren. In Duitsland is daar bij veel burgers en sommige politieke partijen, Die Linke voorop, bezwaar tegen deze overdracht van soevereiniteit aan de Europese Unie. En in tegenstelling tot Nederland kent Duitsland de mogelijkheid om dergelijke voorstellen ook te laten toetsen bij de rechter op hun rechtmatigheid. Het zogenaamde Bundesverfassungsgericht in Karlsruhe bekijkt per geval of een nieuwe Europese bevoegdheid wel of niet in strijd is met de Duitse Grondwet. Dat is niet alleen een tijdrovende procedure, want hoewel het Bundesverfassungsgericht nog nooit heeft geoordeeld dat een bepaalde Europese afspraak niet uitgevoerd mag worden, geeft ze de Duitse regering wel elke keer stevig huiswerk mee. Daarmee maakt zij vooral duidelijk dat het Duitse parlement te allen tijde mee moet praten over de hoogte van de reddingsfonds en dat Merkel op dit terrein dus niet de vrije hand heeft.

EEN NIEUW EUROPEES VERDRAG?

Daarmee is het Bundesverfassungsgericht een doorn in het oog van Merkel, die wellicht de komende jaren zal proberen om tot een nieuw Europees Verdrag te komen waarin

DE LINKSPARTEI, VERLIES MET EEN GOUDEN RANDJE

De uitslag van de Duitse verkiezingen was een meevaller voor de Linkspartei. De partij, waarmee de SP onder meer in het Europees Parlement en de Raad van Europa samenwerkt, scoorde 8,6 procent van de stemmen. Daarmee is ze nu de derde partij in de Bundestag, het Duitse parlement, na de christendemocratische CDU en de sociaaldemocratische SPD. Weliswaar verloor de Linkspartei 3,3 procent, maar dat was veel minder dan waar aanvankelijk voor was gevreesd.

Tijdens de campagne zette de Linkspartei vooral in op het instellen van een wettelijk minimumloon en goede sociale voorzieningen. De kans dat zij in de regering komt is nihil, omdat zowel de CDU als de SPD hebben laten weten niet met de Linkspartei te willen regeren.

ALTERNATIVE FÜR DEUTSCHLAND, EUROCRITICI HALEN NET NIET DE KIESDREMPEL

De nieuwe partij *Alternative für Deutschland* heeft de kiesdrempel net niet gehaald. De eurokritische partij werd vorig jaar opgericht uit onvrede over de manier waarop er in Duitsland en Europa omgegaan wordt met de economische en monetaire crisis. De partij pleit voor het opbreken van de euro om zo meer recht te doen aan de economische verscheidenheid binnen de Europese Unie.

De partij bleef steken op 4,7 procent van de stemmen en dat is niet genoeg om in het Duitse parlement zitting te mogen nemen. Duitsland kent, in tegenstelling tot Nederland, een kiesdrempel van vijf procent. In de peilingen scoorde *Alternative für Deutschland* altijd ruim onder de vijf procent. De uitslag was dan ook een opsteker voor deze partij.

duidelijker staat wat de bevoegdheden van de Europese Unie zijn. Dat zou ervoor moeten zorgen dat critici van haar beleid geen kans meer hebben om hun bezwaren aan de rechter voor te leggen. Een nieuwe verdrag zal echter zonder enige twijfel tot enorme discussie in Europa gaan leiden. De 28 lidstaten van de Europese Unie zouden op basis van gelijkwaardigheid over een dergelijk nieuw verdrag moeten onderhandelen en het vervolgens ook allemaal moeten goedkeuren. Iets wat waarschijnlijk lang duurt, maar ook tot veel politieke strijd zal leiden.

De Nederlandse regering heeft tot nu toe redelijk luchtig gedaan over deze mogelijkheid. Een nieuw verdrag is volgens minister Timmermans helemaal niet nodig en hij meent dat het zo'n vaart niet zal lopen. De kans bestaat echter wel degelijk dat Timmermans door die opstelling uiteindelijk van een koude kermis thuiskomt. Een bankenunie waaraan Duitsland niet wil meewerken komt er niet en Merkel zal haar verkiezingsoverwinning toch ook deels te gelde willen maken door haar positie als sterke vrouw in Europa te verstevigen. Het is daarom zeker niet uitgesloten dat de Duitse wens om tot een nieuw verdrag te komen ook werkelijkheid wordt. En dat zou een interessante draai kunnen geven aan het debat, ook tijdens de aankomende verkiezingscampagne voor het Europees Parlement.

Hugo Priemus.

‘DE VERHUURDERHEFFING MOET ZO SNEL MOGELIJK VAN TAFEL’

Tekst: Tijmen Lucie Foto: ... / Hollandse Hoogte

Wat moet er gebeuren om de vastzittende woningmarkt uit het slop te trekken? Volgens emeritus hoogleraar Hugo Priemus ligt de sleutel tot de oplossing in het woningmarktakkoord Wonen 4.0. Spanning sprak met hem over dit plan en over het huidige kabinetsbeleid dat hier lijnrecht tegenin lijkt te gaan.

Om een beeld te krijgen van de huidige woningmarkt in Nederland: hoe is de verhouding tussen koop- en huurwoningen momenteel?

‘De meerderheid van de woningen bevindt zich in de koopsector: 60 procent van het totaal. Van de resterende 40 procent in de huursector bestaat 30 procent uit corporatiewoningen en 10 procent uit commerciële huurwoningen. Hoewel de vraag

naar woningen blijft toenemen, is het aanbod van koopwoningen niet gestegen. Maar liefst 60 procent van de nieuwbouwwoningen die in het afgelopen jaar werden gerealiseerd, kwam voor rekening van de corporaties.’

Het kabinet wil dat meer mensen een huis gaan kopen. Wat vindt u van deze opvatting?

‘Ik vind niet dat de overheid moet zeggen: gij zult kopen. Mensen moeten vooral zelf kiezen of zij gaan kopen of huren. Dat kan afhangen van de fase waarin hun huishouden zich bevindt en natuurlijk ook van de vraag hoeveel inkomen en vermogen ze hebben. Maar we zien wel dat in deze tijd van crisis de vraag verschuift van kopen naar huren. Ik denk dat enkele structurele factoren daaraan

ten grondslag liggen. De arbeidsmarkt is zeer flexibel geworden: er zijn veel zzp’ers bijgekomen en de flexibele schil breidt zich uit. Bovendien zijn de eisen die aan hypotheeklen worden gesteld, flink aangescherpt en daar zijn ook goede redenen voor. Mensen die vroeger een huis konden kopen, kunnen dat straks niet meer. Fiscale steun die kopen decennialang heeft gehad, zal stapje voor stapje afgebouwd worden. Huren zal belangrijker worden, terwijl de koopsector een kleinere rol zal vervullen dan in het verleden. Het kabinet voert dus een verkeerd beleid.’

De meest ingrijpende maatregel van het kabinet om huren te ontmoedigen is de verhuurderheffing en de daarmee samenhangende inkomensafhankelijke huurverhoging. Wat vindt u daarvan?

'Ik ben een geharnast tegenstander van de verhuurderheffing, die de schatkist op termijn 1,7 miljard euro per jaar moet opleveren en wel om twee redenen. In de eerste plaats is de verhuurderheffing, die overigens alleen geldt voor de gereguleerde huursector (overwegend corporatiese sector maar ook een deel van de vastgoedbeleggers), in feite een huurderheffing, omdat de huurders via de extra huurverhoging mogen opdraaien voor de heffing. In de tweede plaats zullen corporaties door de verhuurderheffing nauwelijks meer investeren in nieuwbouw. Je ziet nu al dat de bouwproductie dramatisch is gedaald. Volgens ramingen gaat de productie van 31.000 corporatiewoningen dit jaar, terug naar 12.000 volgend jaar. Commerciële beleggers zijn ook huiverig voor de verhuurderheffing, omdat zij bang zijn rendement op hun vastgoed te verliezen. Nu al beleggen vastgoedbeleggers voor twee derde in het buitenland en de verwachting is dat dit aandeel alleen maar zal toenemen. Het is dan ook een illusie te denken dat zij het gat zullen opvullen dat de corporaties noodgedwongen laten liggen. Commerciële beleggers zijn al jaren bezig om hun voorraad te reduceren in plaats van uit te breiden.'

Wat zou volgens u nu prioriteit moeten krijgen op de woningmarkt?

'Je moet er nu juist voor zorgen dat er meer huurwoningen worden gebouwd, dus de verhuurderheffing moet zo snel mogelijk van tafel. Mocht je ervoor kiezen om in deze tijd van crisis van bewoners een extra bijdrage te vragen dan kun je veel beter een tijdelijke eigendomsneutrale bezitsbelasting invoeren, want hierbij worden alle huurders en kopers evenredig aangeslagen. Nu stijgen de huren vooral in de gereguleerde sector, en minder sterk in de vrije, terwijl de overdrachtsbelasting voor kopers is verlaagd van 6 naar 2 procent, wat de schatkist 1,2 miljard euro per jaar kost. Daardoor krijg je een scheve situatie tussen huurders en kopers, maar ook tussen huurders van sociale huurwoningen en die van vrijesector-huurwoningen.'

En als we kijken naar de lange termijn wat zou er dan moeten gebeuren?

'Het pijnlijke is dat de oplossing voor

alle problemen al lange tijd bekend is. Vorig jaar hebben vier belangrijke partijen, de Woonbond (huurders), Aedes (corporaties), de Nederlandse Vereniging van Makelaars en Vereniging Eigen Huis een akkoord gesloten dat zij 'Wonen 4.0' noemen. Hierin staat dat we vanaf 2015 moeten afkicken van subsidies, zowel fiscale subsidies (hypotheekrenteaftrek) als indirecte subsidies in de huursector. Daarvoor in de plaats stellen zij een woontoeslag voor, die ervoor zorgt dat het sociale grondrecht wonen operationeel wordt gemaakt voor mensen met een laag inkomen, zowel in de huur- als in de koopsector. Om de betaalbaarheid voor arme huurders en kopers veilig te stellen als de huren geleidelijk naar marktniveau stijgen, zal dit een stevige woontoeslag moeten zijn. Als je dan stapje voor stapje afkickt van objectgebonden subsidies ga je richting markthuren en marktcoopsommen, waar dus groot maatschappelijk draagvlak voor is. Zo'n opzet levert prikkels op om te gaan bouwen; zowel huur- als koopwoningen. Voor corporaties geldt daarbij dat zij een bestemmingsplicht hebben voor hun overschotten, die hen verplicht te investeren in volkshuisvesting. Het jammere is dat het kabinet dat zegt op zoek te zijn naar maatschappelijk draagvlak, dit draagvlak op de woningmarkt volledig heeft genegeerd.'

Kunnen we nog leren van het buitenland?

'Ja, dat kunnen we zeker. Vooral Duitsland is een goed voorbeeld, want anders dan in Nederland wordt daar volop gebouwd. De cultuur is daar dat je op de woningmarkt start in een huurwoning, omdat je positie op de arbeidsmarkt nog onzeker is en er zich nog wijzigingen kunnen voordoen in de relationele sfeer. Op het moment dat je huishouden en je baan stabiel zijn, ga je veelal kopen. Je wordt dan wel geacht spaargeld mee te nemen. 20 procent van de koopprijs moet je zelf financieren, waarmee het risico voor jezelf en de bank niet groot is. In Nederland was dit in de jaren zeventig en tachtig ook zo, maar daar zijn we helaas vanaf gestapt. Ik ben van mening dat je kopen weer moet associëren met sparen in plaats van met schulden. Het leuke is dat je in gereformeerde gemeenten in de biblebelt nog wel een cultuur van

sparen tegenkomt. Daar begint een jongere in een huurwoning en stroomt vervolgens door naar een koopwoning als alles goed gaat.'

Zouden ook niet veel meer leegstaande panden hergebruikt moeten worden; en zo ja, hoe?

'Ja, daar ben ik het mee eens, want veel kantoren en andere bedrijfsruimten staan structureel leeg. Door het flexwerken zullen die panden ook niet meer gevuld worden. Op dit moment staat in Nederland 15 procent van de kantoorpanden leeg. De totale leegstand, inclusief 'verborgen leegstand', wordt zelfs op meer dan 30 procent geschat. Tegelijkertijd is er grote behoefte aan studenten- en jongerenhuisvesting, juist op de plekken waar nu veel kantoorpanden leegstaan. Voordat je aan een alternatieve bestemming gaat denken zullen de panden wel eerst afgewaardeerd moeten worden, want bij de huidige waardering kun je geen jongerenhuisvesting realiseren. De overheid en accountants zullen daartoe wel druk moeten uitoefenen op de bedrijven, want ze zullen het niet snel zelf doen.'

Tot slot: is het einde van de crisis op de woningmarkt volgens u in zicht?

'Daar is mijn ene antwoord op: dat weten we niet. Er zijn enige gunstige voortekenen. Zo verwachten het Centraal Planbureau en de Europese Commissie een groei van een 0,5 procent voor Nederland volgend jaar en zijn de huizenprijzen sinds 2008 circa 20 procent gedaald, waardoor wellicht weer meer woningen verkocht gaan worden. Aan de andere kant neemt de werkloosheid nog steeds toe en is de verwachting dat dit in de nabije toekomst niet anders zal zijn. Bovendien gaan de bezuinigingen in 2014 gewoon door. Ook valt niet te voorspellen welke effecten de *shutdown* in de Verenigde Staten voor de wereldeconomie zal hebben en weten we niet of er weer een bank gaat vallen. Of de woningmarkt zich zal gaan herstellen staat dus nog allerm minst vast.'

Hugo Priemus (1942) is emeritus hoogleraar Systeeminnovatie Ruimtelijke Ontwikkeling aan de Technische Universiteit Delft.

JEZUS CHRISTUS, DE GROTE GELIJKMAKER

Tekst: Ronald van Raak Afbeelding: Carl Heinrich Bloch CC

Fragment uit *De Bergrede*. Schilderij van Carl Heinrich Bloch.

‘Verzamel voor jezelf geen schatten op aarde: mot en roest vreten ze weg en dieven breken in om ze te stelen. Verzamel schatten in de hemel, daar vreten mot noch roest ze weg, daar breken geen dieven in om ze te stelen. Waar je schat is, daar zal ook je hart zijn... Jullie kunnen niet God dienen én de mammon. Daarom zeg ik jullie: maak je geen zorgen over jezelf en over wat je zult eten of drinken, noch over je lichaam en over wat je zult aantrekken. Is het leven niet meer dan voedsel en het lichaam niet meer dan kleding?’

Wat hierboven staat, zei Jezus Christus in de rede op de berg. Daar hield hij zijn leerlingen voor hoe zij zouden moeten leven. Deze profeet had weinig op met rijkdom: ‘Het is gemakkelijker voor een kameel om door het oog van een naald te gaan dan voor een rijke om het koninkrijk van God binnen te gaan.’ Niet uit jaloezie, omdat hij anderen niets gunde, maar uit mededogen, omdat geld mensen corrupteert. Socrates had op de Atheense markt een beroep gedaan op het hoofd: blijf mensen onophoudelijk vragen stellen, totdat zij zélf de waarheid leren kennen. Volgens de filosoof moesten

mensen zich laten leiden door de logica, zodat zij de juiste conclusies zouden trekken. Christus deed in de Bergrede veel meer een beroep op het hart. De profeet wilde dat mensen zich lieten leiden door de liefde: ‘Behandel anderen dus steeds zoals je zou willen dat ze jullie behandelen.’ Deze woorden werden ruim een halve eeuw na de dood van Christus opgeschreven door zijn leerling Matteüs, één van de evangelisten die het leven van de profeet beschreef. Deze vroege christenen leefden in het Romeinse rijk, waar zij fel werden bestreden. De boodschap van Christus vormde een bedreiging voor de Romeinse heersers, die leefden in grote rijkdom. Maar nog meer dan een kritiek op hun weelde vormde het christendom een bedreiging voor hun sociale positie.

Christus was een grote gelijkmaker: hij ging uit van de fundamentele gelijkwaardigheid van mensen. Rijken en armen, mannen en vrouwen, familie en vreemdelingen, ieder mens was geschapen en iedere ziel verbonden met zijn Schepper. In deze leer paste geen slavernij, geen onderdrukking van vrouwen of uitsluiting van vreemdelingen. De keizer was als mens niet beter dan een bedelaar, een koopman niet minder zondig dan een prostituee.

Het hoeft niet te verbazen dat het christendom snel aan invloed won: veel mensen hadden veel te winnen bij een geloof in gelijkwaardigheid. Maar ook voor de Romeinse elites bleek de nieuwe leer aantrekkelijk. Het reusachtige rijk dreigde steeds meer uit elkaar te vallen en een gemeenschappelijke godsdienst zou de eenheid kunnen versterken. In de vierde eeuw werd het christendom zelfs de nieuwe godsdienst van het Romeinse rijk.

Sindsdien noemden eerst de keizers en later de pausen van Rome zich de plaatsvervangers van Christus op aarde. Daardoor kreeg het christendom een dubbelzinnig karakter. Heersers beriepen zich op Christus voor het behoud van de bestaande maatschappelijke verhoudingen, als een goddelijke orde op aarde. Maar revolutionairen lieten zich inspireren door dezelfde profeet, in hun verzet tegen uitbuiting en onderdrukking en voor meer gelijkwaardigheid. Zeker in Nederland hebben socialisten zich altijd beroepen op christelijke idealen en christelijke symboliek. Ferdinand Domela Nieuwenhuis, de eerste socialist in de Tweede Kamer, was van oorsprong predikant en gebruikte woorden en beelden die aansloten bij de beleving van de gelovige bevolking. De arbeidersbeweging in ons land kende ook later veel ‘rode dominees’, zoals Willem Banning en Jan Buskes (beide PvdA) of Ab Harrewijn (CPN en Groen-Links). Nederland kent een brede waaier aan christelijke partijen, van CDA tot ChristenUnie en SGP. Deze partijen hebben vaak een ‘gouvernementele’ opstelling in de politiek, de regering bekleedt volgens hen een door God gegeven gezag. Andere christenen lezen in de woorden van Christus juist een oproep tot verzet, de leer van gelijkwaardigheid is voor hen onvernegbaar met een kapitalistisch beleid. Voor die christenen is niet één van de ‘christelijke’ partijen, maar juist de SP een logische keuze.

DE WERELD BEGRIJPEN OM HAAR TE VERANDEREN

EEN INLEIDING OP DE HEDENDAAGSE LINKSE FILOSOFIE

Tekst: Bart van der Steen

Waarom worden mensen nog altijd gediscrimineerd op basis van ‘geslacht’, ‘seksuele voorkeur’ en ‘herkomst’? Waarom hebben we nog altijd zo weinig te zeggen over hoe, waar en wanneer we werken? En waarom vinden de meeste mensen dat goed en normaal? Het boek *Butler, Negri en Žižek* maakt het werk van drie filosofen naar deze thema’s voor een algemeen publiek toegankelijk.

Discriminatie, werk en bewustzijn zijn de drie belangrijkste onderwerpen van de hedendaagse linkse filosofie. En Judith Butler, Tony Negri en Slavoj Žižek zijn zonder twijfel de belangrijkste denkers op dit gebied.

Butler groeide op in een joods gezin in Cleveland in de jaren vijftig en zestig. Dat had grote invloed, zoals ze later vertelde: “Als ik iemand mee naar huis bracht, luidde de eerste vraag aan diegene: ben je joods of niet joods? Later, toen ik studeerde, werd ik actief in een lesbische groep en het eerste wat ze daar vroegen was: ben je feministisch of niet? Ben je lesbisch of niet? Ik dacht: houd op met dat separatisme!”

Begin jaren negentig zette Butler de feministische beweging op zijn kop met haar boek *Gender Trouble* (1990). Butler pleit niet zozeer voor de emancipatie van bepaalde groepen zoals vrouwen en homo’s, maar juist voor het ondermijnen van deze begrippen. Want juist de indeling van mensen in hokjes als vrouw of man, homo of hetero, maakt seksistische discriminatie en onderdrukking mogelijk. Haar doel is daarom het uitdagen en ter discussie stellen van dergelijke begrippen.

Negri verdiende zijn sporen in het roerige Italië van de jaren zeventig, en was actief in radicale jongeren- en arbeidersbewegingen. Hij verwierf grote bekendheid met het boek *Empire* (2000) en geldt sindsdien als een van de belangrijkste denkers van de globaliseringsbeweging. Volgens Negri heeft (het idee van) de blanke en mannelijke arbeidersklasse plaatsgemaakt voor de *multitude*: een kleurrijk en bont geheel van jongeren, migranten en flexwerkers. Zij leven vooral van tijdelijke, onzekere baantjes in de dienstensector in plaats van in de fabriek. Negri onderzoekt hoe werk daardoor veranderd is, en welke mogelijkheden tot protest daardoor ontstaan.

De Sloveen Žižek brak in de jaren negentig door met baanbrekend werk over ideologieën. Hij onderzoekt (de manipulatie van) ons bewustzijn in de huidige kapitalistische maatschappij en gebruikt daarvoor voorbeelden uit de populaire cultuur. De alom gedeelde mening dat het tijdperk van ideologieën voorbij is, ziet hij juist als een zeer ideologische uitspraak. Volgens Žižek betekent deze uitspraak dat de neoliberale ideologie zo dominant

geworden is, dat deze niet eens meer als ideologie waargenomen wordt. Zij wordt gezien als ‘de waarheid’. Waar dat toe leidt, blijkt volgens hem hieruit: “Tegenwoordig denkt iedereen dat het kapitalisme voor altijd zal blijven bestaan. Tegelijkertijd zijn we geobsedeerd door kosmische rampen: de uitroeiing van alle leven op aarde door een of ander virus of een asteroïde of zoiets dergelijks.” Blijkbaar kunnen we ons nog eerder het einde van al het leven op aarde voorstellen, dan een verandering (hoe klein ook) van het kapitalistische systeem.

HET RAADSEL DER ONLEESBAARHEID

Butler, Negri en Žižek houden zich bezig met belangrijke vragen en zijn zeer bekend: Žižek wordt regelmatig door Nederlandse dagbladen geïnterviewd en spreekt steevast voor overvolle zalen. Negri’s faam is nog opvallender: zijn leven is onlangs verstript. Soms lijken deze filosofen wel popsterren. Toch is hun werk niet altijd even toegankelijk. Dat komt vooral doordat hun teksten soms erg abstract zijn en zij een marxistisch jargon gebruiken. Dit levert hen forse kritiek op; Trouw-redacteur Sebastien Valkenburg spreekt zelfs over ‘postmoderne abracadabra’. Helemaal eerlijk is dat echter niet. De hier aangehaalde citaten zijn geen toverspreuken. De complexiteit van hun werk komt ook doordat zij op een fundamenteel niveau praten over de maatschappij. Dat geldt voor haast alle filosofen. Marx is ook niet altijd makkelijk, maar dat maakt hem niet minder belangrijk. Want, om de laatste te parafaseren, we moeten de wereld begrijpen om haar te kunnen veranderen. Juist daarom hebben we een klein boekje samengesteld dat een inleiding biedt tot het werk van Butler, Negri en Žižek. In kort bestek wordt verteld over hun levens, achtergrond en belangrijkste ideeën. Deze worden helder samengevat en met duidelijke voorbeelden geïllustreerd.

B. van der Steen, J. Lukkezen
en L. van Hoogenhuijze
*Butler, Negri en Žižek: Een
inleiding op de hedendaagse
linkse filosofie*
Uitgeverij: Damon
ISBN: 9789460361463
Prijs: € 16,90

LAAMIA ELYOUNOUSSI VAN SCHONE ZAAK! MAATSCHAPPELIJK BETROKKEN BEDRIJFSVOERING

Tekst: Rob Molenkamp Foto: Archief Laamia Elyounoussi

Laamia Elyounoussi runt een bijzonder schoonmaakbedrijf: *Schone Zaak!* Zij is een pionier op het gebied van maatschappelijk verantwoord ondernemen. In haar bedrijf krijgt het woord 'duurzaam' op drie manieren vorm. Ze streeft naar een duurzame relatie met haar personeel en met de klanten, haar werknemers gebruiken duurzame producten en ze adviseert en stimuleert haar klanten op een duurzame manier te werken.

Schone Zaak is een schoonmaakbedrijf dat rekening houdt met het milieu en maatschappelijke betrokkenheid toont door stevig te investeren in de ontwikkeling van het personeel. Werknemers krijgen een contract voor drie jaar. Gedurende die drie jaar krijgen ze cursussen Nederlands en een mbo-opleiding. Daarna stromen ze uit naar een van de klanten van *Schone Zaak*.

Het spanningsveld tussen enerzijds winst maken als bedrijf en anderzijds invulling geven aan duurzaamheid en maatschappelijke betrokkenheid, is dat niet lastig?

'Het is maar net hoe je daar als ondernemer mee omgaat. Pak je een flinke marge en zie je wel wat je klanten doen over een paar jaar, of neem je een kleinere marge en investeer je daarmee in personeel en binding met de klant. Ik kies voor het laatste.'

Wordt uw maatschappelijk verantwoord ondernemerschap ondersteund door de gemeente Rotterdam?

'Nee, we krijgen geen subsidies van de gemeente. De Nederlandse taallessen worden wel door de overheid betaald, net als de mbo-opleidingen. De uren die wij steken in het begeleiden van onze werknemers declareren we niet: dat is dus een directe investering in de duurzaamheid van het personeel. Hier gaat soms evenveel tijd in zitten

Laamia Elyounoussi.

als in het runnen van een onderneming zelf.'

Is de gemeente weleens met u in gesprek gegaan over de mogelijkheden om dit concept toe te passen op andere terreinen?

'Nee helaas, ze zijn nog niet bij me geweest.'

U bent daarnaast actief bij ondernemersnetwerk De Maatschappij en MKB Rotterdam. Hoeveel tijd bent u kwijt aan deze nevenfuncties?

'Niet zoveel, zo'n 4 tot 6 uur per maand per functie. Als bestuurslid van MKB Rotterdam heb ik de portefeuille duurzaam ondernemen. De Maatschappij is een van de oudste

MVO

Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (mvo) staat voor het streven van bedrijven om zich, behalve om het maken van winst, ook te bekommeren om de gevolgen van hun activiteiten voor mens en natuur. In 2010 stelde de OESO (Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling) daartoe een richtlijn op. Leidraad daarbij was de visie van John Elkington, adviseur op het terrein van duurzame ontwikkeling. Hij stelt dat de drie elementen *people, planet, profit* (mens, milieu en winst) op harmonieuze wijze gecombineerd zouden moeten worden. De richtlijn kent drie dimensies. Een gedragscode (normen en waarden), maatschappelijke verantwoordelijkheid (zorg voor mens en milieu binnen de bedrijfsvoering) en maatschappelijke betrokkenheid (de manier waarop een bedrijf iets teruggeeft aan de samenleving). Steeds meer bedrijven gaan er vrijwillig toe over een bepaalde vorm van maatschappelijk verantwoord ondernemen op te nemen in hun bedrijfsvoering. Soms is het een manier om zichzelf mooier voor te doen dan het bedrijf in werkelijkheid is, maar vaak gaat het ook om nieuwe, schonere en op solidariteit gerichte manieren van werken.

netwerken voor ondernemers, met afdelingen door het hele land.'

Voordat u Schone Zaak startte, werkte u bij MAS Dienstverleners, het schoonmaakbedrijf van uw tante Rahma el Mouden. Waarin verschilt haar bedrijf van dat van u?

'Ik heb daar veel geleerd wat ik nu zelf toepas en ik heb de aanpak verder verfijnd. Ik wilde een eigen bedrijf starten met een eigen filosofie. Het bedrijf van mijn tante heeft een paar honderd man personeel en de organisatie is daar ook op aangepast. Die ambitie heb ik niet. Ik wil uiteindelijk wel een *Schone Zaak Academie* oprichten. De filosofie die ik daarin wil uitdragen is het aangaan van een langdurige relatie met de klanten. Het maatschappelijk ondersteunen en begeleiden van personeel kan dan centraal komen te staan. Hierdoor zullen de werknemers meer plezier hebben in hun werk en zullen zij zich meer verbonden voelen met

het bedrijf. Als zij dat uit en laten zien op de werkvloer heb ik een tevreden klant. Het is dus letterlijk een cirkel, een wisselwerking. De academie kan zich gaan richten op ziekenhuispersoneel, zorg en welzijn, productiemedewerkers. Einddoel is dat de werknemer wordt aangenomen door de werkgever. Bijvoorbeeld waar een groot verloop is van mensen, zoals bij de post. Hoe deze groep te motiveren en activeren, is waar het om gaat. De academie gaat zich richten op het omvormen van bestaande bedrijven. Daarnaast is het ook mogelijk mensen aan te nemen vanuit een uitkeringssituatie.'

Uw bedrijf groeit, hoe houdt u contact met de werkvloer?

'Niet verder groeien dan je aankunt als bedrijf. Als je kunt groeien, waarom zou je dan stoppen. Maar als je te ver doorgroeit kan het de dood van het bedrijf betekenen. Dit heb ik vaak om me heen zien gebeuren. Wij gaan voor de langdurige relaties, continuïteit in het leveren van schoonmaakpersoneel. Om de filosofie van ons bedrijf te waarborgen kunnen we het ons niet permitteren te groot te worden. We zitten nu op 50 procent van onze maximale capaciteit. Het streven is uiteindelijk zo'n negentig werknemers in dienst te hebben. Korte lijnen met de werknemers zorgen voor continuïteit bij de klant, omdat de medewerkers zich gewaardeerd voelen.'

Gaat het ook weleens mis?

'We zijn dagelijks bezig met het verbeteren van de filosofie. Natuurlijk neem je weleens iemand aan die niet geschikt blijkt te zijn. Dat kan gebeuren, maar om dit zoveel mogelijk te ondervangen voeren we drie sollicitatiegesprekken voordat we met een medewerker in zee gaan. Vervolgens gaan we een contract aan voor drie jaar, met een proefperiode van drie maanden.'

Wat maakt Schone Zaak duurzaam?

'Duurzaamheid komt ook tot uiting in het gebruik van schoonmaakmiddelen, handdoeken, vaatwastabletten. We scheiden het afval op de werkvloer en stimuleren de klant om dit ook te doen. Ook adviseren we onze klanten om over te stappen van plastic bekertjes naar mokken voor het personeel. We

proberen zoveel mogelijk overdag schoon te maken, zodat 's avonds de verlichting niet aan hoeft, en we kijken waar binnen het bedrijf zoveel mogelijk verduurzaamd kan worden.'

Hoe ziet u de ontwikkeling van mvo in het algemeen in Nederland?

'De kansen liggen denk ik vooral op het gebied van duurzaamheid. Ik krijg zo nu en dan berichten van klanten die zeggen: 'Ik ben al zo lang op zoek naar een milieu verantwoord schoonmaakbedrijf.' Dat geeft wel aan dat de maatschappij aan het veranderen is, in denken en doen. Er zijn al veel ecologische en biologische middelen op de markt, maar het is natuurlijk ook afhankelijk van wat ieder huishouden kan betalen.'

Toch is deze manier van maatschappelijk betrokken bedrijfsvoeren nog vrij uitzonderlijk. Hoe denkt u dat dat komt?

'Mensen hebben het gewoon nog niet geprobeerd. Er is een angst om mensen zonder opleiding in dienst te nemen, of mensen die de Nederlandse taal niet spreken. Ik denk dat ondernemers er gewoonweg niet bij stilstaan. Het is ook typisch iets van deze tijd. Tien jaar geleden had je niet kunnen bedenken dat zo'n bedrijf zou kunnen bestaan. Er zijn de laatste jaren wel veel integratiebureaus uit de grond gestampt. Die redden het vaak niet omdat ze alleen maar naar de centjes kijken. Het ontbreekt hen vaak aan een filosofie. Je moet er met hart en ziel inzitten.'

Laamia Elyounoussi (1980) ging na de mavo naar de Politieacademie. Vervolgens besloot zij een opleiding Vastgoed & Makelaardij te gaan doen. Na vijf jaar in de vastgoedsector gewerkt te hebben, kwam zij als leidinggevende in dienst bij het schoonmaakbedrijf van haar tante, MAS Dienstverleners. In 2009 richtte ze haar eigen schoonmaakbedrijf *Schone Zaak* op. Elyounoussi won meerdere prijzen, waaronder de Aletta van Nu (2010) en de Prestatie Award (2011). Als bestuurslid van MKB Rotterdam houdt zij zich bezig met duurzaam ondernemen.

DE ALGEMENE WEDUWEN- EN WEZENWET (AWW)

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Spaarnestad Photo / Hollandse Hoogte ©

De invoering van de AWW in 1959 verruimde, vooral ook met de aanpassingen in 1962, de sociale bescherming van nabestaanden in belangrijke mate. De volksverzekering AWW dekde bijna alle ingezetenen en kende een waardevaste aan het minimumloon gekoppelde basisuitkering. Met de komst van de nieuwe ANW in 1996 nam de wettelijke bescherming van nabestaanden sterk af. Een ontwikkeling die zich steeds verder doorzet.

In de geschiedenis van de sociale wetgeving met betrekking tot de bescherming van nabestaanden zijn grofweg drie fases te onderscheiden. De eerste periode begon in 1901 met de invoering van de Ongevallenwet. Dankzij deze wet kregen nabestaanden van een gehuwde werknemer die was overleden aan een bedrijfsongeval een periodieke uitkering. De overblijvende partner ontving deze uitkering tot haar dood of tot een volgend huwelijk. In het geval van een nieuw huwelijk kreeg de partner van de overleden werknemer een afkoopsom van tweemaal de jaaruitkering (de zogenaamde bruidsschat) om 'het in concubinaat (buitenechtelijke relatie) leven van weduwen te voorkomen'. De Ongevallenwet van 1901 was opmerkelijk vernieuwend omdat er geen onderscheid werd gemaakt tussen vrouwelijke en mannelijke werknemers. Anders dan bij de latere Algemene Weduwen- en Wezenwet van 1959 was dan ook voorzien in een weduwnaarspensioen. De weduwnaar kreeg echter alleen een uitkering als de vrouw kostwinnaar was en de man door invaliditeit niet in staat was om in het levensonderhoud van het gezin

te voorzien. De uitkeringen waren loongerelateerd en bedroegen voor weduwen en weduwnaars 30 procent van het laatstverdiende loon, voor kinderen 15 procent (wezen 20 procent) en voor (groot-, schoon-) ouders 30 procent. Het totaal aan uitkeringen aan nabestaanden mocht echter niet hoger zijn dan 60 procent van het laatstverdiende loon.

In 1921 werd de Ongevallenwet herzien, met als belangrijkste gevolg dat de werkingssfeer aanzienlijk werd verruimd. Zo werd het voor alle industriële bedrijven verplicht om zich te verzekeren en werden de levenslange loongerelateerde uitkeringen verhoogd. Toch was de bescherming van nabestaanden in de eerste helft van de twintigste eeuw maar zeer beperkt. Voor zelfstandigen waren er geen wettelijke, verplichte regelingen, de werknemersverzekeringen golden niet voor alle beroepen en sectoren en de uitkeringen waren laag en niet waardevast. De overheid moest als gevolg van prijsontwikkelingen tijdens en na de Tweede Wereldoorlog de uitkeringen regelmatig aanvullen. Om de problemen met de hoogte van de uitkeringen het hoofd te bieden stelde in 1945 de commissie-Van Rhijn, die een stelsel voor sociale zekerheid had uitgewerkt, dat de basis vormde voor de opbouw van de naoorlogse verzorgingsstaat, 'een algemeene voorziening voor vrouwen in de weduwestaat' voor. Toch liet de 'algemeene voorziening' nog een tijd op zich wachten. Hoewel de bestaande weduwen- en wezenuitkeringen na de oorlog werden verhoogd, kwam de regering pas in 1958, nadat de SER in 1957 een advies had uitgebracht, met een wetsontwerp voor een weduwen-

en wezenverzekering (AWW). Deze trad in 1959 in werking. De regering volgde in grote lijnen het SER-advies. De weduwen en wezenverzekering zou, net als de AOW, de gehele bevolking moeten omvatten. Dit uitgangspunt betekende dat ook ongehuwde mannen en vrouwen verplicht waren om bij te dragen in de kosten van de verzekering. Maar ook dat weduwen met voldoende inkomen of vermogen niet uitgesloten werden, omdat zij het in de toekomst wel eens minder goed konden krijgen. Doel van de AWW was om behoeftigheid te voorkomen. Vandaar dat zij een waardevaste, aan het minimumloon gekoppelde basisuitkering kende, die slechts onthouden werd aan een kleine groep van jonge weduwen zonder kinderen, die geacht werd om zelf in haar onderhoud te voorzien. Op een belangrijk punt week de AWW af van de oude wetgeving: het weduwnaarspensioen, waar de Ouderdomswet nog wel in voorzag, werd in de AWW niet opgenomen. Pas in 1988 hebben weduwnaars na een rechterlijke beslissing onder dezelfde voorwaarden als weduwen recht gekregen op een nabestaandenpensioen.

In 1962 werden de voorwaarden voor een AWW-uitkering behoorlijk versoepeld, naar aanleiding van een nieuw SER-advies. Zo werd de leeftijdsgrens teruggebracht van 50 naar 40 jaar en hoefden kinderen niet langer jonger te zijn dan 18 jaar. Door de wijzigingen kregen de meeste weduwen, die geacht werden voor het gezin te zorgen waardoor ze niet in staat waren om te werken, een langdurig weduwepensioen.

PARELS UIT DE PARLEMENTAIRE GESCHIEDENIS

DEEL 12

4 oktober 1959, Staatssecretaris B. Roolvink (Sociale Zaken) reikt in de Sociale Verzekeringsbank in Amsterdam de eerste AWW-uitkering uit aan de weduwe M. Berkemeyer-Proemer.

PRODUCT VAN DE TIJD

De AWW was een product van haar tijd. Opvallend was hoezeer de wet aansloot bij de heersende gedachte dat de vrouw toch vooral voor het gezin en het huishouden moest zorgen. De traditionele rolverdeling tussen man en vrouw was dan ook nooit zo sterk als in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw. Zoals bekend, is er sinds die tijd veel veranderd in het denken en doen rond de taakverdeling tussen mannen en vrouwen. Veel meer vrouwen zijn buitenshuis gaan werken. Ook zijn zij, mede door het gestegen opleidingsniveau, financieel onafhankelijker geworden van hun man; ook na zijn eventueel overlijden. Daarnaast is het traditionele gezin niet langer de meest voorkomende samenlevingsvorm. Het heeft gedeeltelijk plaats moeten maken voor een diversiteit aan andere vormen, waaronder vooral veel alleenstaanden en ongehuwd samenwonenden van verschillend of gelijk geslacht.

Beide ontwikkelingen – minder hulpbehoeftige nabestaanden en minder en vrijblijvendere partnerrelaties – leidden bij overheid tot de vraag of een wettelijke verplichte, collectieve en solidaire overlijdensverzekering nog nodig was.

In 1991 werd een eerste voorstel voor een nieuwe Algemene Nabestaandenwet door het kabinet-Lubbers III ingediend. De contouren van de latere ANW waren hierin al zichtbaar: een leeftijds criterium, inkomenstoets en gelijkstelling tussen gehuwd en ongehuwd samenwonen. Dit eerste wetsvoorstel werd echter door de Eerste Kamer verworpen, omdat er vanwege de gelijkstelling tussen gehuwd en ongehuwd samenwonen te veel nabestaandenpensioenen zouden ontstaan.

In 1995 diende het eerste paarse kabinet opnieuw een wetsvoorstel voor een nieuwe ANW in. De twee centrale uitgangspunten van het voorstel waren duidelijk: bezuinigen op de sociale zekerheid en de verantwoordelijkheid voor inkomen en financiële zekerheid bij de burger leggen. De ANW was een veel beperktere regeling dan de AWW. De ANW was alleen nog maar bedoeld voor nabestaanden waarvan niet verwacht kon worden dat zij door middel van werk in hun bestaan konden voorzien. Drie groepen hadden nog recht op uitkering. Nabestaanden met kinderen onder de 18 jaar, nabestaanden die voor minimaal 45 procent arbeidsongeschikt zijn en nabestaanden die geboren zijn vóór 1950. Het wezenpensioen bleef min of meer hetzelfde. Een belangrijk nieuw

element in de ANW is de inkomens- toets: een deel van het inkomen van de nabestaande wordt in mindering gebracht op de uitkering. Deze toets werd ingevoerd om te bezuinigen op de collectieve uitgaven en om het behoeftebeginsel aan te scherpen. Wie niet tot bovengenoemde drie categorieën behoorde kreeg geen uitkering meer.

In 1998 werd de ANW nog op een paar punten gewijzigd, omdat sommige voormalige AWW'ers hun hele uitkering dreigden te verliezen en de inkomensstoets in bepaalde gevallen onredelijk werd geacht. Het kabinet-Rutte II is voornemens de ANW verder te beperken. In het Regeerakkoord staat dat per 1 juli 2014 voor nieuwe instroom de uitkering wordt beperkt tot een jaar, omdat de ANW niet zou aanzetten tot werken. Je kunt je afvragen hoe lang er nog sprake blijft van een wettelijke nabestaandenregeling. Het vooruitzicht dat de sociale bescherming van nabestaanden alleen nog maar zijn beslag krijgt door 'armenwetgeving', afspraken tussen werkgevers en werknemers en door particuliere verzekering stemt somber. Je zou bijna concluderen dat we dan weer terug bij af zijn: een nabestaandenpensioen als een gunst in plaats van een recht.

'IN ONS STRAATJE' SHELLS NEW LENS SCENARIOS

Tekst: Bernard Gerard

Al 40 jaar lang publiceert Koninklijke Shell op gezette tijden een nieuw energiescenario. Wel meer ondernemingen schrijven scenario's, maar niet met zo'n expliciete koppeling tussen maatschappelijke en politieke ontwikkelingen enerzijds en het bijbehorende energiescenario anderzijds. Bovendien maakt Shell ze openbaar. Dat valt te prijzen. Goed geschreven en mooi vormgegeven energiescenario's komen niet elke dag langs.

De SP en Shell hebben andere politieke opvattingen, hoewel er ook punten van overeenstemming zijn. Shell-directeur Voser zegt in het voorwoord bijvoorbeeld dat rond 2030 de vraag naar levensbehoeften als water, energie en voedsel met 30 a 40 procent gestegen zal zijn en dat dat alleen met *business unusual* aan te pakken is. Daar is geen woord te veel mee gezegd.

Shell hangt zijn twee tegengestelde scenario's op aan twee trefwoorden, *Mountains* en *Oceans*. In 'Mountains' kijken de elites vanaf hun topposities omlaag, in 'Oceans' drijft men mee op woelige politieke en maatschappelijke baren.

MOUNTAINS

In dit scenario blijven de rijken rijk en de bazen baas en ze handhaven van bovenaf de status quo. De inkomensongelijkheid groeit en het vangnet onderaan bestaat vooral uit filantropie van miljardairs. De natiestaat blijft het belangrijkste organisatiebeginsel. De bazen van de ene staat moeten een, soms ongemakkelijke, verhouding opbouwen met die van de andere staten en vormen in de praktijk een soort internationale elite. Internet wordt gecontroleerd en er komen schotten in.

Economisch en energetisch heeft dit uiteenlopende gevolgen. Enerzijds kan de natiestaat top-down grote infrastructurele werken aanpakken, bijvoorbeeld het plannen van compacte steden, het opbouwen van een waterstofinfrastructuur (uit aardgas), schaliegas, ondergrondse CO₂-opslag en de overgang van kolen naar gas. Meer dan de helft van het transport zal in 2050 op gas of waterstof draaien.

Organisatie bevordert bezuinigen op brandstof. Bovendien wordt de economie sloom, omdat inkomensongelijkheid slecht is voor de economie (het staat er echt!). Beide oorzaken houden de olie- en gasprijzen relatief gematigd. Energie uit zon, wind en biomassa blijven relatief onbelangrijk.

Na 2030 daalt de emissie van broeikasgassen, maar de temperatuur stijgt meer dan de 2°C uit het Kyotoverdrag. Rond 2100 is de CO₂-emissie bijna nul.

OCEANS

In dit pakket wordt de wereld woeliger en anarchistischer. De middenklasse wordt rijker en machtiger en in meer dingen geïnteresseerd en in reactie daarop verzetten sommige bazen de bakens. En als ze dat niet op tijd doen

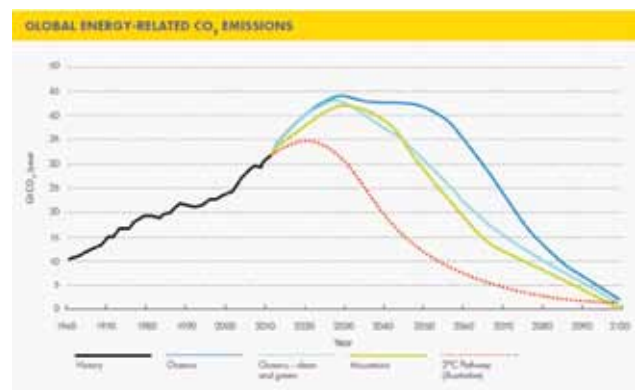
en het valt allemaal tegen, dan hebben ze een probleem. De globalisering is sterker en de natiestaat zwakker. De wereld blijft politiek versnipperd. Op nationaal niveau kunnen de ontwikkelingen alle kanten opgaan. Internet blijft open.

Het prijsmechanisme krijgt de belangrijkste sturende rol. Grote infrastructurele werken (zoals ondergrondse CO₂-opslag) worden pas uitgevoerd en moeilijk winbare voorraden pas gewonnen als de nood (lees de gas- en olieprijs) hoog genoeg is. En dat zal hij vaak zijn. Een ander sturend effect wordt de schade van steeds vaker voorkomend extreem weer. Dat wordt de ultieme rem op kolen.

Duurzame energie ontstaat vooral als daar geen centrale aansturing voor nodig is, zoals zon, biomassa en wind. Dat gaat wel hoge eisen stellen aan het elektriciteitsnet.

In het Ocean-scenario rijdt en vliegt men nog grotendeels op olie en een beetje gas.

Al met al schiet dit scenario nog verder boven de 2°C – Kyotodoelstelling uit dan het Mountains-scenario. Shell suggereert dat het misschien mogelijk is wat 'Mountains-aspecten' in Oceans te stoppen en noemt dat *Oceans clean and green*. Een dergelijke meer gestuurde ontwikkeling zou tot grofweg eenzelfde CO₂-emissieverloop als Mountains kunnen leiden. Dit wordt echter nauwelijks onderbouwd.

Bron: New Lens Scenarios

De rode stippellijn is de lijn die de CO₂-emissies zouden moeten volgen, wil de wereld onder een temperatuurstijging van 2°C blijven (zoals afgesproken in het Kyoto-verdrag). De twee rechte lijnen geven het optimistische en pessimistische Oceans-scenario weer.

New Lens Scenarios is gratis te downloaden op www.shell.com/scenarios

SPANNING

EEN JAAR RUTTE: OVERMOED EN ONBEHAGEN

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 15, nummer 10, november 2013

EEN JAAR RUTTE: OVERMOED EN ONBEHAGEN

Het kabinet Rutte II is inmiddels een jaar onderweg, maar het is maar de vraag of het nog lang stand zal houden. Tiny Kox laat zien dat het allerm minst zeker is dat Rutte II 2014 zal overleven, want het heeft te maken met slechte waarderingscijfers en riskante verkiezingen en een aantal omstreden wetsvoorstellen staan voor de deur. Daarnaast ontbeert het kabinet de steun van een meerderheid in de Eerste Kamer. Ondanks het Herfstakkoord zal het steeds andere partijen nodig hebben om wetsvoorstellen aangenomen te krijgen.

In zijn pas verschenen boek *Gekaufte Zeit* analyseert socioloog Wolfgang Streeck de crisis van het democratisch kapitalisme. Hij plaatst de huidige fiscale, financiële en economische crisis in het kader van een langdurige neoliberale transformatie van het kapitalisme, waarbij sociale conflicten werden afgekocht met allerlei monetaire kunstgrepen, met als gevolg een enorme schuldenberg en een uitgeholde democratie.

Claire Jansen vergeleek voor *Spanning* het verkiezingsprogramma van de PvdA met haar stemgedrag tijdens het eerste jaar van Rutte II. Wat opvalt is dat er nauwelijks iets terecht is gekomen van de belangrijkste verkiezingsbeloften van de sociaal-democraten.

Dennis de Jong en zijn fractiemedewerker in het Europees Parlement, Bart Linssen, gingen voor *Spanning* na in hoeverre 'Brussel' Nederland verplicht om publieke diensten te privatiseren. Zij betogen dat Nederlandse regeringen de afgelopen decennia het braafste jongetje van de klas hebben willen zijn met het privatiseren van staatsbedrijven, terwijl de Europese Commissie het weliswaar aanmoedigde, maar niet verplichtte.

In zijn tweede bijdrage dit nummer gaat Tiny Kox als verkiezingswaarnemer van de Raad van Europa in op de politieke situatie in Rusland. Volgens

hem kan het nog alle kanten op met het land, zowel in positieve als in negatieve zin voor wat betreft democratie en mensenrechten.

Verder in *Spanning* pleit Ad Planken, voorzitter van Vereniging Basisinkomen, voor een onvoorwaardelijk basisinkomen voor iedereen. Volgens hem voorkomt dit plan dat mensen in armoede belanden en is het financieel haalbaar.

Socioloog Merijn Oudenampsen zet aan de hand van de politicologen Lijphart en Daalder uiteen hoe de Nederlandse bestuurscultuur in elkaar zit en roept links en specifiek de SP op om deze bestuurscultuur te leren begrijpen, om deze vervolgens te veranderen.

Arjan Vliegthart is in zijn recensie van *Tegen Verkiezingen* van David van Reybrouck kritisch op diens idee om in plaats van verkiezingen burgers door loting voor een korte periode aan te stellen. Hij betoogt dat niet zozeer de verkiezingen het probleem zijn als wel de geloofwaardigheid van politici.

Ronald van Raak bespreekt in het derde deel van 'Ons Kapitaal' Karl Marx. Marx leerde ons om mensen bewust te maken van de mogelijkheden om de samenleving te veranderen, zo stelt hij.

In het dertiende deel van 'Parels uit de Parlementaire Geschiedenis' staat de Algemene Kinderbijslagwet centraal. Een wet die na veel getouwtrek tot stand kwam en er uiteindelijk voor zorgde dat alle kinderen beneden de 18 jaar recht op kinderbijslag hadden.

In 'In ons straatje' bespreken Claire Jansen en Rob Molenkamp het pas verschenen rapport van het Rode Kruis over armoede in Europa, waaruit blijkt dat ook in Nederland armoede en ongelijkheid toenemen.

INHOUD

3

RUTTE II HAALT DE KERST, MAAR HET BLIJFT BEHELPEN

5

DE CRISIS VAN HET DEMOCRATISCH KAPITALISME

6

DE GEBROKEN BELOFTEN VAN DE PVDA NA ÉÉN JAAR RUTTE II

8

IN HOEVERRE VERPLICHT 'BRUSSEL' NEDERLAND OM PUBLIEKE DIENSTEN TE PRIVATISEREN?

10

HET KAN NOG ALLE KANTEN OP MET RUSLAND

12

EEN ONVOORWAARDELIJK BASISINKOMEN VOOR IEDEREEN

14

PASSIEVE DEMOCRATIE

16

VERKIEZINGEN OF LOTING

17

ONS KAPITAAL 3

KARL MARX, PROFEET VAN DE ACTIE

18

PARELS UIT DE PARLEMENTAIRE GESCHIEDENIS 13

20

'IN ONS STRAATJE'

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP

Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 40

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 35

E spanning@sp.nl

Redactie

Tijmen Lucie

Arjan Vliegthart

Tekstredactie

Daniël de Jongh

Redactieraad

Hans van Heijningen

Tiny Kox

Ronald van Raak

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

Sebastiaan Veersma

Foto cover

Werry Crone / Hollandse Hoogte

RUTTE II HAALT DE KERST, MAAR HET BLIJFT BEHELPEN

Tekst: Tiny Kox

Kerst 2013 haalt het tweede kabinet van Mark Rutte wel, maar het jaar 2014 is vol gevaar. Met bar slechte waarderingscijfers, riskante gemeenteraads- en Europese verkiezingen en een groot aantal omstreden wetsvoorstellen voor de boeg. Plus een Eerste Kamer waar een meerderheid nog steeds geen gegeven is voor kabinetsvoorstellen, ondanks het Herfstakkoord.

Mark Rutte heeft er zojuist zijn derde premiersjaar opzitten. Al die tijd leidt hij een kabinet dat – uniek voor Nederlandse verhoudingen – niet op voorhand kan rekenen op voldoende steun in de Staten-Generaal. Zijn eerste kabinet, met het CDA, was afhankelijk van gedoogsteun van de PVV in de Tweede Kamer en de SGP in de Eerste Kamer. Zijn tweede regering heeft met VVD en PvdA wel een meerderheid in de Tweede Kamer, maar komt daarvoor acht zetels tekort aan de overkant van het Binnenhof. Rutte I kwam ten val toen de PVV in de Tweede Kamer de gedoogsteun introk. Rutte II leek Kerstmis 2013 niet te halen toen er geen meerderheid in de Eerste Kamer

te vinden was voor de begroting en het belastingplan van de regering voor 2014.

De SP-fracties in Tweede en Eerste Kamer hebben vanaf het moment dat Rutte II gevormd werd, gewezen op twee wezenlijke problemen voor het kabinet. Het eerste probleem is dat het kabinet eigenlijk niet kan omdat het vloekt met wat de kiezers in 2012 voorgehouden werd: een keus om linksom of rechtsom uit de enorme crisis te komen die sinds 2008 de samenleving beheerst. Het tweede probleem is het ontbreken van een meerderheid voor de regering in de Eerste Kamer. Wie problemen in de Eerste Kamer wil voorkomen, doet er wijs aan zaken te doen in de Tweede Kamer. ‘De wet van Kox’ meende de Volkskrant dat te moeten noemen. Eenvoudige politieke realiteitszin is wellicht een betere samenvatting.

De Staten-Generaal bestaan uit twee Kamers met gekozen volksvertegenwoordigers. De kans dat fracties aan de ene kant van het Binnenhof anders stemmen dan aan de andere kant, is klein. Ze worden immers aangestuurd door

één politiek programma en één politieke partij. Natuurlijk komt het voor dat het stemgedrag afwijkt. In dat geval is er bijna altijd sprake van voortschrijdend inzicht in de mate van kwaliteit, uitvoerbaarheid en handhaafbaarheid van het betreffende wetsvoorstel. Dan komt het voor dat een bijna voltallige Eerste Kamer haar zegen weigert te geven aan een voorstel dat in de Tweede Kamer door een ruime, soms zelfs unanieme meerderheid is aangenomen. Recente voorbeelden zijn het elektronisch patiëntendossier, de wet inzake de nationale politie en de Prostitutiewet. De eerste wet is na behandeling in de Eerste Kamer in de prullenmand verdwenen, de tweede wet is en de derde wet wordt ingrijpend aangepast aan de wensen van de Senaat, met instemming van de Tweede Kamer. Niets aan de hand in het vaderland, als de Eerste Kamer haar heroverwegingstaak op deze manier uitvoert. Ook niet voor een kabinet. Maar heel anders ligt het wanneer het kabinet plannen wil doordrijven waarvoor in de Tweede Kamer alleen politieke steun van coalitiepartijen is, die in de Senaat een minderheid vormen. Dan wordt de Eerste Kamer één grote bananenschil.

Dat bleek toen in oktober de aanneming van herziening van de pensioenwetgeving door een ruime meerderheid van de Eerste Kamer werd verhinderd. Hier was het kabinet willens en wetens voorbijgegaan aan het feit dat het voorstel in de Tweede Kamer alleen de politieke steun had van VVD en PvdA terwijl andere fracties er met goede inhoudelijke argumenten tegen waren. Alle politieke druk van de regering op de Senaat ten spijt, hield de Eerste Kamer de rug recht. Na een urenlang debat gooiden de staatssecretarissen Weekers (VVD) en Klijnsma (PvdA) de handdoek in de ring nadat ik had vastgesteld: 'De boodschap is echt duidelijk, u neemt deze wet mee naar het kabinet en komt er in deze vorm hier nooit meer mee terug.' Zo geschiedde en sindsdien zit het kabinet met een miljardengat in zijn meerjarenbegroting. Deze gebeurtenis in de Eerste Kamer vond plaats pal nadat de Algemene Beschouwingen in de Tweede Kamer doodgelopen waren. Daardoor werden Rutte en de zijnen eindelijk gealarmeerd. Het radeloze kabinet sloeg alsnog, ogenschijnlijk met de pet in de hand, aan het onderhandelen met oppositiefracties in de Tweede Kamer.

De spoeling was echter dun. De PVV wilde – in de woorden van Wilders – het kabinet nog geen kruimel geven. Wilders wordt alleen blij als het kabinet valt en tot dan vallen er met hem geen zaken te doen (tenzij het maatregelen tegen migranten betreft). Het CDA heeft inmiddels een positie rechts van de VVD betrokken, wil nog meer bezuinigen en nog minder overheid – en haakte daarom ook af. De SP wilde praten mits er een serieuze ombuiging mogelijk was van een bezuinigings- naar een investeringsbegroting. Daar zat het kabinet echter niet op te wachten, hoorde SP-leider Roemer van de minister van Financiën Dijsselbloem. Die hield onverkort vast aan de kabinetseis dat er zes miljard extra bezuinigd moet worden in 2014. Daarop hakte Emile Roemer de knoop door en hij noemde verder onderhandelen zinloos, gezien de fundamentele verschillen tussen kabinet en SP wat betreft de aanpak van de crisis.

Nadat ook de Partij voor de Dieren, 50Plus en in een later stadium GroenLinks afhaakten, resteerde er slechts het trio D66, ChristenUnie en SGP voor het kabinet om zaken mee te doen. Het trio komt opgeteld aan acht zetels in de Eerste Kamer. Met de zetels van VVD (16) en PvdA (14) net genoeg voor de kleinst mogelijke meerderheid in de Senaat, 38 van de 75 zetels. Dat gaf de drie oppositiepartijen de kans her en der wensen ingewilligd te krijgen in ruil voor steun aan de begroting 2014. D66 kreeg naar het zich liet aanzien 600 miljoen meer voor onderwijs, ChristenUnie en SGP werden verleid met minder bezuinigingen op gezinnen met kinderen en samen werden zij getraakteerd op een half miljard lagere lasten dan gepland voor hogere inkomens.

Dat bij elkaar was voldoende voor het kabinet om het drietal over de streep te trekken en de kans op een zalige kerst weer reëel te maken, zo bleek tijdens de Algemene Beschouwingen in de Eerste Kamer. Het Herfstakkoord wordt ook daar welwillend ontvangen door D66, ChristenUnie en SGP. Als zodanig is het een goede zaak dat de regering eindelijk zaken heeft gedaan in de Tweede Kamer om problemen in de Eerste Kamer te voorkomen. Wij roepen dat al een jaar lang. Maar gebleken is ook dat het over een eenmalig akkoord gaat tussen kabinet en zijn 'meest geliefde oppositiepartijen' (Dijsselbloem). De Eerste Kamerfracties van D66, ChristenUnie en SGP maakten duidelijk zich niet gebonden te voelen aan méér dan instemming met de zes miljard extra bezuinigingen in 2014.

Dat betekent dat heel wat heikele kwesties open blijven. Zoals het plan om tot grotere provincies en gemeenten te komen, de decentralisatie van thuiszorg en jeugdzorg, de invoering van de Participatiewet, het voorgenomen leenstelsel in het onderwijs, verdere verlaging van de ontwikkelingshulp, criminalisering van illegaliteit, en het bemoeilijken van de toegang tot recht en rechtshulp. Over het eerste plan (bestuurlijke hervorming) heeft de Senaat al twee moties van de SP aangenomen die eerst visie eisen voordat over hervorming kan worden gesproken. Over het laatste plan (toegang tot recht en rechtshulp) nam de Eerste Kamer een SP-motie aan, die maatregelen verbiedt totdat het kabinet zijn plannen heeft voorzien van een visie die toegang tot recht en rechtshulp ook in de toekomst garandeert. Over ontwikkelingshulp heeft de Eerste Kamer eerder een motie van de SP aangenomen die geleidelijk herstel verlangt van de norm van 0.7 procent van het bbp. Dat botst met het voorstel van het kabinet in de begroting 2014 om de hulp nog verder te verlagen.

Het zijn allemaal zaken die door het kabinet tot essentiële beleidsbestanddelen zijn verklaard, maar waarover zeker in de Eerste Kamer nog gestreden zal moeten worden. Dat premier Rutte dat nu terdege beseft, bleek uit zijn verzuchting tijdens de Algemene Beschouwingen: 'De 75 senatoren zijn vrij hun eigen afwegingen te maken en het kabinet zal daarom moeten blijven knokken voor een meerderheid in dat deel van de Staten-Generaal.' De kerst haalt zijn kabinet wel. Maar 2014 is vol gevaar, met slechte waarderingcijfers, riskante raads- en Europese verkiezingen en een groot aantal omstreden wetsvoorstellen voor de boeg.

DE CRISIS VAN HET DEMOCRATISCH KAPITALISME

Tekst: Tijmen Lucie

In *Gekaufte Zeit, die vertragte Krise des demokratischen Kapitalismus* (Gekochte tijd, de uitgestelde crisis van het democratisch kapitalisme) legt Wolfgang Streeck de wortels van de huidige financiële, fiscale en economische crisis bloot. Hij plaatst die in de context van een langdurige neoliberale transformatie van het kapitalisme vanaf de jaren zeventig.

In *Gekaufte Zeit* analyseert Streeck, hoogleraar sociologie en directeur van het *Max Planck Institut für Gesellschaftsforschung* in Keulen, de wijze waarop de spanning tussen kapitalisme en democratie zich in de afgelopen vier decennia gemanifesteerd heeft en de conflicten tussen staten, regeringen, kiezers en kapitaalbelangen die daaruit voortgekomen zijn.

GEKOCHTE TIJD

Het boek is een bewerking van de Adorno-lezingen die hij in 2012 hield. Vernoemd naar Theodor Adorno (1903-1969), de beroemde voorman van de *Frankfurter Schule*, een verzamelaar voor sociologen en filosofen verbonden aan het *Institut für Sozialforschung*, die maatschappijkritiek bedreven vanuit een neomarxistische optiek. Adorno legde de basis voor het idee dat het kapitalisme op zijn laatste benen liep, het zogeheten 'laatkapitalisme'. Dat was in de jaren zeventig, toen de economie stagneerde als gevolg van de oliecrisis en overal in de westerse wereld grote stakingen uitbraken. Het naoorlogse huwelijk tussen kapitalisme en democratie kwam steeds meer onder druk te staan. Het democratisch kapitalisme leek zijn legitimiteit verloren te hebben en de Frankfurter Scholers voorzagen een nieuwe maatschappelijke

lijke ordening, hoewel zij niet goed wisten hoe die eruit zou zien. Dat was een misvatting, het kapitalisme bleek weerbarstiger dan gedacht. Tot in 2008 de financiële zeepbel uit elkaar spatte en we met een enorme schuldenberg bleken te zitten. Volgens Streeck, die zich liet inspireren door de crisistheorieën van de Frankfurter Schule van eind jaren zestig, begin jaren zeventig, heeft het kapitalistisch systeem kunnen voortbestaan door voortdurend tijd te kopen. Telkens weer werden sociale conflicten afgekocht door verschillende monetaire kunstgrepen toe te passen. In de jaren zeventig via zeer hoge inflatie, in de jaren tachtig via snel oplopende staatsschulden en in de jaren negentig via financialisering en daarmee samenhangende groei van private schulden. Streeck stelt dat we nu wel zo'n beetje door onze mogelijkheden heen zijn om een systeemcrisis uit te stellen en af te kopen. Alleen de centrale banken kunnen nog tijd kopen door onbeperkt geld in de economie te pompen, maar het is de vraag hoe lang dat nog zal werken.

EUROPA

In het laatste deel van *Gekaufte Zeit* komt Streeck te spreken over Europa. Hij ziet de toekomst van het continent somber in, want het naoorlogse huwelijk tussen kapitalisme en democratie begint grote barsten te vertonen. Steeds meer cruciale economische beslissingen worden genomen door niet democratisch gekozen instanties. 'Neem de Europese Centrale Bank, Mario Draghi hoeft zich niets, maar dan ook niets aan te trekken van hoe de Duitsers of de Fransen zich straks bij de stembus uitspreken. Hij doet gewoon wat hij wil. Of denk aan het Europees Hof. Ook dat hoeft zich tegenover niemand te verantwoorden. Hetzelfde geldt als regeringsleiders telkens bij elkaar komen en besluiten nemen. Zo ontnemen ze parlementen hun macht. En het gaat maar door!' Zo vat Streeck het democratisch gebrek van de

neoliberale Europese Unie in een interview met de Groene Amsterdammer samen.

AANBEVELINGEN

De vraag is nu hoe de 'Europese liberaliseringsmachine' gestopt kan worden. Streeck doet hiertoe aan het eind van zijn boek vier aanbevelingen. Het meest verregaand is zijn eis om alle schulden die in een bepaald jaar niet terugbetaald kunnen worden kwijt te schelden. Een tweede voorstel is een combinatie van strenge regulering van de financiële sector, economische groei en een beetje inflatie, waarmee landen als Groot-Brittannië na de Tweede Wereldoorlog hun schuldenberg wisten te bedwingen. Een derde idee is om het staatsbankroet niet als rampscenario te zien, maar als dreigmiddel in te zetten tegen de banken.

Zijn laatste voorstel is om als burgers massaal in opstand te komen. Alleen dan kunnen volgens Streeck net als in de decennia na de Tweede Wereldoorlog nieuwe sociale hervormingen worden afgedwongen.

Wolfgang Streeck
Gekaufte Zeit. Die vertragte Krise des demokratischen Kapitalismus
Uitgeverij: Suhrkamp
ISBN: 9783518585924
Prijs: € 24,95

ONDER HET JUK VAN DE VVD

DE GEBROKEN BELOFTEN VAN DE PVDA NA EEN JAAR RUTTE II

Tekst: Claire Jansen Foto: Sander van Oorspronk

Een jaar na het aantreden van Rutte II kunnen we een eerste balans opmaken over de machtsverhoudingen in het kabinet. Elders in deze *Spanning* taxeert Tiny Kox het Herfstakkoord. In deze bijdrage staan we stil bij het stemgedrag van de PvdA in verhouding tot haar verkiezingsprogramma. Wat opvalt: van de belangrijkste beloften hebben de sociaaldemocraten maar weinig kunnen realiseren.

‘Wordt het een land waarin het ieder voor zich is, waar de overheid zich terugtrekt en waarin de krachten van de markt ondanks de harde lessen uit de afgelopen jaren alle ruimte krijgen? Of een land waarin we elkaar sterker maken, waarin we gezamenlijk de publieke voorzieningen opbouwen en zo iedereen de kans bieden het beste uit zijn of haar leven te halen?’

Deze woorden sprak Diederik Samsom op 24 maart 2012 in de Tweede Kamer, na de val van het kabinet Rutte I. Volgens Samsom was het genoeg geweest met het beleid van Rutte. Volgens de nieuwe leider van de PvdA stond ons land op een tweeksprong: verder gaan met Rutte, of sociaal uit de crisis komen. Voorafgaand aan de verkiezingen voerde de PvdA een linkse campagne met het voornemen om iets te veranderen aan ‘twee jaar rechts rotbeleid’. Direct na de verkiezingen koos Samsom, tot verrassing van velen, toch voor een regering met Rutte.

STEMGEDRAG

Wat heeft deze samenwerking het eerste jaar nu voor de PvdA en Nederland opgeleverd? Uit het stemgedrag van de PvdA blijkt dat de partij veel van de eigen voornemens het afgelopen jaar heeft moeten loslaten. Steeds weer stemt de PvdA moties weg die zij op basis van het eigen verkiezingsprogramma eigenlijk zou moeten steunen. Een overzicht.

Loon en werk

Uit de verkiezingscampagne kwam in 2012 naar voren dat de PvdA zich wilde inzetten voor een betere verdeling van de welvaart onder werkend Nederland. De inkomensverdeling moest eerlijker, bonussen moesten aan banden worden gelegd en de werkloosheid diende verminderd te worden. De PvdA hield zich echter helemaal niet aan de voornemens om, onder andere, een verplichte werkvergunning voor Bulgaarse en Roemeense werknemers en een cao in de sociale werkvoorziening te behouden. Een voorstel waarin de Kamer werd opgeroepen de hoogte en duur van de WW-uitkering niet te beperken kon niet op de steun van de PvdA rekenen.¹ Terwijl in het programma duidelijk staat dat de partij de hoogte en duur van de WW gelijk wil

houden. Andere voorstellen die de beperkingen op de WW proberen tegen te gaan werden door de PvdA ook afgeschoten.²

Banken en bonussen

Dat exorbitante beloningen en bonussen aan banden gelegd moesten worden daar was de PvdA, evenals veel andere partijen tijdens de verkiezingen, van overtuigd.

‘Stop de perverse bonussencultuur, splits de zakenbanken, creëer nutsbanken, rust niet totdat de financiële sector ophoudt om met roekeloos gedrag onze collectieve welvaart op het spel te zetten’, sprak Samsom nog in zijn congres toespraak voor de verkiezingen. Voorstellen die de exorbitante beloningen bij onder andere staatsgesteunde banken aan banden probeerden te leggen werden echter, verrassend genoeg, weggestemd.³ Verkapte bonussen (bijvoorbeeld bij de NS) worden niet aangepakt.⁴ Dat voor gouden handdrukken geen ruimte meer mag zijn⁵, lijkt nu niet meer zo logisch als direct na de val van Rutte I. Moties over het verbieden van vertrekpremies, het aan banden leggen van topinkomens en sterkste schouders die de zwaarste lasten dragen bij sparen en beleggen werden allen verworpen.⁶ Een financiële sector die het bonusdenken achter zich laat en dienstbaar is aan de reële economie⁷, is niet bepaald gerealiseerd. ‘ABN Amro gaat niet naar de beurs’,⁸ zo stelde de PvdA in het verkiezingsprogramma. Een jaar na aantreden is de beursgang van deze bank echter al aangekondigd en gepland voor begin 2015.

Onderwijs en zorg

In zijn congres toespraak sprak Samsom warme woorden over het onderwijs: ‘Die duurzame economie komt er niet zonder investeringen in onderwijs... Wie vooruitgang mogelijk wil maken, moet in onderwijs investeren. Ook als het financieel tegenzit.’⁹ Een duidelijke boodschap.

Toch werd een voorstel waarin verschillende partijen de regering verzochten om de nullijn in het onderwijs te schrappen door de PvdA klakkeloos weggestemd¹⁰, terwijl PvdA in de campagne sterk verdedigde dat de nullijn voor leraren onmiddellijk van tafel moest. En er zijn meer voorbeelden. Zo werd er gestemd tegen het beperken van schaalvergroting in het onderwijs en tegen het behoud van de ov-studentenkaart terwijl deze ov-kaart eerder volgens de PvdA zelfs voor mbo-studenten moest worden ingevoerd.¹¹

Tijdens de campagne was ook zorg een geliefd onderwerp bij de PvdA. De gezondheidsverschillen tussen arm en rijk,

Diederik Samsom, fractievoorzitter van de PvdA.

hoog- en laagopgeleid nemen toe, stelde Samsom, en marktwerking biedt hierop geen antwoord. Integendeel: het vergroot de tweedeling in de zorg en drijft de kosten enkel verder op door onnodige volume groei.¹² Toch werden voorstellen om bepaalde zorginstellingen niet vrij te geven aan de marktwerking weggestemd.¹³

Voorstellen voor aanpassing van het eigen risico en het zorgstelsel (zodat mensen niet om financiële redenen afzien van zorg) werden moeiteloos door de PvdA van de hand gewezen.¹⁴ Dat op gezondheid geen financiële drempel mag liggen is nu opeens geen principekwesie meer, zoals in het programma staat te lezen.

Defensie

Ook op defensie is de koers van de PvdA weinig standvastig. Op verschillende punten wijkt de PvdA sterk af van het verkiezingsprogramma. Zo wordt de Nederlandse kerntaak met de daarbij opgeslagen tactische kernwapens niet afgestoten¹⁵, waar dat volgens het verkiezingsprogramma nog wel de bedoeling was. Nu Samsom samenwerkt met Rutte liggen de prioriteiten blijkbaar anders en is de opslag van kernwapens geen probleem meer.

En dan is er nog de JSF. In juli 2012 schreef Angelien Eijnsink nog: 'De Partij van de Arbeid wil dat Nederland uit het project voor de Joint Strike Fighter (JSF) stapt. Het project is te duur en toezeggingen worden niet nagekomen. Het levert meer op als je stopt. We willen dit risico niet meer voor onze rekening nemen.' Toch werd in december een motie waarin de regering werd gevraagd om alternatieven voor de JSF te onderzoeken door de PvdA van de hand gewezen.¹⁶ Inmiddels heeft de partij besloten de aanschaf

van de JSF niet te blokkeren en is het vrijwel zeker dat de JSF er komt.

Investeren en bezuinigen

PvdA-woordvoerder Financiën Henk Nijboer sprak over samen investeren in plaats van keihard saneren vanuit Den Haag. Plasterk stelde dat de verstandige weg uit de crisis voert langs het pad van de structurele hervormingen, en het versterken van de economie. Dus niet langs het pad van rabiante bezuinigingen in 2013, die de recessie alleen maar verhevigen.¹⁷ Die rabiante bezuinigingen lijken op dit moment wél door te gaan. Het beeld dat tijdens de campagne naar voren kwam was wel anders. Samsom: 'De eenzijdige bezuinigingsagenda is failliet, politiek failliet, economisch failliet en sociaal failliet.'¹⁸

In het verkiezingsprogramma pleitte de PvdA voor een nieuw groeipact, een meer structureel begrotingsevenwicht en een weg uit de crisis waarmee we niet de laatste lucht uit de economie persen. Toch werd een voorstel waarin de regering werd verzocht om geen aanvullend pakket van 4,3 miljard op te nemen in het stabiliteitsprogramma, verworpen. Ook een motie die het kabinet verzocht af te zien van de 6 miljard bezuinigen en te investeren in de economie werd door de PvdA weggestemd.

NEDERLANDER STERKER EN SOCIALER?

Een jaar na haar aantreden, blijkt dat de PvdA tal van de verkiezingsbeloften niet waar heeft kunnen maken. Ook de retoriek is veranderd. Samsom heeft het nu, samen met andere partijleden, steeds vaker over het sluiten van compromissen. Hij voert, zegt hij, een beleid uit dat draagvlak heeft.¹⁹ Dat dit beleid onder de bevolking geen draagvlak heeft en indruist tegen de eerder uitgestippelde koers lijkt niet uit te maken. Een sterk en sociaal Nederland is na een jaar regeringsdeelname van de PvdA bepaald niet dichterbij gekomen.

1 PvdA stemde tegen de motie: 33410 0035

2 Motie: 33400 0031 XV

3 Motie: 33532 0009

4 Motie: 22026 0416

5 Verkiezingsprogramma PvdA, blz 70

6 Motie: 30597 0319, 30597 0351, 33402 0030

7 Diederik Samsom tijdens verantwoordingsdebat, 24 mei 2012

8 PvdA verkiezingsprogramma, blz 13

9 Toespraak Samsom bij presentatie plannen voor de toekomst van Nederland, 10 maart 2012

10 Motie: 27923 0158

11 PvdA verkiezingsprogramma, blz 16

12 Toespraak Samsom bij presentatie plannen voor toekomst Nederland, 10 maart 2012

13 Motie: 29248 0247

14 Motie: 29689 0443, 296890442

15 Motie: 33400 0062 V

16 Motie: 33400 0031 X

17 Bericht PvdA-website, Ronald Plasterk, 20 maart 2012

18 Diederik Samsom, verantwoordingsdebat, 24 mei 2012

19 Samsom, Buitenhof, 27 november 2013

IN HOEVERRE VERPLICHT 'BRUSSEL' NEDERLAND OM PUBLIEKE DIENSTEN TE PRIVATISEREN?

Tekst: Bart Linssen en Dennis de Jong

Als SP zijn we altijd heel kritisch geweest over de privatisering van nutsvoorzieningen. Steeds meer mensen zijn het met ons eens. De regering is daar ongevoelig voor: het moet immers van 'Brussel'. Maar is dat wel zo? Het antwoord op die vraag is genuanceerd.

Onlangs vroeg een columnist zich af waarom er toch zoveel kritiek is op de privatisering van publieke voorzieningen. Als internet een paar decennia eerder was uitgevonden, zouden we nu waarschijnlijk een staatskabelbedrijf hebben gehad. Dat zou toch te gek voor woorden zijn? Maar waarom eigenlijk? Zijn we nu echt zoveel beter af met de aanbiedingen van de paar private kabelbedrijven die in Nederland actief zijn? Zitten we te wachten op het vergelijken van al die ingewikkelde producten? En is de kwaliteit nu zoveel beter dan wanneer we via ons parlement allemaal directe zeggenschap hadden gehad over de kabel?

Vaak worden de woorden 'liberalisering' en 'privatisering' door elkaar gehaald. Met liberalisering wordt bedoeld dat een dienst moet worden gezien als dienst van algemeen economisch belang en dat het dus voor marktpartijen mogelijk moet zijn die dienst te leveren. Een geliberaliseerde dienst maakt een einde aan de mogelijkheid een staatsbedrijf vanuit de overheid te ondersteunen. Dat bedrijf mag namelijk niet worden bevoordeeld ten opzichte van private aanbieders. Liberalisering vereist echter niet privatisering, dat wil zeggen het ontmantelen van het staatsbedrijf en het overlaten van de dienst aan louter private aanbieders. Nederlandse regeringen hebben dit in de afgelopen decennia flink door elkaar gehaald en zijn, als beste jongetje uit de klas, hard aan de slag gegaan met privatiseren – terwijl Brussel alleen vroeg om liberalisatie. Tegelijkertijd is de Europese Commissie, onder invloed van de lobby van grote bedrijven, natuurlijk wel degelijk voorstander van privatisering. Dat blijkt onder meer uit de agressiviteit van de Commissie jegens staatsbedrijven: minutieus wordt onderzocht of die geen bevoorrechte positie genieten. Bovendien laat de Commissie als lid van de trojka geen kans onbenut om in zwakke eurolanden privatisering van nutsvoorzieningen door te drukken. Dat geldt zelfs voor de drinkwatervoorziening in die landen. De Europese Commissie heeft dus wel degelijk boter op het hoofd.

PRIVATISERING IN NEDERLAND

Plannen om Nederlandse staatsbedrijven te privatiseren werden allereerst uitgedacht in het kabinet-Lubbers I, dat in 1982 aantrad. Het doorlichten van alle staatsvoorzieningen en -activiteiten, met als doel het onderzoeken van de mogelijkheden tot privatisering, was een van de zes grote operaties die deze regering doorvoerde, zogenaamd onder

druk van de toenmalige economische crisis. Naast wat extra geld in de staatskas waren het CDA en de VVD van mening dat privatisering zou leiden tot efficiëntere en goedkopere diensten, en meer ruimte zou bieden aan innovatie.

Pas tijdens Lubbers III begon men in te zien dat privatiseren ook nadelen had. Dit kwam bijvoorbeeld naar voren toen de privatisering van het loodswezen leidde tot een privaat monopolie en kostbaarder uitpakte dan gepland. Men had gehoopt dat markten vanzelf zouden ontstaan wanneer een staatsbedrijf was geprivatiseerd, maar dat bleek geenszins het geval. Kok zette daarom het werk van Lubbers door onder het motto 'eerst liberaliseren, dan privatiseren'. Nationale toezichhouders, zoals de Nederlandse Mededingingsautoriteit (NMa) moesten in de gaten houden dat er echte concurrentie zou plaatsvinden en geen kartels of monopolies zouden ontstaan. Om de kwaliteit van de diensten te controleren, werd er bovendien een stelsel van 'planning en control' uitgedacht dat vele ambtenarenbanen opleverde en de nodige bureaucratie. Het principe van privatisering bleef echter onder Kok (en later onder Balkenende en natuurlijk onder Rutte) het leidend beginsel voor de opeenvolgende kabinetten.

DE EFFECTEN VAN PRIVATISERING

Het rapport dat de onderzoekscommissie van de Eerste Kamer in 2012 uitbracht over de effecten van privatisering in Nederland, is vernietigend. Volgens het rapport was er een gebrek aan consistent en doordacht beleid. Dit heeft geleid tot verzelfstandigingen die door de Algemene Rekenkamer worden gekarakteriseerd als 'wildgroei'. Bovendien is de democratische controle van het parlement verzwakt. Nu de overheid niet meer direct verantwoordelijk is voor de uitvoering van diensten die het publiek – terecht – blijft zien als nutsvoorzieningen, heeft het parlement minder controle mogelijkheden. Vaak blijft de overheid wel verantwoordelijk voor de kwaliteit van die voorzieningen, die in contracten met de bedrijven wordt vastgelegd. Als er iets misgaat, kan de overheid echter weinig doen. Alleen als de contracten helder zijn en schadevergoeding, c.q. ontbinding bij wanprestatie goed zijn geregeld, kan de overheid optreden. Veel vaker hoor je echter dat de overheid helaas niet kan ingrijpen. Daarnaast heeft de controle op de kwaliteit van de diensten nog een nadeel: terwijl de overheid minder kennis in huis heeft, moeten de ambtenaren wel kunnen controleren. Dat gaat slecht samen, nog los van de vraag hoe je bij een krimpende overheid zorgt voor voldoende personeel. Zo is de kwaliteit van Rijkswaterstaat achteruit gehold, enkel door de ideologische drang de overheid kleiner te maken. Om al deze redenen raadt het rapport de wetgever aan dat het 'tot een bredere afweging van publieke belangen moet komen, specifiek per sector.' En net zo belangrijk: 'Markten ontstaan immers niet vanzelf en publieke belangen moeten worden beschermd.'

DE ROL VAN 'BRUSSEL'

Eind jaren tachtig werd de druk uit Brussel om markten te liberaliseren steeds groter. De Ronde Tafel van Industriëlen (zeg maar de multinationals) in Europa was erin geslaagd een plan door te drukken dat voorzag in de oprichting van een Europese binnenmarkt die niet alleen de nationale markten van de lidstaten met elkaar zou verbinden, maar ook een directe aanval inhield op de publieke voorzieningen. De Commissie zou scherper gaan letten op steun aan staatsbedrijven voor diensten die ook door private bedrijven zouden kunnen worden uitgevoerd. Daarnaast werd er in de loop van de tijd een aantal sectorspecifieke Europese wetten uitgevaardigd waarin expliciet werd voorzien in liberalisering: dit betrof met name de telefonie, de post, de energievoorziening en delen van het openbaar vervoer. Bij sommige voorzieningen wordt daarbij een onderscheid gemaakt tussen de infrastructuur en de dienst. Zo moet het energienet gescheiden worden van de levering van elektriciteit zelf. Het net kan een staatsmonopolie blijven, maar de levering van elektriciteit moet worden geliberaliseerd. Hetzelfde geldt voor het spoor: de openbaar-vervoersdienst moet worden geliberaliseerd, maar de infrastructuur niet. Nederland is hierbij steeds verder gegaan dan andere landen. Zo werden bij het spoor niet alleen de financiën van NS en ProRail uit elkaar gehouden (de eis van Brussel), maar werden dit zelfs twee van elkaar onafhankelijke bedrijven. Ook werden de energiebedrijven Nuon en Essent rap verkocht, terwijl Brussel daar niet toe verplichtte. Frappant is dat Nuon werd verkocht aan het Zweedse Vattenfall, nota bene een staatsbedrijf.

Het is overduidelijk dat Brussel steeds meer voorzieningen ziet als 'dienst van algemeen economisch belang'. Als er geen specifieke wetgeving voor een sector is gemaakt, geldt de regel dat als ergens in Europa een dienst door private partijen wordt gerund, de overheid met goede argumenten moet komen waarom een dienst geen dienst van algemeen economisch belang zou zijn. Er bestaan bovendien lijsten, die overigens steeds worden aangepast. De trend is duidelijk: wat voorheen louter publiek was, wordt door de Europese Commissie eerst stilletjes en daarna steeds luider gezien als dienst die ook door private partijen gedaan kan worden. Denk aan het beheer van gevangenissen of, zoals recentelijk door de Commissie gesteld, sommige onderdelen van onze sociale zekerheid. Je kunt de verstrekking van uitkeringen, onder duidelijk omschreven voorwaarden, toch ook door bedrijven laten doen? Niets is de Commissie te gek. Grote bedrijven hebben immers nooit genoeg: zij moeten altijd maar groeien en zijn altijd op zoek naar nieuwe 'markten', ook als dat ten koste gaat van de kwaliteit van nutsvoorzieningen.

Kort gezegd: Nederland loopt voorop bij privatisering, maar handelt daarbij zeker in de geest van 'Brussel'.

TOEKOMSTIGE ONTWIKKELINGEN

De laatste jaren heeft de Europese Commissie er veel macht bij gekregen. Door de invoering van het zogeheten economisch bestuur kan de Commissie 'aanbevelingen' doen, als er sprake is van 'macro-economische onevenwichtigheden'. Bovendien maakt de Commissie deel uit van de trojka die zwakke eurolanden voorschrijft wat te doen.

De Commissie legt zowel bij het economisch bestuur als in haar werk als lid van de trojka veel nadruk op een kleine, efficiënte overheid. Daarmee wordt de druk op de nationale regeringen opgevoerd om zoveel mogelijk diensten te privatiseren. De verkoop ervan levert immers geld op en daarmee kan de staatsschuld worden verkleind. Het beleid in landen als Portugal en Griekenland is wat dat betreft tekenend: onder grote druk van de Commissie worden daar overhaast allerlei overheidsbelangen van de hand gedaan. Het gaat dan niet alleen om randvoorzieningen als een staatsloterij, maar ook om publieke vervoersbedrijven, vliegvelden en zelfs om de watervoorziening. Voor die landen is dat helemaal niet voordelig, want de kopers weten heel goed dat de landen onder (tijds)druk staan om te verkopen. Iedereen weet dat je bij gedwongen verkoop geen goede prijs krijgt. Maar de trojka drukt het toch door. Daar zit ongetwijfeld een plan achter. Als bijvoorbeeld de drinkwatervoorziening in Griekenland door private partijen wordt gedaan, dan wordt het voor andere lidstaten moeilijker vol te houden dat deze dienst geen economisch belang vertegenwoordigt. De stap naar liberalisering is dan vaak alleen nog een kwestie van tijd, ook al hebben we in het Europees Parlement de Commissie onlangs nog gedwongen hier pas op de plaats te maken. Lidstaten zijn uitdrukkelijk niet verplicht de drinkwatervoorziening te privatiseren.

Zeker via het economisch bestuur kan de Commissie lidstaten dwingen publieke voorzieningen te privatiseren, als dit helpt om de staatsschuld tegen te gaan. De Commissie komt echter ook nog steeds met voorstellen voor verdere liberalisering op deelgebieden. Zo stelt de Commissie voor het binnenlandse personenvervoer per spoor geheel te liberaliseren. Daarvoor zou Nederland bijvoorbeeld in vier delen moeten worden opgeknipt met vier verschillende aanbieders in iedere regio. Een idioot plan, want het spoor is zelfs met alleen de NS op de hoofdlijnen al zorgenkind genoeg. Omdat het betrokken wetsvoorstel, ook in het EP, op veel kritiek kan rekenen, probeert de Commissie ondertussen de druk ook op te voeren via een steeds strengere controle op vermeende staatssteun. Zo zijn onlangs zowel het Energieakkoord als de oplossing voor het wegvallen van de Fyra onderzocht door de Commissie.

Opvallend is dat de druk voor liberalisering in Brussel vooral vanuit de Europese Commissie komt, hoewel rechtse regeringen er natuurlijk graag aan meewerken. Juist de Commissie staat echter zwaar onder druk van de lobby van grote bedrijven. Alweer een argument om de Commissie te kortwieken, zoals ook staat in onze Kaderkrant over Europa: 'Ontneem de Commissie het recht om voorstellen in te dienen en laat ons weer de baas zijn over onze eigen publieke voorzieningen. Als we dan ook nog verlost kunnen worden van rechtse kabinetten, zoals het kabinet-Rutte, ontstaat er weer ruimte voor echte nutsvoorzieningen waar we via ons nationale parlement weer zelf over gaan. Dan hoeven we bovendien ook niet meer al die complexe 'aanbiedingen' van private bedrijven door te ploegen. Een mooi vooruitzicht, en, als de kiezer het wil, zeker mogelijk.'

HET KAN NOG ALLE KANTEN OP MET RUSLAND

Tekst: Tiny Kox Foto: Archief Tiny Kox

Het Nederland – Ruslandjaar is geen succes. De bemanning van een Nederlands Greenpeaceschip in Russische gevangenschap, een gearresteerde Russische diplomaat en een gemolesteerde Nederlandse diplomaat, Nederlandse acteurs die protesteren tegen het homofobe klimaat in Rusland en een Russische president die hier honend wordt verwelkomd door demonstranten in gezelschap van de burgemeester van Amsterdam. Hoe vergaat het de Russen ondertussen?

Najaar 2013, Moskou. Achter het Witte Huis – zetel van de regering van het grootste land van de wereld – vind ik een nagemaakte barricade met bloemen, fotoportretten en krantenberichten eromheen. Een herinnering aan de veldslag die hier twintig jaar geleden werd uitgevochten en aan honderden Russen het leven kostte. Toen botsten de Russische president Jeltsin en het Russische parlement hier frontaal op elkaar. De president probeerde zijn dwarsliggende parlement naar huis te sturen om zijn spectaculaire privatiseringsplan van de kort daarvoor ineengestorte Sovjet-Unie door te kunnen zetten. Daarop zette het parlement de president af. Grondwettelijk was hij niet bevoegd het parlement weg te sturen. Het parlement mobiliseerde zijn sympathisanten, de president stuurde de politie en het leger en liet tanks het parlement beschieten waarna het pleit in het voordeel van Jeltsin werd beslecht. Westerse politieke leiders steunden het keiharde optreden van de Russische president die vastbesloten was de voormalige Sovjet-Unie te laten toetreden tot het wereldwijde kapitalisme.

Daarna begon de wilde uitverkoop van de enorme Russische staats eigendommen aan figuren die we later leerden kennen als ‘Russische oligarchen’. Nergens verliep de privatisering en de overgang naar een markteconomie zo ruw. Het Russische wildwestkapitalisme transformeerde het grootste land ter wereld in een staat waar geld nu de maat van alle dingen is. De communistische dictatuur is verdwenen – goddank, zeggen veel Russen nu – maar de sociale verschillen zijn kolossaal. De oligarchen beheersen de Russische economie en Poetin laat ze hun gang gaan. Poetin, de president die sinds het begin van de 21ste eeuw in Rusland de scepter zwaait en zich gesteund weet door een meerderheid van het parlement. Een krappe meerderheid nog maar, want in 2011 stemden heel veel Russen uit boosheid niet meer op Poetins partij, Verenigd Rusland, maar achtereenvolgens op de communisten, de sociaaldemocraten en de ultrarechtse nationalist. Die drie haalden samen waarschijnlijk meer dan 50 procent van alle stemmen. Alleen door grootscheepse manipulatie lukte het Poetins partij om het resultaat net om te draaien. Ik stond erbij, keek ernaar en schreef het op, als leider van de verkiezingswaarnemingsmissies van de Raad van Europa. Daarna braken ongekend grote protesten uit. De Russische regering – aangeslagen door de verkiezingsuitslag – stelde in rap tempo een aanzienlijk aantal wetswijzigingen voor aan het parlement, die volgende verkiezingen eerlijker en transparanter zouden moeten maken. Maar zover is het nog lang niet.

Dat komt mede doordat de Russische oppositie zwaar verdeeld is. Ultra-rechts, onder leiding van de onvervalste populist Zirinovski, maakt veel herrie en kabaal, maar steunt doorgaans braaf de wetsvoorstellen van Poetin. De buitenparlementaire oppositiewoerders zijn luidruchtig en populair bij westerse media

maar hebben niet veel binnenlandse steun. Veel Russen verbinden hen met de wilde Jeltsin-jaren, waarin massa's mensen hun baan, inkomen, huis en toekomst zagen verdampen, terwijl anderen hun zakken vulden. Tegenwoordige oppositieleiders als oud-premier Kasyanov en oud-vicepremier Nemtsov zijn populair bij Westerse journalisten, maar de meeste Russen moeten niets van hen hebben. Anders ligt dat bij de radicaal-linkse voorman Oedaltsov en Ruslands bekendste blogger, Navalny. De eerste is dapper van de partij bij alle demonstraties, als hij niet ergens opgesloten zit, de tweede scoorde deze zomer verrassend hoog bij de burgemeestersverkiezing in Moskou. Dit laatste weekeinde van oktober is Navalny, net als duizenden andere demonstranten, aanwezig op het Poesjkinplein. Ze eisen dat eerder gevangen gezette demonstranten, de bemanning van het Greenpeaceschip en de zangeressen van Pussy Riot vrijkomen. Demonstreren in Rusland, het hoort er tegenwoordig bij – en dat is vooruitgang. Of het veel indruk maakt, is echter de vraag. Daarvoor lijkt het geheel te verdeeld te zijn.

De parlementaire oppositie bestaat uit sociaaldemocraten en communisten. Hun relatief grote fracties steunen Poetin en zijn partij vaak niet. Maar zij missen de macht om hun alternatieven door te zetten. En over die alternatieven verschillen ze dan ook weer van mening. De communisten vertrouwen de sociaaldemocraten niet, en die laatsten vinden de communisten conservatieven die te veel dromen over terugkeer naar de Sovjet-Unie. In de lente was ik te gast op het communistische congres, en dit keer was ik uitgenodigd bij de sociaaldemocraten. En het klopt, de communisten hebben wel een erg zware hang naar vroeger, terwijl de sociaaldemocraten zich in de afgelopen jaren niet echt hebben laten zien als uitdagers van de macht, zich zelfs te vaak eraan hebben verbonden.

Tiny Kox in gesprek met Doemavoorzitter Narysjkin, links van hem de Russische delegatieleider van de Raad van Europa Poesjkov.

Op het congres van Rechtvaardig Rusland – zo heten de Russische sociaaldemocraten – roept een afgevaardigde de partijleiding op meer afstand van president en regering te nemen en de socialistische uitgangspunten een prominenter plek te geven. Afstand nemen van Poetin betekent harder stelling nemen tegen zijn neoliberale politiek, die toestaat dat het aantal miljonaars en miljardairs blijft groeien, net als het aantal armen, waaronder een groot aantal werkende armen. Verschillende congresgangers wijzen op de achteruitgang van de gezondheidszorg, voor degenen die geen private zorg kunnen kopen. En op de onbetaalbaarheid van huisvesting en de groeiende verschillen in kansen op goed onderwijs. Ze spreken er schande van dat de duivel ook in hedendaags Rusland altijd op dezelfde hoop schijnt en constateren dat het ongeloof van gewone mensen op een betere toekomst almaar groter wordt.

Dezer dagen roept premier Medvedev de Russen op meer respect te hebben voor rechterlijke uitspraken, omdat een modern land niet zonder kan. Maar vooraleer de meeste Russen daartoe bereid zijn, zal de regering zelf zijn handen van de rechtspraak af moeten trekken. En zelf ook meer respect moeten tonen voor andere elementen van een moderne rechtsstaat, zoals een vrij verkiezingsproces

en de mensenrechten, zaken waar Rusland zich als lidstaat van de Raad van Europa weliswaar aan gebonden heeft, maar feitelijk weinig boodschap aan heeft. Homo's kunnen erover meepraten. Hun manifestaties worden verstoord en hun rechten ingeperkt. Rusland nu is een door en door conservatief land, waar westerse verworvenheden snel als decadentie worden beschouwd. De door Rusland gearresteerde bemanning van de Artic Sunrise merkt ook dat onafhankelijke rechtspraak geen gegeven is in Rusland. Hun protestactie tegen Russische gas- en olieboringen in de Poolzee werd door het Russische Openbaar Ministerie aanvankelijk als piraterij betiteld, goed voor een maximumstraf van 15 jaar. Sinds president Poetin liet weten dat hij dat overdreven vindt, volstaat de openbaar aanklager met vervolging wegens vandalisme – in Rusland overigens nog steeds goed voor een maximumstraf van 7 jaar. Maar de straf kan ook veel lager uitvallen, als het Kremlin dat wil. Nog een voorbeeld van de gebrekkige rechtsstatelijkheid van Rusland: wie de Nederlandse diplomaat Onno Elderenbosch in zijn appartement molesteerde, is nog onbekend. Maar door Russen die ik tref wordt direct een link gelegd met de eerdere arrestatie van een Russische diplomaat in Den Haag. Dat gebeurde tegen internationale verdragsregels in, ongeacht de vraag

of de man in kwestie zich had misdragen. Oog om oog, hoor ik in Rusland zeggen. Bedenklijk.

Onlangs was voorzitter Naryszkin van de Russische Staatsdoema – vertrouweling van president Poetin – te gast in de Parlementaire Assemblée van de Raad van Europa in Straatsburg. Ik had hem daarvoor uitgenodigd tijdens een eerder bezoek aan Rusland. In zijn toespraak noemde hij Ruslands lidmaatschap van Europa's grootste verdragsorganisatie van wezenlijk belang voor zijn land. Dat is vooralsnog winst. Er gaan echter ook stemmen in Rusland op die Europa de rug willen toekeren en willen inzetten op samenwerking met Aziatische landen, vooral met China. Je hebt dan in ieder geval geen gedoe met mensenrechten, rechtsstaat en democratie. Het pleit is nog lang niet beslecht. Het kan nog alle kanten op met Rusland.

Tiny Kox is een frequent bezoeker van Rusland, als leider van verkiezingswaarnemingen en voorzitter van de linkse fractie in de Parlementaire Assemblée van de Raad van Europa. Aan deze mensenrechtenorganisatie nemen 47 Europese landen deel, onder de paraplu van het Europees Verdrag inzake de Rechten van de Mens.

EEN ONVOORWAARDELIJK BASISINKOMEN VOOR IEDEREEN

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Archief Ad Planken

Volgens Ad Planken, voorzitter van Vereniging Basisinkomen, moet op termijn iedere Nederlandse burger een onvoorwaardelijk basisinkomen krijgen. Het Europees burgerinitiatief dat momenteel loopt, ziet hij als een stap in de goede richting.

Als we spreken over het basisinkomen, waar hebben we het dan eigenlijk over en wie zouden ervoor in aanmerking moeten komen?

‘Wij hanteren als Vereniging Basisinkomen de definitie zoals die geformuleerd is door het *Basic Income Earth Network* (BIEN), waar wij bij aangesloten zijn. Een basisinkomen is een vast (maand-)inkomen, dat de overheid aan iedere burger verstrekt of garandeert zonder daar voorwaarden bij te stellen. Het heet basisinkomen omdat het net genoeg is om van rond te komen. Wie een hoger inkomen wil, blijft aangewezen op andere bronnen zoals inkomsten uit arbeid.’

Het idee van een basisinkomen is niet nieuw. Kunt u iets vertellen over de geschiedenis ervan?

‘Het idee als zodanig is inderdaad al erg oud. De vijftiende-eeuwse schrijver Thomas More deed in zijn boek *Utopia* al het voorstel om diefstal te voorkomen door dieven een vast salaris te geven in plaats van te straffen. Een tweede belangrijke figuur voor het idee van een basisinkomen was de Engels-Amerikaanse filosoof Thomas Paine (1737-1809 –red.). Hij stelde dat ieder mens evenveel recht had op het gebruik van de aarde. Om een einde te maken aan de oneerlijke verdeling van grond stelde hij voor om heffingen op grondbezit in te voeren, om vervolgens elke burger een even groot deel van de opbrengsten te geven. Vanaf het begin van de twintigste eeuw is het begrip basisinkomen daadwerkelijk geïntroduceerd, in Nederland door de econoom Jan Tinbergen. Na de Tweede Wereldoorlog begon het idee van een basisinkomen aan een opmars,

vooral in Denemarken en Nederland. In de jaren tachtig bereikte de aandacht in Nederland een hoogtepunt. In 1985 adviseerde de Wetenschappelijk Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) de invoering van een gedeeltelijk basisinkomen, een advies dat helaas niet door de regering werd opgevolgd. In 1987 werd vervolgens de Stichting Werkplaats Basisinkomen opgericht door de Voedingsbond FNV, het CNV en de PPR (een van de voorlopers van Groen-Links). Deze Werkplaats Basisinkomen ging in 1991 op in de Vereniging Basisinkomen (VBi).’

Wat is het doel van uw vereniging?

‘Onze doelstelling is om de invoering van het basisinkomen te bevorderen. Het is wel belangrijk om te vermelden dat wij een *onvoorwaardelijk* basisinkomen willen, want andere verenigingen vullen het begrip basisinkomen anders in. Aanvankelijk was de VBi vooral een debatclub waar druk gediscussieerd werd, maar nauwelijks campagne gevoerd. Sinds een paar jaar zijn we bezig om een meer activistische koers te varen. We zoeken nadrukkelijk samenwerking met economen en andere deskundigen die ons willen helpen om op wetenschappelijke en begrotings-technisch verantwoorde wijze een stappenplan te formuleren om het onvoorwaardelijk basisinkomen op termijn te kunnen invoeren. Daarnaast werken we ook steeds meer internationaal samen met netwerken die zich net als wij sterk maken voor een onvoorwaardelijk basisinkomen. Zo zijn we erin geslaagd om het Europees burgerinitiatief voor een Onvoorwaardelijk Basisinkomen bij de Europese Commissie te registreren (zie kader –red.). Dit initiatief geeft ons een mooie mogelijkheid om campagne te voeren. Vooral de laatste maand begint deze zijn vruchten af te werpen, omdat steeds meer mensen interesse krijgen voor het basisinkomen en de petitie tekenen.’

Wat zijn de voordelen van een onvoorwaardelijk basisinkomen?

‘Dat zijn er vele. In de eerste plaats kun je door de invoering van een onvoorwaardelijk basisinkomen de regelgeving aanmerkelijk vereenvoudigen, omdat sociale uitkeringen en de daarbij horende bureaucratie niet langer nodig zijn. Daarnaast zorgt het voor armoedebestrijding en verbetering van de sociale zekerheid. Ten derde geeft het onvoorwaardelijk basisinkomen je soevereiniteit over je eigen leven. Vanaf je jeugd heb je financiële zekerheid en je bent vrijer om je hart te gaan volgen. Ook geeft het je een betere onderhandelingspositie ten opzichte van je werkgever, omdat je niet meer elk werk hoeft te accepteren. Daardoor kun je betere arbeidsomstandigheden eisen. Bovendien ben je niet meer totaal financieel afhankelijk van je partner. Een ander argument is dat je minder hoeft te werken, waardoor er weer meer banen vrijkomen voor mensen die nu zonder werk zitten. Je krijgt dus een herverdeling van de arbeidsmarkt. Bijkomend voordeel is dat je door minder te werken minder stress hebt. Ten slotte

Het Europees Burgerinitiatief voor een Onvoorwaardelijk Basisinkomen (EBI-OBi) is op 14 januari 2013 door de Europese Commissie geregistreerd. Tot 14 januari 2014 hebben de organisatoren de tijd om binnen de Europese Unie 1 miljoen handtekeningen of steunbetuigingen op te halen. Bij dat aantal is de Europese Commissie verplicht dit initiatief grondig te bestuderen en een hoorzitting te organiseren in het Europees Parlement. Sinds 1 juli nemen 22 lidstaten deel aan dit initiatief. Daarvan moeten minimaal 7 lidstaten het aantal vereiste steunbetuigingen binnen hebben. Op dit moment hebben Kroatië en Slovenië hun quotum gehaald. Ruim 120.000 Europese burgers hebben de petitie inmiddels ondertekend. Voor meer informatie zie: basisinkomen.eu

zullen mensen meer oog voor hun natuurlijke leefomgeving krijgen, wanneer ze verzekerd zijn van een vast inkomen.'

Dit klinkt allemaal prachtig, maar hoe ga je het basisinkomen financieren?

'Een deel van het basisinkomen hebben we al in de vorm van alle uitkeringen die er zijn, heel veel controle-instanties en overbodige bureaucratie zullen verdwijnen. Volgens de berekeningen in ons stappenplan zal de overheid voor de invoering van het onvoorwaardelijk inkomen 24 miljard euro méér moeten uitgeven aan sociale lasten dan nu. Dat kan gefinancierd worden door een mix van bezuinigingen op de algemene staatsuitgaven, een extra toptarief inkomstenbelasting, een verhoging van de ecotax, verhoging van de btw en de invoering van een Tobinbelasting op financiële transacties. Wel zul je altijd moeten nagaan wat de gevolgen van een verhoging zijn. Een hogere btw betekent immers dat de koopkracht voor de consument vermindert. Dit verlies zul je op een andere manier moeten compenseren. Bij de financiering van het basisinkomen zul je dus heel nauwkeurig moeten uitwerken wat de voor- en nadelen voor de verschillende betrokkenen zijn. Zo ver zijn we nu nog niet.'

Een veelgehoord kritiekpunt is dat mensen minder geneigd zullen zijn om te gaan werken als ze een basisinkomen ontvangen. Wat vindt u hiervan?

'Daar ben ik het niet mee eens. Er zijn genoeg voorbeelden waaruit blijkt dat de meeste mensen niet minder gaan werken als ze dat niet meer zouden hoeven. Zo waren de inwoners van een Belgisch stadje financieel onafhankelijk, nadat zij een enorme geldprijs in de loterij *Win for your life* hadden gewonnen, maar de meesten bleven toch gewoon werken. Door de invoering van het onvoorwaardelijk basisinkomen zullen bijstandsgerechtigden ook niet meer gediscrimineerd worden, omdat iedereen hetzelfde inkomen krijgt.'

Zijn er voorbeelden van landen waar het basisinkomen is ingevoerd?

'Ja, die zijn er zeker. In de Verenigde Staten en Canada is of wordt er mee geëxperimenteerd, maar ook in landen als Namibië, Oeganda en India. Vooral India is een mooi voorbeeld van een geslaagd experiment. In september 2012 is hier met hulp van econoom en medeoprichter van BIEN, Guy Standing, op het platteland een pilot gestart met een overdrachtsinkomen (vergelijkbaar met een basisinkomen). Dat werd gefinancierd uit subsidies van UNESCO. Uit deze pilot, die wetenschappelijk is onderzocht, kwam naar voren dat de gezondheid van de betrokkenen beter werd, er meer

Ad Planken (1946) is sinds 2011 voorzitter van de Vereniging Basisinkomen, die zich inzet voor een onvoorwaardelijk basisinkomen voor iedereen.

In **Zwitserland** wordt binnenkort een referendum gehouden over het voorstel om alle volwassen inwoners een basisinkomen te geven. Een groep activisten is erin geslaagd om binnen 18 maanden meer dan 100.000 handtekeningen te verzamelen. In het Zwitserse voorstel gaat het om een maandelijks inkomen van 2.500 frank, omgerekend 2.030 euro, wat iets meer is dan het Zwitserse minimumloon.

SP EN HET BASISINKOMEN

SP-Tweede Kamerlid Paul Ulenbelt: 'Een onvoorwaardelijk basisinkomen is een sympathiek idee, maar ook niet meer dan dat. Socialisten vinden dat iedereen zijn bijdrage moet leveren aan de maatschappij. Dat wij produceren en diensten leveren voor een ander en die ander voor ons. Alleen op die manier kunnen we een samenleving in stand houden en verbeteren. Die bijdrage lever je naar vermogen. Het onvoorwaardelijk basisinkomen gaat niet uit van die bijdrage. Als je genoeg neemt met het basisinkomen hoef je niet meer bij te dragen aan het geheel. Om die reden is het basisinkomen er nooit gekomen. Wie er beter over nadenkt moet de vraag beantwoorden hoe hoog dat basisinkomen dan moet zijn. Genoeg om niet dood te gaan is te weinig om van te leven. In Nederland kennen we een basisinkomen: de AOW. Maar voor wie wel kan werken is een basisinkomen niet nodig. Zij hebben recht op werk en een fatsoenlijk loon. En als zij niet kunnen werken door werkloosheid of arbeidsongeschiktheid hebben ze recht op een uitkering die meer is dan genoeg om niet dood te gaan. Voor wie niet kan werken hebben we een basisinkomen: de (te lage) bijstand. De strijd moet niet gaan over een basisinkomen ja of nee, maar om een fatsoenlijk inkomen voor wie wel wil maar niet kan bijdragen aan de samenleving. Het argument dat een basisinkomen een vereenvoudiging van de sociale zekerheid zou zijn gaat niet op. De meeste uitkeringen zijn gerelateerd aan je laatste loon. Je werk verliezen door werkloosheid of arbeidsongeschiktheid en dan aangewezen zijn op een basisinkomen is een grote achteruitgang.'

kinderen naar school gingen, het aantal ondernemingen toenam en vrouwen onafhankelijker werden van mannen. Dit experiment was zo'n succes dat de Indiase regering nu aan het bestuderen is hoe ze het basisinkomen in het hele land kunnen invoeren. In Brazilië is onder Lula in 2003 daadwerkelijk een basisinkomen in de wet opgenomen. Dit project heet *Bolsa Familia*. Dit basisinkomen is wel voorwaardelijk, want families komen alleen in aanmerking als hun kinderen naar school gaan en worden ingeënt. Dankzij Bolsa Familia hebben miljoenen Braziliaanse families de ergste armoede achter zich gelaten en het project verspreidt zich inmiddels als een olievlek over Zuid-Amerika.'

Tot slot: waarom zouden wij als SP het idee van een onvoorwaardelijk basisinkomen moeten steunen?

'Ik kan eigenlijk geen reden bedenken waarom de SP het basisinkomen niet zou steunen. Het sluit immers prima aan bij de socialistische gedachte van gelijkheid voor iedereen. Ook zou het de sociale zekerheid enorm verbeteren.'

PASSIEVE DEMOCRATIE

Tekst: Merijn Oudenampsen Foto: Archief Merijn Oudenampsen

Merijn Oudenampsen.

Nederland heeft een morrend volk. Het politieke vertrouwen bevindt zich al tijden op een laag niveau. Sinds het aantreden van het kabinet-Rutte-Asscher echter, heeft de onvrede zich verder uitgebreid. Een peiling van het onderzoeksbureau TNS NIPO uit september dit jaar, meldt zelfs een historisch dieptepunt. Slechts 13 procent van de respondenten gaf aan vertrouwen in het huidige kabinet te hebben. Nog niet eerder was het vertrouwen in een zittende regering zo laag, aldus het peilingbureau.

De huidige politieke situatie kenmerkt zich door een bijzondere combinatie van omstandigheden. Er is sprake van een economische crisis, verergerd door een straf bezuinigingsbeleid, waardoor bij velen het inkomen, de hypotheek of de sociale voorzieningen onder druk zijn komen te staan. Deze economische problematiek valt samen

met een politieke legitimiteitscrisis, af te meten aan de afnemende populariteit van de aloude middenpartijen en de toenemende schommelingen in het stemgedrag. De logische verwachting is dat deze twee factoren samen leidden tot politieke onrust en instabiliteit. De straten, pleinen en parken blijven echter opvallend leeg. Waar in andere Europese landen mensen in groten getale de straat

opgaan, zien we in Nederland een opmerkelijke afwezigheid van protest en strijd. Wat kan deze passiviteit verklaren?

Politieke passiviteit wordt al lange tijd als een onlosmakelijk onderdeel gezien van het Nederlandse politieke systeem. Een klassieke studie uit 1968 van de politicoloog Arend Lijphart, *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek*, zag het zelfs als een kernvoorwaarde voor het functioneren van het politieke stelsel: “een grote mate van politieke passiviteit van de massa – passiviteit, onverschilligheid, en ook trouw aan en respect voor de leiders in de eigen zuil.” Deze passiviteit werd door Lijphart – en vele van zijn tijdgenoten – als een positieve eigenschap gezien. Het stelde elites in staat om effectief te besturen in een sterk verdeeld land. Nederland was tot in de jaren zestig namelijk een sterk gefragmenteerde samenleving, waar protestanten, katholieken, socialisten en liberalen voornamelijk in eigen kring verkeerden, de zogenaamde zuilen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de bestuurlijke cultuur die zich in Nederland ontwikkeld heeft zich er expliciet op richtte, passiviteit in stand te houden.

Veel is natuurlijk veranderd sinds die tijd. De zuilen zijn grotendeels verdwenen, en daarmee tevens de loyaliteit aan de drie grote partijen (CDA, PvdA, VVD) die het lange tijd voor het zeggen hebben gehad in Nederland. De media zijn een belangrijkere rol gaan spelen, waardoor de beslotenheid van voorheen gedeeltelijk is verdwenen. De bestuurlijke cultuur die uit de verzuiling is voortgekomen, lijkt echter nog steeds door te werken. Lijphart identificeerde een aantal politieke spelregels die hij als sleutel zag voor politieke elites om het volk passief en het land beheersbaar te houden. Veel van deze spelregels maken nog steeds deel uit van de huidige politieke cultuur, zij het soms in gewijzigde vorm. De belangrijkste regel is dat politiek zich zoveel mogelijk moet beperken tot het

besturen: politiek moet zakelijk, pragmatisch en resultaatgericht zijn. We zien het nog steeds terug in een voorkeur voor een zeer technische benadering van politiek. We hoeven alleen maar te denken aan de vele televisiedebatten waar politici aan de tand worden gevoeld over de details van de financiering van deze of gene beleidsmaatregel. Een retorische traditie, zoals bijvoorbeeld in de Verenigde Staten, ontbreekt noodzakelijkerwijs in Nederland. Alles wat niet in de nauwe bandbreedte valt van wat pragmatici als acceptabele politiek zien, wordt denigrerend afgedaan als populisme of ‘politiek voor de Bühne’ (een veelzeggende uitdrukking: alsof de democratie geen publiek, geen toeschouwers kan verdragen).

Onderdeel van deze politieke cultuur, zo stelde Lijphart, is dat de belangrijkste besluiten zoveel mogelijk achter gesloten deuren genomen worden, buiten het bredere publiek om. Dit is de welbekende achterkamertjespolitiek, die telkens weer naar voren komt bij formatie- en crisismomenten. Partijen zijn er in Nederland ook niet op gericht de eigen achterban te mobiliseren; het omgekeerde is eerder het geval. In de toelooop naar het Sociaal Akkoord was bijvoorbeeld in de kranten te lezen dat een van de doelstellingen van het overleg was, te voorkomen dat mensen de staat op zouden gaan. Waar in andere landen demonstraties als een uiting van een gezonde democratie worden gezien, ziet men deze in Nederland juist als een bedreiging daarvan. Verder is het zaak, aldus Lijphart, dat ideologische tegenstellingen zoveel mogelijk gedepoliteerd en geneutraliseerd worden. Dit aan de ene kant door politiek controversiële kwesties te verbergen achter zeer complexe en technische bestuurstaal. Aan de andere kant door uitbesteding van besluitvorming aan onafhankelijke experts, parlementaire commissies, de rechterlijke macht (juridisering) of de economie (economisering).

VALS DUALISME

Meer over de politieke apathie die de Nederlandse bestuurscultuur genereert, vinden we bij Hans Daalder, door velen de grondlegger van de Nederlandse politicologie genoemd.

Zijn inaugurele rede van 1964, *Leiding en lijdelijkheid in de Nederlandse politiek*, is een nog immer ongeëvenaarde analyse van de Nederlandse politieke cultuur. Daalder beschrijft een ingesloten regententaliteit, gereproduceerd binnen bepaalde families, of via de conformerende druk die universiteiten en bestuurlijke departementen op nieuwkomers uitoefenen. Het gefragmenteerde karakter van de verschillende 20e-eeuwse emancipatiebewegingen, (socialisten, katholieken, kleine luyden) heeft ertoe geleid dat deze democratiseringsbewegingen eerder deel zijn gaan uitmaken van de bestaande politieke cultuur, dan er daadwerkelijk oppositie tegen te voeren. Dit heeft geleid tot een bijzondere vorm van dualisme. De verschillende emancipatiebewegingen richtten zich in het parlement op getuigenispolitiek (het verkondigen van de waarden van de eigen achterban, zonder daadwerkelijk over te gaan tot effectieve politieke organisatie om deze waarden te realiseren), en namen genoeg met een sterk gereduceerde invloed op het regeringsbeleid. Het idee van de regering als een neutraal gegeven, boven alle partijen verheven, bleef daardoor in gebruik. Dit ten voordele van “quasi neutralistische stromingen” en wat Daalder de “geheel kleurloze middenstof” noemt, “nuances op het politieke spectrum die de traditionele regenten en vele nieuwe bureaucraten exacter pasten dan de nieuwe bevolkingsgroepen, die tot politieke bewustheid kwamen”.

Een vergelijkbare vorm van dualisme zien we op dit moment plaatsvinden, waarbij de wetenschappelijke bureaus van bijvoorbeeld GroenLinks of de PvdA een getuigende positie innemen, terwijl de partijleiding tot de “quasi neutralistische stromingen” behoort (Derde Weg sociaaldemocraten als Bos, Asscher en Samsom, liberale GroenLinksers als Halsema en Sap) of de “geheel kleurloze middenstof” (Dijsselbloem komt in gedachten). De verkiezingscampagnes zijn even het moment, waarop de partijleiding kleur bekend en de contrasten flink aanzet. Om vervolgens snel weer over te gaan tot de kleurloze orde van de dag. In het beste geval is er sprake van onreali-

seerbare maar oprechte politieke intenties, die richting geven aan de onderhandelingen in de regeringsformatie. In het slechtste geval is er een dubbele ideologische boekhouding: een uitgesproken partijprogramma, en een eigen (onuitgesproken) veel gematigder agenda van de partijtop. De laatste situatie – de campagne van de PvdA in 2012 is een goed voorbeeld – kan nog het beste beschreven worden als een uitgekende vorm van kiezersbedrog.

Dit valse dualisme en de veelal technische taal waarin de complexe regeerakkoorden worden gegoten, leidt volgens Daalder tot een zeer onoverzichtelijke situatie. Het gevolg is dat de kiezer het spoor bijster raakt en het gevoel heeft dat zijn/haar stem weinig verschil maakt. Zolang het centrisme onder bestuurders samengaat met een economische hoogconjunctuur, zolang er veel te verdelen valt, resulteert het in de typische Nederlandse houding: “tevreden zijn op een ontevreden manier”. Is dat niet het geval, dan kan “een balorig extremisme paradoxaal de onverwachte keerzij zijn van een centristische satisfactie”. Wie een blik op de peiling werpt, en de positie van de PVV daarin beziet, begrijpt de hedendaagse relevantie van deze waarschuwing. Het balorig extremisme op rechts is een symptoom van de zwakte van institutioneel links, dat uit verlangen naar politieke respectabiliteit – om deel uit te maken van de bestuurscultuur – gefaald heeft om publieke krachten te mobiliseren en collectieve actie te genereren. In tegenstelling tot rechts, dat traditioneel weinig te verliezen heeft bij een passief, ontevreden electoraat, heeft links een geloofwaardig alternatief nodig voor de status quo, wil zij niet het onderspit delven. Voor links is het belangrijk om de Nederlandse bestuurscultuur beter te leren begrijpen – en zich daartoe te leren verhouden – om deze te kunnen veranderen. Voor de SP, een partij die actief buitengesloten wordt door de bestaande, centristische cultuur in politiek en media, geldt dat nog meer.

VERKIEZINGEN OF LOTING

Tekst: Arjan Vliegenthart

Onze democratie verkeert in crisis en het houden van verkiezingen staat een effectieve en representatieve ordening van onze samenleving in de weg. Met deze stevige stellingname probeert de Belgische auteur David van Reybrouck een discussie los te maken, over de wenselijkheid van het houden van verkiezingen in een samenleving die in toenemende mate zo geïndividualiseerd is dat bijna per definitie geen band tussen kiezer en gekozene meer mogelijk is.

In plaats van het regelmatig houden van verkiezingen pleit Van Reybrouck ervoor beslissingen te laten nemen door burgers die door loting voor een korte periode worden aangesteld. Daarmee wordt voorkomen dat de afstand tussen parlementariërs en burgers te groot wordt en dat de eersten zich te veel richten op hun verkiezing in plaats van op het algemeen belang.

PAMFLET

Tegen Verkiezingen leest als een pamflet en zo is het ook bedoeld. De scherpe stellingname van Van Reybrouck maakt het boek bijzonder toegankelijk en dwingt de lezer tot nadenken. En hoewel Van Reybrouck de vinger meermaals op de zere plek legt, is het de vraag of hij de juiste schuldige aanwijst voor de problemen die hij identificeert. De crisis van onze democratie ligt toch vooral in het feit dat burgers over heel veel zaken die hen aangaan niets te zeggen hebben. Een andere manier om volksvertegenwoordigers aan te wijzen, helpt daarbij niet.

ZEGGENSCHAP VAN BURGERS

Vooropgesteld, het vernauwen van de democratie tot het incidenteel houden van verkiezingen is inderdaad funest voor een democratische samenleving. Niet voor niets begon de discussie binnen de SP over democratisering van economie en samenleving met de breed gedragen vaststelling dat de zeggenschap van burgers over hun

eigen leven op dit moment onvoldoende is; omdat belangrijke zaken in de samenleving, zoals de economie, maar ook de volkshuisvesting, het onderwijs en de ruimtelijke inrichting van ons land onvoldoende ruimte bieden voor burgers om zelf vorm te geven aan hun leven. En niet voor niets is het adagium van de SP 'geen fractie zonder actie', omdat politiek activisme verder gaat dan alleen de volksvertegenwoordigende instellingen. Het is dan ook terecht dat Van Reybrouck zich teweer stelt tegen de gedachte dat 'democratie' en 'verkiezingen' synoniemen zijn. Democratie is veel meer en gaat niet alleen om de procedure waarmee wij het bestuur in ons land organiseren. Het gaat, veel breder, om de zeggenschap die burgers hebben over de politieke, sociale en economische ordening van de gemeenschap waarin zij leven. De zeggenschap daarover bestrijkt als het goed is veel meer dan de mogelijkheid om eens in de zoveel tijd volksvertegenwoordigers te mogen kiezen. Het is echter de vraag of de kritiek van Van Reybrouck op verkiezingen als zodanig terecht is. Burgers lopen namelijk helemaal niet zo te hoop tegen verkiezingen of de uitslag daarvan. De afname in de opkomstpercentages bij landelijke en gemeentelijke verkiezingen zijn de afgelopen decennia in Nederland gering. Bij de parlamentsverkiezingen van 1971, de eerste verkiezing na het afschaffen van de opkomstplicht, kwam 79,1 procent van de kiesgerechtigden naar de stembus. In 2012 was dat 74,6 procent. Sterker nog, bij verkiezingen die er echt toe doen, zoals de laatste Provinciale Statenverkiezingen waarbij indirect het voortbestaan van

Rutte I op het spel stond, kwamen juist meer mensen stemmen dan in de verkiezingen daarvoor.

Tegelijkertijd lijkt de kiezer zich wel degelijk van het belang van bepaalde verkiezingen bewust. Verkiezingen voor volksvertegenwoordigende organen die ver van de burger staan, zoals de Provinciale Staten en het Europees Parlement, trekken minder mensen dan verkiezingen voor de Tweede Kamer en de gemeenteraad. Klaarblijkelijk is de kiezer dus wel degelijk in staat om voor zichzelf te bepalen of hij verkiezingen belangrijk vindt of niet.

PROBLEEM LIGT BIJ POLITICI

De waargenomen weezin bij burgers bij het huidige politieke stelsel ligt dan ook niet bij de verkiezingen, maar bij wat er daarna gebeurt. En het is maar zeer de vraag of burgers nu onredelijker en ongeduldiger geworden zijn dan vroeger. Nog steeds lijken de meeste mensen goed te begrijpen dat voor regeren compromissen nodig zijn. De vraag is alleen of politici na de verkiezingen nog herkenbaar en aanspreekbaar willen zijn op datgene wat zij eerder hebben beloofd. Het probleem ligt dan ook veel meer bij politici dan bij de wijze van kiezen.

David van Reybrouck
Tegen Verkiezingen
Uitgeverij: De Bezige Bij
ISBN: 9789023474593
Prijs: € 14,90

KARL MARX, PROFEET VAN DE ACTIE

Tekst: Ronald van Raak Foto: Rupert Ganzer / flickr CC

‘Is er diep inzicht voor nodig om te begrijpen dat met de levensverhoudingen van de mensen, met hun maatschappelijke betrekkingen, met hun maatschappelijk bestaan, ook hun voorstellingen, zienswijzen en begrippen, in één woord ook hun bewustzijn zich wijzigt? Wat bewijst de geschiedenis van de ideeën anders dan dat de geestelijke productie zich met de materiële vervormt? De heersende ideeën van een tijd waren altijd slechts de ideeën van de heersende klasse.’

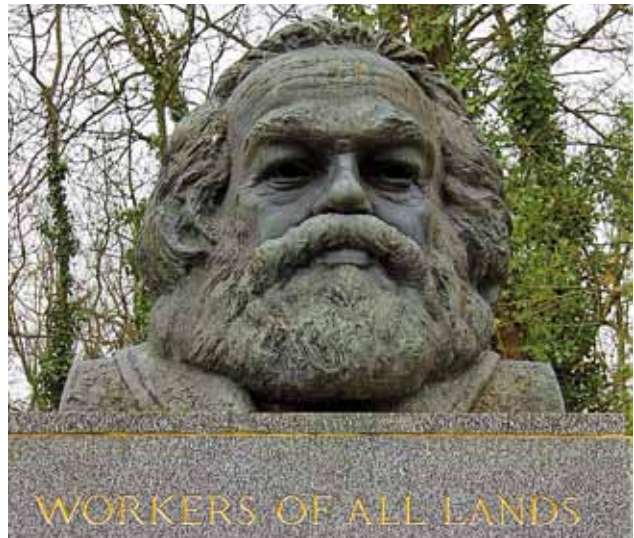
Deze woorden komen uit Het Communistisch Manifest (1848) van Karl Marx. Dit was een gelegenheidswerk, dat verscheen op verzoek van de Duitse arbeidersvereniging in Londen. Maar het groeide uit tot een bijbel voor het socialisme, met eindeloze exegeses over wat de profeet wel of niet kan hebben bedoeld. Niet iedere socialist hoeft een marxist te zijn, maar iedere linkse politicus moet wel blijven nadenken over het manifest, om te zien wat wij hier nu nog van kunnen leren.

Marx bestudeerde de wetmatigheden in de economie, in de hoop een toekomstige revolutie te kunnen voorspellen. Daarbij stuitte hij echter op een lastig dilemma. De organisatie van de economie bepaalt in belangrijke mate hoe mensen denken, in een kapitalistische economie hebben burgers een kapitalistische mentaliteit. Als je de economie wilt veranderen, moet eerst het bewustzijn van mensen veranderen, dat echter is gevormd door de bestaande economische verhoudingen.

Het manifest is bijzonder actueel, Marx leert ons veel over de huidige crisis. Die is niet het gevolg van onafwendbare economische wetten, zoals veel liberalen ons willen doen geloven, maar veroorzaakt door besluiten van mensen. Bestuurders die alle ruime gaven aan de financiële markten, bankiers die zichzelf wilden verrijken en burgers die geloofden dat geld gratis was. Niet de wensen van de mensen, maar de wetten van de markt hebben dat beleid gedicteerd.

De kracht van het kapitalisme is volgens Marx dat het mensen tot kapitalisten maakt: ‘Zij schept zich een wereld naar haar eigen beeld.’ In een vrije markt worden mensen gestimuleerd om aan zichzelf te denken, met anderen de competitie aan te gaan en vooral te denken aan de winst op korte termijn. In zo’n economie is weinig ruimte voor gemeenschapszin, worden mensen niet gestimuleerd om samen te werken en is er weinig aandacht voor zekerheid en duurzaamheid.

Als bestuurders een beleid voeren van meer markt en eigen verantwoordelijkheid, bevorderen zij ook deze mentaliteit. Op deze manier wordt de logica van de markt een dictaat voor de samenleving. In de zorg geldt niet meer de gezond-

Graf van Karl Marx op Highgate Cemetery Londen.

heid van mensen, maar de winst voor ondernemers; onderwijzers worden niet meer afgerekend op de ontwikkeling van jongeren, maar op het aantal diploma’s dat ze uitreiken; bankiers krijgen hogere bonussen als ze meer mensen failliet laten gaan.

De heersende mentaliteit wordt volgens Marx bepaald door de heersende klassen. De huidige crisis heeft negatieve gevolgen voor mensen aan de onderkant van de samenleving – steeds meer kinderen groeien op in armoede. Maar diezelfde crisis heeft positieve gevolgen voor mensen aan de bovenkant - Nederland heeft nu meer miljonairs dan ooit. Die groeiende tweedeling zou volgens Marx voor mensen een reden moeten zijn om in opstand te komen, maar dat gebeurt niet vanzelf.

De wereld verandert voortdurend. Sommige mensen zijn heel goed in staat om die veranderingen naar hun hand te zetten, maar de meeste mensen geloven niet echt dat zij dit kunnen. ‘Ja, daar ben ik het mee eens, dat wil ik ook wel, maar dat gaat toch niet gebeuren. Want hier verandert toch nooit iets.’ Als ik mensen vertel hoe wij de wereld willen veranderen, krijg ik vaak zo’n soort antwoord. Als mensen niet geloven dat zij invloed hebben, raakt dit het hart van onze democratie.

Dit is, denk ik, de taak van een socialistische partij: mensen bewust maken van de mogelijkheden om de samenleving te veranderen. Door zich te verenigen, samen actie te ondernemen en veranderingen af te dwingen. Daardoor veranderen mensen ook zichzelf: pas als we in actie komen gaan we ook echt geloven dat we dingen kunnen veranderen. Volgens Marx hebben we niets dan onze ‘ketenen’ te verliezen. Dat zijn in de eerste plaats de ketenen van ons bewustzijn.

DE ALGEMENE KINDERBIJSLAGWET

Tekst: Tijmen Lucie Foto's: Spaarnestad Photo / Hollandse Hoogtey

De invoering van de Algemene Kinderbijslagwet had heel wat voeten in de aarde. Er moest zelfs een ministerswisseling aan te pas komen om de wet door de Kamer gelooft te krijgen. Na verloop van tijd werd de wet zo uitgebreid dat iedereen die in Nederland werkt of woont recht had op kinderbijslag voor zijn of haar kinderen tot 18 jaar.

De eerste regeling voor kinderbijslag ontstond in Frankrijk, aan het einde van de negentiende eeuw. De bedoeling van deze regeling was om de inkomsten van gezinnen met lage inkomsten te vergroten, zonder de lonen te laten stijgen. Een volgende stap in de geschiedenis van de kinderbijslag was de invoering van de compensatiekassen in 1918, eveneens in Frankrijk. De redenering achter dit private initiatief was om het voordeel dat werkgevers hadden bij het aannemen van personeel zonder kinderen ongedaan te maken. In België ontstonden net als in Frankrijk na de Eerste Wereldoorlog de eerste compensatiekassen. Daar werd in 1930 tevens de Wet tot veralgemening van de kinderbijslag van werknemers van kracht, die werkgevers verplichtte om zich aan te sluiten bij een kinderbijslagfonds.

Ook in Nederland werd vanaf het begin van de twintigste eeuw gediscussieerd over de wenselijkheid van een nationale kinderbijslagregeling. In die tijd bestonden er wel wat incidentele regelingen voor kinderbijslag, zoals regelingen voor postambtenaren en later voor ambtenaren van rijk, provincie en gemeente. In 1920 aanvaardde de Tweede Kamer vervolgens het principe van een nationale kinderbijslagregeling. Toch zou het vanwege de economische neergang nog tot 1939 duren voordat er een wetsvoorstel werd ingediend. In 1941 trad de eerste Kinderbijslagwet dan eindelijk in werking. Deze wet was echter alleen van toepassing op werknemers in

loondienst en dus niet op de grote groep middenstanders en kleine zelfstandigen. De kinderbijslag werd vanaf het derde kind toegekend, omdat men ervan uitging dat het loon voldoende was voor het onderhoud van een gezin met twee kinderen. De financiering werd geregeld door een verplichte afdracht van premie door de werkgever.

Na de Tweede Wereldoorlog werd de kinderbijslag voor werknemers in loondienst tijdelijk uitgebreid naar het eerste en tweede kind. Door deze als tijdelijk bedoelde maatregel werd de ongelijkheid tussen gezinnen van loonarbeiders en zelfstandigen nog eens extra benadrukt. Vandaar dat in 1951 de Noodwet kinderbijslag kleine zelfstandigen tot stand kwam. Via deze wet kregen kleine zelfstandigen, met een inkomen onder een bepaalde grens, kinderbijslag vanaf het derde kind. Ook deze wet werd verlengd. Ondertussen werd er koortsachtig aan een definitieve regeling voor de kinderbijslag gewerkt. Maar door de voortijdige val van het kabinet-Drees IV (1956-1958) werd het wetsontwerp niet in de Kamer behandeld.

Hiermee was de Algemene Kinderbijslagwet zeker niet van het tafel, want die moest het paradepaardje worden van het kabinet-De Quay (1959-1963) – en dan met name van de Katholieke Volkspartij (KVP). Het kabinet nam het bestaande wetsontwerp over en de minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid, Van Rooy, werd

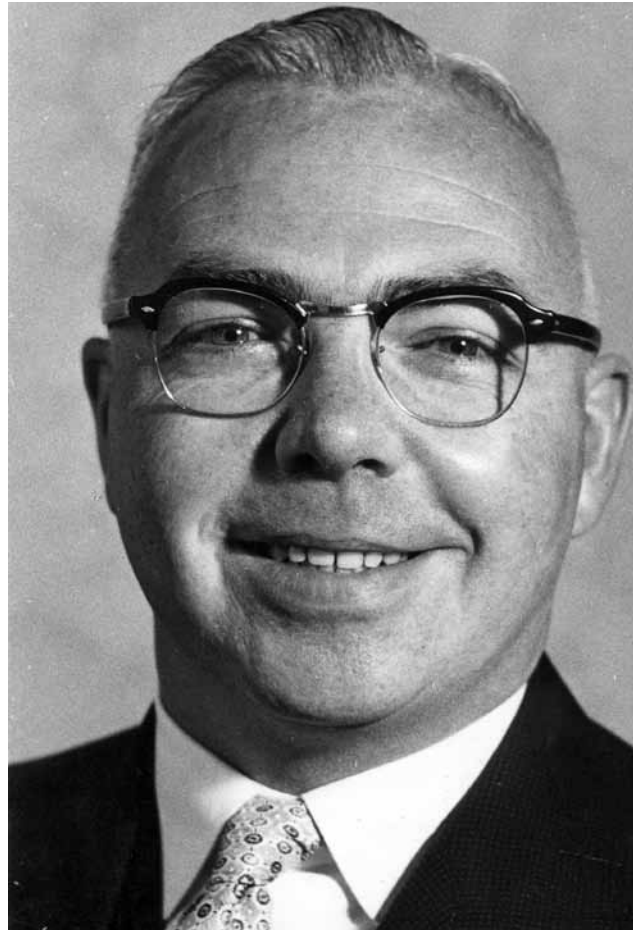
hiervoor verantwoordelijk. Van Rooy bleek echter niet de geschikte bewindspersoon om de wet door Kamer gelooft te krijgen. Er bestond tussen de verschillende politieke partijen namelijk grote verdeeldheid over het wetsontwerp, ook in de ministerraad. De discussie ging vooral over de vraag of de kinderbijslag al vanaf het eerste kind moest gelden of pas vanaf het derde kind. De raad besloot uiteindelijk om tijdens de behandeling van het wetsontwerp vast te houden aan het systeem van kinderbijslag vanaf het derde kind, waarbij de premie zou worden opgebracht door de werknemers. Zij zouden hiervoor direct gecompenseerd worden in hun loon. In de Kamer waren de meningen verdeeld, ook tussen de regeringspartijen (KVP, ARP, CHU en VVD). De KVP, ARP, PvdA en een enkel CHU-lid waren voorstander van een kinderbijslag vanaf het eerste kind, ook voor zelfstandigen. De VVD en het grootste deel van de CHU vonden dit net als het kabinet onaanvaardbaar. Er lag dus een zware taak voor de verantwoordelijk minister Van Rooy, want het was maar de vraag of zijn wetsvoorstel uiteindelijk een meerderheid in de Tweede Kamer zou halen. De minister stelde zich in het debat echter weinig welwillend en bevlogen op en hij kreeg veel kritiek te verduren. Hij weigerde de hulp van zijn collega's te accepteren en zijn verdediging van de Kinderbijslagwet was ronduit zwak. In slechts negen minuten beantwoordde hij de gestelde vragen. Hij ging niet in op de kritiek en gaf geen duimbreed toe. Door zijn halsstarrige optreden was zijn positie onhoudbaar geworden. Premier De Quay was in zijn dagboek duidelijk over het optreden van de minister: 'Bepaald zeer slecht,

PARELS UIT DE PARLEMENTAIRE GESCHIEDENIS

DEEL 13

Minister Van Rooy.

Minister Veldkamp.

en zo kort, dat de Kamer verontwaardigd en de critiek meedogeneloos was! Mijn inziens moet hij weg.' Aldus geschiedde. Van Rooy ruimde het veld en Veldkamp werd zijn opvolger. Veldkamp was als staatssecretaris van Economische Zaken nauw betrokken geweest bij de voorbereidingen van de ontwerp-Algemene kinderbijslagwet en leek de juiste man op de juiste plek. In het kabinet werd afgesproken dat Veldkamp met een compromis zou komen. Dit compromis hield in dat er een inkomensgrens voor zelfstandigen werd vastgesteld om daarmee de VVD en de CHU binnenboord te halen. De PvdA diende daarop een motie in die tot doel had om op basis van gelijkwaardigheid kinderbijslag voor zelfstandigen vanaf het eerste kind in de wet op te nemen. Deze motie was echter kansloos, nadat Veldkamp had gedreigd om op te stappen als het wetsontwerp niet zou worden aanvaard: '(...) wanneer het onderhavige wetsvoorstel niet tot wet zou worden verheven, dan zou daarmee een belangrijk desideratum op sociaal gebied niet tot stand kunnen komen, een desideratum waarover in Nederland jarenlang is gediscussieerd en dat

een grote rol heeft gespeeld in de jaren voordat het wetsontwerp in openbare behandeling is gekomen.' Uiteindelijk werd de Algemene Kinderbijslagwet op 12 december 1961 in de Tweede Kamer aangenomen met 84 stemmen voor en 47 tegen. In de Eerste Kamer was de stemverhouding 39 tegen 19.

De Algemene Kinderbijslagwet (AKW) betekende dat zowel werknemers in loondienst als zelfstandigen kinderbijslag kregen vanaf het derde kind. Daarnaast gaven de Kinderbijslagwet Loontrekkenden (KWL) en de Kinderbijslagwet Kleine Zelfstandigen (KKW) mensen in loondienst en zelfstandigen met een laag inkomen recht op kinderbijslag voor het eerste en tweede kind. De uitvoering van deze wetten lag in handen van de Sociale Verzekeringsbank. In 1980 werden de afzonderlijke kinderbijslagwetten samengevoegd tot één Algemene Kinderbijslagwet (AKW). Nadien werd de wet nog enige malen gewijzigd. Zo kwam er in 1995 een vast bedrag per kind, zodat een groot gezin geen extra voordeel meer opleverde. Voor die tijd werd het

bedrag per kind hoger naarmate het gezin groter was. In 2009 werd naast de kinderbijslag het kindgebonden budget ingevoerd, een inkomensafhankelijke toeslag om ouders met een laag inkomen tegemoet te komen in de kosten voor hun kinderen. Aanvankelijk was het huidige kabinet van plan om de kinderbijslag te verlagen tot het bedrag dat ouders nu krijgen voor de jongste kinderen. Momenteel neemt het bedrag dat ouders ontvangen toe naarmate hun kinderen ouder worden. Dit betekent dat ze voor kinderen onder de 6 jaar 70 procent van het basisbedrag voor kinderbijslag krijgen, van 6 tot 12 jaar 85 procent en van 12 tot 18 jaar 100 procent. Door het onlangs gesloten begrotingsakkoord 2014 tussen PvdA, VVD, D66, ChristenUnie en SGP is dit onzalige plan voorlopig van de baan. Wat wel een zinvol idee zou zijn, is om de kinderbijslag inkomensafhankelijk te maken. Daarmee zorg je er immers voor dat ouders met een laag inkomen wat extra's krijgen, terwijl ouders met een hoog inkomen ook prima met wat minder of zelfs zonder kunnen.

'IN ONS STRAATJE' ARMOEDE: GEZEUR OF REALITEIT?

Tekst: Claire Jansen en Rob Molenkamp

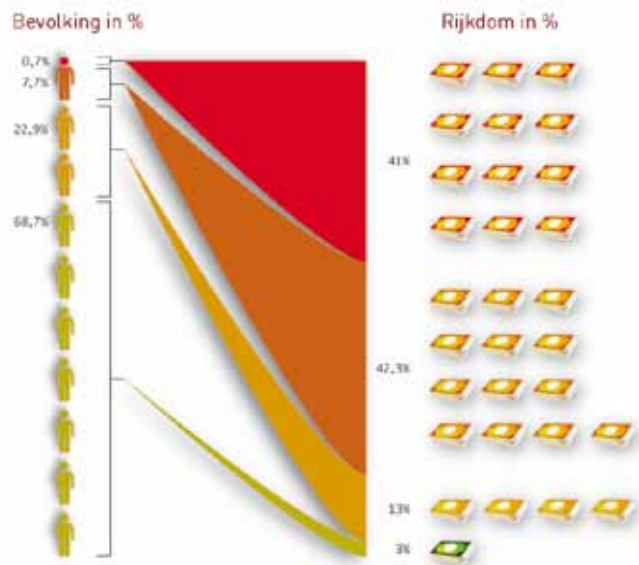
Door de economische crisis neemt armoede in Europa toe. Nederland is hierbij geen uitzondering, blijkt uit een recent verschenen rapport van het Rode Kruis. Huidig beleid van het kabinet-Rutte II zorgt ervoor dat de inkomensverschillen verder toenemen.

'Een vriend van mij is onlangs zijn baan verloren', vertelde Rutte tijdens de Algemene Beschouwingen in de Eerste Kamer. 'Hij kwam naar me toe en vertelde me dat hij van plan was een uitkering aan te vragen. Toen heb ik ook gewoon gezegd: ben je nou helemaal betoeterd, je bent gezond en hebt twee sterke handen. Je gaat maar gewoon werken, net als alle anderen.' Hij klonk trots. In zijn wereld kan iedereen gewoon werken. Vrienden spreek je streng toe, troost is voor watjes. Stel je voor: je staat je net af te vragen of je naar de voedselbank moet. Met tranen in je ogen vertel je je vrienden dat je gedwongen bent een uitkering aan te vragen. Wat doet je goede vriend? Die snauwt je af en zorgt dat je je nog waardelozer en onzekerder voelt.

Als je het rapport *Think Differently: Humanitarian impacts of the economic crisis in Europe* van het Rode Kruis leest, is dit geen uitzonderlijke situatie¹. De crisis in Europa is volgens de hulporganisatie niet enkel een economische, maar inmiddels ook een humanitaire crisis. Nooit was de werkloosheid in Europa zo hoog. Meer en meer mensen hebben moeite om rond te komen, niet alleen in Griekenland. Steeds vaker staan mensen voor de keuze: huur of eten. In heel Europa neemt het aantal mensen dat is aangewezen op voedselbanken toe. Zelfs een baan of uitkering hebben is nog geen garantie voor een leven boven de armoedegrens. Het Rode Kruis noemt deze ontwikkeling alarmerend.

Door de toenemende armoede neemt ook de behoefte aan geestelijke hulp toe. Uit het rapport komt naar voren dat landen onder geen beding mogen bezuinigen op de gezondheidszorg, gezien het feit dat leven onder de armoedegrens behalve honger en een slechte gezondheid ook veel stress en psychische klachten oplevert. Bezuinigingen op zorg kunnen leiden tot hoge financiële en persoonlijke kosten op de lange termijn, waardoor een uitweg uit de crisis wordt vertraagd of onmogelijk wordt. Sociale vangnetten moeten dus juist worden versterkt.

Nederland is geen uitzondering. Ook hier nemen de verschillen tussen arm en rijk toe en stijgt de werkloosheid. Volgens het Rode Kruis besteden veel mensen meer dan de helft van hun inkomen aan woonlasten. Deze conclusie komt overeen met andere onderzoeken. Zo becijferde RIGO voor de Woonbond dat 700 duizend huurders in Nederland te hoge woonlasten hebben. Onderzoeken van de universiteiten van Delft en Amsterdam geven eenzelfde beeld.

Bron: *Solidair*, weekblad van de Partij van de Arbeid (PVDA) in België, 17 oktober 2013.

Peter Mertens, voorzitter van de Belgische PVDA: 'Nederlanders leveren in deze crisis samen met Portugezen en Grieken het meest in. De lonen dalen in deze Europese landen het sterkst.' Wiemer Salverda, hoogleraar Arbeidsstudies van de UVA concludeert in het GINI-rapport over groeiende ongelijkheid in Nederland: 'De belangrijkste oorzaken voor de inkomensachteruitgang van de onderste 10 procent, zijn de versoberingen van de uitkeringen.' Salverda onderzocht niet alleen inkomensongelijkheid, maar ook de ongelijkheid van vermogens. De rijkste 10 procent van de Nederlandse huishoudens bezit 70 procent van de totale financiële vermogens, terwijl de onderste helft van de huishoudens geen vermogen heeft of juist schulden².

Jan Marijnissen sloeg begin november dan ook de spijker op zijn kop tijdens het debat met PvdA-voorzitter Spekman in Nieuwsuur: 'Als ik jou nou vertel dat vanaf 1977 de 10 procent armste mensen van Nederland er 30 procent op achteruit zijn gegaan, terwijl de 10 procent rijkste mensen er 25 procent op vóóruit zijn gegaan. Dan zijn die paar centjes die jullie de armen willen toewerpen als aalmoes een schijntje vergeleken met de half miljard die jullie de rijken schenken.'

1 Het rapport van het Rode Kruis is te vinden op www.ifrc.org/en/publications-and-reports/general-publications

2 De GINI-rapporten zijn te vinden op www.uva-aias.net/263#gini

SPANNING

KUNNEN GEMEENTEN DE ZORG AAN?

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Versijnt 11 keer per jaar, jaargang 15, nummer 11, december 2013

KUNNEN GEMEENTEN DE ZORG AAN?

Op het gebied van de langdurige zorg gaat er veel veranderen. Het kabinet-Rutte II is van plan om per 2015 de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ) af te schaffen. Alle zorg voor mensen die thuiswonen wordt overgeheveld naar de gemeenten en de zorgverzekeringswet. De zorg voor mensen in een instelling is dan alleen nog beschikbaar als je een zwaar zorgzwaartepakket 'bent'. Zorgvoerder Renske Leijten schetst in deze *Spanning* de ontwikkeling die de AWBZ heeft doorgemaakt vanaf de invoering in 1968 tot op heden. Zij stelt dat je, in plaats van de AWBZ op te heffen, toe zou moeten naar een solidaire AWBZ ontdaan van alle poes-pas, zoals winststreven of verspilling. In dat geval zal er in haar ogen voldoende basis zijn voor een collectieve volksverzekering voor ziektekosten.

Ook in de jeugdzorg staat een enorme overheveling van taken van de centrale overheid naar de gemeenten op stapel. De nieuwe Jeugdwet, die eveneens per 2015 van kracht zal moeten gaan, beoogt immers dat alle taken rond kinderen, jongeren en ouders bij de gemeenten komen te liggen. Renske Leijten en woordvoerder jeugdzorg Nine Kooiman vragen zich af of de gemeenten daartoe wel in staat zijn en of de democratische controle wel gegarandeerd is. Hun conclusie is dat de Jeugdwet geen einde zal maken aan bureaucratie, wachlijsten en willekeur en ook niet zal leiden tot verbetering van de rechten van kind en gezin.

In het tweede Moed-debat, dat op 29 november georganiseerd werd door het Wetenschappelijk Bureau, stond de toekomst van de krijgsmacht centraal. Vijf deskundige sprekers gaven hun visie op de wijze waarop conflicten tegenwoordig worden beslecht met behulp van onder andere onbemande gevechtsvliegtuigjes, elektronische oorlogvoering en geheime operaties door speciale eenheden.

Rob Molenkamp interviewde staatssecretaris Teeven over zijn plannen met

vreemdelingendetentie. Meldpunt Vreemdelingenbeleid, Amnesty International en Kamerlid Sharon Gesthuizen reageren kritisch op zijn uitspraken.

In het vierde deel van 'Ons kapitaal' bespreekt Ronald van Raak de kerkvader Augustinus (354-430), die ons leerde dat je voor een gelukkig leven een samenleving nodig hebt waarin je niet alles hoeft te begrijpen, omdat je op anderen kunt vertrouwen.

In de WRR-lezing, die dit jaar werd gehouden door epidemioloog Richard Wilkinson en in het teken stond van maatschappelijke ongelijkheid, betoogde Wilkinson onder meer dat in rijke, westerse samenlevingen met grote inkomensverschillen gezondheids- en sociale problemen twee tot tien keer vaker voorkomen. Drie Nederlandse hoogleraren gingen vervolgens in op de vraag hoe ongelijk ons land is en wat je daartegen kunt doen.

Een pas verschenen rapport van de London School of Economics and Political Science geeft nieuwe inzichten in de inhoud en betekenis van de protestbewegingen voor democratie of tegen bezuinigingen die in de jaren 2011 en 2012 in hun land de pleinen bezetten.

In het veertiende deel van 'Parels uit de Parlementaire Geschiedenis' staat de Wet op de Studiefinanciering uit 1986 centraal. Dankzij deze wet was de democratisering van het onderwijs een feit: voortaan was studeren voor ieder kind mogelijk.

In 'In ons straatje' worden tot slot twee recente enquêtes onder huisartsen en fysiotherapeuten besproken, die laten zien dat de toegankelijkheid van de zorg hard achteruit gaat.

INHOUD

3

NAAR EEN SOLIDAIRE EN TOEKOMSTGERICHTE AWBZ

7

JEUGDZORG VIA DE GEMEENTE, KAN DAT EIGENLIJK WEL?

10

MOED-DEBAT DE VERANDERENDE KRIJGSMACHT

12

HUMANERE VREEMDELINGENDETENTIE?

14

ONS KAPITAAL 4 AUGUSTINUS, 'IK WEET HET NIET'

15

WAT TE DOEN AAN ONGELIJKHEID?

16

OCCUPY TWEE JAAR NA DATO

18

PERELS UIT DE PARLEMENTAIRE GESCHIEDENIS 14

WET OP DE STUDIEFINANCIERING (WSF)

20

'IN ONS STRAATJE'

TOEGANKELIJKHEID ZORG HOLT ACHTERUIT

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP

Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 40

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 35

E spanning@sp.nl

Redactie

Tijmen Lucie

Arjan Vliegthart

Tekstredactie

Daniël de Jongh

Redactieraad

Hans van Heijningen

Tiny Kox

Ronald van Raak

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

Sebastiaan Veersma

Foto cover

Phil Nijhuis / Hollandse Hoogte

NAAR EEN SOLIDAIRE EN TOEKOMSTGERICHTE AWBZ

Tekst: Renske Leijten

De AWBZ, in de jaren zestig van de twintigste eeuw ingevoerd om mensen tegen onverzekerbare ziektekosten te beschermen, gaat op de schop. De consensus is dat de collectieve volksverzekering moet sneuvelen, maar is dat echt nodig? Politieke onwil om solidariteit te organiseren lijkt het te winnen van aanpassingen die de AWBZ weer bij de tijd brengen en de solidariteit in stand houden: doodzonde.

DE AWBZ IN VOGELVLUCHT

In 1968 ontstond de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten: een landelijke collectieve volksverzekering voor elke ziekte die onvoorzien was. Tot die tijd waren zieken voor zorg veelal afhankelijk van liefdadigheidsinstellingen of familie. Vanwege erbarmelijke omstandigheden en de roep om solidariteit werd de AWBZ ingevoerd. Elke Nederlander staat voor hen die zorg nodig hebben een percentage van zijn of haar inkomen af. Omdat de AWBZ in de kern solidair is, eenvoudig in de financiering – het wordt via de belastingen betaald – en de opvattingen over goede zorg door de overheid verruimden, werden er in de loop der jaren steeds meer taken aan de AWBZ toegevoegd. In de jaren tachtig de thuiszorg (gezinsverzorging, zorg voor ouderen aan huis), in de jaren negentig de volledige langdurige zorg in instellingen en begin deze eeuw nog de zorg voor dak- en thuislozen. Dit beleid heeft zowel voor de ouderenzorg als voor de zorg voor mensen met een handicap of een psychiatrisch probleem veel veranderd. Het werd mogelijk om thuis te blijven wonen, dankzij thuiszorg en dagbesteding.

Naast de inhoudelijke groei van de AWBZ is er in de afgelopen decennia ook flink gesleuteld aan de manieren waarop de zorg gefinancierd en gewaardeerd werd. Er was in de jaren tachtig een roep om professionalisering, schaalvergroting was het toverwoord en een enorme fusiegolf ging door de thuiszorg. In de jaren negentig werd besloten dat prestaties moesten kunnen worden vergeleken en vastgelegd in het zogenaamde productieboek. Iedere handeling werd beschreven als prestatie met daarbij aangetekend wie de handeling mocht uitvoeren (qua opleiding), hoeveel tijd er voor het product stond en welke prijs de thuiszorgorganisatie per product uiteindelijk kreeg. Een dure verpleegkundige inzetten om mensen thuis te douchen? Dit werd ‘verholpen’ door in de prijs uit te gaan van een goedkopere en minder hoog opgeleide kracht. Het ‘productieboek’ was oorspronkelijk bedoeld om thuiszorginstellingen te laten concurreren met particuliere bureaus. Toch draaide Paars I de introductie van een vrije markt in de thuiszorg terug. De jacht op de winstgevende klanten leidde tot uitsluiting en tweedeling en juist publieke instellingen leden hierdoor zware verliezen.

MODERNISERING VAN DE AWBZ

Ondanks de mislukte openstelling van de thuiszorgmarkt, bleef de AWBZ onderdeel van discussie en verandering. In 2003 startte het project ‘modernisering van de AWBZ’, waarbij ‘uniformiteit van de cliënt centraal stond, de zelfstandigheid en het vertrouwen in de instellingen en de efficiëntie van de zorgverlening’.

Wat vereenvoudiging van indicaties had moeten betekenen, werd een bureaucratisch gedrocht. Aparte regimes voor geestelijke gezondheidszorg, ouderenzorg, gehandicaptenzorg werden zoveel mogelijk ‘geharmoniseerd’. Er kwamen ‘functies’ (producten) op basis van grondslagen (aandoeningen) en via een landelijk indicatieprotocol werd vastgesteld of je recht op zorg had en, zo ja, hoeveel uur en

welke functie. De een kreeg thuiszorg op de grondslag ‘somatiek’ (lichamelijke aandoening), de ander op de grondslag ‘lichamelijke beperking’ (levenslange lichamelijke beperking). Het invoeren van de functies had tot doel dat via een heldere productomschrijving zorginstellingen met elkaar vergeleken konden worden en er per product werd afgerekend. Hierdoor zou de zorg ‘efficiënter’ worden, maar in werkelijkheid werd hiermee de stopwatchzorg geboren: van hogerhand werd bepaald wie wat moest doen en hoeveel tijd daarvoor stond.

Het adagium ‘de zelfstandigheid en het vertrouwen in de instellingen’ betekende een terugtrekkende overheid met betrekking tot toezicht op zorginstellingen. Toelating om zorg te mogen verlenen werd in 2005 aanzienlijk vereenvoudigd, net als de organisatorische vorm waarmee dit mag. Het bestuursmodel werd een raad van bestuur, met de raad van toezicht als toezichthouder. Ook werd geregeld dat zorginstellingen, nog georganiseerd zonder winst oogmerk, dochterbedrijven mogen hebben die zorgverlening in ‘onderaannemerschap’ uitvoeren. Dit kan een bv zijn, wat een handige constructie is om winst weg te sluisen door (te) dure opdrachten te verlenen aan dochterondernemingen. De constructie om winst te maken en uit te keren werd geboren.

Al jarenlang wordt beweerd dat er geen marktwerking bestaat in de AWBZ-zorg, maar feitelijk is dat niet juist. Door de productie van zorginstellingen met elkaar te vergelijken (vaak enkel op kosten) is de zorginkoop meer en meer economisch gestuurd geraakt. Daar waar alle zorginstellingen de garantie hadden om een contract voor zorgverlening te krijgen, en dus inkomsten, is deze bepaling in 2012 komen te vervallen. Zorginstellingen gingen elkaar onderling steeds meer beconcurreren. Dure media-adviseurs, mooie reclamefolders en strategische fusies zijn de normaalste zaak van de wereld geworden. Niet voor niets heet de koepel voor zorgaanbieders Actiz tegenwoordig ‘organisatie voor zorgondernemers’.

Na het faillissement van Meavita hebben de opeenvolgende regeringen steeds duidelijker de stelling ingenomen dat zij geen zorginstellingen meer redden. Dat zorgverlening ad hoc moet worden ondergebracht in een andere stichting, daar wil de overheid nog wel garant voor staan; maar niet meer voor instellingen. Hoe die hun geld besteden en of dat fatsoenlijk gebeurt, is geen toezichtstaak meer van de overheid, die zegt: ‘Wij gaan alleen over kwaliteit.’ Financieel toezicht is een taak van de instellingen zelf en natuurlijk van de raden van toezicht, terwijl er wél gewerkt wordt met publieke middelen.

WMO

In 2006 werd de Wet maatschappelijke ondersteuning ingevoerd en een belangrijk deel van de AWBZ werd hiermee een gemeentelijke taak. Gemeenten zouden huishoudelijke verzorging beter kunnen organiseren – meer op maat en zeker ook goedkoper – zo was de gedachte. Dat het financiële risico ook bij de gemeenten kwam te liggen, was voor de regering in Den Haag de belangrijkste reden, maar dit argument is alleen gebruikt bij de wetsbehandeling in de Eerste Kamer.

‘We zouden de AWBZ niet moeten afschaffen maar ontdoen van alle poespas: winst, vermogens, verspilling, concurrentie en ontmenselijking’

Gemeenten kregen de vrijheid en het recht op huishoudelijke verzorging verdween. Bij de invoering van de huishoudelijke verzorging als gemeentelijke taak werd al snel duidelijk hoe en waar de besparingen gezocht werden door gemeenten en thuiszorgorganisaties: op loon en uren voor ondersteuning in huis. Daarnaast is er sinds 2006 een consequente aanval gevoerd op de inhoud van het werk van mensen die huishoudelijke verzorging verlenen. Waren zij in de AWBZ nog verplicht geschoold in het signaleren van het welbevinden van de mensen thuis en een onderdeel van de zorgketen wanneer er meer zorg voor iemand nodig was, vandaag de dag wordt het werk meer en meer als schoonmaakwerk beschouwd. En dat kan toch iedereen?

Door de huishoudelijke verzorging over te dragen aan de gemeenten, inclusief de financiële verantwoordelijkheid en risico's, werd een belangrijke 'groeier' uit de AWBZ weggesneden. Door vele beleidskeuzes was het mogelijk geworden om thuis te blijven wonen op de oude dag, ook als je hulpbehoevend werd. Dat het beroep op huishoudelijke verzorging – een goedkope en eenvoudige vorm van ondersteuning – daardoor toenam, werd niet gezien als teken van verdienste, maar als bedreiging voor de 'houdbaarheid' voor de toekomst. Daarom moest het financiële risico van de groei van de huishoudelijke verzorging afgewend worden. Hetzelfde gebeurde in de jaren daarna op het gebied van begeleiding. Ondersteuning van mensen thuis groeide ook hard. Enerzijds moet je bij deze ondersteuning denken aan hulp bij financiële zaken, of hulp bij het plannen van iemands leven, wat voor mensen met psychiatrische gedragsstoornissen of (beginnende) dementie soms een lastige, maar wel noodzakelijke opgave is om zelfstandig te kunnen blijven wonen. Anderzijds aan de begeleiding om het dag- en nachtritme goed te houden, door ze te assisteren bij een dagbesteding of ze te begeleiden bij vrijwilligerswerk. Op deze zorg werd in 2008 800 miljoen bekibbeld. Of die bezuiniging gehaald is, of dat deze besparing juist geleid heeft tot meerkosten elders, is nooit geëvalueerd.

AWBZ-PREMIE, HEFFINGSKORTINGEN EN OPLOPENDE TEKORTEN

Tot halverwege de jaren negentig werd de premie die voor de AWBZ via de belasting werd geïnd, een op een in het Algemeen Fonds Bijzondere Ziektekosten gestort (AFBZ). Uit dit fonds werd de premie verdeeld en jaarlijks werd geraamd hoeveel premie geïnd moest worden om kostendekkende zorg te kunnen verlenen. In deze tijd stond de financiering van de AWBZ niet op de rijksoverheidsbegro-

ting en dat vond Paars I best jammer. Wanneer de grote pot met premiegelden bij de rijksbegroting opgeteld kon worden, zou de begroting relatief groeien, met als gevolg dat onze staatsschuld relatief zou slinken. Daarom werd de AWBZ-premie onderdeel van de rijksbegroting en werd per 2001 de geheven premie gebruikt voor belastingverlaging via de heffingskortingen.

Sinds 2001 gebeurt er dus iets vreemds: de premie die voor de AWBZ bij werknemers wordt geheven, wordt niet meer exclusief gebruikt voor de bekostiging van de AWBZ. Een deel wordt door de regering afgeroomd en voor andere doeleinden gebruikt. Door het beslag van heffingskortingen op de geïnde premie wordt een kunstmatig tekort gecreëerd. Opvallend genoeg bleef maatschappelijk debat hierover uit, terwijl in 2009 de SER een vernietigend oordeel velde over de praktijk. De SER berekende dat in 2008 meer dan genoeg AWBZ-premie binnenkwam, namelijk 29,2 miljard. Dit geld werd alleen niet voor 100 procent besteed aan de zorg. In 2008 kwam in totaal 17,7 miljard bij het AFBZ terecht en werd er dus meer dan 11 miljard gebruikt voor belastingverlaging via de heffingskortingen aan burgers en bedrijven. Sinds de nieuwe belastingwet gebeurde dit jaarlijks voor een bedrag van tussen de 6 en 12 miljard. Het doel was niet om te komen tot een kostendekkende premie voor de zorguitgaven, maar om inkomenseffecten via belastingteruggave te repareren.

Omdat de SER ook wel inzag dat de keuze om de premie geheel naar de AWBZ te laten gaan zou leiden tot belastingverhogingen die vooral de laagste inkomens zouden treffen, werd voorgesteld om de AWBZ volledig te fiscaliseren en zonder premieheffing uit de belastingen te betalen. Het geld dat immers voor de AWBZ geheven wordt, wordt sinds 2001 afgeroomd voor een bedrag van tussen de 6 tot 12 miljard euro per jaar.

De suggestie dat er te weinig geld is voor de AWBZ is onjuist, want het is een politieke keuze geweest om de geïnde premie te gebruiken om inkomenseffecten van beleid via heffingskortingen te repareren. Een andere keuze had kunnen voorkomen dat er inmiddels een tekort in het AFBZ is ontstaan van 20 miljard. Een reden om de AWBZ 'onhoudbaar' te verklaren en af te breken, is er financieel in het geheel niet.

RUTTE II: DE AWBZ ONTMANTELD

Het voornemen van Rutte II is om per 2015 de AWBZ af te schaffen. Alle zorg voor mensen die thuis wonen wordt verplaatst naar de gemeenten en de zorgverzekeringwet. De zorg voor mensen in een instelling is alleen beschikbaar als je een zwaar zorgzwaartepakket 'bent'. De Wet langdu-

rige zorg zal de AWBZ gaan vervangen. Verzorgingshuizen voor mensen met een 'licht' zorgzwaartepakket worden inmiddels in rap tempo gesloten. Tegelijkertijd ziet de zorg in en rond het huis een gigantische wijziging en bezuiniging op zich afkomen.

Voor de zorg die gemeenten gaan uitvoeren vervalt het recht op zorg en gemeenten moeten tussen de 25 en 40 procent bezuinigen. Het financiële risico voor groei van zorgbehoefte van ouderen komt voor rekening van de gemeenten. Gevolg is enerzijds dat per gemeente zal verschillen wat het voorzieningenniveau is, anderzijds dat mensen meer zelf moeten doen en betalen. Toegang tot een verzorgingshuis is zeer doordacht de pas afgesneden, om te voorkomen dat ontoereikend beleid tot meer druk leidt op de instellingszorg. Gemeenten gaan 'nieuwe arrangementen' bedenken waarbij vrijwilligers en uitkeringsgerechtigden het werk van professionals over zullen nemen. Onder het mom van mensen die te weinig naar hun familie omkijken, wordt mantelzorg gerepresenteerd als uitkomst. Overigens hebben we nu al 3,5 miljoen mantelzorgers van wie 2,7 miljoen structurele zorgtaken op hun schouders nemen. Mantelzorg is uitdrukkelijk geen vrijwillige keuze. Ook heeft Nederland het hoogste percentage vrijwilligers van de gehele Europese Unie.

De zorgverzekeraars worden verantwoordelijk voor de verpleging in huis. Doordat zij risico dragen voor alle verzekerden, leidt dat sowieso tot een noodzakelijke verhoging van de solvabiliteit (verhouding tussen de totale bezittingen en schulden) van 400 miljoen. Iets wat niet nodig is in de AWBZ. Doordat we 408 gemeenten hebben zullen de uitvoeringskosten van de zorg zeker verviervoudigen, van 3 procent in de AWBZ tot gemiddeld 11 procent bij alle gemeenten. Al met al een dure operatie.

AWBZ 2.0: NAAR EEN SOLIDAIRE EN TOEKOMSTGERICHTE AWBZ

Een veelgehoord argument voor de bezuinigingen is dat er niet voldoende geld en bereidheid zou zijn om meer voor zorg te betalen. Uit onderzoek van onder andere het Sociaal Cultureel Planbureau blijkt echter dat dit niet waar is. Mensen geven aan dat zij bereid zijn om meer te betalen, ook als zij zelf geen zorg nodig hebben. Maar dan moet het geld wel goed worden besteed.

'Het is niet de vraag is óf we zorgkosten moeten betalen, maar hoe we de rekening verdelen'

Daarom zouden we een AWBZ moeten ontwikkelen met een sterk buurtgericht karakter. Gemeenten krijgen in een dergelijk model wel de regie, maar niet het financiële risico. Zorg blijft een recht, via een gemeentelijk basisgezondheidszorgpakket. Thuis blijven wonen, ook als oudere of met een beperking, is namelijk de trend en de wens van veel mensen. Daarom moeten buurtteams, in nauwe samenwerking met huisartsen, gemeentelijke diensten en eerstelijns gezondheidszorg, per buurt de zorg gaan organiseren. Geen tien verschillende organisaties met allemaal eigen overhead en bureaucratie meer. Een gemeente doet onderzoek naar de te verwachten zorgbehoefte in een buurt, wijk of woongemeenschap en stemt de inzet van het buurtteam daarop af.

Voor mensen die niet thuis kunnen (blijven) wonen, moet een zorginstelling toegankelijk zijn en blijven. Deze zorginstellingen worden via groeps-groote gefinancierd en grote instellingen worden opgeknipt in kleine delen. Een bestuurder, of directeur, moet alle bewoners kunnen kennen, anders is een zorginstelling te groot. Samen met de gemeente en woningbouwcorporaties worden woonvoorzieningen, zoveel mogelijk in de buurt, gepland en onderhouden. Hierdoor hoeft de zorginstelling geen vastgoed meer te beheren. Inzet van personeel wordt niet per zorgminuten per bewoner bepaald, maar door groepsbezettingnormen te maken. Mantelzorgers en vrijwilligers worden zoveel mogelijk betrokken bij de zorgwoningen, maar zonder dat zij verantwoordelijk worden voor structurele zorgtaken. De controle op zorginstellingen vindt inhoudelijk, kwalitatief en financieel plaats. Het wordt mogelijk om falend bestuur (of een falende bestuurder) de zeggenschap te ontnemen. Beloning van de top valt onder de cao, waardoor exorbitante beloning onmogelijk wordt.

Voor de financiering geldt dat het niet de vraag is óf we zorgkosten moeten betalen, maar hóé we de rekening verdelen. Op de ene plek zorgtoegang moeilijker maken, leidt onherroepelijk tot kosten elders of een hoge eigen rekening voor mensen. Dat doet de totale zorgkosten niet dalen, maar verschuift enkel de betaalde rekening van collectief naar individueel. De meest eerlijke manier is de zorgkosten via de belastingen te laten lopen. Gemeenten brengen de zorg- en ondersteuningsbehoefte in hun gemeente in kaart en creëren daar voorzieningen voor. Gemeenten worden via het gemeentefonds voor de uitvoering van zorgtaken gefinancierd.

De kosten voor ouderenzorg zullen in de komende jaren groeien, want de piek van de vergrijzing ligt nog voor ons en het is bekend dat de meeste zorgkosten worden gemaakt in de laatste twee jaar van het leven. Deze kosten zijn goed in te schatten en zullen gezamenlijk moeten worden opgebracht. Als we dat niet doen, is het risico op uitsluiting, verwaarlozing en erbarmelijke omstandigheden levensgroot. En laat de schaamte voor erbarmelijke omstandigheden voor zorgafhankelijke mensen nu precies de reden zijn geweest om de AWBZ op te richten. Laten we de AWBZ daarom niet afschaffen, maar echt ontdoen van alle poespas: winst, vermogens, verspilling, concurrentie en onmenselijkheid. Dan zal er voldoende basis zijn en blijven voor een collectieve volksverzekering voor ziektekosten.

Medewerker van Jeugdzorg met een jongen in een spreekruimte van Bureau Jeugdzorg Rotterdam Zuid.

JEUGDZORG VIA DE GEMEENTE, KAN DAT EIGENLIJK WEL?

Tekst: Nine Kooiman en Renske Leijten Foto: Guido Benschop / Hollandse Hoogte

In de Tweede Kamer heeft de SP zich fel verzet tegen de nieuwe Jeugdwet, die alle taken rond kinderen, jongeren en hun ouders bij de gemeenten legt. Kunnen gemeenten deze taken wel aan? Zijn de gemeentelijke ambtelijke organisaties wel voldoende toegerust om de specifieke zorg- en ondersteuningsbehoefte van mensen op een goede wijze te regelen? Kunnen we van gemeenteraadsleden verwachten dat zij voldoende inzicht en kennis hebben om het college van burgemeester en wethouders goed te controleren op deze belangrijke taak? Of is de gemeentelijke schaal juist de beste, omdat lokale bestuurders en vertegenwoordigers kunnen aansluiten bij de behoefte in een stad, wijk, buurt of leefgemeenschap?

Toen in 2005 de jeugdzorg een taak voor de provincies werd, waarschuwden velen voor bureaucratie. De gemeenten waren verantwoordelijk voor de preventie en het contact met kinderen op het consultatiebureau en op school. De gemeente was ook verantwoordelijk voor buurt- en jongerenwerk en voor opvoedondersteuning. Alles wat we de 'nulde lijn' noemen; voorzieningen die bereikbaar zijn voor iedereen. Ongeacht inkomen, ongeacht aanleiding. Wanneer het met een kind en/of ouders niet goed ging en er professio-

nele zorg of ondersteuning nodig was, kwam de provincie in beeld. Via strikte procedures en protocollen kon dan een jeugdhulpverlener van Bureau Jeugdzorg aan de slag. Om na het eerste contact verdere zorg of ondersteuning te verlenen, waren altijd veel indicaties nodig. En voor indicaties stonden vaak weer wachttijden. Kwam een kind via gerechtelijke procedure onder toezicht te staan van een gezinsvoogd, dan volgde een landelijke regeling en financiering. De waarschuwingen voor bureaucratie, wachttijden en verschraling van ondersteuning kwamen uit. De gemeenten bezuinigden op preventie, provincies hadden de organisatie onvoldoende op orde en kinderen belandden wellicht te snel of te vaak via de rechter in de gedwongen hulpverlening.

Dat dit anders moest, daarover bestond brede consensus. Een parlementaire werkgroep stelde voor om de taken naar de gemeente over te dragen, om daarbij de indicaties af te schaffen zodat de hulpverlener niet belemmerd wordt door knellende protocollen en procedures. Ook werd afgesproken dat er per gezin één ‘regisseur’ moest komen; iemand die de leiding neemt als er meerdere hulpverleningsinstanties nodig zijn in het gezin. Rutte I ging aan de slag met een wet en Rutte II maakte deze af. Als de Eerste Kamer de wet goedkeurt, zal de jeugdzorg per 2015 een gemeentelijke taak zijn.

HET RECHT OP JEUGDZORG VERVALT

In de nieuwe wet wordt eerst uitgegaan van preventieve ondersteuning, de eigen kracht van het gezin en de omgeving en daarna van professionele hulp en ondersteuning. In beginsel een goede benadering, iets bij de bron aanpakken en zorgen dat kleine problemen niet escaleren is een goede werkwijze. Maar, toch zijn er situaties waarbij preventie en eigen kracht van de omgeving overgeslagen moet worden, omdat een kind bijvoorbeeld een stoornis of ziekte heeft, of omdat

een veiligheidssituatie in een gezin het niet toelaat om af te wachten. Kan er dan direct worden ingegrepen? Ja, maar het zal wel afhangen van de gemeente waar je woont of dat ook gebeurt. Iedere gemeente is namelijk vrij om in te schatten wat er aan hulp, zorg en/of ondersteuning nodig is voor de inwoners. De rechtsongelijkheid die met de nieuwe Jeugdwet kan ontstaan, was voor de Kinderombudsman, Marc Dullaert, reden om aan de bel te trekken en zijn zorgen uit te spreken.

Twee van de belangrijkste redenen waarom er verschillen tussen gemeenten gaan ontstaan is enerzijds dat gemeenten de beleidsvrijheid krijgen om de jeugdzorg in te richten en aan te bieden en anderzijds dat het recht op jeugdzorg vervalt met deze wet. De combinatie van beide maakt dat de gemeente beslist of, en zo ja welke, zorg, hulp en/of ondersteuning er nodig is in een gezin. De gemeente of de huisarts/jeugdarts die bepaalt of er zorg nodig is, heeft de zogenaamde verwijzingsfunctie. De gemeente beslist welke zorg voorhanden is en de verwijzer heeft rekening te houden met het aanbod van de gemeente. De gemeente bepaalt dus wat passende zorg en ondersteuning is.

Op de vraag of een gemeente kan besluiten dat een meisje dat slachtoffer is van seksuele uitbuiting haar zorg niet krijgt in een van de drie (landelijk werkende) gespecialiseerde instellingen, maar bijvoorbeeld op een zorgboerderij, kon de staatssecretaris geen nee zeggen. Met andere woorden, de gemeente bepaalt. En dit gaat lijnrecht in tegen het advies van de parlementaire werkgroep. Die adviseerde dat juist jeugdhulpverleners de ruimte moeten krijgen om hun werk te doen, maar ook om door te verwijzen naar passende zorg als zij die zelf niet kunnen bieden.

SCHEIDING VAN DE PRIVACY

Met het vervallen van het recht op zorg, zal het in de toekomst erg moeilijk zijn om een zorgaanvraag die wordt afgewezen erkend te krijgen. Dat lukt bijna niet zonder de aanleiding tot die aanvraag openbaar te maken. In eerste instantie kan iemand zich wenden tot de beroeps- en bezwaarcommissie van de gemeente. In de ene gemeente moet je daarvoor

betalen, bij de andere is die gratis. Bij de ene gemeente wordt je gehoord door gemeenteraadsleden, bij de andere door burgers. Deze beroeps- en bezwaarcommissie beoordeelt langs de lijnen van de verordening van de gemeente of de aanvrager of de gemeente gelijk heeft. Wordt het bezwaar afgewezen, dan kan iemand naar de voorzieningenrechter of naar de gemeenteraad. Wederom door het hele verhaal te openbaren. Bij een verzoek om lichte opvoedondersteuning is het al onprettig wanneer mensen weten dat je dit als ouder nodig hebt, maar als je hulp zoekt voor een misbruikt kind, is dit natuurlijk helemaal een schending van de privacy.

Een belangrijk argument om de jeugdzorg via de gemeente te organiseren is dat het lokale bestuur nabij is en beter weet wat er speelt en wat de lokale behoefte is. Daar is zeker veel voor te zeggen. Een gemeente kan via buurt- en jongerenwerk en een uitgebreid preventieonderzoek goed weten waar behoefte is aan (lichte) ondersteuning. Zeker in de filosofie van de wet waarbij preventieve en lichte ondersteuning een later (zwaarder) beroep op hulp, zorg en/of ondersteuning moet voorkomen. Maar zijn de gemeenten de afgelopen jaren niet juist vreselijk aan het bezuinigen geweest op het preventieve buurt- en welzijnswerk? Weten we eigenlijk wel of gemeenten klaar zijn voor deze operatie? In preventieve zin weten we dat niet. Er is geen onderzoek gedaan naar of en hoe gemeenten hun preventieve taken invullen op een manier dat je echt een omslag naar preventief werken kunt maken.

BEZUINIGINGEN BEDREIGEN CONTINUÏTEIT VAN DE ZORG

Of gemeenten klaar zijn voor hun nieuwe jeugdzorgtaak is wel onderzocht. De Transitiecommissie Stelselherziening Jeugd – onder leiding van de Rotterdamse oud-wethouder Leonard Geluk – bekijkt al anderhalf jaar de voortgang van de plannen voor de invoering van de nieuwe taak. De commissie bekijkt niet 408 gemeenten afzonderlijk, maar 41 regio's die gezamenlijk verantwoordelijk worden voor de organisatie en de inkoop van de jeugdzorg. Bij de eindrapportage

Zijn de gemeentelijke ambtelijke organisaties wel voldoende toegerust om de specifieke zorg- en ondersteuningsbehoefte van mensen op een goede wijze te regelen?

meldde de commissie dat van de 41 regio's 'er 11 klaar voor waren'. Toetsstenen waren een reëel zicht op de continuïteit van de zorgverlening en voldoende overleg tussen alle jeugdzorgpartners in de regio. Achtentwintig regio's werden beoordeeld met een 'oranje licht', hier zou het nog wel goed komen als gemeenten maar snel weten hoeveel geld ze krijgen voor hun taak. Dan zou de definitieve inkoop leiden tot voldoende continuïteit van zorg in de regio. Twee regio's voldeden niet, die kregen het 'rode licht', waaronder de regio waar de Leidse SP-wethouder Roos van Gelderen verantwoordelijk is. Een van de leden van de commissie zei: 'Het is een regio waar eigenlijk alle plannen goed doordacht zijn en de neuzen behoorlijk dezelfde kant op staan. Maar omdat de wethouders geen garantie voor de continuïteit van zorg willen afgeven, kunnen we ze alleen maar een rood licht geven'. De reden waarom de wethouders in die regio geen garantie afgeven over de continuïteit van zorg, is omdat ze de bezuiniging van 15 procent op het gemeentelijke budget te hoog vinden en zeggen dat dat de continuïteit van zorg bedreigt.

ADVIES- EN CONSULTANCYBUREAUS

De regionale plannen die de commissie-Geluk beoordeelde op continuïteit zijn nauwelijks tot stand gekomen in de gemeenteraden van de desbetreffende regio. Sterker nog, in vele regio's is het plan pas ontvangen door de gemeenteraad, nadat het aan de commissie ter goedkeuring was voorgelegd. Op dit moment krijgen raadsleden in het land presentaties en briefings over de regionale plannen. De mogelijkheid om invloed uit te

oefenen is verkleind, want het speelveld is bepaald in het plan. Daarbij is de controle op zowel de totstandkoming als op de verantwoordelijkheden van de regio problematisch. 'De positie van gemeenteraadsleden als controleur van de macht loopt gevaar', stelden de verenigingen van gemeentesecretarissen, van griffiers, van raadsleden, van rekenkamers en diverse hoogleraren op 29 november 2013 in NRC Handelsblad. In het artikel 'Raadsleden kunnen nieuwe bestuursmoloch niet de baas' leggen (gewezen) gemeentegriffiers uit dat het beleid dat in Gemeenschappelijke Regelingen (samenwerkingsverbanden tussen twee of meer gemeenten –red.) gemaakt is, eigenlijk onaantastbaar is voor gemeenteraadsleden, terwijl zij wel (financieel) verantwoordelijk zijn. Gemeenteraadsleden hebben enerzijds een informatieachterstand als het gaat om het te voeren beleid en anderzijds geen middelen om in te grijpen. Zij hebben namelijk enkel recht om hun zienswijze te geven op wat er in de Gemeenschappelijke Regeling gebeurt, maar ze kunnen niet afdwingen dat die zienswijze ook wordt opgevolgd.

'De adviesbureaus zijn voor kleine gemeenten een zegen', zei oud-wethouder en voorzitter van de Transitiecommissie Stelselherziening Jeugd, Leonard Geluk, op de vraag wat hij ervan vindt dat gemeenten veel gebruik (moeten) maken van advies- en consultancybureaus om de nieuwe taak van jeugdzorg in de gemeente vorm te geven. 'Een gemeente als Rotterdam heeft wel de slagkracht en het ambtenarenapparaat om zelf beleid te maken, maar vele gemeenten hebben dat simpelweg niet. Dan is het erg prettig dat er adviesbureaus zijn die dit kunnen overnemen.' In zijn toelichting op de noodzakelijkheid van de inhuur van externen laat Geluk zien hoe paradoxaal het beleid is: gemeenten benoemen tot de meest wenselijke schaal voor jeugdzorgtaken, maar tegelijkertijd aangeven dat zij (ambtelijk en inhoudelijk) te klein

of te zwak zijn om de jeugdzorgtaken in te voeren (en mogelijk ook uit te voeren).

De Jeugdwet, zoals de 'Wet over de gemeentelijke verantwoordelijkheid voor preventie, ondersteuning, hulp en zorg aan jeugdigen en ouders bij opgroei- en opvoedingsproblemen, psychische problemen en stoornissen' in het kort wordt genoemd, is aangenomen in de Tweede Kamer. Behandeling heeft in sneltreinvaart plaatsgevonden en nu buigt de Eerste Kamer zich over het wetsvoorstel. Naast vele vragen over de taakverdeling tussen Rijk, gemeenten en de Gemeenschappelijke Regelingen, is er de bezuinigingstaakstelling die de inhoud vertroebelt. Uiteindelijk is niet gekozen om de inhoudelijke adviezen van de parlementaire werkgroep – die de Tweede Kamer eensgezind heeft onderschreven – te volgen. Er is op twee cruciale gronden afgeweken. Het recht op zorg en ondersteuning is vervallen tot een voorziening waarbij de gemeente bepaalt of die nodig is en de voorstellen om de jeugdzorgprofessionals de ruimte te geven zijn losgelaten. Daarmee zal deze Jeugdwet geen einde maken aan de bureaucratie, aan wachtlijsten en aan willekeur. Deze wet zal deze zaken juist versterken en in de 408 gemeenten zal verschillend beleid worden gemaakt rond de toegang tot zorg, de invulling van de zorgverlening (vrijwilligers of professionals) en de mate van preventieve ondersteuning. Ook zal deze wet niet leiden tot verbetering van de rechten van kind en gezin.

MOED-DEBAT

DE VERANDERENDE KRIJGSMACHT

Tekst: Rob Molenkamp Foto: flickr CC

De wereld verandert snel en de manier waarop conflicten worden uitgevochten verandert mee. Dat heeft grote gevolgen, zowel op technologisch en geopolitiek vlak als voor het internationaal recht. Al deze aspecten kwamen aan de orde tijdens het Moed-debat
Uitdagingen voor de krijgsmacht.

Zo'n vijftig belangstellenden zijn op 29 november naar het SP-partijkantoor De Moed in Amersfoort gekomen voor het Moed-debat over de vele veranderingen waarmee de krijgsmacht de komende jaren te maken krijgt. Oorlogvoering is allang geen zaak meer van conventionele legers die tegen elkaar vechten. Conflicten worden steeds meer in de schaduw gevoerd, met onbemande gevechtsvliegtuigjes, elektronische oorlogvoering (cyberwar) en geheime operaties door speciale eenheden (special forces). Een en ander wordt toegelicht door deskundigen Leon Wecke (hoogleraar Internationale Conflicten), militair historicus Christ Klep (Universiteit van Amsterdam), Miriam Struyk (campagnemedewerker IKV Pax Christi), Marcel Brus (voormalig voorzitter van de Commissie van Advies inzake Volkenrechtelijke Vraagstukken CAVV), en Harry van Bommel (SP-Tweede Kamerlid en buitenland-woordvoerder).

Leon Wecke trapt de bijeenkomst af, met een opsomming van de 'nieuwe' oorlogsvormen. Op satirische wijze beschrijft hij een fictieve bijeenkomst van de defensietop. 'De ontwikkelingen gaan sneller dan gedacht. In de Dikke van Dale staan al nieuwe woorden en spreuken als: iemand een drone verkopen – iemand buitengerechtelijk te grazen nemen', schermt hij. Wecke is somber over hoe oorlogvoering zich in de toekomst zal gaan ontwikkelen. 'Natuurlijk was iedereen het ermee eens dat Bin Laden geen recht op een eerlijk proces had, maar gewoon moest worden doodgemaakt. Hulde aan de

Defensie heeft vorige maand vier MQ-9 Reapers aangeschaft. Deze zullen vooral voor het inwinnen van informatie worden ingezet maar kunnen ook met raketten worden bewapend.

mariniers die dat huzarenstukje volbracht hadden. Maar men had ook gehoord van buitengerechtelijke executies in een totale oorlog tegen het terrorisme in Pakistan, Afghanistan, Irak, Indonesië, Thailand, Mali, Somalië, en nog zo wat plekken. Met daarbij een collateral damage om niet over naar huis te schrijven.'

Christ Klep spreekt over de toekomstige krijgsmacht. 'Dat zal er waarschijnlijk een zijn die niet alles meer kan en niet overal meer lange tijd kan opereren. We moeten taken gaan afstoten, bijvoorbeeld het korps mariniers. De eenheden die we daarna overhouden moeten van hoge kwaliteit zijn.' Daaronder valt in ieder geval niet de JSF, zegt hij, waarover in

januari een boek van zijn hand zal verschijnen.

Miriam Struyk stelt de ethiek van het oorlog voeren met de nieuwe geautomatiseerde wapens aan de orde. 'De internationale campagne Killer robots beoogt een wereldwijde discussie los te maken over het volledig geautomatiseerde en autonome wapen dat zelf doelen kiest en uitschakelt. Door deze discussie nu op te pakken kan er nog invloed worden uitgeoefend op de politiek. In de discussie over drones staan we op achterstand, omdat tientallen landen deze wapens al in gebruik hebben genomen. Daar gaat het debat om regels voor de inzet, niet om een verbod op het wapen zelf. IKV Pax Christi vindt dat wapensystemen

nooit volledig geautomatiseerd moeten worden. Mensen moeten altijd beslissend zijn, want alleen zij kunnen een morele afweging maken om niet te schieten.' Op een vraag uit het publiek of machines niet netter omgaan met oorlog dan mensen, antwoordt Struyk dat gerobotiseerde systemen inderdaad niet verkrachten of een gevangenis zoals Abu Ghraib oprichten, maar dat zij ook niet ter verantwoording kunnen worden geroepen.

Marcel Brus verwijst in zijn inleiding naar de documentaire Dirty Wars. 'Die laat goed het verschil zien tussen oorlog in heden en verleden. Niet meer die grootschalige oorlog van staat tegen staat, maar veel meer allerlei soorten operaties waarbij geweld ingezet wordt tegen groepen. Internationaal recht richt zich op het gebruik van geweld bij verdediging. De Verenigde Staten laten de internationale regels echter buiten beschouwingen omdat zij zich beroepen op de 'oorlog tegen het terrorisme'. Zij ondergraven daarmee de internationale rechtsorde.' Hij noemt de inzet van drones door de VS in Jemen als voorbeeld van illegale oorlogvoering. 'Om te beoordelen of geweld geoorloofd is hanteert het internationale recht drie cirkels. 1. Wanneer mag geweld worden toegepast? 2. Wat zijn de regels waar je je aan moet houden als je geweld gebruikt? 3. Als je geweld gebruikt buiten een internationaal gewapend conflict dan zijn de mensenrechten in het geding en geldt een apart stelsel regels.'

Harry van Bommel verhaalt over twee recente Kamerdebatten met de minister van Buitenlandse Zaken Frans Timmermans, waarin zowel drones, kernwapens, killer robots, als de toekomst van onze krijgsmacht aan de orde kwamen. 'Timmermans beoordeelt de drone-aanvallen van de VS in Jemen als legaal omdat ze met toestemming van de Jemenitische regering plaatsvinden. Sterker nog, in antwoord op vragen van de SP verklaart de Nederlandse regering stevast geen bewijs te hebben voor de illegale inzet van drones. Desalniettemin blijft de vraag staan of het gebruikte geweld proportioneel is in relatie tot de doelen. Dat is waar de door Marcel Brus genoemde mensen-

rechten aan de orde komen. Drones maken immers honderden burger-slachtoffers die niet bij een conflict betrokken zijn.'

Van Bommel stelt ook dat de Nederlandse regering niet van plan is een verbod op de ontwikkeling van killer robots te ondersteunen, zoals IKV Pax Christi wil. Anders dan bij drones, is er immers geen sluitende definitie voor deze nieuwe wapens. 'In Nederland kan daarom nog wel een nationaal debat over het gebruik van gewapende drones worden gevoerd. Internationaal zou nog mooier zijn.' Tot slot stelt hij een andere steeds belangrijker vorm van oorlog voeren aan de orde: de cyberwar, geavanceerde elektronische oorlogvoering via het internet. 'De eerste aanvallen hebben al plaatsgevonden. Grote vraag is of zo'n aanval neerkomt op een oorlogsverklaring? Als dat zo is moet de VN-Veiligheidsraad zich hierover uitspreken. Voor Nederland zullen cyberaanvallen een steeds grotere bedreiging gaan vormen en de vraag rijst dan ook hoe wij ons hiertegen kunnen beschermen. Want een ding is zeker: als in Nederland het internet wordt platgelegd dan heeft dat dramatische gevolgen voor de hele maatschappij.'

'Waarom tóch de JSF gekocht als de publieke opinie zo tegen is?', luidt de eerste discussievraag uit het publiek. Leon Wecke stelt dat het kabinet doof is voor kritiek. 'Het zijn maar 37 toestellen, moeten we daarvoor de coalitie om zeep helpen, nee toch?' Klep haalt het principe van too big to fail aan. 'De economische belangen van Lockheed-Martin, verspreid over vele staten van de VS, zijn zo groot dat geen enkele volksvertegenwoordiger uit die staten bereid is om de stekker uit het programma te trekken. Het gaat om veel werkgelegenheid en dat is bepalend.'

Aan Miriam Struyk wordt gevraagd: 'Is de killer robot wetenschappelijk wel haalbaar?' De meningen hierover zijn verdeeld, stelt zij: 'Sommigen denken dat het niet kan, omdat computers nooit zo geavanceerd zullen worden. Het ministerie van Buitenlandse Zaken van de VS heeft echter vorig jaar een document opgesteld waarin het een poging doet killer robots aan banden te leggen, omdat het de ontwikkelingen binnen

de defensie-industrie niet vertrouwt.' Marcel Brus benadrukt dat een volledig verbod op killer robots onhaalbaar is, omdat we technologische ontwikkelingen nooit kunnen tegenhouden. Wel is het mogelijk om juridische grenzen vast te stellen om de voorwaarden vast te leggen waaronder dergelijke systemen gebruikt kunnen worden. Bijvoorbeeld het behoud van de mogelijkheid van menselijk ingrijpen. Miriam Struyk vult daarbij aan dat IKV Pax Christi wel pleit voor een verbod op ontwikkeling en gebruik.

Een andere vraag uit het publiek is: 'In hoeverre is er juridische grondslag voor het voeren van een oorlog tegen terrorisme?' Die grondslag is er voor een deel, antwoordt Brus. De Amerikanen beroepen zich op zelfverdediging maar hebben dat zo opgerekt, dat dit op de hele wereld van toepassing is. Het startsein daarvoor is in 2001 gegeven, met het mandaat van de VN-Veiligheidsraad om na de aanslagen 09/11 Afghanistan binnen te vallen. Elf september kwam volgens Van Bommel voor de VS als een geschenk uit de hemel, omdat er zoveel politieke ruimte werd geschapen om internationaal in te grijpen 'Nederland had destijds als een van de weinige landen de moed om vragen te stellen bij het in werking treden van het zelfverdedigingsmechanisme van de NAVO. De VS legitimeert het eigen optreden door te stellen dat de vijand zich steeds verplaatst en dus de Amerikaanse operaties ook', stelt hij. Wecke voegt hieraan toe dat de legitimatie van dergelijke aanvallen ook berust op acceptatie door de bevolking. 'Pas als zulke manieren van oorlog voeren niet langer worden gepikt door de eigen bevolking, zou het standpunt misschien kunnen veranderen. In relatie tot de werkelijk grote problemen, zoals die van het milieu, honger en ziekte stelt het terrorisme echter niets voor. Milieuvervuiling is de werkelijke As van het Kwaad.'

Over de conclusie zijn alle deelnemers aan het debat het roerend eens: er moet veel meer worden samengewerkt tussen politieke partijen en de vredesbeweging om de gevaarlijke nieuwe oorlogstechnologieën het hoofd te bieden.

HUMANERE VREEMDELINGENDETENTIE?

Tekst: Rob Molenkamp Foto: Sander van Oorspronk

Na de zelfmoord van Aleksandr Dolmatov in januari dit jaar kwamen er veel misstanden aan het licht over vreemdelingendetentie. Staatssecretaris Fred Teeven ontsnapte aan een motie van wantrouwen door beterschap te beloven. De woorden 'humaner' en 'menselijke maat' werden door hem veelvuldig in de mond genomen. In september kwam Teeven met een brief waarin hij zijn toekomstvisie over vreemdelingendetentie gaf. De reacties van Amnesty International en Meldpunt Vreemdelingendetentie, die zich uitdrukkelijk met de rechten van deze vreemdelingen bezighouden, waren ronduit negatief. 'Te vaag en te weinig', kopte Amnesty. 'Verslechtingen en verbeteringen maar weinig concreet', was het oordeel van het Meldpunt. Spanning sprak met de staatssecretaris en vroeg enkele critici om een reactie.

Waarom verschilt het nieuwe model van vreemdelingendetentie met de huidige situatie?

'In het verblijfsregime komen meer mogelijkheden (zie kader). De celdeur gaat in dit regime langer open, tot 9 uur 's avonds. Het beheersregime zal daarentegen een tikkie strenger worden. Daarin komen de mensen te zitten die bijvoorbeeld al een strafrechtelijke veroordeling hebben gehad en zich hebben misdragen in de gevangenis. Praktijkvoorbeeld: er zijn vreemdelingen die al 6 à 7 keer in de gevangenis hebben gezeten. Dat zijn vreemdelingen die geen verblijfsstatus hebben, wat betekent dat ze in vreemdelingenbewaring terecht kunnen komen. Deze mensen hebben al een crimineel *trackrecord*. Met hen gaan we dus anders om. De eerste 14 dagen zal iedereen in een beheersafdeling zitten als een soort inloop. In de penitentiaire inrichting noemen ze dit de inkomstafdeling.'

Maar is dat niet buitengewoon zwaar, voor mensen die eigenlijk niets misdaan hebben behalve dan dat ze geen verblijfsvergunning hebben?

'Deze afdeling is nog niet het beheersregime waar ik het net over had, maar is bedoeld om te beoordelen wie waarheen moet. Zodra duidelijk is dat mensen naar het verblijfsregime kunnen, gaan ze erheen. Daar kun je bezoek ontvangen en onbepaald bellen. Maar in het beheersregime kun je wat mij betreft helemaal geen gebruik meer maken van de telefoon. We gaan dat gebruik in ieder geval zo minimaal mogelijk maken.'

Wat maakt een beheersregime nodig?

'Er zijn mensen die meerdere keren veroordeeld zijn voor een strafbaar feit. Zij weten hoe het Nederlandse

Staatssecretaris Teeven: 'Het regime wordt een tikkie strenger.'

justitiële systeem werkt en proberen het vervolgens te frustreren. Daar ga ik uit het oogpunt van veiligheid wat tegen doen.'

Het opsluiten van mensen in een detentiecentrum is ook bedoeld als afschrikwekkend middel. Geldt dat ook voor vreemdelingen?

'Het is geen afschrikwekkend middel. Als iemand uitgeprocedeerd is dan moet diegene Nederland verlaten, zo staat in de Vreemdelingenwet

geschreven. Mensen die dat niet doen komen onder licht of, indien nodig, onder zwaar toezicht te staan, maar dan moet je vervolgens wel over kunnen gaan tot uitzetting. Het kan niet zo zijn dat je mensen in vreemdelingenbewaring zet om ze alleen maar af te schrikken.'

Is een reden ook dat we mensen uit Ethiopië en Somalië willen laten zien: kom niet naar Nederland.

'Zeker, de gedwongen uitzetting is een

van de manieren om te laten zien dat als je hier in Nederland niet mag zijn, we ook daadwerkelijk werk maken van je uitzetting. Dus jawel, het is een manier om vreemdelingen, die denken in Nederland hun geluk te kunnen beproeven en die niet hoeven te vrezen voor hun leven, te laten zien dat we hen ook daadwerkelijk uitzetten.'

Iedereen die als vreemdeling gedetineerd is, wordt gevisiteerd. De vreemdeling moet zich volledig ontkleden zodat er in de mond, de anus en de vagina kan worden gekeken. Ook kinderen ontkomen niet aan visitatie. Wat vindt u daarvan?

'Kinderen worden in beginsel niet gevisiteerd. Alleen als er een veiligheidsnoodzaak is doen we dat. We proberen het feitelijk visiteren tot een minimum te beperken. Maar op zich worden kinderen niet gevisiteerd, tenzij.'

Tenzij?

'Tenzij mensen drogerende middelen in een kind verstoppen.'

Gebeurt dat ook?

'Ja, kinderen worden gebruikt als smokkelinstrument.'

En op zo'n moment moet je wel visiteren?

'Nu nog wel, maar straks niet meer. Binnenkort gaan we werken met een zogenaamde bodyscan. Visiteren is noodzakelijk, maar blijft een naar middel. Dus als het op een andere manier kan, dan ben ik daar een voorstander van.'

TWEE REGIMES

De huidige situatie kent één regime met de mogelijkheid van sancties en eventueel een plaatsing in afzondering als je je misdraagt. De staatssecretaris wil dit veranderen in een verblijfs- en een beheersregime. Bij binnenkomst wordt gekeken in welke van de twee regimes de vreemdeling geplaatst moet gaan worden. Het verblijfsregime wordt lichter, met meer vrijheden, het beheersregime een stuk strenger dan het verblijfsregime.

REACTIES

Erik Strandstra (projectuitvoerder bij Meldpunt Vreemdelingendetentie):
'Dit druipt in tegen nationale en internationale wetgeving'

'Als het aan de staatssecretaris ligt, mogen vreemdelingen in het beheersregime helemaal geen gebruik meer maken van de telefoon. Dat druipt volledig in tegen zowel nationale als internationale wetgeving. Contact met de buitenwereld is nodig om de noodzakelijke relaties te onderhouden en kan bijdragen aan versnelde terugkeer. Ook komen mensen die strafrechtelijk veroordeeld zijn geweest standaard terecht in dit regime. Dit lijkt mij een dubbele bestraffing, welke zou moeten worden getoetst aan het beginsel *ne bis in idem*. Het beheersregime is overigens niet alleen bedoeld voor mensen met een strafrechtelijk verleden. Iedereen kan er, meestal afhankelijk van het gedrag, naartoe worden overgeplaatst. Je krijgt er veel beperkingen opgelegd en je zit volgens de staatssecretaris 'gewoon in de gevangenis'. De Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming (RSJ) adviseerde in augustus nog negatief over het overeenkomstige 'promoveren en degraderen' van strafrechtelijke gedetineerden. Zij vindt het een 'verregaande versobering van de detentiesituatie'. De intenties van de staatssecretaris met betrekking tot het beheersregime staan hiermee lijnrecht tegenover de belofte die hij aan de Tweede Kamer gedaan heeft.'

Eduard Nazarski (directeur Amnesty International):
'Kinderen visiteren is schokkend'

'Vreemdelingendetentie is wel degelijk een afschrikwekkend middel. In Nederland wordt bewaring veel te vaak en te lang toegepast. De overheid noemt vreemdelingendetentie het noodzakelijk sluitstuk van het migratiebeleid. Men geeft daarmee een signaal af. Wie niet terugkeert komt in vreemdelingenbewaring terecht. Datzelfde signaal zie je met betrekking tot strafbaarstelling van illegaal verblijf. De staatssecretaris zegt: 'Kinderen worden in beginsel niet gevisiteerd, alleen als er een

veiligheidsnoodzaak is doen we dat. (...) Kinderen worden gebruikt als smokkelinstrument.' Dit is schokkend! Teeven vergeet hier dat we spreken over bestuursrechtelijke detentie. Loopt er op het moment van verdenking ook een strafrechtelijk traject? De vraag is ook hoe de verdenking van smokkel is opgebouwd. Ik zou heel graag willen weten hoe vaak dit gebeurt. Ik vraag me af of hier het belang van het kind wel goed wordt gewogen. Ik vraag me ook af of de visitatie van een kind toetsing aan artikel 3 van de EVRM (verbod op foltering, red.) zou doorstaan. Teeven zegt dat er bodyscans in vreemdelingendetentie gaan komen. Waarom hier zo lang mee gewacht? Dit speelt al jaren. In Zweden werken ze allang met een metaaldetector. Dat is goedkoper en voor deze groep meer dan genoeg.'

Sharon Gesthuizen
(Tweede Kamerlid, SP)

'Mensen opsluiten gaat van kwaad tot erger'

'Teeven stelt: 'Het opsluiten van mensen is niet bedoeld als afschrikwekkend middel'. Maar dat is wel zo. Het regime gaat weliswaar veranderen, maar het blijft natuurlijk gewoon een gevangenis. En dat regime is zo geestdodend, van 5 uur 's middags tot 8 uur 's ochtends op cel, iedere dag, daar word je toch gek van! Overdag mag je wel wat doen, maar tijdens de lunch word je weer ingesloten. Het is pure lethargie, al het leven wordt er uitgewrongen. Dat is echt afschrikwekkend. Het probleem zit bij het begin: als je mensen gaat opsluiten dan ga je van kwaad tot erger, want dan moet je het ook beheersbaar maken. De veiligheid van personeel, medici, bezoekers en andere gedetineerden moet je kunnen garanderen. Je moet gaan fouilleren, visiteren en strenge regels hanteren. Vreemdelingen zullen altijd denken dat ze onterecht vastzitten. En terecht. Je moet alleen detineren als het echt niet anders kan. Als je bijvoorbeeld zegt dat iemand beschikbaar moet zijn voor vertrek en je wilt hem twee dagen van tevoren in het oog houden, dan kan ik me er nog wel iets bij voorstellen. En wat betreft het visiteren van kinderen: dat mag toch niet gebeuren.'

AUGUSTINUS, 'IK WEET HET NIET'

Tekst: Ronald van Raak Afbeelding: Peter Paul Rubens / Wikimedia commons

'Wat anders dan dat ik niet weet waarvandaan ik hier ben gekomen, in dit, wat moet ik zeggen, sterfelijk leven of levend sterven? Ik weet het niet... Waar dient het u toe altijd en altijd maar weer de lastige, moeizame wegen te bewandelen? De rust is niet waar gij haar zoekt. Gij moet zoeken wat gij zoekt, maar het is niet daar waar gij het zoekt. Gij zoekt het gelukkige leven in het land van de dood. Daar is het niet, want hoe kan er gelukkig leven zijn waar zelfs geen leven is?'

Deze verzuchting doet Augustinus in de Belijdenissen, die hij rond het jaar 400 schreef. Dit was ver voor de moderne tijd, zelfs voor het begin van wat we nu de Middeleeuwen noemen. Een tijd waarin mensen anders dachten en de dingen anders beleefden. Dat merk je omdat deze denker niet alleen spreekt over ideeën, maar ook over zichzelf. Zijn belijdenissen tonen geen filosoof die weet hoe het zit, maar een man die twijfelt aan alles – zelfs aan zijn eigen oprechtheid.

Augustinus leefde in Noord-Afrika en werd bisschop van Hippo, in het huidige Algerije. Hij was docent in de retorica – Augustinus gold als een groot spreker – en trok naar Milaan, waar hij zich bekeerde tot het christendom. Voor zijn bekering leefde Augustinus naar eigen zeggen een losbandig leven, maar het gaf hem geen genoegen 'uit te blinken in de praatvaardigheden waardoor men gediend wordt om eer bij de mensen in te leggen en bedrieglijke rijkdom te verwerven'.

Augustinus wordt een kerkvader genoemd, om zijn bijdragen aan de christelijke leer. Maar Augustinus was geen theoreticus, eerder een zoeker. Meer nog dan een inkijk in zijn hoofd, geeft hij inzicht in zijn hart. De Belijdenissen zijn een emotionele strijd van een man die inziet waarom hij ongelijk heeft, maar geen stap verder tot de waarheid komt. Totdat

Fragment uit Augustinus door Peter Paul Rubens, ca. 1637.

hij zich overgeeft aan zijn onwetendheid. Op dat moment breekt de denker in tranen uit, tranen van geluk.

Het klinkt nogal pathetisch – en voor ons is het dat ook. Een filosoof die zegt dat hij het niet weet, in tranen uitbarst en zijn lot in handen legt van God. Dit staat ver af van het beeld dat wij hebben van onszelf: de redelijke mens, die kennis heeft van de wereld en in vrijheid kan beslissen over zijn lot. Onwetendheid is voor ons geen deugd, maar domheid. Wij mogen elke mening hebben, maar niet geen mening.

Kijkend door andere ogen zie je hoe typisch onze eigen samenleving is. Onze economie, onze rechtsstaat, onze democratie, zijn allemaal

gebaseerd op een modern beeld van de mens. We beseffen lang niet altijd dat dit slechts een beeld is, dat die redelijke, kennende en vrije mens in het echt niet bestaat. Dat dit geen werkelijkheid is, maar een ideaalbeeld, dat weinig ruimte laat voor andere waarden, zoals liefde, genade en vertrouwen, die daarmee uit beeld zijn geraakt.

Wij willen alles begrijpen. Geen land ter wereld heeft zoveel planbureaus, geen parlement spreekt zoveel over cijfers, terwijl de werkelijkheid altijd anders blijkt te zijn. Een wereld van vraag en aanbod, belonen en straffen, wetten en regels, zou voor Augustinus onleefbaar zijn, een 'land van de dood'. Mensen reageren vaak emotioneel, willen soms dingen niet weten en zijn bang om te kiezen. En hopen – met Augustinus – op het beste: 'In de goede wil ligt voor ons de vrede.'

Liberalisme neemt het moderne denken als uitgangspunt. Het stelt een groot geloof in de markt, waar mensen op redelijke wijze en met kennis van zaken kunnen kiezen. Socialisme neemt deze moderne idealen niet als uitgangspunt, maar wil ze juist verwezenlijken. Het doet een beroep op de overheid om de rede, kennis en vrijheid van mensen zoveel mogelijk te vergroten. Beide ideologieën zijn een typisch product van onze moderne tijd.

Het heeft geen zin om terug te verlangen naar de tijd van Augustinus. Onze moderne samenleving heeft ons tot moderne mensen gemaakt. Augustinus doet ons wel beseffen dat noch de markt, noch de overheid ons een gelukkig leven kunnen geven. Daarvoor is een samenleving nodig waarin we niet alles hoeven te begrijpen, omdat we anderen kunnen vertrouwen.

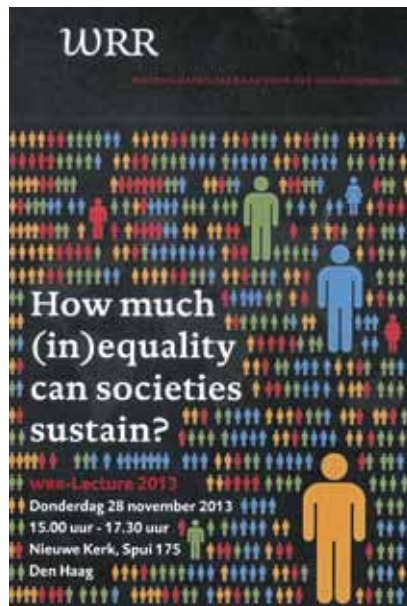
WAT TE DOEN AAN ONGELIJKHEID?

Tekst: Tijmen Lucie Afbeelding: WRR

Op 28 november vond in de Nieuwe Kerk in Den Haag de jaarlijkse lezing plaats van de Wetenschappelijk Raad voor het Regeringsbeleid (WRR). Centrale vraag was *How much (in)equality can societies sustain? Hoeveel (on)gelijkheid kunnen samenlevingen verdragen?*

Het spits werd afgebeten door Richard Wilkinson, emeritus hoogleraar Sociale Epidemiologie aan de Universiteit van Nottingham en medeauteur van de internationale bestseller *The Spirit level. Why equality is better for everyone*. In zijn lezing, getiteld *The social impact of inequality*, stelde Wilkinson op basis van zijn onderzoek en dat van anderen dat in rijke, ontwikkelde samenlevingen met grote inkomensverschillen gezondheids- en sociale problemen als een lagere levensverwachting, psychische problemen, obesitas, het ontbreken van sociale cohesie en moorden, twee tot tien keer vaker voorkomen. Volgens Wilkinson raakt die ongelijkheid ons vooral door de relatieve in plaats van de absolute inkomensverschillen, omdat de gezondheids- en sociale problemen in feite het gevolg zijn van verschillen in sociale status. Verder in zijn lezing merkte Wilkinson op dat samenlevingen ongelijker zijn geworden, omdat de topinkomens zo sterk zijn gestegen. De bonuscultuur is zijns inziens een gevolg van een gebrek aan democratische restrictie van de mensen aan de top. Die restricties moeten daarom worden ingebouwd. In ongeveer de helft van de landen van de Europese Unie worden werknemers in het bestuur van hun bedrijf vertegenwoordigd, aldus Wilkinson. Dit moet in zijn ogen versterkt worden en in alle landen het geval zijn. Hij voegde daaraan toe dat we de sectoren moeten laten groeien die bestaan uit bedrijven die in handen zijn van werknemers, waarin de inkomensverschillen kleiner zijn en die evengoed uitblinken in productiviteit.

In het vervolg van het programma kwamen drie sprekers aan het woord

die gingen op de vraag: hoe ongelijk is Nederland? Paul de Beer, bijzonder hoogleraar Arbeidsverhoudingen aan de Universiteit van Amsterdam, stond met drie korte verhalen stil bij de inkomensongelijkheid in Nederland. Volgens De Beer is het moeilijk vast te stellen hoe groot de inkomensongelijkheid werkelijk is. Het hangt er namelijk van af hoe je meet. Kijk je naar de middengroepen dan valt de ongelijkheid mee, maar vergelijk je de topinkomens met de laagste inkomensgroep dan zijn de verschillen groot. De Beer wees op het onderzoek van zijn collega Wiemer Salverda, die heeft berekend dat de topinkomens er de afgelopen 35 jaar 23 procent op vooruit zijn gegaan, terwijl de laagste inkomens er in dezelfde periode 30 procent op achteruit zijn gegaan. Om de ongelijkheid tussen kop en staart tegen te gaan stelt De Beer als beleidsmaatregelen onder meer voor om de topinkomens hoger te belasten, de prestatiebeloning (inclusief bonussen) van topbestuurders in te perken en het minimumloon te koppelen aan de gemiddelde inkomensontwikkeling van de huishoudens, wat betekent dat het zal stijgen. Bas van Bavel, hoogleraar Economische en Sociale Geschiedenis aan de Universiteit Utrecht, stelde in zijn presentatie de verdeling van rijkdom

in Nederland aan de orde. Hij betoogde dat de vermogensongelijkheid in Nederland nauwelijks bediscussieerd wordt, terwijl deze ook in internationaal vergelijkend perspectief bijzonder groot is, te vergelijken met die in de Verenigde Staten. Om een indruk te geven: De onderste 60 procent van de bevolking bezit 1 procent van het totale private vermogen, terwijl de top 10 procent maar liefst 55 procent bezit (waarbij de rijkste 2 procent goed is voor 32 procent). Wat opvalt is dat de schulden aan de onderkant alleen maar zijn toegenomen, terwijl aan de top de vermogens, ondanks de crisis, sterk zijn gegroeid. Van Bavel wijt de grote vermogensongelijkheid in Nederland onder meer aan het lage niveau van vermogensbelasting, dat zelfs twee keer lager ligt dan in de VS en het Verenigd Koninkrijk. Een van de negatieve effecten die de vermogensongelijkheid met zich meebrengt is volgens Van Bavel dat mensen door de versoering van de verzorgingsstaat steeds meer een beroep moeten doen op vermogen, dat ze vaak helemaal niet hebben. Van Bavel ziet als mogelijke oplossing een hogere belasting op vermogen, wat zo'n 6 miljard euro kan opleveren.

Karien Stronks, als hoogleraar Sociale Geneeskunde verbonden aan het Academisch Medisch Centrum en de Universiteit van Amsterdam, sprak tot slot over ongelijkheid in gezondheid in Nederland. Volgens haar lijken de gezondheidsverschillen groter te worden. Zo hebben laagopgeleiden een gemiddelde levensverwachting die 6 tot 7 jaar lager ligt dan bij hoogopgeleiden. Aan de hand van eigen onderzoek in achterstandswijken wijst Stronks erop dat overheidsingrijpen wel degelijk positieve effecten op de gezondheid kan hebben. Probleem is dat dit politiek gevoelig ligt, omdat het vaak geassocieerd wordt met betutteling. Om de sociaaleconomische gezondheidsverschillen te verkleinen moet je volgens Stronks niet alleen naar inkomen of vermogen, maar ook naar opleiding kijken.

Een demonstrant voor de Londense beurs in 2011.

OCCUPY TWEE JAAR NA DATO

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Robert Wallis / Panos Pictures / Hollandse Hoogte

In 2011 kwamen wereldwijd bewegingen op die stredden voor democratie of tegen bezuinigingen door in hun land de pleinen te bezetten. Een onlangs verschenen rapport van de London School of Economics and Political Science geeft nieuwe inzichten in inhoud en betekenis van deze protestbewegingen in de periode 2011-2012.

Naar aanleiding van het tweejarig jubileum van Occupy London op 15 oktober 2011 publiceerden de politicologen Armine Ishkanian van de *London School of Economics and Political Science* en Marlies Glasius van de Universiteit van Amsterdam het rapport *Reclaiming Democracy in the square. Interpreting the movements of 2011-2012*. Hierin onderzoeken zij de overeenkomsten en verschillen van de protestbewegingen die in 2011-2012 opkwamen, het generatiespect van

de mobilisaties en de verhouding van deze bewegingen tot ngo's, vakbonden en politieke partijen.

Voor hun onderzoek gebruikten zij twee met elkaar samenhangende benaderingen. Ten eerste een globaal overzicht van mediaberichten, aangevuld met weblogs, websites en Facebookpagina's van betrokkenen. Ten tweede een veldonderzoek in vijf steden waar was geprotesteerd: Athene, Caïro, Londen, Moskou en Jerevan (Armenië).

BETEKENIS BEZETTING VAN DE PLEINEN

In het eerste hoofdstuk gaan de onderzoekers in op de bezetting van de pleinen en de vraag welke betekenis dit heeft gehad. Bijna alle geïnterviewde activisten zien de mobilisaties op de pleinen als het hoogtepunt. Zij benadrukken de eenheid en solidariteit die er heerste en de bijna utopi-

sche mogelijkheden die in het verschiet leken te liggen. Nadat de betogers de pleinen hadden verlaten, vroegen massamedia zich af wat er nu van de idealen van Occupy over was. Hoewel sommige activisten inderdaad het gevoel hadden dat alles voor niets geweest was, stellen Ishkanian en Glasius aan de hand van interviews met betrokkenen vast dat het activisme niet verdween met het vertrek van de pleinen, maar werd voortgezet in de lokale gemeenschappen. In Moskou gebeurde het volgende, aldus een van de respondenten: 'We hebben een paar honderd mensen voor wie politiek activisme nieuw is; de meeste van hen zijn links en ze ontwikkelen initiatieven zoals het opzetten van een koffiecoöperatie. Voor Rusland is dit erg vernieuwend. Anderen zijn bezig met het opzetten van een school, waar onderwijs vrij toegankelijk is. Weer een ander houdt zich bezig met mensenrechten.'

GOED OPGELEIDE JONGEREN EN SOCIALE MEDIA

Het tweede hoofdstuk draait om de vraag wie de activisten eigenlijk waren. Verondersteld wordt dat er sprake is van een generatieaspect, in de zin dat goed opgeleide jongeren een centrale rol speelden in de protesten. Deze jongeren worden vaak beschouwd als een generatie die is opgegroeid en gevormd door een systeem van neoliberal bestuurs, dat gericht op individuele verantwoordelijkheid en het ondernemende individu. Gedreven door woede, verontwaardiging en niet uitgekomen beloftes zouden deze jongeren de straat op zijn gegaan om te protesteren. Ze worden gezien of zien zichzelf als vrijer en individualistischer dan vorige generaties en zouden minder ideologisch zijn in hun benadering van politiek en protest. Tegelijkertijd, zo constateren de onderzoekers, waren er ook gewone mensen van middelbare of hogere leeftijd die zich aansloten bij de protesten en die blijk gaven van een actieve belangstelling in politiek terwijl zij dat vroeger niet hadden.

Opvallend genoeg nuanceren de auteurs het belang van sociale media. Hoewel zij erkennen dat die een belangrijk rol hebben gespeeld in het mobiliseren van mensen, wijzen ze er ook op dat sociale media de protesten niet veroorzaakt hebben en dat ze zelfs demobiliserend kunnen werken, wanneer inlichtingendiensten er lucht van krijgen of wanneer mensen het idee krijgen dat zij via steunbetuigingen op sociale media al deelnemen aan de protesten.

DEMOCRATIE, SOCIALE RECHTVAARDIGHEID EN WAARDIGHEID

In het derde hoofdstuk, over eisen en aspiraties van de protestbewegingen, bespreken de onderzoekers een drietal zaken: democratie, sociale rechtvaardigheid en waardigheid. De roep om meer democratie speelde bij alle sociale bewegingen een belangrijke rol. Zorg bestond vooral om de afkalvende rechtsstaat, en de toenemende greep van multinationals op

de staat met als gevolg meer ongelijkheid en minder sociale zekerheid, waardoor de democratie onder druk komt te staan. Sommige ondervraagden pleitten voor een democratie waarin burgers continu actief participeren in beslissingen die hun leven beïnvloeden.

Sociale rechtvaardigheid was niet bij alle onderzochte protestbewegingen als begrip even sterk aanwezig, maar toch waren er met betrekking tot dit thema wel enige gedeelde eisen. In de eerste plaats zou er in algemene zin minder ongelijkheid moeten zijn, ten tweede zou de overheid ongelijkheid niet heimelijk moeten stimuleren, maar juist de hulpbehoevenden moeten ondersteunen en in de derde plaats zou de overheid de toegang tot sociale voorzieningen moeten vergemakkelijken.

Het idee van waardigheid kwam vooral voor in Athene en Caïro en minder in de andere onderzochte steden, hoewel het onderliggende gevoel niet vernederd te willen worden door politiegeweld of door het ontbreken van voldoende middelen van bestaan algemeen gedeeld werd.

NGO'S, VAKBONDEN EN POLITIEKE PARTIJEN

Hoofdstuk vier gaat over de relatie tussen protestbewegingen en formele organisaties zoals ngo's, vakbonden en politieke partijen. In alle vijf onderzochte steden was er geen sprake van officiële samenwerking, hooguit op individuele basis. Ngo's werden bekritiseerd omdat ze te veel verboden zouden zijn met de staat, te zeer op de markt gericht in hun manier van werken en in sommige gevallen zouden ze ten prooi zijn gevallen aan corruptie. Vakbonden werden vooral gezien als bureaucratisch en tam, terwijl politieke partijen werd verweten dat ze deel uitmaakten van het politieke systeem waar de activisten juist tegen protesteerden.

INTERNATIONALE VERBANDEN

In hoofdstuk vijf wordt onderzocht of er ook internationale verbanden zijn gelegd. Ishkanian en Glasius betogen dat de activisten vooral gericht waren op hun eigen lokale of nationale strijd. Ze zijn zich weliswaar bewust van de protesten in andere landen en

weten goed de verschillen en overeenkomsten tussen hun eigen beweging en andere te benoemen, maar tot werkelijke samenwerking tussen bewegingen in verschillende landen is het niet gekomen.

POLITIEK BEWUSTZIJN

Tot slot wordt de balans van twee jaar Occupy opgemaakt. De auteurs concluderen dat de problemen die ertoe hebben geleid dat mensen in 2011 en 2012 de straat opgingen en de pleinen bezetten niet zijn weggenomen. De woede en verontwaardiging over het gebrek aan democratie en sociale rechtvaardigheid en de voortdurende corruptie en ongelijkheid, waartegen ze demonstreerden, zijn nog steeds aanwezig. De winst van de protesten van de afgelopen drie jaar is dat ze het politiek bewustzijn van mensen hebben vergroot en hebben geleid tot meer publiek debat over zaken als ongelijkheid, corruptie, rechtvaardige belastingen en schuld. Een van de respondenten in Athene verwoordde het als volgt: 'Ik kan zeker zeggen dat mensen meer actief zijn geworden, meer betrokken bij het politieke proces, ze zijn in beweging gekomen; ze geloven niet meer alles wat de massamedia hen vertellen.'

Toch zijn er zeker niet alleen maar positieve ontwikkelingen. Veel regeringen zijn, in plaats van in te gaan op de eisen van demonstranten, verder gegaan met bezuinigingen op publieke middelen, waardoor de verzorgingsstaat verder afbrokkelt. Daarnaast hebben sommige regeringen repressieve wetten ingevoerd of de politie ingezet om de sociale protesten de kop in te drukken. Tegelijkertijd, zo eindigen de auteurs hun rapport, is de geest uit de fles en zullen de sociale protesten en conflicten de komende jaren aanhouden. De protestbewegingen die vanaf 2011 de straten en pleinen bezetten, hebben dus wel degelijk een kiem gezaaid. Het zou mooi zijn als dit activisme ook in Nederland meer wortel schiet om daarmee de bezuinigingsretoriek van Rutte II een halt toe te roepen.

Het rapport is te vinden via blogs.lse.ac.uk/politicsandpolicy/files/2013/10/FINAL-VERSION-RECLAIMING-DEMOCRACY-REPORT.pdf

WET OP DE STUDIEFINANCIERING (WSF)

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Jos van Zetten

Met de Wet op de Studiefinanciering was in 1986 de democratisering van het onderwijs een feit. Iedere student kreeg voortaan een studiebeurs, onafhankelijk van het inkomen of beroep van de ouders of de geleverde schoolprestaties.

De eerste studiebeurzen werden in Nederland aan het begin van de negentiende eeuw verstrekt. Deze leningen waren voornamelijk bedoeld voor zeer getalenteerde, maar onvermogene jonge mensen. In de decennia die daarop volgden werden weliswaar hogere leningen verstrekt, maar door de excellentie-eis bleef studeren beperkt tot 'onvermogene jongelieden van buitengewone aanleg' plus een elite van kinderen van rijke ouders die zich een studie in het hoger onderwijs konden veroorloven. Om een indruk te krijgen: in 1919 was het budget, voor alle studiebeurzen samen, ruim honderdduizend gulden. Nu geeft de overheid ruim 4 miljard euro aan studiefinanciering uit. Na de Tweede Wereldoorlog vergrootte de overheid de mogelijkheden tot het verkrijgen van een beurs enorm, maar nog altijd kwam niet iedereen ervoor in aanmerking. De schoolcijfers van een jongere die een beurs aanvraag moesten bovengemiddeld zijn en ouders mochten niet te veel verdienen. Soms kwam het voor dat meisjes minder geld kregen. Enkele ambtenaren waren namelijk van mening dat meisjes hun kleding ook wel zelf konden maken en daarom minder geld nodig hadden. Toch nam het aantal studenten dankzij de ruimere verstrekking van beurzen spectaculair toe. Van enkele tienduizenden vlak na de Tweede Wereldoorlog tot 150.000 in 1970 en 300.000 in 1985. Met de Wet op de Studiefinanciering (WSF) die in 1986 van kracht werd,

veranderde het uitgangspunt. Iedere student had voortaan recht op een studiebeurs, ongeacht het inkomen van de ouders of de schoolprestaties. Tot dat moment ontvingen ouders van studerende kinderen financiële ondersteuning in de vorm van kinderbijslag of kinderaftrek. Wanneer ouders onvoldoende financiële middelen hadden, kwamen studenten in aanmerking voor een studiebeurs die gedeeltelijk uit een gift en gedeeltelijk uit een lening bestond. Dankzij de Wet op de Studiefinanciering was de democratisering van het onderwijs een feit: studeren was voortaan voor ieder kind mogelijk. De WSF was echter niet zonder slag of stoot tot stand gekomen, zo stond in de Memorie van Toelichting te lezen: 'De kwestie van studiefinanciering, sleept, zoals bekend al vele jaren. In deze jaren is een aantal beleidsvoornemens gepresenteerd om te komen tot een wet op de studiefinanciering voor studerende van achttien jaar en ouder. Terugblikkend kunnen als belangrijkste hinderpalen voor de totstandkoming van de wet worden genoemd de complexiteit van de te regelen materie en de financiële consequenties.' Met de WSF werd de basis gelegd voor het stelsel van studiefinanciering zoals we dat nu nog kennen. De bedoeling was om studenten in staat te stellen om onafhankelijk van een ouderlijke bijdrage te kunnen studeren. Sinds 1986 is het stelsel van studiefinanciering verschillende malen

aangepast, want de kosten voor de overheid bleken wel erg hoog te liggen. Zo werd in 1991 de ov-studentenkaart ingevoerd. Saillant detail is dat het eerste exemplaar aan een student werd overhandigd door Pim Fortuijn, de toenmalige directeur van OV-studentenkaart bv. De ov-studentenkaart was bedoeld als een bezuinigingsmaatregel, want studenten moesten een deel van hun studiefinanciering inleveren voor deze reisvoorziening. Al gauw reisden studenten er echter lustig op los, waardoor de kosten voor de vervoerbedrijven enorm toenamen. Die eisten vervolgens een hogere bijdrage van de overheid, maar in plaats daarvan moesten studenten vanaf 1995 kiezen tussen reizen door de week of reizen in het weekend. Met de in 1993 ingevoerde tempobeurs werd voor het eerst de koppeling gelegd tussen de studiefinanciering en de prestaties van studenten in het hoger onderwijs. Deze wet had als doel om een einde te maken aan het verschijnsel spookstudent en zou studenten moeten dwingen sneller te studeren. Om de eisen voor studenten verder aan te scherpen werd in 1996 de tempobeurs vervangen door de prestatiebeurs, waarbij het recht op studiefinanciering terugging van vijf naar vier jaar. Deze beurs heeft als eigenschap dat deze pas wordt omgezet in een gift als er voldoende gepresteerd is. Als een student bijvoorbeeld de studie niet afmaakt, moet hij of zij de ontvangen beurs terugbetalen. De prestatiebeurs wordt gevormd door de basisbeurs, een eventuele aanvullende beurs en een ov-studentenkaart, die al tijdens de studie worden uitgekeerd als een lening, om vervolgens te worden

PERLS UIT DE PARLEMENTAIRE GESCHIEDENIS

DEEL 14

ROOD-jongeren strijden voor het behoud van de studiefinanciering.

omgezet in een gift bij het afronden van (een deel van) de studie. In 2000 is de Wet op de Studiefinanciering herzien, vooral om de rol van de ouders in de wet op te nemen. De grondgedachte van de WSF 2000 was als volgt beschreven: 'Studiefinanciering is een zaak voor drie partijen: de overheid, studerende en hun ouders. Alle drie leveren ze een onmisbare bijdrage. De overheid biedt studenten een basisbeurs en een reisvoorziening. Daarin wordt rekening gehouden met de woonsituatie van de studerende (uit of thuis), de schoolsoort (enerzijds het middelbaar beroepsonderwijs en anderzijds het hoger onderwijs) en eventuele individuele omstandigheden (partner, kinderen). Ouders maken op individuele basis afspraken met hun kinderen over een toelage. Echter, als ouders te weinig inkomen hebben om die kosten te kunnen dragen, springt de overheid bij (aanvullende beurs). Studerende leveren daarnaast een bijdrage in de kosten van hun eigen levensonderhoud door te werken of te lenen. Alles bij elkaar levert dit studerende een naar objectieve normen bezien aanvaardbaar inkomen op.' Inmiddels voldoet het stelsel van

studiefinanciering allang niet meer aan de oorspronkelijke doelstelling van financiële zelfstandigheid voor elke student. De hoogte van de basisbeurs is niet meegegaan met de inflatie, terwijl het collegegeld en andere studiegerelateerde kosten wel ieder jaar zijn toegenomen. Om een vergelijking te maken: de basisbeurs voor uitwonende studenten is met € 251,76 per maand in 2013 lager dan de 600 gulden (omgerekend € 270) bij de invoering van de studiefinanciering in 1986. Sinds enige tijd gaan er stemmen op om het stelsel van studiefinanciering radicaal te wijzigen. In 2003 opperde het Centraal Planbureau de mogelijkheid van een leenstelsel. Een idee dat in de jaren die volgden helaas van steeds meer kanten bijval kreeg. In 2007 was toenmalig minister van Onderwijs Plasterk al van plan om de basisbeurs af te schaffen, maar de Tweede Kamer stak daar toen na luid studentenprotest een stokje voor. Binnen PvdA-kringen bleef men echter een voorstander van een leenstelsel, waarbij studenten een lening ontvangen die ze naar draagkracht moeten terugbetalen. Later stelde minister Plasterk afschaf-

ting van de basisbeurs opnieuw aan de orde. Omzetting van de basisbeurs naar een rentedragende lening zou de schatkist in zijn ogen flink wat opleveren. Volgens die opzet zouden studenten hun lening met rente moeten terugbetalen nadat ze zijn afgestudeerd en werk hebben gevonden. Ook in het huidige regeerakkoord is de introductie van een zogenaamd 'sociaal' leenstelsel opgenomen. Of het kabinet-Rutte II hier in de Eerste Kamer een meerderheid voor gaat krijgen is nog de vraag. Naast de regeringspartijen hebben alleen GroenLinks en D66 het plan van een leenstelsel in hun verkiezingsprogramma staan, maar vooral GroenLinks is voornamelijk tegen. De gemiddelde student heeft nu al na het afstuderen een schuld van 15.000 euro. Het Centraal Planbureau heeft onlangs berekend dat deze schuld door het invoeren van het leenstelsel zal oplopen tot 21.000 euro. Studeren wordt op deze manier weer iets voor de elite en dit was juist waar de Wet op de Studiefinanciering definitief een einde aan had gemaakt.

'IN ONS STRAATJE' TOEGANKELIJKHEID ZORG HOLT ACHTERUIT

Tekst: Tijmen Lucie Foto: sxc.hu CC

Sinds een aantal jaar verricht de SP onderzoek onder diverse beroepsgroepen in de serie 'Aan het woord'. Recent onder huisartsen en fysiotherapeuten gehouden enquêtes tonen aan dat de toegankelijkheid van de zorg hard achteruitgaat.

Begin november publiceerden SP-Tweede Kamerlid Renske Leijten en Wetenschappelijk Bureau medewerker dr. Ineke Palm het tweede deel van 'De huisarts aan het woord'. Zij vroegen 875 huisartsen (van wie er 269 reageerden) naar hun mening over het kabinetsbeleid, dat erop gericht is om mensen langer thuis te laten wonen en mantelzorgers met meer taken te belasten. Uit de enquête komt naar voren dat 73 procent van de ondervraagde huisartsen aangeeft dat zij merken dat oudere mensen beperkter toegang hebben tot zorg in een instelling, omdat zij langer thuis moeten blijven wonen. Tachtig procent van de huisartsen is van mening dat deze mensen thuis onvoldoende zorg krijgen door een tekort aan professionele of informele zorg. Veel huisartsen vrezen voor verwaarlozing, ondervoeding, een toename van medische problemen en eenzaamheid. Daarnaast waarschuwen zij voor onveilige situaties in huis, een toename van ziekenhuisopnamen, minder controle op medicijngebruik en in zijn algemeenheid minder beschikbare zorg. 'Ouderen zullen duidelijk meer aan hun lot worden overgelaten', aldus een van de ondervraagde huisartsen.

Van de huisartsen geeft 75 procent aan dat de ondersteuning van mantelzorgers onvoldoende geregeld is. Zij vinden het niet reëel dat mantelzorgers meer taken krijgen dan ze nu hebben. Huisartsen geven als redenen hiervoor aan dat veel mantelzorgers al overbelast zijn, ver weg wonen of zelf een drukke baan hebben. Een aantal van hen zegt dat professionele zorg niet zomaar kan worden overgenomen door mantelzor-

gers. Of, zoals een het verwoordde: 'Mooi op papier, maar in werkelijkheid werkt het niet. Als een mantelzorger dit kon, dan hadden ze dit al lange tijd gedaan.'

In de fysiotherapie is de situatie niet wezenlijk anders, zo blijkt uit het in april verschenen rapport 'Fysiotherapie in nood' van comité Zorg Geen Markt, waarin 2100 fysiotherapeuten werd gevraagd naar hun ervaringen met marktwerking in hun beroepsgroep. Ook uit deze enquête rijst het beeld van een zorg die voor steeds meer mensen ontoegankelijk dreigt te worden. Van de ondervraagde fysiotherapeuten stelt 95 procent dat patiënten niet of onvoldoende aanvullend verzekerd zijn. Ook het eigen risico en inperking van de lijst met chronische indicaties ziet een meerderheid als een groot probleem. Van de respondenten meldt 10 procent dat mensen met een chronische aandoening, zoals reuma, geweigerd worden voor aanvullende verzekeringen.

'Het uit het chronisch pakket gooien van reuma heeft grote gevolgen voor deze groep. Er is een aantal mensen dat het absoluut nodig heeft, maar vanwege geldgebrek geen goede verzekering heeft. Vaak is de chronische aandoening al de reden voor het geldgebrek, vanwege arbeidsonge-

schiktheid en de vaak relatief jonge leeftijd', aldus een van de ondervraagde fysiotherapeuten.

Het gevolg van al deze financiële drempels is dat patiënten afzien van een behandeling. Volgens 82 procent van de fysiotherapeuten blijven mensen weg zodra zij zelf moeten betalen; 72 procent meent dat mensen korter in behandeling zijn dan medisch gewenst en 62 procent denkt dat de gezondheidsproblemen toenemen. Ruim 90 procent van de ondervraagden noemt een van deze zaken. Vooral mensen met lagere inkomens, met vaak grote gezondheidsproblemen, zijn het slachtoffer. Zij moeten vaak hoge bedragen (600 tot 800 euro) zelf betalen, waardoor zij zich basisbehoeften als voedsel en kleding niet meer kunnen veroorloven. Veel van deze patiënten belanden in de schuldsanering. Ook fysiotherapeuten krijgen te maken met betalingsproblemen. De gezondheid van volwassenen en kinderen gaat achteruit, omdat zij afzien van zorg en operaties uitstellen. Hierdoor vindt een verschuiving plaats naar duurdere zorg, zoals in verpleeg- of verzorgingshuizen of door medisch specialisten.

Op de vraag hoe de toegankelijkheid van de zorg verbeterd kan worden, geeft bijna driekwart van de respondenten aan dat de vergoedingen voor fysiotherapie in het basispakket beter moeten. Ook uitbreiding van de aanvullende verzekeringen is dringend gewenst en de chronische lijst moet volgens 42 procent worden uitgebreid. Vooral reuma en hartaandoeningen dienen volgens velen terug te komen op de lijst. Bovendien willen fysiotherapeuten meer over de vergoedingen te zeggen hebben en vindt 63 procent marktwerking in de fysiotherapie geen goed idee. 'Fysiotherapie moet weer betaalbaar worden voor alle mensen in Nederland', zo concludeert een van de ondervraagden. Deze uitspraak zou voor de zorg als geheel het uitgangspunt moeten zijn.